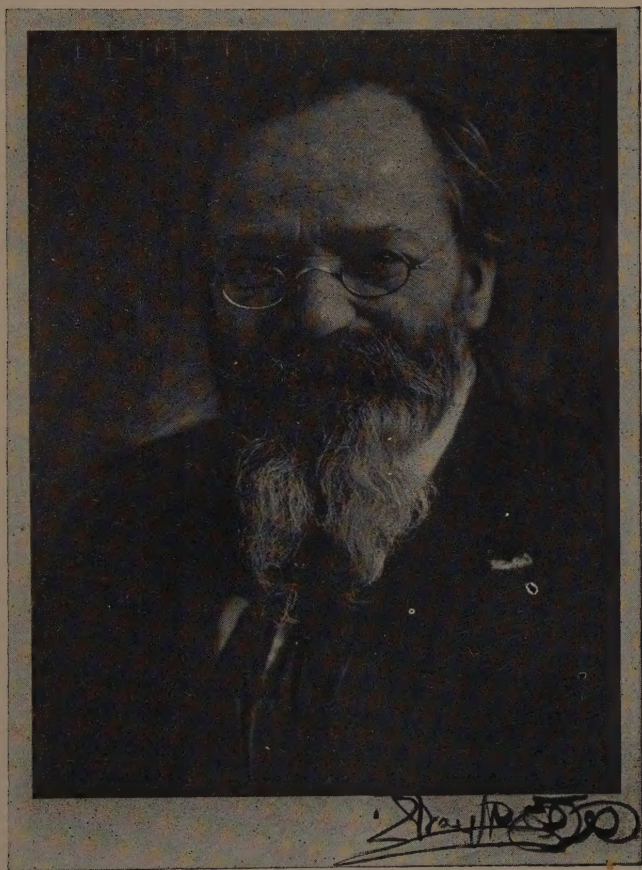

ה'תרס"ח

XX

פרופ' ב. ש.ץ.

די געבויטע ירושלם

א חלום אויפ'ן וואָהר.

אמר ר' הושעיה : עתירה ירושלם לעשות
פנים לאמות-העולם והם מהלכים לאורה.
„פסיקתא“.

ערשטער טהייל

צום אנדענקונג דען 12 יאָהריגען גרינדונג פון „בצלאל“

1906 — 1918

„בצלאל“ פריינד געווידמעט

טבריה, ניסן, תרע"ח.

אפריל, 1918.

פון כתב־יד האב איד ארויסגענומען די
אלע ערטער אין וועלכע עס דער-
צעהלט זיך די „געשיכטע פון בצלאל“...
קומען די צייט דאס צו פארעפענטליכען...
איינגעפונען, דאס עס איז נאך ניט גע-
די ערטער זיינען באצייכענט מיט א שורה
שטריכען, דאריבער וועלען אין בוך זיין
מיעל זאכען ניט פארשטענדליך פאר אלע-
מען.

ב. שץ.

בײַ די שטילע ברעגען פון ליכטיגען ים כנרת, אויף די רוהיגע
בערג פון הייליגע שטאָרט צפת, האָב איך, אין מלחמה-צייטען, אין
1918-טען יאָהר דעם בוך געשריבען.

פון די אומגליקליכע שטערט טבריה און צפת בין איך דאָרט
ענטלאָפּען, מיינע אויגען זאָלען מעהר ניט זעהן די צרות, ניט
הערען דעם געוויין פון די הונגעריגע קינדערלאָך, ניט משוגע צו
ווערען. . .

מיין אַלטען חלום, וואָס האָט אין מיינע ליכטיגע מינוטען מיר
פול געמאַכט די נשמה האָב איך אַרויסגערופּען, געוואָלט מיט איהם
פארשטעלען די שרעקליכע בילדער וואָס ער האָט מיר אַרומגערינג-
געלט.

דאָס האָט מיר געגעבען כח דעם שרעקליכען קאשמאר איבער-
צולעבען, צו דערלעבען ביז די גליקליכע צייט פון אונזער „אויפ-
בויען“, וואָס איך האָב מיר שוין פון לאַנג אין גאַנצען איבער-
געגעבען.

איצט, נאָך בענאָהע זיבען יאָהר, דורכבלעטערענדיג מיין
אַלטען מאַנסקריפט האָב איך, צו מיין איבערראַשונג געפונען
דאָס פיעל פון מיינע אידעען און בילדער, וואָס איך האָב זיי קוים
אין בלאַסען חלום געזעהן אין די צוקופּנטיגע ירושלים, פון נאָך
הונדערט יאָהר הויבט זיך אָן צו פּערווירקליכען. ווער
קען מיר איבערצייגען דאָס מיט מיינע אנדערע אידעען וואָס עס
געפינט זיך אין מיין בוך וועט אַמאָל אויך ניט אַזוי זיין ? דאָרי-
בער האָב איך געפונען פאַר נוצליך דעם בוך צו פּערעפּענען.

ריכטיג, דער בעסטע פון מענשען איז נאך ניט טויט, אויף
אונז אידען ווייזט ער איצט זיין ברוטאליטעט מיט אַזעלכע גרוי-
זאמע ווילדקייט און אוממעגליכע רציחה וואָס מיר האָבען אפילו
ניט געזעהן אין קיינע פינסטערע צייטען פון אונזער מיט בלוט גע-
שריבענע געשיכטע, דאָך פיל איך דאָס, דאָס איז זיינע לעצטע
קרעמפע איז זיין לעצטען אַגאַניאַ...

דער דור פון געוואָלד מ ו ז פערשווינדען, און ו ו ע ט
פערשווינדען !

גלויב !! וואויל איז צו דעם, וואָס גלויבט !

ב. שיץ

ירושלם

אפריל, 1925.

א.

איד בין איינמאחל אומגליקליך געוועזען. דער אומגליקליכס-
טער אין דער גאנצער וועלט.

שווארצע וואלקענס האבען מיר מיין ליכטיגע זון ארומגע-
רינגעלט, קאלטע ווינטען האבען אנגעהויבען אין מיין ווארעמען
ווינקעלע אריינצובלאזען. און די ערד האט זיך א טרייסעל גע-
טהאן אונטער מייע פיס.

ביי מיר אין הארצען, וואו עס האט אימער געלעבט און גע-
בליהט איין פרעכטיגער גארטען אונטערען העלען הימעל, האט זיך
א שווארצער ווארעם אריינגע'גנב'עט — דער ווארעם פון ספק און
יאוש, וועלכער האט לאנגזאם אבער אהן אן אויפהער די ווארצ-
לען געטאצט...

... דאן האט זיך מיט מיר א וואונדער געטראפן. ...
דאס איז געוועזען פרייטאג נאך האלבען טאג. אין „בצלאל“
האט מען שוין די ארבייט געענדיגט, דעם הויף, לכבוד שבת, אויס-
געוואשען. קיין מענש איז דארטען ניט געווען, אלעס געשלאסען,
שטיל, די אונגעוועהנליכע שטילקייט אין קאכעדיגען „בצלאל“
האט אויף מיר א טרויער ארויפגעטריעבען. בין אויפ'ן דאך ארויף,
דארט אויפ'ן טהורם, געגען מנורה געזעצט, וואו איד פלעג אמאל
ליעב האבען פון דארטען צו קוקען, טרוימען.

שוין לאנג דארט ניט געוועזען...

אויפ'ן מוסה איז מיר געווען אומעטיג, אין הארצען האט א ווארעם געגאנגט געפיהלט זיך שרעקליך איינזאם, ווייט פון מיינע פריינד אין חוץ לארץ, פרעמד פון מיינע ברידער אין ארץ-ישראל, און ניט פארשטאנען אין מיין אייגענע פאמיליע, ניט געקענט אי-בערטראגען זייער בעדויערען, זייער רחמנות-קוק אויף מיר, ניט געקענט אהן וועהמאג הערען דעם גאמען „בצלאל“...

נאך שטילער איז געוועזען אויפ'ן טהורם. פון אונטען האט זיך געזעהען די רוהיגע ירושלם, ריון, ארומגעוואשען, אויסגעפוצט, ווי א כלה, לכבוד דעם הייליגען שבת... און די פענסטער האבען פרעהליך געפינקעלט די שבת-ליכט, די טעכטער פון ירושלם הא-בען ליכט געבענשט, אלץ מעהר און מעהר ווערען פענסטער בע-לויכטען, ביז די הייזלעך, ווייט, ווייט, אויפ'ן בארג ארויף. אין הימעל איבער'ן בארג האט זיך אויף איין מאהל בעוויזען הער-ליכע פלאמען, דאס האט דער לעבער גאט אויך ליכט געבענשט... א ווייכע רוהיגקייט איז אין הארצען אריין... האט מיר דערמאנהט מיינע קינדער-יאהרען. אונזער קליינע אידישע שטעדטלעך, אויך אזוי בעלויכטען געוועזען. פרייטאג. מיר פערשפעטיגט הינטערן שטאדט ביין טייך, א היים געלאפען, ביין טהיר האט די מאמע אומרוהיג געווארט, מורא געהאט פאר אן אומגליק באדענדיג זיך.... איך הייל מיר, די שבת-קליידער אנטהאן, און קוק אויפ'ן לעבען מא-מע'ס געזיכט... זי שפרייט אויס איהרע הענד אויף די פינג ליכ-טער, מיט א הארציג הייליגע שטימע איז זי מתפלל פאר'ן מאן, קי-נדרלעך און אויסלייזונג דעם גאנצען פאלק ישראל...

מאמע, מאמע! ווער איז דאס פאלק ישראל? יענע, וועל-כע לויפען, פליהען, יאגען נאך עולם-הזה, אדער די, וועלכע פוי-לען דא, ווארטענדיג אויף עולם-הבא פון ביידען בין איך ווייט, ביידע זיינען מיר פרעמד!
שטיל...

לכו נרננה... האט זיך אויף איין מאהל געהערט א הערליכע געזאנג פון גאָהענטע שוהל.

לכו נרננה... האט זיך אָנגעלונגען פון א צווייטע, דריטע, פירטע. פון אלע זיימען האט זיך געהערט דער געזאנג פון קבלת-שבת.

„לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה.“

גאט ! דאס זינגט דיין פאלק ישראל שירה, דעם הייליגען
שבת עמפאנגט ער, זיין געליעבטע כלה, וועלכע דו האסט איהם
געשענקט. ..

מיין בליק איז געפאלען אויפ'ן זיבען-רעהרעדיגען מנורה פון
טהורם, וועלכע איך האב שוין לאנג, לאנג ניט אנגעצונדען לכבוד
שבת.

פלוצלינג זעה איך א דונקעלע פיגור אנגעשפארט אן פיעדעס-
טאל פון מנורה. .. א מיטעל-יעהריגער מענש איז דאס געוועזען,
הויך און שלאנק, געשטאנען, איינגעוויקעלט אין א רויט-דונקעלען
מאנטעל, אויפ'ן שטאלצען קאפ א קליין ווייס היטעלע, פון וועלכע
עס האבען זיך אין אלע זייטען פערשפרייט לאנגע, שווארצע לא-
קען... אבגעקעהרט איז ער געשטאנען, ניט געקענט זעהען זיין
געזיכט.

— ווער איז ער ? — קלעהר איך. — ווי איז ער, אומבע-
מערקט, דא ארויפגעקומען ?

די פיגור האט, ווי געפיהלט אויף זיך מיינע אויגען, גלייך
ווי אומגעקעהרט, א טיעפען קוק אויף מיר געגעבען. .. דער אטהעם
האט מיר פארקאפט, די הארץ אָנגעשטעלט. .. איך האב גע-
זעהען פאר זיך אונזער אמאליגען בצלאל ! ... דאס איז ער. ..
האב איהם גלייך דערקענט. דער איז אין גאטעם שאטען געשטא-
נען. די קינסטלערישע הענד האבען דעם משכן געבויט. דער
ברייטער ברוסט איז פול מיט חכמה און וויסענשאפט ! ... זיינע
פינקעלדיגע אויגען, קינסטלער אויגען, האבען טיעף מיר אריי-
געקוקט גלייך אין נשמה.

— לעהרער — האבען מיינע אָנגעשטארבענע ליפען קוים
אויסגעשעפעצט, ניט קענענדיג אויפשטעהן, א ריהר זיך טהאן
פון ענטשטוינונג.

— מיין קינד — האט עך מיר מיט א הארציגע שטימע גע-
ענטפערט, און זיינע אויגען האבען מיט זא פיעל ליבעע און רחמנות
אויף מיר געקוקט, דאס איך האב א ציטער געטהאן מיט'ן גאנצען
קערפער, א קוואל פון טרעהרען האט זיך מיר ארויסגעגאסען, בין
ווי א קויל מיט'ן קאפ צו זיינע קניע צוגעפאלען, ביטער, ביטער
געוויינט.

— שמעה אויף, מיין קינד, וויש אָב דיינע טרעהרען. —

האט ער מיר ווייך געזאגט. מיט זיינע ווארמע, צארטע הענד מיר אויפגעהויבען. לעבען זיך אוועקגעזעצט.

— דו מוזט זיין שטארק, קיין מוטה פארלירען! דיין ארבייט איז נאך ניט געענדיגט — זאגט ער מיט א פעסטערען קול.

— לעהרער! מיעד בין איך, שוואך, גאנץ אלליין... ניטא קיין ברודערליכע האנד אנצושפארען... קיין ברוסט, די קאפ אפצורוהען... קיינער גלויבט אין מיין ארבייט ניט... איך הויב אלליין אויף אן צו צווייפלען... דער ספק עסט מיין הארץ.

— אמונה! דאס איז דער סוד פון ערפאלג. דאס האט געמאכט פון פרעה'ס קנעכט אין מצרים, א פרייע פאלק אין ארץ-ישראל, דאס האט אונז כח געגעבען דעם לאנגען גלות אויסצו-האלטען און דאס וועט אונז געבען די גאולה.

— לעהרער! קאלט איז ארום מיר. די תאוה צו גאלד האט זייערע הערצער פעהארטעט, דער קורצזיכטיגער סוחר'ישער דע-כענונג, האט זייערע קעפ פערשטאפט, דער אידעלע ווייסט נאר האנדלען. די גאולה זוכט ער אויף ביליג אויסצוהאנדלען... ביי די טויטע נשמות קען איך אמונה לעהרנען?

— שווייג, שווייג מענש! — ר י ד קיין שלעכטעם אויפ'ן עס-אמונה! סוחר'עס האט איהם דער ביטערער גלות געגעבען, דעם זינדיגען גוף צו ערהאלטען. אמונה — ארץ-ישראל, וואו עס האט זיך געפארמעט די אידישע נשמה, דאס איז דער עיקר. קיין ביטערער גלות האט קיין כח געהאט די אידישע נשמה צו טויטען, זי איז נאר איינגעשלאפען. וועקען מוז מען איהר! ... גע-דענקסט דו זיך, ווען די בינסט נאך א יונג-שוואך קינד געווען, אהן א פעניג, פון דיין פאטער'ס היים אנטלאפען „בילדונג" זוכען?... מען האט דיר געוועקט, די „השכלה" האט דיר אויפגעוועקט... ווייניג מארטירער האבען מיר די וועלט געגעבען, וועלכע זייערע לעבען אהן א „רעכענונג" אבגעגעבען? ... עס וועט קומען א צייט — האט ער מיט א נביא'אישען טאן געזאגט — ווען מיין פאלק וועט אוועקווארפען דעם אייל, אויפהערען „האנדלען" פאר אלע פעלקער פון דער פארפוילטער וועלט. ער וועט העלפען צו-שטערען די ממשלה פון רשעות, איבערטראגען בערג צו בויען א ליכטיגע נייע וועלט. דאן וועלען זיך פאראייניגען די אידען פונ'ם גאנצען גלות. מארבע כנפות הארץ וועט ער קומען, זיין פארוויסט לאנד פאר זיך אויפבויען! ... הענדלער — צו טהיי-

לען זיך : בויער — פאראייניגען זיך... נאָר די קנעכט, וועל-
כע האָבען פיראַמידען געבויט, זיינען אומשטאַנד געוועזען אַלע
זייערע צירונג פאַר'ן משכן אַבצוגעבען. מען האָט געמוזט אויס-
רופען : „גענוג, בריינגט ניט מעהר“.

— לעהרער ! ווען וועט דאָס זיין ? צי וועל איך דער-
לעבען צו זעהען ? אַלט און שוואַך בין איך שוין געוואָרען.

— קיינער מוז די אַרבייט ענדיגען, און ניט פריי, פון די
אַרבייט זיך ענטזאָגען ! גלויב, האָב אמונה !

— לעהרער, העלף מיר ! דערוואָרעם מיין אמונה, ער-
פיל מיין האַרץ מיט האַפנונג, ווייז מיר ! ווייז מיר פון וויי-
טען, ווייז מיר אין חלום, איך זאָל דעם שאַטען פון דעם זעהען,
מיינע אויגען ערקוויקען, בערוהיגען, כח צו האָבען מיין ווע-
צו געהן !

— מיין שוואַכער קינד, איך וועל דיר ווייזען...

— איך וועל עפענען דייע אױגען, דו וועסט זעהען די פֿרוכט
פון דייע אַרבייט, די אַרבייט פון דייע חברים, די אויסבויער
דעם צושטערטען ירושלים און די אַלע, וועלכע מיהען זיך אויפֿ-
לעבען אונזער פאַלק אין זיין אייגענע אויפגעלעבטע לאַנד. אין
חלום וועסט דו דאָס זעהען. דו וועסט חלום'ען וואַכענדיג... נאָר
ווייס, שווער איז דאָס לעבען פון טרוימער און וועה אין ביטער
צו איהם, ווען ער דערזעהלט זיינע חלומות די גאָס ! ... בע-
האַלט דאָס טיעף אין דיין האַרצען, זיי וועלען דערוואָרעמען דיין
בלוט, אימער וועסט דו יונג בלייבען. — מיט זיינע פינגער האָט
ער מיינע אויגען בעריהרט, זיין וואַרעמע האַנד אויף דיין שטערען
געלעגט. — קום ! — האָט ער שטיל געזאָגט.

ב.

אין א גארטען. נעבען „א פלוג סטאנציע“ בין מיט מיין לעהרער געשטאנען. ער האט א פלוג מאשינע פאר אונז גענומען. אין א פאר מינוטען האבען מיר שוין הויך געשוועבט אין ריינעם, פרישען לופט אונטער'ן בלויען הימעל. אונטען האב איך געזעהן אויסגעשפרייט אויף בערג און טהאלען א וואונדער שעהנע שטאדט מיט הויכע טהורעמס, קופאלען, פלאכע העלע דעכער, גערט-נער, ברכות און בריקען איבער די טהאלען.

— וואס איז דאס ? — האב איך מיין לעהרער געפרעגט.

— ירושלם, די געבויטע ירושלם.

— די געבויטע ירושלם ! — האב איך ענטציקענד אויס-געשריען. — קום, לאז מיר אראב אונטען. מיינע אויגען ערקווין-קען, ערפרישען מיין הארץ. וויל איז איהרע גאסען ארומלויפען, אומעטום זיין, אלעס זעהען, ווי איז זי אויפגעבויט ? וואס האט מען דארט געמאכט ? ווי לעבט מען דארט ? צי לעבט „בצלאל“ ?

— ווארט, הייל ניט, — האט דער לעהרער מיט א גוטען שמייכלע געזאגט. — דו, אלס קינסטלער, ווייסט דאך : פרי-הער מוז מען בעטראכטען די גרויסע ליניען, דעם אנסאמבל, נאכ-הער, יעדער טהייל בעזונדער, נאר דאן פארשטעהט מען ריכ-טיג דאס ג א נ צ ע. אזוי וועלען מיר מאכען : איך וועל דיר ווייזען ירושלם פון אויבען, די אויסערליכע, אויך גאנץ ארץ-ישראל, פיר וועלכע ירושלם איז די הארץ. נאכהער וועל איך דיר אונטען בריינגען. דארט וועלען מיר ניט פאָהרען. אין ירושלם געהט מען צו-פוס. יעדער טריט ערד איז דארט הייליג. זעהסט ? — האט ער מיר מיט'ן פינגער געוויזען אויף א גרופע געביידען אין רעכטען מיטען שטאדט — דאס איז דער בית המקדש.

האב געשווינד די קאפ אראפגעבויגען, געוואלט גיכער זעהן דעם בית המקדש. פון די שרעקליכע הויך, וואו מיר האבען גע-

שוועבט, דיימליך קיין זאך געזעהן. נאָר פלאַכע דעכער, גע-
פלאַסטערטע הויפּען, אירגענד וואו האָט עטוואָס אַ בליץ געטהאָן
אזוי ווי גאלד, אפשר — וואסער. אַ גרין-בלוינען פלעק פון פלאַנ-
צונגען, אַ שאַטען פון אַ טהורעם. איינס גוט געזעהן : דאָס די
גאַנצע גרופּע הייזער, צייכנעט זיך אויס פון דער פראַכטפאַלע
שטאָרט. געפינט זיך אין איהר מיטעל-פונקט. אַלע גאָסען ציהען
זיך צו איהר, אין גאַנצען אַרומגעצאָמט, מיט טויערען פון אַלע
זייטען. געגען איין טויער אין וועלכען איד האָב דערקענט דעם
שער הזהב איז געווען אַ בריק איבערען עמק יהושפט געגען הר
הויתים.

— לעהרער, איז מען אין בית המקדש מקריב קרבנות ?

— ניין. ניט אויפ'ן אַלטען אַרט האָט מען איצט חרטה אויף
די זינד, בעטען מחילה מיט אַ קרבן, פּערגיסען בלוט פון אַן אומ-
שולדיגען נפש. מיט גוטע מעשים האָט מען חרטה, מיט אַ קרבן
פון אייגענע האַב-און-גוטס, פּערריכט מען די זינד.

— וואָס טהוט מען אין בית המקדש ? וואָס געפינט זיך
אין איהם ?

— די נשמה פונ'ם אידישען פאָלק, דאָרט געהט יעדער איד
זיין גייסט ענטוויקלען, די פאָלקס-נשמה צו לעהרנען. דאָרט איז
געזאַמעלט אַלץ, וואָס דער איד האָט געשאַפּען אין די טויענדער
יאָהרען. זיין טהייל אַרבייט פאַר דער גאַנצער מענשהייט : אַ
מוזעאום איז דאָרט. אַ מוזעאום פון אַלע אידישע קינסטע און ווי-
סענשאַפטען. דאָרט רוהט גאָט'ס גייסט וואָס ער האָט אונז גע-
געבען.

אויף מעריב זייט, געגענאיבער יפו'ער טויער, אויפ'ן באַרג
נעבען ברכה התחתונה האָב איד בעמערקט דעם עלעגאַנטען קופאַל
פון אַמאַר-מאַשעע.

— דאָס איז אַמאַר-מאַשעע, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן
בית המקדש-פלאַץ. מען האָט איהם אויף דעם שענהעם באַרג אי-
בערגעטראָגען, אַלס דאָנקבאַרקייט צו אונזערע גוטע שכנים אַראַ-
בער, וועלכע האָבען זאָ זאָרגפאַל אונזערע הייליגע פלעצער גע-
היט.

— און דאָס איז דער מגדל דוד ?

— יא, נאָר אויסגערייניגט און רעסטאורירט. איצט איז

דארטען דער קאנסערוואטאָריום, מוזיק-מוזעאום און קאָנצערט-זאַלע די האַרפע פון דוד המלך האָט אויפגעלעבט.

לאַנגזאַם מיר גענומען אַריענטירען. דערקענט דעם הר-הזיתים, יד אבשלום, געוואונדערט דאָס עס זעהט זיך ניט קיין מצבות. מיט גרינס, דעכער, קופלען, טהורעמס איז דער גאַנצער באַרג באַדעקט.

— דער הר הזיתים איז ישוין ניט אַ באַרג פאַר טויטע — זאָגט דער לעהרער, ווי ער וואָלט מיינע געדאַנקען געלייענט. — ער איז איצט דער באַרג פון לעבען. — זעהסט ? דאָ גלייך, קענען בית המקדש, אויף שער-הזהב-גאָס, שטעהט אַ וואונדער-שעהנע געביידע, דאָס איז דער „פּרידען-פּאַלאַץ“. ער געהערט דעם פּרידענס-פּעראַיין פון אַלע פעלקער דער וועלט. מיר האָבען דאָס זיי געגעבען אַלס דאַנקבאַרקייט פאַר זייער הילף, ווייטער אַ זעלבסטשטענדיגעס פאָלק צו ווערען. נעבען איהם, איז די צוויי-טע רונדע געביידע, איז אונזער פאַרלאַמענט, דאָרט זיצען אונ-זערע סנהדרים : ווייטער, העכער, זיינען צושפּרייט אויפ'ן גאַנצען הר-הזיתים, פיעל הייזער, פאַלמען-פלעצער, גערטנער, פאַויליאַנען און טהורעמס. דאָס אַלץ איז אונזער שטאָלץ, דאָס איז אונזער בעריהמטער אוניווערזיטעטען-קוואַרטאַל „יבנה“. דאָרט געפינט זיך אַלע פאַקולטעטען, ביבליאָטעקען, לאַבעראַטאָריעס, אבסערוואַטאָריום. אַט דיעזער, דער הויכער טהורם מיט קור פאַל — האָט ער מיר מיט'ן פינגער געוויזען, — זאָלאָגנישער און באַטאָנישער גערטנער, פערשיידענע וויסענשאַפטליכע מוזעאומ'ס און גראַנדיעזען רעסטאָראַן פאַר די טויזענדע מענשען, וועלכע לעהר-נען איז „יבנה“.

דער עראָפּלאַן האָט ווייטער געשוועבט צו סולוואַן זייט, צו יריחו'ר וועג. נייע בילדער האָט זיך מיר געעפּענט. אַ גרויסער גאָרטען, אַבגעגאָסען מיט פאַרשיידענע בלומען פאַרבען, דורכ-געמישט מיט'ן גלאַנץ פון פאַנטאַנען און וואַסער-בעקען. צושפּרייט צווישען דער גרינס האָט זיך געזעהן הונדערטע, ווייסע פלאַכע דע-כער. מיין לעהרער האָט געזאָגט : — דאָס איז „תחנת הבריות“, דאָ היילט מען אַלע קראַנקהייטען. דאָ איז די אינסטיטוטען, וועלכע זאָרגען קיין קראַנקהייטען זאָלען ניט קומען.

— וואָס זעה איך ווייטער צו הר המשתית זייט, אַ לאַנגער

בניו, פיעל טהורעמס ציהען זיך פון איהם בערעקט מיט בליט-
צענדע דעכער ?

— דאס איז דער ליכט-קוואל פאר ירושלם. אויף די הויכע
טהורעמס געפינט זיך אויסגעבויגענע שפיגלען, וועלכע קאנצענטר-
רירען די זון-שטראהלען, די אנגעזאמעלטע אונגעהויערע קראפט בע-
ארבייט זיך אין עלעקטרישע ליכט. אונטען. זעהסטו די גרויסע
וואסער-בעקענס, אין וועלכע עס שיינען אב דער הימעל מיט אונ-
זער עראפלאן ? — דאס איז ירושלם'ער „וואסער-באסיינען“, דאס
גיט וואסער פאר אלע גערטנער, פאבריקען און אנדערע בעדערפ-
נישע. צום טרינקען האבען מיר פון „ברכת שלמה“ און אנדערע
קוועלען פון ארום ירושלם צוגעצויגען.

— פון וואנען נעהמט מען אזוי פיעל וואסער אנצופילען אזעל-
כע גיגאנטע באסיינען ?

— פון רעגען. אין ירושלם פאלט ער כמעט א קוביק אויף
יעדער קוואדראט-מעטער, דאס איז גיט ווייניגער, ווי אין קאל-
טען רוסלאנד. עס רעגענט אויף איינמאהל און נאך אין קורצען
ווינטער, די רעגען-וואסערען לויפט מיט א שטארקען שטראם
דורך די טהאלען צום ים המלח, דאביי שוויינקט זיך אב די
לעצטע ביסעל ערד פון די שטיינערדיגע בערג. אונזערע אינזשע-
נערען איז געלונגען א טהייל פון די רעגען-וואסער צו רעטען. ירושלם
פעהלט יעצט גיט וואסער און שאטען.

— וואס איז מיט'ן פיכער ? ליידיט מען נאך פון איהם ? —
האב איך געפרעגט, דערמאנהענדיג ווי מיר האבען געליטען פון
די רעגען-וואסער מיט אונזערע ציסטערנען.

— ניין, ירושלם איז איינע פון די געזינסטע שטעט אין
דער וועלט ! זי האט פיעל זון, שטעהט הויך, עס בעוועט איהר
אימער א פרישער ווינט, די פיעל פלאנצונגען האבען מילדער גע-
מאכט דעם איבערגאנג פון טאג ביז נאכט. קיינע זומפען האט זי
קיין מאהל געהאט, די איינציגע איז נאך געווען : אייערע ציס-
טערנען. דאס איז געווען דער פעסט, וואס יעדער האט אליין גע-
בויט פאר זיך, בסך הכל האבען די ציסטערנען אין יעדער הויז
פון אלע איינוואהנער צוזאמען געקאסט זעהר פיעל מיהע און געלד.
דאס איז די שוואכקייט פון צוטהיילטקייט. איצטער, ווען אלעס
ווערט פון כלל פאר'ן כלל געמאכט, איז גוט און ביליג. — דו
זעהסט ? עס איז דא צוועלף באסיינען, ליעגען טעראסען-ארט,

איינע נידעריגער פאר'ן צווייטען, יעדער באסיין, איז אויסגע-
 רעכענט, זאל זיין פאר זיין בעשטימטען מאנאט אין יאהר, אבער
 די רעהרען, וועלכע טראגען פאנאנדער די וואסער אין גאנצען
 שטאדט, ציהען זיך נאך פונ'ם לעצטען באסיין, ער ערפילט זיך
 אימער פון די אנדערע באסיינס וואס גיסען זיך לאנגזאם איינער
 אין דעם צווייטען. דאמיט בעוועגט זיך אימער די וואסער, אלע
 מאנאט ענדיגט זיך א באסיין. מען קען איהם רייניגען, דאצו
 האדעווען זיך אין די באסיינס פיעל פיש. דאס בריינגט אויך גו-
 צען. פון די באסיינען איז קיין פיבער דא, זיי פרישען נאך אב
 די לופט. זעהסט ווי שעהן די בוימער ארום וואקסען ? דאס איז
 דער געזינדסטער פונקט פון גאנץ ירושלים, דא האט מען דעם
 „קינדער-גן-ערדן" געבויט.

— וואס איז דאס : „קינדער-גן-ערדן ? — האב איך גע-
 פרענט. פון אויבען, נאך געקענט בעמערקען אן ארומגעצאמטען
 פלאץ, מיט בוימער, הייזער, גלאטע פלעצער און געמיוע-גערט-
 נער.

— דא געפינען זיך אלע קינדער פון 3 — 4 יאהר, ביז
 12 — 13 יאהר, אויפ'ן רעכענונג פון פאלק. דא וואוינען זיי,
 ענטוויקלען זיך, לעהרנען. אלע צוזאמען, אונטער איינע בע-
 דינגונגען, איינע קליידער און איין ערציהונגס-סיסטעם ; פון
 דא, פארשפרייטען זיי זיך אין פארשיידענע פאך-שוהלען, אויך
 אונענטגעלטליכע. זיי ספעציאלזירען זיך יעדער נאך זיינע גי-
 בארענע פעהיגקייטען. ניט ווי א מאהל, דאס יעדען האט מען
 קינסטליך געלעהרענט, ספעציאלזירט נאך דעם ווילען און גרויס
 פון דעם בייטעל און נאווה פון זיינע עלטערען, דאריבער איז אין
 יעדען פאך אזוי פיעל קאליקעס געוועזען, און געניאלע קינדער צו
 גרונד געגאנגען, ווען די עלטערען זיינען אָרעם געווען. די גאנצע
 מענשהייט האט אויך דערפון פערלוסט געהאט.

— לעהרער, ווי קען מען קינדער פון עלטערען אוועקרויבען !
 אוועקנעהמען די עלטערען-פריידע : זעהן ווי דאס ענטוויקעלט זיך,
 ווי עס וואקסט, פארשטעהט, ווערט מעהר מענש ? אוועקצונעה-
 מען פון מענשען קינדער-ליעבע, דעם געטליכען געפיהל פון קו-
 שען זיי, האלדען, פיהלען זייער ווארעמען, ווייכען קערפערעל,
 ווען מיט צוטרוי און ליעבע טולענען זיי זיך צו דיר ! ?
 — קינד ! הייל זיך ניט מיט קשיות. איך האב דאך דיר

פאראויס געזאגט, פריהער ווייז איך דיר די הויפט-ליניען, נאכ-
הער וועסט דו זעהן אלעס פאדראבנע. ווען דו וועסט, אונטען,
איז „קינדער-גן-ערד“ ויין, וועסט דו מיט פרידען וועלען מען זאל
דיינע קינדער „אוועקרויבען“... ביטער וועסט דו וויינען, דאס
זיי זיינען מיט הונדערט יאהר פריהער געבארען געווארען, האבען
נעבער „עלמערען-ליעבע“.

— הונדערט יאהר ? — האב איך מיר אין הארצען געוואונ-
דערט, אבער מעהר ניט געפרעגט.

— ווייטער האט אונזער עראפלאן זיין רונדען קרייז געמאכט.
נייע בילדער פאר מיר געעפנעט : צו מזרח זייט, זעה איך פיעל
דעכער פון הייזער, מאנכע גלעזערנע, נעבען זיי בערג שטיין,
געהערט דעם כאראקטערנעם גערנש פון שטיין-ארבייטער.

— דאס איז די רעגירונגס „בוי אינסטיטוט“, „הבונה“ און
קאריערען, דא ווערט די פלאנען געצייכענט פאר אלע געביידען
וועלכע ווערט געבויט, און בוי-מאטעריאל פארגעברייט. די פלא-
נען ענטווארפען אונזערע בעריהמטע ארכיטעקטען, קאנטראלירט
פון בוי-קאמיסיאן. זיי מוזען זיין שעהן, צוועקמעסיג, היגיי-
ניש, סאליד, פראקטיש אויסצופיהרען, פייער-זיכער, עקא-
נאמיש און הארמאנירען אויף זייער ריכטיגען פלאץ. די אלע
שטריינגע פאדערונגען שטעלט מען, ניט נאר ביי פאלקס-גע-
ביידען, וועלכע דארפען כאראקטעריזירען דעם גייסט פון פאלק
אין זיין אינטעלעקטועלען צושטאנד, אויך ביי פריוואט-הייזער,
וואו יעדער איז פריי אויסצודריקען זיין כאראקטער און געשמאק.
א העסליכע געביידע אויפ'ן גאס, איז שעדליך פאר'ן אויג פון
פארבייגעהער, ווי א שמוציגער בארג מיסט פאר'ן אטעהם.
דער גרינדער פון דעם אינסטיטוט איז געווען „בצלאל“.

— ווייז מיר דעם „בצלאל“ ?

— האב געדולד פריהער וועל איך דיר ווייזען די אטמאס-
פערע, וואס ער האט געשאפען. די ליכטיגע שטראהלען, וואס ער
האט פארשפרייט, נאכהער וועסט דו זעהן „בצלאל“ אליין — די
זון פון ירושלים. זעהסט, ווייטער צו דרום-זייט ? דאס איז די
„ארבייטס-שטאדט“. דא ארבייטען הונדערט-טויזענדער מענשען
די פארשיידענע קונסט-אינדוסטרי, וועלכע „בצלאל“ האט דער ערש-
טער זיי דא איינגעפיהרט, אונז געלעהרענט און פארשפרייט.

— וואס זעה איך דאָרט ווייטער ? סאָלדאטען ! קאנאָ-
נען ! אַ מלחמה ! מענשען פאלען ! עס ברענט !!
— בערוהיג זיך. דאָס איז בלויז אַ פאַרשטעלונג צו אַ קינאָ-
אויפנאַהמע. דאָרט איז „מנורה“, אַ פילמס פאַבריק פאַר קינאָ-
טהעאטער. דאָס ווילען זיי פאַרשטעלען, ווי אַ מאָל האָבען אויפֿ-
געאישע פעלקער זייער גערעכטיגקייט געווי-
זען און ציוויליזאַציע פאַרשפּרייט.
דער קינאָ-פאַבריק „מנורה“ מיט'ן טעאטער איז אויף פון
„בצלאל“ געגרינדעט.

— גיבט'ס שוין ניט מעהר מלחמות ?

— אין אַלטען פאָרם — ניין. מיט געוואָלד און בלוט וויל
שוין קיין פאָלק ניט זיך אויסצייכענען, פון גזילה — ניט עק-
זעסטרען ; ניט עסען פרמדע גוטס. יעדער רעגירונג מיהט זיך
אמבעסטען זיינע בירגער אויסבילדען, זיי אַם ניצליכסטען מאַכען
צו קענען מלחמה האַלטען מיט דער נאַטור, איהר גובר זיין, פון
איהר וואָס מעהר נוצען האָבען.

— שוין לאַנג האָט מען אויפגעהערט מלחמה האַלטען ?

— מיט הונדערט יאָהר צוריק. ניט לייכט איז דאָס אָנ-
געקומען, ניט איז איין טאָג האָט מען אויפגעהערט. אַ וועלט-
קריגע איז געווען. צעהנדיגער מיליאָנען מענשען האָט מען אויס-
גע'הרג'עט, נאָך מעהר זיינען אַלטע לייט, פרויען און קינדער
פון הונגער און קראַנקהייטען געשטאָרבען, מעהר ווי 4 יאָהר האָט
דאָס געדויערט. אַ שרעקליכע צייט איז דאָס פאַר די מענשען גע-
וועזען. אַ צייט, ווען עס האָט געוועלטיגט דער מענש אויפ'ן מענ-
שען איהם שלעכטס צו טהאָן... די געוואלט־סיסטעם האָט באַנק-
ראַטירט. עס איז געקומען דער גרויסער יום הדין פאַר אַלע ממשלות
הרשעות, זיי האָבען בעצאָהלט פאַר זייערע גרויסע זינד : פאַר'ן
איינשלינגען פון דעם שטאַרקען די קליינע, שוואַכע פעלקער, פאַר'ן
מתיר מאַכען בלוט, גזילה, רויב און בעטרוג אין נאָמען פון פאָ-
טער-לאַנד, פאַר'ן אויסהאַלטען ספּעציעלע מענשען, סאָלדאטען,
לעהרנען זיי בלוט פאַרגיסען, און ליגנער-דיפלאַמאַטען-וועלט. אינ-
טריגעס צו פיהרען : פאַר'ן מטמא זיין דעם מענשענ'ס שכל אויף
אויסקלעהרען פאַרשיידענע טויט-מאַשינען און פאַר'ן אָנגעבען אַ
מענשען-קינד, נאָט'ס אַלמעכטיגקייט, און זיך פאַר לאַסט-אייז-
לען צו רעכענען, קנעכט זיין...

דער בלוט-באד האט זיך אנגעהויבען גאנץ איינפאך : אלע פעלקער, ריכטיגער — „די קעפּ“, האָבען געוואוינליך געזאָגט. אז זיי ווילען נאָר פריערדען, דאָצו האָט מען צעהנדליגער יאָהרען, געהאַלטען אין איין באַוואַפענען זיך. אין די פאַבריקען האָט מען קאָנאָנען געגאַסען, אין שוהלען און קירכען האָט מען פאַטריאַטען ערצויגען און אויף די גאַסען און סאַלאָנען האָט מען „העלדען“ עה-רע אָבגעגעבען. דער קרייץ, זייער צייכען „גאַט פון ליבע“, האָ-בען זיי די „בלוט-העלדען“ און בעטריגער — „דיפלאַמאַטען“ די ברוסטען פערציערט און זייער בלוט-צייכען-שווערד, פון צאַרטע פרויען פערגעטערט. קיין רעגירונג האָט דאָך נישט געגלויבט אין קראַפט פון זיין אייגענעם פאַלק, געזוכט אַ „הילף“, אַן עזר כנגדו, „אַלליאַנס“, דורך זיינע סוואַדניקעס — דיפלאַמאַטען. געפיהרט אינטריגעס, שפּיאַנירט, גע'גנב'עט דאָקומענטען, געשאַפּען אונ-רוהע צווישען יענע פעלקער, וועלכע האָבען נישט געוואָלט מיט זיי פאַראייניגען. .. אזוי האָבען אלע ציוויליזירטע פעלקער געלעבט צווישען זיך אין פריערדען און רוהע ביז — אַ גרויסע רעגירונג האָט איהר קליינע אומרוהיגע שכנה געוואָלט איינשלינגען. פאַר די קליינע, האָט זיך אַן אנדערע גרויסע אָנגענומען, ווייל זי אַליין האָט דאָס זעלבע געוואָלט טהאָן. פאַר די ערשטע גרויסע, האָט זיך אָנגענומען איהר חבר'טע נאָך אַ גרעסערע, האָט זיך דאָן פאַר די צווייטע איהרע צוויי חבר'טעס אָנגענומען און אזוי ווייטער, ביז עס האָט זיך צומישט די גאַנצע וועלט. אלע פעלקער האָבען געמוזט מזלחמה האַלטען. מען האָט געצוואונגען. .. בלוט האָט זיך געגאַסען, שטערט האָבען געברענט, לענדער זיינען חרוב גע-וואָרען און אלע האָבען געהאַלטען אין איין שרייען : דאָס זיי ווילען שלום. צו לי ע ב א י י ב י נ ע ז ש ל ו ם שלא-גען זיי זיך.

דער שלום איז געקומען. נישט פון בלוטיגען שלאכט-פערד, נישט ער האָט שלום געבראַכט, נאָר פון הונגעריגען היים איז ער געקומען מען האָט אַראָבגעריסען די קרוינען פון „גאַטס-געזאַל-טע“ קעפּ, צוגענומען די שווערדען פון די בלוט-העלדענס הענד, און פאַריאַגט די סוואַדניקעס—דיפלאַמאַטען. יעדער פאַלק האָט גענומען זיין שיקזאַל אין זיינע אייגענע הענט, זיין גליק אַליין אויס-שמידען. מיר, „עם השלום“, האָבען דעם גרעסטען טהייל אין די שווערע אַרבייט געטהאָן. געהאַלפּען אַלעמען אַ נייע, ליכטיגע

וועלט בויען און די פעלקער האָבען דערפאַר אונז מיטגעהאַלפֿען
די וויסטע „ארץ ישראל“ אויפֿלעבען פֿאַר „עם-ישראל“. אַ קליין-
נעם טהייל פֿון זייער אַלטען חוב אונז בעצאָהלט.

— וואָס פֿאַר רייהען מענשען אין ווייס-בלאָהע קליידער זעה
איך אין טהאַל ? דאָס איז דאָך סאָלדאַטען !

— ניין, דאָס זיינען חברים פֿון „החלוץ“, „מכבי“, „שמשון“
און „השומר“ טורן פֿאַראיינען. און די פֿאַראיינען ענטוויקלען זיי
ביי אונזער יוגענד דעם קערפֿער, פֿאַרשטאַרקען דעם מוט, גע-
וואָהנען צו דיסציפּלין און אויסרויערקייט ; דיאיינציגע גוטעס,
וועלכע מיליטער דיענסט האָט אַ מאָל געגעבען.

— וואָס זיינען די פיעלע גלעזערנע גאַלערייען דאָרט אויפֿ'ן
באַרג ?

— דאָס איז די שפייז-צימער פֿאַר גאַנץ ירושלים. די פרויען
אַליין קאָכען ניט מעהר פֿאַר זייערע פֿאַמיליען, ווי אין דיין צייט.
דאָס איז אַן אַרבייט פֿאַר ספּעציאַליסטען. מען קאָכט אין גרויסע
מאַסען מיט מאָדערנע איינריכטונגען. די פרוי איז ניט מעהר אַ
טאָפֿ-אידענע, ווי זי איז, אין גאָד פֿריהערע צייטען געווען אַ שפּי-
נערקע און וועבערקע. עס קאָסט איצט ביליגער, געווינטער, געשמאַ-
קער, און די הויז איז פֿריי פֿון קיד-לופֿט, פֿון קיד-פּסיכאָלאָגיע.
אונזער עראָפּלאַן האָט ווייטער זיין רונדע ריזע געמאַכט. אונ-
טען האָט זיך געזעהן אַ שעהנעם אָנגעצאַמטען רוהיגען קוואַרטאַל,
אין גאַנצען געדיכט פֿאַרפּלאַנצט, קוים צווישען די געדיכטע בוי-
מער געביידע בעמערקט.

— דאָס איז אַ קלויסטער ? די וואוינונג פֿון גייסטליכע ?

— ניין, דאָס איז דער „נוה שאַננים“, אַ קינסטלער קוואַר-
טאַל. דאָ וואוינען און שאַפֿען די „בצלאל-קינדער“. דער קינסט-
לער, ווי אַ גייסטליכער, מוז רוהע האָבען, אָנגעטהיילט פֿון
פֿראַזאָאישען וועלט וואָהנען, ער מוז אַן אייגענע אַטמאָספֿערע
אַטהעמען, ער מוז גאָר צווישען זיינע חברים, קינסטלער, לע-
בען. אין „נוה שאַננים“ וואוינען אויך מוזיקער, פֿאַעטען, אַלע
וועלכע האָבען אַ שאַפֿענדען גייסט. אויך איז די קונסט איצטער
ניט אַזוי צומיילט. עס הערשט אַ גרויסע שטרעבונג ; אַלע
קונסט צו פֿאַראייניגען. אין דעם ריכטונג האָבען זיי שוין, קאָ-
לעקטיוו, גראַנדיעזעס געשאַפֿען.

— וואו איז דער „בצלאל“ אַליין

— אַט דאָ, נעבען „נוה שאננים“. די געביידען, וואָס דו זעהסט איז „בצלאל“. דאָ געפינען זיך זיינע שוהלען, פאַרלעזונג-זאַלען, אויסשטעלונגען, זאַמלונגען און גערטנער. נאָר פריהער מוזט דו נאָך גאָנץ ארץ-ישראל זעהען.

מיט זיין שטאַרקע האַנד האָט דער לעהרער דעם רול גע-נומען. די מאַשינע האָט זיך אין דער הויף אויפגעהויבען, הע-כער זיינען מיר געפליוגען, קיהלער איז אַלץ די לופט געוואָרען. איך האָב אונטען אַ קוק געטהאָן... אַ צויבער בילד בעדעקט מיט אַ לייכט ראָז-וויאַלעטין שליער האָבען מיינע אויגען געזעהן. איך האָב געזעהן גאָנץ ארץ-ישראל, די אַמאָליגע, וויסטע, טויטע לאַנד, וועלכע האָט ווייטער אויפגעלעבט.

— לינקס פון מיר, האָט זיך, אין די גאַנצע לענג פון לאַנד, דער בלויליכער ים געצויגען. גראַדע געגען מיינע אויגען, האָט גע-בליצט דער פאַרגאָלדעטער שנעה פון די בערג לבנון און חרמון. רעכטס און הינטער מיר האָט געשיינט דער אונגענדליכער געלכ-וויאַלעטע זאַמד פון אַ מדבר.

אין דעם וואונדער שעהנעם ראם איז אַ פראכטיגע פארבויטע לאַנד געוועזען. איינצעלהייטען האָב איך, פון די אונגעהויער הויך, וואו מיר האָבען זיך געפונען, ניט געקענט זעהען. נאָר איינס באַ-מערקט, דאָס די גאַנצע לאַנד בעשטעהט פון העלע פלעקען, פונק-טען, וועלכע עס גיבען פון זיך אַרויס שטראַהלען. די שטראַה-לען פלעכטען זיך איבער מיט אַנדערע שטראַהלען, וועלכע געהען פון אַ צווייטען פונקט. דער גאַנצער שטח האָט ווי אַ טעפיד אויס-געוויזען.

— וואָס בעדייט דאָס די פונקטען מיט די שטראַהלען ? — האָב איך ביי'ן לעהרער געפרעגט.

— דאָס זעהסט דו שטערט און פאַדער-שטערט, פון וועלכע עס בעשטעהט כמעט די גאַנצע לאַנד. די דעכער זיינען אין גאָנץ ארץ-ישראל פלאַכע, ווייסע, פֿדי מען זאָל ניט פיהלען די היץ אין די הייזער, אין די שטערט, אָדער די געביידען זיינען געדיכטער, ווירקט דיר פון דער הויף, ווי איין ווייסער פלעק, אויסער'ן שטאַרט. געהען די הייזער אַלץ שיטערער און ווייניגער, זיי ציהען זיך, ווי שטראַהלען פון צענטער ביז די פאַדער-שטערט פון דעם צווייטען שטאַרט.

— ווער וואָהנען אויסער די שטערט, ער-אַרבייטער ? —

אזוי פיעל ערד-ארבייטער ? עס אזי דאך ניטא ביי זיי אזוי פיעל באדען צו בעארבייטען ?

— ניין, אויסער די ערד-ארבייטער, וועלכע זיינען א קליינע טהייל פון די בעפעלקערונג, וואהנען אויפ'ן לאנד די אלע שטערטיר-שע איינוואהנער. אין די שטערט, זא ווי אין ירושלים, וואהנט מען ניט. דארט קומט מען נאך ביי טאג ארבייטען אין די פאבריקען, קאממארען, געשעפטען און שוהלען. דארום זיינען די שטערט אזוי ריין און אלעס קאנצענטרירט, איינגעהיילט אין בעזינדערע קוואר-טאלען, און יעדער זיין בעשעפטיגונג. נאך דער ארכייט, פאהרט יעדער אין זיין לאנד-הויז, וואו ער געפינט רוהע און פרישע לופט. — צו ארבייטען גויטהינט זיך יעדער אין חברים, לעבען — נאך צווי-שען זיין פאמיליע. מיין הויז — מיין וועלט.

— די לאנד מוז זעהר בעפעלקערט זיין. ווי פיעל איינוואה-נער רעכנען זיך איצט אין ארץ-ישראל ?

— שוין מעהר ווי צעהן מיליאן נפשות, אבער דער צאהל פארגרעסערט זיך אימער ; אויסער נאטירליכען וואוקס קומען יאהרליך זעהר פיעל נייע צופאהרען.

— גיעבט נאך אנטיסעמיטיזם ? ווארום עמיגרירען נאך די אידען פון אנדערע לענדער ?

— ניין, אפיציעלע אנטיסעמיטיזם גיעבט שוין ניט מעהר, זאגאר פריוואט מענשען שעהמען זיך אויף אנטיסעמיטען צו זיין. די אידען האבען בעקומען איבעראל פאלברעכטיגקייט ; וואו זיי זיצען אין גרעסערע מאסען, האבען זיי פערזענליכע אויטאנאמיע מיט אן אייגענעם פארלאמענט, נאך עטוואס, ווי א ביזער גערוד, איז נאך געבליבען פון די אלטע טרויעריגע ירושה, ניט אומזיסט האט די קירכע אין פערלויף פון צוויי טויזענד יאהר איינגעווארצעלט פיינדשאפט צו אידען. מיר אליין האבען נאך אויף ניט געקענט אויסווארצעלען פון הארצען דעם אמאליגען פחד און אונפערטרוי-אונג צו ניטאידען. דאריבער אויף איצט וואהנט לעבער א איד צווישען אידען. נאך עס קומען ניט אידען אליין, זעהר פיעל פרעמ-דע בעזעצען זיך ביי אונז צוליעב די שעהנע לאנד, צוליעב אונ-זער הויכע קולטור, איבערהויפט צוליעב אונזער עטיקא. אין דעם זיינען מיר דאס ערשטע פאלק צווי-שען אלע פאלקער ! גאנץ איינפאך, מיר הא-בען בירושה אן אינסטינקטיווע פיינדשאפט צו בלוט, זנות, שכרות

און הערשאפט, זאגאר צו עבדות, ניט קוקענדיג אויף די צוויי טויזענד-יעהריגען גלות, זיינען מיר געבליעבען א זעלבסטשטענדיגע, אן עם קשה עורה, ווי אין משה רבנו'ס צייטען.

— לעהרער, צו הויך האסט דו מיר אויפגעהויבען, מיינע אויגען זעהען נאך שעהנע פארבענהארמאניען, אבער מיין קאפ פערשטעהט נאך ניט אלץ, מיין הארץ פיהלט ניט. בריינג מיר אונטען, לאז מיר צו, נעהענטער, קוקען זייער לעבען, הערען פון זיי זייערע געדאנקען, צו וואס זיי שטרעבען, דאן וועל איך מיר לעהרנען אין זייער וועג צו געהן.

— מיין קינד, האב געדולד, דו וועסט דאס א מאהל ער-גרייכען, אבער לאנגזאם, שטופענווייז. דאן וועסט דו דאס קיין מאהל פארנעמען. אימער וועט דאס ביי דיר אין הארצען בלייבען. . . באלד לאזען מיר זיך אראפ אין ירושלים. איך וועל דיר צוערשט דיין "בצלאל" ווייזען, בעמערק נאך פריהער אונטען די דריי פונקטען, וועלכע האבען ניט קיינע שטראהלען, דאס איז דריי ארומגעצאמטע שטערט: יעדער, אן אבגעזונדערטע וועלט פאר זיך. דער גרויער, איז „עיר המקלט", פאר פארברעכער, וואס ווייסען ניט ווי צו לעבען. דער ראזאווער — איז דער „ליע-בעס-גארטען" פאר די גליקליכע, וועלכע פארשטעהן ווי לאנג עם לעבט זיך און דער דריטער — בלויזער, נעבען ים המלח, דארט, וואו דער ירדן גיעסט זיך אין איהם אריין, איז דער „רוהע-טהאל", „עמק הרפאים", פאר די געטליכע אויסגעוועהלטע, וועלכע האבען דאס לעבען געקענט און טויט אויף פארשטאנען. . . אין די דריי שטערט מוזט דו קומען, פיעל וועסט דו זיך דארט לעהרנען.

דער לעהרער האט דעם רודער אבגעשטעלט, דער עראפלאן האט זיך גענומען לאנגזאם ארונטער לאזען, די גרויסע פאנאראמע איז קלענער און קלענער געווארען, מיר זיינען אין א ווארעמע-רען לופט אריינגעקומען, ירושלים האט אונטען געוואקסען און דייטליכער געווארען ביז די מאשין האט זיך עלאסטיש אראפגע-לאזען, א פאר שריט אויף איהרע רעדער אונטערגעפאהרען און שטעהן געבליעבען.

מיר האבען זיך געפונען אויף א גלאט-געפלאסטערטען פלאטין ארומגערינגעלט מיט בוימער און בלומען. אין מיטען פלאטין איז איז א פאנטאן געשטאנען.

דער לעהרער האט מיר פאר'ן האנד אָנגענומען, צום פאנטאז
צוגעפיהרט.

— מיר געפינען זיך אויף „בצלאל"־פלאץ. בעטראכט דעם
פאנטאז.

מעהרער ערקלעהרען האט מען ניט געדארפט. אליין פאר-
שטאנען דעם פאנטאז ווי א בוך געלעזען :

— אין מיטען א וואסער-בעקען איז א הויכער, פארווילדער
טער פעלזענשטיין געשטאנען, באדעקט מיט פארשיידענע פיגור-
רען, מענער, פרויען, יונגע און אלטע, אלע האבען זיי גע-
טראגען פארשיידענע קונסטווערק און זיך געמיהט וואס העכער אויפ-
שטייגען. פארשיידענע געשטאלטען, טיפען און כאראקטער זיי-
נען זיי געוועזען, נאך איין באגעהר האט זייערע געזיכטער אויס-
געדריקט : צו דערגרייכען דעם שפיץ פון פעלזענשטיין, פון
וועלכען זיי האבען זייערע אויגען ניט אָבגעריסען. . . אויבען, אויפ'ן
פעלזענשטיין איז געשטאנען בצלאל בן אורי, אָנגעשפארט אן זיין
געטליכען ווערק : דער אָרון הקודש, וואָס ער האט געמאכט פאר
די הייליגע לוחות און מיט א קוק פול מיט ליעבע האט ער, ווי
געווארט אויף זיי. אין מיטען די פיעל פיגורען האב איך מיינע
פריינד — מיט־ארבייטער, תלמידים און זיך אליין אויף געזעהן.
די פיגורען האבען צוזאמען געבילדעט א גראנדיעזע בעוועגענדע
ליניע אויפ'ן גרוי-רויטליך אלטען שטיין. וואונדערבאר, פלאסטיש
און לעבעדיג איז יעדער פיגור געווען אין איהר ברייטע איינפאכע
פארם. דער אלט-גאלד טאָן פון אָרון הקודש אויף דער שפיץ, האט
געטליך האַרמאָנירט מיט'ן עמאל-בלויען טאָן פון הימעל. דער
לויזער רויש פון וואסער, וועלכע האט פון פעלזענשטיין ווי א
בארג-טייך געשטראָמט, האט מיר וואונדער-לעגענדען דערצעהלט,
מעשה'לעך פון אונגענדליכען קאמף און שטילע, טיעפע ליעבע.

פאר מיר איז געשטאנען א גראנדיעזע פאָעמא פון בראָנז און
שטיין ! א ווערק פון א געניאלען קינסטלער, א קינד פון א הויך-
קולטורעלען פאלק.

אונטען מיט גאלדענע אותיות איז געשטאנען :
אָנדענקונג דעם „בצלאל"

צו זיין הונדערט־יעהריגען יוביליאום
מיט דאנקבארקייט געשאַפען און אויסגעפיהרט
פון „בצלאל" קינסטלער.

ניטא קיין פערזענליכער נאָמען פונ'ם קינסטלער ! דאָס איז
א קאלעקטיווע ווערק, געשאפן פונ'ם געניע, דער אידישער פאָלק!
א קול פון א שופר האָט מיר פון מייע געדאַנקען אויפגע-
וועלט. גלייך נאָך דעם האָט זיך געהערט, א פרעהליכער געשריי
פון קינדער, גיכע טריט און א גרופע שוהל-קינדער זיינען אויפ'ן
פלאץ אָנגעקומען.
— דאָס איז „בצלאל" - שילער — האָט דער לעהרער גע-
זאָגט.

מיר האָט א ציה געטהאָן אין האַרצען. ניט געקענט מייע
ברייט-געפענטע אויגען פון זיי אַברייסען.

פאַרשיידענע עלטער זיינען זיי געוועזען, אלע איין אַרט
געקלידעט : אין פרייע טוניקעס ביז די קניע, פון העל-געלבלעכע
אייןפאַכע ליינוואַנד מיט וויכע קאַלירטע זיידענע גאַרטלען אַרומ-
געבונדען. די העלזער—ברייט אָפען, אויף די פיס — סאַנדאַלען
מיט זייערע דונקעלע בענדער זיינען געוועזען שעהן אַרומגעוויקעלט
די נאָקעטע איקרעס, און העלע ליינווענדע היטעלעך מיט א בליש-
צענדיגען צייכען. די עטוואָס ברייטע אַראַכגעלאָזענע ברעגען האָט
זיי א קינסטלערישען אויסזעהען צוגעגעבען. די עלטערע האָבען
פריי, אויף די שולטערען ווייסע אַכאַיעס געטראָגען.

אלע מיט ליכטיגע פנים'ער, מיט קינדערשע האַרציגקייט
האָבען זיי הויך גערעדט, געלאַכט און געזונגען, ווי גאָט'ס פרייע
פויגעלאַך. עס האָט אויסגעוויזען, דאָס זיי בעמערקען גאָר נישט
אונז. איד האָב זיך אָן איינעם צוגעריהרט, ער האָט דאָס גאָר ניט
געפיהלט.

— מיר זיינען רואה ואינו נראה'ס, האָט דער לעהרער גע-
זאָגט. — קום, איד וועל דיר ווייזען, וואָס די אַנדערע „בצלאל"-
ניקעס האָבען געמאַכט צום הונדערט-יעהריגען יוביליאַום, די
אַרכיטעקטען, מאַהלער, צייכנען און אלע אַנדערע מייסטער
פון די אלע קונסט געווערבליכע אַרבייט, וועלכע „בצלאל" איז גע-
ווען זייער גרינדער, דאָס איז דאָ געהענט אין „בצלאל"-אַלע. —
אזוי האָט דער לעהרער געזאָגט, האָט מיר פאַר'ן האַנד גענומען,
געבראַכט אין אַ לאַנגע שאַטענדיגע אַלע, וועלכע האָט זיך געצוי-
גען פון „בצלאל"-פלאַטץ. צווישען די בוימער, אין ביידע זייטען
פון די גאָס, איז געוועזען צווישען די בלומען צוואַוואַרפען קליינע
פאַויליאַנען. אלע מיט קופאַלען, איין סטיל, אַבער אין אונ-

ענדליכע וואריאציאנען און נואנסען. פון פארשיידענע מארמאר, מאיאליקא, קאלירטע גלאז און געטריבענע מעסינג זיינען זיי גע- בויט געוועזען. ווי שעהנע יאפאנישע וואזען אין א בלומענ- אזערע. האבען די פאווייליאנען אויסגעזעהען.

— יעדער בראנטש האט זיין פאראיין און האט דא זיין פא- וויליאן. אין וועלכען פאוואליאן ווילסטו דו צוערשט אריינגעהן ? — אין טעפיד-פאווייליאן האט זיך ביי מיר גלייך אן ענט- פער ארויסגעריסען, — וועלענדיג זעהען די אינדוסטריע, וואס איך האב מיט אזוי פיעל מיה געגרינדעט און אזוי לייכט צושטערט פון די „רעפארמירער“.

— קום, דא רעכטס, דער ערשטער — און האט מיר אין פאווייליאן געבראכט.

אויף די ווענט איז נאך איין גרויסער זיידען-טעפיד געהא- גען. איין בילד האט ער פארגעשטעלט, ווי מיר האבען אונזערע ערשטע טעפידער געמאכט : אין דער מדבר, יריעות פאר'ן משכן אויסגענעהט : אונטערען פרייען הימעל זיצען שעהנע אידישע פרויען ביי די הייליגע ארבייט, שטריקען אויס יריעות און פרוכת'ן. בצלאל און אהליאב האלטען דעם אויסגעשפרייטען מאדעל געגען משה רבינו'ן. ווי א הערליכע וואנט-מאהעריי האט דער טעפיד מיט זיין ארגאמענטאלען ראנד, אויסגעוויזען, די טעפעל בונט זיידען-פארבען האבען ווי עמאיל געבלישצט. איך האב געזעהען, דאס אין דער ארבייט, האט זיך קונסט מיט אינדוסטריע צונויפ- געגאסען.

אונטען, אויף א קופער-טאפעל איז געווען אויפגעגראוירט די געשיכטע פון דער גרינדונג און אנטוויקלונג דער טעפיד-אינ- דוסטרי אין פאלעסטינא. דאכיי איז געווען א רייהע סטאטיסטי- שע ציפערען פון יעדער צעהן יאהר באזונדער, די לעצטע צי- פערען האבען געוויזען, דאס איצט בעשעפטיגען זיך מיט פאר- שיידענע טעפיד-קינפעריי אלס פארדיענסט 326,018 פרויען.

א הערליכע רוהיגקייט האט אין דעם קליינעם קונסט-טעמ- פעל געהערשט. א ווייכער טעפיד האט, ווי גרינע גראז, דעם בא- דען בעדעקט, ארום די ווענט נידעריגע זיצונגען אויך מיט טעפי- כער. וואו-ניטוואו איז אויף זיי טעפיד-קישען געלעגען.

עס האט זיך ניט געוואלט ארויסנעהן. די בעקוועמע זיצונגען האט צו זיך געצויגען.

— זעץ זיך — האט מיר דער לעהרער געזאגט — ער האט אלע מיינע געדאנקען געלעזען. האב מיר אויפ'ן נידעריגען זיצונג אראבגעלאזען. געקוקט אויף די וואנט-מאהלערייען.

דאס לעבען פון די טעפיד-קניפערינען איז געוועזען אויף די ווענט אויסגעמאחלט. .. נישט אין קאזארמעס-פאבריקען האט מען טעפיקער געקניפט : אין קליינעם, בעקוועמען אייגענעם וואך-זונג, ביים ליכטיגען פענסטער זיינען די קניפערינען געזעסען. מעה-רערע בילדער האבען פארגעשטעלט ווי מען ארבייט אויפ'ן פרייען לופט, צום לאנד, אונטער'ן שאטען פון פלאנצונגען מיט א שעה-נעם לאנדשאפט אויפ'ן הינטערגרונד.

מענשען זיינען אָנגעקומען. דאס האט מיר געשטערט, מיר אויפגעהויבען ווייטער צו געהן.

— וואס ווילסטו איצטער זעהען ? — האט מיר דער לעה-רער, ווי א קאפריזנעם קינד געפרעגט.

— צו די פיליגראף-ארבייט. גיט עס נאך די אינדוסטרי ? — יא, אדער נישט איז דעם אלטען פארם, ריין פיליגראף מאכען זיי נישט. מען האט איהם פאראייניגט מיט אנדערע קונסט-ארבייט און פארשיידענע מעטאלען : גאנץ נייע עפעקטען הא-בען זיי אין דעם געשאפען, א גאנץ נייעם זאג, „בצלאל“-זילבער רופט מען דאס אין דער גאנצער וועלט. — ער האט מיר פאר'ן האנד גענומען. איז געגען איבער'ן פאוויליאן אריינגעפיהרט.

אויפ'ן טיר איז דער אויפשריפט געשטאנען :

„בצלאל-זילבער“ : א ציערונג פאר די פרוי, א פרייד פאר דאס הויז, א „לויב-געזאנג פאר גאט“.

דער אויפשריפט אזוי נישט געוועזען א פוסטע רעקלאמע. די דריי וויטרינען מיט זייערע ארבייט, וואס זיינען געווען ואיסגע-שטעלט אין פאוויליאן זיינען איבערגעשטיגען מיינע ערווארטונגען. איך האב געזעהען פאר מיר אן אינדוסטריע, וועלכע נעהמט ארום דעם גאנצען געברויך פון לעבען פון דעם אינטעליגענטען מענשען, אזוי געשמאקפול און פאלקאם אין טעכניק, ווי די יאפאניער. אויך ווי ביי זייערע ארבייט איז דא אויך געווען פארשוואונדען דער אי-בערגאנג פון קונסט און קונסט-אינדוסטריע.

אין די שמוק-זאכען האט מען פאראייניגט : זילבער, גאלד, עדעל-שטיינער, מיניאטורען-שקולפטור אויף שטיין, עלפענבין, פערלמוטער, הארען, מיניאטורען-מאהלעריי אויף עמאיל און עלפענ-

בין. דאמיט האבען די שמוק א בעזונדערען ריין בעקומען. די שעהנקייט, ווען מען בעמערקט ניט דעם ווערט פונ'ם מעטאל, נאר די קינסטלערישע אויספיהרונג. בענאָהע דאָס זעלבע האָב איד געזעהען אין דאָס הויז אַרטיקעל : געשיר צום טיש, שרייב-געצייג, טואַלעט און בעלויכטונג-אַרטיקעל. די רעליגיעזע אַרטי-קעל, ווי : כתר תורה'ס, יד, מנורות, מגלות, מזוזות און דאָס גלייכע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט אַ בעזונדערען קינסטלי כע אויספיהרונג, מיט די טיעף-סעריעזע קאמפאָזיציאַנען, וועלכע איד האָב געזעהען נאָר אין מיטעלאַטער קירכען-קונסט.

אויף דאָ איז געווען אויפגעשריעבען די געשיכטע פון דער אינדוסטריע און סטאַטיסטישע ציפערען. דער לעצטער ציפער האָט געוויזען דאָס 510,836 מענשען בעשעפטיגען זיך מיט דער אינ-דוסטריע, דאָס זי איז דער מעהר פאַרברייטעסטע אינדוסטריע אין פאַלעסטינא.

פון די וואַנט-מאָהלעריי האָב איד געזעהען, דאָס ער ווערט געאַרבייט פון קליינע גרופען ביזאַמען, אויף פון איינצעלנע אַר-בייטער אין לאַנד-וואַהנונגען.

פון דעם פאַויליאַן זיינען מיר געגאַנגען אין טרייב-אַרבייט פאַויליאַן. די אויסגעשטעלטע אַרבייט זיינען געווען פון גאָלד, זילבער און מעשינג, דאָס מעהרסטע פון מעשינג. פאַרשיידענע געברויכט-אַרטיקעל אַרונדן הויז און אַנדעריי סינאָגאָגאַל-זאַכען, אי-בערהויפט, אַרטיקעלעך פערציערונגען פון מעשינג און קו-פער, דאָס איז פאַר מיר געוועזען אַ גאַנץ נייע זאַך. דער אויפ-שריפט האָט געוויזען דאָס מיט דער אינדוסטרי בעשעפטיגען זיך 188,200 מענשען.

נאָכהער זיינען מיר שפּיצען-פאַויליאַן אַריין. די אַרבייט זיי-נען געווען פון גארין, זייד און זילבער-פּעדיס. פון די וואַנט-מאָה-לעריי האָב איד געזעהען, דאָס די אַרבייט איז אַ הויז-אינדוסטרי. דער לעצטער ציפער האָט געוויזען, דאָס עס גיעבט אין פאַלעס-טינא 402,631 שפּיצען-קניפּערינען.

געגען איבער, איז געווען דער פאַויליאַן פון אינקרוסטאַציאָן אַרבייט. וואונדער שעהנע אינקרוסטירטע מעבעל איז דאָרטען גע-שטאַנען. אויף די ווענט, אַנשטאַט וואַנט-מאָהלעריי, איז אינ-קרוסטירטע בילדער געווען. צו אינקרוסטירען האָט מען בענוצט, זאָנדער פאַרשיידען-פאַרביגע האַלץ, אויף פערלמוטער און אַנ-

דערע מאטעריאלען און מעטאלען. די אינדוסטרי איז געווען פאר-
שפרייט אין גאנצען לאנד אלס הויז-אינדוסטרי, האט געגעבען
בעשעפטיגונג 156,241 מענשען.

ווייטער איז געווען דמשקוס-מעשינג ארבייט. זיי האבען זיך
„פאלעסטינער מעשינג“ אנגערופען, ווייל זיי האבען א גאנץ אנ-
דערען כאראקטער געהאט פון דמשקוס ארבייט, פון וועלכע זיי הא-
בען א מאהל געשטאמט. זיי זיינען געווען דונקעל פאטענירט, ארי-
גינאלע פארם און צייכנונגען, איינגעזעצט סקולפטור-רעליעפען און
האלב ערעלשטיינער. פארשיידענע געגענטשטענדע זיינען געווען
אויסגעשטעלט, אלץ וואס דער אינטעליגענטער מענש האט נוי-
טיג אין זיין געברויך. 162,310 מענשען האבען זיך מיט דיזעזען
ארטיקעל בעשעפטיגט.

אזוי זיינען מיר דורכגעגאנגען די פאוויליאנען פון גאלד און
זיידען-שטיקעריי, „עלפענבין-שניצעריי“, „קמיעות“, „עמאל“,
„אפליקאציעס“, „באטעק“, „קונסט בוך בינדעריי“, „ליטאגראפיעס“,
„פארצעליען“, „גלאז-מאהלעריי“, „מיניאטורען“, „האלץ-שני-
צעריי“, „שטאנצען און גראווארען“, „קונסט-גיסעריי“, „טערא-
קאטטא“, „קעראמיקא“, „בוך-דרוקעריי“, „פאטאגראפיע“ און אנ-
דערע קונסט-געווערבע.

צוזאמען רעכענדיג, האבען זיך מיט קונסט-געווערבע אינ-
דוסטרי בעשעפטיגט מעהרער אלס צוויי און א האלב מיליאן מענער
און פרויען! דאס האט זיך ניט געוואלט גלויבען וואס מיינע אוי-
נען האבען אליין געזעהן.

— אין יאפאן האבען שוין מיט הונדערט יאהר צוריק מעהר ווי
3 מיליאן זעלען בעשעפטיגט זיך מיט קונסט-געווערבע אינדוסטרי,
— האט דיר לעהערער גלייך געענטפערט אויף מיין געדאנק. —
מיר האבען דא געהאט די זעלכע בעדינגונגען ווי אין יאפאן — האט
דער לעהערער פארטגעזעצט — נויטווענדיגקייט פון שאפען אן עקס-
פארט ארטיקעל, ווייניג לאנד, ביעל ליכט, א שעהענע נאטור און
א פעהיגע בעפעלקערונג. טראנספארט-ארטיקעל האט פאר איבער-
פראדוקציע ניט מורא, זי מוז נאך קאנקורענץ-פעהיג זיין. דא-
פיר זארגט שוין דער „בצלאל“-אינסטיטוט. פאר א מארקעט צו
האבען — זארגט די רעגיערונג, זי האט מוסטער-לאדען אין אלע
איראפעאישע גרויסע שטעט. די פאוויליאן, וואס דו זעהסט דא
איז אויך נאר אויסשטעלונגען, קום נאכמיטאג וועסט דו זעהען,

וועלכע גרויסע געשעפטען עס ווערט דא געמאכט מיט די רייזענדיע
אגענטען פון דער גאנצער וועלט, וואס קומען דא אַנקוקען.

א שעהנער, גרויסער מאן, מיט א שטאַלצען פיגור איז אַריין-
געקומען אין „בּוּד-קונסט" פאָויליאָן, וואו מיר זיינען געווען. זיין
נע שוואַרצע יונגע אויגען האָבען זיך פלוצלינג מיט וואונדערליכען
פייער בעלויכטען. עהרענפירכטיג פערנויגט און גלייך אַרויסגע-
גאנגען.

— דאָס איז דער גרויסער פאָעט רב הילל בן-שחר, פראָפּע-
סאָר פון קונסט-געשיכטע אין „בצלאל". ער האָט אונז געזעהען און
ערקענט. . .

די אויגען האָט זיך מיר מיט טרעהרען בעדעקט, דורך זיין
קוים מיין לעהרער געזעהען. די קאָפּ האָט מיר גענומען שווינד-
לען, די ערד בעוועגען. איך האָב מיר אויפ'ן קאלטען באַדען אַרונ-
טערגעלאָזען.

— שלום, — האָב איך די שטימע פון מיין לעהרער, ווי פון
דערווייטען, דערהערט. ער איז לאַנגזאַם פאַרשוואונדען מיט אַלעם
וואָס אַרום מיר איז געוועזען. . .

פאַר מיינע אויגען איז די זיבען-רעהריגע פינצטערע מנורה
געשטאַנען. . . אויפ'ן דונקעלען-בלאַהען הימעל האָבען גאָלדענע
שטערען געפינקעלט. אַדי בין נאָך אַלץ אויף „בצלאל"-טהורם גע-
זעסען. . .

מיט טרייסלענדיגע קניע, אין גאַנצען ציטערענדיג פון קעלט,
נאָך מעהר פון געפיהל, דאָס איך בין פון א ליכטיגע, וואַרעמע,
שעהנע וועלט אין אונזער קאַלטער, שמוציגער וועלטעל אַרונטער-
געפאַלען, בין איך לאַנגזאַם פון „בצלאל"-טהורם אַראַכגעגאַנגען.

.... צוויי און א האלב יאהר איז פון יענער צייט אריבער.

... דאן האב איך געארבייט ביי א גרויסען בא-רעליעף :
 „תשעה-באב ביין כתל מערבי“, דער בילד האט מיר זעהר צו-
 געצויגען. מיין שטימונג איז געוועזען פאסענד פאר די טהעמא,
 אבער די ארבייט איז לאנגזאם געגאנגען : מיין נשמה איז גע-
 וועזען זעהר צעוועהטאגט, זי האט נאך געקענט ליידען, אבער
 ניט שאפען.

איז אטעליע איז שוין געוועזען דונקעל, דער מאדעל איז שוין
 לאנג אוועקגעגאנגען, זעה קוים מיינע ארבייט, אבער קען ניט
 אויפשטעהן פון מיין ארט : פאר מיינע אויגען שטעהט דער בילד :
 ווי איך געזעגען זיך מיט די תלמידים. זיי מאכען זיך מומה,
 וויצלען זיך, לאכען, איך האלט זיי אונטער, נאך פיהל, וועל
 לאנג ניט אויסהאלטען. קען ניט זעהן זייערע טויט-בלאסע געזיכטער
 מיט די, קוים איינגעהאלטענע, טרעהרען אין די אויגען... ארע-
 מע קינדער ! שווער איז אייער קרבן. צו שוואך און יונג זייט
 איהר. צי וועט איהר דאס איבערטראגען ? ווער וועט צוריק
 קומען ? ...

איז אטעליע איז שוין גוט פינסטער געווארען אויפ'ן פאדאיום,
 וואו עס פאזירט דער מאדעל, האב איך א גרויען שאטען בעמערקט.
 עס האט מיר א ריהר געטהאן ביים הארצען... האב געפיהלט, דאס
 בצלאל איז דאס, דער לעהרער איז צו מיר געקומען.

— לעהרער, דו ביזט דאס ? — שטיל, ניט גאנץ גלויבענ-

דיג, געפרעגט.

— יא, מיין קינד, איד בין צו דיר געקומען — האט ער
אויך אזוי שטיל געענטפערט.

מורא געהאט א ריהר טהאן, א ווארט אויסריידען, מורא
געהאט די אילווואן זאל ניט פערשווינדען, אליין בלייבען.
אין אטעליע איז א טויטע שטילקייט געווארען.

— איד וועל ניט אוועקגעהן, — האט דער לעהרער אויף מיי-
נע געדאנקען געענטפערט. — בין צו דיר געקומען ליכט צו געבען,
דיין מרה-שחורה אוועקטרייבען.

— לעהרער, העלף מיר ! איד קען ניט מעהר ! ... קען
ניט צוועהן דעם חורבן פון „בצלאל” !

— „בצלאל” וועט אויפלעבען צוזאמען מיט’ן אידישען פאלק.
איצט, מוז ער צוזאמען מיט’ן פאלק לידען. ער איז פלייש פון
זיין פלייש, בלוט פון זיין בלוט. גלויב ! געלויבט די וועלכע
גלויבען.

— לעהרער, איד גלויב מיט מיין גאנצער נשמה אין דעם
אויפלעבונג פון אונזער פאלק, איד גלויב אויך דאס ער וועט זיין
„בצלאל” אויפלעבען. ער איז זיין קינד, ער קומט פון פאלק,
פאר’ן פאלק, אבער שוואך בין איד, מיעד בין איד, אלט בין
איד. מיינע אויגען וועלען דאס שוין ניט זעהען. ווייז מיר, ווייז
מיר כאטש אין חלום. עס זאלען מיר די ליכטיגע חלומות די איצ-
טיגע פינסטערנעש בעלויכטען !

עטוואס האט זיך אין דער פינסטערניש בעוועגט. .. א בלעסק
געטהאן פאר מיינע אויגען. איד האב געפיהלט, ווי א צארטע, וויי-
כע האנד האט מיט ליעבע, ווי א לייכטער ווארעמער ווינטעלע, מיי-
נע האר געגלעט. א זיעסע ווארעמקייט איז מיר אין הארצען אריין,
ליכטיג אין די אויגען געווארען, א לייכטען שווינדעל די קאפ
געפיהלט און איד האב מיר ארונטערגעלאזען אויף א ווייכען עט-
וואס בעוועגליכען געלעגער. ..

— קום, — האב איד ווי אין שלאף, די הארציגע שטימע פון
לעהרער געהערט.

... אויף די גאסען פון ירושלם בין איך מיט מיין לעהרער

געגאנגען.

גאנץ פריה איז דאס געווען, אין דער מארגען-שטונדע, ווען די זון האט זיך גאך ניט געוועזען הינטער די בערג, אבער מען פיהלט זי שוין אין דער גאנצער גאטור. אין דעם פערעל-מוטערנעם הימעל, אין די דורכזיכטיגע בלוי-ראזע בערג און אין די לייכטע, אויפהויבענדיגע, ווייסע וואלקענס טויה. אלץ איז געווען העל, אהנע שאטענס, ווייד, ווי א יאפאנישער אקוואר-רעל, ווי א זיעסער קינדער-קלום...

בין מיט מיין לעהרער געגאנגען... א פרעהליכע לייכט-קייט און גליק האט מיר ארומגענומען. ניט געגאנגען — נאך גע-שוועבט, אזוי איז מיר לייכט געווען אין מיין קערפער און נשמה. נאך געפיהלט די ווארעמע האנד פון לעהרער מיט וועלכע ער האט מיינע פעסט געהאלטען. אויף א לאנגען בולוואר זיינען מיר גע-גאנגען. „הערצל-בולוואר“ — אויף א זייל דעם אויפשריפט אי-בערגעלעזען. פון ביידע זייטען בולוואר זיינען בוימער געוועזען. פון ביידע זייטען, זיינען שעהנע געביידען געשטאנען. קענטיג ניט קיין פריוואט-וואהנונגען. בלומען-גערטנער זיינען פאר די הייזער געשטאנען, ארומגעצאמט מיט נידעריגע צוימען פון פלעכ-טענדיגע פלאנצונגען בעדעקט, ניט א שוץ געגען גנבים, ניט צו פארדעקען זיך פון א פרעמדע אויג זיינען די צוימען געמאכט, נאך וועגען שעהנקייט.

די גאס איז נאך געשלאפען, קיינעם ניט בעגעגענט, נאך אן אויטא פון וועלכען עס האט וויל א רעגען געשפריצט וואסער און אונטען בערשט געדריעהט: דאס האט ירושלם איהר פריה-מארג-גענדיגען טואלעט געמאכט. לאנגזאם געהערט פון אויבען א גע-רויש פון ביהנען: דאס זיינען עראפלאנען געפלויען. פון דער-ווייטען האט זיך געהערט דער פייפען פון באהן: דאס זיינען די ירושלמ'ער געקומען פון זייערע גארטען-שטעדט אין דער שטאדט

פון דער ארבייט. אויטאס, וועלאסעפעדען האבן זיך געוויזען.
אירגענד-וואו אויך פוס-געהער. א מילך-אויטא איז פארבייגעלא-
פען. „קינדער-גן-ערד“ — איז אויף איהם געווען אויפגעשריעבען:
דאס האט מען מילך פאר די קינדער צו פריהשטאג געפיהרט.

די זון אזי שוין אויפגעגאנגען. מיר האבען נאך אלץ וויי-
טער אונזער וועג געמאכט. אויף א פלאץ, איבער א גרופע בוי-
מער ערקענט דעם פערגאלדעטען ארון הקודש פון „בצלאל“—דענק-
מאל. די ערשטע שטראהלען פון זונען-אויפגאנג, זיינען אויף איהם
געפאלען. די כרובים האבן פרעהליך געבלישצט אונטערען
ירושלם'ער ריינעם הימעל. . . מיר זיינען דעם „בצלאל“—פלאץ ארי-
בער און צו א שעהנע געביידע צוגעגאנגען. די געביידע איז גע-
ווען ארומגעצאמט מיט א הויכע שטיינערנע וואנד, ווי אין א קלויס-
טער, קענטיג, דא האט מען זיך געוואלט בעהאלטען. אבטהיי-
לען זיך פון דער רוישענדער נאס. מיר זיינען צום מאסיווען טהויער
צוגעגאנגען. „בצלאל“ איז איין ווארט, מיט גאלדענע בוכשטא-
בען אויבען געשטאנען. אונטער'ן ארקע פון טהויער, זיינען אין
ביידע זייטען אויף גראניטענע פיעדאסטאלען צוויי פיגורען געשטא-
נען. אונטער'ן רעכטען פיגור איז געווען אויפגעשריעבען „בצלאל“,
אונטער'ן צווייטען — „בנימין“. מיר איז וואונדערבאר געוועזען
צו זעהען אויף איין מאהל, אויפ'ן פיעדעסטאל דעם מארמארנעם
בצלאל און אונטען, דעם לעבעדיגען, אזוי זעלטען עהנליך זיינען
זיי געווען. די צווייטע פיגור איז אויך געווען ווי דער לעבעדיגער
בנימין. וועלכען איד האב פערזענליך געקענט: אונזער גוטער
בנימין. דער ערשטער, וואס האט זיינע פיעלע מיליאנען, און נאך
רייכערע, נשמה אבגעגעבען פאר אויפלעבונג פון זיין פאלק און
זיין לאנד. . .

— ער האט אויך אויף זיין רעכענונג דאס אלעס געבויט, וואס
דו וועסט נאך דא זעהן — האט דער לעהרער געזאגט.

דער טהויער איז אפען געווען. דער פארטיע איז אויף א נידע-
ריגען שטולכלע געזעסען און א העברעאישע צייטונג געלעזען. מיר
זיינען נעבען איהם פארבייגעגאנגען. איד האב זיין צייטונג אָנ-
געריהרט, ער האט אָבער אונז ניט געפיהלט.

אינווייניג געזעהען דאס אין בצלאל איז מעהרערע הייזער דא.
אייניגע שטיינערנע מיט פלאכע דעכער, דאס בעהרסטע אָבער גע-
בויט פון אייזען, טערא-קאטטא און גלאז. די דעכער האלב-רונד,

גלעזערנע. דער הויף איז געוועזן אויסגעפלאסטערט מיט גלאטע רויטליכע, באלאטעס, נאך אירגענד-וואו, איז געווען פון פאר-ביגען שטיין, ווי א לאנגע טעפיד אויסגעצויגען. פון די זעל-בע — פריזען און ראזעטען נעבען די געביידעס און מיטעל-פונקטען. א גרויסער וואסער-בעקען, ארומגערינגעלט מיט לעבעדיגע בלו-מען, איז אנטקעגען אריינגאנג פון צענטראל געביידע געוועזען. אין גאנצען גרויסען, געפלאסטערטען הויף האט מען נאך צואוואך-פענע אייניגע גרויסע בוימער געזעהן, אונטער זיי, אנטשטאט בענק, קאפיטעלען, פריזען און אנדערע פראגמאנען פון אלטען שטיין. קענטיג דאס מען האט דא אויסגראבונגען געמאכט. אין די פאר-שיידענע ווינקעלעך, איז פיגורען, גרופען, ביוסטען צווישען פלאנצונגען געשטאנען, נעבען זיי בעקוועמע זיצונגען געמאכט. אויף די ווענט, אונטער די אפענע טעראסען, האט מען פערציערונ-גען און בילדער פון מאיאליקע, מאזאיקא און וואנט-מאהלערייען געזעהען. אייניגע הייזער זיינען ווי טעמפלען אויסגעזעהען, דער גאנצער הויף מיט אלעס צוזאמען — ווי א פאר'כשופ'מע שטעדטעל פון חלומות.

קיין לעבעדיגען מענשען האבען מיר אין גאנצען הויף ניט גע-טראפען. דער לעהרער האט מיר, הינטער די גלאז-געביידען אין א גארטען אריינגעפיהרט. א בלומען-גארטען איז דאס געווען. מעהר בלומען אלס בוימער. צוטהיילט איז ער געווען מיט גרינע, לעבעדיגע ווענט פון פלעכטענדיגע פלאנצונגען, דאס האט גע-מאכט, דאס דער גארטען האט אויסגעוויזען זעהר גרויס. או-מעטום האט מען געזעהען אהן אן ארדנונג, אויסגעשטעלט מאל-שטולען מיט מאלבערטען. אין אייניגע ערטער זיינען שווארצע אין ווייסע גרויסע שירעמס געשטאנען. אויף די שווארצע — מיט קרייד-געצייכענט פלאנצונגען און בלומען אין איינפאכע פעסטע ליניען. אויף די ווייסע — פארבען הארמאניען, קוים בעציי-כענטע בלומען פארמען. בענאהע אונטער אלע צייכענונגען איז געוועזען פראכען פון סטיליזירען די פלאנצונגען : פריזען, רא-זעטען און פארשידענע פלעכע. אונטער דעם בעמערקט אייניגע קאמישע טיפען, — ווייזט-אויס, קאראקעטורען פון חברים, אפשר, פון לעהרער ? — האב איך מיר געטראכט.

— פון לעהרער לאכען זיי ניט — האט מיר ערענסט דער

לעהרער אויף מיינע געדאנקען געענטפערט. — דער כבוד פון רבי
איז ביי זיי בעסער פון די עלטערען.

מיר זיינען ווייטער אין גארטען געגאנגען צווישען צוויי ווענט
פארשיידענע פלאנצונגען. מיר זיינען געקומען אין א רונדען, מיט
גרינס ארומגעצאמטען פלאץ, וואס האט מיר עראינערט אין קליי-
נעם מאשטאב, אן אלטען, רוימישען צירק. אין מיטען, וואו די
ארענא, איז אויף א בערגעל זאמד, נעבען א קאסטום-פלאנצונג, א
קעמעל רוהיג געלענען, ווען ער וואלט נישט זיין קליינע קאפ אויפ'ן
לאנגען האלז, אבעקעהרט צו אונז, וואלט איהם פאר א גע-
מאלטע סקולפטור אנגענומען, אזוי שעהן-פלאסטיש האט ער זיך
גרופירט מיט'ן קאסטום אויפ'ן זאמד. דער דינער איז געקומען מיט
פרישע גראז, אונז פארבייגעגאנגען, אבער נישט געזעהן.

מיר האט זיך נישט געוואלט פון דארט אוועקגעהן : א ביב-
לישע שטימונג האט אויף מיר א וויי געטהאן. פון די איינפאכע
גרופע. אויף איינע פון די פיעל צושפרייטע קעסטעלעך געזעצט.
פון אירגענד-וואו, גאנץ נאָהענט, האט זיך א הערליכער גע-
זאנג געהערט, דאס האט א כאַהר א הימן געזונגען. דער געזאנג
האט זיך וואונדערבאר הארמאנירט מיט אלעס, וואס איה האב דא
געזעהן. טיעף און ערענסט איז די מעלאדיע געוועזען, ווייך און
ברייט האבען זיך געשפרייט די שטארקע מענער-טענער און קינדער-
שע זילבער-שטימען האבען געקלונגען און געפינקעלט ווי די רויטע
און בלויע בלימעלאך אויף דעם גרינעם פלאנצונג-פאן ארום מיר.
דער לעהרער האט שטיל געזאגט :

— דער „בצלאל" איז מתפלל פאר דער ארבייט, ער זינגט
יין שירה, זיין לויבגעזאנג, זיין מארגען-ליעד.

מיר דערמאָהנט, ווי די תימנ'ער פלעגען אין „בצלאל" דאָו-
נען : דער וויינען ר ח מ י ם ב ע ט ע ז, ווי פיעל מורא,
פחד, אונרוהע איז אין זייער תפילה געווען.

גאט פון מיינע עלטערען ! ווי נאָהענט דו ביזט איצטער
צו זיי !

דער גארטען האט אנגעהויבען פול צו ווערען פון מענשען.
גלייך איז מען אויף צו אונז געקומען, און גלייך צו דער ארבייט
זיך גענומען. האב מיט מיינע אויגען זייער לעהרער געזוכט, איה
האב איהם נישט געפונען. אלע זיינען גלייך געווען אנגעטהאן אין
די זעלביגע קליידער, ווי איה האב זיי דעם ערשטען מאהל אויף

„בצלאל-פלאץ“ געזעהען. נאך אויף ברייטע שירצען מיט אויפ-געקאשערטע ארבעל געטראגען. בענאהע אלע אין זעלביגען על-טער 13 — 14 יאהריגע, נאך איין גאנץ קליינע מיידעלע, בענאהע נאך גאר א קינד, מיט גרויסע ליכטיגע אויגען און פינף עלטערע פון 18 — 20 יאהריגע, זיי האבען אויף מיט אנדערן גלייך גע-צייכענט, קענטיג, דאס זיינען ניט קיין לעהרער.

— דער לעהרער קומט שפעטער, ווען זיי האבען שוין באַלד פארטיג זייערע צייכנונגען, נאך דאן קארגירט ער זיי. בעסער א שלעכטען צייכנונג אבער זעלבסטשטענדיג אליין געמאכט, אלס א גוטען — מיט די תילפע פונ'ם לעהרער — אזוי האט מיר מין לעהרער געזאגט און גענומען מיר פיהרען צווישען די תלמידים איד זאָל זעהען ווי זיי צייכענען.

יערער תלמיד האט זיין מאהל-ברעט מיט זיין פאפקע געהאט, אבער זיי האבען דערווייל אין זייערע אלבאמ'ס נור סקיצען גע-צייכענט. בעמערקט דאס זיי זוכען נאך די פראפארציע, די בע-ווענונג, די פארמע צו פארשטעהן, דאריבער בייטען זיי זיך אפט זייערע ערטער, צו קענען זייער מאדעל פון אלע זייטען צייכענען. ווען זיי האבען שוין אויפגעצייכענט, דאן נעהמען זיי זיך צו יע-דער טהייל בעזונדער, די קאנסטרוקציע צו ערלעהרנען. נאך ערשט שפעטער הויבען זיי אן יעדער פון זיין פלאץ אויף זיין מאהל-ברעט אין גרויס צו צייכענען. פאר די גרויסע צייכנונגען בענוצען זיי אס מעהרסטען קאהל, אבער אויף בליישיפט, שווארצע און קאלירטע און פערדער מיט טוש. מיט פארב האט קיינער געמאהלט, אפילו די גרויסע עלטערע תלמידים פון וועלכע צייכנונגען איד בין גאנץ ענטציקט געווארען.

— אויף צו מאהלען איז דא א ספעציעל אטעליע, וועלכע דרעהט זיך ווי די זון, דארט ענדערט זיך ניט די בעלויכטונג און די פארבען עפעקטען.

— וואס מאכען דא די גרעסערע תלמידים ? זיי צייכענען שוין גוט.

— ניט צום לעהרנען צייכענען, זיינען זיי איצט דא : נאך צו לעהרנען די נאטור, שמודיאומ'ס צייכענען זיי, מא-טעריאלען זאמלען זיי פאר זייערע זעלבסטשטענדיגע ארבייט. יע-דער תלמיד געפינט זיך צוויי מאהל אין איין קורס, דעם ערשטען מאהל האט ער זיך דארט אויף דער נאטור צייכענען געלעהרענט,

דעם צווייטען — מיט'ן צייכנען, לעהרענט ער די נאטור. דא-
ריבער וועסט דו אין יעדען קורס צוויי גרופען שילער זעהען.
דער לעהרער איז געקומען. ער איז געווען ניט פיעל עלטער
פאר די גרויסע תלמידים, די זעלבע קליידער, נאך ביי זיין אג-
קומען, איז שטיל געווארען. אלע האבען זיך פארנייגט און
„שלום" איהם געזאגט. אין א פאר מינוטען שפעטער איז די אר-
בייט ווייטער געגאנגען, נאך נאך פרעהלאכער: מיט אלעמען
האט ער געלאכט, זייערע צייכנונגען געקוקט, געלויבט און גלייך
די פעהלערען געוויזען, יעדער איינציגען זיין ראטה געגעבען.
אלע האבען זיך געפיהלט גאנץ פריי מיט איהם, ווען ניט דעם
נאמען „רבי" מיט וועלכען זיי האבען זיך אימער צו איהם גע-
ווענדעט, האט מען געקענט מיינען, דאס ער איז זייער עלטערער
גוטער חבר, נעבען דאס מיידעלע איז ער לענגער געשטאנען.
ערענסט בעטראכט איהרע צייכנונגען און א קוש אין שטערען איהר
געגעבען, אין דאס קינד'ס אויגען האט זיך א ניט-קינדישער פיי-
ערעל געוויזען, גלייך אויפגעשפרונגען, פאר'ן ארעם, איהר לעה-
רער גענומען, מעהר פון איהם ניט אוועקגעגאנגען. נעבען א
צייכנונג, וואו דער לעהרער האט זיין געוועהנליכע „גוט, עס
געהט", געזאגט און גענומען די פעהלערען ווייזען, האט זיך די
מיידעלע קינדיש, שטעפערש צולאכט. די גוטע, פרעהליכע גע-
זיכט פונ'ם לעהרער איז גלייך אומעטיג און ערענסט געווארען.

— זעהר! ניט שעהן צו לאכען פון א קינד, ווען עס פאלט—
האט ער מיט א טרויעריגען טאן שטרענג געזאגט.

— רבי, ניט פון מיין חבר לאך איד — האט זי מיט אן
אויפגערגטע שטימע, קוים אויסגערעדט. טרעהרען איז איהר אין
די שעהנע אויגען געשטאנען. — נאך פון דיין „גוט, עס געהט".

— קינד, — האט ער ווייכער געענטפערט — דער צייכ-
נונג איז גוט פאר איהם, ער געהט פארווערטס, מען זעהט דאס
ער מיהט זיך, ער זוכט, דאס איז דער עיקר, אבער ער האט
נאך פיעל פעהלערען, אויף די גרעסערע האב איד איהם געוואלט
ווייזען. גוט צייכנען קענען מיר קיינער ניט. קיין אמת'ער קינסט-
לער וועט אויף זיין ווערק זיך ניט זאגען „גוט". נאך דער ליכער
גאט, ער האט ביי זיין שאפען אונזער וועלטעל געזאגט „טוב",
דאך פארבעסערט ער און בענייט איהר יעדען מאג — די לעצטע

ווערטער האט ער לאכענד, צו די גרעסערע תלמידים געזאגט.
ער איז אויפגעשטאנען און פרעהלאך אויסגערופען :

— קינדער ! ווער וויל זיינע צייכנונגען אויסווייניג אי-
בערצייכנען ?

צוויי קינדער זיינען גלייך אויפגעשטאנען און א גרויסען
שווארצען שירם געבראכט. איינציגווייז זיינען די תלמידים צום
שירעם צוגעגאנגען און מיט קרייד דעם קעמפל געצייכענט. אלע
האבען שטיל, מיט ערענסט צוגעקוקט, מיט אינטערעס געהערט
די בעמערקונג פון זייער לעהרער.

— געה דו, מיין קליינע, צייכען וואס דו האסט היינט גע-
לעהרענט — האט צו זעהר'ן מיט לעבע איהר לעהרער געזאגט,
בעמערקענדיג דאס זי איז נאך אומעדיג פון זיין פריהערדיגען
שטרענגען טאן.

דאס קינד איז עטוואס בלאס געווארען, נאך גאנץ רוהיג צום
שירעם צוגעגאנגען און רוהיג, ווי מען שרייבט קאלאגראפיש,
מיט פעסטע, גלאטע ליניען, א גאנצע רייע קעמעלען און פאר-
שיידענע בעוועגונגען אויסגעצייכענט. ביים ענדע האט זי שטי-
פעריש, מיט א פאר גיכע ציעגען, א לויפענדען אייזעל צוגעגעבען.
א, א, א — האט זיך ווי פון איין מויל אלעמענס שטי-
מע געהערט. הידר, קעצעלע ! — האט זיך א מיידעל-לאכענדע
שטימע פון די לעצטע רייען געהערט.

די קליינע איז געשטאנען, שעהמענדיג, אויף דער ערד גע-
קוקט.

בין געווען ענטציקט פון איהר צייכנען. איהרע ליניען איז
לייכט, דייטליך, פריי, ווי א מוטער-שפראכע זיך אויסגעגאסען, זיי
האבען איינפאך דעם עיקר איבערגעגעבען, וואס זי האט דייטליך
געזעהן פאר איהרע אויגען. נאך ביי די אלטע מייסטער אזא צייכ-
נונג געזעהן. מיין האנד האט, פון זיך אליין, איהרע זיידענע האר
א גלעט געטהאן. זי האט גיך איהר קאפ אויפגעהויבען, אבער
מיר ניט געזעהן, צו איהר לעהרער זיך צוגעטוילעט, געגלויבט,
דאס ער האט איהר געגלעט. צום ערשטען מאהל בעדויערט, דאס
איך בין א רואה ואינו נראה...

די ארבייט איז ווייטער געגאנגען. מיט די גרויסע תלמידים
האט דער לעהרער ערענסט געשפראכען וועגען זייערע זעלבסטשטענ-
דיגע ארבייט. איינער פון זיי איז א בילדהויער געווען, א צוויי-

טער — א מאדעל-צייכענער פאר טעפיקער, די איבעריגע — מאה-
לעך. יעדער האט פון זיינע ארכייט ערצהעלט, איינגעלאדען, ער
זאל קומען צו זיי אין אטעליע. זייער בעציהונג צו איהם איז גע-
ווען ווי צו א לעהרער, אבער ניט מיראָה, נאָר מאהבה : זייער
טיעפע ליבע צו קונסט, דאָפיר צו זיינע פארשטעהער, האט מען
אין זייערע ווערטער געפיהלט.

איך האב אבער ניט געקענט פארגעסען די קליינע זעהר, וועלכע
האט זיך, ווי א קעצעלע, צו איהר לעהרער געלאָשצט, אין די זעלבע
צייט מיט אינטערעס איינגעהערט וואָס די גרויסע דיידען. איז
דאָס איהר פאָטער ? האב איך געקלעהרט.

מיין לעהרער האט מיר אין א רוהיגען איינזאמען ווינקעלע
אָבערפיהרט, אוועקגעזעצט, און שטיל געזאָגט :

— ער איז ניט איהר פאָטער. ער איז איהר לעהרער. „דער
רבי איז בעסער פאָרן פאָטער“, אזוי האָבען אונז, אונזערע חכמים,
געלעהרענט.

— ווי קומט איין קליינע צווישען אזוי פיעל גרויסע תלמידים?

— זי איז גרויס, די גרעסטע פון אלעם. א ג'עניע איז זי.

האט דער לעהרער סעריאז געענטפערט, אין קינדער-גן-ערד לעהרנען
מיידלאך ביז עלף יאָהר און אינגלאַך ביז דרייצעהן יאָהר, נאָר נאכ-
הער קומען זיי אָן אין ספּעציאל שוהלען, זי איז קוים אכט יאָהר
אַלט און איז שוין דאָ אין צווייטען קורס. זי וועט אַמאָהל אין דער
רייזע פון אונזער אוואַנגארד שטעהן, וועלכע פיהרען אונזער קול-
טור פאָראוים. אין יעדען דור האָבען מיר אונזערע גרויסע, גאָט'ס
אויסגעוועהלטע ג'עניען, אויף וועלכע עס שטעהט אונזער וועלט,
אונזערע „למה-ולן“, אבער זיי זיינען ניט „נסתרים“ און גישט
מאָרטירער, ווי די צדיקים פון גלות-אירען. ניין, די פרייע אירען
קענען זייערע „גרויסע“, נאָך פון קליין-זויים היט זיי אָב
דאָס אירישע פאלק, ווי זיין שוואַרצאָפּעל פון אויג, ער היט זיין
טהייערע מתנה וואָס גאָט האָט איהם געגעבען. מיט טיעפע ליבע
און גרויסע אָפּפער זאָרגט ער פאָר זייער ערציהונג, נעהמט אַוועק
אַלע שטערונגען פון זייער וועג זיי זאָלען זיך קענען גרויס און פריי
ענטוויקלען זייער ג'עניע. זיין א ליכט פאָר זיין פאלק און א
פריידע פאר די גאַנצע וועלט.

פון דונקעלען שאַטען, וואו איך בין געזעסען, האב איך די
גאַנצע העלע פערספעקטיווע פון גאָרטען געזעהען. ווי בליהענדע

בלומען האבען די קינדער אין גארטען אויסגעזעהען. זייערע פרעה-
ליכע קולות איז מיר ווי זינג-פויגעלאך געקלונגען. מיר האָט צו
זיי געצויגען, זעהען ווי זיי צייכענען בלומען. דער לעהרער האָט
מיר גלייך פאר'ן האַנד גענומען, צווישען זיי געבראכט.

ווי זומער-פויגעלאך זיינען די קינדער אַרום די פלאנצונגען
געזעסען. זיי געצייכענט און געמאָלט. אַנדערע זיינען ביי די
פאַראַוואַנען געשטאַנען, אויסווייניג, געאיבט יעדער פאַרם פון
פלאנצונג, בלום צו געדענקען. אַ גרופע קינדער זיינען אַרום עט-
וואָס געשטאַנען, נאָר ווען איה איה בין צו זיי געהענטער צוגעגאַנג-
גען, בעמערקט אין מיטען, אַ קליין גריין-גראָהען אַלטעטשקען
מיט קינדערשע-גוטע אויגען. אַ ווייסע ליילע איז אין זיין האַנד
געווען און מיט, אַ גוטע, האַרציגע שטימע, האָט ער ערקלעהרט דאָס
לעבען פון די ליילען, ווי עס ענטוויקלען זיך די בלעטער, ווי פון
בלעטער ווערט די צאָרטע בלומע געשאַפּען, ווי פון איהר ריינעם
בעכער ווערט איהרע זויעמען פאַרשפּרייט. . . ער האָט גערעדט ווי
וועגען עטוואָס אַ לעבעדיגעס, די בלום האָט פאַר איהם אַ נשמה
געהאַט, זיינע אַ נאהענטע, ליבעע פריינדן געוועזען. דאָביי
האָט ער אויך ווי אַ קינסטלער געוויזען אויף איהרע איידעלע פאַר-
מען, צאָרטע ליניען, אונשולדיג-זויבער-העלע פאַרבען און בעשוי-
דען-שעהמעוורדיגען בעוועגונג, דערצעהלט, דאָס שוין לאַנג איז
די ליילע געווען דער סימבאָל פון אונשולדיגע ריינע ליבעע. „איה
בין די ליילע פון שרון“ — האָט די שעהנע שולמית, פון שיר-
השירים, געזאָגט. די קריסטליכע קינסטלער האָבען זייער „הייליגע-
מוטער“ מיט ליילען פאַרציערט און אונזער יונגער פאָעט בן-תמר
האָט די ליילע אַזוי בעזונגען. דאָביי האָט ער אַזוי קינסטלעריש-
אויסדרוקספּוהל אַ שיר דעקלאַמירט מיט אַזוי פיעל יוגענד-פייער
און הערצענסגעפיהל, וואָס עס איז מיר נאָר אונמעגליך געוועזען
צו ערוואַרטען פון דעם אַלטעטשקען.

עס האָט זיך דערהערט אַ פרעהליכער-קינדערשער געלעכ-
טער. אַ גרופע קינדער זיינען צו אונז צוגעלאָפּען. איינער פון
זיי האָט הויך געהאַלטש פאַר'ן פוס אַ שרעקליכען גרין-בייכליגען
פראַש. מיין אַלטעטשקער האָט אָן זיין ליילע גלייך פאַרגעסען, מיט
ענטצייטונג צום פראַש זיך געוואַרפּען.

— נייעב, גיעב אַהער מיר דעם שעהנעם עקזעמפּליאַר ! וואו
האַסט דו דאָס אַזא פראַכטפאָלען פראַש געפונען ? — און מיט

די זעלבע צארטקייט און ליעבע, ווי ער האט די ליליע געהאלטען.
האט ער אין זיין האנד דעם פראש גענומען.

— אלעס האט דער לעבער גאט שעהן און צוועקמעסיג בער
שאפען — האט ער מיט זיין גוטע שטימע אָנגעהויבען די תלמידים
ערקלעהרען, דאָביי אזוי גענלעך און נאָהענט צום געזיכט דעם
פראש געהאלטען, דאָס מיר האט גענומען איבלען, בין פון זיי
אָוועקגעגאנגען. מיין לעהרער האט מיר געזאָגט :

— דאָס איז דער רעזולטאט פון אַ קראנקע ערציהונג. דו
פיהלסט נישט ווי אונזערע איצטיגע קליינע קינדער, גאָט'ס שעהנ-
קייט אין אלע ברואים, ווען זיי זיינען נאָר געזונד און פאַלקאָם
ענטוויקעלט, נאָר וואָס עס איז קראַנק, אונגאַרמאַל ענטוויקעלט,
איז נישט עסטעמיש. ביים מענשען מוז, אויסער קערפערליך, אויך
גייסטליך אזוי זיין דאָן בעקומט ער די העכסטע שטופע פון שעהנ-
הייט — גאַנצעס און טיעפישעס.

— ווייז מיר ווי מען צייכענט דעם מענשען.

— קום, — און ער האט מיר אין אַ גלעזערנעם פאָויליאָן
אַריינגעפיהרט.

„דער צייכונג איז דער פונדאמענט פון אלע קינסטע“ —
דאָס איז מיט גאָלדענע בוכשטאַבען געווען אויפגעשריעבען ביין
אַריינגאנג אין פאָויליאָן, וואו איך האָב גלייך געזעהן וואָס פאַר
אַ וויכטיגקייט מען גיט דאָ צו דעם צייכונג. אייניגע הונדערט
תלמידים זיינען דאָ געווען, דאָך איז געווען אַ שטילקייט ווי אין
אַ טעמפל. מען האט מעהר נישט געהערט ווי דעם שוואַכען גע-
רויש פון די בליישטיפטען און ווי יעמאַנד שפרעכט גאַנץ שטיל,
כדי נישט צו שטערען. . . נאָר פון לעבעדיגע מאדעלען האט מען גע-
צייכענט, צו צוואַנציג — דרייסיג ביי יעדען מאָדעל. בעוועג-
ליכע שירעמס האָבען אָבגעטהיילט פון דריי זייטען יעדער גרופע
באָזונדער. מיר זיינען געגאנגען אויפ'ן לאַנגען טעפיד, וואָס האט
זיך געצויגען פון טהיר ביז אויבען. איך האָב געקענט זעהען פון
ביידע זייטען די אלע גרופען מיט זייער מאָדעלען. די ווענט זיי-
נען געווען מיט גרוי-גרינליכע פאַרב געמאַהלט, דעם זעלבען פאַרב
אויך די שירעמס, נאָר אויבען איז געווען איבערגעצויגען מיט וויי-
סען לינוואַנד, דורך וועלכען עס האט זיך געגאָסען אַ ווייכע
צושטרייטע ליכט פון די וויטרינעס, אויבערליכט, אזוי ווי אין

פרייען לופט פריה-מארגען. די מאדעלען האבען זיך דייטליך, אבער אהנע טיעפע שאטענס, אויסגעטהיילט פון פאָהן, זיי האָ- בען וואונדערבאר מיר דערמאָהנט ענגער'ס העלע צייכונגען.

ביי די ערשטע, וועלכע, איך האָב געהענטער בעטראַכט, איז געווען אַן אַלטע פרוי, אַ מאַדעל. זי איז געזעסען אין אַ פרישע נאַטירליכע פאַזע, אין גאַנצען איינגעוויקעלט אין אַ העל-ברוניעם וואַלענעם ליילאַך, נאָר איין האַנד האָט זיך אַרויסגעזעהן נאָהענט געבען פאַרבאָראַדאק מיט וועלכע זי האָט איהר דעקע צו- געהאַלטען. דער ליילאַך האָט געמוזט זיין איהר שטענדיגע אַנ- צוג, אַזוי נאַטירליך האָבען זיך די פאַלדען געלעגט. דאָך האָט מען אין אַלעס אַ קינסטלערישען אויג געזעהן: דער וואַרעמער טאָן פון ליילאַך האָט זיך ווייך צונויפגעגאַסען מיט'ן פערנאַמענט- פאַרב פון איהר בלאַסען געזיכט מיט די שוואַרצע גרויסע אויגען. דער עלאַסטישער שטאַף האָט גרויסע פאַלדען געגעבען, וועלכע האָרען דייטליך איהר אַלטען טרוקענעם קערפער באַצייכענט. די דייטליכע קאנטורען, נאָר עטוואַס ווייכע שאַטען צוגעגעבען. מען האָט אין זייער צייכונג געפיהלט, דאָס זיי זוכען איבערהויפט די קאנטורקציע פון קאפ און וויל דאָס אויסצורדיקען אין אַן איינ- פאַכע, דייטליכע קאנטור-ליניע. ביי די גרויסע תלמידים געזעהן שוין גאַנץ אַנדערש: זיי האָבען געזוכט געפינען אין די אויסער- ליכע פאַרמען, די טיעפע נשמה, די אמת'ע שעהנקייט פון מען- שען. מיט גרויס געפיהל האָבען זיי איבערגעגעבען דעם מאַטען, מיעדען בלעסק פון איהרע אויגען. ווי ריכטיג זיי האָבען בעמערקט דעם טרויעריגען, עטוואַס איראַנישען, בויג פון איהרע, קוים שיפע, ליפּען. מיט וואַס פאַר אַ געשיקטקייט זיי האָבען געמאַכט איהר הויט מיט די הונדערטע קנייטשען אין וועלכע מען האָט געזעהן צייכענס פון אַ דורכגעלעבטען לעבען. די צוויי, דריי קאַלירטע בליישיטפטען מיט וועלכע זיי האָבען געצייכענט, אַזוי זיי גענוג געווען דעם הויפט קאַליר איבער צו געבען, וועלכע איז ביי זיי אַזוי האַרמאָניש אַרויסגעקומען'זוי ביי געפאַרבטע סקולפּטורען פון די מייסטער אין מיטעלאַלטער. דאָך מעהר פאַר אַלעס האָט מיר איבערראַשט די האַנד פון די אַלטע, ווי זיי האָבען איהר געציי- כענט. אַ לעבעדיגע האַנד איז דאָס געוועזען, וועלכע האָט גע- הערט צו דעם פנים, געווען איין טהייל פון איהר, כמעט מיט נאָך מעהרערע אויסדריקע און כאַראַקטער, אַלס דער פנים אַליין.

יא, דא האט מען פארשטאנען דעם כח פונ'ם צייכנונג, מען האט געלעהרענט צייכען !

פיעל גרופעס שילער מיט מאדעלען זיינען פאר קעפֿצייכער־נונגען געווען. מאדעלען פון מענער, פרויען, יונגע און אלטע און קינדער. דעם מענשענס געזיכט האט מען דא גרינדליך געלעהרענט. דאן איז געווען גרופעס, וואו מען האט א האלבען קער פער געצייכענט, אַנגעטהאָנענע מאדעלען (זיי האט מען נאָר סקי-צירט) און נאָקעטע (אַקט), מענער און פרויען. ביי די נאָקעטע מאדעלען האָבען אויך צוזאמען געצייכענט אינגלאַך מיט מיידלאַך. אין זייער בליק, נאָר געזעהען ענטציקונג, ווי פון א שעהנעם פלאַנ-צונג, ווי א הערליכע בעשעפעניש און אויפמערקזאמקייט פון א קינסטלער, וועלכער מיהט זיך אלעס פינקטליך נאָך צו צייכענען. צעהן לעהרער אין צייכען פאוויליאָן געזעהען. שטיל זיינען זיי אַרומגעגאַנגען צווישען די צייכענער, זעלמען עטוואָס זיי בעמערקט. נאָר שפּעטער פארשטאנען צו וואָס איז אזוי פיעל צייכען-לעהרער דאָ.

דער זייגער האט מעלאַדיש צעהן געשלאָנען אלע זיינען אויף איין מאַהל אויפגעשטאַנען און יעדער האט פון זיין פאָקע אַרויס-גענומען אלע צייכענונגען וואָס ער האט פון דעם זעלבען מאַדעל געמאַכט. צו יעדער גרופע איז א לעהרער געקומען. ביי יעדען בעזונדער אלע זיינע צייכענונגען בעטראַכט. אויך האָב בעמערקט, דאָס יעדער האט אַם ווייניגסטען, דריי מאַהל דעם זעלבען מאַדעל געצייכענט, אלע דריי זייטען. אויך זעהר פיעל סקיצען און אויף אלעס האט מען זיי נאָר דריי טעג געגעבען. די לעהרער האָבען פאַרלאַנגט א פינקטליכען, דייטליכען צייכענונג, איינפאַך, קורץ און שאַרף. דאָצו אַן אויסגעאיבטע פלינקע האַנד. איינעמס, וועל-כען צייכנונג איז געווען מיט גיט-זיכערע שטריכען געמאַכט, אומ-דייטליך פארגלעט, האט דער לעהרער איהם פאַרגעוואַרפען אין ניט אַפּענהערציגקייט, פּחדנ'עס און קליינקייט. — „זיי דיך בע-סער מודה אין דינע פעהלערען, איידער זיי בעהאַלטען, אַנדערש וועסט דו זיך פון דינע חסרונות קיין מאַהל ניט בעפרייען" — אזוי האט ער פיעל מאַהל בעמערקט. „צייכענט פונ'ם כלל צום פרט", „מאַכט ניט דאָס וואָס איהר פארשטעהט ניט"; „גרי-בעלט זיך ניט צו פיעל אויף אַן אַרט". „פארשטעה און פיהל — וועסט דו דאָס אויף איין מאַהל דייטליך אַרויסזאָגען", „זוך ניט

די נשמה, ווען דו קענסט נאך ניט דעם גוף מאכען". — אזעלכע בעמערקונגען האט דער לעהרער ווייך געבען. שטרענג איז ער אבער געווארען, ווען ער האט בעמערקט אין צייכענונג א פרעטענזיע צו „פערבעסערען" דעם מאדעל. דאס האט איהם אויפגערעגט, אויף זיין געזיכט איז א וועהטאג געלעגען, ווי ער וואלט פיזישע שמער-צען געפיהלט.

— מאכט ניט קיין בילדער ! „פערשעהענערט ניט גאט'ס ווערק ! זעה נאך צו פארשטעהן, לעהרען זיך נאך ריכטיג צו צייכענען וואס דו זעהסט און פארשטעהסט, שעהן וועט שוין ממילא ארויסקומען, גלויב ניט דאס א ליגען קען שעהנער זיין פאר'ן אמת. פארגעסט ניט, דער זיגעל פון גאט איז — אמת, — האט ער רוחיגער געענדיגט.

— רבי, גיט דען ניט פאנטאזיע, פערזענליכען אידעאל — האט א שילערין בעשיידען געפרעגט.

— געוויס, מיין ליכעם קינד. — האט דער לעהרער שוין מיט אן אנדער קול, אזוי ווי ער וואלט קיין מאהל געשריען, גע-ענטפערט — פאנטאזיע און אידעאל, דאס איז די ליכטיגע וועלט פון קינסטלער, אבער כדי זיין פאנטאזיע זאל ניט זיין קיין קראנץ קע און אידעאל — א פאלשער — מוז ער זיך געוואהנען צום אמת. דער אמת מוז ויצען טיעף אין זיין הארצען, פליעסען צוזאמען מיט זיין בלוט פון די אדערען. דארום היט זיך פון ליגענען אין וועלכען פארם עס זאל ניט זיין. דאן וועט אייער פאנטאזיע זיין א ליכטיגע, ווי גאט'ס וועלט און אידעאל א הויכער, ווי גאט'ס גייסט. דאן וועט איהר פארשטעהן וואס איז „שעהנהייט", „ער-האבענעס", „געמליכעס" און איהר וועט אויף אייער שעהגע שפרא-כע — קונסט, אנדערע דאס ערצהלען — ...

לאנג האט ער נאך אויף די טהעמא גערעדט. איך האב גע-הערט, גאר פארגעסען דאס איך געפין מיר אויף א שיעור פון צייכענען. ביין ענדע, האט ער ווי זיך אליין איבערגעשלאגען, פארלאנגט, מען זאל צייכענען אויסווייניג, וואס זיי האבען גע-לעהרענט. איך בין איבערגעגאנגען צו די גרופע פון אקט-צייכע-נונגען, וואו איך האב געזעהן, האט מען שוין פון לאנג לעבע-דיג געארבייט. דער מאדעל איז שוין ניט געווען אויפ'ן פאדיום, ער איז צווישען די תלמידים ארומגעגאנגען איינגעהילט אין זיין ברייטען ווייסען מאנטעל. אויפ'ן פאדיום איז א שילער געשטא-

נען און מיט קאהלע געצייכענט א גאנצע רייהע בעוועגונגען : ווי מען הויבט אויף פון דער ערר אויפ'ן פלייג א משא. דער לעה-רער מיט די שילער האבען נאכגעקוקט, ביי איין פעהלער האט דער לעהרער איהם אבגעשטעלט, געפרעגט ביי די שילער, דאס זיי זאלען איהם בעמערקען דעם פעהלער. ווען קיינער האט נישט ריכטיג בעמערקט, האט דער מאדעל זיין מאנטעל ארונטערגעוואר-פען און געוויזען די פאזע. ווען איינער האט געענדיגט זיין רייהע בעוועגונגען צו צייכענען, איז ער מיט'ן צייכענונג ארונטער, א צווייטער איז מיט א ריינעם בויגען פאפיער ארויף, דא זיינען זיי איינער נאך'ן צווייטען ארויף און געצייכענט. אכט בעווע-גונגען איז געוועזען, ביי קיינעם האט די אלע אכט נישט אוועק-גענומען מעהר אלס פינף מינוטען צייט. אבקעהרענדיג געזעהען דאס ביי יעדער גרופע האט מען אויף די פאדיאומ'ס געצייכענט, ביי זיי האט מען נישט די באוועגונג געצייכענט, דאס זעלבע וואס זיי האבען פון מאדעל געמאכט, האט מען איצטער אויסווייניג איבערגעצייכענט.

די טהיר האט זיך געעפענט און דער אלטעטשקער, וועל-כען איך האב אין גארטען מיט'ן פראש געזעהן, איז אריינגעלאך-פען, פערנויגענדיג, ענטפערענדיג אויף אלע זייטען „שלום“ צו די אלע, וועלכע האבען איהם פריינליך בעגריסט, ער איז גלייך צו אונז צוגעלאפען. — „בעל-החיים“ איז געקומען, „בעל-החיים“ איז דא, והאט זיך געהערט פון ארום. ביסלאכווייז זיי-נען פיעל פון אנדערע גרופעס אויך צו אונז צוגעגאנגען. מען האט געזעהען דאס אלע ערווארטען איהם צו הערען.

— וועמען צייכענט איהר קינדער ? — האט ער פרעהלאך, מיט זיין גומינקען קול אויסגערופען.

— אבשלום'ן, רבי, איז די צווייטע גרופע — הרסה'ן — האט מען איהם געענטפערט.

— א אבשלום, גוט, א שעהנער מאן, א נארמאלער מען-שען-קערפער, קום, וואו ביזט דו אבשלום ? געה ארויף אוי-כען. דער מאדעל האט לייכט, עלאסטיש אויפ'ן פאדיאום ארויפ-געשפרונגען, דעם מאנטעל ארונטערגעווארפען, גענומען זיין פריהעריגע פאזע.

דער אלטעטשקער האט מיט ענטציקונג בעטראכט דעם שעה-

נעם קרעפטיגען קערפער, נאכהער מיט א פערזאָרנטע שטימע גע-
זאגט.

— דער טארסט, דער טארסט, הויבט אָן צו פערוואק-
סען. דו מוזט מעהר געהן, מיין לעבער, דו וועסט דאָך א בויך
קריגען ווי ביי דעם וואונדער שעהנעם פראש, וואָס מען האָט
מיר היינט א מתנה געגעבען. ער האָט זיך גענומען צו א פאקעט
פון זיין מאנטעל, געוואלט ווייזען זיין מתנה, אָבער גלייך חרטה
געהאט.

— בן אסתר איז דאָ ? קום אהער מתתיהו — האָט ער
זיך צו דעם אינגסטען שילער געווענדעט — בריינג, מיין ליע-
בער, דיין צייכענונג, שטעל איהם אָט דאָ, לעבען פאָדיאום,
אונטערען מאָדעל אוועק.

א תלמיד פון א יאָהר צוועלף, א בלאַנדער, בויגעוודיגער,
שעהמעוודיגער קינד האָט זיין צייכענונג געבראכט, אוועקגע-
שטעלט, אַליין אָן א זייט אוועקגעגאנגען. אויפ'ן פאפיער איז
געווען א קאָהליצייכענונג פון א שטארקען מאן, ווי ער טראָגט
אויף זיין אַקסעל א שווערע משא.

— צייכען, מיין לעבער, אויפ'ן זעלבען צייכענונג מיט
רויטען בליישיפט, ווי א פרוי טראָגט איהר קרוג, אָבער איז
דער זעלבער פאָזע, מיין לעבער.

דער יונג האָט צוערשט לייכט באַצייכענט די אַקסעלען, דעם
טאן, נאכהער מיט א פרייע, ווייכע ליניע, דעם גאַנצען קער-
פער געצייכענט, וועלכער איז גלייך וויבליכער געוואָרען. אויפ'ן
פאפיער איז צוויי צייכענונגען געוואָרען, צוויי פיגורען, דורך'ן
קרעפטיגען מענער-פיגור האָט מען, ווי דורך'ן גלאַז דורכגע-
זעהען א שטאַלצע, ענערגישע, אָבער גראַציעזע פרוי.

— גוט, דאַנקע, מיין לעבער, איצט, בעמערקט, קינד-
דער, די ביידע פיגורען אויף איין מאָהל. דעם אונטערשייד
אין פראָפארציע און כאַראַקטער פונ'ם מאן און פרוי, — און
ער האָט זיי גענומען ווייזען אויף יעדער טהייל באַזונדער. אויפ'ן
קרעפטיגען קורצען מענער האַלז און די ברייטע שולטערען, גלייך
פערגלייכט ביי די פרוי. דערביי האָט ער געוויזען אויף די צוועק-
מעסיגקייט, אויף די פאַרשיידענע געוואָנהייט פון בעוועגונגען
ביים מאן און פרוי. כדי מען זאָל איהם בעסער פאַרשטעהן, האָט
ער הדסה'ן אויך צו גערופען און ביידע מאָדעלען די זעלבע פאָזע

געגעבען. אויפגעהויבען און ארומערגעלאזען. זייערע הענד, מיט'ן פינגער בעצייכענט אויף די שטארקע מוסקולען פון דעם מאן און איידעל געלעט די צארטע פארמען פון די אויפגעהויבענע פרויען-האנד, אזוי ווי ער האט אונטען, אין גארטען געלעט די ליליע אין דעם שרעקליכען פראש.

די אוהר האט ער געשלאגען. גלייך נאך דעם האט זיך גע-הערט פון ווייטען דער קול פון א שופר. אלע האבען גענומען איינ-פאקען זייערע ארבייט. די לעהרער האבען דעם אלטעטשקען בע-גריסט און מיט איהם צוזאמען ארויסגעגאנגען, נאך זיי, זיינען זינגענדיג, פרעהליך אלע תלמידים ארויסגעלאפען.

— זיי געהען עסען. — ווילסטו מיטגעהן זעהן? — האט מיר מיין לעהרער געפרעגט.

— געוויס, מיר געהן, אבער, זאג מיר, ווער איז דער אלטעטשקער, זייער לעהרער? א קינסטלער?

— זייער לעהרער איז ער, ניט אויף די טעכניק פון קונסט, דאס איז ניט זיין ספעציאליטעט, ער איז א נאטור-פארשער, א גרויסער געלעהרטער, א רבי, אבער אויף א קינסטלער מיט א קינסטלערישען אויג און הארץ. פארשטעהענדיג אויף די נשמה פון פלאנצונגען און לעבעדיגעס, זעהט ער אויף די שעהנהייט פון אויסערליכען פארם דעם ריטס פון בעוועגונג, די הארמאניע פון די פארבען. ער זעהט אין פלאנצונג איהר אינערליכען לעבען, אין לעבעדיגעס איהר וואקסענדע פארם.

אין זיין קאלאסאלען ווערק „החיים" האט ער א נייע וועלט אלעמען געוויזען. דער ווערק האט איהם בעריהמט געמאכט, מען רופט איהם אפילו נאך „בעל-החיים", נאך זיין ווערק. זיין נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען ביין געבורטה, איז שוין לאנג פארגעסען. ער איז אין „בצלאל" פון די עלטסטע לעהרערס. כמעט ווי געבארען אין „בצלאל". צו אכט יאָהר איז ער א „בצלאל"-שילער געווארען. מען האט געגלויבט, דאס ער וועט זיין א גאון אין קונסט. שפעטער אבער האט איהם נאטור-וויסענשאפט מעהר אינטערעסירט. צו דרייצעהן יאָהר איז ער שוין אין „יבנה" ארוינגעטרעטען. צו צוואנציג יאָהר, האט ער שוין אין „בצלאל" אנאטאמיע פארנעמטראגען. ביז איצטער איז אנאטאמיע זיין הויפט ספעציאליטעט. צו לעהרנען אנאטאמיע מיט קינסטלער מוז מען אליין אויף קינסטלער זיין. זיינע לעק-

ציעם איבער אנאטאמיע איז, אויסער העכסט וויסענשאפטליך, א
לויב-געזאנג צו גאט פאר זיין וואונדערבארען ווערק — דעם מעג-
שען — וואס ער האט געשאפען.

אזוי ריידענדיג, זיינען מיר צו א אוואיל-גלעזערנעם פא-
וויליאן צוגעגאנגען. ארום פאווייליאן איז א טעראסע געוועזען,
וואו צווישען בלומען-שטאקען, איז געפלאכטענע פארביגע מעבעל
געשטאנען און פיעל קליינע פאנטאנען, ביי וועלכע די שילער
האבען זיך די הענד און געזיכטער געוואשען. מיר זיינען אריין
פון הויפט אריינגאנג, פון ברייטערע זייט פון אוואיל. איין זאל
איז דער גאנצער פאווייליאן געווען. א ברייטע גאלערעע אויף זיי-
לען איז דעם פארם פון פאלמען האט איהם ארומגערינגעלט. דער
דאך איז פון פארשידענע פארביגע גלאז געוועזען. אזוי ווי א
זיידענע אויסגעשטיקטע חופה האט ער דעם גאנצען פאווייליאן
בעדעקט און בעלויכטען מיט הערליכע פארבען-אקארדען, די פיעל
פלאנצונגען און ווייס בעדעקטע טישען מיט די מענשען. גע-
בען לעצטען וואנט, געגען אריינגאנג, איז א הויכער פאדיאום
געוועזען, אויף וועלכען עס איז געשטאנען א לאנגער טיש פא-
ראלעל דער וואנט. דער טיש איז געווען שעהן סערווירט, נאך
איין רייהע מענשען מיט די געזיכטער צום אריינגאנג זיינען גע-
זעסען. גלייך נעבען פאדיאום איז געשטאנען א שעהנער פאנטאן,
ארום מיט פלאנצונגען, שמעקענדיגע בלומען, פון פאדיאום ביז
די ווענט האט זיך, ווי ראדיאסען טישען געצויגען. צו זעסן
אויף יעדער זייט פון אריינגאנג. צעהן טישען פון זיי זיינען גע-
דעקט געווען. ביי וועלכע עס זיינען שילער געזעסען. איך האב
אויף גיך איבערגעזעהלט, בערעכענט דאס אלע שילער אין בצלאל
זיינען טויזענד. צו פופציג אויף יעדער זייט טיש זיינען זיי גע-
זעסען. די לעהרער ביים טיש אויפ'ן פאדיאום זיינען אומגעפעהר
פופציג געוועזען. בענאהע די העלפט, זיינען פרויען געוועזען.
צווישען די שילער זיינען בענאהע צוויי דריטעל מיידלאך געוועזען.
ווען אלע זיינען אויף זייערע פלעצער געזעסען, איז איינער פון
די לעהרער אויפגעשטאנען און הויך א ברכה געמאכט. „אמן“ —
האבען טויזענד שטימען, ווי איין מענטש, געענטפערט. גענו-
מען עסען. עס האט זיך געהערט א לייכטער גערויש פון דרעהענ-
דיגע רעדער, דאן בעמערקט, דאס די מיטעלסטע טהייל פון די
טישען בעוועגען זיך, ווי א ברייטער, ווייסער רימען. אויף איהם

שטעלען צוויי שילער די עסען, וועלכע זיי געהמען געשיקט ארויס פון א שאפעס, וועלכע געהט אויף די גאנצע הויף פון וואנט. אין א פאר מינוטען איז דער גאנצער טיש געוועזן סערווירט. הונד-דערט טעלער מיט שפייז איז אין רייהע געשטאנען, יעדער האט צו זיך א טעלער גענומען. אויף די צוויי, וועלכע האבען בעדיענט זיינען אויף זייערע פלעצער געזעסען מיט אלעמען גלייך געשפייזט. ווען זיי האבען געענדיגט, האבען זיי יעדער די טעלער אונטען, אין טיש געשטעלט, אזוי האבען זיי די איבעריגע שפייזען בע-קומען. דער גאנצער מאהלצייט, האט ווייניגער ווי א שטונדע געדויערט. און די גאנצע צייט האט זיך געהערט שפיעלען אן ארגאן פון אויבען, פון גאלערעע. ביי די לעהרער איז אויך א האלבער טיש אין דער לענג בעוועגליך געווען, אויף וועלכען עס האט זיך אויטאמאטיש די רייהע טעלער געצויגען. קיינע דינער איז ביי זיי ניט געווען. די שפייז איז ביי זיי געוועזען די זעלבע פון די שילער: פיש, פלייש, געמייזע, שאלאט און פרוכט. נאר אין געטרענקע איז געווען אן אונטערשייד: ביי די שילער מעהר ווייסע פלעשער פון מילך, העלע — פון וואסער, נאר אייניגע געלבע — פון עפעל-וויין. ביי די לעהרער איז נאר אין מילך-פלאש, ביין אלטעמטשקען געשטאנען, ביי די איבעריגע, — פארשיידענע פארבען און עטיקעטען, דאכט זיך דאס ביער, וויין, אפילו קאניאק האט אויך ניט געפעהלט.

אין זאל איז שטיל געווארען, עס האט זיך קוים געהערט דער לעצטער אבקלאנג פון ארגאן. איין שילערין איז אויפגעשטא-נען און מיט א שטארקע מעלאדישע שטימע, א קורצע תפלה גע-זאגט:

געדאנקט דעם באשעפער פאר די שפייז, וואס ער האט גע-שאפען, דעם נשיא, די סנהדרים, די לעהרער און די עלטערען. אלע האבען „אמן“ געזאגט. רוהיג, אין ארדנונג דורך די פיעל טהירען, ארויס, די לעהרער זיינען ביין טיש געבלעבען, פון זייערע גלעזער געטרונקען. זיך צוגעהערט צום אלטעמטשקען, וואס האט בעוועיזען, דאס מען דארף נאר מילך טרינקען, ווי לאנג מען איז נאך יונג — אזוי טהו איך — האט ער געענדיגט. אלע האבען געלאכט, צוגעזאגט מיט דער צייט בעסער צו ווערען.

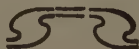
— קום, האט מיר מיין לעהרער גערופען, — דו האסט זיי געזעהן פריהער ביי דער ארבייט, קום זעה זייער רוהע.

אויף דער טעראסע זיינען שילער און שילערין געזעסען. ר-
היג, שטיף גערעדט. אין איין ווינקעל האט איינער עטוואס דער-
צעהלט, די איבעריגע האבען פארטראכטערהייט צוגעהערט. א
שילערין האט איהר ארעם אויפ'ן שולטער פון איהר חבר ארויפ-
געלעגט. א צווייטער — האט די האנד פון א שילערין געהאלטען,
מיט איהרע פינגער זיך געשפיעלט, קיינער האט דאס, ווי גאר-
ניט, באמערקט, עס איז דאס ביי זיי גאנץ נאטירליך געוועזען,
אלע, ברידער און שוועסטער זיך געפיהלט. אין הויף, אין די
ווינקעלאך, אונטער די טעראסען, אומעטום, וואו גאר שאטען
איז געווען, זיינען גרופעס קינדער געוועזען. פון איין ארט האט
זיך געהערט א פרעהליכער געלעכטער; דארט האט א דיקער
אינגעל עטוואס קאמישעס פארגעשטעלט. אלע האבען שרעקליך
געלאכט, גאר ער אליין איז אין מיטען רוהיג געשטאנען, מיט
א קאמיש'סעריאזען פנים אלעמען ארומגעקוקט. אין צווייטען
פלאץ האט מען כאהר געזונגען, אין שאטען פון א גרויסע גע-
ביידע האט מען א לעבעדיגען שפיעלט געפיהרט, געלאפען, גע-
כאפט, געקויטשעט און געלאכט. עס האט אלעמען דארט גע-
צויגען.

— דאס זיינען נאך ניט אלע תלמידים, א גרויסע טהייל
נעהען איצטער ארום אין די קונסט-זאמלונגען און ביבליאטעקען.
וויאסאט דו דאס אלעס זעהען?

— געוויס, לעהרער, גאר פריהער לאמיר זיך אירגענד-
וואו א ביסעל צוזעצען. איך וויל דיר עטוואס פרעגען, ניין,
פיעל פרעגען, פיעל, פיעל! איך קען זעהר פיעלעס ניט פאר-
שטעהן, מיר איז אלעס אומגלויבליך... צופיעל ווי א חלום
זעהט דאס אלעס אויס.

— גוט — ער האט מיר פאר'ן האנד גענומען, אין איין
גריז-בעדעקטע סוכה געבראכט, וואו א שילער איז רוהיג, גע-
שמאק געשלאפען.

ת.

אין שאמען פון א סוכה, אויף א ווייכע געפלאכטענע ווין-קעל-זאפע בין איך מיט מיין לעהרער געזעסען. אויפ'ן נשמה איז מיר ליכטיג געווען, די הארץ פול מיט פרייד פון אלעס וואס איך האב געזעהען, נאך די קאפ האט מיר געבראכען פון די פיעל פראגעס, וואס האט זיך מיר אויף איין מאהל צוגעפגע-קליעבען. מיט אומגעדולד געווארט צו הערען אויף זיי אן ענטפער פונ'ם לעהרער — פאר וואס קארעגירען ניט די לעהרער זייערע תלמידים? — האב איך די ערשטע פראגע וואס מיר איז אויפ'ן זינען ארויף, געפרעגט.

— ער קארעגירט זיי, האסט דען ניט געהערט, ווי ער האט זיי אלעס ערקלעהרט? ער צ י י כ ע נ ט ניט אליין אויף זייערע צייכענונגען, ווייל קינדער מאכען ליכט נאך, אפילו, ווען זיי פארשטעהען ניט גרינדליך, דאס איז זעהר שעדליך — מאכען וואס מען פארשטעהט ניט. ווידער מוז מען געבען די תלמידים די מעגליכקייט אליין אויסארבייטען זייער אייגענעם מא-נער נאך זייער אינדיווידועלען כאראקטער. ווי יעדער האט זיין שטימע, זיין האנד-שריפט, אזוי מוז יעדער האבען זיין איי-גענעם ארט אין דער קונסט.

— ווי קומט עס דאס עס ניט פיעל מעהר מיידלאך אלס אינגלאך אין „בצלאל“?

— ווייל די פרוי, האט מעהר בעגאבונג צו קונסט אלס דער מאן, דארום איז ביי אונז די קונסט מעהר פארשפרייט צווי-שען פרויען, אבער פיעל ווייניגער האבען זיי די קונסט טיעף פארשטאנען אלס די מענער. דער גרעסטער פאטרעטען-מאהלער איז א מאן, מלאכי בן מרים, איז זיין נאמען. דער גרעסטער היסטארישער מאהלער איז געווען דער „בעל חיי משה“, זאגאר די שעהנע וועלט פון טרוימערשע פאנטאזיען האט אונז בעכער פאר אלעמען געווינען דניאל בן תמרה.

— גיט עס נאך קונסט-שוהלען, אויסער „בצלאל“, דא אדער אין פראווינץ?

— בצלאל איז די איינציגע קונסט-שוהלע אויף גאנץ ארץ-ישראל. דא ווערט אנגענומען נאך די אמת'ע בעגאבטע, וועלכע קענען זיכער נעהמען זייער קונסט פאר זייער ספעציאליטעט. אבער צייכענען ווערט אין אלע שוהלען געלעהרענט, אזוי ווי לעזען, זינגען און טורנען. אויך גיט אין גאנץ ארץ-ישראל פיעל אווענער-שוהלען פאר צייכענען, מאדעלירען, דארט לעהרנען מעהר אלס פופציג טויזענד שילער און שילערין, אלע וועלכע האבען נויטהייב צו זייערע בעשעפטיגונגען און אויך אמאטארען. אין „בצלאל“ ווערט קיין אמאטארען גיט אנגענומען.

— לעהרער, דו האסט מיר געזאגט, דאס אלע קינדער בע-קומען זייערע ערציהונג אין קינדער גזעז, זיי פערבלייבען דארט מיידלאך ביז ערף יאהר און אינגלאך ביז דרייצעהן, ווארום האב איד אין „בצלאל“ אזוי פיעל גאנץ אינגערע קינדער געזעהן? צי דען זיינען זיי אלע ג'עניעס ווי די קליינע זעהר? צי ווערען דען אזוי פיעל ג'עניעס געבארען?

— יא, די אלע קליינע זיינען ג'עניעס, דו וועסט נאך מעהר זיי זעהען אין „מגדל דוד“ קאנסערוואטאריום, אבער פיעל מעהר אין „יבנה“ אין אלע פאקולטעטען. ג'עניען זיינען ביי אונז אלע מאהל פיעל געבארען געווארען, נאך אין דער צייט, ווען מיר האבען אונגארמאל געלעבט, נאך די ווילדע, אומוויסענדע ער-ציהונג האט זייערע טאלענטען געטויטעט נאך קליינערהייט. דאס מעהרסטע פון זיי, איז אפילו איינפאכע, נארמאלע מענשען גיט ארויסגעגאנגען. די אלע צורעהטע קעפ, צובראכענע נשמות, וועלט איבערקעהרער און גלאט שלעק, פון וועלכע דער גלות-איד האט אזוי געליטען, האבען אין זיך גאט'ס הייליגען פונק געהאט, וועלכע די גיט נארמאלע ארדנונג און אומוויסענהייט, האט אויס-געווארצעלט, אויסגעלאשען. דאגעגען האט מען דאן אלע איריא-טען, דעגענעריען, פארברעכערישע טיפען, צושיטערטע גערווען און אנדערע גייסטליכע קריפעלס — געפלעגט. זייערע פארמעג-ליכע עלטערען, ביי וועלכע דאס רוב איז אזעלכע קינדער געווען, האבען זיך אלע מיהע געגעבען, זיי זאלען עקזיסטירען, זיך פאר-מעהרען, דעם אויבען-אין לעבען האבען. די וועלט איז פון זיי פול געווארען, זיי האבען פארביטערט דעם לעבען פון די נאך-

מאלע — מיט וועלכע זיי האבען זיך בעגעגענט, זיי אויף קראנק
געמאכט.

— וואס טהוט מען איצטער מיט די אלע אונגארמאלע, וועל-
כע דו האסט אויסגערעכענט ?

— מען טהיילט זיי אָב פון אלעמען. איז „ערי מקלט“ בע-
קומען זיי ערציהונג ביז זיי ווערען אונשערליך און קענען צווא-
מען מיט נארמאלע מענשען וואָהנען. די לעצטע סטאטיסטיק
ווייזט, דאָס פון יאָהר צו יאָהר, ווערען ווייניגער אַזעלכע גע-
באָרען. דאָס איז צוליב דעם נארמאלען אַרט פון איצטיגען לע-
בען. נאָר איבערהויפט צוליב דעם, ווייל עס טהאָר ניט און גיט
ניט מעהר קיין קינדער ביי אונגארמאלע עלטערען. . .

— דאָ לעהרנען צוואַמען אינגלאַך און מיידלאַך. די קינדער,
האָב איך בעמערקט, זיינען פיזיש גוט ענטוויקעלט, איז דאָס פּע-
דאָגאָגיש ? איבערהויפט מוז דאָס די קינדער שטערען אין זייער
בעשעפטיגונגען. כ'גרענק, דאָס איך, אַלס קינד, בין ניט איינ-
מאָהל ווי משוגע אַרומגעגאַנגען פון שעהנע אויגען, וואָס איך האָב
נאָר קוים אין אַ פענסטער בעמערקט. מיר איז נאָר דאָן דער משוגעת
אַוועק, ווען איך האָב אַ צווייטע געזעהען און פון די צווייטע
משוגע געוואָרען. . . אַזוי האָב איך מיינע בעסטע יונגע יאָהרען
געליטען צוליב אויגען, וועלכע האָבען מיר כמעט נאָר ניט געזעהן,
און איך האָב זיי ווייניג וואָס געקענט. דאָס איז געווען מיט מיר,
וואָס האָט דאָן געליטען הונגער, אַ כראָנישער הונגער איז ביי מיר
געוועזען. אי פאָר'ן קערפּער, אי פאָר'ן גייסט, וואָס האָט גע-
דורשט נאָך וויסענשאַפט, געזוכט מיט וועהטאָג אַ תירוץ אויף טויר-
זענדער „פאַרפּלוכטע פּראָגען“. דאָס אַלעס האָט, דוכט זיך, גע-
קענט אַרויסטרייבען אַלע משוגעט'ן פון קאָפּ. נאָר יונגע בלוט, אַ
קינסטלערישע פאַנטאַזיע, ווער איז דער גבור געגען זיי ? און
דאָ לעבען די קינדער אין אַלעס-גוט'ס, זייערע קערפּערס זיינען
שטאַרק, זייער מוטא — מונטער, פּרעהלאַך אויפ'ן האַרצען, אוי-
גען און לייעבע צו שעהנהייט האָבען זיי געוויס, ווי קענען זיי
רוהיג בלייבען צווישען די פינקעלדע אויגעלאַך, וואָס רינגעלט זיי
אַרום ?

— זיי בלייבען רוהיג, ווייל אימער רינגעלט זיי אַרום פינ-
קעלדיגע אויגעלאַך, אַזוי ווי די שעהנע, בלומען אין בצלאַל

גארטען און בלישטשענדיגע שטערען אין הימל. דאס ענטציקט זיי, אבער שטערט ניט זייער רוח.

— דו האסט אונגארמאל ערציהונג בעקומען, אונגארמאל דאן געלעבט, דאריבער האסט דו געליטען פון אונגארמאלע ליי-דענשאפטען. אויסגעהונגערט ביזט דו געוועזען. א שוואכען קער-פער מיט א פייערדיגען קאפ. אין קאלטע אייגזאמקייט האסט דו געלעבט, ווייט פון א היים, פון א ווארעמע פאמיליען-אטמאספע-רע, ניט געזעהען די ווייבקיט, גראציע פון א פרוי, ניט גע-פיהלט די איידעלע לאסקעס פון קינדער, און אין דיין הארצען האט די ווארימע בלוט געפליעסט, דו האסט ניט געקענט אין דיין קאלטען-ווינקליכקייט לעבען, דאריבער האט דיין קראנקע פאנ-טאזיע פאלשע וועלטען דיר געשאפען, פאלשע, ווייל דו האסט די ריכטיגע וועלט ניט געקענט. אונגארמאל האסט דו געלעבט, איז דיין געפיהלען אונגארמאליש געווארען. אבער די קינדער-לאך, דא, לעבען ווי גאט'ס פויגעלאך, אונטער דער ווארעמער זון, צווישען בלומען. עס קאכט אין זיי די יונגע ווארעמע בלוט, עס בלישצענען ווי שטערענדלאך זייערע אויגעלאך, די הערצער איז זיי איבערפיהלט מיט ווארעמקייט און לייעבע צו אלעס, צו אלעס שעהנעס, גוטעס אין גאט'ס וועלט און ערהאבענעס אין מענשענ'ס גייסט. זיי זיינען ווייט פון קראנקע, אונגארמאלע, פאר קינדער, ליידענשאפטען. און ווען יעמאנד פון זיי פארליעבט זיך, דאס טרעפט זיך ביי קינסטלערישע גאטורען זייער אפט אפילו ביי צעהן-יאהריגע קינדער, שטערט דאס איהם ניט אין זיין ענט-וויקלונג, אין געגענטהייל, דאס ניט איהם צו מעהר לעבען און אייפער אין זיין ארבייט. דאס פארשאפט איהם זיינע געפיהלען, פערטיעפט זיינע געדאנקען, פארפיינערט זיין כאראקטער און ער-הויבט זיין נשמה. די ריינע לייעבע, איז א ליכטיגע, ווי גאט'ס זון, לעבט אלעס אב אונטער איהרע לעבענגגענדע שטראהלען. און ווען דער קערפער ווערט ריף און דאס לעבענסקראפט קאכט ארי-בער זיינע גרענעצען, דאן מאלט מען ניט קינסטליכע שטערונגען, מען זוכט ניט דערווייל „פארגעניגען אויף א וויילע“, מען ווארט ניט, ביז עס וועט זיך „איבערברענען“ און נאכהער קאלט הייראטהען מיט א קאלטען רעכנונג און בריינגען אויף דער וועלט קינדער מיט קאלטע נשמות. ניין. מען הייראטה די, וועלכע מען לייעבט. געוועהנליך, הייראטה מען ביי אונז צו אכטצען יאהר — מענער

און מיידלאך צו זעכצעהן יאָהר, ווען זיי זיינען פריש, געזונד
און ריין, ווי זייערע קינדער וועלכע עס ווערט ביי זיי געבאָרען.

— לעהרער, לענגסט האָסטו דו מיר געזאָגט, דאָס אין קינד-
דער גזערן לעהרנען די קינדער אויפ'ן פאָלקס-רעכענונג, לעהרנען
זיי אין „בצלאל“ אויף אזוי ? דאָס מוז דאָך ישרעליך פיעל קאָס-
טען, פון וואָנעט נעהמט די רעגיערונג, די פיעל געלד פאר פאָלק'ס
אונטעריכט ?

— אלע איינוואָהנער פון ארץ-ישראל פון דריי—פיער יאָהר
בין אַכטצעהן — מענער, מיידלאך בין זעכצעהן יאָהר, ווערען
ערצויגען אויפ'ן רעגיערונגס רעכענונג, פון אַכטצעהן בין איין-
און-צוואַנציג — אין יעדער פאַרפליכטעט צו אַרבייטען אין זיין
פאך פאַר'ן פאָלק, די אַרבייט, וואָס מען בעשטימט פאַר איהם.
פאַר'ן לעצטען יאָהר בעצאָהלט מען איהם נאָך די נוצליכקייט וואָס
ער בריינגט מיט זיינע אַרבייט. פון פופציג יאָהר בעקומט יעדער
זיין פענסיע, נאָר ער מוז פינף יאָהר אַרבייטען פאַר דער רעגיע-
רונג, נוצען בריינגען מיט זיינע פראַקטיקע אין זיין פאך. פון
דעם קענסט דו זעהען, דאָס יעדער מוז צוריק אויף אוועקגעבען.
נאָר דאָס אַליין איז ניט גענוג, יעדער איינוואָהנער גיט אוועק
פאַר פאָלקס-אונטעריכט יאָהרליך, דעם פאַרדיענסט פון אַ וואָך
אַרבייט. אויף אין אויסלאַנד היטען כמעט אלע אידען אַב דעם
„יודענטאָג“, וואָס מען האָט פון אידען אָנגענומען אין דער גאַנצ-
צער וועלט, די איינטראַגע פון יעדען אידען אין דעם טאָג, שוין
קען זיי אָפּ אין ירושלים, דאָס געהט אין גאַנצען פאַר פאָלקס-
אונטעריכט. דאָן האָבען מיר די איינטראַגע פון קאָלאָסאַלען „הער-
צל-וואָלד“ אויף די פיעל ספּענדען, וועלכע מיר האָבען אין פאַר-
שיידענע צייטען בעקומען אויף דעם צוועק. דיעזער מיניסטעריום
האָט מעהר פאַר אלעמען אויסגאָבען, אָבער אויף איינטראַגען. עס
בלייבט פון יאָהר צו יאָהר איבער געלד, מען מוז זיך ווענדען צום
שוהל-דירעקטאָריום-דראַטה, אויף וואָס די איבערגעבליבענע סומען צו
אויסנוצען. די בירגער צאָהלען איצטער די רעגיערונג פיעל וויי-
ניגער, ווי אין די צייטען ווען מען האָט קריעג געפיהרט. דאָן
האָט דער קריעגס-מיניסטער אונגעהויערע סומען בעקומען, אויף
האָט יעדען איינציגען זעהר פיעל געקאָסט קינדער ערציהונג. ווי
שלעכט די ערציהונג איז ניט געווען, האָט זי פיעל מעהר גע-
קאָסט די געזעלשאַפט אלס איצטיגע גוטע.

— ביין טיש, אין שפייזע-זאאל, האב איך פיעל לעהרערינען געזעהען, אין שוהלע זיי גאר ניט בעמערקט, וואו קען מען זייערע קלאסען זעהען ?

— דו וועסט זיי זעהען אין די מאהל-קורסען, איבערהויפט אין די אטעליעס פון פראקטישע ארבייט, קינדער האט ניט אזא לייכטע האנד און פיינעם געשמאק צו קונסט-געווערליכע זאכען, ווי פרויען, אבער אין גארטען ביי די בלומען-צייכענונג זיינען אויך לעהרערינען געוועזען, האסט דו דאס ניט בעמערקט ?

— לעהרער, איך קום ווייטער צו מיין אלטע פראגע. קען מיר אויף קיין פאל פארשטעלען קינדער ערציהען אהן עלטערען. דער בעסטער פערזאנא, די מאדערנסטע בעקוועהמסטע איינרייכ-טונגען קען ניט דעם קינד א טאטע-מאמען געבען, ווען אפילו די עלטערען זיינען ארעם. דאס עראינערט מיר אן די צייט, ווען איך בין אין קראנקען-הויז געלעגען : די געלעהרסטע ערצטע, דער ריינסטער צימער, די בעסטע עסען האבען מיר ניט פארביטען אונזער קליינעם צימערעל פון מיין מוטער מיט איהר ליע-בע געזוכט נעבען מיין בעט. אין קראנקען-הויז האב איך מיר גע-פיהלט נאר א קאלטער ציפער, דאס מען וועט מיין טויט מיט א קאלטען ציפער בעצייכענען, וואס ע ל - פ - י ה ס ט א - ט י ס ט י ק ד א ר פ זיין אזא צאהל שטערבליכקייטען.

— און איך מוז דיר ווייטער זאגען, דאס דו זאלסט ניט היילען מיט דיין מיינונג, ביז דו וועסט אלעס אליין מיט דייער אויגען זעהען, און דאן וועט דיר אויך שווער זיין אלעס צו פאר-שטעהן, פאר ריכטיג האלטען. ניט פארגעס, דאס דו שטעהסט הינטער זיי מיט גאנצע הונדערט יאהר ! הונדערט יאהר פון רע-פארם אין דער גאנצער וועלט. פאר אונז איז דאס נאך מעהר, ווייל מיר האבען נאר אין דער צייט אנגעהויבען גארמאלע מען-שען צו זיין. עס גיט אויך איצט מאנכע פרויען, איינזאמע, וואס עס איז זיי שווער מיט זייערע קליינע קינדער צו שידען, געהען מיט אין "קינדער-גן-ערד", דאָלט נאָהענט ביי זייערע קינדער צו ארבייטען. אבער דער "קינדער-גן-ערד" ווירקט אויף זיי אויך צום גוטען : זיי געוואהנען זיך אזוי ווייט אַל ע ק י נ ד ע ר צו ליעבען און פארשטעהען אזוי טיעף : וואס עס איז גויםהיג דעם קינד, דאס זיי וואונדערען אליין אויף זייערע פאריגע נאריש-שוואכע געפיהלען. שפעטער ווען דער כאראקטער פון די קינ-

דער האט זיך שוין געפארעמט, ווען זיי לעהרנען שוין אין ספע-
ציעלע שוהלען, בעזוכען די קינדער, גאנץ אפט זייערע עלטערען :
יערען פרייטאג נאך מיטאג פאָהרען די קינדער אויף שבת אַ היים
אויף אויף יום-טובים און פעריען. אונגעפעהר אַ פערטעל יאָהר
זיינען יאָהרליך די קינדער ביי די עלטערען. דאָרט האָבען זיי די
מעגליכקייט צו זעהן דעם אלטעגליכען לעבען, קענען צו לעהרנען
ראם פאלק, ביי וועמען זיי וועלען בעדארפען שפעטער לעבען און
נוצליך זיין.

— לעהרער ! איך פארנעם קיין מאָהל ניט, דאָס איך בין
אָבערשטאנען פון זיי כיט אַ גאנצען יאָהרהינדערט. אָבער איך
וויי, איך מוז ד' הונדערט יאָהר אַריבערשפּווינגען, איך קען ניט
לעבען אין קאַלטען דור ! פרעמד זיינען זיי מיר, איינזאָם פיהל
איך מיר ביי זיי. קראַנק זיינען זיי אַלע, איך וועל אויך קראַנק
ווערען, ווען איך וועל נאָר צווישען זיי לעבען. איך מוז פון צייט-
צו-צייט ביי אייך קומען, מיטלעבען אייער לעבען : כאַטש אין
חלום. העלף מיר דעם חלום דייטליך צו זעהן. ער זאָל מיר ניט
פרעמד זיין. העלף מיר איהם צו פארשטעהן : איך זאָל איהם
קענען מיטפיהלען מיט'ן גאנצען האַרצען, לעבען אין איהם מיט'ן
גאנצען נשמה.

זאָג מיר, ווי זאָל איך פארשטעהען. מען האָט זיך געוואָשען,
אַ ברכה געמאַכט און נאָכהער האָט מען פליישיגע מיט מילך צוזאַ-
מען געגעסען ?

— די מילך איז קיין ציעגען-מילך געווען און די פלייש ניט
פון איהר ציעגעלע. דעם הייליגען געזעץ פון צערבעל-חיים ווערט
פון אַלעמען פינקטליך אָכגעהיט. וואָס האָט דאָס צו טהאָן מיט
אַן אונשולדיגען געטראַנק ביים עסען ? אַ גדר ? ווען מען וועט
דעם צוים היטען, וועט מען די הייליגקייט, וואָס געפינט זיך אין
צוים געוויס היטען ? דאָס איז געווען אַ פאַלשער מיטעל נאָך
אין די לעצטע צייט פון גלות און איצטער דאָ, אין אונזער אויפ-
געלעבטער לאַנד, פאַר אונז, לעבעדיגע, פרייע מענשען, איז די גדרים
נאָר אַן אונזין. עראינער זיך ווי ביי אייך, די, וועלכע היטען היי-
ליג די גדרים, בעמערקען נאָר ניט, ווי זיי טרעטען אָפּט מיט שמוצי-
גע פיס דעם עיקר, די הייליגטהום אַליין, אַרום וועלכע דער גדר איז
געבויט. די אנדערע, וועלכע האָבען געזעהן דעם נאָרישען אַלטען
גדר — האָבען נאָר ניט געוואוסט וואָס פאַר אַן אבן-טוב עס גע-

פינט זיך אין איהם און האָבען צוזאַמען מיט די שמוציגע וואַסער
 "עם קינד אַרויסגעוואָרפען. . . אונזער סנהדרין האָט צוזאַמען מיט'ן
 אויפֿלעבונג פון פּאָלק אויפֿגעלעבט אונזער אמת'ע אמונה. אזוי
 ווי איינזערע אַלטע חכמים האָבען נאָך דער בעדערפעניש פון זייער
 צייט ערקלעהרט די תורה זי זאל אימער זיין „לחיות בה", די
 תורה צום לעבען. ניט זיבן "אָרבעטן, אזוי טהיען אונזערע
 סנהדרין. עס גיט שוין ניט ביי אונז, ווי אַ מאָהל : גוטע מענ-
 שצן — שלעכטע אידען, שלעכטע מענשען — גוטע אידען. ניין,
 ביי אונז, ווען מען איז אַ גוטער מענש איז מען אַ גוטער איד גע-
 וויס און דאָכיי אינטעליגענט, לעבענסלוסטיג און פאַרשטעהט צו
 געניסען די גוטעס וואָס גאָט האָט אונז געגעבען אין לעבען אויף
 זיין שעהנע וועלט. צוליב לעבען איז מען געשאַפֿען.

האָב געזעהן אויפֿ'ן טיש פון די לעהרער, פאַרשיידענע פּלאַן-
 שצן, טרינקט מען ? גיט עס אַלקאָהאָליקער ?

— מען טרינקט אַלע געטראַנקען פון פאַרשיידענע פּרוכטען,
 אויך וויין און ביער, מאַנכע אויף אַלקאָהאָל. אָבער עס גיט שוין
 ניט קיין שכורים, קיין אַלקאָהאָליקער. מען טרינקט ניט צו פאַר-
 געסען די צרות, דעם ניט ריינעם געוויסען, אַנטלויפֿען פון ווירק-
 ליכען לעבען. דאָס לעבען איז זיבן. די וועלט איז שעהן, מען
 פיהלט זיך אזוי גוט, דאָס קיינער דענקט גאָר ניט, זיך צו פאַר-
 טויבען מיט אַלקאָהאָל. מען טרינקט נאָר אַלס מענשליכער בע-
 דערפעניש צום טרינקען, ווי עסען : אַלס פאַרגעניגען צו פיה-
 לען דעם גוטען טעם פון געטראַנק און שמעקענדיגען רח. אַלע
 געטרענקע ווערט אַלקאָהאָל-פריי געמאַכט, אָדער אין אזא שוואַכע
 דאָזע, דאָס זיי קענען אַ געזונדען מענשען גאָר ניט שאַדען. דאָך
 טרינקט מען די לעצטע גאָר מיט'ן פאַראַרדענונג פונ'ם דאָקטאָר.
 אַלקאָהאָל ווערט נאָר אין אַפּטהעק פאַרקויפט אַלס מעדיצין, ווי
 אַלע מעדיצין ווערט נאָר אַלס רפואָה פאַרקויפט. געטרענקע, טא-
 באַק, פאַרפיום, ווי עסענוואַרג שטעהען אונטערען קאָנטראָל פון
 „תחנת הבריאות". מען פאַר'ס'ט ניט מעהר דאָס פּאָלק צו-
 ליעב די רעגיערונג זאל בעקומען אַ גרויס אַנטראַגע, ווי אין אייערע
 ווע אַלטע צייטען האָט מען געפיהרט אין דער גאַנצער וועלט.

— טאָבאָק — הייסט עס דאָס ביי אייך רויכערט מען נאָך ?
 יאָס איז דאָך שעדליך און אויך ניט עסטעטיש, עס פאַרשמוצט
 יעם מענשען און אַלעס אַרום איהם.

— דאס איז אלץ געווען א מאהל, ווען טאבאקאינדוסטריע איז געלעגען אין פריוואט הענט, וועלכע האבען געזוכט נאך צו קאנקורירען איינער מיט'ן צווייטען אין ביליגען פרייז און פיקאנ-טען געשמאק. וועגען שערליכקייט פאר'ן געזונד האט קיינער גע-דאכט. די רעגירונגען האבען נאך זיך געקעמערט וואס מעהר איינטראגע צו האבען. מען האט נאך געקאנטראלירט די באנדע-ראלען. איצט ווערט נאך בעארבייט טאבאק פון רעגירונגס-פאב-ריק. די איינטראגע געהט פאר „תחנת-הבריאות" און טאקע אין „תחנת הבריאות" האט מען געפונען מיטעל דעם טאבאק פון ניו-קאמין צו באפרייען, איהם צוגעבען אן אנגענעהמען געשמאק און ריח. איצט איז רויכען דער אומשולדיגסטער פערגעניעגען. זעהר אן אנגענעהמער צייט-פערטריבונג אין רוהע צייט. אזוי, דאס שבת און יום-טוב גיט קיין הויז ניט, וואו עס ווערט ניט גערויכערט. — שבת רויכערען ? ביי אונז בעטראכט מען דאס פאר די גרעסטע עברה !

— דאס איז געווען פריהער, ווען די תורה איז געוועזען אין גלות מיט אייך אין איינעם, דאן איז ביי אייך פיעל אזעלכע „גרוי-סע עברות" געווען און גאנץ קליינע מצוות. אונזער סנהדרין האט די תורה פון גלות בעפרייט, זיי האבען ארונטערגעווארפען די, איצטער אוננוציגע, קליפה, און א ריינע תורה געגעבען. האסטו געהערט ווי דער תלמיד האט געדאנקט נאך'ן עסען : גאט — פאר זיין ישעיהע וועלט, וואס ער האט געשאפען ; דעם נשיא — פאר פריערען און ארדנונג : סנהדרין — פאר גוטע געזעצע ; די לעהרער — פאר די וויסענשאפט ; די עלטערען — פאר די ליע-בע און קענטניסע פון לעבען, וואס זיי גיבען אונז. דער נשיא, סנהדרין, לעהרער און עלטערען האבען אונז אלעס געגעבען, מיר זאלען קענען גאט'ס שעהנע וועלט פארשטעהן און געניסען. זיי ווארצלען אין מענשענ'ס הארץ טיעף איין די ליעבע, די שעהנ-הייט, גערעכטיגקייט, ערהאבענעס און פעהראסונג, אכשטוי-סענד צו אלעס העסליכעס, פאלשקייט, קליינקייט און נידער-קייט. דאס איז שוין אין אונזער בלוט אריין, אין אינסטינקט גע-באדען. דער נארמאלער מענש קען שוין ביי אונז ניט לעבען א-דערש. ווייסטו די קראפט פון איינגעווארצעלטען עסטעטישען געפיהל ? פון א געבוירענעם אינסטינקט ? דאס איז שטארקער פאר'ן מענשען אליין, פאר'ן ביטערען טויט אויך. אין דער צייט

פון דער וועלט-קריעג, ווען דער בעסטיא אין מענשען האָט ער-גרייכט זיין גרעסטען שטופע, ווען דער מענש האָט זיך ערלויבט צו טהאָן אלע פאַרברעכען, מאָרד, רויב, בעטרוג און זנות, זיינען הונדערטער טויזענטער מענשען פון הונגער געשטאָרבן און קיין מענשענפֿלייש ניט געגעסען. די מוטערס האָבען זייערע קער-פערס פאַרקויפט די קינדער פון הונגער צו רעטען, זיך געטויטעט — ניט צו זעהען די יסורים פון זייערע הונגעריגע קינדער. — מענ-שענפֿלייש האָט קיינער ניט געגעסען, אפילו די פֿלייש פון די גע-הרג'עטע פיינד. אָבער הרג'ענען, פאַרברענען, צורייסען, דער-טרינקען, אַנטהאַן אלע מיני מיתות משונות; די אלע שרעקלי-כעס האָט מען מיט מיליאָנען מענשען געטהאָן. מען האָט נאָך דערפאַר אויסצייכענונגען געגעבען. דאָס איז דאָך, געוויס שרעק-ליכער, אַלס דער נאַטירליכער געפיהל ביי אַ הונגעריגען אויפצו-עסען דעם דער'הרג'עטען פיינד? נאָר מענשענפֿערסעריי איז ניט עסטעמיש, דאָס האָט מע אַיינגעוואַרצעלט ביים מענשען פון לאַנג-גע דורות. הרג'ענען אַ פיינד — איז אַ שעהנע העלדענטהאָט, אַזוי האָבען זייערע פאַלשע לעהרער דאָן געלעהרענט. . . איצ-טער גיט ניט מעהר קיין מלחמות, ווייל עס איז אוממעגליך דער-נאָרמאַלער מענש זאָל הרג'ענען, נאָך מעהרער ווי אַמאָהל, איז אוממעגליך געווען דער מענש זאָל מענשענפֿלייש עסען.

— מיר וואונדערט, דאָס מען עסט ביי אייך פֿלייש. דאָצו מוז מען דאָך בלוט פאַרגיסען? שוין ביי אונז זיינען פיעל וועגע-טאָריאַנער געוועזען. זיי האָבען ניט געוואָלט בלוט פאַרגיסען.

— אייערע וועגעטאָריאַנער קומען, ניט פון ניט וועלען בלוט פאַרגיסען, נאָר פון קראַנקען מאַגען און צושימערטע נערווען. די שעהנע אידעע „לא תרצח“, האָבען זיי שפעטער צוגעפאַסט, ווי זיי האָבען אלע זייערע מעשים טובים מיט ערהאָבענע אידעען בעפּוצט, זייערע ווייסע-שקלאַפּעריי, מיט אידעע פאַמיליען-ריי-קייט פערטהיידגט. די וועגעטאָריאַנער האָבען זיך קיין מאָהל ניט אויסגעצייכענט מיט גוטסקייט צום מענשען. איז די וועלט-קריעג האָבען זיי ניט ווייניגער מענשענ'ס בלוט פאַרגאָסען אַלס אַנ-דערע. דער מענשענ'ס מאַגען איז ניט אַזוי גרויס, דאָס אין איהם זאָל אַריינגעהן גענוג פלאַנצונגען, וויפיעל עס איז נויטהיג צו ער-נעהרען אַ נאָרמאַלען מענשען. ער זאָל קענען נאָרמאַל אַרבייטען, ביז איצטער האָבען אונזערע געלעהרטע נאָך ניט ענטדעקט אַ נאָה-

רונגס-מיטעל, וועלכער זאל קענען גענצליך פארבייטען פלייש, עט-
 וואס האבען זיי שוין ערגרייכט, מען עסט שוין צוליעב דעם פיעל
 ווייניגער פלייש, אבער מען האפט, דאס עס וועט קומען א צייט,
 ווען מען וועט קענען אין די לאבארטאטאריעס פארפערטיגען עקס-
 טראקטען, וועלכע וועלען געבען דעם מענשענ'ס קערפער אלעס וואס
 עס איז נויטהיג פאר זיין נארמאלען נאהרונג און אויך דעם פארגע-
 ניגען פון גוטען טעם און ריח. יענע מענשען וועלען ניט נאר, ניט
 דארפען טויטען לעבעדיגעס צום עסען, אויך ניט בעדארפען אזוי
 פיעל צו ארבייטען פול צו מאכען דעם מאגען, אזוי פיעל לעבענס-
 ענערגיע פארלירען דעם לעבען פראצעס צו פיהרען. די מענשען
 קינדער וועלען אין אמת'ען קליינע געמער זיין. דערווייל, ביז זיי
 האבען נאך ניט ערגרייכט דעם גרויסען אידעאל, טהוען זיי וואס
 עס איז נאר מעגליך דאס נויטהווענדיגעס וואס מילדער צו מאכען.
 ווייסט דו דאס? דער ספעציעלער שוחט, א תלמיד חכם, מיט
 דער הייליגער ברכה און דער חלה אהן א פנימה, האט געהאלפען,
 דאס אונזער שוחט איז גאנץ ווייט פונ'ם גוי'אישען קצב. ניט
 דער זעלבער פנים, ניט די גולן'ישע בלוט. אויך איז א גרויסער
 חילוק אין וועלכען פארם מען גיט די פלייש אויפ'ן טעלער. א
 פליישיגער געריכט צוגעגרייט מיט גרינס, אייער און דאס גליי-
 כען, וואו מען דערקענט נאר ניט דעם פארם פון פלייש האט
 פאר'ן אויג א גאנץ אנדער ווירקונג ווי מען גיט ביי אייך א גאנצען
 גוף פון אן עוף אדער אן אנדערעס. די עסטעטיקע פון א גאנץ
 צען אבגעבראטענעם חזר'ל, פארשעהנערט מיט א בלוט אין מויל,
 איז קיין מאהל ניט געווען קיין אידישע. צער-בעלי-חיים איז ביי
 אונז איינע פון די וויכטיגסטע פערבאטען. מיר וועלען געוויס ניט
 זיין פון די לעצטע, וועלכע וועלען זיך ערנעהרען פון בעלי-חיים.

דער לעהרער איז אויפגעשטאנען.

א מיעדער מיט א צוטומולטע קאפ, האב מיר אויך אויפגעהוי-
 בען אלעס וואס איך האב געהערט איז געווען אזוי גוט, אזוי
 ריכטיג, אבער ניט געוועהנליך. עס האט זיך מיר אזוי שטארק
 געוואלט גלויבען, דאס אלעס וועט אמאהל אזוי זיין, דאס א-
 דערש קען ניט זיין, דאס איך לעב נאר אין אן איבערגאנג'ס צייט.
 דער עיקר איז די צוקונפט, צוליעב דער צוקונפט מוז מען יעצט
 לעבען און ליידען, אזוי שטארק האט זיך מיר אין דאס אלעס
 געוואלט גלויבען! מיר בעשלאסען ניט ארויסצוגעהן פונ'ם וועלט

פון חלומות, ביז דער חלום וועט מיין וועלט ווערען. גענומען
בעטען דעם לעהרער, ער זאל מיר ניט, אלליין איבערלאזען, וויי-
טער בעגלייטען, אלעס ווייזען, אלעס ערקלעהרען, אימער מיט
מיר זיין.

— צופיעל דארפסט דו ניט אין חלום לעבען. דו דארפסט
ניט קיין בעל-חלומות ווערען. טרוימער האָבען מיר גענוג, זיי
שטערען נאָר דעם קראַנקען שלאָף פון אונזער פאַלק, אָבער קע-
נען ניט איהם אויפֿוועקען צו אַ געזונטען, ענערגישען לעבען. וואָד,
מוזטו זיין! אַרבייטען, לעבען אויפֿ'ן וואָהר... נאָר דער לע-
בעדיגער שאַפענדער גייסט זעהט ליכטיגע חלומות, נייע וועלטען.
חלומות אויפֿ'ן וואָהר, וועלכע וועקען דעם מענשענ'ס נשמה, קרעפּ-
טיגען זיין ענערגיע, נייע וועלטען צו בויען... איצטער וועל
איד דיר נאָר ענדיגען ווייזען, „בצלאל“, דו זאָלסט זעהען זיין
גאַנצען אַרבייט'ס-טאָג, נאכהער מוזט דו אלליין צו דיין אַרבייט
געהן.

אזוי האָט מיר מיין לעהרער געזאָגט, און האָט מיר ווייטער
אין בצלאל געפיהרט.

אין מוזיי פון „בצלאל“ האָט ער מיר געבראַכט, אין היסטאָרי-שען מוזיי, וואו מען האָט געקענט זעהן זיין לעבען און ענטוויק-לונג אין פאַרלויף פון הונדערט יאָהר פון „בצלאל'ס“ עלטער. די שאַפונג פון זיינע גרינדער, מיטאַרבייטער און קינדער. זיינע ערשטע שוואַכע קינדער-טריט, קינדער-קראַנקהייט, זיין שטענדי-גען וואוקס און קרעפטיגען ענטוויקלונג.

פיער לאַנגע זאַלען האָט דער מוזעאום געהאַט. זיי האָבען איין קאָרע געבילדעט אַרום אַ געדעקטען הויף. אין יעדען זאַל איז געוועזן די כאַראַקטעריסטישע אַרבייט, אין פאַרלויף פון פינף-און-צוואַנציג יאָהר. די שאַפונג פון די לעהרער, קינסטלער און קונסט-געווערבליכע אַרבייט פון די מייסטער און אַרבייטער. יע-דער זאַל איז מיט ליכטע ווענט צוטהיילט געווען. יעדער קינסטלער האָט, מעהרסטען-טהייל, אַ באַזונדער פּלאַץ געהאַט. מיר זיינען אַריין אין ערשטען זאַל, אויפ'ן טיר איז געשטאַ-

נען :

„ ב צ ל א 5 " — 1931 — 1906.

גלייך ביים אַריינגאַנג איז אַ טעפּיד געהאַנגען. איד האָב איהם דערקענט : דאָס איז אונזער ערשטער גאַנצער טעפּיד. אַ מנורה איז געווען זיין מוסטער. „של נעליך מעל רגליך“ — ציה אויס די שיד פון דיינע פיס — איז אויסגעקניפט געווען אונטערען מנורה, וועלכע איז פון רויטע אנימאַנען געווען. די בלומען, וועל-כע האָבען יעדען פריהלינג דאָן באַדעקט די וויסטע בערג אַרום ירושלים. די מיידלעך, וועלכע האָבען געקניפט דעם טעפּיד דער-צעהלען מיר דאָן : דאָס די בלומען זיינען רויט פון די בלוט, וועל-כע אונזערע עלטערען האָבען פאַרגאַסען בעשיצענדיג ירושלים. . . אַ ציה האָט מיר אין האַרצען געטהאָן. האָב מיר דערמאָהנט יענע ליכטיגע צייט. ווי ליכט עס האָט זיך דאָן געגלויבט, ווי גוט עס האָט זיך געאַרבייט. של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו, אדמת קודש הוא, ציה אויס דיינע שיד פון

דיינע פיס, ווייל דער ארט אויף וועלכען דו שטעהסט איז הייליגע ערד ! די ווערטער האט מיר געקלונגען אין די אויערען. מיט מיין גאנצער נשמה האב איך מיר איבערגעטראָגען אין יענער צייט, געדעהן פאר מיינע אויגען יעדער פיצעלע, ווי עס וואלט ערשט אלעס געטראָפֿען. אט דעם קליינעם טעפיכעל אויפ'ן וואנט, „קבר רחל“, האט די קליינע רחל'ע געקניפט, א ביסעל קרום איז ער ארויס. זי האט מיר צוגעזאגט דעם צווייטען בעסער צו מאכען. דער צווייטער : „יד אבשלום“, ווייטער : „קבר זכריהו“, „מערות המכפלה“, „קברי מלכים“, „כתל מערבי“. אלץ קברים, חורבות, הייליגע קברים, דאס איז די איינציגע, וואס מיר האבען דאן אין ירושלים געהאט. אט איז אויך „ארז הרצל“, אויך אן ארט קבר. דער אויבערשטער טעפיד, ווי איין פאנא, א פאנאראמע פון ירושלים דורך א רייע מנורות זעהט מען, עמר מאשעע, דעם רוסישען פלאץ און „מגדל דוד“ מיט א מינארעט פון אויבען. דאס איז דאן געוועזן ירושלים ! אין די ירושלים האבען מיר געוועבט אונזער גאלדענעם חלום ! ... אין די וויטרינעס איז געווען רעמלאך, אינקרוסטירטע עצי זתים-ארבייט, פיליגרען, קופער-ארבייט, אלץ ביליגע ארטיקלען. מען זאל קענען פאר ביליג א מצוה פארדיענען, עטוואס קויפען. „דער „בצלאל“ זאל קענען דורכלעבען. ... דאך איז אויף די אלע געווען בעגאסען מיט אן אומשולדיגען חז, א בעזונדער חז פון א קליין קינד, וועלכע מאכט זיינע ערשטע ניט זיכערע טריט, רעדט אויס זיינע ערשטע אריגינאלע ווערטער. „בצלאל“ איז אריגינאל געווען, אויך דאן, ווען ער וואר נאך אין קינדערשען צושטאנד. פון די ביסעלע אריגינאלע פארמען, וואס מיר האבען דאן פארמאגט : בוכשטאבען, מנורה, מגן-דוד, האט מען געזוכט עטוואס צו שאפען, געפינען אן אריגינאל-אידישע ליניע, לעגען דעם גרונדשטיין פאר א אידישען סטיל.

ווייטער א ביסעל זעהען מיר שוין רייפערע ארבייט. די טעכער ניק שטעהט שוין העכער, די פינגער פון די ארבייטער זיינען שוין געשיקטער, די פארמע און ציילענונג פון די געגענשטענדע, האבען שוין מעהר זינען. אריגינאלער אין ליניע, אין גאנצען טיפ-שער. דער אלטער סינאגאגאלער ארנאמענט לעבט אויף אין „בצלאל“, די אלטע ירושלמ'ער ארכיטעקטור גיט איהם א נייע ליניע. פאלעסטינא-בלומען און חיות גיבען איהם נייע פארמען און פארבען-הארמאניען. נייע טעכניק ווערט איינגעפיהרט, זיי-

דע-טעפּיכער, שניצען העלפּענביין, שטיין, האַלץ, עמאַץ, פּאַר-
צעלאַן, מיניאַטורע, טרייבען, ליטאַגראַפיע, באַטיק, אַפּליקאַ-
ציאַ. דאָס גיט אַ נייעם שטראָם אין די אַרבייט, אפילו די מאַסען-
אַרטיקלען, וועלכע ער מוז נאָך מאַכען, הויבען אַן אויף אַריגינאַלער
צו זיין. אין די ווייניג איינצעלנע, עקזאַמפּלאַרען, זעהען מיר
שוין עטוואָס קינסטליש-גאַנצעס און אַריענטאַליש-אידיש.

נאָך ווייטער, זעהען מיר אַן ענדערונג אין די אַרבייט : מען
זוכט נאָר גלאַט די אַרבייט צו פּוצען, גאַנץ וואָלגאַר גאַלאַנטעריי-
אישע אַרטיקעל צו מאַכען. די לעבעדיגע מענשענ'ס האַנד וויל קאָן-
קורירען מיט די קאַלטקייט פון די מאַשינע. . . דער קינסטלערישער-
שאַפּענדער גייסט איז אין גאַנצען אַרויסגעטריעבען. מען נעהמט,
אונפאַרשעהמט, פשוט פרעמדע בעקאַנטע פאַרמען און צייכענונגען,
געמישט אַהן אַ קינסטלערישען זין און באַראַקטער : דייטשישע
גאַמישע פאַרמען, פערציערט מיט שלעכטע טערקיש-אַראַבישע ציי-
כענונגען. אויך דעם שווערען אומגעלומפערטען מאַסקווער סטיל
האַט מען אין בצלאל געבראַכט, בעזאַלצען מיט גראַבע אותיות פון
ווילנער סדור. . . אין טעפּיכער, האָט מען פּראָסט אַריענטאַלישע
טעפּיכער אימיטירט, זאָגאַר אייראָפּעאישע פאַבריקאַציעס. דיע-
זען „וואַכנינאַל-סטיל“ האָט מען געגעבען אפילו אויף בליקדש,
וועלכע מען האָט איבערהויפּט ווייניג דאָן געאַרבייט.

דאָס איז געווען ביי די העלפט פון ערשטען פינף-און-צוואַנציג-
טען יאָהריגען פּעריאָד.

נאכדער האָט זיך בענאַהע אויף איין מאָהל אַלעס געענדערט.
וויעדער איז אַ לעבעדיגער גייסט אין די אַרבייט אַרײַן, אַ שאַ-
פּענדער אידישער גייסט. אין די טעכניק האָט מען דעם לעבע-
דיגען פיהלענדיגען מענשען געפיהלט, אין פאַרם — אַריגינאַלי-
טעט און זין, אין פאַרצירונג — אידיש-אַריענטאַלישע פאַנטאַזיע,
אין גאַנצעם — קינסטלערישע האַרמאָניע. אין טעפּיד האָט מען
מיט פּלאַכע רוהיגע פאַרבען-האַרמאָניע איבערגעגעבען דעם הער-
ליכען קאַליר פון גליל, פּסח-צייט, אין די וואַנט-טעפּיכער — און-
זערע פאַנטאַסטישע הגדות און אין אַלעס אַ פּעסטען אידישען סטיל.

מען האָט אָנגעהויבען אַרבייטען ספּעציעל אידישעם פאַר'ן אי-
דען. פאַר'ן אידישען הויז מיט זיין טעמפּעל. ציערונג פאַר זיין
פרוי און תורה, זיין מואַלעט-טיש זיין רויכער און שרייב-טיש.
אַרץ-ישראל פיהלט מען פון די אַרבייט. די שעהנע, אַלטע ביבעל

און די ליכטיגע אריענטאלישע פאנטאזיע. ארכיטעקטור איז גע-
קומען אין „בצלאל“. זי האט אנגעפאנגען א אידישע הויז צו שא-
פן. די פרוי איז אין בצלאל געקומען, זי האט שעהנע, בעקוע-
מע אידישע קליידער גענומען אנגרייטען. גראפישע קונסט איז אין
בצלאל געקומען — מען האט גענומען דעם אידישען ספר קינסט-
לעריש מאכען.

ביים ענדע פון די ערשטע פינף-און-צוואנציגטע יאהר, האט
מען שוין אלע ארט קונסט-ארבייט אין בצלאל געמאכט, אלעס וואס
דער אינטעליגענטער מענש בענויטהיגט זיך אין זיין געברויך.

אויך פיעלע ריינע קונסט איז דארטען געווען אויסגעשטעלט.
ארבייט פון מיינע מיטארבייטער אין בצלאל, פון געוועזענע שיר-
לער אויך פון אומבאקאנטע פאר מיר נעמען, צווישען זיי אויך
מיינע ארבייט. אלע קינסטלער, מיט וועלכער קונסט זיי האבען
זיך ניט בעשעפטיגט, האבען איין לייט-מאטיוו געהאט : אויפ-
לעבען די ליכטיגע ביבעל-בילדער, א ביינקעניש נאך אונזער גרוי-
סע פארגאנגענהייט, נאך די ביסעלע פאעזיע, וואס דעם גלויבענ-
דען האט דער יום טוב געגעבען, א ביינקעניש נאך די צרה'דיגע,
אבער גאנצע נשמה פון פינסטערען פאלק. מיט-וויינען
אויף זיין גלות, און חלומות פון בעפרייאונג.

דער תנ"ך איז געווען די ליכטיגע וועלט פון די קינסטלער.
דארט האבען זיי געוואלט אנטלויפען פון פינסטערען גלות. די
תנ"ך-בילדער האבען זיי געוואלט, עס זאל נאכאמאהל אויפלעבען
מיט'ן אויפלעבונג פון אונזער פאלק. יעדער האט זיין וועלט אין
תנ"ך געפונען. דער הייסער, לידענשאפטליכער נאטור, האט
„שיר השירים“ אילוסטרירט, אונטערען ברענענדיגען זון און שמע-
קענדיגען ריח פון די כרמים האט ער מיט דער נאטור-קינד שולמית
געלעבט, מיט איהר צוזאמען געזונגען דאס יונגע, ליכטיגע, ליעד
פון פרייע לעבע ; דער קעמפפענדער, פראטעסטירענדער כאראק-
טער, האט זיין וועלט אין בוך „מכבים“ געפונען. צוזאמען מיט
יהודה'ן, זיינע גרויסע, לעצטע מלחמות געפיהרט און צוזאמען
מיט ירמיהו'ן ביטער געוויינט — „מגלת איכה“ אילוסטרירט ; דער
מידער, צובראכענער פון לעבען, האט א שטילע רוהע אין „רות“
געפונען. אין דעם נאאיוו-פרימיטיווען לעבען, אין ריח פון אב-
געשניטענע פעלדער, גרין, און בענאסען מיט'ן שטילען, בלויזען
לכנה-שיין. . . דער וועלט-קריעג האט זיי ווי א שרעקליכער קאש-

מאר פארפאלגט. יעדער האָט די „אידישע צרות“ פאָרגעשטעלט און דער „שיבת ציון“ האָט זיי פער'כשופ'ט, אונזער צוקונפט, ווי אין חלום געזעהען.

די אלע קונסטווערק, איז געוועזען מיט גוטען געשמאק און קענטנישע אויסגעשטעלט. די ארבייט, כמעט, פון יעדער קינסט-לער בעזונדער, אַ בעזונדערען בעקוועמען ווינקעל. אַ בוך איז ביי יעדען געלעגען, וואו עס איז גענוי בעשריבען די ביאגראפיע פונ'ם קינסטלער, וואָס און ווען ער האָט געשאפן און וואו זיינע ווערק געפינען זיך. ביי מעהרערע איז געווען אָנגעוויזען, דאָס ער האָט בילדער אין בית המקדש, אין פראַווינציאַלע מוזעאומס, אָבער דאָס מעהרסטע פון אלעמענס ארבייט, איז געווען בעצייכענט, גע-פינען זיך אין פאַרשיידענע שטערט אין דער גאַנצער וועלט. ווי עס שיינט. האָט די אידישע-אויפֿלעבונג-עפאָכע אלעמען פאַראַינ-טערסעריט, און מען האָט גערען געקויפט די פאַלעסטינישע קונסט פון די נייע אידישע קינסטלער.

אלע מיינע ארבייט, וואָס איך האָב אין פאַלעסטינא געמאַכט, האָט מען אין איין פלאַץ אויסגעשטעלט. מיט וואָס פאַר אַ האַר-ציגקייט און טיעפען פאַרשטאַנד דאָס איז איינגעריכטעט! ווי-פיעל אינטערעסע און ליבע איז געגעבען, דאָס יעדער ווערק זאָל ווירקען, דייטליך ווייזען מיינע אידעען, וואָס איך האָב געוואָלט איבערגעבען, איין ארבייט זאָל די צווייטע ניט שטערען. צו סעריעז זיינען זיי געווען צומהיילט: „אונזערע יום-טובים“, „בילד-דער פונ'ם לעבען“, „טיפען“, „גדולי ישראל“, „די נביאים“, „גבורי ישראל“ און היסטאָרישע בילדער“. די אלע סעריעס זיינען געווען מיט פיעל געשמאק, יעדער סעריע בעזונדער, אויסגע-שטעלט. צו מיין גרויסע באַוואונדערונג האָב איך צווישען זיי געזעהען (און זיי זיינען די בעסטע געווען) פיעל ארבייט, וועלכע איך האָב נאָר אין סקיצען געהאַט און אנדערע, נאָר אין געדאַנקען, נאָך נאָר ניט אָנגעהויבען. אין בוך, וואָס איז דאָרטען געלעגען, איז געווען בעצייכענט, דאָס אין „בית המקדש“ האָב איך אַ בע-ריהמטע סעריע פיגורען אין רעליעפען, וואָס שטעלען פאַר, דאָס „לע-בען פון משה רבנו“.

מיט די אידעע האָב איך מיר אַרומגעטראָגען פון מיין יוגענד-אַז. צוליב דעם בין איך אין פאַריו געפאָהרען, איך זאָל אימ-שטאַנד זיין די גרויסע אידעע איבערצוגעבען. ווען איך האָב אין

מיר געפיהלט דעם כח מיט קונסט מיינע געדאנקען איבערצוגעבען, און האב מיר די סקיצע געמאכט, האב איך, אויף איין מאהל דער-פיהלט, דאס אין חוץ-לארץ וועל איך דאס ניט קענען מאכען. איך מוז אין פאלעסטינא פאָהרען אין ארץ-ישראל וואָהנען. נאָר דאָרט, קען איך דעם רוח הקודש דאָצו האָבען. אין דער טומאה קענען דאָס ניט מאַכען... אין ארץ-ישראל האָב איך מיין צייט „בצלאל“ אָנגעגעבען, נאָר קורצע, זעלטענע, שטונדען פאַר זיך געלאָזען. איך האָב די סעריע אָנגעהויבען צו מאַכען, אָבער זעהר ווייניג געמאַכט. אזא אַרבייט פאָדערט דעם גאַנצען מענשען, גאַנצע יאָהרען מוז מען אָנגעבען מיט די גאַנצע נשמה. האָב דאָס געענדיגט ? ווען ? איך מוז דאָס זעהען.

— ווען געהן מיר אין בית המקדש ? האָב איך ביי מיין לעהרער געפרעגט.

— נאָך דעם, ווי דו וועסט דעם גאַנצען „בצלאל“ זעהען און די קינסטלער, אַרבייטער, אַלעס וואָס איז געשאַפֿען צוליב „בצלאל“. דו וועסט נאָך פיעל אַרבייט זעהען, וואָס דו האָסט געמאַכט אין די פרייע ארץ-ישראל. אַלע אַריגינאַלען געפינען זיך איצטער אין ירושלים. אין פראַווינץ און חוץ-לאַרץ, קען מען נאָר קאַפּיעס פון דיינע אַרבייט זעהן.

— פאַר וואָס ? קיינער האָט מיינע אַרבייט געקויפט ? דאָכט זיך, האָב אויך, ווי דער „בצלאל“ געמוזט אַרבייטען צום פאַרקויפֿען, האָב אויך געמוזט לעבען.

— צופיעל האָסט דו שוין דיינע אַרבייט פאַרקויפט, צו שפּרייט אויף אַלע זיעבען ים'ען, אין צופיעל קאַפּיעס, דאָס רוב זעהר שלעכטע. אין ירושלים איז קיין אַריגינאַל, אַ לאַנגע צייט, פון דיינע אַרבייט ניט געוועזען צו זעהען. נאָר ווען עס איז גע-קומען די אידעע דעם מוזעאום צו גרינדען, האָט די „בצלאל“-דירעקציאָן גענומען זוכען דיינע אַריגינאַלען. מען האָט אַנגאָ-סירט אין אַלע קונסט-צייטונגען, געווענדעט זיך צו יעדען, וואו מען האָט געוואוסט עס געפינט זיך דיינע אַרבייט. אַ גאַנצען ים פון דיינע אַרבייט האָט מען אין „בצלאל“ צונויפגעליעבען. אַ בעזונדערע קאַמיסיע פון קינסטלער האָבען אויסגעקליעבען פון די גאַנצע מאַסע די בעסטע, די אַריגינאַלען, און די, וועלכען מען האָט געפיהלט דעם פינגער פון מייסטער, די לייכטע, שוועבענדע

שטריכען, וועלכע לויפען אוועק ביים קאפירען. די אויסגעקליעבענע זיינען אלע אין ירושלים.

בין געווען טיעף געריהרט פון דעם, וואָס דער לעהרער האָט מיר ערצעהלט. האָב געפיהלט דאָס טרעהרען שטעלען זיך מיר אין די אויגען. כדי צו פאַרשטיקען האָב איך לאַכענדיג געזאָגט : — עס האָט געמוזט אַ שעהנע ביסעל געלד די חתונה אָב-קאָסטען. שאַדע, וואָס איך האָב אַ קליינע טהייל פון זיי ניט גע-קראָגען, וואָלט דאָן עטוואָס אויך רעכט'ס געמאַכט. ניט גע-דארפט אזוי „פּרוכטבאַר“ זיין.

— וועגען געלד האָט מען ניט געדיינקט. „בצלאל“ איז ניט אַרעם. אויך האָט דער „שטאַט-ראַטה“ אין דעם אַ טהייל גענוג מען, פאַר איהר אַלטען ירושלאַמ'ער בירגער, וועלכער האָט גע-ליעבט ירושלים, ווען זי איז נאָך געווען אַ טרויעריגע אלמנה מיט איהר קדחת און חלוקה, ווען אַלע לעבעדיגע, זיינען פון איהר געלאָפּען, ווי פון פעסט, און דו האָסט נאָר געדענקט איהרע חורבות צו בויען. אָבער עס האָט ניט אזוי פיעל געקאָסט : דאָס רוב האָבען אומזיסט דיינע אַרבייט צוגעשיקט, מען זאָל קענען די אַלע פונקען צונויפקלייבען, דיין גאַנצע נשמה זעהן.

איך האָב מעהר ניט געקענט דאַרטען בלייבען, מורא געהאַט ווייטער וועגען זיך צו הערען, זיך ניט פאַרנאָנדערוויינען. .. בין געשווינד פאַראויס אין צווייטען זאָל אַריין.

„ב צ ל א ל “ 1956 — 1931. איז אויפ'ן טהיר גע-שטאַנען.

אַלעס וואָס אין דעם זאָל איז געווען אויסגעשטעלט, האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ גאַנץ אַנדערען כאַראַקטער פון פריהערי-גען זאָל. רוהע, זיכערהייט, האָט זיך געפיהלט פון די קונסט-געווערבליכע זאַכען אויך אין די ריינע קונסט. מען האָט שוין מעהר ניט געזעהען די קינדערשע אונבעהאַלפענקייט, פּלוצלינגע, אונערוואַרטע לויפענים, היילענים און שטערונגען פון פרעמדע עלעמענטען אין די קונסטגעווערבליכע אַרבייט. .. אין די ריינע קונסט איז שוין ניט געווען אַזאָ שרעקליכער מיש-מאַש אין אַרט פון די אַרבייט און אינהאַלט פון די ווערק. אַלעס איז געווען עכט נאַציאָנאַל טיפּיש אידיש, שעהנע, נייע אידישע פאַרמען האָט מען איבעראַל געזעהן, מיט בעזונדערע ליכעע האָט מען אויסגע-פיהרט יעדען אידישען קלענסטען דעטאַל פון צייכענונג, ווי מיר,

זינגען איבער אונזערע קינדער-ליעדער, געפינען אין זיי א בע-
זונדערע שעהנהייט, הארציגקייט, וועלכע א פרעמדער קען דאס
גאר ניט בעמערקען.

מעהר פון אלעס האט מען געזוכט צו שאפען א אידישע הויז.
אייניגע צימערען איז געווען דאָרט אין זאל אויסגעבויט פון פאר-
שיידענע קינסטלער, צו ווייזען, ווי מען דארף א וואָהנונג איין-
ריכטען. מיר האָט אינטערעסירט צו זעהען זייער אידעאל אין
פריוואַט לעבען, דעם לעבען פון פרייען אידען אין זיין אייגענעם
היים.

בין אין די צימערען אַרומגעגאַנגען, געזעסען אין אַ פרייע
אידישע הויז. אַ רוהיגע הויז, נאָר פאַר די אייגענע פאַמיליע,
אַן אייגענע וועלט, וואו עס לעבט דער „עם הספר“, אַ פאַלק
פון ריינע זיטען פאַר פאַמיליען-ליעבע און ערהויבונג די נשמה.
פיעל זון-שטראַהלען גיעסען זיך פון די הויכע קאָלירטע פענסטער,
פיעל שעהנע ביכער זעהן זיך פון די אַריענטאַלישע אַרכיטעקטורישע
ביכער-שראַנקען. נידעריגע, ווייכע, בעקוועמע מעבעל, ווינקעל-
דיוואַן באַדעקט מיט אַ טעפּיד, אויפ'ן באַדען, דאָ און דאָ, ווייכע
טעפּיכער, גרינע מיט פאַרשיידענע בלימעלעך, ווי פסח-צייט, די
בערג אין גליל. די האַרמאָנישע פאַרבען פון די טעפּיכער גלעטען
צאָרט די אויגען, פערשטיקען דעם וואָלגאַרען קלאַפּ פון די טריט.
מען געהט אויף זיי ווייך, ווי אויפ'ן גראָז. מען רעדט אין אַזאַ הויז
שטיל, ווי די שטילע פליסענדע וואַסער פון קליינעם פאַנטאַזן ביים
טיעפּען, האַלב-רונדען פענסטער. אַ נידעריגער געטריעבענער רויכ-
טישעל ביין דיוואַן, אַן אינקרוסטירטע שאַך-מאַט-טישעל ביין
פענסטער, אַנטקעגען, אַ סטענדער מיט אַן אָפּענעם בוך. אַ לירע
אויף אַ פּאָדיום אין אַ ווינקעל און אַ סטאַפּעליי פאַר האַנד-אַרבייט.
די ווענט בעמאָהלט מיט אַ רוהיג-געלעבליכען קאָליר. אייניגע פאַ-
נאַס פון שטאַף אפּליקאַציע, לאַנדשאַפטען און בלומען האָבען זיי
פאַרגעשטעלט. אייניגע קליינע אויל-מאָהלעריי און אַ פאַר
פאַרטרעטען פון בעריהמטהייטען. אין פיעלע, פיעל בלומענ-
שטאַקען איז שעהנע מעטאַלענע וואָזען. קיינע וואָלגאַר שפּיעג-
לען, קיינע בליטציגע לאַמפּען איז ניט צו זעהן אין צימער, אויך
ניט אונזער שרייענדער ראַיאַל. אַ רוהיגע אָבגעטהיילטע וועלטלעכע
איז דער צימער געווען. די פענסטער האָבען נאָר ליכט געגעבען,
אָבער זייערע געמאָהלטע גלאַז האָבען אָבגעטהיילט פון די אַרומיגע

וועלט. אין אזא צימער לייעבט מען צארט, רוחיג און עוויג. דאָ קען דער בוך עפענען נייע האַרצאָנטען, ערהויבען אונזער גייסט צו די העכערע ספערען, און שטילע, איידעלע קלאַנגען קענען דאָ וועבען ליכטיגע חלומות וועגען פערלאָרענעם גו-עדן.

אן אנדער קינסטלער, האָט זיין צימער אויף אין דעם כאַראַקטער איינגעריכט. נאָר אין איהם איז געווען מעהר נאַציאָנאַל : ביין ביבליאָטעק איז אַ שעהנער, פון קופער-געטריבענעם אַרון הקודש, אין אַ ווינקעל איז אַן אַכט-דעהריגע מנורה געשטאַנען. דער פאַנטאַז איז געווען ווי דער ים-הנחישת, אויף צוועלף אָק-סען איז ער געשטאַנען און פאַרשיידענע געשטיקטע אויפשריפטען פון די נביאים און לעצטערע פאַעטען.

נאָך איינער האָט זיין צימער געוועזען, ווי ער וועט זיין ביי נאַכט. נאָר איין ליכט אונטער אַ דונקעל-גרינעם אבאָזור איז אויפ'ן סטענדער געשטאַנען. דער בוך איז העל בלויזליך בעלויכטען גע-ווען אין גאַנצען צימער איז קיין ליכט געווען, נאָר דורך די פענ-סטער האָט אַ גרינליכען, ווי מאַנד-ליכט, געשוינט, פון די גרי-נע בעלויכטונג, וועלכע איז, אומבעמערקט הינטערען פענסטער געווען, וואָס האָט דעם צימער אַ בזענדערע ווייכע רוהע געגעבען.

אן אַרכיטעקט האָט אַ מאַדעל פון אַ גאַנצע הויז געגעבען : אַ פיער-עקעדיגע הויז איז דאָס געווען, כמעט גלאַטע ווענט, אַ פלאַכען דאָך, אין איין זייט איז אויף אַ ווינקעל אַ טורם געווען, אויף'ן צווייטען — אַ קופאַל, אין גאַנצען מיט קיילעכדיגע פאַר-ביגע פענסטערלעך. די אונטערשטע טהייל פון די ווענט, זיינען מאַסיוו גלאַט געווען. אויסער די טהיר, האָט מען נאָר אירגענד-וואו, קליינע פענסטער געזעהן, דאָס האָט דעם גאַנצען בנין אַ שטרענגען, סאָלידען כאַראַקטער צוגעגעבען. איבער די הויף פון דער טהיר, האָט זיך, ווי אַ גארטעל, אַ רייכער פריז אַרום דעם גאַנ-צען הויז געצויגען. דער פריז איז געווען פון אַרנאָמענטען, אויפ-שריפטען און סילועטען פון מענשען און חיות אין רעליעף געמאַכט. איבער איהם האָט זיך נאָר אַנגעהויבען, אָהן אַ סימעטריע, אָבער אין אַ וואונדערבאַרע האַרמאָניע, פאַרשיידענע פענסטער, גרוי-סע אויבען רונדע, קליינע, שמאַלע און הויכע איינע נעבען די אנדערע, נאָר מיט דינע קאַלאַנקיעס צוטהיילט. פענסטער מיט באַלאַנציגעס, מיט גאַנצע בולט'ע שטיבעלאך, אַזוי ווי געפלאַכט-טענע פויגעל-נעסטען. אירגענד-וואו אַ רונדען פענסטער און אויף

אין מאהל א גאנצע שטיק וואנט לידיג. דאס האט די הויז א פאנטאסטישען כאראקטער געגעבען. מען האט געפיהלט, דאס אינווייניג מוז עטוואס בעזאנדערעס שעהנעס זיין. א קוואדראטער הויף איז אינעווייניג געווען, וועלכער האט ארומגערינגעלט פון אלע זייטען א שורה צימערען פון פארשיידענע גרויס. די אינ-ווייניגסטע ווענט פון די צימערען, זיינען בעגאנע גאר פון ווייט רינעס געווען. צוויי צימערען, איינע געגען די צווייטע, האבן בען גאר קיין אינערען וואנט געהאט, ביי איינער איז גאר גע-ווען א גרויסע ארקע, ביין צווייטען — א ריהע דינע קאליערטע קאלאנעס, צווישען זיי פארהאנגען. דער מיטעל-טהייל פון הויף איז געווען מיט צוויי טרעפן ניעדעריגער, וואו עס איז א באסיינע געשטאנען. דער גאנצער הויף איז געפלאסטערט מיט פארביגע שטיינער, גאר אירגענד-וואו איז גרויסע בוימער געשטאנען און פלעכטיגע פלאנצונגען האבען זיך ביו אויבען, איבערען דאך, גע-צויגען, וואו זיי האבען קליינע סוכות געמאכט אויפ'ן דאך, וועל-כער האט א מעקה געהאט. מען האט געפיהלט, דאס די הויז א שטעדטישע, וואו פלאץ איז טהייער, לופט — ווייניג און פיעל טומעל, דאך האט דער ארכיטעקט ערגרייכט, דאס זייענדיג אין הויז, זאל מען די שטאדט מיט איהר טומעל, ניט פיהלען.

די הויפט זאכען, וואס עס איז אויסגעשטעלט אין דעם זאל, איז געווען ארכיטעקטורע, זי איז געשטאנען אויף דער שפיץ פון אלע אנדערע קונסט, זי האט אין זיך אלע קונסט פעראייניגט, אלע האבען איהר געהאלפן.

אין די ביאגראפיעס פון יעדען קינסטלער האט זיך אימער וויע-דערהאלט : געארבייט דאס און דאס פאר אויסערליכע און אי-נערליכע ארכיטעקטורע, פאר גערטנער און דאס גלייכען, אנדערע ארבייט ווייניג אין ארץ-ישראל געבליעבען. אין בית המקדש איז, אויסער ארכיטעקטורע, ביי זעלטענע עטוואס געווען, אויך ניט פיעל אין פראווינציאלע מוזעאומס, דאס מעהרסטע האבען זייערע ארבייט פארקויפט אין אמעריקא און רוסלאנד.

אויפ'ן טהיר פון דריטען זאל האב איך אויך געזעהן :

„ ב צ ל א ל " 1981 — 1956-מען יאהר.

דער הויפט כאראקטער פון די קונסט-געווערליכע ארבייט און ריינע קונסט, וואס איך האב געזעהן אין דעם זאל איז שוין נישט געווען אין זוכען נאציאנאל-אידיש צו מאכען, דאס מאכט זיך שוין

ביי אלעמען פון זיך אליין. אזוי ווי דער יאפאנער שאפט אלעס
 פאר זיך אליין. נאך זיין אייגענעם געשמאק, פאר זיין בעדערפע-
 ניש. זיי רעכענען זיך ניט מיט'ן פרעמדען, אפילו אין עקספארט-
 ארטיקעל. די פרעמדע האבען זיך שוין געוואהנט צו די בעקוועהמ-
 ליכקייט פון יאפאנער שירעמס, צו דער פאָעזיע פון זייערע בלו-
 מענ-וואַזען, לאַמפּען, קליינע מעבעל און פאַרשיידענע קעסטעלאך;
 זיך צוגעפאַסט צו זייערע לאַנג-שמאַלע צייכענונגען, העלע פאַר-
 בען, צו די קליינע, לעבעדיגע, עלפּענכיינשניצערין, טיפישע
 יאפאנישע. אין גרינע בראָנו אָהנע פיעדעסטאלען, גארטען סקולפ-
 טורען, פון פויגלען און חיות. אויך, ווי די יאפאנער, פארגע-
 טערט מען דאָ די גאטור, וואָס דער קינסטלער זעהט אַרום זיך,
 אהנע פרעטענזיעס צו זוכען בעזאָנדערעס, א געוויסע אידעע אויס-
 צודריקען. די אמת'ע נאטוראלען איז זייערע העכסטע אידעען, זיי
 ער אידעאל פון שענהייט. זיי מיהען זיך נאָר צו פאַרשטעהען
 ריכטיג וואָס די אויגען זעהען. מיט וואונדערבארע וויר-
 טואַזנאסט גיעבען זיי איבער אין זייער קונסט, ווי כיען
 זעהט. זייער קונסט איז פריי, גראַציעז און איינפאך, ווי די
 גאטור אליין און אַריגינאַל, ווי ארץ-ישראל, מיט זיינע מענשען און
 חיות. נאָר דעם מענשען זוכט מען צומאכען מיט אַ געזונטען, שעה-
 נעם קערפער, מיט אַנטציקונג ווייזט דער קינסטלער די האַרמאָני-
 שע שענהייט פון נאָקעטען קערפער, מיט לעבע, גיט ער איר
 בער יעדען טהייל, יעדען מוסקל, קיין טהייל ניט וואָלגאַריש
 צוגעדעקט. אזוי ווי די גריכען, אזו ווי אין אונזערען „שיר-
 השירים"... זיי זוכען איבערצוגעבען דעם שטאַרקען מאָן מיט
 זיינע ריטהמישע, עלאַסטישע בעוועגונגען, די ווייכע גראַציעזע
 ליניען פון דעם צאָרטען פרויען-קערפער אין לופטיגע, פּוכקע פאַר-
 מען פון בליהענדען גאָאוויען קינד.

אין קונסט-געווערליכע אַרבייט, גיט אויך ניט קיינע נייע
 אידעען. נאָר זי האָט זיך שוין פאַראייניגט מיט די ריינע קונסט,
 מען בעמערקט שוין ניט מעהר דעם איבערגאנג איינע פון די צוויי-
 טע, אַ וואונדערבארע געשיקטליכקייט אין די אויספיהרונג פון די
 אַרבייט. מען זעהט שוין ניט ווי עס איז געמאַכט, נאָר
 וואָס עס איז געמאַכט.

דער צאָהל פון די קינסטלער איז דאָ מעהרער, ווי אין די
 אנדערע צייטען, פון זייערע ביאָגראַפיען, האָב איך געזעהן, דאָס

זיי זיינען זעהר פרוכטבאר געוועזען : פיעל געארבייט פאר אר-
 כיטעקטען, נאך מעהר מאדעלע פאר קונסט-געווערליכע ארבייט.
 זייערע ארבייט געפינט זיך אין בית המקדש, אין די פראווינציאלע
 מוזעאומס און אהן אן ענדליכע צאהל, אין אלע ציוויליזירטע לענד-
 דער, אין מוזעאומס און ביי פריוואט בעזיצער.

„ ב צ ל א 5 " 1981 — 2006

אזוי איז געווען דער אויפשריפט אויפ'ן פיערטען, לעצטען
 זאל, אין וועלכען איך בין מיט גרויסע נייגעריגקייט אריינגעגאנג-
 נען.

דא איז געווען פיעל ווייניגער אויסגעשטעלט. א קליינע צאהל
 פון ריינע קונסט. אויך פיעל ווייניגער קונסט-געווערליכע. דא-
 געגען האט מען בעמערקט, דאס מען האט אויסגעקליעבען דאס
 בעסטע, אריינגעלסטע וואס דער אידישער ג'עניע האט געשאפען
 פאר די לעצטע פינף-אונד-צוואנציג יאהר

יעדער קונסטווערק איז געווען אבגעטהיילט, בעלויכטען מיט
 א ספעציאל פאסענדען בעלויכטונג. די ווייניגע קונסט-געווערליכע
 ארבייט וואס עס איז נאעהנט געשטאנען פון די קונסט-ווערק, זיי-
 נען מיט איהם אין גוטען הארמאניע געוועזען, צוזאמען איין קינסט-
 לערישען אקארד געמאכט. דער צאהל פון די קינסטלער איז פיעל,
 פיעל ווייניגער, אויך ווייניגער האבען זיי געשאפען. פון איינס
 ביז דריי ווערק איז פון יעדען קינסטלער געווען אויסגעשטעלט. אין
 זייערע ביאגראפיעס, איז געווען אנגעוויזען : אין בית המקדש,
 פאלקס-געביידען, פראווינציאלע מוזעאומס. קיין ווערק ביי פרי-
 וואט מענשען קיין — אין חוץ-לארץ. די זעלבע, ביי די קונסט-
 געווערליכע ארבייט. די ראמען צו די בילדער איז געווען צום
 כאראקטער פונ'ם בילד געמאכט, צוזאמען, א גאנצעס געבילדעט.
 די מאטעריאלען, וואס האבען די בילדווער און קונסט-געווערבער
 בענוצט, איז געווען טהייערע. פון עלפנעביין, גאלד, זילבער,
 האלב עדעלשטיינער זיינען זיי. יי. קיין זאל איז זיי טהייער געווען,
 נאך דעם קינסטלערישען עפעקט צו בעקומען. די טעכניק איז גע-
 ווען אזא פרייע, דאס מען האט איהר גאר ניט בעמערקט אזוי ווי
 מען בעמערקט איהר ניט אין די נאטור אליון. זי האט זיך אליין
 פון קינסטלער ארויסגעגאסען, אהנע דאס ער יאל איהר פיהלען.
 ווי מיר גיעסען אויס אונזער הארץ אין א ווארעמע תפילה, א
 שבח לבורא עולם, איז יעדער ווערק געווען. א דאנק צו גאט

פאר די הערליכע וועלט, וואס ער האט באשאפען. פאר די געט-
ליכע שעהנהייט, מיט וואס ער האט אלעס בעלויכטען. די קונסט
איז דא געווען אן אויסדריקס־מיטעל פאר די ערהאבענסטע מענש-
ליכע אידעען. די שפראך פון דער נשמה. פאר די טיעפסטע,
פארבארגענסטע הערצענס געפיהלען, וואס דער מענשליכער שפראך
האט זיך שוין געענדיגט. נאך די קונסט אליין קען דאס איבער-
געבען... עכט אידיש זיינען די ווערק געווען און אלל־מענש-
ליך, אזוי ווי דוד המלך'ס געזאנג, וואס געפינט זיין אבקלאנג,
אין דער גאנצער וועלט, אין יעדען מענשענ'ס הארצען. אזוי ווי
די שפראך פון אונזערע נביאים, נביאות איז די קונסט געוועזען.
געשאפען מיט'ן רוח הקודש. די קינסטלער האבען אויסגעדריקט
די אמת'ע שעהנהייט, די הויכע ווארהייט אין העראאישע הים-
טארישע בילדער, אינ'ם פאר'כשופ'טען וועלט פון אונזערע הגדות,
אין פאנטאסטישען ליכטיגען גז־ערן.

אין די ארבייט פון די ארכיטעקטען האט מען געפיהלט א גרוי-
סער ענטדעקונג. מען האט געזעהן די ווירקונג פון קולט דער שעהנ-
הייט אויפ'ן מענשענ'ס לעבען: ווי ער בויט די שטעדט, די
הויז, אינערליכע איינריכטונג, קליידער. די ווירקונג אויף אלער
ארט פון לעבען און פארגעניגען. אין אלעס האט מען געזוכט
די שעהנ־קייט אבער ניט לוקסוס. פיעל ליכט,
לופט, וואסער, זעהר פיעל פלאנצונגען, האט מען דעם מענשען
ארוםגערינגעלט אין זיין שטאדטישען הויז. א געזונטער, שעהנער
קערפער איז געווען זייער אידעאל. די קליידער איז היגעניש און
שעהן, דאמיט דאס זיי האבען גוט בעצייכענט די שעהנע פאר-
מען פון מענשליכען קערפער. ניט געווען קיינע שרייענדע פאר-
בען אין די שטאף, ניט בעהאנגען מיט בליציגע ציערונגען, וועל-
כע האבען א מאהל פארבלענדעט די אויגען, מען זאל דעם מענ-
שען פון זיינע קליידער ניט ארויסזעהען. די קליידער איז ניט
געווען צו מאכען דעם מענשען אינגער. זיי האבען ריכטיג פאר-
שטאנען דאס יעדער עלטער האט זיינע אמת'ע שעהנהייט, ווען
ער איז נאך נאטירליך. די ארכיטעקטען האבען געזוכט דעם מען-
שען דערנעהענטערען צו דער נאטור, איהם א רהיגען איינפא-
כען וואהנונג געגעבען. זייער גאנצער פאנטאזיע אין הויכע קונסט
האבען זיי אבערגעבען נאך די געזעלשאפטס געביידען, וועלכע
איז פאר'ן כלל אויף דור-דורות געבויט.

דאס רוב פון די קונסט-געווערכליכע אַרבייט איז אויך ניט געווען פאר פריוואט מענשען צום אַלטעגליכען געברויך. מען האָט פערציערט די תורה, דעם ספר, די ליערע, אַנדרינקונג נאָך די טהייערסטע פון מענשען, זאכען בעשטימטע פאר געזעלשאַפטליכע געביידען און דאָס גלייכע. אין יעדער אַרבייט איז אַ בעשטימטע אירע און כאַראַקטער געווען, העכסט-קינסטלעריש אויסגעפיהרט, פון טהייערע מאַטעריאַלען, סאָליד און פיעל צייט אָבגעגעבען אויף יעדער זאך, זיי האָבען מיר עראינערט די אַלט-קירכליכע קונסט.

דער לעצטער זאָל האָט מיר מעהר פאר אַלע אינטערעסירט. אַ נייע ליכטיגע וועלט איז פאר מיינע אויגען געשטאַנען, עס האָט זיך מיר גאָר ניט געוואָלט אַרויסגעהן. דער לעהרער האָט מיר גענומען פאר'ן האַנד און געזאָגט :

— גענוג, דיין לעבען איז צו קורץ צו ערלעהנען אַלעס וואָס מען האָט אין די הונדערט יאָהר ערגרייכט. גרינדליך קענסט דו אַלעס ניט זעהען. איך וועל דיר נאָר דעם שאַטען פון אַלעס וויר-זען, דעם אָבגלאַנץ. עס וועט דיר דאָן אַלעס שוועבען אימער פריי פאר די אויגען. ערוועקען דיין פאַנטאַזיע, שטאַרקען דיין ענערגיע, דו זאָלסט קענען אימער שטרעבען, פאראויס צו געהן אין די וועלטען, וואָס דו זעהסט איצטער נאָר אין חלום.

אזוי האָט ער געזאָגט און מיר ווייטער געפיהרט.

אין גרויסען הויף דורך וועלכען מיר האָבען געדאַרפט דורכ-געהן איז, צווישען פלאַנצונגען פיעל סקולפּטורען געשטאַנען.. די צוויי וואַלגאַרע, שרייענדע פאַרבען — שוואַרץ און ווייס, וועל-כע האָבען, געוועהנליך, אונזערע סקולפּטורען, האָט מען דאָר-טען ניט געזעהען. כראָמאַ זיינען זיי אַלע געוועזען. ניט מיט נאַטירליכע רעאַליסטישע פאַרבען פון וואַקס-פיגורען. זיי האָבען נאָר געהאַט די האַרמאָניע פון נאַטור, די ווירקונג, אַזוי ווי מיר זעהען אויף די גוטע סקולפּטורען פון xv יאָהרהונדערט און אויף מאַנכע טענאַגראַ סטאַטועטקעס. עס האָט געווירקט ווי זיי וואָל-טען געווען צונויפגעשטעלט פון פאַרשיידענע פאַרביגע מאַטעריאַל-לען, וועלכע די ווירקונג פון דער צייט האָט זיי צוזאַמען האַרמאָ-נירט, און פאַמין געגעבען. פיעל פיינען טאַקע פון פאַרשיידענע שטיין געמאַכט געוואָרען, מאַרמאָר, מעטאַל אויף העלפּענבליין צו-זאַמענגעשטעלט געוועזען. מעהרסטענטהיילס זיינען זיי פאַנטאַ-

נעז, דענקמאלער, גארטען-סקולפטורען און אויסערליכע פערציע-
רונג פאר ארכיטעקטורען.

נעבען ארויסגאנג בעמערקט א ברונען, וועלכער האט פאר-
געשטעלט: רבקה גיעסט פון קרוג וואסער פאר די קעמלען פון
אליעזר'ן. וועלכער קוקט אויף איהר מיט נייגעריגקייט און בע-
וואונדערונג. אזא פאנטאזי האב איך סקיצירט. צו מיין איבער-
ראשונג איז אונטען געווען אויפגעשריעבען מיין נאמען. ווען האב
איך עס געמאכט?

ארום די אינערליכע ווענט איז א טעראסע מיט קאלאנען. אויף
די ווענט איז מאיאליקע, מאזאאיקא און געטריבענע מעשענע פאר-
נאם אויסגעשטעלט. אלע, ספעציעל פאר ארכיטעקטארישע פער-
ציערונגען. צווישען די קאלאנען — גלאז-מאהלעריי אין בליי
געפאסט און אויך גיפס, ווי די שעהנע פענסטער פון אמאר מאשעע,
זיי האבען ווי א געמאהלטע וואנט פארשטעלט פון איין קאלאנע
ביז די צווייטע. אבער מיין לעהרער האט זיך ביי זיי ניט אב-
געשטעלט.

ווען מיר זיינען דרויסען ארויס, האב איך געפיהלט, ווי איך
וואלט אין אן אנדער וועלט אריינגעפאלען. בין ווי בערוישט גע-
ווען. אבער קיין מיעדקייט ניט געפיהלט. איך האב געברענגט פון
שטארקען פערלאנג אלעס זעהן, לויפען, אלעס אריינכאפען, קיין
זאך ניט פערפעהלען.

רעכטס, אויף איין פאווייליאן איז געווען אויפגעשריעבען:
„מאדעלען“. איך האב אויפ'ן לעהרער א קוק געגעבען, געוואלט
דארטען אריינגעהן.

— דו מעגסט אריינגעהן, אבער ניט אויף לאנג. איך מוז
דיר נאך ווייזען דעם מאהל-קלאס, ארכיטעקטורע, סקולפטורע און
די פראקטישע ארבייט. פינף א זייגער ענדיגט מען אין „בצלאל“.
דו מוזט היילען.

דעם מאדעלען פאווייליאן נאך דורכגעלאפען, די מאדעלען,
פאר אלע מינים קונסט-געווערליכע ארבייט, איז געווען פארשיי-
דענע: צייכענונגען, גיבס-אבגיסע, גאלוואנא-פלאסטישע קאפיען
און מאנכע אויסגעפיהרטע ארבייט, איבערהויפט, ביי די טעפיר-
כע. פיעל מענער און פרויען האבען דארטען געצייכענט. נאך
זייערע קליידונג זיינען זיי ניט „בצלאל“-שילער געוועזען.

— דאס איז „בצלאל“ אַרבייטער פון „אַרבייטער שטאַרט“, וועלכע איז ניט ווייט פון דאַנען.

מיר זיינען ווייטער געגאַנגען. געבען אַ רונדען פאַויליאָן, וועלכער איז געשטאַנען אויף אַ מאַסיווען שטיינערנעם פונדא-מענט, געדעקט מיט אַ האַלב-רונדען, ווי אַ הימעל, גלעזערנעם דאך, האָט דער לעהרער אָבגעשטעלט. „מאַהל-קלאַס“ איז געווען אויבען געשריבען.

אינווייניג האָט זיך מיר אַ הערליכער בילד פאַרגעשטעלט : אַ רונדער, ווי אַ פרייער פעלד, זאַל, בעגאַסען מיט זונענשיין ווי אויפ'ן פרייען לופט, פול מיט שילער און שילערינען, וועלכע האָ-בען געמאַהלט.

אויף פאַדיאומס זיינען געווען פאַרשיידענע מאָדעלען אין פאַר-שיידענע קליידונגען, האַלב און גאַנץ נאַקעטע, אויף פאַרשיידענע טהירע. אַלע האָבען געמאַהלט מיט מאַהל-שירעמס, ווי מען מאַהלט אויפ'ן פרייען לופט. אייניגע לעהרער, מעהרער לעהרערנס, זיי-נען צווישען די שילער אַרומגעגאַנגען. מיין לעהרער האָט מיר שטיל בעמערקט :

— דער גאַנצער אַטעליע דרעהט זיך לאַנגזאַם. דאָריבער קע-נען זיי דעם גאַנצען טאַג מאַהלען אָהנע אַ גרויסע ענדערונג פון בע-ליכטונג, אויפ'ן פרייען לופט איז דאָס אוממעגליך.

האָב געוואָלט איבערצעהלען ווי פיעל עס אַרבייטען, אָבער צוליעב די צעוואָרפענקייט פון די גרופעס איז מיר דאָס אומ-מעגליך געווען. דער לעהרער, פאַרשטעהענדיג מיינע געדאַנקען האָט מיר געזאָגט :

— אומגעפעהר צוויי הונדערט אַרבייטען איצטער דאָ. זיי זיינען אַלע פון די העכערע קלאַסען, די לעצטע צוויי יאָהר אַר-בייטען זיי ניט קיין פראַקטישע אַרבייט נאָך מיטאַג, ווי אַלע אַנ-דערע שילער. קום איד וועל דיר וויווען די פראַקטישע פאַרשיי-דענע אַרבייט.

מיר זיינען אַריבערגעגאַנגען דעם גאַנצען הויף. געהערט דעם כאַראַקטערין קלאַפ פון טרייב-אַרבייט. אַ לאַנגע, גלעזערנע גא-לערע, אין די לענג פון הויף, געזעהען. מיר זיינען אַריין אין קאָרידאָר, וועלכער האָט אַלע אַטעליעס פאַראייניגט. עס איז ניט געווען קיין קונסט-געווערליכע אַרבייט, פון וועלכע עס האָט זיך דאָרטען ניט געפונען איין אַטעליע. די צאָהל פון די שילער

איז יעדען אטעליע, איז געווען פארשיידענע. איבעראל האָבען
 געארבייט פרויען און מענער, נאָר אין אטעליע פון „אפליקאציעס“,
 „טעפיד-קניפערײען“, „שטיקען“ און „שפיצען“, האָבען נאָר
 מיידלעך געארבייט. אכטצעהן אטעליעס בין איך דורכגעלאָפֿען,
 ווייל עס איז שוין געווען שפעט. געוואָלט אַם ווייניגסטען אַ קוק
 טהאָן ווי מען אַרבייט. די אטעליעס זיינען דאָרט געווען : פון
 „טרייב-אַרבייט“, „פיליגראַן“, ציזילירען און גראַווירען“, „שטאַנ-
 צען-שניידען“, „העלפֿענבוי-שניצערײ“, „האַלץ-שניצערײ“, „שטיינ-
 הוערײ“, „אפארטען“, „גלאַז-מאַהלערײ“, „מיניאַטורען“, „מאַ-
 יאַליקאַ“ און פאַרצעליין-מאַהלערײ“, „ליטאָגראַפיע“, „אינקרוס-
 טאַציע“ אין האַלץ און שטיין, „מאַזאַיאקאַ“, „דאַמעסצענעס“ און
 עטצינג“, „קאמעע אַוּף עדעלשטיינער“, בוך-שמוק און קונסט-
 איינבאַנדע“. נאָך דעם זיינען מיר אַריין אין די צוויי לעצטע גרױ-
 סע אטעליעס פאַר אַרכיטעקטורע און סקולפֿטורע. צו מיין גרױ-
 סען בעוואונדערונג זיינען דאָרט געוועזען זעהר ווייניג שילער.
 ביי די אַרכיטעקטען, אונגעפֿעהר פופציג שילער, נאָר זעכצעהן פון
 זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט פלענער פון געביידען, די איבער-
 ריגע נאָר פאַר אינערליכע איינריכטונגען, מעבעל און אַנדערע קונסט-
 געווערליכע זאַכען. אין סקולפֿטור אטעליע איז נאָך ווייניגער שי-
 לער געווען אין גאַנצען דריי-און-צוואַנציג, וועלכע האָבען מאַדע-
 לירט נאָך צוויי לעבעדיגע מאַדעלען, איינער, אַ נאַקעטער, דער
 צווייטער, אין קליידער.

ניט בעווייעזען צו פרעגען וועגען דעם לעהרער. עס האָט
 זיך געהערט אַ קול פון אַ שופֿר. אַלע האָבען זיך גיך גענומען צו
 קלייבען, די אטעליעס צו פאַרלאָזען. מיר זיינען אויך צוזאַמען
 מיט זיי אוועקגעגאַנגען צום אַוואָלנעם פאַווליאָן, וואו איך האָב
 זיי געזעהען מיטאַן עסען. פאַר'ן אַריינגאַנג האָט יעדער ביי די
 פאַנטאַזיען די הענט געוואָשען. די טישען זיינען ניט געווען סער-
 ווירט, נאָר איצטער בעמערקט, דאָס אין דער גאַנצער העלפֿט
 פון רונדען וואָנט איז קליינע מעשענע טהירעלאַך געווען, אויף יע-
 דער טהירעלע איז אַן אויפֿשריפט פון אַ שפּיווע. יעדער האָט
 זיך אויסגעקליעבען, וואָס ער האָט געוואָלט. אויך פיעל קראַנען
 איז דאָרט, מיט דעם אויפֿשריפט : מילך, קאַפּע, קאַקאַאַ,
 טשקאַלאַד, טהיי און אַנדערע געהמען פון געטרענקע, פון וועל-
 כע איך האָב קיין מאַהל געהערט. יעדער האָט זיך אַליין בעדיענט,

אויף די לעהרער האָבען זיך אליין בעדיענט. נאָך צעהן מינו-טען האָבען שוין אַלע דעם זאַל פאַרלאָזען. איך האָב בעמערקט, דאָס אַלע געהען צו די ניעדעריגע טהירען, וואָס עס איז אין פא-וויליאָן אייניגע געווען. וואו קען זיי געהן ? — האָב איך געטראַכט, אפשר מיטגעהען ת

— עס איז ניט נויטהיג — האָט דער לעהרער אויף מיינע געדאַנקען געענטפערט. — אונטען אין קעלער פון פאוויליאָן איז דאָ טושען און שוויים-באדען. דאָרט געהען אַלע זיך אָפּפרישען, מאַנכע שווימען. זיי בייטען אום זייערע קליידער און וועלען קור-מען אויפ'ן פרישען לופט טורנען. וואָרט, וועסט דו זעהן.

מיר האָבען זיך אויפ'ן וואַראַנדע געזעצט וואַרטען.

— לעהרער, מעהר פון אלעס האָט מיר ענטציקט דער „בצלאל-
היסטאָרישער-מוזעאום“, אָבער דער פאַרגעניגען מוז דאָ, אָב-
קאָסטען מעהרערע מיליאָנען. ווי קען זיך אַ פּאַלק ערלויבען אויף
אַזאַ זאַך אַזוי פיעל געלט אויסגעבען ?

— יא, מיין קינד. — אַזאַ פאַרגעניגען קאָסט פיעל געלט,
דאָך פיעל ווייניגער ווי עס האָט אַ מאָהל געקאָסט יעדען פּאַלק
זיינע האַרמאָטען און אַנדערע מאָרד-געוועהר. דו דאַרפסט אויך
וויסען, דאָס אַזאַ מוזעאום איז נישט נאָר פאַר „פאַרגעניגען“,
אויך אַ „לעהר-מיטעל“, דאָרויף איז ביי זיי קיין מיליאָנען צו-
פיעל, ווען מען לעהרענט, האָט מען די מיליאָנען. מוזעאום,
איז דער בעסטער לעהר-מיטעל : וואָס מען זעהט מיט'ן אויג —
פאַרשטעהט מען בעסער און פאַרגעסט נישט אויב. דו וועסט זעהען,
וואָס האָט אויפגעטהאָן די מוזעאומ'ס אין „יבנה“, פאַר אונזערע
סטודענטען און בית המדרש „מוזעאום“ פאַר דאָס גאַנצע פּאַלק.

— אָבער, דאָס אלעס געפינט זיך נאָר אין ירושלים, דאָס
פּאַלק, אויף וועמענ'ס געלט מען האָט דאָס אלעס געמאַכט, קען
דאָס נישט זעהען.

— ירושלים איז דער צענטער פון ארץ-ישראל, די האַרץ פון
גאַנצען אידישען פּאַלק, אויך פון די, וואָס זיינען אין חוץ-לָאָרץ.
צו עולה-רגל קומט מען אָפט, אפילו, פון גאַנץ ווייטע מדינות.
זונדער דעם, האָט יעדער גרויסע שטאָדט זיין מוזעאום. מיר
שיקען זיי אָפט אויף אַ קורצע צייט קונסט-ווערק. אין אונזער רע-
גירונגס-קונסט-דרוקעריי, ווערט אין צעהנדליג-טויזענד עקזעמפּ-
לאַרען אַרויסגעגעבען אלעס קינסטלערישעס, וואָס מיר פאַרמאָגען.
דו מוזט איין מאָהל זעהען די וואונדערבארע אַלבאָמען און ביי-
כער וואָס מיר דרוקען. זיי ווערען אונגענטגלעכליך געשיקט אין
אַלע גרויסע אידישע געמיינדען פאַר זייערע ביבליאָטעקען. ירושלים
איז איבערהויפט דער קולטור-צענטער פאַר אַלע אידען פון דער
גאַנצער וועלט. זי איז זיי וַשטאַלץ, זיין נשמה. אַלע קולט-זא-

כען און קונסט קויפען זיי דאָ. אפילו לעהר-ביכער קויפען אלע אידען פון ירושלים. דאָריבער שטיצען אלע אידען פון דער גאנצער וועלט ירושלים. דאָ שטאַרבט נישט דער אידישער ג'עניע צו לייעב געלט. מען גיט איהם די מעגליכקייט זיינע גרויסע אידען אויסצופיהרען. ירושלים איז רייך און איהר רייכטהום גיט זי אַוועק צו שטיצען די וויסענשאפט און קונסט, וואָס דיענט צו בעגליי-קען די גאנצע וועלט, איבערהויפט פאַר די איבעריגע אידען אין דער גאנצער וועלט, ווייל זייערע נשמות פיהלען בעסער איר-ישעס און ירושלים איז געהענטער צום האַרצען. מציון תצא תורה, ודבר ד' מירושלים — פון ציון וועט אַרויסגעהן די לעהרע און גאָט'ס וואָרט פון ירושלים, האָט געזאָגט אונזער געמליכער נביא ישעיה ! — מיר דאָכט זיך דאָס דאָ אינטערעסירען זיך נישט די איר-דען, מיט די נישט-אידען. איך זעה אפילו נישט אייראָפּעאישע מאַ-דעלען. די קונסט איז דאָך שוין פון לאַנג אַזוי הויך געשטאַנען ביי זיי ?

— ווייל ביי די נישט-אידען איז די קונסט געשטאַנען פון לאַנג הויך, קויפען מיר נישט זייערע מאָדעלען, מיר זאָלען נישט פון זיי בעאיינפלוסט ווערען, דעם אייגענעם שאַפּענדיג-גייסט נישט פאַר-לייערען. קונסט, איז נישט אין נאָכמאַכען, נישט אין אימיטירען ; קונסט, מוז מען אַלליין שאַפּען פון טיעפען פאַלקס נשמה, דאָן האָט זי אַ ווערט פאַר אַלעם, זי זאָגט איהר נייעם וואָרט, זי האָט איהר אייגענע שפראַך, די שפראַך, וואָס איז געשאַפּען פון גייסט פון איהר נאציאָן און לאַנג.

צו מיר אינטערעסירען זיך, שעצען אלע מענשען פון אלע פעלקער, איז קיין פראַגע. די הייליגע תורה האָט אונז שוין פון לאַנג געהייסען : וואַהבתם את הגר — לייענט דעם פרעמדען, איין געזעץ פאַר אונז און דעם גר. מעשר, איז געווען פאַר די לויים, גרים, יתומים און אַלמנות ; לקט און פאַה געהער צום גר, ווי די אייגענע אַרעמע לייט. כאַזרה מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוד, ווי אייערעל אַ בירגער זאָל צו אייך זיין דער פרעמדער, וואָס וואָהנט מיט אייך, לייענט איהם ווי זיך. איין געזעץ זאָל זיין ביי אייך פאַר דעם פרעמדען, ווי דעם בירגער. די ערהאַבענע געזעצע, האָבען מיר שוין געהאַט, ווי ביי אַנדער-רע פעלקער האָט מען פרעמדע פאַרקויפט פאַר קנעכט, זיי גע-געבען אין די צירקען ווילד חיות אויפצופרעסען, און ביי פיעלע

האָט מען זיך ניט געשעהמט אַליין אויפצופרעסען די פרעמדע. נאָך אין די ווייטע צייט האָבען מיר אַלעמען געליעבט, וואָס איז געבאָרען אין צלם אלקים. צוויי טויזענד יאָהר פון גלות האָבען מיר געלעבט צווישען פרעמדע פעלקער, געליטען די שרעקליכסטע יסורים, ווען זיי זיינען נאָך ווילדער, פינסטערע מענשען גע-ווען, נאָר ווען ביי זיי האָט אָנגעהויבען צו שיינען די ליכט פון ציוויליזאַציע, גערעכטיגקייט און מענשען-ליעבע, האָבען מיר געקענט אַבאַטהעמען. צי דען קענען מיר, נאָך דעם, ניט מיהען זיך, דאָס די גאַנצע מענשהייט זאָלען לעבען אין יושר און פרייע-דען ? ביי אונז קען נאָר משיח'ס צייטען זיין, ווען די גאַנצע וועלט וועט פול ווערען מיט דעה את השם, מיט קענען גאָט'ס גייסט, ריכטיג. אין ארץ-ישראל אַרבייטען מיר איצט נאָך פאַר אונזער פאַלק, אָבער די אַרבייט איז אויף אַל-מענשליך, דאָס איז אונזער טהייל אין וועלט-אויצור, וואָס די בעסטע מענשען זאָמ-לען פאַר דאָס גליק פון דער גאַנצער מענשהייט. דער טהייל איז ניט קיין קליינער. מיר זיינען אַ גרויסע פאַלק, מיר מוזען זיך פיעל געבען און קענען פיעל געבען, ווייל מיר זיינען איצטער פרייע מענשען, נאָר דער פרייער מענש, קען דער אמת'ער לעהרער ווערען.

מיר זיינען אַ גרויסע פאַלק, מיר האָבען אַ טהייערע שוהלע דורכגעמאַכט, וואָס קיין פאַלק האָט דאָס ניט געהאַט — דעם הי-טערען צוויי טויזענד יאָהריגען גלות. דאָס איז אונזער שוהלע גע-וועזען, דאָס האָט אונז פאַרשטאַרקט און אויסגעלייטערט. מיר זיינען אייגענטליך די איינציגע ריינע ראָסע. אונזערע שוואַכע אין גייסט, די מענשען אָהנע שטאַרקען ווילען, אָהנע טיעפע ליעבע אין האַרצען, אָהנע גרויסען אידעאַל פאַר וועלכען מען געהט אויפ'ן פייער, די אַלע זיינען, אין צייט פון שווערען גלות, פון אונז אַנטלאָפּען צו זיי, אין די רייהען פון אונזערע דריקער און האַ-בען זייער ראָסע דאַמיט נאָך נייעדעריגער געמאַכט. מיר, אַלס ראָסע, זיינען שטאַרקער געוואָרען, אויסגעלייטערט דורכ'ן כור-עני, לייד-טיגעל.

קייער האָט אונז ניט פאַרשטאַנען, מיר אַליין האָבען אויף ניט ריכטיג געשעצט אונזער כח, דאָריבער האָבען די אידען אַליין ניט מיטגעהאַלפּען די ביסעלע ציוניסטען, וועלכע האָבען געאַר-בייט פאַר'ן אויפלעבונג פון אידישען פאַלק אין ארץ-ישראל. מען

האט אונז ערניערעריגט, געלאכט פון אונז, געהאסט פאר אונז-
זער שוואכקייט. ניט פארשטאנען דאס אונזער פנים איז שווארץ
פון צרות, אונזער אנרוהע — פון ניט פיהלענדיג אן אייגענעם
באדען אנטער די פיס, אונזער שוואכקייט — פון אונזער צו-
שפרייטקייט איבער דער גאנצער וועלט, צווישען פרעמדע מענ-
שען, וועלכע ווילען אונז ניט פארשטעהן. אבער טיעף אין אי-
דישען הארצען האט אימער געברענט זיין עוויגער ליכט, זיין גר-
תמיד, זיין שטארקער ליכטיגער גייסט, זיין טיעפע אמונה אין
זיין גרויסען אידעאל, אויף זיין פיזישע קראפט, אויסרויערקייט,
וואס קען צו אלעס זיך צופאסען, אלעס און אלעס איבערלעבען. . .
נאר איינצעלנע, יחידי סגולה, האבען געפיהלט און געגלויבט אין
פאלק'ס כח. ווען אלע אידען האבען דאס פארשטאנען, איז די
גאולה געקומען. די בעסטע פון די פרעמדע האבען אויף מיט-
געהאלפן.

— ווי איז דאס אלעס צוגעגאנגען ?

— דיין פראגע איז א קורצע. אבער מיין ענטפער קען קורץ
ניט זיין. פיעל, פיעל איז צו דערצעהלען, כדי דו זאלסט אלעס
ריכטיג וויסען. איצטער איז ניט די צייט, גלייך געהן די קי-
דער ארויס. דאך וועל איך דיר דערווייל א ביסעל דערפון דער-
צעהלען. דו זאלסט קענען בעסער פארשטעהן אלעס, וואס דו
האסט געזעהן און וועסט ווייטער נאך זעהען.

— נאך פאר די וועלט־קריגע, זיינען מיר, די צושפרייטע
אין דער גאנצער וועלט, אהן אן אייגענע שפראך, אהן א צע-
טער, א קראפט געווארען. א גרויס מלוכה אהן א קע-
ניגרייך, א קראפט אהנע געוועהנליכע סאלדאטען און געוועהר.
אנדערע סאלדאטען, אנדערע געוועהר איז ביי אונז געווען. אין
די שטארקסטע מלוכה וואס בעזיצט דעם שרעקליכסטען געוועהר —
דאס ווארט — האבען מיר פיעל סאלדאטען מיט גרויסע קראפט
געהאט. דעם בייזמען גאט, פאר וועלכען, אלע פעלקער בוקען
זיך, טייכען בלוט צוליעב איהם פארגיסען — דער קאפיטאל —
האבען מיר אין אונזער האנד פעסט געהאלטען. צווישען די ווע-
קער פון מענשענ'ס געוויסען די צושטערער פון די פאלשע וועל-
טען — פארשידענע סאציאליסטישע פארטייען — זיינען אונזערע
סאלדאטען געווען. אין די רייהען פון בויער דעם וועלט-בנין — גע-
לעהרטע — זיינען מיר געווען, אויף צווישען די, וועלכע האבען

אין דעם גרויזאמער וועלט, שעהנעם, ליכטיגעם, אילוזיאנען גע-
שאפען — צווישען פארשיידענע קינסטלער, זיינען אונזערע סאָל-
דאטען געווען... מיט דיעזען קראפט האָבען מיר געצוואונגען אַן-
דערע פעלקער מען זאָל זיך מיט אונז רעכענען.

מיט דעם אויסברעכען די וועלט-קריעג, דער גרויסער יום-
הדין פאר אלע פעלקער, איז געקומען דער גרויסער טאָג פאר אונז
אויף, דער יום השלום זייער גרויסען חוב דעם אידישען פאָלק,
פאר די שרעקליכע אומרעכט, וואָס זיי האָבען געטהאָן דעם עם-
ישראל, אין וועלט-קריעג האָט מען דעם אידען געטריבען פון אלע זיי-
טען, איהם געצוואונגען אפילו געהן הרג'ענען זיינע אייגענע ברידער.
מעהר פון אלעמען האָט ער אין'ם בלוט-באָד פארלאָרען. אי נפשות,
אי געלד. דאָך איז ער אַרויס דער זיעגער, איבעראַל געזיעגט! מיט
זיין אינטעליגענץ און שטארקען ווילען, האָט ער איבעראַל ער-
גרייכט אין אלע שטופעס פון געזעלשאפט, אפילו אין מיליטער-
דיענסט, וואָצו ביי איהם איז איינגעוואַרצעלט אַ האַסונג, ווי צו
אלע ווילדע געוואַלד זאָבען. אין די ערשטע רייהען איז ער גע-
שטאַנען מיט די בראַווע לעמפפער פאר'ן עוויגען שלום, פאר'ן
בעפרייאַונג פונ'ם דעספאָטיזם... און זייענדיג צוטהיילט צווי-
שען די קימפפערנע פעלקער, האָט ער דאָך געפונען די מוטה און
קראַפט זיך צו פאראייניגען און פאָדערען ביי אלע פעלקער מען
זאָל איהם בעצאָהלען זיין אַלטען שולד: זיין היים צוריקקעהרען
און ווייטער אַ גאנצע פאָלק צווישען אלע פעלקער ווערען...

דאָס איז געווען די התחלת הגאולה, נאָך די שרעקליכע חבלי-
משיח, האָבען מיר די פעמי משיח געהערט! ...

אַן אַנזער מאַהל וועל איד דיר דערצעהלען, ווי זיי האָבען
ייער שעהנע וועלט געבויט, די וועלט, וואָס עריוואָס פון דעם,
האָב איד דיר שוין געוויזען און פיעל מעהר וועסט דו נאָך זענען.

— דאָס וואָס איד האָב שוין געזעהן, איז מיר אויף זעהר
פיעל ניט פארשטענדליך, מעג איד אייניגע פראַגען געבען?

— געוויס מעגסט דו פרעגען. נאָך דאָן האָט אַ זינען דיר
אַלעס צו ווייזען, ווען דו וועסט דאָס פארשטעהן. אַהן דעם וועט
דאָס נאָר אַ פוסטע אויטאָפיע זיין, אַ חלום אַהן זיין פתרון.

— פאר וואָס אזי ביי איד דאָ אַזוי ווייניג שילער אין אַר-
ביטעקטור און סקולפטור? די ביידע קונסט זיינען זעהר נויטהיג

אין לעבען. ביי אונז האָט מען מיט דיעזע ביידע קינסטע מעהרער
ווי מיט אנדערע בעשעפטיגט.

— ווייל מיר שטעהען שוין אין די ביידע קינסטע פיעל הע-
כער, ווי מען איז געשטאנען אין דיין צייט. יעצט פארשטעהען שוין
אלע; דאָס: בעסער אַ גוטע קאָפּיע פון אַ געניאַלע ווערק, אַלס
אַ שלעכטען אַריגינאַל. נאָר די ג'עניעס שאַפּען אַריגינאַלען,
ווייל נאָר געניאַלע שאַפּונגען האָבען ביי אונז אַ פאַרלאַנג: זיי
ווערען אין טויזענדער קאָפּיען אויסגעפיהרט פון ספּעציאַליסטען.
אין „בצלאל“ לעהרנען זיך נאָר די, וועלכע האָבען גאָט'ס בע-
גאָבונג צו שאַפּען. אַזעלכע גיט ווייניג, פאַר פּראַקטישע אַרכי-
טעקטען און סקולפּטאָרען, גיט ביי אונז איבעראַל שוהלען. איבער-
הויפט לעהרנען דאָ מאָדעלירען אַלע שילער, כדי בעסער די פאַר-
מע צו פאַרשטעהען, אָבער סקולפּטוראַ אַלס צו זיין אַ בילד-
הויער, אַ שאַפּער — ווייניג.

— וואָרום גיט עס איבערהויפט ביי אייך פיעל ווייניגער
קינסטלער? ליעבט מען איצטער ווייניגער קונסט?

— ווייל מען ליעבט יעצט מעהר די קונסט, און מען פאַר-
שטעהט איהר, דאָריבער קויפט מען גיט די שלעכטע ווערק. דאָ
קען איך דיר דאָס זעלבע זאָגען, וואָס איך האָב דיר געזאָגט ווע-
גען אַרכיטעקטען און סקולפּטאָרען, נאָר צוגעבען, דאָס ביי די
איצטיגע מעצענאָטען, גיט גיט דער יצר הרע, ווילען דוקא האָ-
בען דאָס, וואָס קיינער האָט גיט, גיט קוקען צי די ווערק איז,
איבערהויפט ווערטאָ צו האָבען. אַלע געשאַפּענע אַריגינאַלע פון
אונזערע געניאַלע קינסטלער קויפט אָפּ די רעגירונג פאַר'ן גאָר-
צען פאַלק. אַלע האָבען דאָס רעכט צו קאָפּירען, אודי האָבען
אַלע דאָס מעגליכקייט דעם אַריגינאַל אין מוזעאָם צו זעהן. מען
בעגראַבט גיט מעהר די ווערק פון ג'ניעס אין פּריוואַט-הייזער. אי-
בערהויפט ליידען ביי אונז גיט מעהר די מענשען פון מאַניע, קונסט-
ווערק אין זיין הויז צו זאָמלען.

— פאַר וואָס רופסטו די מעצענאָטען — מאַניאַקען? אַהן
מעצענאָטען קען דאָך ביי אונז די קונסט גיט עקזיסטירען? עס
איז דאָך אזאָ ערהאַבענער פאַרגעניעגען זיך אַרומרינגלען מיט קונסט-
ווערק.

— געוויס איז אַן ערהאַבענער געפיהל זיין אַרומגערינגעלט
מיט קונסט-ווערק. אָבער דאָס האָבען די מעצענאָטען קיין מאַהל

געהאט ביי זיך צו הויז, און זעלטען, ווען ער איז אין א מוזעאום
 געוועזען. ווייל אַנשטאָט רוהיג זיך צו פאַרטײַעפּען אין קונסט-
 ווערטא, זיך איבערטראָגען אין די וועלטען, וועלכע דער קינסט-
 לער האָט אונז געוויזען, האָבען זיי נאָר געטראַכט, ווי צו קע-
 נען דאָס פאַר אַן אייגענטהום צו האָבען. געליטען פון זינד „לא
 תחמוד“, זאָלט ניט געלומטען, וועלכע איז ניט קלענער פאַר
 „לא תגנוב“, זאָלט ניט גנב'ענען. זיי זיינען געווען אומגליקלי-
 כע, בעדויערענסווערטאע מענשען, וועלכע האָבען געליטען פון
 דעם, דאָס אַנדערע זעהען אויף די בליצענדע שטערען, אַליין האָ-
 בען זיי די שטערען אין הימעל ניט געזעהן. זיי, האָט מען געהאָט
 צו פאַרדאַנקען, דעם מבול פאַלשע אַנטיקאַטעטען מיט וועלכע איהר
 זייט געווען פאַרפלייצט. צוליעב זיי האָבען זיך געפרוכפערט און
 געמעהרט די אומבעגאַבטע קינסטלער, די אמת'ע ג'עניעס, פון
 הונגער געשטאַרבן: זיי זיינען ניט אַזוי פראַקטיש געווען, ווי
 די אומבעגאַבטע צו געפינען אַמאַטאָרען. נאָר דעם גרעסטען אומ-
 גליק האָבען זיי געבראַכט די קונסט, דאָס צוליעב זיי איז אויס-
 געוואַקסען די, זאַגענאַנטע, „קונסט-קריטיקער“, די „פרעסס-
 גולנים“, וועלכע האָבען פאַר געלד פאַרקויפט זייער וואָרט, פאַר-
 טומעלט די פובליקום מיט זייערע אויסגעקלעהרטע, שווינדלשע
 כלומר'שט טהעאָריען, פאַרשקלאַפט צו זיך אַלע פאַרשטעהער פון
 קונסט. נאָר פאַר געלט האָט דער קינסטלער געקענט בעקומען פון
 זיי דאָס רעכט אויף צו שאַפּען, אויף אַנערקענונג, אויף ניט צו
 שטאַרבן פאַר הונגער. און קינסטלערינען, ווען גאָט האָט זיי
 נאָר מיט שעהנקייט געבענשט, האָבען געמוזט די שמוציגע אויס-
 וואורפען זייערע קערפער אויף שענקען... צו זיין אַ מעצענאַט
 איז אַ מאָדע געוואָרען, דער „גראַבער בייטעל“, וואָס האַלט זיך
 מחויב „לעבען נאָך דער מאָדע“, האָט זיך, צוליעב די מעצענאַט-
 טען, גענומען קויפּען קונסט, ווי ער קויפט טהייערע מעבעל,
 ברייאַנטען און אַנדערע קאַסטבאַרע זאַכען, נאָר צו ווייזען דאָס
 ע ר ק ע ז ז יך ע ר ל ו י ב ע ז פ י ע ל ג ע ל ד
 א ר ו י ס ו ו א ר פ ע ז. די אידעאַלען פון קונסט האָט זיך
 גענומען וועקסלען ווי די מאָדע, די קינסטלער אַליין זיינען אַ מאָדע
 אַרטיקעל געוואָרען, נאָר זייער סעזאָן געהאַט.

— אָבער עס גיט דאָך מענשען מיט טיעפע געפיהלען, מיט
 נשמות ביינקערע נאָך שעהנהייט און ערהאַבענעס, פאַר זיי איז

קונסט און אמת'ע נויטהווענדיגקייט, ווי פאר'ן געזונטען מענשען,
נאחרונג פאר'ן קערפער, זאמלען זיי דען ניט קיין קונסט זאכען?

— אזעלכע מענשען ניט ביי אונז איצטער זעהר פיעל, דאך
זאמלען זיי ניט פאר זיך אליין קיין קונסט, זיי זיינען די יעניגע,
וועלכע מיהען זיך, דאס די בעסטע שאפונג פון אונזערע קינסט-
לער זאל ביי אונז בלייבען אין אונזערע מוזעאומס, וואו ער געהט,
ווי אין א טעמפעל, ווייל זיין נשמה ביינקט נאך שעהנקייט, ווען
קיין אנדער געדאנקען איז אין זיין קאפ ניטא, ווען ער פיהלט
ניט אין הארץ אנדערע געפיהלען. צו הויז האט ער נאך אלבאמס,
וואו אין פראכטפאלע רעפראדוקציעס קען ער זעהען זיינע ליעב-
לינגע, ארויסרופען אין עראינערונג דעם עקסטאז, וואס ער האט
איבערגעלעבט, ווען ער האט דעם אריגינאל אליין געזעהן.

— איך האב אין לעצטען זאל פון „בצלאל-מוזעאום“, כמעט
גאר ניט געזעהן פרויען-ציערונג. טראגען דען ניט מעהר די פרויען
ציערונג? דאס איז, דאכט זיך, געגען די נאטור פון פרויען.

— יא, די נאטור פון די פרוי איז, זיך צו פוצען, זוכען
געפעהלען צו ווערען, איבערהויפט, ווען זי איז שעהן. די נא-
טור האט זיך ביי איהר ניט געקענט ענדערען, נאך איהר געשמאק
האט זיך פארבעסערט, ווייל די מענער זיינען מעהר עסטעטישער
געווארען. די פרוי האט זיך אימער צום געשמאק פון מאן צו-
געפאסט. קיין פרוי בעהיינגט זיך ניט מעהר מיט בליציגע זא-
כען, אזוי ווי זי האט שוין פון לאנג אויפגעהערט טאטואירען איהר
פנים. דעם מאן געפעהלט שוין ניט מעהר א פרוי, וואס דענקט
נאך איהם רייצען, קיצלען זיינע נערווען. דאס געפינט ער פאר
וואולגאר, ווילד, ניט עסטעטיש. ער זוכט אין די פרוי נאטיר-
ליכע שעהנקייט, די רהיגע גראציע און הארמאניע, וועלכע די
נאטור אליין האט איהר אריינגעגעבען. די ווייכקייט און פאעזיע
פון א צארטעס קינד, מיט א געזונטען פארשטאנד און קראפט פון
נארמאלען מענשען. דאריבער ניט איצט אויך ניט די סעזאן-מא-
דעס. איצט, ווען א פרוי, האט איין מאהל געפונען א קלייד,
וועלכע די פארב הארמאנירט פאר איהר פנים, און דער פאסאן
שטערט ניט איהרע נאטירליכע שעהנהייט, טראגט זי דאס יאה-
רען-לאנג, ביז איהר עלטער נייט אין אן אנדער פאסאן צו
זוכען. יעדער עלטער האט זיין שעהנקייט, ווי עס איז קאמיש

א יונגע אין סאלידען פיר, אלטע מענשען, קלייד, אזוי איז לעכערליך
אן עלטערע אין קליידער פון אן אינגערע זיך אַנצוטהאן.

— דאָס איז אלעס ריכטיג, דאָך וואונדערט מיר, ווי האָבען
דאָס די מענער, איבערהויפט די פרויען, אויף איין מאָהל פאַר-
שטאַנען ?

— ניט אויף איין מאָהל, האָט זיך דער געשמאַק ביי אלע-
מען געענדערט. שוין פון לאַנג, האָבען די בעסטע, דאָס פאַר-
שטאַנען. דער סנהדרין האָט שטרענג פאַרבאָטען די וואלגאַרע
לוקסוס, נאכהער האָבען שוין די פרויען פאַרשטאַנען און ווילען
שוין אליין ניט די מאָדע, אזוי ווי קיין פרוי וועט ניט לאָזען איהר
געזיכט טאַטואירען, וועלכע האָט געגען איהר ווילען אויפגעהערט,
נאָר ווייל אונזער גרויסער מחוקק משה רבינו האָט אונז פאַרבאָ-
טען.

— איך האָב געזעהען אין „בצלאל-מוזעאום“, דאָס פאַר
קונסט בענוצט מען איצטער טהייערע מאַטעריאַלען. וואו נעהמען
די קינסטלער אזוי פיעל געלד דאַרויף ?

— גאָלד, זילבער, עדעלשטיינער, פערל און דאָס גלייכען
איז איצטער שוין ניט אזוי טהייער. עס גיט שוין ניט מעהרער
קיין מעטאַלענע געלד און קיין קעסטעלאַך מיט ציערונג, וועלכע
יעדע פרוי האָט ווי אַ קליינער קינד געזאַמעלט. צוליב דעם איז
דאָס טהייער געוואָרען.

— ווי פיעל בעקומט דער קינסטלער פאַר זיינע אַרבייט ?
אַזאַ גרופע, ווי „אַדאָס און חוה אין גן-עדן“, וואָס דו האָסט מיר
אין פיערטען זאַל געוויזען, דאַרף דאָך אַ פאַרמעגען אַבקאַסטען.
די פיגורען, די פאַרשיידענע חיות, בוימער און פלאַנצונגען איז
פון די עדעלסטע מאַטעריאַלען און שטיינער. די אויספיהרונג איז
אַזאַ פיינע, דאָס דער בילדהויער האָט געמוזט יאָהרען-לאַנג אַר-
בייטען. ווער קויפט אזעלכע אַרבייט

— איך האָב דיר שוין געזאָגט, דאָס די שאַפונג פון אונז-
זערע געניאַלע קינסטלער ווערט ניט פאַרקויפט צו פריוואַט מענשען.
דער פאַלקס-ג'עניע געהערט צום פאַלק און אַרבייט פאַר'ן פאַלק.
דער קינסטלער בעקומט די אלע מאַטעריאַלען פון רעגיערונג און
בעקומט יעהרליכע געהאַלט, ווי שוין אַ מאָהל האָט מען געטהאָן
אזוי מיט די גרויסע געלעהרטע : מען האָט זיי געגעבען די בע-
דינגונגען און מעגליכקייט זייער וויסענשאַפטליכע אַרבייט רוהיג

צו טהאָן. דער קינסטלער פון וועלכען דו האָסט געזעהן אַדום מיט חוה'ן, איז אויך אַ פראַפעסאָר אין „בצלאל" און אַ חבר אין סנהדרין. ער איז איינער פון אונזערע גרעסטע מענשען. רבי מנשה בן יהושפט איז זיין נאָמען.

— ווי קומט אַ בילדהויער צום סנהדרין ? איך האָב גע- גלויבט, דאָס דער סנהדרין איז פון אַלטע פרומע רבנים, וואָס ווייסען נאָר די תורה און אַנדערע רבנ'ישע וויסענשאַפט, ווי איז די אַלטע יאָהרען.

— אין די אַלטע צייטען, האָט דער סנהדרין געמוזט אויך מעהרער ווייסען ווי רבנ'ישע וויסענשאַפט. איצט איז נאָך אַנדע- רע צייטען, אַז אַנדער לעבען, אַנדערע מענשען און אַנדערע בע- שעפטיגונגען. די אַלע מיטגליעדער פון סנהדרין זיינען רבנים, אַבער דעם טיטול „רבי" בעקומען ביי זיי די, וועלכע צייכענען זיך אויס אין זיין פאַך. די לעהרערס פון פאָלק. דער דאָקטאָר, געלעהרטער, כעמיקער, מעכאַניקער, מאַהלער, פאַעט ; אַר- כיטעקט, בילדהויער, פערזאָנאַ און אַגראַנאָם. קורץ, אַלע, וואָס שאַפען די נוצליכע אַרבייט פאַר'ן פאָלק, קריגען דעם טיטול „רבי", ווען ער האָט דאָס פאַרדיענט, ער קען אויסגעוועהלט ווערען אין סנהדרין. זיי מוזען דאָצו זיין אויך פון די אַנשי אמת, שונאי בצע, מענשען פון אמת, פיינד געלד. דער סנהדרין קען פיה- רען אונזער גאַנצעם לעבען, ווייל ער בעשטעהט פון פאַרשיידענע פאַכליימע אין אַלעס וואָס מיר נויטהיגען זיך אין לעבען... דער מיינונג פון „תחנת הבריות", „בצלאל", „יבנה", קען גיך דורך'ן סנהדרין, אַ געזעץ ווערען פאַר'ן גאַנצען פאָלק. דאָס פאָלק האָט די גרעסטע צוטרוי, און טיעפסטען רעספעקט צום סנהדרין.

— האָט איהר שוין פון לאַנג דעם סנהדרין ? איז ער פון אַנפאַנג אַן געשטאַנען אַזוי הויך ?

— דעם סנהדרין האָט מען געגרינדעט גלייך נאָך דעם, ווי אירען האָבען זעלבסטשטענדיג אָנגעהויבען לעבען אין ארץ-ישראל. פון אַנפאַנג איז דאָס געווען אַ ריין רעליגיעזע אינסטיטוט. ער האָט זיך פערשפּעטיגט מיט פערגלייכען אַלע דינים און מנהגים, וואָס האָבען געהאַט די אירען פון פאַרשיידענע לענדער. פאַר גע- זעצען, האָבען מיר אַ קאָנגרעס מיט דעפוטאַטען געהאַט און דאָביי געליטען פון די פראַפעסיאָנעלע פאָליטיקער ווי ביי אַלע פעלקער. דער נייער לעבען האָט נייע פאַדערונגען געשטעלט, דער סנהדרין

האט געמוזט זיך אינטערעסירען מיט אנדערע פראגען פון לעבען. געמוזט צו הילפע רופען פאכלייטע : דאקטוירים, אגראנאמען און אנדערע, די האבען א גוטען איינפלוס אויף די סנהדרין געהאט. נאך לאנגען קאמפף און ענטוויקלונג האט דער סנהדרין דעם איי-טיגען געשטאלט בעקומען. און מיר האבען זיך געקענט אין גאנצען בעפרייען פון קאנגרעס מיט די „וואהלען“ אויף „פארשטעהער“. צוויי סנהדרין איז דא : „סנהדרין גדולה“ און — „קטנה“. דער ערשטער בעשטעהט פון זיבציג מיטגלידער, אויסגעוועהלט אויפ'ן גאנצען לעבען. ווען איינער שטארבט, אדער פיהלט זיך שוין ניט פעהיג זיין פעראנטווארטליכע ארבייט צו מאכען, וועהלט מען איי-נעם פון סנהדרין קטנה. דער צאהל פון סנהדרין קטנה איז ניט א בעשטימטער, מיט וואהל קלויבט מען די בעסטע פון די, ווער עס האט דעם טיטל „רבי“ און דאצו די נויטהיגע מעלות, אבער מיט וואהל פון זיינע אייגענע חברים, קען מען אויך פון דארטען ארויסשיקען. אלע געזעצע מוז דורך ביידע סנהדרין דורכגעהן. דער נשיא ווערט אויסגעוועהלט פון ביידע סנהדרין'ס. ער מוז א מיטגליעד פון גרויסען סנהדרין זיין.

— גיט עס ניט קיינע קאנפליקטע צווישען ביידע סנהדרין ?

— פון אנפאנג איז קאנפליקטע געווען א געוועהנליכע זאך.

מיר זיינען געווען פון פארשיידענע לענדער, פארשיידענע געוואהנ-הייטען און אנשויאונגען. נאך לאנגזאם, האט זיך אלעס אויס-געגליכען. יעצט קומט מען שוין דורך. מיר לעבען דאך אין גליק-ליכען דור, וואו די גרויסע, הערען זיך צו, צו די קליינע.

— ווער פיהרט דעם בעשלוס פונ'ם סנהדרין, גיט עס ביי

אויך פאליציי ?

— פאליציי אין אייער אלטען פאָרם — ניט. עס גיט בע-

אמטע, וועלכע זארגען אויפ'ן אָרדנונג פון געזעלשאפט, העלפען דעם אָרדנונג היטען, קיין מעגש קען דא ניט לעבען, ווען ער וויל ניט ערפילען די בעפעהלע פונ'ם סנהדרין. די געזעלשאפט אליין, צווישען יעדער מוז לעבען, איז די ריכטיגסטע, שטרענגסטע פא-ליציי. די הויפט זאך איז, דאס יעדער נאָרמאלער מעגש, האט דאס מעגליכקייט זיך איבערצייגען אין די ריכטיגקייט און נוצליכ-קייט פון דעם אָרדנונג, וועלכע די סנהדרין האט איינגעפיהרט. יעדע נייע געזעץ, ווערט שריפטליך און אין פערזאמלונגען ער-קלעהרט די נוצען פון נייעם געזעץ.

— איך פארשמעה ניט דעם זין פון די נייע וואָהנונגען, וועל-
כע מען האָט ביי אייך איינגעפיהרט, ווי נעהמט מען אויף געסט
אין אזא הויז מיט ווייניג מעבעל ? וואָצו מוז די פענסטער גע-
מאָהלטע זיין, ניט דורכזיכטיגע ? וואָצו די שוואַכע בעלזיכטונג
ביינאכט ?

— געסט צו הויז, גיט שוין ניט מעהר ביי אונז. דאָרויף
איז דאָ פאָלקס-שפּייזע הייזער, קלובען און אנדערע געזעלשאַפט-
ליכע ערטער. די געסט האָבען אַ מאָהל פון מענשען אַבגערויבט
זיין וואָהנונג, זיין פרייהייט, פאַרברייט דעם לוקסוס, ליידריג-
געהן, לשוואַרצע, פוסטע עטיקעט און פאַלשקייט. מיין הויז —
מיין היים, דאָס איז אונזער שפּריכוואָרט. פיעלע מעבעל — וויי-
ניג לופט, גיט פיעל אַרבייט און שמוץ. דער פענסטער איז ניט
צו קוקען וואָס דער שכן טהוט, נאָר פאַר בעלזיכטונג. עס גיט
ניט שעהנערעס פאַר דעם הויז ווי געמאָהלטע גלאַז, און דאָס
שטערט דאָך ניט די זון אַריינצוגעהן. די נאָטור האָט געגעבען
ליכט נאָר ביי טאָג, ביי נאכט בעדאַרפען די אויגען רוהען, די
נערווען ניט אויפרעגען. דער מענש מוז אויפהערען ביי נאכט
צו לעבען אָנגעשטרענגט. זיין קערפער, ענערגיע מוזען רוהען,
זיין האַרץ מוז פול ווערען מיט אַ וואַרעמע ווייכקייט מיט דער
שטימונג, ווען דער דערוואַקסענער מענש פיהלט זיך קליין און
הילפלאַז ווי אַ קליינע קינד און זוכט אַ מאַמען : די גראַן-בלוי-
ליכע, ווייכע לבנה-ליכט, גיט דעם שטימונג, דאָריבער האָט
מען איבעראַל איינגעפיהרט די בעלזיכטונג. נאָר דער פונקט, וואו
מען דאַרף זעהען : דעם בוך, די סצענע און דאָס גלייכען, בע-
ליכט מען מיט אַ העלען בעלזיכטען ליכט.

— איז דאָס פאָלק צופריעדען, וואָס די סנהדרין שרייבט
איהם צו יעדער קלייניגקייט אין זיין פערזענליכען לעבען ?

— יא, ווייל ער גלויבט און איז איבערצייגט אין זיין גע-
רעכטיגקייט, איבערהויפט זיינען מיר אידען געוואָהנט צו אַזעל-
כע זאָכען : מיר האָבען אויך פריהער געגעסען, נאָר וואָס די תורה
האָט אונז געהייסען, אַבגעהיט ריינקייט, ווי אין תורה איז גע-
שריעבען. די תורה האָט אונז גענוי בעשריעבען, אויך וועגען
שעהנדיקייט, למשל, ווי צו בויען דעם משכן, מאַכען די כלים
פון משכן. ווי צו נעהען די קליידער פון די כהנים און ווי בשמים,
וואָס גיעבען אַ גוטען ריח, אָנצוגרייטען.

דער קול פון שופר האט אונז איבערגעשלאגען. איך האב זיך געוואונדערט, דאס דער שופר איז אזוי הארמאניש, ערמונטעריש, ערוועקט פריידען, ניט דער אַמאָהליגער קול פון שופר, אויס-געמאַטערטע, אויסגעקוועטשטע, ווילד-וויינענדע, שרעקענדע און נערוועזע טענער. דער לעהרער האט מיר געזאגט :

— זעהסט, מיר האבען וויעדער גענומען אונזער אלטען שופר, ניט די קריסטליכע, פרעמדע-פאַר-אונז, גלאַק, אָבער מיר האבען איהם אין גאַנצען געענדערט נאך אונזער אַרט פון לע-בען און גייסט.

פון אלע טהירען האבען זיך אַרויסגעשאטען די שילער פון „בצלאל“ און אין פאַרשיידענע גרופען צושטעלט איבערען גאַנצען הויף. אלע זיינען זיי געוועזען אין פלאַנעלענע טורן-אַנציגע מיט ברייטע גארטלען. דאָס טורנען האט זיך אָנגעהויבען. ניט גערקענט אַברייסען מיינע אויגען פון זייערע שעהנע, שטאַרקע פיר-גורען מיט עלאַסטישע בעוועגונגען. די געוועהנליכע, ביי אונז, צירק גימנאַסטיק, איז ביי זיי ניט געווען אין גאַנצען, ניט קיין פאַקוסען האבען זיי געזוכט צו מאַכען, נאָר צו ענטוויקלען דעם קערפער, פאַרשטאַרקען יעדער טהייל בעזונדער, צו האבען אַ ריכטיגען ריטם פון בעוועגונגען. אין שפיעל מיט'ן באָל, האט מען געקענט זעהען, זייערע גאַנצע בעוועגליכקייט פון קערפער, קראַפט, געשווינדקייט, אויסדויערקייט און ריכטיגע אויג. איז בערהויפט איז אַ שעהנער בילד געווען, ביי'ן ענדע, ווען אלע גרופען האבען צוזאַמען געאיבט. ווי אַ פאַנטאַסטישער באַלעט האט דאָס אויסגעווייעזען. די צוויי פאַרשיידענע פאַרבען פון די קליידער, וואָס די אינגלאַך און די מיידלאַך האבען געטראָגען, האט פאַרשיידענע מאַזאַאיקע אַרנאַמענטע געמאַכט, וועלכע האט זיך געשווינד געענדערט, ווי אין אַ קאליידראַסקאָפּ.

דער זיגער האט מוזיקאַליש זיעבען געשלאָגען, אלע זיינען פרעהלאַך צוריק אונטען אין די באַדע צימערען אוועקגעלאָפּען אַרויסגעקומען זיינען זיי פון דאַרטען, אָנגעטהאָן אין לאַנגע, ווייכע, ווייסע מאַנטלען מיט ווייכע גארטלען אומגעגאַר-טעלט און גלייך אויבען, אין שפיז-זאַל, אַריינגעגאַנגען. מיר זיינען זיי נאָכגעגאַנגען.

דער זאַל האט ביי נאַכט גאַנץ אַנדערש אויסגעזעהען. מעה-רער ווי געדעקטע טישען אין אַ פרייען גאַרטען — אַלס ווי אין

א צימער. א ווייכע אָווענד-דונקעלקייט איז דאָרטען געווען, נאָר אויף די טישען קליינע פייערלאַך מיט פאַרשיידען-פאַרביגע אבאָד-זורען באַדעקט. איבערראַשט בין איך געבליעבען, ווען איך האָב דעם פלאַפּאַן געזעהן: דער גאַנצער גלעזערנער-פאַרביגער קופּאל האָט ווי אַ פּאַנטאַסטישער הימעל אויסגעזעהן צונויפגעשטעלט פון פאַרשיידענע האַרמאָנישע קאַלירען, וועלכע האָבען אַ וואַונדער-באַרען, דורכזיכטיגען טעפיד געבלידעט, ביין עסען איז אלס צוגעגאַנגען ווי צו מיטאַג, נאָר דער טיש פון די לעהרער איז פינס-טער געווען. קיין לעהרער איז צום נאָכטמאהל ניט געווען. אויך קיין דיענער ווייטער ניט געזעהן. דער אָרגאַן האָט פון אויבען געגאַסען זיינע טיעפע, זינגענדע טענער, וועלכע האָבען זיך ווי דופטענדע ריחות צושפּרייט איבערען גאַנצען זאַל, אַ זיסע שטיל-קייט האָט געהערשט דאָרט, קיינער האָט לויט ניט גערעדט, ווי זיי וואָלטען אין אַ טעמפּעל געווען.

דער עסען האָט זיך געענדיגט. ווייטער האָט איינער מיט אַ מוזיקאַלישע שטימע, ערנסט די לעצטע ברכה געמאַכט, אַלע — אַמין געזאָגט און גענומען אַרויסגעהן. מיר זיינען זיי נאָכגעגאַנגען. צו פאַרלאָך און גרופּענווייז, האָבען זיי זיך צושפּרייט איבערען גרויסען הויף און גאָרטען פון בצלאל. דער לעהרער האָט מיר אין אַ געביידע אַריינגעפיהרט.

— דאָס איז זייער שלאָף-צימער — האָט ער געזאָגט, — דאָ רוהען זיי זיך אויס, נאָד'ן שווערען אַרבייט פון אַ גאַנצען טאָג. עס גיט נאָר אַזעלכע צוויי צימער, איינער פאַר אינגלאַך און אַ צווייטע פאַר מיידלאַך.

אין אַזאַ שלאָף-צימער קען מען זיך אויסרוהען. דאָס האָב איך גלייך געפיהלט, ווי איך בין דאָרט אַריינגעגאַנגען. אין גאַנץ גרויסען צימער, קיין איין לאַמפּ ניט געזעהן. די ווייכע, שוואַכע בעלויכטונג, האָט זיך פון אויבען, ווי פון אַן אויסגעשטערענטען הימעל געגאַסען. די פיעל פייערלאַך, וועלכע זיינען אין פלאַפּאַן געווען, האָבען טאַקע ווי שטערען, אויסגעווייעזען, זיי האָבען גע-פינקעלט און בעוועגט זיך מיט זייערע בלוין-גרינליכען שיין. די גרויסע פענסטער זיינען מיט ווייסע פאַרהאַנגען פאַרהאַנגען גע-ווען. די לאַנגע רייען פון די פיעל בעטען זיינען אויך ווייס גע-ווען, אַ ווייכע, ריינע לופט, ווי אַ זומער נאַכט אויפ'ן פרי-שען לופט, איז דאָרט געווען.

— איך פארשטעה ניט, ווי קומט עס, דאס איבעראל איז
אין די פאווייליאנס קיהל? זיי זיינען דאך פון איינעם און גלאז
געמאכט. ביי טאג דארף דאך פראסט אינווייניג ברענען — און
ביי נאכט, אין ירושלים, קאלט און פייכט זיין? — האב איך
ביי מיין לעהרער געפרעגט.

— דאס איז א שווערע אויפגאבע געוועזען, נאר אונזערע
ארכיטעקטען האבען אויפ'ן בעסטען ארט געפונען ווי צו אייגן-
ריכטען, דאס זומער און ווינטער זאל זיין אינווייניג די ריכ-
טיגע טעמפעראטור. קיין גאנץ נייע זאך, האבען מיר ניט אויס-
געטראכט. דער מענש האט שוין דאס לאנג געטהאן צו בעשר-
צען זיין קערפער פון טעמפעראטור ענדערונג — קליידער, זיין גע-
בארענע קלייד — די הויט — איז ווייניג, האט ער א צווייטע
אויסגעטראכט — גענעהטע קליידער, אזוי מאכען מיר מיט די
וואהנונגען: ניט פון איינצעלנע ווענט, נאר פון דאפּעלמע, יעד-
דער פאווייליאן האט אויסער די אויסערליכע ווענט, אייזערנע און
טעראקאמענע, אויך אן אינערליכע פון גיפס אזוי צוגעריכט, דאס
זיי לאזען ניט דורך ניט היץ — זומער און ניט קעלט — ווינטער,
דאצו איז איינגעריכטעט גוט ווענטעלאציע און צענטראל-בעהיי-
צונג, פאר ווינטער מיט פייער, זומער ווערט דארטען איין ארייגן-
געגעבען דאן בעקומען מיר קאלטע לופט, דאס מען קען לייכט
די לופט און טעמפעראטור האבען ווי נויטהיג איז.

לאנגזאם האבען די שילער אנגעהויבען פול מאכען די שלאף-
צימער, מיט זיי, בעמערקט, זיינען אויך צוויי עלטערע ארייגן-
געקומען. ווער האט דאס געקענט זיין?

— דאס זיינען ערצטע, זייערע שטיצע פון קערפער און
גייסט. — האט דער לעהרער אויף מיינע געדאנקען געענטפערט. —
זיי פארבריינגען מיט זיי פאר'ן שלאף און נעכטיגען דא:

מאכען פון די שילער זיינען גלייך שלאפען געגאנגען. דאס
מעהרסטע האען זיך צוועצט, צו אייניגע אויף א בעט און, שטיל,
פארטגעזעצט זייערע פריהעריגע געשפרעד. נעבען איינעם פון די
ערצטע האבען זיי זיך פיעל צונויפגעקליעבען, ער האט זיי שטיל
עטוואס דערצעהלט. דער צווייטער איז מיט איין שילער ארומ-
געגאנגען היין און צוריק איבער די גאנצע לענג פון זאך, ערענסט
איבערצייגענד, מיט איהם גערעדט, אפטמאהל זיך אבגעשטעלט,
געקוקט אויפ'ן שילער מיט ליעבע און פארזארגטקייט. מיר האט

געוואונדערט, דאס אזעלכע לעבעדיגע, געזונטע קינדער שטיי-
פען ניט פאר'ן שלאף, ווי מיר זעהען, געוועהנליך ביי אונזערע
קינדער א נערוועזע שטימונג פאר'ן שלאף, דער לעהרער האט
געזאגט :

— די נערוועזע בעוועגונג ביי קינדער פאר'ן שלאף, זיינען
פאר זיי שעדליך : זייער שלאף קען ניט זיין א גאנץ רוהיגער,
וואס עס איז זיי נויטהיג פאר'ן קערפער און גייסט. דאָ גיעבען
מיט זיך די גרעסטע מיהע, דאָס דער קינד זאל קענע רוהיג איין-
שלאפען, ווי די פויגעלאך אין נעסטען און בלומען אין גארטען.
קיין שרייענדיגע בעליכטונג, קיינע רוישענדע מוזיק, קיינע טו-
מעלדיגע געשרייען און קיינע שטארקע בעוועגונגען, איז ביי אונז
ביי נאכט ניטא. אלץ ארום איז איינגעריכטעט, דאָס עס זאל זיך
אברוהען די נערוועזע פון א גאנצען טאג ארבייט, די מוסקולען ניט
אנגעשטרענגט זיין, דער קערפער זאל א רוהיגע ווייכקייט בעקו-
מען. דער געדאנק זאל לייכט אין ליכטיגע וועלטען שוועבען און די
הארץ זאל שטיל קלאפען, זוכען רוהע, בערוהיגען זיך אין זיסען
שלאף. די שווערסטע, איז דאָס צו ערגרייכען מיט די שילע-
רינס. דעם טויזענד-יאהריגען אינסטינקט איז ניט אזוי לייכט צו
בעקעמפפען. אויך איז דאָך זייער נאטור אליין אן אנדערע, אי-
בערהויפט אין דער איבערגאנג'ס-צייט, ווען פון די קליינע קינד
בילדעט זיך אויס די פרוי, די צוקונפטיגע מוטער. ביי די מייד-
לאך איז מעהרערע ערצטע-ערציהערינס דאָ, זיי האָבען אויף זיך
די וויכטיגע און פאראנטוואָרטליכסטע ארבייט : בריינגען רוהע
אין די מיידעלשע הארץ, איהרע צארטע נערווען האַרמאָנירען, אָנ-
גרייטען איהר צו איהר גרויסע אויפגאבע — א מוטער צו זיין, קע-
נען א וואַרעמען נעסט צו בויען און א גוטער, געטרייער חבר צו
זיין דעם, וועלכער העלפט איהר אין איהרע מוטערשאפט איהרע
קינדער צו בעשיצען. אונזערע בעגאבטע פרויען בעשעפטיגען זיך
מיט ערציהונג פון אונזערע מיידלאך. אָן דיעזע ערציהונג הענגט
אָב יעדענס גליק, יעדענס צוקונפט, אויך דער צוקונפט פונ'ם
גאנצען נאציאָן. די מוטער גיט דעם קינד א געזונדען קערפער,
שטארקע נערווען, טיעפע געפיהלען און זוכענדען פאַרשטאַנד נאָך
אין זיינע ערשטע יאָהרען. אין איהר האַנד איז דער גליק פון יע-
דער מענשען, זיין כח אין אלע זיינע ארבייט. זי שאפט דעם
גן-עדן, אָדער גיהנום, אין וועלכען זיי לעבען שפעטער ביידע.

— גוטע נאכט ! האט זיך געהערט פון אלע זייטען, ווי
די קינדער זאגען זייערע ערציהער. — א גוטע נאכט קינדער, —
האט ער זיי געענטפערט. די שטערען פון פלאפאן האבען אָנ-
געהויבען דונקעלער פינקלען. עס איז פינסטער געוואָרען, מיר
האבען זיי פארלאָזען. . .

— פאר וואָס זיצט דו אין דער פינסטער אליין — האָב איך
פלוצלונג מיין פרוי'ס שטימע געהערט — קום, לילי וואָרט אויף
דיר, דו האָסט דאָך איהם צוגעזאָגט מיט איהם צו שפיעלען ?

אלעס פארשוואונדען. . . עס איז געווען גאנץ פינסטער.

טאָפענדיג, בין איך צווישען די שטאַטוען געגאָנגען.

א מיעדער און א פאָר'חלומ'טער בין איך פון מיין אטעליע
ארויסגעגאָנגען.

ח.

נאך זעקס מאנאטען האט זיך די וועלט־קריעג געצויגען. די בלוט־באד ענדיגט זיך ניט. מען איז געשטאנען נאך פיעל ווייטער פון שלום, ווי ביים אנפאנג פון קריעג. מען האט זיך געשראקען, דאס די בייזע, לארד קירטשנער'ס נביאות — די קריעג וועט דריי יאהר געדויערען — קען מקוים ווערען. די גאנצע וועלט האט גע-קרעכצט פון די גרויזאמקייט פון דער קריעג. מעהר פון אלע, האט מען געהערט אידישע זיפצען. . .

אונזער לאגע איז געווען די שרעקליכסטע פון אלע קריעגס-פיהרענדע פעלקער. מיר האבען געליטען אי ביי א פארלוסט, אי ביי א געווינס: מיר זיינען געווען אין ביידע זייטען שטרייטענדע פעלקער. מיר האבען אונזערע אייגענע ברידער גע'הרג'עט, ווען דער ביטערער גלות האט זיי, צופעליג געאגראפיש צוטהיילט.

נאָהענט פון א מיליאָן, די געזינסטע מענשען האָבען מיר דעם טייפּעל פון קריעג אָבגעגעבען. מיר זיינען געגאנגען אונזער בלוט פאַרגיעסען, ניט פאַר אונזער פּאָלק, ניט פאַר אונזער לאַנד, נאָר אַלס דאַנקבאַרקייט פאַר די שכנות, וואָס מען האָט אונז גע-געבען: פאַר'ן טרויעריגען „אָזיל" אין וועלכען מען האָט אונז קוים געדולדעט, קיין מאָהל ניט געקענט אויסצאָהלען דיר-געלד, אונזערע אַלטע, שוואַכע, פרויען און קינדער, האָט מען אין די ווילדעסטע פאַרמען ריקווירירט אין די הייליגע רוסלאַנד, געמאַכט זיי צום שעיר לעזאזל פאַר יעדער ניט געלונגענעם שלאַכט, אָנגע-העצט דעם פינסטערען רוסישען פּאָלק, אידישע פּאַגראַמען צו מאַכען. אונזערע ברידער פון רוסישען גלות, — די שמאַלצע פּאָליאַ-קען — האָבען אונז „ברידערליך" בעהאַנדעלט אין די צייט, ווען מיט די פּוילישע שטערט, האָבען די שטריידענדע דעם שרעקלי-כען באַל־שפּיעל געשפּיעלט. . .

מען האָט אונז גענויטש געבען די שרעקליכסטע קרבנות דעם בלוט־גאט פון קריעג, ניט געבענדיג אונז די רעכט צו שטייגען נאך אונזער פאַרדיענסט. דאָביי האָט מען געטהאָן דעם גרעסטען

אוממענשליכען אונרעכט : ערקלעהרט די אידישע סאלדאטען פאר
פאררעטטהער ביי זייערע חברים-סאלדאטען מיט וועלכע זיי זיינען
צוזאמען געגאנגען זייער בלוט פארגייעסען.

די מלחמה האט זיך שוין שטארק געלאזט פיהלען אין ארץ-
ישראל. מען האט נאך נישט בעווייזען צו געבען איין פולווער-שאס
און הונדערטע קרבנות האבען מיר שוין געגעבען פון די אנשטע-
קענדע קראנקהייטען וואס די מיליטער האט אָנגעבראכט. דער
„קראנקער מענש“, האט זיין צופוילטקייט אַרויסגעווייזען, ווען
א „קריזיס“ איז געקומען. ער האט געווייזען זיין אונקול-
טור, זיין ארגאניזאטאָרישע אונפעהיגקייט, זיינע אַטראָפיר-
טע ארגאנען פון ווילדע פוילע בעאַמטע, וואָס דענקען נאָר וועגען
„באַקשיש“, זיין אַזיאַטיש-דעספאָטישע בעהאַנדלונגען מיט די
פרעמדע נאַציאָנען וואָס זיינען אונטער זיין „שומץ“ געוועזען...
ירושלם האט מעהר געליטען פון אַלע שטעדט אין ארץ-ישראל. אי-
בערהויפט די אידישע ירושלם, וועלכע האט פריהער אויף געלעבט
נאָר פון נסים. די אומגליקליכע חלוקה האט כמעט ווי אויפגע-
הערט. פאר איהר ביסעלע אינדוסטריע, וואָס זי האט, איז איהר
מאַרק געווען — אויסלאַנד, אָדער אויסלענדישע טוריסטען, וועל-
כע, צוליבע דעם קריעג — זי האט אויף איין מאָהל פאַרלאָרען.
קיין הינטערלאַנד האט ירושלם נישט, אַרום איהר איז אַלעס חרב
און וויסט, די ווייניג פרימיטיווע אַגריקולטור אַרבייט, איז ביי
די האַלב-ווילדע אַראַבער אין די הענט, וועלכע האָבען אַבסאָלוט
קינע בעדערפענים נישט אין די אַרבייט פון שטאָדט. די רוהיגע,
פרומע ירושלם, איז געוואָרען אַ מיליטער-צענטער מיט אַלע מעלות
טובות, וועלכע מיליטער בריינגען מיט זיך... איהר קריעגס-צו-
שטאַנד האט איהר איבערגעגעבען אין די הענט פון די גנבים-פאַ-
ליציי, און אַנדערע באַקשיש'ניקעס-בעאַמטע. דאָצו זיינען מיר
גאר נישט געווען צוגעגרייט. זעהר ווייניג האָבען געקענט טערקיש
ריידען, און נאָך ווייניגער האָבען געקענט די כלומר'שדיגע גע-
זעצען פונ'ם לאַנד, דאָריבער איז ביי אונז אויסגעוואַקסען די אַל-
טע גלות-מכה — „שתדלנים“, אונזערע „ערגסטע פון פאַלק“,
כמעט די איינציגע, וועלכע האָבען די רעגירונגס-שפראַכע גע-
קענט, מאַנכע פון זיי שוין האַלב אַסימילירטע, אָבער נאָך וויל-
דער אַלס די אַראַבער אַליין, וועלכע האָבען די חוצפה בעקומען

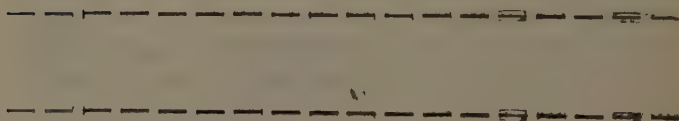
פאר אונזערע פארשטעהער זיך ארויסצוגעבען, און געוועלט'יגען
אויף אונז ביר חוקה.

ירושלם איז וויסט געוואָרען ! ...

זי האָט פאַרלאָרען איהרע בעסטע קינדער, א טהייל האָט
מען פאַרשיקט, א טהייל זיינען אליין אנטלאָפּען. דער פחד פון
ארויסשיקען האָט געשוועבט איבער ירושלים. איהר יוגענד האָט
מען פון איהר צוגענומען, צום דיענסט דעם טייפּעל פון מלחמה.
די ביסעלע לעבעדיגע וואָס זיינען געבליעבען, זיינען געווען א
שפּיין, פאַר די רויב-פּויגעל, וועלכע האָבען אַ יאָנד אויף זיי גע-
פיהרט, ווי אויף ווילדע חיות, מיט זייערע „באַקשיש'ען" דעם
לעצטען טראָפּען בלוט פון פאַלק אויסגעצויגען. ...

מען האָט שוין מעהר ניט געהערט דעם גנז פון גמרא און
זינגען פון די אַרבייטער ! „רחמנות", „רחמנות" ! — האָט
יאַמערליך געקלונגען אין אַלע גאַסען, פון די הונגעריגע, אַלטע,
אַלמנות און יתומים, וועלכע האָבען זיך אַרומגעוואַלגערט, ניטאָ
ווער עס זאָל זיך אויף זיי דערבאַרעמען. די גאַסען, וואָס זיינען
אַ מאַהל פול געווען מיט פרומע פילגרימען און נייגעריגע טורים-
טען, האָבען געקאַכט און געווירמעט פון פראַפעסיאָנעלע בלוט-
פאַרגיעסער, אויסגעבילדעטע ספּעציאַליסטען צו טויטען מיט פאַר-
שיידענע געוועהר. .. אַלע גאַט'ס טעמפלען פון פאַרשיידענע נאָ-
ציאָנען, אַלע וואַהלטהעטיגע געביידען, זיינען פון זיי בעזעצט
געווען. אַלעס האָבען זיי פאַרגיפּטעט מיט זייער אַטמאָספּערע,
אַלעס הייליגעס האָבען זיי פאַרשמוצט מיט זייער שכרות און אויס-
געלאָסענהייט. ...

די הייליגע ירושלים האָבען זיי פאַר אַ זונה געמאַכט ! ...

שווערער איז געוואָרען אין אונזער קליינער וועלטעל פון
קונסט ! מיר אליין, פאַר מיינע פריוואַט אַרבייט, איז אויך
שווער געוואָרען אַלע הינדערנישען אויסצומיידען : די מאַטעריאַל-

לען, צו דער ארבייט, איז שרעקליך טהייער געווארען. מיר האָט געפעהלט געלד-מיטעל אויף גיפס, בעלייכטונג, בעהייצונג און מאַדעלען. איך קען ניט ענדיגען, נאָך מיין וואונש, מיינע פיעלע אָנגעהויבענע זאַכען. וואָס איך האָב אין דער צייט געאַרבייט. יעדע ניט פאַרטיגע אַרבייט האָט פון די שטאַפּעליען טרויעריג אויף מיר געקוקט, ווי די זינדיגע נשמות, וואָס בעטען אַ תּיקון, מען זאָל זיי אויסלייטערען. — — — — —

אַ ספּק איז אין מיין האַרצען אַרײַן, צי וועלען מיר קענען גובר זיין די שרעקליכע איצטיגע בעדינגונגען פאַר קונסט ? צי וועט אונז ניט דער טייפּעל פון קריעג, איינשלינגען ווי אונזער בעסטען שילער, דעם אַרעמען אליעזר ברייאַנט, וועלכענס איינזאַמער קבר, געפינט זיך אין דער מדבר ? ווער ווייסט ? צי איז ניט איצטער געקומען די לעצטע טעג פון בצלאל, ער וועט פאַרשווין-רען פאַר דער אידישער וועלט, ווי אַ ליכטיגער חלום מיט אַ טרויע-ריגער ענדע ? איך האָב מיר דערמאָהנט די שענהע וועלט פון מיינע ליכטיגע חלומות. די האַרץ איז פול געוואָרען מיט ביינקער ניש, נאָך אַלעס וואָס איך האָב געזעהן. אין קאַפּ האָט דער מח געשלאָגען : דברי חלומות לאַ מעלים ולא מורידים, אַ חלום איז אַ ליגען...

... אין מיין אטעליע בין איך דאן געוועזען אַרומגערינגעלט מיט מיינע ניט פאַרטיגע אַרבייט. — קום צו מיר, די געטליכע קינסטלער ! — האָב איך טיעף אין מיין האַרצען גערופּען מיין לעהרער. — וויין מיר דייןע ליכטיגע וועלטען. מיין נשמה דורשט ווי די הייסע מדבר-זאַמד נאָך רעגען, ליכט זוכט זי. .. זאָל דאָס זיין אַן אירענדער מיראַז' פון ווייטע, ווייטע וועלטען, דאָך בע-סער אַלס די שרעקליכע פינסטערניש ! ...

געבען מיין ניט געענדיגטען פיגור פון משה רבינו, האָב איך מיין לעהרער דערזעהען. .. רוהיג איז ער געשטאַנען. שטיל, קוים געווענט מיט די ליפּען האָט ער געזאָגט :

— דער מיראַז' ווייזט דעם אמת, אַ ריכטיגע וועלט, נאָך אַ ווייטע. .. פיעל מוז מען נאָך וואַנדערען אין ווילדען מדבר, ביי

טאג בארברענט ווערען פון די זון. ביי נאכט פריהרען פון קעלט, ליידען פון חיות רעות. אבער די אמת'ע קינדער פון דער מדבר, געפינען דאך זייער ריכטיגען וועג, ערגרייכען דעם גליקליכען אאזיס... דער מיראז' האט זיי מוטא געגעבען איהם אויפצו-זוכען.

— דו ביזט א קינד, פון דער מדבר — האט ער מיט א הע-כערע שטימע געזאגט. — געבארען ביזט דו אין א וואנדער-צעלט, ביי עלטערען אהן א היים, ביי א פאלק, וואס וואנדערט שוין צוויי טויזענד יאהר...

אין א שרעקליכען, וויסטען מדבר האסט דו דיין קינדהייט פארבראכט, דייע אונגען האבען ניט געזעהן קיין גרינע גראז, דיין הארץ האט ניט געפיהלט די ארומיגע מענשען פאר לעבע-דיגע, די בייזע ערר, האט ניט פאר דיר געוואקסען די ארומי-גע מענשען זיינען ניט לעבעדיג געווען. טויטע שאטענס האבען דיר בעגלייט דייע ערשטע טריט אין לעבען. זיי האבען געוואלט דיר לערנען א לעבענס-וועג צו געפינען, די וועג, וואו זיי האבען, אין פאר-לויף פון צוויי טויזענד יאהר געוואנדערט... אבער דיין געבארענער, לעבעדיגער גייסט האט אנדערע וועגען געזוכט. די וועגען, וועלכע פי-רען צום פאנאטישע, ליכטיגע וועלטען, ווי די מיראז'ען וואס דו האסט געזעהן... דו האסט דאן געזעהען א שעהנע בעפלאנצ-טע לאנד, וואו דער אתרוג בליהט, וואו דער ירדן פליעסט, וואו די צעדערען וואקסען, די לאנד פון זבת חלב ודבש, וואו דייע אור-עלטערען האבען א מאהל געוואהנט, די שעהנע שטאדט ירושלם געשטאנען און אין בית המקדש קרבנות געבראכט...

וויסט איז דיר דער ארומיגער מדבר געוועזען. טויט, די מענ-שען, וועלכע דארט לעבען, שרעקליך זייער אונגענדליכער, שווע-רער וואנדערען.

דו ביזט גרעסער געווארען. דייע אונגען זיינען שארפער געווארען. האסט גענומען טיעפער קוקען.

די שעהנע מיראז'ען-וועלט איז ביי דיר ווי א חלום פארפלו-גען. ווייל דו האסט אין איהר שוין ניט מעהרער געלויבט, פאר א קינדערשע פאנטאזיע גערעכענט.

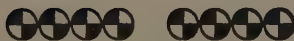
דו האסט געזוכט אן אמת'ע וועלט צו געפינען. וואו אלע מענשען-קינדער זיינען ברידער, די גאנצע שעהנע גאט'ס וועלט איז זייער ליבע מעמע...

דאס וואר אבער אויך נאך א ליכטיגער מיראז', א שעהנער
 חלום פון א יונגען זיעסען שלאף אונטערען מאנד-שיין. דאס האט
 אויך ווי א חלום געמוזט אוועקגעהן, ווייל דו האסט
 דאס פאר א באלדיגען אמת גערעכענט.

איצט זעהסט דו א נייעם מיראז', א חלום, וואס פאראיי-
 ניגט דייע געזעהענע ביידע וועלטען, מיט וועלכע דו האסט דיין
 גאנצען לעבענס-לאנג געלעבט. די וועלטען, וואס האבען דיר גע-
 געבען כח דיין שווערען וועג אין דעם וויסען מדרבן צו מאכען.
 די וועלטען, וועלכע האבען דיר ערהאבענע גליקליכע מינוטען גע-
 געבען, דיין נשמה לעבעדיג געמאכט און איהר א נשמה-שפראך
 געלעהרענט. . . דו ביזט געווארען א גאנצע נשמה, צווישען די
 צובראכענע נשמות, וועלכע רינגלען דיר ארום, נאך די וועלטען
 וואס דו האסט געזעהן, צו פארדאנקען.

געה, דו מדבר'קינד, מוטהיג נאכ'ן מיראז' ! ווייטע וועל-
 טען ווייזט ער דיר, אבער אמת'ע. און ווען דייע פיס וועלען
 שוואך ווערען פונ'ם שווערען וועג, ווען דייע אויגען וועלען מאט
 ווערען זוכענדיג, דו וועסט א מיעדער פאלען, זאלסט דו ניט
 פארגעסען דאס דיין מיה איז ניט אומזיסט ; טויזענדער וועלען
 אין דיין וועג געהן, דיין שווערע ארבייט פארטזעצען, ביז מען
 וועט איין מאהל צום הויכען ציעל ערגרייכען : אויסטרעטען אין
 דער מדרבן א וועג צום גן-עדן ! ...

— קום !

„נוה שאננים“. די צוויי גאלדענע אותיות איז געשטאנען אויפ'ן קינסטלעריש-געשטימטען אייזערנעם טהויער. נעבען טהויער זיינען פיעל אויטאמאבילען געשטאנען. איינער, דער פאדערש-טער, האט א קליין בלוי-ווייסע פאָהן געהאט. — דאָס איז דער אויטאָ פונ'ם נשיא. — האָט מיר דער לעה-דער געזאָגט. — ווילסטו איהם איצטער זעהען ?

ניט געקאנט גלייך ענטפערען. אזוי האָט מיר איבערראשט דער וואָרט „נשיא“. און דאָס איך וועל איהם זעהען מיט מיינע אויגען. געפיהלט, ווי א מאָהל אין מיין קינדהייט, ווען איך פלעג א גוטען חלום זעהען, פלעג אין די זעלבע צייט וויסען, דאָס עס איז נאָר א חלום, גלייך וועט, ליידער, מיר די מאַמע אויפ-וועקען. אין חדר צו געה... געפיהלט א וועה-טאָג אין האַר-צען. א דונקלער שאַטען פון פחד, האָט מיר מיינע אויגען פאַר-שטעלט, מורא געהאט, דאָס אַט, אַט ווערט אלעס ווי א חלום פאַרשוואַנדען... דער לעהרער האָט, מיט מיטלייך, אויף מיר געקוקט און ווייז געזאָגט :

— דעם מענשענ'ס לעבען איז א חלום. ער בעקומט אימער איצטער, וועגען וואָס מען האָט גע'חלום'ט פריהער. פאַר וואָס האָסטו מורא צו חלום'ען וועגען צוקונפט ? נאָר די טויטע נשמה חלום'ט ניט.

דו לעבסט אין א לאַנד פון גרויסע חלומות, אין א צייט פון א ווילדען קאשמאר. די ווירקליכקייט איז אונמעגליך גרויזאם, דו קענסט ניט און ט ה א ר ס ט ניט, גלויבען אין אלעס, וואָס געהט איצטער פאַר אויף אַנזער וועלט ! דיין נשמה דורשט נאָך פירדען, ברידערליכע ליבע, נאָך די ליכטיגע קונסט און ערהאבענע אידעאלען. געה דו, חלום'ען מיט אַפּענע אויגען ! זעה די נייע ליכטיגע וועלטען, וואָס וועט און מ ו ז איי-מאָהל דאָ געשאַפּען ווערען. דאָן וועסטו דו קענען דעם פינסטערען קאשמאר איבערלעבען. איך וועל דיר ווייזען דעם צוקונפט פון

דיין „בצלאל“, דער צוקונפט פון די אידישע קונסט און אינ-
דוסטריע, פאר וועלכע דו האסט אזוי פיעל געארבייט, און איצ-
טער איז אלעס צוגרונד געגאנגען. אבער-איד מוז דיר אויך ווייזען
דעם צוקונפטיגען אידישען לעבען, דיין אויפלעבונג צוזאמען מיט
זיין לאַנד. און דעם וואלט ניט געקענט „בצלאל“, קונסט און
אינדוסטריע זיין

— קום.

דער גרויסער טהויער איז געווען געשלאסען. מיר זיינען אריין
דורכ'ן קליינעם טהויערעל. קיין שומר איז ניט געווען. עס וואר
אויך ניט נויטהיג: אויף א וויסען טאפעל געזעהען די נעמען
מיט די בעשעפטיגונגען פון אלע דארטיגע איינוואהנער אין דעם
נומער פון יעדענ'ס ווילא. עס האט אנגעהויבען פון ארכיטעקטען.
„רבי אפרים בן חרמונה, ארכיטעקט“, איז דער ערשטער נר-
מער געווען. מיר זיינען געגאנגען זיין ווילא זוכען.

נעבען אריינגאנג פון א גרויסען פאוויליאן איז איינער גע-
שטאנען, ער האט אין זיין נאטייבד געקוקט. דאס איז גע-
ווען ווילא נומער איינס. מיר זיינען אויך צוגעגאנגען, ער האט
אונז ניט געפיהלט, האט אנגעקלונגען. גלייך האט זיך געהערט א
שטימע פון דעם מעשענעם רעהר נעבען גלאק — ווער? — ער
האט גענטפערט: — גרעו, סעקרעטאר פון „תחנת הבראות“.
די טהיר האט זיך א ל י י ז געעפענט, מיר זיינען אלע
אריין אין א גרויסען וועסטיבול איינפאך מעבלירט. אויפ'ן גרוי-
סען טיש ארום מיט שטולען, איז פיעל אלבאָמס געלעגען. ארום
דעם גאנצען צימער, האט זיך ווי א פרוי, ראמען געצויגען מיט
פארשיידענע פלענער. העכער, אין איינצעלדע ראמען, איז א
אקווארעלען פון פארשיידענע פאלעסן געווען. א יונגער מאן מיט
א ליניאל אין האַנד, איז צו אונז אריינגעגאנגען, געווענדעט זיך
צום סעקרעטאר:

— דער רבי ערווארטעט אייד. — אונז האט ער גאר ניט
געזעהן. דער לעהרער האט מיר א וואונק געגעבען, איד זאל
אויך מיטגעהן. דער יונגער מאן האט אונז דורכגעפיהרט א גרוי-
סען זאל, וואו עס האבען אויף לאנגע טישען, אונגעפעהר פופציג
מענשען געצייכענט פלענער. נעבען אייניגע זיינען אויף סקולפטור
רישע שטאטיווען גיפס-מאדעלען געשטאנען פון פארשיידענע גע-
ביידען. אין איין ווינקעל זיינען, ביי א בעזונדערען טיש, פיער

מעגשען געזעסען און געשריעבען, נעבען זיי זיינען פיעל ביכער געלעגען אין וועלכע זיי האָבען אָפט אַריינגעקוקט : אויף די ווענט, צווישען די פענסטער און אויף די זיילען פון זאָל, איז פיעל אַר-נאָמענטען, קאָפיטעלען און אַנדערע אַרכיטעקטאַרישע פערציה-רונגען געהאַנגען. אין אַ גרויסען שראַנק, איז פאַרשיידענע שטיי-נער און אַנדערע בוי-מאַטעריאַלען געלעגען. מיר זיינען דעם גאָנ-צען זאָל דורכגעגאַנגען ביז די לעצטע פאַרהאַנגענע טהיר. דער יונגער מאַן האָט אָנגעקלונגען און גלייך נאָך דעם, האָט זיך דער פאַרהאַנג אָבגערוקט און די טהיר האָט זיך געעפּענט. דער יונ-גער מאַן האָט דעם סעקרעטאַר מיט'ן האַנד געוויעזען אַריינצוגעהן, פאַרנויגט זיך און אַוועק, מיר זיינען אין צווייטער אַטעליע אַריין. איך האָב מיר ניט געקענט פאַרשטעלען, דאָס מיר זיינען אין אַטעליע פון אַן אַרכיטעקטאַר, גיכער איז דאָס אַ ראַנז'עריי פון טראַפישע פלאַנצונגען, אָדער ריכטיגער, אַ לעבעדיגער מאָדעל איז קליינעם מאַסשטאַב פון אַ וואַנדערבאַרען פאַרק מיט בוימער, בלומען, בערג, וואַסערען. צווישען, זיינען פאַרשיידענע גע-ביידען, האָטעלען, ווילען און גערטענהייזער. דער באַדען איז פון קליינע שטיינדעלאַך געוועזען. די אַלע בוימער האָבען מיר עראַינערט, יאָפּאָנישע, גאַנץ קליינע, אָבער דעם זעלבען פאַרם, ווי גרויסע אַלמע בוימער, זיי זיינען געווען אין זעלבען מאַס-שטאַב פון די מאָדעלען. דער דאָך און די ווענט פון דער אייגענ-אַרטיגער אַטעליע, זיינען גלעזערנע געווען, דאָס האָט נאָך מעהר פאַרשטאַרקט די אַיליוויאַן פון אַ פאַרק אונטערען פרייען הימעל. צו אונז איז אַרויס אַ מיטעל-וואַקסיגער הערר אין אַ ווייסען אַר-בייט'ס-העמד מיט נאָקעטע פאַרקאַשערטע הענד, און אַ ברייטע שטרויענע הוט, אין איין האַנד האָט ער אַ מאָדעליר האַלץ גע-האַלטען אין די צווייטע — אַ שטיקעל לייהם, וואָס ער האָט שנעל געקנעטען מיט די פינגער.

— אַ, אָדון געדען, שלום ! — האָט ער פרעחליך-אויפגע-רעגט אויסגעשריען — ענטשולדיגט, איך קען אייך מיינ האַנד ניט געבען. איהר זעהט ? אין גאַנצען מיט קונסט איינגעשמירט, און האָט איהם דאָך גלייך די האַנד אויסגעשטרעקט. דער סעק-רעטאַר האָט, שמיכלענדיג, זיין האַנד נעבען עלענבויגען פעסט אָנגענומען און מיט פיעל רעספעקט געזאָגט :

— רבי, די קינסטלערישע האַנד, וואָס האָט אונזער שטאַלי,

די גרויסע אפּערא-הויז, אויסגעבויט, קען ניט פאַרשמוצען. קען
איד דעם באַשטעלטען מאַדעל פון אונזער „ערהאַלונגס-ווילא“ פאַר
„מגדל“ זעהן ?

— געוויס, געוויס. איד האַלט איהם איצטער ביי דער אַר-
בייט. ער איז שוין פאַרטיג געווען. נאָר איד האָב אַלעס געענ-
דערט נאָך דעם ווי איד בין אויפ'ן אַרט געווען. איד האָב דאָרטען
אינטערעסאַנטע מאַטעריאַל געפונען : די אַלטע ר' מאיר בעל
הנס שול, טהיילען פון אַלטען מויער און אַ האַטעל, וועלכע שטעהט
אין „מגדל“ אַליין. זי איז נאָר הונדערט יאָהר אַלט. „בית יחיאל“
רופט זי זיך, צום אַנדענקונג דעם אומפאַרגעסענעם דר. יחיאל
צלענאווי, איינער פון די גרעסטע אידען אין אַנפאַנג פון אונזער
רענעסאַנס. די ווילא האַרמאָנירט גוט מיט די אַרומיגע נאַטור
און איז געבויט אין כאַראַקטער פון די אַלטע געביידעס, וואָס איז
נאָך דאָן געוועזען אין טבריה. ביי מיר איז אַן אינטערעסאַנטע
זאָך אַרויסגעגאַנגען. קומט, איד וועל אייד ווייזען. ער איז גע-
שווינד צווישען די פלאַנצונגען אַוועק. מיר זיינען איהם נאָכ-
געגאַנגען.

אין מיטען אטעליע איז אַ פרייער פלאַץ געוועזען, אויסגע-
פלאַסטערט מיט רויטע מאַרמאָר פלאַטען, אין רעכטען מיטען איז
אויף אַ סטאַטיוו אַ מאַדעל פון אַ ווילא געשטאַנען, נעבען סטאַ-
טיוו אויף אַ ניעדעריגען טישעל איז געווען לעהם, פאַרשיידענע
מאָדעליר העלצער, ליניאַלען און אַ רונדער צירקעל.

— בלייבט, הערר סעקרעטאַר, דאָ שטעהן. זעצט זיך,
אַט אַזוי וועט איהר בעסער זעהען — האָט דער אַרכיטעקט, אין
דער היילע געזאָגט, אַליין זיך אַוועקגעשטעלט ניט ווייט פונ'ם
מאָדעל, מיט אומרוהיגען בליק איהם בעטראַכט.

מיר זיינען שטעהן געבליעבען נעבען סעקרעטאַר.

נאָר איצט האָב איד פאַרשטאַנען, וואָרום דער אַרכיטעקט מאַ-
דערלייט זיינע פראַיעקטען און האָט אַזא אייגענאַרטיגער אַטעליע.
קיין קינסטלערישע צייכענונג קען ניט געבען דעם אילוזיאָן פון אַ
נאַטירליכע געביידע אין פרייען, ווי דער פון העל-געלען לעהם
מאָדעל, אויפ'ן הינטערגרונד פון די פלאַנצונגען ! נאָך אַ גרע-
סערער ווירקונג, האָט אויף מיר געמאַכט, ווען דער מאָדעל האָט
זיך גענומען לאַנגזאַם אומדרעהען. די מינוטען וואָס ער האָט
זיך לאַנגזאַם אומגעדריעהט, האָט מיר אויסגעווייזען, ווי איד

אליו וואלט ארומגעגאנגען ארום די ווילא. איך בין, ווי א פאר-
כשופ'טער געשמאנען, ניט געקענט מיינע אויגען אברייסען פון
דער וואונדערבארע געביידע.

דער סעקרעטאר איז רוהיג געזעסען, מיט'ן האנד צוגעהאל-
טען זיין פענסנע, קיין ווארט ניט געזאגט.

דער ארכיטעקט האט זיך אומרוהיג בעוועגט, איינגעבויגען,
אויסגעגלייכט, די גאנצע צייט ניט אָבגעריסען זיין שאַרפען בליק
פון מאַדעל. ביין ענדע האָט זיך אַ שמערץ אויף זיין געזיכט אויס-
געגאסען.

— וואונדערבאר! געטליך! איהר האט א נייעם פעריל
צו בעשיינען אונזער ים כנרת, געשאפען! — האט דער סעקרע-
טאר פון האַרצען געזאגט. — רבי, לאַזט מיר אייער האַנד דרי-
קען. — ער איז צוגעגאנגען, גענומען דעם ארכיטעקט'ס איינגע-
שמירטע האַנד און וואַרעם געטרייסעלט. דעם ארכיטעקט'ס גע-
זיכט איז אויף איין מאָהל ליכטיג געוואָרען, מיט פריידע האַט
ער אויסגעשריען:

— ווארט, היילט ניט! עס איז נאך ניט פאַרטיג. איך
האָב נאָך וואָס צו ענדערען. אַקאַרשט בעמערקט. דאָס וועט שעהן
זיין נעבען ים כנרת, דאָרט איז אַלעס שעהן; נאָר שעהנהייט,
מוז מען נעבען ים כנרת בויען, אזוי ווי די אַרומיגע בערג, אזוי
ווי דער חרמון.

— רבי, איך האָב אַ קליינע ענדערונג פאַרצולעגען: פאַר-
גרעסערט די געביידע, מאַכט מעהר צימערען. מיר האָבען נוי-
טיג פאַר טויזענד-צוויייהונדערט פערזאָן. עס איז אונז בעקווע-
מער איינע אַ גרויסע, אַלס אייניגע קליינע געביידען. ענטשול-
דיגט, דאָס איך ערלויב מיר אייך צו בעמערקען, נאָר אונזער
„ראַהט“ האָט אזא מיינונג אַרויסגעזאָגט.

אַ שאַטען האָט זיך, אויף איין מאָהל, בעדעקט דעם אַר-
כיטעקט'ס בעוועגליכען פנים, ער האָט לאַנגזאַם, אַבער פעסט,
געענטפערט:

— קיין ענדערונג קען מען דאָ ניט מאַכען. אייער געהערטען
„ראַטה'ס“ מיינונג קען דאָ אויך ווייניג העלפען. נעבען כנרת
ט ה א ר לאַנגע געביידען ניט זיין. מען טהאָר קיין פאַראַלעלע
ליניע צו די בערג ניט מאַכען, עס וועט די האַרמאָניע שטערען. די
ווילא איז גערעכענט פאַר הונדערט און פופציג פערזאָן. אין אַכט

וויילאס וועלען טויזענד און צוויי הונדערט וואהנען. איד וועל אייד
נאך זעכען פראיעקטען מאכען אין דעם זעלבען כאראקטער, נאך
פארשיידענע וואראציאנען. וואס עס געהער צו בעקוועמליכקייט,
וועל איד שוין מיט'ן „ראטה" צוזאמען געפינען א מיטעל, בעקוועם
אויף צו מאכען. —

ער האט זיך פארנויגט, נערווען גענומען מיט די פינגער דעם
שטיקעל לעהם קנעטען. דער סעקרעטאר האט זיך מיט עהרענפורכט
פארנויגט, מיט גרויס רעספעקט געזאגט :

— רבי, איהר זייט גערעכט. דער כלל טהאר ניט ליידען צו-
ליעב דעם פרט. דאנק אייד פאר'ן גרויסען פארגעניגען ביי אייד
אין אטעליע צו זיין. די ווילא איז א פערל. איד שטעל מיר פאר,
ווי שעהן עס וועט זיין די אלע אכט ווילען ביוואמען צווישען פלאנ-
צונגען ביין ברעג כנרת. דאס וועט „א ווילען-שטאדט" זיין.

— אויך גיך, נאך אין איין יאהר צייט. א גרויסע הויז פאר
טויזענד און צוויי הונדערט פערזאן מוז אס ווייניגסטען דריי יאהר
געדויערען. ביטע גיט איבער אייער „ראטה", מיינע פראגען, איד
ווארט אויף א באלידיגען ענטפער. אהן דעם קען איד ניט די אי-
נערליכע טהיילונג ריכטיג מאכען. —

ער האט דעם סעקרעטאר געגעבען א קאנווערט. דער סעקר-
רעטאר האט צוגענומען, נאך א מאהל זיך פארנויגט, „שלום"
געזאגט, ארויסגעגאנגען. מיר זיינען איהם נאכגעגאנגען.

— דאס איז א ג'עניע ! האב איד מיט ענטציקונג, געהענ-
דיג, מיין לעהרער געזאגט. — אבער איד פארשטעה ניט, ווי
קען דאס אן ארכיטעקט ניט וועלען הערען דעם מיינונג פון בע-
שטעלער ? ער מוז דאך וויסען די בעדינגונגען, אהן דעם קען
דאך די געביידע צוועקמעסיג ניט זיין. דאן גיט דאך אויך מא-
טעריעלע פראגען. איהם קען מען דאך קיין ווארט ריידען.

ער מאכט איצטער דעם אויסערליכען אויסזעהען פונ'ם גע-
ביידע. די טהייל וואס אלע זעהען, וואס געהער צו אלעמען,
ו ו י י ל ז י א י ז א ט ה י י ל פ ו ז א ל ע ס .
אין דעם, האט קיין איינציגער קיין רעכט דעם קינסטלער צו שטע-
רען. דער פריוואט בעשטעלער קען נאך נאך זיין געשמאק אויס-
וועהלען דעם ארכיטעקט, אבער ניט ענדערען דעם געשמאק פון
ארכיטעקט. די ווילא, דאצו, איז א געזעלשאפטליכע, זעלבסט-
פארשטענדליך, דאס ער דארף ניט זיך רעכענען מיט דעם גע-

שמאס פון די בעאמטע. דאס איז אלץ וועגען די אויסערליכע קינסט-
לערישען טהייל, גאנץ אנדערש אזי מיט די אינערליכסטע איינ-
ריכטונגען. דא מאכט קיין ארכיטעקט ניט אהן דעם בעשטעלער,
וועלכער ווייסט, וואס ער פארלאנגט, זיינע בעקוועהמליכקייט
און זאגאר זיינע קאפריזען, נאר מען טהאר ניט אנהויבען צו בויען,
אהנע ערלויבענים פון א ספעציעלע קאמיסאן, וועלכע זארגט ווע-
גען היגיענישע, פייער-זיכערקייט און סאלידיגקייט פון יעדען גע-
ביידע. דאס געהער אויף די גאנצע געזעלשאפט, ווייל אלע דאר-
פען ניט ליידען צוליעב איינעם. וועגען געלד איז איבערהויפט
ביי אונזערע געזעלשאפטליכע געביידען קיין פראגע, זיי קאסט
ניט דער בויען. זיי צאהלען נאר יעהרליך דירה-געלד. —

איך האב די לעצטע ווערטער ניט פארשטאנען. ווער צאהלט
פאר'ן בויען? וועמען צאהלט מען דירה-געלד? האב איך מיר
געפרעגט. דער לעהרער האט אויף מיינע געדאנקען גלייך געענט-
פערט:

— מיר מאכען אן אנלייהע ביי אונזערע קינדער, אייניקלאך
און אור-אייניקלאך אויפ'ן חשבון פון די ירושה, וועלכע מיר ווע-
לען די שפעטערדיגע דורות איבערלאזען. מיט אנדערע ווערטער,
מען בויט מיט געליהענע געלד אויף לאנגע טערמינען צו באצאה-
לען. אזוי, דאס אונזערע אור-אייניקלאך וועלען אויף מיט-העל-
פען בעצאהלען פאר אלעם וואס זיי וועלען בעקומען בירושה פון
די פריהעריגע דורות.

געוואלט צום טהויער צוגעהן, זעהען אויפ'ן טאפעל אן אדרעס
פון א בילדהויער. דער לעהרער האט מיר מיט א גוטען שמייכל
געזאגט:

— קום, איך וועל דיר ווייזען, איך קען דא זייערע אלע-
מענס אטעליעס. זיי זיינען דאך מיינע קינדער, איך וואהן אי-
מער מיט זיי, אין זיי. —

ער האט מיר געגענאיבער צו א גרויסע געביידע צוגעפיהרט.
— דאס איז די אטעליעס פון רבי מנשה בן יהושפט. ער
איז איצטער איינער פון די גרעסטע בילד-הויער פון פאלעסטינא,
דער שטאלץ פון אידישען פאלק. איהם האט דער ארכיטעקט רבי
אפרים בן חרמונה צו פארדאנקען, דאס זיין אפעראדהויו איז די
שעהנסטע געביידע אין ירושלם. און צוליעב זיין גאהענטען חבר
אפרים, איז זיינע סקולפטורען אזוי מאנומענטאל... די ביידע

האבען נאך א פריינד, דעם בעריהמטען לאנדשאפט־מאהלער, דבי יהודה הורחי. די דריי רופט מען „די דריי אייניגע“. זיי זיינען אלע צוזאמען, דיינקען ווי איין מענש, אין יעדענ'ס ווערק איז דא א טהייל פון די נשמות פון זיינע חברים, יעדער פון זיי האט זיינע ליכטיגע אידעען געפונען אין דער צייט פון זייערע אונז-ענדליכע געשפרעכען. זיי מאכען ביי זיך, אין זייערע אטעליעס, נאך דאס, וואס פריהער איז שוין אין זייער הארצען געשאפען גע-ווארען, אין די ליכטיגע מינוטען, ווען די דריי געניאלע קינסטלער האבען צוזאמען פאנטאזירט, זייערע קוים-בעמערקזאמע געדאנקען פונקען איינער דעם צווייטען ערצעהלט. די דריי געטליכע קונסטע: ארכיטעקטור, סקולפטור און מאהלען האבען זיי אין איין גאנצעם פאראייניגט, וועלכע איז איצטער דאס לעצטע וואָרט אין אונזער קונסט.

פאר מיינע אויגען איז נאך א גרויס גלאטע וואנט געשטאנען. דריי טהירען זיינען אין וואנט געווען. די מיטעלסטע — א גרויסע ברייטע טהויער, אונטען ברייטער ווי אויבען, און צוויי קליינע — ביי די ברעגעס פון דער וואנט. קיין איין פענסטער איז אין גאנצען וואנט ניט געווען, נאך אויבען, אונטער דעם גרויסן סען אויסגעבויגענעם בולט'ען קארניז איז א רייע, איבערען גאנצען לענג פון וואנט, שמאלע פענסטערלאך, צווישען זיי קאלאנ-קעס. די וואנט איז געשטאנען אויף א גרויסען בולט'ענעם סאָקאָל אויף וועלכען עס איז געווען אויסגעשטעלט פארשיידענע פיגורען, גרופען און הארערליעפען. אין וואנט אליין איז געוועזען איינ-געזעצט פארשיידענע בארעליעפען, מאסקען און אנדערע ארכי-טעקטארישע פארציערונגען. דער הויפט קאליר פון וואנט איז געווען גרוילאך מיט געלבע און גרינליכע פלעקען, צוזאמען האט עס, א ווייכען, דורכזיכטיגען טאן פון אן אלטע רואינא געהאט. די אלע סקולפטורען זיינען געווען, אָדער העלער פון דער וואנט, אָדער טינקעלער, נאך קיינע ווייסע אָדער שווארצע סקולפטורען האב איך ניט געזעהען. א פאר זאכען, קליינע, זיינען פון מאיא-ליקא און מאטען גלאז געווען. ווען איך בין צו דער וואנט צוגע-גאנגען, האב איך, צו מיין פארוואונדערונג, געזעהען, דאס אלעס איז פון געמאהלטער גיפס, פראוויזאריש געמאכט, נאך צו זעהען דעם עפעקט פון די סקולפטורען אין פרייען. אזוי ווי דער גרויסער טהויער איז דא אויך געווען געשלאָסען, זיינען מיר אריין

דורכ'ן אָפּענעם קליינעם טהיר. ביין טהיר געזעהן אַן אויפּשריפט : „פון צוויי ביז פיער נאָכמיטאָג איז איינטריט פּרײַ. ביטע אין טעלעפּאָן זאָגען דעם נאָמען, פאַר'ן אַוועקגעהן זיך מעלדען אין ביראָ".

קיין לעבעדיגער מענש איז נישט צו זעהן, אָבער סקולפּטורנע פיגורען, אויף יעדער טריט. אַ גאַנץ בעזונדער וועלט מיט איי-גענע בעשעפענישען איז דאָרט געווען. דער צימער, וואו מיר זיינען אַריינגעקומען, איז נאָר אַ דורכגאַנגס צימער. שמאַל און לאַנג, זיך געענדיגט מיט אַן אָפּענע אַרקע אין הויף אַרײַן, וועלכער איז בעלויכטען מיט זונען-שיין; זיינע בוימער, בלומען און פיגורען האָבען פון דאָנעט, ווי אַ ליכטיגע מערכען אויסגעווייעזען, עס האָט מיר געצויגען, דאָרט אַריינצוגעהען. דער לעהרער האָט מיר געזאָגט :

— דאָרפסט זיך נישט היילען, פריהער מוזט דו זעהן די גאַנצע, צו וועלכע די סקולפּטורען איז געמאַכט געוואָרען. — און האָט מיר געווייעזען אויפ'ן ניעדעריגען פּרײַז פון קאָלירטע פּאַטאַ-גראַפיעס, וועלכע איז געווען אין ביידע לענג פון די ווענט.—זעהסט דו דעם זעלטענעם קראַפט און האַרמאָניע, וואָס דאָס אַלעס האָט ? דאָ האָט זיך פאַראייניגט אַרכיטעקטור, סקולפּטור און מאַהלעריי. פיעל פּאַטאַגראַפיעס האָב איך דאָרט געזעהען. יעדער פון זיי איז אַ בילד געוועזען, וואו די סקולפּטורע איז איהר מיטעל-פונקט, איהר הויפט מאַטיוו. די דענקמעהלער, פּאַנטאָנען האָ-בען זיך האַרמאָניש פאַראייניגט מיט אַרומיגע געביידען, אָדער בוי-מער, וואו זיי זיינען געשטאַנען. די אַרכיטעקטור פיגורען האָבען זיך צוזאַמענגעגאַסען מיט די געביידען אַזוי, ווי זיי וואָלטען צו-זאַמען אויסגעוואַקסען, פון איין האַנד אַלעס געמאַכט. ווי מען וואָלט אויף אַ צופעליגען בולט'ען שטיין עטוואָס בעפּוצט. נישט פאַרענדיגט, נאָר מיט גרויסע קינסטלערישע, קראַפטיגע ליניען עטוואָס וואונדערבאַרעס בעצייכענט, וועלכע לאָגיש געהער צום בנין אַזוי, ווי די בלוס צום פלאַנצען. די אינערליכע פיגורען זיי-נען ווי נאַטירליכע איינוואָהנער פון די פּראַכטפּאָלע זאָלען, וואָס דער אַרכיטעקט, האָט פאַר זיי געמאַכט. די נאַטירליכע פאַרב פון די פּאַטאַגראַפיעס, האָבען מיר געווייעזען אויף דעם הערליכען טאַן פון די סקולפּטורען. ווי זיי האַרמאָנירען מיט אַלעס וואָס אַרום זיי געפינט זיך.

נאך איין בעזאנדערעם בעמערקט : ניטא מעהרער קיין הויכע
פערדעסטאלען פאר מענשליכע פיגורען. די גראנדיעזקייט פון זיינע
פיגורען, האט ער געזוכט צו ערגרייכען ניט אין אויפהויבען, נאך
אין ערווייטערען פון אנשויער, דורך דעם, וואס ער האט זיי
אָבעטהיילט מיט בלומען אָדער וואַסער און דאָס גלייכען. מען
האט אין מאָנמענטאלע סקולפטורען געזעהן דעם, פאר וועמען
דער מאָנמענט איז געמאכט געוואָרען, זיין אויסערליכען, נא-
טירליכען בעוועגונג איז לעבען און געשטאלט מיט זיין אינערליכע
נשמה. ער האט איהם, בוכשטעבליך, פערעווינגט פאר די צוקינפ-
טיגע דורות... ווי לעכערליך מיר איז געוואָרען, ווען איך האב
מיר דערמאָהנט די טויזענדער אייראָפּעאישע דענקמעהלער, וואָס
איך האב געזעהן ! ווי טרויעריג איז זייער שוואַכקייט, מורא צו
האַבען אַבזוטערעמען פון די אַלטע טראַדיציאָן קינדעריש-טעאַטראַלע
„גרויסקייט“. ווי קאַמיש מיר האָט אויסגעוויעזען זייערע, ספּע-
ציאַל אויסגעבויטע אוננצוליכע אַרטיסטיקעטורנע צאַצקעס, בע-
שמעלט, ווי צום פאַרקויפּען, מיט פאַרשיידענע פיגורען און גאַנץ
אויבען דעם „העלד“ אַליין, פון וועלכען מען זעהט, געוועהנליך,
נאָך די נאָז-לעכער און פון ווייטען איין סילועט. ווי גרויס עס
שמעהט אין מיין צייט אין אייראָפּא די סקולפטור און ווי קליין
די סקולפטאָרען אַליין ! ווי איינפאַך, געניאַל, דער מנשה איז !
און ווי פרוכטבאַר ! זיינע ווערק מוז מען דאָך צעהלען אין די
טויזענדער ! ווי איז דאָס מעגליך געווען, דאָס מיר, אידען, האָ-
בען, נאָך נאָך איין יאהרהונדערט זעלבסטשמענדריגען לעבען, אַזא
געניאַלען סקולפטאָר, וועלכער האָט נאָנץ נייע וועגען אין סקולפטור
געוויעזען ? מיין לעהרער האָט מיר אויף מיינע געדאַנקען גע-
ענטפּערט :

— שוין מיט הונדערט יאָהר צוריק, זיינען אידען הויך גע-
שטאַנען אין אלע קונסט, און סקולפּטאָרען זיינען, פּראָפּאָרציאָ-
נלע, אַ גרויסע צאָהל ביי זיי געוועזען. זיי האָבען ניט קיין אוי-
סערגעוועהנליכעס געשאפּען, ווייל זייער גייסט, ווי אונזער
שכינה, איז אין גלח געווען. מיט דער בעפרייאונג דעם אידי-
שען פּאָלק, האָט זיך זיין אידישע נשמה בעפרייט, די נשמה,
וואָס זעהט ניט קיין שעהנהייט פון קערפּער אָהן שעהנהייט פון
גייסט. די סקולפּטאָרען האָבען געזוכט אַ נײַע אַר-
טע שעהנהייט'ס אידעאַל איבערגעבען, דאָן האָבען זיי גע-

מ ו ז ט נייע וועגען געפינען, וועלכע האָבען אַ גוטען וויר-
קונג אויפ'ן גאַנצען אייראָפּעאישען קונסט.

אויף זיין פרוכטבאַרקייט, דאַרפסט דו זיך ניט וואונדערען.
שוין אין די אַלטע צייטען, האָבען זיך די גרויסע ג'עניעס אויס-
געצייכענט מיט גרויסע פרוכטבאַרקייט. ביי איצטיגע פאַרפאַל-
קאמע טעכנישע מיטעל, איז פיעל לייכטער דאָס צו ערגרייכען.
און דער לעהרער האָט מיר פאַר'ן האַנד גענומען, אין הויף גע-
בראַכט.

אַ גרויסער הויף. אין גאַנצען באַדעקט מיט גלאַז-דאַך. ליענט
טיעפער אַלס די געביידע אַרום איהם. אויף דריי טרעפּען זיינען
מיר אַרונטערגעגאַנגען. דער הויף איז געווען אין זעלבען באַראַק-
טער, נאָר אין גרעסערען מאַסשטאַב, ווי ביים אַרכיטעקטאָר אפּריס.
העכער די בויער, מעהרער פּאַנטאַנען, און וואסער-בעקען. אי-
בעראל פיגורען, מעהרער פאַרשיידענע קליינע מאַקעטען פון די
אַרבייט, וואָס איך האָב פריהער די פּאַטאַגראַפיעס געזעהען. פיעל
ווייכע, געפלאַכטענע שטוהלען אויף וועלכע ווייניגע בעזוכער, זיי-
נען שטיל געזעסען. מיט ערענסט אויף די סקולפּטורען געקוקט.

ווי אין פאַר'כשופ'טער, ליכטיגער וועלט, בין איך דאָרט
אַרומגעגאַנגען! אָן אַלעס פאַרגעסענדיג, בין איך געגאַנגען שטיל,
ווי אַ לונאַטיק, פון איין ווערק צו די צווייטע, קוים, ווי בע-
טרונקען, זיך געריהרט. מיין קערפּער ניט געפיהלט, נאָר די
נשמה האָט ביי מיר געלעבט, געשוועבט אין די נייע, שעהנע
וועלטען פון ליכטיגען ג'עניע, ביי וועלכען איך האָב מיר געפּו-
נע. פאַרגעסען אפילו, אָן מיין גרויסען בעגלייטער, אָן מיין
לעהרער וועלכער האָט מיט ליכט פון מיר ניט אַבגעטראָטען.

— גענוג, — האָט ער מיר געזאָגט. — קום, איך וועל דיר
ווייזען, ווי עס ווערט געשאַפּען אַ גרויסע קונסט און דעם שעפּער
אַליין. זאָלען דייע אויגען זעהן דיין לעהרער — און האָט מיר
אין אַטעליע פון דעם גרעסטען אידישען בילד-הויער רבי מנשה בן
יהושפט אַריינגעפיהרט.

דער גרויסער קינסטלער איז גאַנץ אַליין אין זיין אַטעליע גע-
ווען. נאָר ער מיט זיין ניט-פאַרטיגען פיגור, וועלכען ער האָט
איצטער געאַרבייט. גאַנץ לידיג איז דער אַטעליע געווען. קיין
זאך האָט מען אויף די ווענט געזעהן. עס איז איבערהויפּט, קיין
ווענט געווען. נאָר פאַרהאַנגען פון גרוי-גרינליכען טוה, האָבען

איהם, ווי וואלקענס, ארומגערינגעלט. איד האב מיר אין פאל-
דען פון פארהאנג געשטעלט. פון דארט האב איד איהם מיט זיי-
נע ארבייט גוט געזעהן. אונגעפער זעכציג יאהר איז דער קינסט-
לער געווען. גרויע האר און א ווייסען בארד, קליינע פיגור, אבער
א פראפארציאנעלע מיט ליכטיגע אויגען. א נאקעטע פרויען-פי-
גור אין קליינעם פארמאט, האט ער מאדעלירט.
— זפרייה ! — האט ער אויסגערופען.

אין איין ארט, האט זיך דער טוד, ווי אין טהעאטער פאר-
נאנדערגעוויקעלט און איד האב א וואונדערבארען בילד געזעהן :
אויף א סאקאל איז א זעלטען שעהנע, צארטע, נאקעטע פרוי גע-
שטאנען. די גאנצע בעוועגונג פון איהר בויגעוורדיגען, עלאסטיר-
שען פיגור, האט אויסגעדריקט יונגער פייער און שטרעבונג,
איהרע איידעלע, ווייכע הענד האט זי ליידענשאפטליך אויסגע-
שטרעקט און איהר יונגע, נאך קינדערשע געזיכט, האט גע-
אטהעמט מיט דורשט צו האלזונג און לייעבע. הינטער איהר, איז,
אין ווינקעל, צוויי שפיעגלען געשטאנען. מען האט אויף איין
מאהל איהר פיגור ארום און ארום געזעהן.

דער קינסטלער איז אומבעוועגליך געשטאנען, נאך זיינע ברע-
נענדיגע אויגען, האבען אומרוהיג, נערווען און אויפגערעגט גע-
קוקט און מיט די פינגער גיך געקענט א שטיקעל פלאסטעלין. נאך
א פאר מינוטען האט ער מיט זיין האנד א מאך געטהאן. דער
פארהאנג האט זיך לאנגזאם ווייטער צונויפגערוקט און דער קינסט-
לער האט נערווען גיך געארבייט. די פיגור איז ווי א כשוף, אונ-
טער זיינע קינסטלערישע פינגער געוואקסען. די קאלטע פלאסטע-
לין האט די ווייבקיט און ווארעמקייט פון א לעבעדיגען מענשען
בעקומען. זי האט, ווי א פייע, זיך געצויגען צום קינסטלער.
איהרע הענד צו איהם געשטרעקט, און ער האט איהר אלץ מיט
זיינע פינגער צארט געגלעט, מיט פייער יעדער גליעד בעציי-
כענט און מיט לייעבע איהר אויף אלע זייטען בעקוקט. שטעהענדי-
דיג האט ער געארבייט. מיט ביידע הענט אויף איין מאהל, מיט'ן
גאנצען קערפער, מיט די גאנצע נשמה. . . ער האט מיר דאן אויס-
געווייעזען גאנץ יונג, אזוי פריי זיינען זיינע בעוועגונגען געווען.
לאנג האט ער אזוי געארבייט. ביין ענדע האט ער זיך אבער-
רוקט, בעטראכט איהר מיט זיין שארפען בליק, עטוואס פאר-
בעסערט, ווייטער זיך אבערוקט. אויף א ווייכען פאסטעל אוועק-

געזעצט. זיין געזיכט האָט זיך מיט אַ מיערע בלאַסקייט בערעקט. אייניגע מינוטען איז ער אומבעוועגליך געזעסען. נאכהער האָט ער לאַנגזאַם, מיער, זיך אויפגעהויבען, אַ שראַנק-טהיר אונטער רען פאַרהאַנג געעפענט. אָנגעגאַסען אַ גלעזל, אויסגעטרונקען, גלייך אַ צווייטע, עטוואָס געגעסען און פאַררויכערט אַ שמעקענ-דיגען סיגאַר. ווייטער אויפ'ן פּאַטעל אַוועקגעזעצט.

בין שטיל געשטאַנען, מורא געהאַט צו אַטהעמען. מיר האָט זיך אַלס געטראַכט, ווען ער וועט אויף אונזער זייט אַ קוק געבען, וועט ער אונז געוויס זעהען. פאַר זיינע אַלס-זעהענדע אויגען, איז קיין זאַך ניט פאַרבאָרגען. אין דער זעלבער צייט, מיין בליק ניט געקענט פון איהם ארונטערנעהמען, מיט אַזאָ קראַפט האָט מיר זיין פיגור צוגעצויגען. ער איז זיך רהיג געזעסען, גע-רויכערט, שטיל אונטערגעזונגען, אויפ'ן רויך געקוקט. צייטענ-ווייז אויף זיין פיגור, וועלכע איז געשטאַנען מיט ליידענשאַפט-ליך - אויסגעשטרעקטע הענט געגען איהם, ווי זי וואָלט איהם רופען צו זיך. ביי'ן ענדע, האָט ער מיט זיין שטאַרקע האַנד צוגעדריקט דעם הענטעל פון זיין פּאַטעל. דער סטאַטיוו, צוזאַמען מיט די פיגור, האָט זיך לאַנגזאַם גענומען דרעהען. זי איז ווי אַ לעבעדיגע געוואָרען... ווען זי האָט זיך אין גאַנצען אומגעדרעהט, האָט דער קינסטלער זיין סיגאַר אַוועקגעוואָרפען און אויסגעשריען מיט אַ פרעהליכען גוטען קול.

— זפּריה, נאָר דאָס געזיכט !

דער פאַרהאַנג האָט זיך ווייטער פאַנאָנדערגעוויקעלט. די-זעלבע פרוי, עטוואָס פאַרעקט, איז אויף אַ שטוהל געזעסען און גלייך דעם קינסטלער אין די אויגען געקוקט... איך האָב אַ ציטער געטהאָן. ווען איך האָב איהר געזיכט געזעהען. גאָט, וועלכע אויסדרוקספאַלע אויגען ! לייעבע און ליידען, שמערץ און גליק, קראַפט און אונענדליכע צערטליכע, איבערגעגעבענ-קייט, איז צוזאַמען אין איהרע שעהנע אויגען געווען ! ... איה-רע פובליכע, קינדערש-אונשולדיגע ליפען זיינען עטוואָס אַפען. גלייך ווי זי וואָלט פון פיעל אויפגענונג ניט קענען אַטהעמען, גלייך, ווי זי וואָלט באַרייט זיין זיי באהעפטען מיט'ן קינסטלער'ס ליפען. הייס, שטאַרק, פעסט אין זיי זיך איינקלעפען... דער קינסטלער האָט פון איהר די אויגען ניט אַראָפּגעלאָזען, אַליין אויך די ליפען עטוואָס געעפענט, און אונבעוואוסט קוים גע-

שעפֿטשעט : — „ליעבע, גוטע, קליינע קעצעלע". זי איז
רויט געוואָרען און הויך, קינדערש זיך צולאָכט. נאָך דעם האָט
זי די הענט, ווי נאָך אַ שלאָף, אויסגעצויגען, טיעף אָבגעאַטהעמט
און געזאָגט. — רבי, איך בין שוין מיעד. איך בין שוין דריי
שעה ביי אייך, כמעט דעם בוך דורכגעלעזען. גענוג, איך וויל
אַהיים געהן.

— — וואָרט, מיין קעצעלע, איך דאַרף אויך ענדיג
גען — האָט ער איהר לאָכענד געזאָגט. — מאַד מיר נאָך אַ מאַהל
אַזאַ פֿנימ'ל, אָבער ניט געלאָכט ! —

ער איז צו איהר צוגעגאַנגען און גלייך איז די קינדערשע
ליפעלאָך אַ קויש געגעבען. זי האָט איהם מיט ביידע הענט זיין
קאָפּ אַרומגענומען, אין הויכען שטערען, שטיעפֿעריש געקוישט,
לאָכענדיג געזאָגט :

— גלייך, רבי, פֿאַרמאַכט אויף אַ וויילע די אויגען, וועט
איהר שוין זעהען.

דער קינסטלער האָט מיט'ן האַנד זיינע אויגען פֿאַרשטעלט.
זי האָט זיך אויגענבליק געענדערט. וויעדער איז פֿאַר מינע אויגען
די געטליכע, שעהנע פֿרוי מיט'ן רעטזאַמען אויסדרוק אין די
אויגען, געשטאַנען. דער קינסטלער האָט זיינע הענט אַראָב-
געלאָזען, מיט זיין שאַרפען בליק איהר דורכגעדראַנגען.

ווי צוויי פֿאַרשטיינערטע פיגורען זיינען זיי געבליעבען איי-
נער געגען צווייטען. וואָס פֿאַר אַ זעלטענער בילד דאַס איז גע-
ווען ! דער קינסטלער האָט מיט'ן האַנד אַ מאַד געטהאָן, צו
זיין אַרבייט אַוועק. דער פֿאַרהאַנג האָט זיך לאַנגזאַם צונויפֿגע-
צויגען.

שטיל, מיט פֿאַרשלאָסענע ליפען האָט ער לאַנג געאַרבייט.
אויף איין מאַהל זיך אָבגעריסען, פֿון ווייטען בעטראַכט, איר-
גענד-וואו זיך צוגעריהרט און „גענוג !" אויסגעשריען. פֿון הינד-
טערען פֿאַרהאַנג, איז דער מאַדעל אַרויסגעשפּראַנגען, גראַציעז
איינגעוויקעלט אין אַ ווייכען געבליכען לייווענד מיט נאַקעטע הענט
און באַרוועס.

— שוין געענדיגט, רבי ? — האָט זי פֿרעהלאָך געפרעגט.
— איך האב נאָך מיין בוך ניט געענדיגט. מעג מען זעהן ?
— קום אַהער, קליינע שפּרינגערקע, זעהסט דו ? מיר

האָסט דו געהיילט. איך האָב פריהער פאַר דיר געענדיגט. כוּם, וואָס מיר ביידע האָבען געמאַכט. געפעהלסט דו זיך ? ער האָט די פיגור אויף אַלע זייטען געדריעהט.

זי האָט מיט אַן עכט־פרויעשע נייגעריגקייט סעריאָז די פיגור בעקוקט און אומעטיג געזאָגט :

— די פיגור וועט אויבגי שעהן און יונג בלייבען, און איך ? נאָך אַ פאַר צעהנדליג יאָהר, ניטאָ זפּרירה ! אַן אַלטע אידענע אויף איהר אַרט. — און האָט קאַמיש איהר לייעב פנימ'ל פאַר-קרימט.

— ניו, נאָרעלע. אַ מענש בלייבט אימער שעהן, ווען נאָר ער בלייבט אַ „מענש“. יעדער צייט האָט זיין שעהנהייט. איצטער ביסט דו אַ שעהנע, שפּרינגענדע קעצעלע ; שפעטער וועסט דו ווערען אַ לייעבע מאַמעלע און נאָך שפעטער — אַ גוטער מענש. מען מוז נאָר אַ „מענש“ אַלע מאָהל זיין. נו, אַ דאנק דיר פאַר די ישעהנע פיגורקע, וואָס דו האָסט מיר געהאַלפּען מאַ-כען. איך וועל פון איהר אַ גרויסע מאַרמאָרנע פיגור, פאַר בנימין פאַרק מאַכען. דעם גאַנצען לעבען, וועסט דו לויפּען דאָרט זיך זעהען. ווי דו האָסט אַ מאָהל אויסגעזעהען, ווען דינע הענטע-לאָך זיינען אזוי רונד געווען. —

ער האָט לייכט איהר עלאַסטישע הענט אַ פאַטש געגעבען, נאָכהער צו זיינע ליפּען צוגעטראָגען. זי האָט איהם הייס די הענט געקושט, ערענסט געזאָגט :

— רבי, מיין טהייערער, גוטער רבי ! איך קען אייך ניט אַבראָנקען. איהר האָט מיר, מיין קערפּער, וואָס וועט דאָך פאַרט פאַרוועלקט ווערען, אומשטערבליך געמאַכט. פאַרגעסט ניט, רבי, דאָס מיט פריידען, וועל איך צו אייך קומען, ווען נאָר איהר וועט מיר דאַרפּען. דערווייל שלום ! איך מוז לוי-פען. איך מוז נאָך היינט שפּיעלען פאַר'ן קינאַ-אפּאַראַט. דאָס לייעב איך בעסער, ווי ביי אונז אין טהעאַטער פאַר'ן פּובליקום. — זי האָט ווייטער זיין האַנד געקושט און שטיפּעריש-טאַנצענ-דיג איז זי הינטערען פאַרהאַנג אַנטלאָפּען.

דער קינסטלער האָט ביי אַ רעהר געפרעגט :

— מאיר, איך קען צו דיר אַריינגעהן ? ביזט דו שוין ווייט מיט דינע אַרבייט ?

— געוויס, רבי, איך וואָרט אויף אייך. ישעיהו איז שוין

באלד פארטיג, רבן — האט זיך פון רעהר דייטליך געהערט.
דער קינסטלער איז ארויס. מיר זיינען איהם נאכגעגאנגען.

י.

אין א גרויסען אטעליע זיינען מיר אריינגעגאנגען. אין גאנצן פול מיט גיפסענע פיגורען, בארליעפען, ביוסטען, גיפס-אבגיסעס נאך דער נאטור פון הענט, פיס און אנדערע קערפער-טהיילען. אין מיטען איז געשטאנען א גרויסע פיגור פון לעהם צו וועלכע רבי מנשה איז צוגעגאנגען. זיין געהילף, מאיר, איז הינטער איהם געשטאנען און צוזאמען מיט זיין לעהרער אויף די פיגור געקוקט. די פיגור האט פארגעשטעלט ישעיהו הנביא אין דעם מאמענט פון זיינע נביאות, וועגען משיח'ס צייטען. „והיה באחרית הימים“... גראנדיעז איז די פיגור געווען, אין זיינע רייכע, לאנגע, ברייטע קליידער מיט די געטליך-ליכטיגע געזיכט, ארומגערינגעלט מיט די לאנגע האר און בארד, וועלכע האבען זיך, ווי בעוועגט פון ווינד; אין זיין גרויסען, הויכען, ערענסטען שטערען, האט מען געפיהלט הויכע געדאנקען; זיינע ברייט-געפענטע בליטציגע אויגען, האבען א נייע וועלט געזעהן, א וועלט, ווען דער שטארקער וועט ניט הערשען אויפ'ן שוואכען. „מען וועט צוברעכען די שווערדען אויף אקער-אייזען, קיין פאלק וועט ניט אויפהויבען אויף א צווייטע א שווערד און מען וועט ניט לעהרנען מלחמה האלטען“...

נעבען די גרויסע פיגור איז, א קליינע, גיפסענע — געשטאנען. דער מאקעט, וואס דער קינסטלער האט אליין געמאכט. פיעל פונקטען מיט בלייזשיפט איז אויף איהר געווען, אין די הויפט-פונקטען אריינגעזעצט גענעל, וואס עס איז נויטהיג ביים פאר-גרעסערונג. דאך האט די קליינע פיגורקע אויף מיר א גרע-טערען איינדרוק געמאכט. איהר ניט, אין גאנצען, געענדיגט-קייט, האט איהר מעהר לעבען און לופט צוגעגעבען. דער מייס-טער האט א פאר מאהל אויף זיין מאקעט געקוקט, געהענטער צו די גרויסע סטאטוע צוגעגאנגען. מאיר האט איהם געשווינד

דעם הויכען שטעהנדיגן לייטער צוגערוקט, אויף וועלכען דער קינסטלער איז לאנגזאם, ניט אראבלאזענדיג די אויגען פון פיגור, ארויפגעגאנגען. איך האב ניט געקענט זעהען, וואס ער טהוט דארטען, אבער איך האב געקענט גוט זעהען די געזיכט פונ'ם קינסטלער, וועלכער האט אלס מעהרער און מעהרער דעם אויסדרוק פון די פיגור בעקומען: ער איז ווי עלטער געוואָרען. מיט אַ גאנץ אנדער פייער האָבען זיינע אויגען געלויכטען. איז גאנצען רוחיגער און העכער אויסגעוועזען.

איינציגווייז זיינען אייניגע מענשען געקומען. נאך זייערע ארבייטס העמער, זיינען דאס אויך סקולפטורען געווען. צווישן זיי, אַ מיידעל, אַ גאנץ יונגע קינד, קום דרייצעהן יאָהר אלט. דער קינסטלער איז פון לייטער אַראָפּ, נאָך אַ מאָל פון אונטען די פיגור בעטראכט, מיט צופריעדנהייט געזאָגט:

— מאיר, אונזער ישעיהו איז ניט שלעכט ארויס. ריכטיג קינדער? — האָט ער זיך צו זיי, פרעהלאך, געווענדעט.
— און דו, בצלאל — האָט ער צום אינגסטען געזאָגט, — וואָס ביזט דו אזוי אומעטיג? קום צו מיר, דערצעהל מיר, ווי עס געהט דיינע ארבייט.

בצלאל איז צוגעגאנגען, מיט אַראָבעלעזענע אויגען האָט ער טרויעריג געזאָגט:

— רבי, מײן אַרבייט געהט זעהר שלעכט, איך וועל ניט קענען ענדיגען אייער „בת יפתח“. איך קען ניט קאָפירען. איך קען נאָך ניט גוט מאַדעלירען, איך מוז מיר נאָך פיעל לעהרנען.
— זיי ניט אזוי פאַרצווייפּעלט, מײן קינד. מיר קענען אַלע ניט גוט מאַדעלירען, מיר מוזען דעם גאַנצען לעבען נאָך לעהרנען. דאָך מאַכען מיר עטוואָס, זעהסט דו, וואָס אונזער מאיר האָט געמאַכט? וואָרט, דו וועסט אויך אזוי גוט אַרבייטען. דו מוזט אייניגע מיינע פיגורען נאָך פאַרגרעסערען, נאכהער וועסט דו אייגענע מאַכען, האָסט נאָך צייט, דו ביזט אַ ביסעל אינגער פאַר מיר. —

ער האָט אַרט זיינע זיידענע לאַנגע האָר געגלעט. בצלאל האָט זיינע גרויסע, פול מיט ליכטע, אויגען אויף זיין לעהרער אויפגעוויכען און די הענט געקושט.

— און דו, יונתן, ווי האַלט אונזער „ירמיה“? — האָט

ער זיך צו א טונקעלען. בעוועגליכען יונגען מענשען, מיט שוואַר-
צע, געקרויזטע האַר, געווענדעט.

— אײַך האָב שוין געענדיגט, רבי, אײַך וואָרט אױף אײַך.
קענט איהר, רבי, אין מיין אטעליע קומען ?

— גוט, גלייך געהען מיר אַלע. אײַך וועל מיר עטוואָס
אַברוהען, אײַך בין מיער, קינדער, שלעכט אַ סקולפּטור אַלט
צו ווערען. צו אונזער אַרבייט, מוז מען כח האָבען, אַט ווי דער
„שמשון הגבור“, און האָט אַ פּאַטש געגעבען מאיר'ס נאַקעטע,
שטאַרקע פלייצע.

אַלע האָבען געלאַכט. אײַנער האָט בעמערקט, דאָס מאיר
ווייל מעהר ניט מאַנומענטאַל-פיגורען מאַכען, ער זאָגט, דאָס
ער לייעבט קליינע סקולפּטור, עלפּענביין שניצערײַ, ער איז דאָ-
צו געבאַרען.

— לאַכט ניט קינדער, מיר לייעבען אַלע קאַנטראַסטען. וויי-
טער קען אַ מיניאַטור פיגור מאַנומענטאַל אױף זײַן. און דו, עזרא,
וואָס מאַכט „אַליהו הנביא“ ? נעכטען האָסט דו מיר גערופּען.
אײַך האָב קיין צײַט געהאַט, מיר וועלען צו דיר אױף אַרײַן-
געהן.

— גוט, רבי, נאָר נעכטען האָב אײַך געמיינט, דאָס אײַך
בין שוין פאַרטיג. אײַך האָב הײַנט דעם גאַנצען טאָג געאַרבייט.
און אײַך זעהט, דאָס אײַך מוז נאָך אַ פאַר טעג אַרבייטען.

— עס מאַכט ניט. אָבער ווייס. ענדיגען קען מען קיין
מאָהל ניט. וואָס מעהר מען אַרבייט, קומט מען נעהענטער צו,
מען זעהט מעהר אײַנצעלהייטען. פאַר אַנדערע אַרבייט איז דאָס
גוט, פאַר אַנדערע — שלעכט, דאָס מוז מען פיהלען. דער
עיקר מוז עס, די אויספיהרונג פון די גאַנצע, אין ריכטיגע האַר-
מאַניע זײַן. ווייזען נאָר דאָס, וואָס מען זעהט מיט די אויגען
פון האַרצען. נאָר ריכטיג די אויסערליכע פאַרם איבערגעבען,
קען מען דאָך אָבגיטע מאַכען. און דו, קליינע, אונזער בת-
יחידה, פנינה, וואָס טהוט „דבורה הנביאָה“ ? — האָט ער זיך
צו די מיידעל געווענדעט.

— אײַער דבורה, רבי, איז אַ לעבעדיגע נביאָה. אײַך האָב
איהר מיט ענטציקונג קאַפּירט. מאַרגען איז זי פאַרטיג. וואָס וועט
איהר מיר ווייטער געבען, רבי ? נאָר ניט קיין שטרענגען אַל-
טען מאַן.

— ווארט קינד, איך האב היינט געמאכט א גאנץ נייע זאך.
 „די בליהענדע יוגענד“. ווען דיר וועט דאס געפעהלען, וועסט
 דו דאס פארגרעסערען. דאס וועט אין מארמאר זיין פאר'ן „בנימין-
 פארק“... צווישען בלומען ביים וואסער וועט זי שטעהן. דאס
 מוז א לעבעדיגע, ריינע, נאקעטע, אומשולדיגע בלום זיין.

אזוי האט דער גרויסער בילד-הויער רבי מנשה בן יהושפט
 מיט זיינע צעהן שילער — מיט-העלפער גערעדט. יעדער האט
 זיך, ווי זיין קינד געפיהלט. א קינד פון זיין גרויסען ג'עניע.

אין אטעליע פון יונתן, וואו דער קינסטלער איז מיט זיינע
 שילער געקומען, האב איך דעם „ירמיהו“ געזעהן. א זיצענדע
 פיגור איז דאס געווען. אויף דער ערד איז ער געזעסען. מיט א
 מגלה אויף די קנייה, די רעכטע האנד מיט'ן פערער מיעד ארונ-
 טערגעלאזען, אויף די צווייטע האנד האט ער זיין קאפ אָנגע-
 שפארט. א הויכער און אן אויסגעטריקענטער איז ירמיהו, דער
 טיעף צוקנייטשמער שטערען ווייזט אויף די פיעל דורכגעלעבטע
 צרות : די דינע, פעסטגעשלאסענע ליפען — אויף זיין אייזער-
 נעם ווילען, כעס, מעהר פון אלעם זעהט מען אין זיינע אויגען :
 א טיעפער ים פון שמערץ און ליידען, האסונג און רחמנות האט
 מען אין זיי געזעהן. די האנד מיט וועלכע ער האלט זיין קאפ צו,
 איז ווי שטארקע נעגעל פון אן אדלער, בערייט זיך צו צערייסען
 פון גרויס יסורים. אבער אונטער די קאלטע אויסערליכע געזיכט,
 האט זיך געפיהלט, ברענט א הייליגער פייער פון ליבע און מיט-
 לייד.

דער קינסטלער האט דא אויך א קורצע צייט געארבייט. עט-
 וואס ערקלעהרט, דערנאך, אלע צוזאמען אין אטעליע פון עזרא
 געגאנגען, וועלכער האט „אליהו הנביא“ געמאכט.

א קליינער, פון אלטקייט, איינגעבויענער, גוטינקער, אל-
 טעמסקער איז אליהו הנביא געווען, אבער א פייעריגער, א גלוי-
 ביגער עקשן. אזא מענש קען מיט זיינע אייגענע הענט פיער הונ-
 דערט מיט פופציג פאלשע נביאים קוילענען... ער איז געשטא-
 נען אויפ'ן שפיץ פון א פעלזענשטיין, אָנגעשפארט אן זיין שטע-
 קען און מיט זיין גאנצען כח בלאזט ער אין א גרויסען שופר. זיי-
 נע האר זיינען צופלויגען אין אלע זייטען. די געזיכט — גליק-
 ליך : די אויגען — שיינען און די טרוקענע באקען, שטארק אָנ-
 געבלאזען, מיהט זיך דער קול פון שופר זאל ערגרייכען אין אלט

כנפות הארץ, וואו זיינע אייניקלאך זיינען צעוואָרפען, צו וועל-
 כע ער איז אויף אלע ימים טובים און שמחות געגאנגען...
 נאך דעם, ווי דער קינסטלער האָט דאָ אויף געאַרבייט, זיי-
 נען מיר אין אַטעליע פון פנינה געגאנגען.
 עס איז אַ פאַרגעניגען געווען צוזאַמען צוועהען, די קליי-
 נע, צאָרטע מיידעלע, מיט די קאַלאָסאַלע פיגור פון דבורה, וועל-
 כע זי האָט געאַרבייט... „דבורה הנביאה“ איז אויף יונג געווען
 פאַרגעשטעלט, מיט אַ שטאַרקען קערפער און פייעריגע אויגען.
 ניט אומזיסט האָט צו איהר דער גבור ברק געזאָגט :
 — וועסטו דו מיט מיר געהן אין מלחמה — געה איד, געהסט
 דו ניט מיט — וועל איד אויף ניט געהן.“ — אונטער איהר פאַלמאַ
 איז זי געשטאַנען. איהר הערליכע שירה געזונגען :

„הערט קעניגע, פאַרנעהמט פירסטען !
 איד צו גאָט, צו גאָט זינג איד.
 איד וועל זינגען צו אונזער גאָט,
 דער גאָט פון ישראל... !

פנינה האָט ניט געקענט רוהיג אויף איין אָרט שטעהן. צו
 די פיגור געלאָפּען, עטוואָס צוגעריהרט, צום קינסטלער צוגע-
 גאנגען, ווייטער געבען די פיגור.
 רבי מנשה האָט איהר, פאַטערליך פאַר'ן האַנד אָנגענומען.
 געבען זיך איהר צוגעהאַלטען. אליין די אויגען ניט אָבגעריסען
 פון סטאַטוע נאָך אַ מאָהל, ווי איז אַ שפּיעגעל, די אויסדריק-
 ליכע פון „דבורה הנביאה“ אויף זיין בעוועגליכען געזיכט געזעהען.
 — גוט, מיין קינד, איד וועל נאָר עטוואָס זיך צוריהרען.
 און האָט געשווינד געאַרבייט אַ גוטע האַלבע שעה. אויף איין מאָהל
 אוועקגעוואָרפען דעם מאָדעליער-האַלץ, אויפ'ן ווייכען קאָנאָפּע,
 האַלבליגענדיג זיך אוועקגעזעצט.

— נו, קינדער, היינט אַרבייט איד מעהר ניט. מאָרגען
 קום איד צו דיר, בצלאל. קומט, קינדער אויף, ווען איד וועל
 דאָרטען זיין. איד וועל אייך ערצעהלען פון געטליכען בילד, וואָס
 אונזער רבי מאיר מאַהלט. נעכטען, ביז איד ביי איהם געווען.
 דעם בלינדען „שמשון הגבור“ מאַהלט ער. ביז איצט געהט ער
 מיר פון קאָפּ ניט אַרויס. אַט מאיר'ן איז גוט. שוין נאָהענט

אז אכציגער, און מאהלט נאך ווי א יונגער. צו סקולפטור מוז מען כח האבען. ער האט א קוק געגעבען אויף מאיר'ן, וועלכער האט אין זיין גרויסען דעקאלמע, ווי אז אטלעט אויסגעוועזען.

פנינה, האט איהם א גלאז וויין צוגעטראגען. ער האט געטרונקען. מיט'ן האנד איהר צו זיך אוועקגעזעצט און איהר רונדע קאפ געגלעט.

— שלום, קינדער! איך מוז געהן. מארגען ווייטער. און דו, פנינה, ארבייט היינט ניט מעהר, ווילסט דו היינט אין „מנורה" געהן? קום צו אנווערברויט. מיר געהן מיט די גאנצע פאמיליע, און איהר, קינדער, קומט אויך. שלום.

מיין לעהרער האט מיר דורך אלע רבי מנשה'ס אטעליעס דורכגעפיהרט. א גאנצע וועלט פון קונסט געזעהן און א גאנצע מחנה פון קינסטלער-געהילפע איז דארטען געווען. אלע האבען נאך די מאקעטען פונ'ם גרויסען קינסטלער געארבייט. די מארמאר, האט מען ניט מיט'ן האמער געהאקט, נאר מיט א מאשינקע, עהנליך ווי א בויער-מאשינקע פון א צאהן-ארצט. זי האט דעם מארמאר, ווי ווייכע קעז געשניטען. דער קינסטלער האט דאס לייכט, ווי מיט א בליי-שטיפט געפיהרט איבערען מארמאר, וועלכער האט זיך ווי א שאלעכץ פון די פיגור, וואס געפינט זיך אינעווייניג, ארונטערגענומען. מיט דעם זעלבען מאשינקע האט מען געארבייט פון האלץ, גראניטשטיין און אנדערע הארטע שטיינער. מיין לעהרער האט מיר ערקלעהרט, דאס דער שטאלענער שטיפט, וועלכער עס געפינט זיך אין הענטעל פון מאשינקע, בעוועגט זיך מיט עלעקטרישען קראפט, דריי טויזענד מאהל אין איין מינוט. מיט די אונגלויבליכע גיכקייט קען מען די הארטסטע מאטעריאלען שניידען, אפילו דיעמענטען. קען מען מיט א קופערנעם רונדען בלעכעל איבערזעגען. דער זעלבער פרינציפ איז ביי די רעדוקציאן-מאשינען, וועלכע איך האב דא געזעהן. מען האט נאך'ן גיפסענעם מאדעל פון קינסטלער, פארקלענערט אויף העלפען-ביין, האלץ און אלע ארטען שטיינער, אויך די הארטע האלב-עדעלשטיינער. וואונדער שעהן איז ארויסגעקומען די פיגורען, וועלכע זיינען געווען צונויפגעזעצט פון פארשיידענע פארביגע שטיינער. די ווייסע מארמארגע, האט מען א טאן געגעבען מיט לייכטע נאטירליכע ניואנסען, נאכהער פון אויבען פאטיגירט. אפילו

טעראקאטען און בראַנזען האָט מען אויף ניט איבערגעלאָזען אין זייערע איין נאַטירליכען טאָן. די סקולפּטורע האָט דאָ געוואָלט פאַר איהר פּלאַסטישע פאַרמען אויף די בעוועגליכע לופט פון די מאַהלער באַרגען, די שטימונג, וועלכע גיט אונז אַ שעהנער פאַר-בען-האַרמאָניע.

— מעהר ווי צוויי הונדערט געהילפּע אַרבייטען דאָ אין רבי מנשה'ס אַטעליעס, אויסער די פיעל אַרבייטער אין קונסטגיסע-רייען אין טאָן-פאַבריקען פון טעראקאטא און מאיאליקא. די אַלע אַרבייט געהט אַרויס פון זיין האַנד, אָדער אונטער זיין קאָנטראָל מיט זיין אונטערשריפט און זיעגעל. אָבער זיין אַרבייט געהער, ווי די זון אַלעמען, יעדער קען זי קאַפירען, ער מוז נאָר בע-צייכענען, דאָס עס איז אַ קאַפיע. איצטער קענסט דו שוין פאַר-שטעהן, וואָס פאַר אַ גרויסען איינפלוס האָט דער ג'עניע פון רבי מנשה אויף אַלע אונזערע קונסט און אינדוסטרי. יעדער טאָג, געהט פון זיינע געבענשטע הענט אַ נייע ווערק אַרויס. דאָס איז זיין ריינער קרבן, זיין שירה, וואָס ער זינגט יעדען טאָג.

איצט געהען מיר צו זיין חבר, דער גרויסער לאַנדשאַפּט-מאַהלער, רבי יהודה הורחי. ביי מאַהלער, קען קיין געהילפּע זיין, דאָך מאַהלט ער אײַך, בענאָהע, יעדען טאָג אַ זאָך. די טעכניק איז לייכטער, ניט אַזוי קאָמפּליצירט, ווי די אויספיהרונג אין האַרטען מאַטעריאַל, ווי ביין בילד-הויער : — און האָט מיר אין די צווייטע ווילא געבראַכט.

די ווילא איז אין גארטען געשטאַנען. עהנליך צום „מאהל-אַטעליע" פון „בצלאל", נאָר פיעל קלענער. אין גאַנצען, אַ גלע-זערנע, אַ רונדע, ווי אַ שעהנע לאַנטערען האָט זי אין גארטען אויסגעוויזען.

— אין דעם נעסט זינגט אונזער משורר פון פאַרבען. אונז-זער אַדלער, וועלכער קען גלייך אויף די זון קוקען. ער האָט אונז געוויזען, ווי שעהן אונזער ארץ-ישראל איז. ווי שעהן גאָט האָט אונזער וועלט בעשאַפּען. מיט זיין סעריע הונדערט און אַכט און צוואַנציג בילדער פונ'ם ים כנרת, האָט ער אונז גע-לעהרענט דעם כנרת זעהן און איהם ליעבען. די לופט בע-וועגט זיך אויף זיינע בילדער, די פאַרבען האָבען אַזא הערליכע קראַפטיגע האַרמאָניע, ווי די האַרמאָניע פון פאַרמען ביי די גרי-כישע פּלאַסטישע קונסט. ער איז אַ רבי, דער גרויסער פאַרבען-

לעהרער פון אונזערע מאהלער, דער חבר פון רבי מנשה בן יהושפט
און רבי אפרים בן חרמנה.

אין אטעליע אזי קיין אונטערשייד אין די בעלויכטונג און
פלאנצונגען ניט געווען ווי פון דרויסען אין גארטען, נאָר קיהלער,
פון די פיעל עלעקטרישע לופט-וועערס. פון פאראוואַנעס, איז
אייניגע בעקוועהמע ווינקלען געמאַכט. דאָרט זיינען אייניגע ניי-
דעריגע מעבעל געשטאַנען מיט ווייכע, ווי גראַז, טעפּיכע. מאל-
בערטען מיט בילדער און שעהנע, עמאָלירטע און אנדערע וואָזען
מיט בלומענשטאַקען זיינען איבעראַל געוועזען. נעבען איוו מאל-
בערט איוו דער קינסטלער מיט אַ פאַלירע און פינזעל געשטאַ-
נען און אַ לאַנגען פאַנאַ געמאַהלט. ירושלים איוו דאָס געווען, די
געבויטע ירושלים אין פריה-מאָרגען ליכט. גאַנץ העל איוו דער
גאַנצער בילד. פון ווייכע דורכזיכטיגע קאָלירען. מיט האַלבע
טענער איוו מאָדעלירט דער וואַנדערבאַרער ירושלים'ער סילוועט
מיט זיינע בערג, פאַלמען, קופאַלען, טורמס און ציפּרעסען. אַ
העלע, ליכטיגע, לופטיגע האַרמאָניע איוו דער בילד געווען, ווי
דער מאָרגען-געזאַנג פון פויגעלאַך, ווי אַ גליקליכער קינדערשער
חלום פאַר'ן זונ-אויפגאַנג...

נעבען קינסטלער זיינען אויף מאלבערטען פיעל עטוידען פון
ירושלים געשטאַנען, מיט אַ קינסטלערישע האַנד, האָט ער זיי איבער-
געגעבען וואָס זיינע ליכטיגע אויגען האָבען געזעהן. אין'ם פאַנאַ איוו
געווען — וואָס ער האָט מיט זיין האַרץ געזעהען, אַ ווייכע, פיה-
לענדע האַרץ פון אַ פערליעבטען פאַעט, וואָס זעהט פריה-מאָרגען
זיינע פרישע, רוזיליכע ערוואַכענדע געליעבטע.

דער קינסטלער האָט זיך אַבגעעהרט. איך האָב זיין געזיכט
געקענט זעהן. אַ הויכער, שלאַנקער בלאַנדין איוו ער געווען, מיי-
טעלע יאָהרען, מיט בלויהע, ווי אונזער הימעל, מינדאל-אוי-
גען. די געזיכט — אַבגעברענט פון זון, נאָר זיין הויכער, שעה-
נער שטערען, האָט אויבען, נעבען די האַר, מיט אַ בעזונדערען
וויססיגט געלויכטען. דער לעהרער האָט מיר פאַר'ן האַנד אָנגע-
נומען, אַרויסגעפיהרט און געזאַגט :

— נאָר אין מוזעאום וועסט דו גרויסקייט פון דעם וואַנדער-
באַרען ג'עניע זעהן. וואָס פאַר אַ פיהלענדע אויג און האַרץ ער
האָט צו די. פאַרבען ! זיינע באַריהמטע סטודיען, „פאַרבען-סימ-
פּאַניען“, וואָס ער האָט געמאַהלט פון די בלומען-בערעקטע ברע-

גען פון ים כנרת, פון ירושלם'ער בערג, פון אלטע שטייגער, חורבות און מצבות, זיינען מאדעלען געוואָרען, פאר עמאלען, פארצעלענען, מאזאליקא, אונזערע בעריהמטע טעפּיכער, שטי-קערייען און אנדערע אונזערע טיסקילנא קונסט. זיינע פאנטאסטישע לאַנדשאַפטען, זיינען מאדעלען געוואָרען פאר די נאטור אליין : אונזערע גערטנירער לעהרנען פון זיי, ווי שעהנע, גערטנער צו מאַכען, פארקען אַנצולייגען. איצטער וועלען מיר געהען אין אטעליע פון אונזער אלטען קינסטלער, רבי מאיר, אונזער גרעס-טער היסטאריש-ביבלישער-מאהלער. — און האָט מיר צו אַ קליי-נע, ווי אַן אלטען טעמפל, ווילא צוגעפיהרט.

אין ווילא איז קיין אטעליע צו אַרבייטען ניט געווען. דאָס איז געווען אַ היסטאריש-עטנאָגראַפישער מוזעאום פון אידישע אַנ-טיקען און עטנאָגראַפיע. איך האָב בעמערקט, דאָס אלעס איז נאָר קאָפּיעס. אימיטירט, ווי אלטע, נאָר פאר מאַדעלען צו מאַהלען. פון ווילא האָט אַ גלעזערנע גאלעריי געפיהרט. די אלע ווענט בעדעקט מיט סטודיום, געמאַהלטע מיט אויף-פאַרב און אויף קארדאָנען מיט געפאַרבטע בליישימפטען. פיעל קאָהל-ציי-כענונגען זיינען אין קארדאָנען אויף טישלאַך געוועזען. אין גרוי-סע ראלען פון צייכענונגען פאַר אַ וואַנט-מאהערליי. קענטיג, דאָס דער קינסטלער האָט שוין פיעל געאַרבייט אויף זיין לעבען. די גאלעריי האָט זיך געענדיגט מיט אַ צווייטע אייזערנע געביידע, דאָס וואָר אייגענטליך די אטעליע, וואו מיר זיינען אַריינגעגאַנגען.

מיר האָבען דעם קינסטלער אין זיין רוהיגען אטעליע, ביי זיין אַרבייט געפונען. שוין אַ גאנץ אלטער מאַן, איז ער געווען, שניידווייסע לאַנגע האָר און אַ לאַנגע, ווייסע באָרד. די ענדע פון באָרד, טונקעלער, געלבליך, ווי ער וואָלט וועלען ווייטער יונג ווערען. אַ בלאַסע פערגאַמענט געזיכט, אַ ברייטען, צוקנייטש-טען, ערענסטען שטערען, מיט טיעפע, פינקעלדיגע, קלוגע, שוואַר-צע אויגען מיט אַ שאַרפען, לעבעדיגען, בליק, אונטער גרויסע, אַראַבגעלאָזענע ברעמען. אַ הויכע פיגור האָט ער געהאַט, נאָר דער רוקען שוין אויסגעבויגען און די רעכטע פלייצע עטוואָס אויפ-געהויבען. זיינע קליידער איז אויך אין די וואַרעמע צייט, ברייט און לאַנג געוועזען מיט פוטער אונטערגעגעהט, דאָס האָט איהם צוגעגעבען אַ פאַטריאַרכאַלען-אַריסטאָקראַטישען אויסזעהן. ער

איז אין ארבייטער-שטוהל מיט א הויכען אָבשפּאַר, ווי אַ טראָהן, רוהיג געזעסען, די האַנד מיט'ן פינגער אַרונטערגעלאָזען און מיט זיין טיעפען, דיינקענדען בליק האָט ער אויף זיין אַרבייט גע-קוקט. די גאַנצע איינריכטונג פונ'ם אַטעליע איז געווען איינ-פאַד, אָבער סעריאָז. די סאלידע מעבעל, דראַפּעריי, האָבען אַ דונקעל-ברוינעם פאַרב געהאַט. אויפ'ן שרייב-טיש איז נידערי-גען ביכער-שראַנק איז סקולפּטורען געשטאַנען, אונטער וועלכע איז האָב דערקענט צוויי קעפּ פון רבי מנשה'ס אַרבייט. ישעיה און ירמיה. אויף די ווענט זיינען אייניגע בילדער אין אַלט-גאָלדענע ראַמען געווען. פון איינע, גאָהענט געבען קינסטלער, האָט אַ וואונדערבאַרע לעבעדיגע פרויען-קאַפּ, גלייך אויפ'ן קינסטלער מיט איהרע טרוימערישע אויגען געקוקט.

בין שטיף, הינטערען קינסטלער צוגעגאַנגען, זיין בילד, וואָס ער מאַהל, צו זעהען. „שמשון הגבור" איז אויפ'ן בילד אויסגע-מאַהלט. אַ האַלב-נאַקעטער, מיט אַן אָבגעשוירענעם קאַפּ, אויס-געשטאַכענע אויגען, איז ער שרעקליך געווען איז זיינע שווערע קייטען אויף די הענט, פיס, אויפ'ן דיקען, קורצען האַלז און פון ברייטען פאַס, וועלכער האָט זיין שטאַרקען קערפּער טיעף איינגעשניטען. ער איז געזעסען אויפ'ן פונדאַמענט פון די זאַר-נעס, צו וועלכען ער איז צוגעקייט. מיט זיינע מוסקולירטע אַרעמס האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אויפ'ן גראָבען קלאָץ פון אויבערשטען שטיין. מיט ביידע שרעקליכע הענט האָט ער זיין ווילדע קליינע קאַפּ פעסט אַרומגעכאַפט. זיינע אויסגעשטאַכענע אויגען האָבען שוידערהאַפט, ווי דער טויט געקוקט מיט'ן פוסטען שוואַרצען קוק. זיינע פולע ליפּען פעסט און קרום געשלאָסען. אויף זיין נידערי-גען שטערען איז אַ טיעפער, דיקער קנייטש, ווי אַ שלאַנג גע-לעגען. דאָס איז אַ שרעקליכער ווילדער חיה אין קייטען געווען. ניין, נאָך שרעקליכער ! אַ מענש. מען האָט געמערקט, דאָס דער מענש ערוועקט זיך אין די חיה, ער פיהלט די אונטענשליכע בעלידיגונג, זיין האַרץ עסט אַ ביטערער חרטה, די קאַפּ ברענט מיט'ן גיהנום פון נקמה, די קוים-אָבגעוואַקסענע האַר שטעהען ווילד, ווי נעגעל אויף זיין קאַפּ. .. נישט ווייט פון איהם, אין שאַטען, זיצט זיין שומר, אַ יונגער, פלישתי'אנער, מיט זיין גראָבען שטעקען, ער קוקט אויף שמשון'ען מיט פחד, ציהט זיך מיט שרעק צום וואַנט. .. די סצענע קומט פאַר אין אַן אַלטע, ווילדע

אונטער-אירדישע חורבה, האלב-פינסטערע, נאָר פון לעכער רייסט זיך דורך, שרייענדיג, די שטראהלען פון די ברענענדיגע וואָ. די אויספיהרונג פון בילד איז אזוי איינפאך, אזוי נאטירליך, דאָס מען האָט איהר נאָר נישט בעמערקט. מען האָט נאָר גע-זעהן, ווי אין דער נאטור, א שרעקליכע דראמע: דער קאמפף פון נשמה מיט'ן ווילדען קערפער, דער שרייענדיגער ליכטיגער שטראהל אין פינסטערען, קאלטען קבר.

קיין מאָדעל איז ביין קינסטלער ניט געזעסען, נאָר נאָך די פיעל פארב און קויל עטוידען, וואָס אַרום איהם איז געלעגען, האָב איה געזעהן, ווי סעריאָז דער גרויסער קינסטלער גרייט זיך צו צו זיינע בילדער, ווי טיעף ער לעבט זיי איבער, נאכדער שאפט ער זיינע ווערק פון טיעפען הארצען. דאָריבער געהען זיי אין יעדענס הארצען אריין.

האָב נאָך געוואלט אין אטעליע בלייבען, ניט געקענט מיינע אויגען פון לידענדען שמשון'ען אַרונטער נעהמען. נאָר מיין לעה-רער איז אַרויסגעגאנגען און מיר מיטגערופען.

— מיר מוזען זיך היילען, דו דארפסט נישט פארשפּעטיגען. דו ווילסט דאָך אונזער נשיא זעהען. קום, ער זיצט איצט נאָך ביין פּאַרטערמען מאַהלער, רבי שמואל בן יואש. ער מאַהלט דעם נשיא'ס פּאַרטערט, פאַר דעם „אל—מות" זאָל פון בית המקדש. אזוי האָט מיין לעהרער געזאָגט און אין אטעליע פון רבי שמואל מיר געבראכט.

ווען ניט דער מאַלבערט, וואָלט איה נאָר ניט געוואוסט, דאָס מיר געפינען זיך אין אַ קינסטלער אטעליע, גיכער אין אַ קאבי-נעט פון אַ געלעהרטען. די צוויי הערערען, וועלכע זיינען גע-זעסען ביין גרויסען פענסטער נעבען שרייב-טיש האָבען די עה-ליכקייט מעהרער פאַרשטאַרקט. דאָצו האָט זיך אויך, די גאַנ-צע צייט, געהערט ליזע שפּיעלען פון צווייטען צימער. נאָר, ווען איה האָב געזעהן דעם פּאַרטערט, וואָס רבי שמואל מאַהלט, איז מיר פאַרשטענדיג געוואָרען: אַ פּאַרטערט-מאַהלער דאַרף קיין אַנדער אטעליע האָבען, ווען ער וויל, דאָס זיינעל פּאַרטערמען זאָלען נאטירליך זיין, אין די בעלויכטונג און אומגעבונג אין וועל-כע, געוועהנליך, אלע מענשען לעבען.

פון די צוויי הערערען, וועלכע האָבען אזוי ערענסט גערעדט איז דער אינגערער געווען, ווי מיין לעהרער האָט מיר שפּעטער

זיין נאָמען געזאָגט, רבי לפידות בן אבימלך, דער נייער נשוא. ער איז נאָך ניט אַלט, אומגעפעהר פופציג יאָהר, אין זיין שעה-נעם שוואַרצען באָרד, האָט נאָר גאַנץ ווייניג זילבערנע האָר גע-בלישצט אויף ביי די שלייפען פון זיין ברייטען ליכטיגען שטער-רען. אַ רוהיגען מאַיעסטעטישען אויסזעהן, האָט ער געהאַט. נאָר מען האָט געזעהן, דאָס איז נאָר אויסערליכע רוהע, וואָס ער האָט ערגרייכט מיט'ן שטאַרקען ווילען און פילאָזאָפישען געדאַנק. אָבער טיעף אין זיין האַרץ ברענט אַ הייליגער, עוויגער פייער, וועלכע קען ערוואַרעמען אַלעמענס הערצער. דאָס אונטערען ברייטען, צאָרטען שטערען, ווערט דרייסט, אָהן פחד גרויסע אידעען גע-שאַפען, ברייטע האַריוואַנטען ענטדעקט. . .

דער אַלטעטשקער, מיט וועמען ער איז געזעסען, האָט די גאַנצע צייט, שטיל, אָבער אָהן אַן אויפהער, וועגען עפעס גע-רעדט. דער נשיא איז זיך רוהיג געזעסען, מיט זיינע קלוגע אוי-גען אויף איהם געקוקט און געדולדיג געהערט. דער קינסטלער האָט נאָר דעם אַלטינקען ניט געזעהן, ניט געהערט. זיין גאַנצע קראַפט פון זיין נשמה איז אין זיינע אויגען געווען, וועלכע האָ-בען, דוכט זיך, דורכגעדרונגען דעם נשיא, זיינע פאַרבאָרגענע געדאַנקען געלעזען. געזוכט אין זיינע אויסערליכע פאַרמען די אינערליכע נשמה איבערצוגעבען, דאָס גאַנצעס צו געפינען. דער קינסטלער האָט דאָס ערגרייכט ! און ווי איינפאַך דער פאַר-טרעט איז געמאַהלט געווען ! נאָר אמת'ע, געניאַלע ווערק זיי-נען אזוי לייכט, פראָסט, כמעט, נאָאָו געמאַכט. . . דער פאַר-טרעט איז ניט געווען דער שפּיעגל פון נשיא, גיין. דער שפּיע-גל גיט איבער צו פיעל וואַילגאַר, קאַלט, אַלעס מיט די זעלבע פינסטליכקייט. עס איז אַלס דאָ אָבער קיין זאך זעהט מען גיט. . . אויף דעם פאַרטרעט איז געווען דער סך-הכל פון זיין געייכט און באַראַקטער. אזאָ איינס וואָס בעקומט דער מענטש נאָר, ווען ער מערקט ניט, דאָס מען קען איהם זעהען, ווען ער פאַר-געסט זיך אַליין. נאָר די שאַרפע אויג פון יחידי סגולה זיינען מסוגל דעם אויסדרוק צו בעמערקען ביי מענשען.

האָב געברענט פון אונגעדולד צו הערען פון מיין לעהרער וועגען נשיא, דאָריבער האָב איך מיר געהיילט אַרויסצוגעהען און גלייך געפרעגט :

— ווער איז דער נשיא, וואס איז זיין בערוה? ער זעהט
דאך אויס ווי א געלעהרטער, ווי א גייסטליכער.

— ער איז א געלעהרטער, פאָעט, דענקער. ער איז א
גרויסער רבי. ער איז א איש אמת, פיינט כבוד און געלד. לייענט
די גאנצע מענשהייט. ער איז דער גרויסער, אמת'ער איד, און-
זער שטאַלץ, אונזער ציערונג, אונזער גרויסער רבי לפידות בן
אבימלך, דער פינפטער אידישער נשיא.

— וואס מאַכט ביי אייך א נשיא. רעגירט ער, וועהלט ער
אויס דעם מיניסטער קאבינעט?

— ניין, ביי אונז איז א דעמאָקראטישע-סאָציאַלע רעפוב-
ליק אונזער נשיא איז דער בעסטער פונ'ם פאָלק, וועלכער איז
אונז נוצליך און לייעב, ווי דער פנים פאר'ן גוף. ווי דער פנים
פונ'ם מענשען, שטעלט ער אונז פאר, אין איהם זעהט מען און-
זער פאָלק'ס אידעאַל. אויסער א פערזענליכען פריוואט ראטה,
דארף ער זיך מישען אין סנהדרין. נאָר ער, 'אלס גרויסער דענקער
און פאָעט, אַרבייט פאר אונזער צוקונפט. זיינע ביכער האָב
בען אין זיך פונקטן פון נביאות, ער ענטפלעקט אונז, וואס עס
וועט זיין אין די שפעטערדיגע טעג.

— ווער וועהלט אויס דעם נשיא? אויף ווי פיעל יאָהר איז
די וואָהל?

— דער נשיא ווערט אויסגעוועהלט פון אונזער גאנצעם פאָלק,
דורך זיינע בעסטע, קליגסטע און געלעהרענסטע. . . דורך די ביידע
סנהדרין. ער איז אויסגעוועהלט פון צווישען אונזערע גרעסטע,
סנהדרין הגדולה און אויסגעוועהלט איז ער אויפ'ן גאנצען לעבען.
מען קען איהם אָבער אַנטזאָגען, ווען מען וועט זיך אין איהם אָב-
נארען. דאָס האָט ניט פאַסירט, נאָר דער פיערטער נשיא, רבי
אביעזר בן גרא, אַן אַלטער מאַן פון איבער זיעבעציג יאָהר, האָט
זיך אַליין ענטזאָגט, ווען די ליכט פון רבי לפידות איז אויפגע-
גאנגען.

— לעהרער, דו זאָגסט, דאָס ביי אייך איז א דעמאָקראטישע
רעפובליק, דאָך זעה איך, גיט ביי אייך א נייע מאָדנע אַריס-
טאָקראטי, א בעזונדערע קאסטע געלעהרטע, אַזוי ווי ביי די כה-
נעזער.

— האָסט א גרויסען טעות, מיין קינד. ביי אונז גיט קיין
אַריסטאָקראטי, נאָר מיר שעצען דעם מענשען אַליין, פאַר זיינע

פעהיגקייטען, זיינע קענטנישע און מעשים טובים. ביי אונז קען ניט געבען פאליטיקאנער, דעמאגאגען, פאלשע נביאים, וועלכע ביי אייך לעבען אויפ'ן פאלק'ס רעכענונג, חנפ'ענען איהם, און האלטען איהם אין איין ריהמען, כדי דאס פאלק, זאל איהם צוריק ריהמען... אונזערע לעהרער, פיהרער, וואקסען אליין אום העכער פאר'ן פאלק, וואקסען נאטירליך, פון אייגענעם קראפט און געבארענעם בעגאבונג, אזוי ווי אונזערע צעדערען ערהויבען זיך אין וואלד העכער פון אלע בוימער, ציהען זיך צום ליכטיגען הימעל. אלעס לעבט אב אונטער זייער שאטען.

אלע קינדער האבען ביי אונז פאר זייער ענטוויקלונג די-זעלבע בעדינגונגען. איי — שוהלע, איין לעהרער, איין עסען, איין נאהרונג, קורץ, בעקומען אלע גלייך די מעגליכקייט גרויס צו ווערען. ווען איינער ווייזט ארויס בעזונדערע פעהיגקייטען, ליעבע צו וויסענשאפט, שטארקען ווילען, גומעס הארץ, זאלען מיר איהם ניט שעצען העכער פאר'ן אומבאגאבטען, פוילען, שוואכען ווילען און ממילא אזא קליינער מענש איז א גרויסער עגא-איסט אויך? די געבארענע מעלות האט דער מענש גע'ירש'ענט פון זיינע גוטע עלטערען, די ירושה איז אונזער פאלק'ס רייכטהום, מיר היטען דעם רייכטהום פון פאלק פאר'ן פאלק.

— אבער אלע בעקומען דאך ניט די זעלבע ערציהונג? איי-נער לעהרענט אין „יבנה“, דער צווייטער — אין „בצלאל“, אדער האנווערק-שוהלע, דער דריטער לעהרענט גאר אן ערד-ארבייטער צו זיין. ניט אלע האבען די מעגליכקייט דעם טיטל „רבי“ צו בעקומען? מען קען דאך קלוג און גוט זיין אהן א „רבי“ צו זיין.

— שוין איז קינדער גן-עדן, וואו אלע נארמאלע קינדער בע-קומען זייער ערשטע ערציהונג, קען ביז צוועלף—דרייצעהן יאהר יעדער זיינע פעהיגקייטען און כאראקטער ארויסווייזען. א גרער פערזאנאג, וואס זעהט איהם טאג און נאכט, קען זעלטען א טעות אין קינד האבען. דאָרט ווערען זיי איינגעטהיילט אין פארשיידענע שוהלען צו פארשיידענע ספעציאליטעטען אָהנע צו קוקען אויף זיין זכות אבות. דער זוהן פון נשיא קען אין אן איי-פאכע אקער-בויער-שוהלע געשיקט ווערען, גפני'ס דעם שטיין-האקער'ס זוהן — אין „יבנה“. יעדער נאך זיין פעהיגקייטען און נאטירליכע נייגונגען. איבערהויפט ווייסען די פערזאנאגען ניט

ווער די עלטערען פון קינד איז. דו האסט בעמערקט, דאס ביי אונז נישט קיין פאמיליעז-נעמען נישט? ווייל עס בעדארף נישט א פאמיליע זיך אויסצייכענען געגען די צווייטע, אלע אידען זיי-נען איין פאמיליע. נאך זיינע ארבייט ווערט דער מענש אג-גערופען, מאנכע רופט מען אויך דעם נאמען פון פאטער פון זיין בעריהמטען קינד, אבער די מעהערע, נאך דעם נאמען פון מו-טער, וואס יעדער איינציגער ווייסט בעשטימט ווער זי איז גע-וועזן...

— עס קען דאך טרעפען, דאס א קינד ענטוויקעלט זיך צו שפעט, ער קומט שפעטער צום שכל, ווערט א בעל-תשובה, אדער זיינע פערזאנלעכע האבען א טעות געהאט? זיי זיינען דאך נישט מעהרער ווי לעבעדיגע מענשען.

— די פערזאנלעכע האבען זעלטען א טעות, דער מענש קען בעסער ווערען אבער נישט פעהיגער. דא העלפט נישט קיין תשובה. דאך גיט אויך פיר אלעמען אין ארץ-ישראל די מעגליכקייט ענדי-גען שפעטער דעם פאלקס-אוניווערזיטעט דורך בריעה. ער דארף נישט אליין קומען דאצו אין ירושלים, נאך ווען ער איז עולה-לרגל, האלט ער זיין עקזאמען. דארט ווערט אנגענומען אין יעדער עלטער און פעהיגקייט דער מענש זאל נישט זיין, ער דארף נאך חשק דאצו האבען. ווען ער צייכענט זיך אויס, קען ער אויך דעם טיטול „רבי“ בעקומען.

נאך דיר איז דאס אומגלויבליך, ווייל דו שטעהסט זעהר פיעל הינטער אונז. די איין הונדערט יאהר, איז וויכטיגער, ווי פריהעריגע צוויי טויזענד. — ביי אונז נישט שוין זעהר ווייניג, וועלכע לעבען „הערשען“, וועלכע זוכען כבוד. „כל הרודף אחרי הכבוד, הכבוד בורח ממנו“, ווער עס יאגט נאך כבוד, אנטלויפט דער כבוד פון איהם, האבען אונזערע חכמים געזאגט. א פיהרער, א לעהרער צו זיין איז א שווערע ארבייט, קיינער וויל קיין שווערע משא טראגען, ווען ער פיהלט נישט ביי זיך דעם כח דאצו. . . קום, מיט מיר, איך וועל דיר ווייזען, דאס, וואס דיר איז געהענ-טער, וואס דו קענסט בעסער פארשטעהען. רבי אוריה בן ערה, דעם געניאלען סאקריקאטוריסט, וועל איך דיר ווייזען. איהם קען דאס גאנצע אידישע פאלק מיט'ן נאמען „דבורה“. ער איז דער לעהרער פון אונזערע קליינע קינדער, ערציהער פון אונזער יוגענד, א פרייד פון אונזערע אלטע. ער איז דער בייטש פאר

די נאָרען. דער שטעקען פאַר די שלעכטע און דער קרומער שפּיע-
געל פאַר די אָנגעבלאָזענע בעלי-נאווה'ניקעס, כבוד-זוכער. ער
לעהרענט אונז גוטמוטיג לאַכען, ווי רבי מאיר — פיהלען און
וויינען.

דער לעהרער האָט געענדיגט און צום ווילא פון „דבורה" מיר
געבראַכט.

שוין, שטעהענדיג נעבען טהיר, דערזעהענדיג נאָר די קליי-
נע אַרקע פון אויבען, איז מיר פרעהלאַך אויפ'ן האַרצען געוואָרען.
אַ בילד פון געמאַהלטע זעראַמיקא איז דאָרט געווען: אויפ'ן
גרינעם האַרמאָנישען פאן פון פלאַנצונגען, איז אין מיטען, אַ
גרויסע, בייזע ביהו געשטאַנען. רעכטס, האָט מען געזעהען די
קאַפּ פון אַ שענהע פרעהליכע מיידעלע, וועלכע ליַעב, נאַאיוו,
בעלעקט זי מיט דעם האַניג פון איהרע ברויט. לינקס — אַ צו-
פודערטען, ווילדען אינגעל, שרייט קאַמיש מיט זיין גרויסען גע-
עפענטען מויל, קוקט קרום, מיט קאַסאָ אויגען אויפ'ן ביהו.

אין זיין גרויסען ליכטיגען אַטעליע, פול מיט צייכענונג-
גען, אַקוואַרעלען און קארטאַנען, אויף סטאַפּעלאַיען, אויף די
ווענט, אויף אונטען, ביי די ווענט, אויף דער ערד, איז דער
קינסטלער ביי זיין שרייב-טיש געזעסען. עטוואָס גיך געשריעבען.
דאָס ערשטע האָב איך דעם מאָרגען קינסטלער אַליין געוואָלט זעהען.
אַ קאַריקאַטוריסט — אַ לעהרער? דאָס האָט מיר ניט געוועהנט
ליך געקלונגען.

אַן עלטערער מענש איז דאָס געוועזען, אַ דיקליכער, מיט
אַ בולט'ען בייכעל, אַ גלאַטע, בלישצענדע קאַפּ, מיט זעהר ענט-
וויקעלטען שייטעל. ער האָט זיין קאַפּ פון פאַפיר אויפגעהויבען,
געקוקט אומבעשטימט וואו, ווי ער וואָלט אין זיינע געדאַנקען
עטוואָס געזעהן. קלוגע, שאַטענע, טיעפע אויגען האָט ער גע-
האַט. אויגען פון אַ קינסטלער, וואָס באַמערקט אַלעס טיעף, ריכ-
טיג. פון די אויגען האָט זיך אין בייַדע זייטען, גוטע, פרעהליכע,
לעבעדיגע קנייטשלאַך געצויגען. און ווייכע, אַבער טיעפע קניי-
טשען נעבען מויל, אַ גוטער שמערץ געלעגען. צוליבע זיין גרוי-
סע באָרד און וואַנצעס, האָב איך זיין מויל ניט געקענט זעהן. נאָר
די קורצע פיפּקע, וועלכע ער האָט פון מויל ניט אַרויסגעלאָזען. זיין
שטערען איז געווען אַ גרויסער, קאַמישיונג געבלישצעט.

זיינע פיעל צייכענונגען, וואָס איך האָב דאָרט געזעהן,

זיינען זעהר סעריאז געצייכענט געווען, מיט גרויסע קענטניסע פון זיין פאך, מיט טיעפען פארשטאנד דעם מענשען, דאס לע- בען, די נאטור. נאך ער האט געזוכט די קאמישע פון לעבען. מיט זיין קינסטלערישע אויג, האט ער בעמערקט אלע אונזערע פעהלערען, שלעכטע געוואנהייטען, שוואכקיי- טען, און מיט זיין גוטען, קלוגען הומאָר, דאס אויסגעלאכט. דער צייכענונג איז געווען פריי, איינפאך, אהנע איבעריגע, אונ- נוצליכע, רעאלע קלייניגקייטען. קורץ, ווי א קלוגער שפריי- ווארט, ווי א שארפער ווייז. גאנצע סעריעס זיינען די צייכענונג- גען געווען. אויף א בעשטימטע טהעמא פון לעבען, פון ליטע- ראטור, אדער פון געשיכטע; אנדערע זיינען בילדער אהנע ווערטער געווען. גאנצע ביכער געשריעבען אויף אלמענשליכען לשון.

אויף אייניגע מאלבערטען, געזעהען א ניט-געענדיגטע סעריע צייכענונגען: די געשיכטע פון „שמשון הנבור“, וועלכע ער האט איצטער געהאלטען אין צייכענען... מיר האט פאראינטערע- סירט, ווי וועט ביי'ן באריהמטען הומאָריסט דער שמשון זיין, וועלכען איה האב היינט אזא דראמאטישען, ביי רבי מאיר'ן אין אטעליע געזעהען.

נאך ניט אלע צייכענונגען איז שוין געווען, און ניט אלע גאנץ געענדיגטע. אויף אייניגע, איז אויפ'ן זעלבען קארטאן גע- ווען אנגעווארפען די גאנצע קאמפאזיציע אין בעזונדערע קעפ, אויסדריקע, בעוועגונגען און כאראקטערישע טהיילען פון קער- פערס. דאך האב איה געזעהען ווי נאהענט דער קאמיוזם איז פון טראגזיסם. דאס אין לעבען זיינען זיי ביידע צונויפגעפלאכטען, נאך יעדער זעהט דאס, צו וואס זיין אויג ציהט און וואס זיין הארץ פיהלט טיעפער...

אויף א גאנץ געענדיגטע צייכענונג איז געווען, ווי שמשון, א שטארקער, דיקער קינד, מיט ווילד, ניט פארקעמטע האַר, שלעפט א גרויסען הונט פאר'ן עק. טאטע-מאמע קוועלען פון ווייטען קוקענדיג, קלייבען נחת פון זייער בן-יחיד; מנות — איז א נידעריגער, דיקער, תמ'עוואטער, גוטער מענש און זיין ווייב — א הויכע, מאַגערע, גערוועזע אידענע.

קאמיש איז געווען דער צייכנונג, וואו דער קאפריזנער, פאר- ווילדעמער, פוסט-און-פאסניק, שמשון, בעט ביי זיינע על-

טערעז, זיי זאלען איהם געבען די פלישט'טישע מיידעל פאר א ווייב. אויף די געזיכטער פון די גוטע פאך, זעהט מען עט-וואס פאדרוס, דאס ער וויל דוקא א גו'ע, אבער עס טהוט זיי א גרויסע הנאה, דאס זייער זעהנעלע וויל שוין חתונה האבען... אינטערעסאנט איז דער יונגער שמשון, ווען מיט ביידע הענט פאקט ער אין מויל די האַניג, וואָס ער האָט געפונען אין נבלה פונ'ם דער'הרג'עטען לייב... א גרויסע, שטאַרקע, גוט-מוטהיגע, ווילדע חיה, איז דאָס, ניט אַהן הומאַר, א גרויסען בעל אויף אלעס וואָס איז זיס... טראַג-קאַמיש איז ער מיט זיינע ווייבער. ווי דער גרויסער, שטאַרקער לייב, ווערט, ווי א קינד שוואַד, פון די פאַלשע טרעהערען פון זיינע קליינע, שענהניקע ווייבעלעך. ווי קנידעריש-אונשולדיג ער האָט זיין קאסמאטע קאַפּ אויף די נאַקעטע קניה פון דליַה געלעגט, ווי רוחיג, זיס, עס שלאָפט זיך איהם אין דער צייט, ווען זי, יעכידנע, שערט איהם אַב זיינע האָר, זיין צייכען פון גזיר אלהים...

שרעקליך איז ער, מאַלענדיג ביי די זשאַרנעס! א ווילדע, וויטענדע חיה, אַן אונגעהויער קראַפט, אַבער בלינד, ווי קליינ-ליך און קאַמיש זיינען די זעהענדיגע פלשתיים אַרום איהם! מיט גיפּט, און פחד נב'ענען זיי זיך אונטער צו איהם, א קלאַפּ, א שטאַך צו טהאָן דעם געקייטען גיגאַנט, היטען זיך, ניט אַרונטער-צופאַלען אונטער זיינע שטאַרקע פיס, וואָס ער האָט שוין אייניגע צוטראַטען.

געטליך גרויס, איז ער אין זיין לעצטען מאַמענט. ער שמעהט צווישען צוויי דיקע זיילען, נאַקעט, משונה-ווילד אין זיינע שווערע קייטען, זיינע גיגאַנטע הענט, האָט ער מורא'דיג אויסגעשטרעקט מיט זיין לעצטען תפילה. זיין אונמענשליכע גע-זיכט מיט די טויטע אויסגעשטאַכענע אויגען, איז קאַנוואַלסיוו צודרעהט פון וואַטענדען כעס און נקמה. ער פיהלט ניט די אַר-מיגע פלשתיים, וועלכע, ווי שלאָנגען טאַנצען אַרום איהם, ניט זייער ווילדען געלעכטער, ניט די קלעפּ און פייילען, וואָס פאַלט אויף איהם פון אַלע זייטען. אַט גלייך וועט ער מיט זיינע גרוי-זאַמע טיטאנישע הענט, די זיילען אַרומנעהמען, די גאַנצע גע-ביידע אומוואַרפען, צוקוועטשען זיי, ווי ווערים און אויף איהם, דעם שטאַרקסטען מענשען מיט די ווייכע האַרץ פאַר ווייבער...

יא.

... און נאך א מאהל בין איד, מיט מיין לעהרער, איבער די גאסען פון ירושלם, געגאנגען.

דער ברייטער בולווארד, אויף וועלכען מיר זיינען געגאנגען, האט געציטערט פון אויטאמאבילען, געקלונגען פון די וועלאסעפאדיסטען און געטומעלט פון די פיעל פוס-געהער. די גאנצע לענג פון טראטואר, איבערען גאנצען בולווארד, האבען זיך געצויגען צוויי רייהען פון שעהנע קאלאניעס, ווי א לאנגע גא-לערייע. א לייכטען גערויש, האט זיך איבער מיין קאפ געהערט. האב אויבען א קוק געגעבען און געזעהן, דאס אויף יעדער פאר קאלאניעס, ליעגט אן אקס מיט צוויי ברייטע, דרעהענדע רעדלאך. דער דאך פון דער גאלעריי, וועלכע ליעגט אויף די רעדלאך, ציהט זיך געשווינדט ווי א רימען פון א מאשין.

— וואס איז דאס ? האב איך ביי מיין לעהרער געפרעגט. דער לעהרער האט ניט געענטפערט, פאר'ן האנד מיר גענו-מען. פארזיכטיג מיר אריבערגעפיהרט איבערען בולווארד אויפ'ן צווייטען טראטואר.

איך האב מיינע אויגען ניט געגלויבט ! וואס איך האב גע-זעהן איז געווען אזוי פאנטאסטיש און אזוי איינפאך, דאס מיר האט מעהר געוואונדערט, פאר וואס האט מען אזוי אין מיין צייט ניט געמאכט.

און די גאנצע לענג פון בולווארד, ווי ווייט מיינע אויגען הא-בען געקענט זעהן, זיינען פול, אויפ'ן גאלעריי, מענשען, רר היג געשטאנען, נאך דער דאך פון גאלעריי אליין איז אזוי גיך געלאפען, דאס די מענשען זיינען ווי א קאלירטע, ציהענדע באנד אויסגעווייעזען.

— וואו פאָהרען דאס אזוי פיעל מענשען ? האב איך ביי מיין לעהרער געפרעגט.

— צו ירושלם'ער שפיז-זאלען. עס איז שוין עוף א זייגער. אין דער צייט עסט מען זומער מיטאג. עס פאָהרען דא פון „בצלאל-אר-

בייטער־שטאדט", פון „הבונה" און אנדערע ערטער, וועלכע עסען אין די שטונדע. אומגעפער א האלב מיליאן מענשען געהען נאך אין שפייוואלען „אשל אברהם" עסען. אויסער דעם ניט נאך אין אנדערע טהיילען שטאדט אויף די בערג, שפייוואלען קלענערע. אויף אין יעדער שוהלע בעזונדער. ווילסטו דו ? לאמיר אויף מיטפאהרען — און ניט ווארטענדיג אויף מיין ענטפער, האט ער מיר צוריק דעם בולוואר אריבערגעפיהרט, צו א דרעהדיגע טרעפ געבראכט, וואס האט אונז גיך אויפ'ן גאלעריי ארויפגעהויבען. טויזענדער מענשען זיינען שוין געווען דארט, נאך נייע — צוגעקומען פון יעדער טרעפ. וואו אונזער פאהרענדער טראטוואר איז פארבייגעלאפען. און דער טראטוואר האט אלץ געדויערט געלאפען, אהן אן אויפהער, אהן שטויב, אהל קלאפעניש און אהן איין מענשען פערסאנאל.

איך האב ביי מיין לעהרער געפרעגט :

— וואו האבען זיי אלע געצאהלט פאר'ן פאהרען ? איך זעה אויף ניט קיין קאנטראלען, מען קען זיך דאך דא אריינגעב'ענען.

— קיינער געב'עט זיך דא ניט, ווייל אלעמען איז פריי צו פאהרען אומזיסט, ווי אויף אלע באהנען אין גאנץ ארץ-ישראל. — איז דאס מעגליך, ווער בעצאהלט די אלע שרעקליכע הוצאות, וואס מען דארף אויף באהנען. אלע מענשען מוזען דאך אימער ארומפאהרען, ווען עס קאסט קיין געלט ?

— קיין מענש פאהרט ניט מעהר אלס איהם איז נויטהיג, אזוי ווי מען טרינקט ביי אייך ניט מעהר וואסער, ווען ער האט ביי זיך א קראן פון די וואסער-לייטונג. אויף ביי אייך האבען די באהאנדלונגען געהאט א פרייען בילעט, דאך איז יעדער בירגער א באהאנדלונג, ווייל די באהנען געהער די גאנצע געזעלשאפט, אלע בירגער פון ארץ-ישראל. די געזעלשאפט האט אינטערעסע, דאס אלע איהרע בירגער, זאלען פאהרען, שרייבען, טעלעגראפירען, ווען זיי האבען נויטהיג פיר זייערע אינטערעסען, ווייל דער כלל בעשטעהט פון פרט. ווען יעדער איינציגער בעזונדער איז רייך, איז די גאנצע חברה שטארק. דאך ריבער איז די אלע זאכען ביי אונז אומזיסט.

מיר זיינען פארבייגעלאפען א סקווער, וואו געבען א פאנ-טאן, צווישען בלומען, זיינען אן אלטע פאר געזעסען און ווי

לעבעדיגע געקוקט אויף אונזער לויפענדען טראטואר, סקולפטור
פיגורען איז דאס געווען, פון זעראמיקא געמאכט. א בעקאנטער
אלטער, ווער איז ער? האב מיר געפרעגט. „מאנמעפיארע-
בולווארד“, אויפ'ן ווינקעל פון בולווארד, וואו אונזער טראטואר
איז אריינגעלאפען, אויף א בלויען טאפעל מיט ווייסע בוכשטא-
בען, געלעזען.

אונזער טראטואר איז ארויפגעלאפען אויף א שעהנעם, גרוי-
סען בריק, וועלכער האט געצויגען איבער פארפלאנצטען, בע-
בויטען טהאל, ביז דעם בארג, וואס איז פלעג פון „בצלאל“
דאך זעהן, פאנטאזירען, דארטען א מאהל א גארטען-שטאדט
פאר בצלאל-ארבייטער, בויען. איצט איז דער בארג אין גאנ-
צען געווען בעבויט מיט פראכטפאלע גלאז-פאלאצען, פארשיידענע
פאווייליאנס און גאלערייעס, וועלכע זיינען צווישען הויכע בוי-
מער און בלומען, געשטאנען. עס האט זיך געהערט אן אפעטיט-
נעם רח פון עסען און מוזיק. דער טראטואר איז גאנץ נידעריג
שוין געגאנגען. אויף די זעלבע הויך פון גאס. מענשען האבען
גענומען ביסלאכוייז אויסשטייגען. אויף יעדער געביידע איז מיט
גרויסע, גאלדענע בוכשטאבען אן אויפשריפט מיט א נומער
געווען. ביי א גרויסען גלאז - פאלא מיט'ן ווארט „זילבער“,
איז דער לעהרער פון טראטואר ארונטער, איז, נאך איהם. לאנ-
גע רייהען מענשען האבען זיך צו זיינע פיעל טהירען געצויגען. מיר
זיינען אין איין רייהע מיטגעגאנגען. ביי'ן אריינגאנג האט א
פרוי פון יעדען, פאפיער-געלט מיט א צעטעל בעקומען. אונ-
זער טהיר האט געפיהרט אויפ'ן פיערטען עטאזש. מיט א „ליפט“
זיינען מיר אויבען געקומען. דער זאל, אדער ריכטיגער, די
ברייטע גאלעריי איז זעהר גרויס געווען. זי האט זיך געצויגען
ארום אלע פיער ווענט. איך האב געזעהען דאס אלע דריי עטאזשען
אונטען, איז דער פינפטער עטאזש איבער אונזער קאפ. איז גע-
ווען דער פלאפאן אויבען פון קאלירטע גלאז, ווי אין שפיז-זאל
פון „בצלאל“. אויך דא איז ארום, אין די ווענט, געווען טהירע-
לאך מיט אויפשריפטען פון בוטערבראדען און קראנען פון פאר-
שיידענע געטרענקע, וואו אלע זיינען געשטאנען, עטוואס גע-
טרונקען און צוגעביסען. די לאנגע מישען זיינען אויך ווי אין
„בצלאל“ איינגעריכט געווען, נאך יעדער פלאץ נומערירט און

ביי'ן סערוויז איז א נאטיץ-ביכעל מיט אויפגעדרוקטע „מעניו“ אויפ'ן ערשטען בלעטעל.

פון אויבען האט זיך געגאסען זיסע טענער פון ארגאן. די מוזיק האט אלעמען פרעהלאך אויפגערעגט, אלע האבען גערעדט, קיינער האט זיך ניט צוגעהערט, דאך האבען אלע, פון די וויר-קונג פון דער מוזיק, זיך לעבעדיג, גוט געפיהלט. ווי עס ווירקט אויף אונז דער שמעקענדיגער רח פון בלומען אין גארטען, אהנע מיר זאלען וועלען שמעקען. די מוזיק האט זיך אויף איין מאהל אבגעהאקט, אלע זיינען צו די טישען געגאנגען, אויף זייערע פלעצער זיך געזעצט. די מיטעלסטע טהייל פון טיש האט זיך גענומען רולען. אלעמען זייערע עסען געבראכט. צוויי טויזענד מענשען זיינען ביי אכט טישען געזעסען אין גאנצען בעדיענט פון אכט דיענער, דאך זיינען אלע גוט און גיך בעדיענט געווארען. ווי פיעל הונדערט דיענער, האבען אזא צאהל מענשען ביי אונז בענוצט שלעכט בעדיענט צו זיין ?

מיר זיינען געשטאנען נעבען א יונגען, שטארקען מענשען. ער האט גערעדט מיט אן עלטערען, וועלכער איז נעבען איהם גע-זעסען.

— איך לייד זעהר פון אונזער רעוויזאר — האט דער יונ-גער, פאר'ן אלטען זיך בעקלאגט. — איך קען איהם ניט צופריע-דען שטעלען, ער זוכט אלץ ביי מיין ארבייט חסרונות צו געפי-נען. היינט, האט ער מיר געהייסען מיין ארבייט אוועקלעגען, ארבייטען נאר גרויסע, איינפאכע ארבייט. וואס איז זיין עסק, ווען איך וויל ווייניגער פארדיענען ? איך וויל מיר ספעציאלזיין-דען אין פיינע שמוק-ארבייט, לאזט ער מיר ניט. — האט ער פארדרוסליך געענדיגט. דער עלטערער האט ווייך געענטפערט :

— אורי, בעשולדיג ניט אן אנדערען, זעה, טאמער איז די שולד ביי דיר אליין. דו ווייסט דאך, דאס אונזערע רעווי-זארען זיינען אונזערע בעסטע מייסטער, אונזערע לעהרער. מיר האבען זיי דאך אליין אויסגעקליעבען פאר רעוויזארען. ער ווייסט געוויס בעסער, דאס צו קליינע, פיינע ארבייט, ביזט דו נישט טעהיג. מאך בעסער איינפאכע, אבער גוט. דו וועסט מעהר פארדיענען און אונזער ארטעל וועט אויך ניט ליידען. מיר טהארען ניט צולעב איינעמ'ס שלעכטע ארבייט, אונזער נאמען קאמפרא-מעטירען ? איך וואלט דיר אויך ראטעהען, מיין קינד, ארויס-

טרעטען פון „שמשון“, אריינגעהען בעסער אין „החלוצ“. איז „שמשון“ איבט מען בעסער אויס אן אטלעטישען קערפער, דאס שטערט די געשווינדקייט פון די פינגער, וואס דו האסט נויטהייג פאר פינע ארבייט צו מאכען.

— אבער פאטער, מיין קערפער איז שוין אזעלכער. מיינע שטארקע מוסקולען פאדערען אטלעטישע איבונגען, איך קען דאך ניט זיך אליין איבערמאכען ?

— זעהסט דו, קינד, דאס יעדער מענש איז צו וואס ספע-ציאל פעהיג, ער דארף ניט זיך בעשעפטיגען מיט דאס, וואס איז געגען זיין נאטור. ער אליין ליידעט פון דעם, בריינגט אויף שאדען די געזעלשאפט.

— אבער איך פיהל ניט מיינע אונפעהיגקייט צו פינע אר-בייט, איך וויל ביי שמוק-זאכען ארבייטען.

— דאס איז די צרה, דאס דער אונפעהיגער, פיהלט ניט פון דעם. צו פיהלען, מוז מען דאך פעהיג זיין. נאר, ווען דו ווילסט אין אמת'ען שטארק, וועסט דו זיך אויסלעהרנען. „איך האב מיר געמיהט און ערגרייכט — זאלסט דו גלויבען“, אזוי האבען אונזערע חכמים געזאגט. דו מוזט אין אונזער-שוהלע צייכע-נען געהן. ניט אין גאנצען דיין פרייע צייט „שמשון'ען“ אבגעבען. געה אפטער אין „בצלאל“-מוזעאום“. אבער דערווייל ארבייט דאס, וואס אונזער רעוויזאר האט דיר געראטהען. דו מוזט אונ-זערע רעוויזארען פאלגען, ווי דעם סנהדרין.

די ביידע ארבייטער האבען מיך פאראינטערעסירט, אויף איז מיר אינטערעסאנט געווען צו זעהן די בעציהונגען צווישען פא-טער און קינד. ווי צוויי גוטע חברים האבען זיי אויסגעוויצען. עס איז שוין ווייט פון אונזער שרעקליכע, אידישע צייט פון „קי-דער און פאטערס“, ווען דער אבגרונד, האט זיי צוטהיילט. אויף פון די קללה, וואס מיר ליידען : „דיינע קינדער וועלען אוועק-גענעבען ווערען צו פרעמדע פעלקער“. איך האב בעשלאסען זיין נעבען זיי, דעם גאנצען טאג.

זיי האבען אבגעגעסען. יעדער האט אין נאטיץ-בוך, וואו די „מעניו“ פון צווייטען עסען איז געווען אבגעדרוקט, אונטער-געשריעבען די שפייז, וואס ער פארלאנגט, אבגעריסען די בלע-טעל. אונטען, איז א קאפיע געבליעבען. דער זוהן האט צוויי

שווארצע קאפע געבראכט און דעם פאטער א סיגאר פארגעלייגט.
דער פאטער האט בעדאנקט און געזאגט :

— דו רויכערסט אויך צום פארדייען, אורי ?

— מיין מאגען ארבייט פינקטליך, בעסער ווי איך מיינע
שמוק-זאכען — האט ער לאכענד געענטפערט, נאר איין סיגאר
רויכער איך טעגליך נאכמיטאג, איך ליעב דעם גוטען ריח, די
שטילע רוה, לאנגזאם רויכערען, אויפ'ן בלויען רויך צו קוקען.
חנה ליעבט דאס ניט, דאריבער רויכער איך ניט, נאך'ן אווענד-
ברויט. זי לאזט זיך ניט א קוש געבען, ווען פון מיר הערט זיך
רויך.

— וואס מאכט זי, דער קליינער ? איך האב זיי א גאנ-
צען חורש ניט געזעהן. וואהנט איהר נאך אלץ נעבען חברון ?

— דאנקע, אלע געזונד, אבער אונזער אלי איז שוין ניט
קליין, היינט ווערט ער שוין איין יאהר מיט דריי חדשים, א גבור
איז ער און א גאנצער חכם — האט ער מיט א גליקליכען שטאלץ
געזאגט — אלעס פארשטעהט ער, עס פעהלט איהם נאר אויס
ווערטער זיינע חכמות צו זאגען. אן זיינע גנב'ישע אויגעלאך, קענסט
דו גלייך דערקענען, וואס ער מיינט. ווילסט דו איהם זעהען ?
קום, איך האב מיר פארביינקט נאך זיי.

דער פאטער און זוהן זיינען ארויסגעגאנגען, מיר זיינען זיי
נאכגעגאנגען.

— ווארט א פאר מינוטען — האט דער זוהן צום פאטער
געזאגט, — איך וועל חנה'ען טעלעפאנירען, דאס זי זאל מיט'ן
קינד צום „טעלא-שפיענעל" קומען, דאס דו ביזט אויך דא.

ער איז אין דערבייאגען טעלעפאן-סטאנציע אריינגעגאנגען.
אין א פאר מינוטען איז ער א פרעהלאכער ארויסגעגאנגען, געזאגט,
דאס מען מוז נאר אהאלבע שטונדע ווארטען, עלי איז איצטער
אויפגעשטאנען, מען וועט איהם נאר זיין טואלעט מאכען און
צום סטאנציען געהן. זיי האלבען זיך אין שאטען געזעצט. דער
פאטער האט צוויי צייטונגען ארויסגענומען, איינעם דעם זוהן
געגעבען. דער זוהן האט געזאגט :

— איך דאנק, איך לעז קיין צייטונגען, לעז דו, איך וועל
קוקען אויף די מענשען, עס וועט מיר ניט אומעמינ זיין.

— ווי דו ווילסט. איך וועל לעזען וועגען נעכטיגען זיצונג
אין סנהדרין, וועגען נייע איינריכטונג, וואס מען וועט פון די

איבערגעבליעבענע איינגעהמע מאכען. אונזער רבי אפרים בן חרמונה, האט א נייעם פראיעקט פון א גארטען-שטאדט פאר-געלעגנט, זעהר אינטערעסאנטע איינצעלהייטען, א גז-עדן אויף דער ערד, וויל ער בויען. לייזען דאס איבער. גענוג דיר, שוין צו קוקען אויף מענשען, ריכטיגער, אויף די צווייטע, שענהע העלפט פון מענשען, דו ביזט דאך שוין א טאטע. — האט ער לא-כענדיג געזאגט.

— אומזיסט לאכסט דו פון מיר, טאטע. זינט איך קען חנה'לען, קוק איך נאר אויף מענער, ניט אויף פרויען. ריכטיג גער, איך זעה אין די פרוי נאר א מענש. אמת א גאנץ אנדערע פון א מאן, אבער אויך א גאנצער טיפ פאר זיך אליין, ניט נאר א צווייטע העלפט. אן אינטערעסאנטע בעשעפעניש איז דער מענש, דער שוואכסטער און דער שטארקסטער פון אלע ווילדע חיות און שעהן איז ער, ווי דער טייפעל אליין, ווען ער ווארפט נאר זיי-נע ציוויליזאציע-קליידער פון זיך ארונטער ! 'אנומעלט בין איך אין שווימבאד געווען, בין איך א גוטע שעה געשטאנען און גע-קוקט אויף די שפרינגענדיגע, לויפענדע, שווימענדע חברה. מיר האט זיך ראנגלען פארוואלט, פיהלען אין מיין האנד א ווארע-מען שטארקען, מיט שטאלענע מוסקולען, קערפער, פיהלען אויף זיך זיין ברענענדיגען אטהעם. ווי דיינע מוסקולען קנאקען פון אן-שטרענגונג. דעם שטארקען קלאפען פון דיין הארצען, ווי עס פארכאפט דיר דער אטהעם, דו פיהלסט אט, אט פלאצט דו, דיינע כחות לאזען זיך אויס, נאר א פלינקע בעוועגונג פון דיין געגנער, נעהמט דיר דורך ווי אן עלעקטרישער טאק, דו לעבסט ווייטער אב, בעזעגסט איהם. נאכ'ן ראנגלען, פיהלסט דו אפט אפילו אומעטום א וועהטאג, אבער א זיסער, דיין בלוט בע-וועגט זיך אין דיין קערפער פון שפיץ פינגער פון די פיס, ביז'ן שפיץ נאז. — גוט איז צו ראנגלען ! — האט ער קינדערש ענט-ציקט אויסגעשריהען. דער פאטער איז, ווי עס ווייזט אויס, ניט אזא גרויסער בעלז געווען צו ראנגלען, אפשר אין גאנצען, נאר ניט בעקאנט געווען מיט'ן זיסען טעם פון צוקוועטשטע זיי-טען. אבער ער האט נאר ניט געענטפערט. ער האט זיין זעהנ'ס געשמאק געפיהלט, ער האט איהם פארשטאנען.

ווען זיי זיינען צום טעלעפאן-סטאנציען אוועק, זיינען מיר מיטגעגאנגען, אין א שמאלען לאנגען צימערעל, זיינען זיי אריין.

איז טהיר איז א רונדער קליינער פענסטערעל געוועזען, דורך וועל-
 כען איך האב אלעס געזעהן. זיי האבען זיך געזעצט גלייך נעבען
 טהיר. נאך זייערע קעפ פון הינטען געווען, אנטקעגען זיי, אויפ'ן
 לעצטען העל-ווייסען וואנט איז אונטען א בליצענדרער, מעשע-
 נער טעלער געווען. אין מיטען טיעפער מיט א לאך, אזוי ווי דער
 ענדע פון א טראמפייט. אויף איין מאהל איז פינסטער געווארען
 און גלייך נאך דעם האט זיך אויבען, אויפ'ן ווייסען וואנט א הע-
 לער, רונדער פלעק געוועזען. לאנגזאם איז, ווי פון וואלקענס
 א שוואכער שאטען פון א פרוי מיט א קינד געוויזען. עס איז
 אלץ דער רונד העלער געווארען, דער שאטען דורכזיכטיגער און
 מען האט דייטליך, ווי אויפ'ן ליינוואנד פון קינאמא, געזעהן
 א שעהנע פרוי מיט א קינד אויפ'ן האנט. די ליפען פון דער פרוי
 האבען זיך בעריהרט, זי האט געשפראכען, נאך איך האב הינטע-
 רען טהיר ניט געקענט הערען. דער קינד האט זיך מיט זיינע די-
 קע הענטלאך, צו די מאמעס האר געצויגען און לייעב געלאכט.
 פלוצלונג, ווי ער וואלט עטוואס דערהערט האט ער זיך אב-
 געקעהרט, גענומען מיט זיינע ברייט-געעפענטע אויגעלאך, אויף
 אלע זייטען עטוואס זוכען, ביי'ן ענדע א קאמישע ערשראקענע
 מינע געמאכט, האט פארקרימט זיין לייעבען פנימ'על, ברייט די
 מויל געעפענט און זיינע ביידע פויסטעלאך צו די פארמאכטע אוי-
 גען צוגעטראגען. די מוטער האט זיך צולאכט, איהם פעסט צו-
 געדריקט צו איהר געזיכט און גענומען זיך מיט איהם דרעהען, טאג-
 צען. אויף איין מאהל איז פינסטער געווארען, דער טאטע מיט'ן
 זוהן זיינען גליקליכע ארויס. דער זוהן האט היים געזאגט :

— האסטו דו געזעהן דעם חברה-מאן. א חכם, זאגט איך
 דיר, איז ער. ער האט גלייך דערקענט מיין קול. ער האט מיר
 געזוכט, ניט געפונען, מוז ער דאך וויינען. אזוי וויינט ער קיין-
 מאהל ניט. ווען מען גיט איהם ניט, נעהמט ער אליין מיט כח.
 א גבור, איז ער. קום היינט ביי אונז נעכטיגען. מיר וועלען טע-
 לעפאניכען די מאמען, זי זאל אויך קומען.

— ניין, אורי, היינט ניט. מארגען וועלען מיר ביי אייך
 זיין. היינט ווייזט מען איז קינאמא-טהעאטער „מנורה“, די אלטע
 היסטארישע דראמע „חורבן בית המקדש“. די מאמע קומט דא
 זעקס א זינגער, מיר וועלען צוזאמען עסען. טעלעפאניר אויך

חנה'ן, זי זאל אויך קומען נישט שפעטער, ווי אכט. מיר וועלען אלע צוזאמען דעם אווענד זיין.

— גוט, איצט געה איך אין „בצלאל-מוזעאום“, מיר האבן בען נאך א גוטע שעה. איך וויל מיר צוקוקען, צו די שמוק-זאכען, זעהען, וואס וויל פון מיר דיין רעוויזאר.

— נישט מיין רעוויזאר, נאך אונזערער. ער איז אונזער לעהרער, מיר מוזען איהם כבוד אָבגעבען. דער תלמיד איז א זון. תלמידו של אדם נקרא בנו, אזוי האבען אונזערע אלטע חכמים געזאגט. געה אין דריטען זאל פון מוזעאום, דארט וועסט דו פיעלעס זעהען, און נישט פארגעס פונקט דריי אזויגער צו קומען ארבייטען, איך וועל דיר העלפען ענדיגען.

דער זון איז אוועק. דער פאטער איז צוריק אין שפיין-זאל אויף זיין פלאץ געגאנגען, מיר נאך איהם.

אין זאל איז געווען פיעל מענשען, מען האט גערויכערט, גע-טראנקען מיט איין געטרונקען, צייטונגען געלעזען, אָבער מעהר האבען צווישען זיך געשמועסט, אויך אנדערע זיינען, מיט'ן צייטונג אין האנט, איינגעשלאפען. עס איז א פרישע קיהל-קייט געווען, פון די פיעל עלעקטרישע ווייערען פון צענטראל-לען אויווען, וועלכער, ווינטער, פון בעהייצונג האט ער הייז געגעבען, זומער, פון די איין — קעלט, און אז אנגענעהמע ריח פון די שמעקענדיגע מיניאטור, קינסטלערישע פאנטאנען, וועל-כע זיינען צווישען די בלומען געשטאנען. צו אונזער ארבייטער איז א שעהנער, אלטער מאן צוגעגאנגען.

— שלום, בן כרמי, — האט ער איהם בעגריסט, — מען מען זיך נעבען דיר זעצען ?

— בכבוד, אבי-שחר, זיין. איך האב דיר שוין לאנג נישט געזעהן. פאר וואס קומסט דו נישט, די לעצטע צייט, אין אונ-זער קלוב ?

— איך האב איצטער געסט פון סיביר, וועלכע איך מוז מיין פרייע צייט אָבגעבען. קירצליך, וועל איך פריי ווערען, וועל איך ווייטער אין קלוב פינקטליך קומען. איצטער האב איך געוואלט מיט דיר ריידען, אפיציעל אלס רעוויזאר, וועגען דיין זון אורי. ער האט נישט ריכטיג זיין פאך אויסגעקליעבען. איהם פעהלט די געדולד, געשיקטליכקייט פאר קליינע, פינע ארבייט. ער מוז בעסער זיך צו גרויסע איינפאכע, נעהמען. ער וועט אויך נישט

ווייניגער פארדיענען. דאן וועט איהם נוצען זיינע אונגעוועהנליכע פיוזישע קראפט, וועלכע, ביי זיין איצטיגע ארבייט, שטערט איהם נאך. ער איז נאך יונג, עס וועט איהם לייכט זיין צוגע-וואהנען זיך צו אנדערע ארבייט.

— ער האט היינט מיט מיר וועגען דעם גערעדט. אבער ער גלויבט, דאס ער וועט זיך פארבעסערען אין די ארבייט, איהם ווילט זיך זעהר שמוק-זאכען ארבייטען. לוינט עס ניט, דאס ער זאל נאך א געוויסע צייט פארטועצען זיין ארבייט ?

— איך גלויב ניט. מיט אונזער שמוק-ארטיקעל, מוז מען פארזיכטיג זיין. ווי דיר, איז בעקאנט, קויפט מען ביי אונז אין לאנד ווייניג ציערונג, אין גאנצען אריענט, האבען מיר אויך א קליינעם פארקויף, מען זוכט דארטען נאך ביליגע, מיט איי-ראפע אישע פאבריק-ארטיקעלען, קענען מיר ניט קאנקורירען. די איינציגע קויפער איז אייראפא אליין. דאריבער מוז אונזערע שמוק-ארטיקעלען זעהר אריגינאל און הויך-קינסטלעריש אויסגעפיהרט זיין. ביי זיי אליין שטעהט דאך די אינדוסטריע אויך זעהר הויך. אונזער ארטעל האט וועגען דעם גענויע בעריכטע געקראגען פון אונז-זערע האנדעלס-אגענטען אין אייראפא. איך וואלט דיר ראטהען, דאס דו זאלסט איהם אליין העלפען ענדיגען, וואס ער מאכט איי-טער. זאל זיך אורי נעהמען צו טיי סערוויזען. מיר האבען גרויסע בעשטעלונגען פון רוסלאנד. אין „בצלאל" האט מען שוין מאדע-לען געמאכט, נעכטען האט מען זיי שוין אויסגעשטעלט. דו האסט נאך ניט געזעהען ?

— נאך ניט. מארגען וועל איך געהען זעהען. אורי'ן וועל איך זאגען. ער וועט סוף-כל-סוף מוזען איינשטימען, נאך ער קען זיך גלייך ניט אונטערגעבען. אזוי ווי זיין זיידע, גאנץ אין איהם געראטען. מיין טאטע איז אויך א שטארקער מענש געווען, אן איינגעשפארטער. ער האט זיך א מאהל איינגעשפארט, דאס ער מוז פון שטיינערנעם בארג, הינטער אונזער שטוב א ווייניג גארטען מאכען. שרעקליכע כחות, שוין כמעט צעהן יאהר פון זיין לעבען אבגעגעבען, אבער האט זיינס ערגרייכט. מען האט איהם כרמי א נאמען געגעבען. די אנגעהויבענע ארבייט, וועל איך איהם העלפען ענדיגען. ווי קומט צו דיר געסט פון סיביר ? עס גיט דען ביי אונז ניט קיין האטעלען, קיין „גידיו", וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט געסט ?

— דאס איז ניט קיין איינפאכע געסט. די גאנצע געשיכטע וועט דיר קלינגען ווי א פארצייטיגער גלות-ראמאן. הער א מעשה : מיט דריי וואכען צוריק, קומען צו מיר א היים א יונגער מאן מיט א פרייליך. ער שטעלט זיך פאר, סערעבראניקאוו מיט זיין שוועס-טער פון סיביר. פון זייער אקצענט, זעה איד, דאס זיי זיינען רו-סישע גרים. איד האב זיי זיצען געבעטען און ווארט, וואס וועלען זיי מיר זאגען. זיי האבען מיר א גאנץ לאנגע, וואונדערבארע מעשה דערצעהלט און דערצעהלען נאך די גאנצע צייט. בקיצור, זיי זיינען די איינציגע יורשים פון אן אלטער פאטער, א מיליא-נער, א גאלד-מינען בעזיצער, אן עכטער סיביריאק, וועלכער איז מיט צוויי יאהר צוריק געשטארבען. צווישען די פאמיליען-דא-קומענטען, האבען זיי געפונען א גאנץ אלטען האנדשריפט, אן אויטאביאגראפיע פון אן עלטער-זיידען. די גרעסטע טהייל אין העברעאיש געשריעבען. די רוסישע טהייל, האט זיי אזוי פאר-אינטערעסירט. דאס זיי האבען זיך ניט געפולט אוועקצושיקען די העברעאישע — אין פעטערבורג, צום רב, בעטען, ער זאל דאס געבען איבערזעצען. ביי זיי, אין סיביר, איז קיין איינציגער איד ניטא. פון די איבערזעצונג, האבען זיי זיך דערוואוסט, דאס זיי שטאמען פון אידען. און אזוי פיעל אינטערעסאנטעס וועגען אי-דען דערוואוסט, דאס זיי האבען ביים זעלבען רב געבעטען, ער זאל זיי א אידישען לעהרער צושיקען. דער לעהרער, וועלכער האט אליין „יבנה“ ביי אונז געענדיגט, האט זיי אזוי ווייט פאראי-נטערסירט מיט אידען, אזוי פיעל פון ירושלם דערצעהלט, דאס זיי האבען בעשלאסען א מאהל קומען זעהען. דערווייל האבען זיי העברעאיש געלעהרענט, זיי האבען, אפילו, אונזער צייטונג „האמת“ אויסגעשריעבען. גראד האט זיך בארפט רבי אבי-שלום, פון „יבנה“ דארט קומען. ער איז אין סיביר געפאהרען, מאטעריאל זאמלען, פאר זיין ווערק „התחיה“. ער האט געוואלט זעהען דעם שרעקלי-כען לאנד, וואו עס זיינען צושפרייט די ביינער פון אידישען קעמפ-פענדען יוגענד, פון די צייט, וואס ער בעשרייבט. ער האט זיך דערפרעהט דארטען זיינעם א שילער צו געפינען. דורך איהם, איז ער צו סערעברעניקאוו הויז געקומען און די ביאגראפיע געלעזען, וועלכע איז שוין דאן פון לעהרער אין גאנצען אין העברעאיש אי-בערזעצט געווען. רבי אבי-שלום האט איהם פון ירושלם, שפע-טער, געשריעבען, דאס ער האט דא קרובים, (ער האט אין די

ארכיווען אויסגעגריבעלט). זיינען זיינע צוויי קינדער גלייך צו מיר אין בית לחם געקומען. איך בין דאס דער קרוב, וועלכען רבי אבי-שלום האט געפונען.

— דאס איז אינטערעסאנט. אבער איך גלויב, דאס רבי אבי-שלום, ווען ער וויל נאך, קען ער אלע אידען פאר קרובים מאכען מיר זיינען דאך אלע אברהם אבינו'ס אייניקלאך. דאך פארשטעה איך ניט, פאר וואס האסטו דו ניט געקענט אין קלוב קומען ? אויפ'ן לעצטען פאל, קענסטו דו זיי דאך אויך מיט נעהמען.

— ביי אונז איז איצטער אליין א גאנצער קלוב. זיי זיי-נען ביידע גוטע קינדער, מיין אלטע, האט זיי זעהר ליעב בע-קומען. מיט אונזערע קינדער זיינען זיי ווי ברודער און שוועסטער געווארען. דעם גאנצען טאג לויפען זיי ארום אין ירושלם, אלעס ווילען זיי זעהען. אדווער, לעהרנען זיי העברעאיש, אבער מעהר רעדט מען. מען דערצעהלט וואס מען האט אנגעזעהען, און מען מאכט פלענער אויף ווייטער. זיי האבען זיך בעשלאסען ביי אונז זיך צו בעזעצען, ווידער אידען ווערען. זיי זאגען : דאס זיי זיינען געבארען פאר אונזער ווארעמער זון און צווישען גוטע אי-דען צו לעבען. ער פאָהרט צוריק, נאך זיינע געשעפטען צו לייך ווידירען, נאכהער קומט ער צוריק, זי וויל ניט מעהר זעהען די קאלטע שנעע, זי וויל אין „יבנה" אריינגעהען. עס איז אינטע-רעסאנט צו זעהען, וועלכע אידישע פאטריאטען זיי זיינען. מיי-נע קינדער, זיינען געגען זיי קאסמאפאליטען.

איך האב געלייענט די ביאגראפיע פון זייער עלטער-זיידען, מען קען קוים גלויבען, דאס נאך מיט הונדערט יאָהר צוריק, הא-בען מיר נאך אזעלכע יסורים געליטען. שטעל זיך פאר : צוויי קליינע קינדער זיינען זיי, ביי זייער נע'שמד'טע עלטערען געווען, א רייכע שטוב, אבער א טרויעריגע. ניטא ביי זיי קיין פעטערס, מוהמעס, ווי ביי אנדערע קינדער. די מאמע וויינט אפט גאנץ אליין. דער מאטע, ארבייט אדער לעזט שטיל א בוך. ניטא קיין פרעהליכע יום טובים, ניטא קיין צערקאוו, אויף אין שטוב קור מען ניט די פאפען זינגען, ווי ביי די שכנים. אויף איין מאהל, דער זיידע איז געקומען. די קינדער זיינען גליקליך. איצטער הא-בען זיי אויף א זיידען. אבער אין שטוב איז נאך טרויעריגער גע-יארען. מען סוד'עט זיך, מען רעדט שטיל, ווי א קראנקער וואלט

ביי אונז געלעגען. דער טאטע פרעהט זיך גאָר ניט מיט'ן טאטען.
 די מאמע טהוט נאָר זי וויינט. די קליינע ליעבען דעם זיידען. דער
 זיידע איז אַ שעהנער, הויכער אַלטער מאן, מיט אַ לאנגען וויי-
 סען באַרד. עס איז אזוי גוט זיינע האָר אויפ'ן פינגער אַרומ-
 צורדעהען. אָבער ער רעדט אויף אַ מאַדנעם לשון. איד, מיט
 מיין שוועסטער, אזוי בעשרייבט ער, פאַרשטעהען גאָר ניט, ווען
 ער רעדט מיט טאטע-מאמען. איין מאַהל, אין דער פריה, זעה
 איד, דער זיידע שטעהט איינגעוויקעלט אין אַ ווייסע פאַטשיילע
 מיט אַ קעסטעלע אויפ'ן קאַפּ, האַלט אַ בוך און שאַקעלט זיך. איד
 בין צו איהם צוגעלאָפּען. געבעטען ער זאָל מיר דאָס קעסטעלע
 ווייזען, ער האָט מיר נאָר געגלעט אויפ'ן קאַפּ און געשעפטשעט
 מאַדנע ווערטער. איד בין צו די מאמען געגאנגען, דערצעהלט
 איהר, וואָס איד האָב געזעהן און געפרעגט, וואָס דער זיידע
 טהוט.

— ער דאווענט, — האָט זי געזאָגט.

— איד וויל אויך דאווענען — האָב איד געבעטען, קויף מיר
 אויך אַ קעסטעלע אויפ'ן קאַפּ.

— ווען דו וועסט גרויס ווערען, וועסט דו אויך דאווענען און
 אַ קעסטעלע האָבען. — זי האָט מיר געקושט און געוויינט. וואָס
 וויינט זי אַלץ ? דער גומער זיידע וויינט אויך.
 איין מאַהל בין איד מיט מיין שוועסטערל אויף זיינע קניה
 געזעסען און אויפ'ן פינגער, זיינע לאַנגע האָר געדריעהט. מיין
 שוועסטער האָט ביי איהם געפרעגט :

— זיידע, דו ביסט דאָך שוין אַ גרויסער, פאַר וואָס רעדסט
 דו נאָך אזוי שלעכט ? —

דער זיידע האָט איהר שטאַרק געקושט און געוויינט.

— וויינען דען גרויסע זיידעס אויך ?

— זיידע, איד וויל אויך דאווענען מיט אַ קעסטעלע אויפ'ן
 קאַפּ, ווי דו.

דער זיידע האָט אַן אַלטען בוך פון זיין טאַרבע אַרויסגענומען,
 געעפּענט, מיט'ן פינגער אויף אַ בוכשטאב געוועיזען.

— זאָג אַלעף.

— אַלעף. — האָב איד געזאָגט.

— גוט, נאָך אַ מאַהל.

— אַלעף, אַלעף, אַלעף ! האָב איד הויך געשרייען.

אלע טאג האט ער מיר א נייעם בוכשטאב געלעהרענט. ווען
איד האב שוין דעם קליינעם „יוד“ אויסגעלעהרענט, איז ער אוועק-
געפאהרען. אין א קורצע צייט ארום, איז א באבע געקומען. די
מאמע'ס — מאמע. זי האט אויף אונז גאר ניט געקוקט, אויף
די מאמע'ן געשריהען. די מאמע האט געוויינט, גע'חלש'ט, גע-
כאפט איהרע הענט קושען, אויף דער ערד, נעבען איהרע פיס
זיך געווארפען. די באבע האט אלץ געשריהען, ביז זי האט אליין
אנגעהויבען צו וויינען און גע'חלש'ט. די באבע האט גאר ניט
געקענט מיט אונז ריידען. מיט די מאמען האט זי מאדנע גע-
טיש. זי פלעגט אין א בעזונדערען טעפעלע פאר זיך אליין קא-
רעט. אויפ'ן טאטען, ניט געקוקט, ניט גענעסען מיט אונז ביי'ן
כעז. ניט לאזען די קעכין זיך צו ריהרען.

— פארשאלטענע זשידאווקא ! האט די קעכין, דער באבען
געזידעלט, ווען זי איז פון קיך ארויס.

— ווער איז א שו'דאווקא ? — האב איד די קעכין גע-
פרעגט.

— די באבע — האט זי געענטפערט.

— און די מאמע ?

— ניט מעהר.

— דער טאטע ?

— ניט מעהר.

— און דער זיידע ?

— יא, דיין זיידע איז א שו'ד. די פארשאלטענע שו'י-
דעס האבען אונזער גאטינקע גע'הרג'עט, זיי קוילען קרסיטליכע
קינדער, זייערע בלוט אין מצות אויף פסח צו געבען !
מיר איז שרעקליך געווארען דאס צו הערען.

— א ליגען, א ליגען ! — האב איד מיט די גאנצע כחות
געשריהען, מיט א געוויין צן די מאמען געלאפען פרעגען, אויב
עס איז אמת, וואס מאטראנא זאגט. די מאמע האט מיר אויפ'ן
האנד גענומען, געקושט, געוויינט און געזאגט : דאס מאטראנא
זאגט ליגען. דער זיידע איז א גוטער, אלע אידען — גוטע, קיי-
נער קען גאט ניט הרג'ענען, גאט איז שטארקער פאר אלע מענ-
שען. מאטראנא, האט מיר אבער אין צערקאווי מיטגענומען, דאך-
טען האב איד אליין מיט מיינע אויגען געזעהען אויף בילדער, ווי
די אידען שלאגען גאט, ווי זיי האבען איהם, געבאד, אויף א

גרויסען צלם מיט צוועקעס צוגעשלאָגען. בלוט גיעסט זיך ביי איהם פון די הענט און פיס. איך האָב ביטער געוויינט, קוקענ'דיג, ווי ער ליידט נעבאָד. דער מאַמען האָב איך גאָר ניט דער-צעהלט, דאָס איך בין אין צערקאָוו געווען. איך האָב געזעהען, דאָס זי איז אַ לינגערין. איך האָב איהר פיינט גערקאָגען. די באַבען — נאָך מעהר. גוט, זי איז אַוועקגעפאָהרען. אויך, מורא גערקאָגען פאַר'ן טאטען. ער זיצט אַלץ אַלײן, אַלץ בײַז. נאָר דעם זיידען האָב איך ליעב געהאַט, געהאַט אויף איהם רחמנות, דאָס ער איז נעבאָד אַ איד. געבעטען ביי גאָטעניו, דאָס ער זאָל דעם זיידען פאַר אַ גוי מאַכען. דער שוועסטער האָב איך אַלץ דער-צעהלט. געבעטען מאַטראַנאַ'ן איהר אויף מיטנעהמען אין צער-קאָוו, דאָרט פלעגען מיר ביידע אויף די קנייה, נעבען פאַרבלו-טיגטען גאָט מתפלל זיין פאַר'ן זיידען, דאָס ער זאָל אַ גוי ווערען און אַלע אידען זאָלען אויסשטאַרבען. מאַטראַנאַ האָט אונז אַ קליינע, שוואַרצע איקאָנאַ געשענקט, מיר האָבען אין אַ בעהאַל-טענעם ווינקעל, הינטערען קליידער-שראַנק, אַ קליינע צערקאָוו געמאַכט. די רויטע לעמפעלע, האָט מורא'דיג בעלויכטען גאָ-טינקעס פאַרבלוטיגטע געזיכט פון די שמעכעדיגע דערנער, וועלכע די פאַרפלוכטע שו'ידעס, האָבען איהם אָנגעטהאָן. זיינע אויגען האָבען אויף אונז בײַז, מיט פאַרווירפּע, געקוקט...

איך בין אין שוהלע אָנגעקומען. די חברים האָבען מיר נג-שלאָגען און שו'יד גערופען. איך האָב געשריהען, דאָס עס איז ניט אמת. דער טאטע האָט זיך שוין פון לאַנג גע'שמד'ט. זיי האָבען געשלאָגען אַהן רחמנות. „שו'ידאָוסקאָיאַ אַטראַדיאַ“, גע-רופען. די מאַמע האָט געפרעגט:

— וואָס איז דיין פנים אַזוי שלעכט ?

— גאר נישט.

— ווער האט דיר אַזוי צוראַפּעט ?

— די קאַץ.

איך האָב די ליפּען געביסען, כדי ניט צו וויינען. אַבער דער מאַמען ניט דערצעהלט פון מיינע יסורים. איך האָב מיר געשעהמט מיט מיינ טאטע-מאמען. מיינ קליינע שוועסטערל פלעג איך אַלעס דערצעהלען. זי פלעגט וויינען, מיר אַוועקפיהרען אין אונזער צערקאָוו הינטערען שראַנק מתפלל זיין, פאַר די זינדיגע נשמות

פון טאטע-מאמע, פונ'ם זיידען און בעטען ביי גאטענקען א טויט פאר אלע שו'ידעם.

אין מאהל האבען מיר די שוהל-חברים בעזאנדערס פיעל געשלאגען. ווי א שכור'ער, בין איך קוים א היים געקומען, ניט געגעסען. אין בעט זיך אריינגעווארפען. מין מאמע האט זיך דערשראקען, מיט א געוויין גענומען שרייען, ראטעוועט, דאס איך שטארב, ברענגט א דאקטאר. אויף איהר געשרי, איז דער טאטע מיט די שעוסטער געקומען. אויסטהוענדיג, האט ער אויף מיר בלוט און צייכען פון שרעקליכע קלעפ געזעהען. מין גומע שוועסטערל האט זיך צעוויינט, דערצהלט דעם גאנצען אמת : מען הרג'עט מיר, ווייל איך בין א שו'דאוסקי אטראדיא... די מאמע האט גע'חלש'ט, דער דאקטאר, וואס איז צו מיר געקומען, האט געמוזט מעהר ביי די מאמע זיין. איך בין געזונד גע-ווארען, אבער מין מאמע איז שוין מעהר פון איהר בעט נישט אראב.

אין שוהלע בין איך מעהר ניט געגאנגען. איך פלעג גאנצע טעג ניט וויסען, וואו זיך אהינצוטהאן. דער טאטע פלעגט ניט זיין איז שטוב. אין מאמעס צימער פלעג איך ניט וועלען אריין-געהען. אלץ זי זיפצעט, וויינט, ווען זי זעהט מיר, דאריבער פלעג איך שטעהען — לאנג אויף די קניה אין אונזער בעהאלטענע צערקאו קעגען שרעקליכען „גאטינקע" שטעהען, דעם שטערען אן קאלטען פאדלאגע קלאפען. צו איהם מתפלל זיין, אדער אין קיך צו מאטראנא'ן געהען. מאטראנא פלעגט אונז שרעקליכע מעשיות דערצהלען. פון גאטינקע, די הייליגע מאמען, הייליגע מארטי-רער, שרעקליכע טיוולאגנים אין גיהינם, וואו מען קאכט די זינ-דיגע אין שוועבעל און פער. מען בראט זיי אויפ'ן אויביגען פייער. זי פלעגט אונז, אויף, פאר אונזער „נר תמיד" אין אונזער צער-קאו געבען. מאטראנא'ס ליעבע מעשיות האט פון אונז פראים געמאכט, אריינגעגעבען א ווילדע שלעכטיגקייט צו אלעם, וועל-כע זיינען ניט פרום, אפילו טאטע-מאמען האבען מיר געהאסט, פאר וואס זיי צלם'ען זיך ניט איבער פאר'ן עסען. און א ב ל ו ט - ד ו ר ש ט י ג ק י י ט צ ו ד י ש ו ' י ד ע ס . א בעזונ-דערער פארגעניגען איז אונז געווען צו הערען וועגען רציחות. אכזריות, ברענען און בראטען. אלעם גלייך וועמען מען האט דאס געטהאן. יי די שו'ידעס אונזערע הייליגע,

צי די טייוולאָנים די שו'ידעס אין גיהינם. אונזערע, ווייכע, קינד
דערשע הערצער, זיינען פארשטיינערט געוואָרען, נישט געפיהלט
די ליכטיגע זון און צארטע מענישען-ליעכע, נאָר בלוט, ווי אויפ'ן
שמערען פון אונזער „גאָמינקע" האָט אונז געריהרט.

די מאַמע האָט אַלץ מעהר געהוסט, אַלץ אַפּטער געקערעכט. מיר
זיינען צו איהר גאנץ קאלט געוועזען, ניט וועלענדיג, נעכען איהר
בלייבען, ווען זי האָט פאַרלאָנגט. מאַכען זיך, ווי ניט הערענדיג,
ווען זי פלעגט אונז צו זיך רופען. איין מאָהל, ווען די קראַנקע
מאַמע, האָט זיך ניט געקענט דעררופען, איז זי אויפגעשטאַנען,
צוהאַלטענדיג זיך אָן שטוהלען, אָן ווענט, איז זי אין אונזער צי-
מער אַריין, אונז געפונען אויף די קינהען, אין אונזער לאַף-צער-
קאַוו, מיר האָבען נאָר אַ שרעקליכען געשריי און קלאַפּ געהערט.
די מאַמע איז אַ טויט-בלאַסע אויף דער ערד געלעגען, פון וויין-
קעל פון איהר מויל, האָט זיך, ווי אַ רויטער פאָדעס בלוט געצוי-
גען. אונזער הייליגע צערקאַוו, האָט דער טאַטע צושטערט. אונז
פראים גערופען, אָבער די מאַמע איז אין אייניגע טעג אַרום גע-
שטאַרבען.

מיר זיינען שוין, די לעצטע צייט, פון איהר צימער ניט
ארויס, געוויינט, איהרע הענט געקושט, אָבער זי האָט שוין
קיין כח געהאַט צו ריידען. די ווייניגע ווערטער, וואָס זי האָט
געזאָגט צום טאַטען, איז געווען אויף דעם ווילדען לשון פון די
באַבען. מיר האָבען קיין וואָרט ניט פאַרשטאַנען, אויך ניט, ווען
זי האָט איהרע דאַרע, בלאַסע הענט אויף אונזערע קעפּ אַרויפ-
געלעגט, האָט זי געשעפטשעט מאַדנע ווערטער. אין אַ שרעק-
ליכען, פראַסטיגען טאָג, איז די מאַמע געשטאַרבען. מען האָט
איהר אין די פאַרפראַרענע ערד אַריינגעלעגט. מיר האָבען שרעק-
ליך געוויינט, קיין מאָהל האָבען מיר די מאַמען אַזוי געליעבט.
מאטאראַ האָט אונז ביז געזאָגט, דאָס די „בארינא" איז גע-
שטאַרבען ווי אַ פאַרפלוכטע שו'ידאַווקאַ. זי האָט ניט דעם „פאַ-
טערעל" מיט'ן צלם, פאַר'ן טויט אין צימער אַריינגעלאָזען. איצ-
טער קאָכען איהר טייוולאָנים אין שוועבעל און פעך.

דער טאַטע האָט אונז אין פאַלעסטינאַ אוועקגעפיהרט, דער-
צעהלט ער ווייטער אין זיין אויטאָביאָגראַפיע. אויפ'ן שיף זיי-
נען פיעל רוסישע פילגרימען געפאָהרען, מיר פלעגען זיך פאַר-
גנב'ענען צו זיי אויפ'ן אויבערשטען דעק פון שיף, הערען די

שרעקליכע מעשיות וועגען הייליגע, הייליגע קברים, הייליגע ליע-
דער מיט זיי צוזאמען זינגען. איך מיט מיין שוועסטער, הא-
גאט'ס קבר אין ירושלים, פאר די ארעמע מאמען מתפלל צו זיין.
בען אבנעמאכט אין אלע הייליגע ערטער צו-פוס צו געהן און ביי
— איך וויל דיר ווייטער אין קורצען דערצעהלען — האט
אבי-שחר זיך אליין איבערגעשלאגען, — איך האב דער האנד-
שריפט אין „פאמילען-ארכיוו“ געשיקט, דו וועסט עס שפעטער
לייענען. די קינדער זיינען העכסט אומגליקליך געווען, ווען זיי
האבען געזעהען, דאס זיי זיינען אין יפו צווישען הוילע שו'ידעם
אריינגעפאלען, אפילו אלע האבען רוסיש גערעדט. עס האט זיי
געאיבעלט ביי זייער פעטער צו עסען. זיי האבען ניט געקענט
פארשטעהען, ווי קושט דער טאטע, זייער פעטער'ס קינדער, זיי
זיינען דאך „שו'ידעניאטא“ ? די קינדער האבען דאך באשלא-
סען צו אנטלויפען פון זייער פעטער אין א רוסישען קלויסטער.

אינטערעסאנט, ווי ער בעשרייבט דעם לאנגזאמען איבער-
גאנג, ביז זיי האבען מיט אנדערע אויגען אלעס געזעהען. די
ווירקונג פון פאמילען-לעבען, די גומע, אידישע קינדער-חברים,
אויף דער דירעקטאר פונ'ם גימנאזיום, וואס האט זיך ניט לאנג
געעפענט. ווי דער דירעקטאר מיט זיין פרוי, פלענען גאנץ פריה,
די בעטען ארויסטראגען פון צימער, דעם פאל אויסוואשען, די
בענק אויסשטעלען פאר די שילער, וועלכע זיי זיינען די איינ-
ציגע לעהרער געוועזען. ביי נאכט פלעגט מען פון קלאס, ווי-
טער א שלאף-צימער מאכען. אין „גימנאזיע“ האבען אויך מייד-
לאך געלעהרענט. זעהר ריהרענד, איז זיין בעשרייבונג פון א
קליינע אסתר, וועלכע האט מיט איהם צוזאמען געלעהרענט, דעם
גומען ווירקונג, וואס זי האט געהאט אויף זיין פארשטיינערטע
הארץ. שפעטער איז בעשריעבען פון זייער חברה חברים, וועל-
כע האבען געשווארען פון פאלעסטינא קיין מאהל ניט ארויס-
צופאהרען. זיין בעציהונג מיט'ן פאטער און ווי אומגליקליך זיי
זיינען ווייטער געווען, ווען זיי האבען געמוזט בי'ן פאטער אין
קאלטען סיביר, צווישען גוים וואהנען. ווייטער, סאציאלזם,
דער קאמפף געגען רוסישען אבסאלוטזם, ליכטיגע אידעען ווע-
גען אלע מענשען-ברידער. דער פראקטישער לעבען אליין. פאר-
ווירפען פון זיין קריסטליכע פרוי, פאר זיינע אידישע בלוט. דעם
בעוואוסטזיין, דאס יעדער מוז זיין ריכטיגע סביבה האבען, מוז

אין זיין היסטארישען לאַנד וואָהנען. קורץ, דאָס איז אַ וואונ-
דערבאַרער לעבען בעשריעבען, אַ לעבען פון איין מענשען, וועל-
כען האָט אַליין דורכגעלעבט דאָס לעבען און ליידען פון אירישען
פאַלק. ווי האָבען זיי דאָס געקענט אויסהאַלטען ? איך קען דאָס
גאָר ניט פאַרשטעהן.

האַב נייגעריג זיך צוגעהערט צו דער לאַנגער געשיכטע, וואָס
דער אַלטער, רוהיגער לעהרער, האָט מיט אַזאַ הייסקייט דער-
צעהלט, בעמערקט, דאָס זיין חבר גלויבט קוים אין דעם. אַ
נאַרמאַלער מענש, וואָס לעבט אונטער נאַרמאַלע פאַרהעלטענישע,
קען גאָר ניט גלויבען אין אונזער איצטיגען אוננאַרמאַלען לעבען.
דער אַרגאָן איז שטיל אויף איין מאָהל געוואָרען, אַלע זיי-
נען אויפגעשטאַנען, אונזער בן-כרמי אויף, מיר זיינען איהם
נאָכגעגאַנגען.

— זייערע מוזיקאַנטען האָבען געדולד — האָב איך מיין לעה-
רער געזאָגט. גאַנצע דריי שעה האָט ער אַהן אויפהער געשפּיעלט
אויפ'ן אַרגאָן.

— דער אַרגאָן שפּיעלט אויטאָמאַטיש. ביי אונז גיט מען
נישט אַ מוזיקאַנט שפּיעלען, ווען מען קען איהם ניט הערען, דאָס
איז אַ בעלידיגונג דעם מענשען.

האַב מיר אונזערע רעסטאָראַנען דערמאָהנט. וואָס האָט דאָר-
טען דער מענש ניט געטהאָן פאַר געלט ?

יב

מיט'ן ראולענדען טרעטוואר זיינען מיר אין ארבייטער-שטאָדט געקומען. קיין הויכע רויכערדיגע קוימענס האָב איך דאָ ניט גע- געהען. די דראַטען, וואָס עס האָט זיך צו יעדער הויז געצוי- גען, האָט געווינעזען, דאָס עלעקטרישע קראַפט האָט דאָ אַרויס- געטריעבען די שמוציגע פאר-מאטאריען מיט'ן פייער פון קוילען. אויף האָב איך כמעט קיין גרויסע לאַנגע געביידעס, פאַבריקען, וואָס פאַרנעהמען ביי אונז גאַנצע קוואַרטאַלען ניט געזעהען, נאָר פון ווייטען, אין צענטער פון שטאָדט, האָב איך אזא גרויסע גע- ביידע געזעהען. זי איז אַבער ניט עהגלייך אויף אַ פאַבריק, עהגליי- כער אויף אַ רייכען וואַרען-הויז. די ארבייטער-שטאָדט, האָט אויסגעזעהן ווי אויף איין מאָהל אויסגעבויט. און אלענפאלס, האָט מען איהר געבויט גלייך פון אַנפאַנג, נאָך אַ געוויסען פלאַן, בעשטימט פאַר אַן ארבייטער-שטאָדט. זי האָט אַ צענטער געהאט, וואו עס איז געשטאַנען די דערמאָהנטע גרויסע געביידע, דאָביי אייניגע שעהנע קלענערע. די אלע גאַסען זיינען בענאָהע רונד גע- גאַנגען אַרום דעם צענטער, אייניגע רינג-גאַסען זיינען זיי געווען, פאַראייניגט מיט גלייכע געסלאַך, וועלכע זיינען, ווי ראַדיאָסען פון צענטער אַרויסגעגאַנגען. קיין הינטער-הויפּען איז ניט פאַר- האַן. יעדער הויז אַ שמאַלע און לאַנגע האָט צוויי פאַסאַדען גע- האָט. איין הויז אַבגעטהיילט פון די צווייטע מיט בוימער. דריי— פייער עמאַזשען זיינען אין די הילזער. די פענסטער זיינען געגאַנ- גען פון פלאַכען דאָך ביז'ן אונטען, אזוי ווי מען האָט שוין אין מיין צייט די מאָדערנע אַטעליעס געבויט. ניט קוקענדיג אויף דעם, דאָס יעדער הויז איז פריי אַליין געשטאַנען, כדי פיעל ליכט און לופט צו האָבען, דאָך האָט מען געפיהלט, דאָס אין פאַרגלייך דעם ניט גרויסען פלאַץ, וואָס די שטאָדט פאַרנעהמט, מווען אַ סך מענשען דאָ ארבייטען. מיר זיינען פון אונזער רולענדען טראַטוואַר אין אַן אַנדערען אַריבערגעגאַנגען, וועלכער האָט זיך

געצויגען דורך א גלייכער גאס ביו'ן צענטער און האט דעם רונד ארום דעם ערשטען רינג-גאס געמאכט.

ביי איין הויז האט בן-כרמי אָבעשטיגען. אין אַטעליע אַריינגעגאַנגען. מיר זיינען איהם נאָכגעגאַנגען. דער אַטעליע איז געווען אויפ'ן גאַנצען גרויס פון עטאַזש. אַרום די ווענט, וועלכע אַלע האָבען! פענסטער געהאַט, זיינען אומגעפעהר הונדערט אַר-בייטער געזעסען. אַנדערע עטליכע צוזאַמען ביי איין טיש, מאַן-כע גאַנץ אַליין. די גרופען אַרבייטער, ווי אויף די איינצעלנדע, האָט אַ לייכטע נידעריגע וואַנט צוטהיילט. אין מיטען אַטעליע, זיינען איר אַיין שורה איבער די גאַנצע לענג געשטאַנען די נויטהיגע מאַשינען, וואָס אַלע צוזאַמען האָבען בענוצט. ווילץ, פרעס, בויער-מאַשינען, שערען און דאָס גלייכע. מען האָט דאָ געאַרבייט שמוק-אַרטיקלען. פאַר מיינע אויגען, האָט אַ יונגער מאַן, איבער-געגעבען בן-כרמי'ן אַ פאַקעט דאָרט איז געווען אַ צייכענונג פון אַ בראַש, אויפ'ן זעלבען פאַפיער, דעם פלאַן ווי איהם צו קאָנסט-רואירען. דאָרט איז געווען געוואַלצטע זילבער-בלעך, פאַרשייד-דענע דיק זילבער-דראָט, געשטאַנצטע שטיקלאַך גאָלדענע פאַר-ציערונגען, געשניצטע העלפּענביי-רעליעפּען, טערקזיען און קליי-נע רובינען. אין בעשטעל-צעטעל איז געווען צוויי הונדערט שטיק צו מאַכען, דער טערמין, ווען עס דאַרף דאָס פאַרטיג זיין. ער האָט זיך אויף אַ קוויטונג אונטערגעשריעבען, דעם יונגען מאַן אי-בערגעגעבען, צוגעגאַנגען צו די צווייטע פון איהם, גרופע אַרביי-טער, זיי אַלעס איבערגעגעבען, אייניגע ערקלעהרונגען צוגע-געבען.

אין אַטעליע איז ליכטיג, ריין און רוהיג געווען. אַנדערע האָבען אונטערגעזונגען ביי דער אַרבייט, אַלע ערענסט, מיט גרויס חשק זייער אַרבייט געמאַכט. קיין אויפזעהערס, אָדער אַנ-דערע בעאַמטע, זיינען דאָ ניטאָ.

אייניגע הייזער זיינען מיר אַרומגעגאַנגען, פיעל פאַרשיידענע אַטעליעס האָב איך געזעהן, כמעט די אַלע אַרבייט, וועלכע איך האָב אין די פאָוואַליאַנס פון „בצלאָל"-אַלע געזעהען. אין קיינעם האָב איך אפילו דעם שאַטען ניט געזעהען פון אונזערע, פול מיט רויך, פאַבריקען, וואו עס קאָכט, רוישט, טומעלט און קלאַפט, ווי אין גיהנום. די אַרבייטער, פאַרשמוצטע, פאַר-שוויצטע, ווי טייוואַלאַנים, דרעהען זיך אַרום די שרעקליכע מאַ-

שינען, וועלכע ציהט ארויס ביי זיי די מאַרד פון די ביינער. דאָ האָט דער דענקענדער מענש געאַרבייט. די מאַשין האָט נאָר פאַר-גרעסערט זיינע פיזישע קראַפֿט און געשווינדקייט. האָב אָבער ניט פאַרשטאַנען די הויפּט איינריכטונג : ווער גיט די בעשטע-לונגען, ווער פאַרקויפט, ווער זאָרגט פאַר רויהע מאַטעריאַלען, מאַדעלען, ווערק-צייג ; ווער בעשטימט די אַרבייטס לויהן, ווער צעטהיילט די בעשטעלונגען נאָך די פעהגיקייטען פון די אַרביי-טער ? וואו האָבען זיי גענומען דעם קאַלאַסאַלען בעטרייבס קא-פיטאַל, וואָס עס איז גויםהיג פאַר אַזאַ גיגאַנטע אונטערנעהמונג ? און, ביי'ן ענדע, צו וועמען געהער אַט דאָס אַלעס, וואָס איך זעה דאָ ? ווער איז דער קאַפּ, ווער איז זייער בעל הבית ?

מיין לעהרער האָט מיר געזאָגט :

— קום, אונטען, איז גאַרטען פון צענטראַל-לאַגער, וועל איך דיר אַלעס ערקלעהרען. דו וועסט זעהען, ווי געניאַליש-איינ-פאַך מיר האָבען איינגעאָרדענט. דו וועסט דאָן פאַרשטעהן די גרויסע נוצען פון אַזאַ איינריכטונג.

איז שאַטען פון אַ פייגען-בוים, זיינען מיר אונטען געזעסען. אַנטקעגען אַ וואַסער-בעקען, וואו פויגעלאַך האָבען פרעהלאַך פֿיפּ-צענדיג, פליהענדיג איבער איהם געבאדען. רוהיג איז דאָרטען געווען. איך האָב מיר, ניט קוקענדיג, דאָס אַרום די הייזער איז אויף די קאלאנאדען דער טראַטואַר געלאָפּען און אין לופט איז געשטאַנען דער קלאַפּען פון האַמערס, געפיהלט, ווי אין מיטען אַקעאַז אויפ'ן שיף. עס שמערט ניט דער אַרומיגער בעוועגליכער אַעבעדיגער ים, ער ערפרישט נאָר דעם מענשען, גיט די געדאַנ-קען גרעסערע פליעגלען, ווייזט די אויג ווייטערע האַריזאָנטען... דעם לעהרער'ס ווערטער איז מיר טיעף אין האַרצען אַריין. ער האָט מיר געזאָגט :

— שוין פאַר דער וועלט-קריעג, איז די קולטור געשטאַנען זעהר הויך, אַלע מענשען גליקליך צו מאַכען. מען האָט נאָר די קולטור-מיטעל ניט ריכטיג אויסגענוצט. ניט בענוצט צוליבע וואָס זי איז געשאַפּען געוואָרען : פאַר לייעבע צום מענשען. די וועלט-קריעג איז דער באַנקראַט געווען פאַר די גאַנצע מענשהייט ! אַ נייע עפאַכע האָט זיך נאָך דעם אָנגעפאַנגען. מען האָט ליקוויר-דירט דעם אַלטען אָרדענונג, איבערגעשאַצט אַלע זייער רייכטהום, אויף די אַלטע חורבות איז אַ נייע וועלט אויסגעוואַקסען מיט נייע

מענשען. וואס האבען געקענט אויסנוצען די רייכע ירושה פון זייערע, אייגענטליך, אומגליקליכע עלטערען. .. אונזער קראפט איז דאן געווען אין אונזער נויטהווענדיגקייטען פאר'ן מזרח. מיר זיינען די קעט געווארען, וועלכע האט א ז י ע ז צוגע-קייט צום קולטורנעם א י י ר א פ א. מיר האבען אייראפא אליין אויף עטוואס געלעהרענט. מיר זיינען געגען אלע פעלקער, געווען אין דער גליקליכער לאגע, דאס מיר האבען ניט געהאט וואס צו צוברעכען. דאריבער איז אלע אונזערע כחות געגאנגען נאך אויף צו בויען. מיר האבען בעסער פון זיי געקענט אויס-בויען אונזער קליינע נייע וועלטעל. אונזער צושפרייטקייט אי-בער די גאנצע וועלט, האט גרויסע נוצען, פאר אונזער נייעם צענטער געבראכט, דאצו איז נאך געוועזען ביי אונז „א נאטיר-ליכער אויסוואהל“. נאך די בעסטע, נאך מענשען מיט אירע-אלען, זיינען צו אונז געקומען. פון אַנפאַנג, נאך אירען, שפע-טער — אויף אנדערע. די וועלכע האבען נאך פערזענליכע נוצען געדענקט, האבען גענוג ארט אין אייראפא געפונען, וואו עס האט אזוי פיעל מענשען געפעהלט. דער לאנגער גלות האט אונז געלעהרענט צו געדולדען. מיר האבען די גרויסע געדולד, מיט וועלכע מען ערגרייכט גרויסעס. אונזער נייע וועלט האבען מיר, זעלבסט פארשטענדליך, אויף די נייעסטע דעמאקראטישע פרינ-ציפען געבויט, זיי זיינען אויף אונזערע גאנץ אלטע אמת'ען, פון אונזער הייליגע תורה און חכמים. נאך אונזער אלטער רבי הלל האט געזאגט : דאס אידישקייט איז : — „ליעב דיין חבר, ווי זיך אליין“. א אידענס לעבען איז, ווען איד בין ניט פאר מיר, ווער וועט פאר מיר זיין ? „אויב איד בין נאך פאר מיר אליין, וואס בין איד ? ...“ די אלטע אמת'ען האבען מיר בענוצט נאך די בעדינגונגען פון איצטיגער צייט. דעם באַדען האט מען נאך פריהער, פאר די מלחמה, אָנגעהויבען קויפען פון „נאציאנאל-פאנר" פאר'ן אידישען נאציאן, ווייל נאך די תורה, טהאָר קיין אייגענטהימער אויף באַדען ניט זיין. איצט געהער דער באַדען פון גאנץ ארץ-ישראל צום גאנצען אידישען פאָלק. זי ווערט נאך פאררונגען פריוואַט מענשען ביז'ן יובל, דאן געהט זי צוריק אי-בער צום פאָלק, דער אַרענדאטאַר האט נאך חזקה, מען פאַר-דינגט ניט אַן אנדערען, ווען דער ערשטער האט גוט די ערד בע-ארבייט. ווען ער שטארבט, געהט נאך פאר'ן יובל די ערד אי-

בער צום פאלק, ווי אלעס, וואס פון איהם איז געבליעבען. ביי אונז איז דאס פאלק דער יורש פון יעדען בירגער.

— פארשטעה ניט, ווי קען מען אוועקנעהמען, אפילו נאך'ן טויט, דאס, וואס א מענש האט מיט זיינע מיהע ערווארבען ? און צו וואס זאל דער מענש ארבייטען, בויען, פלאנצען און זאמלען, ווען שפעטער וועט מען דאס אוועקנעהמען ?

— ווארום האסטו דו פארשטאנען, דאס די ווערק פון די גרויסע געלעהרטע, פאעטען, קינסטלער געהער אפילו די גאנצע וועלט. דו ווייסט דען ניט, ווי פיעל מיהע, קרבנות און געזונד האבען די אלע אבגעגעבען פאר זייערע שאפונגען ? אנדערע האבען ביי'ן לעבען, פאר זייערע שווערע ארבייט גאר נישט געהאט, מען האט זיי נאך פארפאלגט. צי דען איז די ארבייט פון א געניע מעהר הפקר, אלס די ארבייט פון א גוט'בעזיצער, פאבריקאנט, קאלעקציאנער און דאס גלייכע ?

ביים לעבען קען יעדער אויסנוצען זיינע ערווארבענע אייגענטום ווי זיין הארץ געלויבט. קען דאס אויף אוועקגעבען פאר דיעזע אינסטיטוטען, וועלכע ער סימפאטיזירט. נאך'ן טויט, דאס דער געשטארבענער קיין זאך ניט. זיינע קינדער ? — זיי האבען ווער עס זאל פאר זיי זארגען : אלע קינדער געהערען צום פאלק, וואס גיט זיי, ווי דו האסט געזעהען, גוטע ערציהונג, ביז ער אליין קען זעלבסטשטענדיג לעבען. ניטא מעהר ביי אונז רייכע יורשים, ניטא מעהר ביי אונז מענשען, וואס זייער גאנצער גליק איז, דאס זיי זיינען געבאָרען נאכ'ן פאטער, ווען זיי וואלטען פאטער'ן פאטער געבאָרען געוואָרען, וואלטען זיי רייך גיט געווען... דאס שטערט אבער ניט, דאס יעדער זאל וועלען ארבייטען. מיהען זיך צו בויען, פלאנצען, זאמלען, שאפען גאנצע רייכטהימער, ווייל ווען ער ארבייט ניט, וועט ער, ביי אונז, נאך ווייניגער ווי ביי אייך, ניט האבען פון וואנען צו לעבען. ווען מען וויל גוט לעבען, מוז מען מעהר ארבייטען. בויען, פלאנצען, זאמלען, שאפען, וויל ער איצטער נאך מעהר, ווער ער בעזיצט דאצו די פעהיגקייט, ווייל דאס אליין איז א גרויסער פארגעניגען, אזוי ווי, צו שאפען דעם קינסטלער... דער געזאגט, דאס נאך'ן טויט, וועט ניט צוריסען, פארלארען ווערען זיינע מיהע ביי די יורשים, נאך עס וועט געהערען דעם גאנצען

פאלק, וועלכעס האט פאר איהם געזארגט און זארגט פאר זיינע קינדער, גיט איהם מעהר חשק צום ארבייטען.

— אבער, לעהרער, עס גיט דאך א נאטירליכע געפיהל ביי מענשען גרויס צו זיין, הערשען, מענשען זאלען איהם כבוד אָבעבען. דאס האט דעם מענשען ענערגיע געגעבען צו האָרע-ווען, ענטזאגען זיך פון רוהע, דרעהען די קאפ, קאפיטאלען צו מאַכען, אויסצוצייכענען זיך פון אַרומיגע מענשען. אָבער ווען אלעס געהט איבער צום פאלק, ווער וועט וועלען האָרעווען, ווער וועט אזא פיקטיווען אייגענטימער כבוד אָבעבען ?

די געפיהלען גרויס צו זיין, אויסצוצייכענען זיך פון אַרומיגע מענשען, כבוד, זיינען נישט אזעלכע נאטירליכע געפיהלען, ווי דו גלויבסט. נאך מעהרער, ביי אייך טהוט ער, צוליעב רייכ-טהום, ניט אזעלכע גוטעס מיט מענשען פון וועלכע ער אליין זוכט כבוד צוליעב זיין רייכטהום. . . אָבער עס גיט א נאטירליכער גע-פיהל ביי'ן מענשען זיך אויסצוצייכענען, זיך פאַרבעסערען, ליע-בע, און ווען דו ווילסט, בעוואונדערונג פון מענשען צו בעקומען. דאס אלעס קען ער איצטער ערגרייכען לייכטער און בעסער, ווי פריהער, וואו נאך טעלער-לעקער האָבען אזעלכע מענשען אַרומ-גערינגעלט, מען האט נאך זיינע געלד געליעבט כבוד אָפצוגעבען. איהם אליין געהאסט אָדער מורא געהאט. איצטער ליעבען איהם אלע, אָהנע א פערזענליכע אינטערעסע, פאר זיינע פעהיגקייט, פלייסיגקייט, ליעבע צו אַרבייט און שאַפען ; פאַר'ן ברענגען גרויסע נוצען דעם גאַנצען אידישען פאלק.

— יעדער מענש אין ארץ-ישראל, וועלכען גלויבען און הויט-פאַרב ער זאָל ניט האָבען, — האט דער לעהרער ווייטער רוהיג דער-צעהלט — קען א בירגער ווערען, א חבר פון אונזער געזעלשאַפט, וואס בעשטעהט פון אלע איינוואָהנער פון ארץ-ישראל. ער מוז זיך נאך פאַרפליכטען אונזערע געזעצען צו היטען און ווערען א מיטגליעד אין דעם „אַרטעל" פון זיין בעשעפטיגונג (ליידיג-געהערס, „ראנטיעס" איז ביי אונז ניטא). די אלע „אַרטעלס" פון גאַנצען לאַנד, זיינען פאַראייניגט אין איין „געזעלשאַפט", דאס איז די גאַנצע אידישע פאלק, וועלכע פיהרט איהר רעגירונג דורך אהי-רע דירעקטאָרען, סנהדרין און נשיא. אזוי ווי קיין פּריוואַט-קוי-פער און פאַרקויפער איז דאָ ניטא, קען זיך ניט קיין גרויסע קא-פיטאלען אין פּריוואַט הענט אָנקלייבען. ליידיג-געהער קענען דאָ

ניט עקזיסטירען, דאריבער איז דא קיין הונגעריגע אויף ניטא. דאס „אידישע געזעלשאפט“, וועלכע בעזיצט אן אונגעהויער רייכ-טהום, אין וועלכענס הענט עס ליעגט דער גאנצער האַנדעל פונ'ם גאנצען פאָלק, קען לייכט רעגולירען דאָס פאָלקס-עקאָנאָמיע, אויס-בילדען יעדען מענשען, דאָס ער זאָל נוצליך זיין, זאָרגען פאַר'ן גע-זונדהייט, ענטוויקלונג, פיזישע און אינטעלעקטואַלע, פון גאָנ-צען פאָלק. ראַציאָנאַל עקספּלאַטירען דעם גאנצען באָדען. קורץ: מאַכען דעם גז'ערן, וואָס דו האָסט נאָר עטוואָס דאָפון געזעהען. עס קאָסט אין סך הכל ביליגער ווי דער שלעכטער אָרדנונג אין לע-בען פון פריהער, ווען יעדער איינציגער האָט אויפ'ן רעכענונג פון צווייטען, געזוכט צו לעבען...

„אויב איך בין נאָר פאַר זיך אַליין, וואָס בין איך?“

— לעהרער, דו האָסט מיר נאָך ניט געענטפערט אויף אַלע מיינע פראַגען.

— איך געדענק גוט, מיין קינד. האָב געוואַלט דיר פרי-הער אַ ביסעל בעקענען מיט אונזער אָרדנונג. איצטער וועסט דו שוין לייכט פאַרשטעהן מיין ענטפער, עס וועט דיר ניט אויס-ווייזען אונגלייבליך. דו פרעגסט — ווער איז די קאָפּ, דער בעל-הבית פון אַרבייטער-שטאָדט? — יעדער אַרבייטער בעזונדער, ער איז אַ חבר פון זיין „אַרטעל“ און אַ מיטגלידער פון גאנצע „אי-דישע געזעלשאפט“. זעלבסטפאַרשטענדליך, דאָס דעם גאנצען געשעפט פיהרען דירעקטאָרען, בעאַמטע, וועלכע ער אַליין האָט אויסגעקליעבען פון די בעסטע, פאַסענדע דאָצו. — צו וועמען געהער דאָס אַלעס? — צום פאָלק, דאָס הייסט אויך צו איהם. — וואו האָט מען גענומען דעם קאָלאָסאַלען בעטריבס-קאַפיטאַל? — פון פאָלק, דאָס הייסט אויך פון איהם. — ווער גיט די בע-שטעלונגען, ווער פאַרקויפט, ווער זאָרגט אויף אַלעס, ווער בע-שטימט די אַרבייטס-לויהן? — דאָס פאָלק, דאָס הייסט, יע-דער אַרבייטער אַליין, דורך זיינע אויסגעקליעבענע דירעקטאָרען, בעאַמטע, אַגענטען, וועלכע זוכען בעשטעלונגען, פאַרקויפען, קוי-פען רייהע מאַטעריאַלען. קורץ, טהוען אַלעס אין זיין נוצען, ווייל דאָס איז אויך זייער נוצען, די נוצען פונ'ם גאנצען פאָלק. עס געהט, פון פאָלק — פאַר'ן פאָלק.

אזוי ווי אַלעס איז איין האַנד, דאריבער גיט ניט קיין קאָנ-קורענטען, איבער-פראַדוקציאָן. עקאָנאָמיע איז אַלעס, ווערט די

אידישע פאלק אלס רייכער. אונזערע פאפיער-געלט געהט אין דער גאנצער וועלט און דער „אלל-וועלטליכער פרידען-קאנגרעס" ער-לויבט אונז נייע פאפיער-געלט ארויסצולאזען. יעדען מאהל, ווען מיר שטעלען צו אונזערע סטאטיסטיקע וועגען אונזער פראדוקציע אין פארגלייך מיט אונזערע אויסגאבען. ארויסלאזען פאפיער-געלט, הייסט איצטער, אן אנלייה. מען דארף אויך קיין פראצענט צאהל לען. מיר נוצען אויס אונזערע געלט צו באקעמפפען די נאטור, מיר זאלען קענען געזינטער זיין, מעהר איינטראגע פון דער ערד האבען. פארבעסערען אונזערע שטעדט, טראנספארט-מיטעל און איברהויפט, פארבעסערען דעם מענשען אליין, וואס דאס איז די אמת'ע רייכטהום פון יעדער פאלק.

די קונסט האט אונז געהאלפען, ניט נאר רייך צו ווערען, דורך אונזער בעריהמטע קונסט-אינדוסטריע, ניט נאר געגעבען דעם גרויסען פארגעניגען, צו פארשטעהען די שעהנהייט פון גאט'ס וועלט. די ליכטיגע פאנטאזיען פון ג'עניע, נאר אויך בעפרייט פון די שרעקליכע קללה פון לוקסוס, וואס ביי אונזערע פרויען איז געווען מעהר, ווי ביי אלע פעלקער. מיט דעם פארשטעהען פון אמת'ע שעהנהייט איז אונזער לעבען איינפאכער, בי-ליגער, געזינטער און גליקליכער געווארען.

— פארשטעה, דאס איהר קענט ביי אייך קאנטראלירען ווע-גען אן איבער-פראדוקציע אין לאנד. וואס וועט איהר טהאן מיט אייער עקספארט-ארטיקלען און פראדוקטען. ווען אויף איין מאהל וועט דאס אויך פראדוצירט ווערען אין אן אנדער לאנד ? וועט דאך מוזען ביי אייך אויך א קריזיס זיין.

— איצטער גיט שוין אזעלכע אומגליקען ניט. דער וועלט-פרידען-קאנגרעס זאגט שוין, דאס עס זאל קיין איבער-פראדוקציע ניט זיין אין דער גאנצער וועלט. קיין גרעניצען, טא-מאז'ניעס אין דעם אופן, ווי עס וואר ביי אייך, גיט שוין ניט מעהר. קיין גרענעצען פאר מ ע נ ש ע ז, נאר געאגראפישע. ביי אונז איז אלע ארטיקלען צאהל-פריי, דאריבער לוינט קיין רעגיע-רונג ניט קינסטליך איינצופיהרען די אינדוסטריע, אדער די פראדוקציע צו וועלכע זייערע איינוואהנער, אדער זייער לאנד איז ניט בעזאנדערס פעהיג דאצו. אונזער לאנד צייכענט זיך אויס מיט איהרע גוטע פירות, מעדיצינישע, פארפיומען און פארבען-פלאנ-צונגען. דארום גיבען מיר די וועלט, בעריהמטע וויינען, מאר-

מעלאדען, פארפיומען און פארבען. מיר האָבען אַ שעהנעם פאַר-
 בעז-געפיהל, פיעל געדולד און קינסטליכע אויסבילדונג, דאָרי-
 בער קענען מיר בעסער און ביליגער קונסט-אינדוסטריעלע אַרבייט
 פאַרקויפֿען. דאָפיר מאַשינען, פיעלע רייהע מאַטעריאַלען קויפֿען
 מיר אַליין אין אייראָפּא און אַמעריקא. עס גיט שוין ניט קיין קאָנ-
 סולען, וועלכע האָבען זייערע אונטערטאהאַנער „בעשיצט" און „פאַ-
 ליטיק" געמאַכט; עס גיט ניט מעהר קיין „אונטערטאהאַנער" און
 „פאַליטיק-אינטעריגען". יעדער רעגירונג האָט נאָר איהרע האַנד-
 לונגס-אַגענטען. מיר האָבען אויף איבעראַל אַזעלכע אַגענטען, וועל-
 כע ווייזען זייער רעגירונג דעם צושטאַנד פון וועלט-מאַרק, זוכט
 צו פאַרקויפֿען, וואָס זיין לאַנד האָט צופיעל און קויפֿען דאָס, וואָס
 אין זיין לאַנד פעהלט. צום פריעדען-קאָנגרעס, וועלכער האַלט יע-
 דען יאָהר אין אַן אַנדער לאַנד זיין זיצונג, שיקען מיר אויף אונ-
 זערע פאַרטערטער. אונזער צושפּרייטיקייט איבער דער גאַנצער
 וועלט, האָט אונז פיעל געהאַלפֿען דעם אַלל-וועלטליכען מאַרק צו
 געווינען.

— דאָך פאַרשטעה איך ניט, ווי קענט איהר אויף זיך נעה-
 מען די שרעקליכע הוצאָה יעדער קינד ביז אַכטצעהן יאָהר ערנעה-
 דען, לעהרנען און אַלץ געבען?

— יעדער נאָרמאַלער מענש, נאָך דעם ווי ער האָט אונזער
 ערציהונג בעקומען, האָט ער שוין זיין ווערטה, אַזוי ווי אַן אַראַב-
 זשען-בוים, וואָס הויבט אַן זיינע פרוכט צו געבען. מיר זיינען
 אויך זיכער דאָס ער וועט אונז צוריקגעבען דאָס, וואָס ער האָט אונז
 געקאָסט, אויך אויף דעם, דאָס מיר זאָלען איהם קענען נאָך פינף-
 און-פופציג יאָהר-אַלטער איהם פענסיע געבען. זיין פענסיע איז
 אַ געוויסער פּראָצענט פון זיינע פּראָדוקטיוויטעט אין דער צייט,
 וואָס ער האָט געאַרבייט. ווען עס האָט זיך אַן אומגליק מיט'ן מענ-
 שען געטראָפֿען, אַ קראַנקהייט, אָדער געשטאַרבֿען, דאָן ליידעט
 די גאַנצע געזעלשאַפֿט ניט פון דעם. מיר זיינען אַלע איינע ביי
 דעם אַנדערען פאַרסטראַכירט. אונזער סטאַטיסטיק ווייזט דאָס די
 פאַרמעהרונג פון פּאָלקס-רייכטום געהט ביי אונז פיעל גיכער אַלס
 הוצאות. מיר קענען רוהיג אונזער אָרדענונג ווייטער פיהרען.

ווי איז מיט די אַנדערע אַרבייטער פון פּראָווינץ?

— די זעלבע זאך, יעדער קען אַרבייטען אין וועלכען פּלאַץ
 ער וויל, אָדער ביי זיך אין גאַרטען-הויז, ווען איהם געפעהלט עס.

פון די פירמא מיט'ן זעלבען נאָמען, וואָס איהר האָט דאָ גע-
גרינדעט. דאָס וואָס דו וועסט היינט דאַרטען אין טהעאַטער זעהען
איז אויך אַלט בענאַהע הונדערט יאָהר. דאָס איז דיין דראַמע.

יג.

צום „מנורה-טהעאַטער“, זיינען מיר צו-פוס געגאנגען. גע-
וואָלט נעהענטער די געבויטע ירושלים זעהען. מיר האָבען דורכ-
געשניטען דעם גאַנצען אַרבייטער-קוואַרטאַל, וועלכער האָט אַנ-
גענעהם גערוישט, ווי אַ ביהן-שטאַק. אין יעדער הויז האָט מען
עטוואָס געאַרבייט. מענשען האָבען מיר אויפ'ן גאָס גאָר נישט
געזעהען. צייט-צו-צייט איז אַן אויטאָ, אָדער מאָטאָר-בייסיקעל
פאַרבייגעלאָפּען צום זייט פון צענטראַ-לאַגער, וואונדערבאַר, איז
געווען אַ גאַנצע שטאָרט אַהן קינדער, אַהן לאַדען און ריידענדיגע
פרויען ביי די טהויערען. קיין פאַליציי האָבען מיר אויך ניט בע-
געגענט. מיר האָבען דורכגעשניטען דעם גרויסען „גאולה-בולוואַר“,
אַ מאָהל איז דאָס יפ'ער-וועג געווען, מיט „אַלענבי" גאָס, וועל-
כע האָט זיך באַרג אַרויף געצויגען זיינען מיר צום „מנורה-פלאַץ“
געקומען. וואו עס איז דער קינאַ-טהעאַטער געשטאַנען, און היינט
טען, ביז אונטערען באַרג אַראָפּ, דער בעריהמטער פילמ'ס-פאַב-
ריק „מנורה“ מיט אַן אַבגעצאַמטען פלאַץ, וואו עס ווערט די סצע-
נען פאַרגעשטעלט, פילמס אויפגאָהמע צו מאַכען.

עס איז קיהלער געוואָרען. דער טאַג האָט שוין געהאַלטען
ביי'ם ענדיגען זיך. איד האָב ניט געקענט מיינע אויגען אַברייסען
פון שעהנעם אויסזעהן, וועלכער ירושלים האָט געהאַט ביי זונ-
אונטערגאַנג. פון דער הויף, וואו מיר האָבען זיך איצטער געפּאָ-
נען, האָב איד די גאַנצע פאַנאַראַמע פון ירושלים געזעהען. די
ברייטע בולוואַרען האָבען די מעגליכקייט געגעבען צו זעהען אַן
הערליכע פערספעקטיוו פון דער וואונדערבאַרער שטאָרט ירושלים.
מיר דערמאָהנט ווי לאַנג, לאַנג צוריק, ווען „בצלאל“ האָט זיך
נאָר געעפּענט, ביז איד מיט'ן „גאַנצען בצלאל“, וועלכער איז
דאָ נאָר פון 10 — 12 שילער בעשטאַנען אויפ'ן זעלבען פלאַץ גע-
וועזען. זיי געוועזען דעם פלאַץ, וועלכען איד האָב געוואָלט דאָן

קויפען „בצלאל“-שוהלע דאָ צו בויען. שפעט ביי נאכט איז דאָס געווען. אַ פינסטערע נאכט. קיינער האָט ניט בעדאָרפט זעהען. דאָס מיר אידען בעקוקען אַ פּלאַץ. . . מיר האָבען דאָן אונזערע פלענער געמאַכט : דאָ וועט די שוהלע שטעהן, דאָ, די ווערק-שטאַטען : דאָ, דער מוזעאום און ווייטער, אַ קינסטלער-קאָ-לאָניע. רוסיש האָבען מיר גערעדט, קיינע, פון אונז האָט קיין העברעאיש ניט געקענט. איינער האָט אָנגעהויבען אויף איין מאָהל „די שבועה“ צו זינגען, אַלע האָבען מיט זייערע יונגע, שטאַרקע שטימען אונטערגעכאַפט. לאַנג האָט זיך די ענערגישע קלאָנגען גע-הערט איבער די ווייטע בערג ביז דעם שלאָפענדען ירושלים. מיר האָבען פאַרגעסען. דאָס מען מוז מורא האָבען. . . גאָט, ווי ווייט, ווייט מיר זיינען שוין פון יענער צייט ! פיעל ווייטער פון דער צייט, וועלכע איד זעה איצטער פון ווייטען אין ראָזען-געבעל.

עס איז פינסטערער געוואָרען. מיר איז אונגעוועהנליך גע-ווען צו זעהען אַ גרויסע שטאַרט ביי נאכט, כמעט אַ פינסטערע, נאָר אין זעהר וועניג הייזער האָט אירגענד-וואו אַ פענסטער גע-פינקעלט און שוואַכע זעלטענע בעלויכטענע לאַמטערנען אין די גא-סען. מען זעהט ניט דאָ די משוגע-פייערדיגע מודעות אויף די רייכע הייזער. די הייזער רופען ניט צו זיך יעדען פאַרבייגעהער, מיט זייערע פינקעלדע העל-בעלויכטענע פענסטער, פון זייערע קאפּע-הייזער, שאַנטאַנען און אַנדערע „טעמפלען“, וואו מען זוכט קינסטליך די בלוט אויפצורעגען אין נאָכדעם אין שמוץ אַבצולע-שען. דאָ גיט ניט קיינע ליכטיגע קאכענדיגע גאסען, וואו אַלע לויפען קויפען און פאַרקויפען. מען זעהט ניט דאָ די זאַטע-רייכע, וועלכע קויפען אַלעס, און די הונגעריגע פאַרפוצטע, וועלכע פאַר-קויפט אַלעס. . . רוהיג איז ביי נאכט אונזער פראַכטפאַלע, ריינע ירושלים, אַ הייליגע טרוימערשע רוהיגקייט רוהט אויף איהר, ווי אַ גוטע מאַמע, וועלכע געהט אויף די שפיץ-פינגער, שטיל, איהר רע קינדער זאָלען רוהיג איינשלאָפּען. זי זינגט זיי נאָר פאַר'ן שלאָף מיט איהר אפּערא-הויז, מיט אַ קאָנצערט אין „מגדל דוד“, דער-צעהלט זיי וואונדער שעהנע מעשה'לאַך מיט איהרע טהעאַטערען.

עס האָבען זיך גענומען ווייזען פוס-געהער, אויטאָס, וועלאַ-סאפּעדיסטען, אַלע זיינען זיי צו אַ גרויסען. שעהנעם פאַליי גע-גאַנגען, אויף וועלכען עס האָט אַ זיבען-רעהריגע „מנורה“ געברענגט. מיר זיינען אויף צוגעגאַנגען צום ברייטען, אפּענעם טהויער פון

ער וועט אויפגעסען דיין שניט פון דיין ברויט, דייענע זיחן און טעכ-
טער וועט ער אויפגעסען, דייענע שאף און רינדער, דייענע ווייז-
גערטנער און טייטעל-בוימער; ער וועט צושטערען דייענע פעסטע
שטערט, אויף וועלכע דו פארזיכערסט זיך, מיט'ן שווערד.

„אזוי האָט גאָט געזאָגט: טהוט גערעכטיגקייט, זייט מציל
דעם בע'גזל'טען פון גזלן, דעם פרעמדען, יתום און אלמנה זאָלט
איהר ניט נאַרען, ניט בערויבען, ריינע בלוט ניט פאַרגיסען.

„זוכט מיר, וועט איהר מיר געפינען, איד וועל זיין אייער
גאָט, דער גאָט פון אַלע אידישע משפחות און איהר וועט זיין מיין
פאָלק!“

אזוי האָט דער נביא ירמיהו געזאָגט, און מיט אַן אַראַבע-
לאַזענעם קאָפּ, איז ער פונ'ם באַרג אַראָב, צו ירושלים אוועקגע-
גאַנגען.

אויפ'ן ליינוואַנד ווערט וויעדער אַ כאָאָס פון פאַרבען. עס
הערט זיך דער שפּיעלען פון האַרפען, דעם קלאַנג פון צימבלען, דעם
טרובען פון טראַמפּייטען און קלאַפּען פון קעסעלאַפויקען. לאַנגזאַם
לייכטערט זיך אויס דער כאָאָס, מען זעהט ווי פון דעם גרויסען
טהויער פון ירושלים געהט אַרויס אַ לאַנגע פראַצעסיע. פאַראַוויס
געהען פרויען מיט האַרפעס און זילבערנע טראַמפּייטען, נאָך
זיי, האַלב-נאַקעטע, וואַקאָנעס מיט פויקען אין די אויפגע-
הויבענע הענט, טאַנצען ליידענשאַפטליך. נאָך זיי, טראַגט, אונ-
טער אַ רויטהע חופּה, אַן אַלטע, מיט גרויע צעלאַזענע האָר, מכשפה,
נאַקעט ביז'ן גארטעל, צוויי קינדערלאַך, צו פאַרברענען פאַר'ן
בלוטיגען גאָט מלך. הינטער זיי, געהט, בעהאַנגען מיט בליציגע
ציערונגען, דער דיקער, רויטער כהן, מיט'ן בלוטיגען מעסער
אין איין האַנד און ברענענדיגע פאַקעל — אין צווייטער. — נאָך
איהם, ווילד טאַנצענדיג, אַ גאַנצער כאָהר פון נביאים, שלאַנגען
זיך מיט די ביינערדיגע פויסטען, די נאַקעטע, בעוואַקסענע הער-
צער. נאָך זיי, אַן אונענדליכע, פאַרשיידענפאַרביגע רייע פון
מענער, פרויען און קינדער.

די פראַצעסיע געהט מיט'ן וועג לינקס, אַלץ ניעדעריגער,
ביז'ן טהאַל-בז-הנום. אין טהאַל שטעהט אַ גרויסער, שרקליכער,
בייביגער, שטיינערנער אַבגאָט, אין גאַנצען בעשפּריצט מיט בלוט,
פאַרוויכערט פון אונטען מיט רויך. נעבען זיינע פיס, אַ מזבח.
די פראַצעסיע איז מיט געזאָגט און ווילדע טענץ זיעבען מאַהל

דעם געטש אַרומגעגאַנגען. דער דיקער כהן איז אויף די טרעפ פון מזבח אַרויף, דעם ברענגענדיגען פאַקעל אין האַנד פון געטש אַריינגעשטעקט, געקנייט זיך פאַר איהם, געבוקט זיך, געקושט זיינע בלוטיגע פיס און אַוועקגעשטעלט זיך מיט זיין מעסער אין האַנד וואָרטען אויף די קרבנות, וועלכע די אַלטע מכשפה האָט אין איהרע שרעקליכע הענט געהאַלטען הויך איבערען קאַפּ, אַזוי ווי עופות צו דער שחיטה. מורא'דיג איז געווען די משונה-וויילדע אַבשטויסענדע אַלטע מיט איהרע העסליכע הענגענדיגע בריסט, אויפ'ן אויסגעביינערטען קערפער, מיט איהר אָפּענעם, שוואַרצען, שרייענדיגען מויל, משוגע'נע אויגען מיט איהרע קאסמאטע האָר, ווי שלאַנגען צעוואָרפען איבערען קאַפּ, ווי זי האָלט אויסגעשטרעקט איבערען קאַפּ, ווי אין שוואַרצע יאסצערדיגע לאַפּעס, די צוויי פובלינקע, וויינענדע קינדערלאַך! דער דיקער בלישצענדיגער כהן, איז זיך רוהיג געשטאַנען אויף די טרעפ פון מזבח, מיט'ן פינגער, דעם שאַרף פון מעסער געפרובירט. אַ קראַקאַדעלען-שמי-כעל איז אויף זיין רונדען, פעטען, בליסטשענדיגען פנים מיט ווייסע צייהנער, געלעגען.

צווישען געדיכטען פובליקום האָט זיך אַ הויכער, אַלטער מאַן, מיט אַ לעהמענעם קרוג אין האַנד, דורכגעריסען, גיך אויף די טרעפ אַרויפגעלאָפען. מיט זיין פעסטער האַנד, דעם כהן אָבגע-שטויסען, אין גאַנצען זיך אויסגעצויגען, בעקוקט אַלעמען מיט פייערדיגע אויגען און מיט די רעכטע האַנד ענערגיש אַ מאַך גע-טהאָן.

— ירמיהו פון ענתות! ירמיהו פון ענתות! — האָט זיך געהערט פון אַלע זייטען פאַרשיידענע קולות, דער רונענדיגער שטים פון נביא, האָט זיי איבערגעשריען.

— הערט צו גאַטעס רייד איהר מלכים פון יהודה און איינ-וואָהנער פון ירושלים! אַזוי האָט גאַט געזאָגט, דער גאַט פון ישראל: — איך וועל ברענגען שלעכטעס אויף דעם אָרט, דאָס ווער עס וועט נאָר דאָס הערען, וועט איהם קלינגען אין זיינע אויע-רען! ווייל איהר האָט מיר פאַרלאָזען, געדיענט צו פרעמדע גע-טער, פול געמאַכט דעם אָרט מיט אונשולדיגע בלוט. איהר האָט געבויט אַ מזבח פאַר'ן טייוועל אין דעם טהאַל בן-הנום צו פאַר-ברענען אין פייער אייערע זיהן און טעכטער. דאָריבער וועט טעג אַנקומען, — אַזוי זאָגט גאַט — מען וועט דעם אָרט ניט רופען

טהאל פון בן-הנום, נאך טהאל פון הריגה ! מען וועט אייד אויס'-
הרג'ענען, עס וועט ניט זיין דא קיין ארט צום בערגאבען, אייערע
פגרים וועלען זיין צום עסען פון די פויגלען פון הימעל און חיות
פון דער ערד, קיינער וועט זיי ניט שרעקען ! איך וועל פארשטע-
רען פון די שטעדט יהודה'ס און פון די גאסען פון ירושלם דעם
קול פון פרייד און שמחה, דעם קול פון חתן און כלה, די לאנד
וועט וויסט ווערען !

מיט זיינע פעסטע הענט האט ער דעם קרוג איבערען קאפ אויפ-
געהויבען מיט'ן גאנצען כח אויפ'ן מזבח א ווארף געגעבען. דער
קרוג איז מיט א טראסק אויף שטיקלאך צושפריצט געווארען און
דער נביא האט אזוי אויסגעשריהען :

— „גאט האט אזוי געזאגט : — אזוי וועל איך צוברעכען
דאס פאלק און דאס שטאדט, ווי דער קרוג איז צובראכען געווא-
רען !”

ווי א שטורם, איז איבער אלע קעפ אריבער, קאנוואלסיווע
הענט האבען זיך אין דער הויף אויסגעשטרעקט, אלע צו דעם צע-
טער, וואו דער נביא איז מיט א טרויעריגע, אראבעלאזטע קאפ
געשטאנען. מען האט זיך אויף איהם געווארפען, געשלאגען, מיט,
הינטען פארדרעהטע הענט, האט מען איהם אוועקגעשלעפט...

אויפ'ן ליינוואנד איז פון בילד א ווילדער כאאס געווארען.
פארשיידענע שרייענדע, שארפע פארבען האבען זיך צונויפגע-
מישט, דער ארקעסטער, הינטערען ביהנע, האט טרויעריג גע-
קלעכט, דער ארגאן, פון אויבען — געוויינט. אויפ'ן ליין-
וואנד, האט זיך א נייער בילד געווינען :

אין א פינסטערען, אונטער-ערדישען געפענגעניש, זיצט,
טרויעריג, ירמיהו הנביא. דורך די לאך פון אויבען אין געוועלכ,
גיסט זיך א געלבע שטראם ליכט, וואס שלאגט שטארק אב אויפ'ן
שטיינערנעם, שמוציגען באדען, מאכט אויף איהם, א שאר-
פען, רונדען העלען פלעק... דער נביא הויבט אויף א פאר מאהל
די קאפ, אזוי ווי ער וואלט עטוואס הערען. שפרינגט גערווען
אויף, און, מיט גיכע טריט, מיט ברייט-געפענטע אויגען, ביי-
דע אויסגעביינערטע הענט צוגעדריקט צום, נאקעט-טרוקענעם,
הארצען, לויפט ער ארום דעם העל בעלויכטענעם רונד אויפ'ן
באדען.

א שטריק לאזט זיך אראב אין העל-ליכטיגען זייל. א שטימע
שרייט :

— ירמיהו ! ירמיהו ! דער מלך צדקיהו רופט דיר. בינד
דעם שטריק אונטער דיינע ארעמס, מיר וועלען דיר ארויסציהען !
לאנגזאם טהוט דער נביא, וואס מען האט איהם געהייסען.
מען ציהט איהם ארויס. מיט בעגלייטער פיהרט מען איהם איבער
די גאסען פון ירושלים, צום בית המקדש, וואו דער מלך ווארט
אויף איהם. די גאסען קאכט פון מענשען. מען קוקט אויפ'ן גע-
פאנגענעם נביא מיט שרעק, מען לאכט פון איהם מיט חוצפה
אין די אויגען, מען באווארפט איהם מיט שמוץ, מיט שטיי-
נער.

דער נביא געהט גלייך, שטאלץ האלט ער זיין גרויע קאפ.
מיט די טיעפע גרויסע אויגען, קוקט ער אין אונעדליכען ווייט-
קייט.

אין בית המקדש, אין דריטען מבוא, האט מען דעם נביא
געבראכט. דער מלך צדקיהו ויצט אויף זיין טראן, פון הינטען,
בעוואפענדע סאלדאטען, ניעדעריג, לעבען זיינע פיס, ויצען זיין
נע שרים. דער נביא איז מיט פעסטע טריט צוגעגאנגען צום טראן,
טיעף פארנייגט, ווייטער גלייך, שטאלץ זיך אוועקגעשטעלט מיט
זיינע שארפע אויגען אויפ'ן דערשראקענעם, בלאסען מלך געקוקט.

דער מלך האט מיט'ן האנד א מאך געגעבען. אלע זיינען אויפ-
געשטאנען, ניעדעריג פארנייגענדיג, הינטערוויילאך ארויסגעגאנג-
גען. אין זאל איז נאך צדקיהו מיט דעם נביא געבליעבען.

— זאג מיר, ירמיהו, וואס איד וועל דיר פרעגען. — הא-
בען מיר אין זאל, די דערשראקענע שטימע, פון מלך געהערט.
— קיין זאך זאלסטו דו פון מיר ניט בעהאלטען.

— דער נביא האט איהם, מיט א רוהיגע שטימע געענט-
פערט :

— ווען איד וועל דיר זאגען, וועסטו דו מיר טויטען, ווען איד
וועל דיר אז עצה געבען, וועסטו דו מיר ניט פאלגען.

דער מלך האט זיין ציטערדיגע האנד אין דער הויף אויפגע-
הויבען, שטיי, מיט א פארשטיקטען קול געזאגט :

— ווי גאט לעבט ! דער גאט, וואס האט אונז לעבען גע-
געבען, אויב איד וועל דיר טויטען, אדער איבערגעבען די מענ-
שען, וועלכע ווילען דיר טויטען.

דער נביא האט געענטפערט :

— אזוי האט גאט געזאגט, דער גאט פון ישראל, ווען דו וועסט ארויסגעהן צו די העררען פון מלך בבל, וועסט דו לעבען בלייבען און די שטאדט וועט מען ניט פארברענען אין פייער. ווען דו וועסט ניט ארויסגעהן, וועט די שטאדט געגעבען ווערען אין די הענט פון די כשרים, מען וועט איהר אין פייער פארברענען. דו וועסט פון זייערע הענט ניט אנטרונען ווערען.

א שווארצער וואלקען, האט דעם מלך'ס געזיכט בעדעקט. ער האט מיט די הענט א פאטש געגעבען. צוויי בעוואפענטע סאלדאטען, זיינען אריינגעקומען. ער האט מיט זיין האנד א מאך געגעבען. די סאלדאטען האבען דעם נביא ארויסגעפיהרט.

דער בילד איז לאנגזאם פארשוואונדען, זיינע פארבען האבן בען זיך געשווינד צומישט, געדריעהט אויפ'ן ליינוואנד אין שרעק-ליקע, פייערדיגע אקארדען. דורך די דונקלע בלויע-וויאלעטע פארבען, זיינען געהאקטע זיג-זאגען, ווי בליצען, דורכגעלאפען. די רויטע האט זיך ווי שטראמען בלוט צוגאסען, א פלאקענדיגען פייער פארגעשטעלט. .. עס איז פינסטער געווארען. מען האט קוים בעמערקט אויפ'ן ליינוואנד, שאטענס פון ראנגעלדיגע מענ-שען, וואס זיינען, לאנגזאם, אלץ בולט'ער געווארען. דאס האט בען די אויסגעהונגערטע אידען, געקעמפט זייער לעצטען קאמפף, ירושלים'ער מויערען צו בעשיצען.

ווייטער איז געווען דער בילד, ווי סאלדאטען, יאגענדיג א הירש, האבען געכאפט דעם מלך צדקיהו מיט זיינע שרים גע-בען יריחו. ווי נבוכדנצר, דער מלך פון בבל, האט צדקיהו'ס קינדער און די העררען פון יהודה געקוילעט פאר זיינע אויגען. צדקיהו'ן אליין האט מען די אויגען אויסגעשטאכען, אין קופערנע קייטען געגעבען.

ירושלם אָנגעצונדען ! ! ...

ווייטער, זעהט מען, גאט'ס הויז ברענט. דער בית המקדש איז אין פייער. די כהנים און לויים לויפען לעשען, דער פייער פארגרעסערט זיך אלץ מעהר א שרעקליכער, העלישער פייער, האט אלעס ארומגענומען, ער האט זיך דערנעהנטערט צום היכל ביז'ן קודש הקדשים. דער געשטיקטער פרוכת האט זיך אָנגע-צונדען. ..

איז פייער, אויפ'ן ברענענדיגען דאך פון היכל בעווייזט זיך

דער כהן גדול אין זיינע הייליגע מלבושים מיט ירופעס פון יונגע כהנים, מיט די שליסלען פון בית המקדש אין זייערע הענט. דער כהן גדול הויבט אויף די קאפ צום הימל, מיט אויסגעשפרייטע הענט, שרייט ער ביטער :

— רבנו של עולם ! מיר זיינען ניט זוכה געווען צו זיין דייןע גוטע אויפזעהערס, נא דיר די שליסלען פון דיין הויז צו-ריק ! —

ער האט די שליסלען, גיך אין דער הויף געווארפען. א פייער ערדיגע האנד האט די שליסלען צוגענומען.

דער פייער ברענט אלץ שטארקער. גרויסע פייערדיגע צונגען, רייסען זיך פון אלע זייטען ארויס, עס טראגט זיך געדיכטע רויטע וואלקען מיט פליהענדע פונקען צום רויטען הימל. אלץ איז מיט בלוטיגע פארב בעגאסען. אויף די דעכער פון בית המקדש קו-מען כהנים, לויס אין זייערע ווייסע קליידער מיט הארפען און בליצענדע טראמפייטען אין די הענט, בעגאסען מיט רויטען ליכט, ווי ליכטענדע מלאכים, ווארפען זיך אין פייער אריין...

עס האט זיך די גאנצע צייט געהערט די יאמערליכע געשרייען פון ארקעסטער. די מוזיק האט געשטורעמט, ווי דער ים פון פייער, וואס מיר האבען געזעהען, געדונערט און געהילכט, מורא'דיג גערוישט, געליארעמט און געקלאפט, ווי דער גרויסער חורבן, וואס פאר אונזערע אויגען איז געווען...

דער ארגאן פון אויבען, האט ביטערליך געוויינט... ווייטער איז א בילד געווען : דער נביא ירמיהו, טרויעריג איינגעבויען, אין צוריסענע קליידער, צושפרייטע האר, געהט אויף די בערג, ארום די נאך רויכענדיגע ירושלם. מיט זיין האנד געהמט ער פון ברעג מאנטעל, הויפענס אש פון פארברענטען בית-המקדש, ברייט צושפרייט עס אויפ'ן ווינט אויף אלע זייטען און זאגט מיט א טרויעריגען ביטערען קול :

— נאקעטע שטיינער זאל אויף אייך, בערג פון ירושלם, וואקסען, ביז מיינע קינדער וועלען צוריקקומען און דיר פאר-פלאנצען ! ...

און ווייטער איז א בילד געווען : נאכט, א שעהנע ירושלם'ער לבנה-נאכט. אויפ'ן וועג פון בית לחם, נעבען קבר רחל, רוהט דער לאגער פון די געפאנגענע, וואס מען פיהרט פון ירושלם. דער גאנצער פלאץ, איז בערעקט מיט מיעדע, ליגענדע מענשען. אל-

טע מיט אַראָבעלאָזענע גרויע קעפּ מיט שווערע קייטען אויף די הענט, יונגע — רייזען ווייז צונויפגעבונדען מיט שטאַנגען אויפ'ן האַלז. האַלב-נאַקעטע פרויען מיט זייערע קליינע קינדערלאַד. בערג פון אַנגערויבטע זאַכען ליגט דאָרט. עס פינקלען אויף די לבנה-שיין, די כלים פון בית המקדש. רייזען קאַמעלען, ווי פינסטערע קברים רוהען אין איין זייט לאַגער. עס בלישצעט די פאַנצערען און געוועהר אויף אַרומיגען וואָד פונ'ם שונא.

נעכען אַ גרויסע, שוואַרצע מצבה, זעהט מען, גרויע סי-לעטען פון די געפאַנגענע, זייערע, אין קייטען, הענט האַבען זיי אויסגעשפּרייט אויפ'ן שוואַרצען קבר, אַרױפגעלעגט זייערע קעפּ אויפ'ן קאַלטען שטיין, זייערע קערפּערס ציטערען קאָנוואַלסנע. ביי דער מאַמע רחל בעטען זיי רחמים !

אַ געשטאַלט פון אַ העלע, אַ דורכזיכטיגע פיגור בעווייזט זיך. פון זילבערנע פּעדִים פון לבנה-שיין איז זי אויסגעוועבט זי שוועבט אויפ'ן קבר מיט אַ טרויעריגען אַראָבעלאָזענעם קאַפּ, מיט איהרע צאַרטע הענט, פאַרשטעלט זי די געזיכט... אַ ביטערער יאָמער הערט זיך איבערען גאַנצען זאַל, אַ געוויין פון אַ פרוי...

דאָס וויינט אונזער מוטער רחל, אויף איהרע קינדער, זי וויל זיך ניט טרייסטען !

שטיל... מיר זיצען ווי פאַר'כשופ'טע... האַלט קוים איין מיינע טרעהרען, קען ניט אַטהעמען...

פון אויבען הערט זיך אַ זיסע שטימע, פול מיט רחמים און לייעבט איז זי געווען :

— פאַרמייד דיין קול פון וויינען, דיינע אויגען פון טרעה-רען ! זיי וועלען צוריק קומען פון פיינד'ס לאַגער. עס איז דאָ אַ האַפּענונג, דיינע קינדער וועלען צוריק אין זייער לאַגער קומען ! ... די נאַכט פאַרבען צושווימען אויפ'ן ליינוואַנד, זיי בייטען זיך אין וואונדער שעהנע ראָזע פאַרבען-האַרמאַניען, די מוזיק קלינגט פון בעקאַנטע מעלאָדיען. די לייערער וואָס אַדי האָב אין אַרץ-ישראל געהערט. אויפ'ן ליינוואַנד ווערט העל, אין די ליכטיגע פאַרבען זעה איד אַ נייעם בילד :

ירושלם'ער גאַסען, פול מיט אויסגעפּוצטע מענשען אין שבת'-דיגע קליידער. שוהל-קינדער געהען רייזענווייז מיט ווייס-בלויזע דגלים, זינגענדיג, דורך יפו'ר גאַס. נעבען יפו-טהויער בלייבען זיי שטעהן אין גלייכע שורות פון ביידע זייטען אין די גאַנצע לענג

פון גאס. מוזיק שפיעלען, באהרען זינגען. די „מכבי“ער אין זייערע ווייס-בלויע קליידער, האלטען די אָרדענונג. אין די זייט צום יפו-טהויער שטעהט אַ סוכה פון אויסגענעהטע פרוכט'ען, בע-פוצט מיט גרינס און בלומען. צוויי „מכבי'ער“ מיט ווייס-בלויע פאָהנען שטעהען פון ביידע זייטען. פון ווייטען, איבערען גאנ-צען וועג פון באָהן, פאַרביי ברכה העליונה, ציהט זיך, מיט פאָה-נען און מוזיק, אַן אונענדליכע פראָצעסיע. די פראָצעסיע דער-נעהענטערט זיך. פון סוכה געהען די „גרויסע פון ירושלים“ אַרויס... שיבת ציון! שיבת ציון! — הערט זיך פרעהליכע קולות פון אַלע זייטען. אַ נייע ליעד פון שיבת ציון הערט זיך פון טוי-זענדער שוהל-קינדער!

די פראָצעסיע קומט אַלץ נעהענטער. מען זעהט שוין אויף זייערע דגלים, די נעמען פון די שטערט פון וועלכע זיי קומען. אין מיטען פראָצעסיע, אַרומגערינגעלט, מיט פאַרשיידענע דגלים, טראַגט מען עטוואָס בעדעקט מיט ווייסען. זיי זיינען גאַנץ נאָהענט געקומען. דריי אַרונ'ס, בעדעקט מיט טליתים, האָב איך גע-זעהען. דאָס האָבען די צוריקגעקומענע קינדער אַ מתנה געבראַכט זייער אַלטע מאַמען „ציון“. די דריי בעסטע פון אידישען פאַלק. הערצל'ס, וואַלפּסאָנ'ס און צלענאַוו'ס ביינער האָבען זיי פון גלות מיט זיך מיטגענומען, צו באַגראָבען אין זייער ארץ-ישראל, פאַר וועלכע זיי האָבען זייער לעבען אָפּגעגעבען...

אַל מלא רחמים! ... האָט זיך אַ טרויעריגער קול פון נע-בען די אַרונות געהערט... אַלע זיינען שטיל געוואָרען, מיט אַן אומעט געהערט די הייסע תפלה פאַר ד ידריי אונזערע געשטאַר-בענע אין חוץ לאָרץ, נשיאים.

— אַמן! האָט זיך פון אַלעמענס הערצער אַרויסגעריעסען. אַמן! האָט דער עכאָ פון די בערג פון ירושלים געענטפערט... און אַלע ווי איין מענש, האָבען אונזער האַפנונגס-ליעד געזונ-גען:

עוד לא אָבדה תקותינו

התקוה הנשנה

לחיות עם חשוי בארץ אבותינו

בעיר בה דוד חנה! ...

עם איז נאך נישט פארלארען אונזער האפנונג

די האפנונג די אלטע

צו זיין א פרויעס פאלק אין די לאנד פון אונזערע עלטערען

אין די שטאדט וואו דוד האט גערוחט...

אין טהעאטער זיינען אלע אויף איין מאהל אויפגעשטאנען.
התקוה מיט'ן כאהר וואס מיר האבען געהערט, מיטגעזונגען. מיי-
נע אויגען זיינען מיט טרעהרען פון פרייד פול געווארען. מיט מיינ
גאנצען קול האב איך גענומען מיטזינגען און... אויפגעכאפט פון
מיינ ליכטיגען חלום...

אין מיינ פינסטערען אטעליע בין איך געזעסען. שרעקליך
קאלט איז אין לאנג נישט געהייצטען אטעליע געווען. אבער איך האב
דאס נישט געפיהלט. א הייסער גליק האט מיר ארומגענומען, א
ליעבע ווארעמקייט האב איך אין הארצען געפיהלט און פאר מיינע
פייכטע אויגען איז דער הערליכער בילד געשטאנען. זינגענדיג
„התקוה“ בין איך פון אטעליע ארויסגעגאנגען.

צווייטער טהייל

א.

... און נאך א יאָהר איז אַריבער. . .

ווי אַ שווערער קאַשמאַר איז דער יאָהר אין מיין עראַינערונג געבליעבען. דאַכט זיך, דאָס אין דעם יאָהר האָט די צייט אויפֿ- געהערט פאַראַויסצוגעהען: מיט אַ ווילדע געשווינדקייט האָט זי זיך געדריעהט און געדריעהט אויף איין אָרט, אַרום דעם טויטען פונקט וואָס הייסט — הונגער. . .

מען האָט אָן חל־רע, פֿלעק־טיפּוס, דיזענטערי, מאַלאַריע און אַנדערע מלאַכי-חבלה פאַרגעסען, צוליעב דעם הונגער, און דער הונגער האָט זיי אַלעמען געבראַכט אויף אונזער אומגליקליכע ירושלים. מען האָט אפילו פאַרגעסען אָן די שרעקליכע מלחמה, אָן אונזערע „הערשער“ מיט זייערע „סינדיקאַטען“, „פאַפּיעראַלד“, „עמליה“ און אַנדערע קלוגע געזעצען, וועלכע האָבען אַליין דעם הונגער געבראַכט. . . — הונגער! — „הונגער!“ — דער וואָרט האָט אַלעמען געעגנערט אין מח אָהן אָן אויפהער, פאַרביטערט דעם ביסען ברויט, וואָס מען האָט אין מויל גענומען. גאַנץ ירושלים האָט זיך אויף צוויי טהייל געטהיילט: אַ גאַנץ קליינע טהייל — האָט געגעבען, די גרויסע — האָט גענומען. קיין מיטעלע, איז ניט געווען. מיט די לעצטע כחות האָט ירושלים געקעמפּט געגען הונגער און די כחות האָבען זיך לאַנגזאַם אויסגעלאָזען. . . יעדער האָט פאַרקויפט זיינע נויטהווענדריגסטע, אפילו זיינע הייליגסטע, — ברויט צו קויפּען. . . מען האָט אין די בתי מדרשים אַראַבענומען די קרוינען מיט די רמונים פון די תורות, פאַרקויפט זיי אויפֿן געוויכט פון זילבער: הענטלאַד, פאַר בייטשען האָט מען פון זיי געמאַכט, פאַר די פּיעלע, וואָס זיינען מיט בייטשען ביי אונז אַרומגעגאַנגען. . . די אַראַבקעס האָבען אונזערע טליתים אויפֿן

קאפ געטראגנען. קרעמער — הייליגע ספרים אויף פאק-פאפיער
בענוצט און שוסטער — רצועות און אויף ס פ ר י ת ו ר ו ת
— א ל ס ל ע ר . . . אלץ האט מען פאר א שטיקעל ברויט
פון הונגער-שטארבענדען ירושלם אָבגעקויפט. אלץ האט מען איהר
געצוואונגען פארקויפן. אפילו איהרע ריינע טעכטער. . . עס
איז ניט געווען קיין איין גראז, קיין פיטער פאר בהמות, וואס מען
האט דאס ניט געגעסען. דערפון איז דער הונגער ניט לייכטער גע-
ווארען. נאר מעהרער דיזענטעריע פארשפרייט. פיעלע, פיעלע
האבען בעסער אויסגעקליעבען דעם הונגער-טויט. מען האט זיך
פון דאך אַרונטערגעווארפען. אין ברונימער — דערטרונקען זיך,
ניט צו זעהען ווי די קינדער געהען-אויס פון הונגער. . . אָבער די
קינדער זיינען דאך פון הונגער געשטארבען. עס איז בעסער גע-
ווען די געפאלענע פון שווער, ווי די — פון הונגער. צווישען די
הויך-קולטורנע „געסט“ איז ניט ווייניג געווען, וועלכע האבען גע-
קויפט די אומגליקליכע מוטערס. די האבען זיך פארקויפט אום צו
רעטען זייערע קינדער פון הונגער-טויט! . . .

טויזענדע, טויזענדע מענשען זיינען פון הונגער געשטארבען.
געווענהליך זיינען זיי פון פארשידענע קראַנקהייטען געשטארבען,
נאָר דאָס איז נאָר אַ תירוץ פאַר'ן מלאך-המות געווען. ד ע ר
ה ו נ ג ע ר ה אָ ט ז י י א ז ו י א ו י ס ג ע מ א -
ט ע ר ט, דאָס ז י י ה אָ ב ע ן נ י ט ג ע ק ע נ ט
א י ב ע ר ל ע ב ע ן ד ע ם ק ל ע נ ס ט ע ן ק ר י י נ ק
א ו ן י ע ר ע ר ק ר א נ ק ה י י ט ה אָ ט ז י י צ ו
ז י י ע ר ה ו נ ג ע ר י ג ע ן ק ע ר פ ע ר צ ו ג ע -
ט ש ע פ ע ט. קיין מאַהל וועט מען גענוי ניט וויסען ווי-
פיעל קרבנות האט ירושלם געגעבען. — ווער האט געזעהלט ? ווער
האט זיך וועגען די טויטע געקוימערט, ווען עס איז נישט מעגליך
געווען פאר די נאָך לעבעדיגע צו זאָרגען ? די זאָגענאָנטע „חברה-
קדישאַ“, אָדער „הינט-שלעגער“ — ווי דאָס פאַלק האָט ז י י א
נאָמען געגעבען ? — דאָס איז דאָך ב י י ז י א גוטע פרנסה גע-
וואָרען, ז י י ה אָ ב ע ן דאָך נ י ט ג ע ק ע נ ט א ריכטיגע סטאַטיסטיק גע-
בען, עס זאָל קיין עיז-הרע ניט שאַדען. . . די גויטהווענדיגע גע-
זעצען און אָרדענונג צוליעב מלחמה, וועלכע, ב י י אַנדערע פעל-
קער, האָבען דעם וועלט-אומגליק עטוואָס פאַרלייכטערט, האָבען,
צוליעב די גנבים-בעאַמטע, ב י י אונז, נאָר דעם הונגער פאַרגרע-

סערט. זיי האָבען דאָס גאָר צו זייערע נוצען אויסגענוצט, פון אונז דעם לעצטען טראָפּען בלוט אויסגעצאָפּט...

אין דעם תּהוּ ובהוּ, אין דעם פאַרגפּיטערנדיגן לופּט, האָבען פון אויבען אַרױסגעשוואָמען אונזערע מיאָס'ע שרצים, מיט וועלכע אונזער אומגליקליכע ירושלים איז פון לאַנג געבענשט אין איהרע אַלע קלאַסען פון דער געזעלשאַפּט. זיי האָבען אַ ויפּ-געלעבט פון אונזער חורבן, געהאַנדעלט מיט אידישע בלוט, אפילו אין אונזערע וואָהלטהעטיגע קאָמיטעטען אַריין-געקראַכען און מטמא געווען. די טרויעריגסטע איז געווען, דאָס מענשען האָבען זיך דערמיט צוגעוואוינט, קיינער האָט שוין נישט פראָטעסטירט, מען האָט שוין קאַלטבלוטיג געקוקט אויף אַלעס. דער הונגער האָט אַלעמענס הערצער געטויטעט. נישט דאָס איז די שרעקליכע, ווען מען זעהט, דאָס ביי מענשען פלאַצט די האַרץ פון יסורים, דאָרויף איז זי דאָך אַ מענשענ'ס האַרץ, — דאָס שרעקליכסטע איז, ווען מען זעהט, דאָס זי ווערט ביי זיי פאַר-שטיינערט! ...

די בעסטע פון אונז, זיינען טרויעריג געגאנגען זיך פאַרשלאָגן-סען אין זייער חדר, איבערוואַרטען ביז דער אומגליק וועט אַריבער.

נישט אַלע אָבער האָבען אַ חדר געהאַט. נישט אַלעמען האָט מען געלאָזען זיך דאָרט פאַרשליעסען. .. פון די לעצטע, צו מיין אומגליק, בין איך אַליין געווען. ..

... און די צייט האָט אויפגעהערט פאַראויסצוגעהען. מיט אַ ווילדע געשווינדקייט האָט זי זיך געדריעהט און געדריעהט אויף איין אָרט אַרום דעם טויטען פּונקט, וואָס הייסט — הונגער. .. יעדען טאָג האָט מען פון נייע געשטאַרבענע געהערט. עס האָט דאָס גאָר נישט געריהרט. טיעף אין האַרצען, די פאַמיליע זאָל נישט וויסען, האָט מען די געשטאַרבענע מקנא געווען. ..

און דער לעהרער איז געקומען און האט צו מיר אזוי געזאגט :
 — זעה ווי די גאלדענע שטערען פינקלען, ווי די ציפרעסע
 איז שטיל מתפלל, ווי די ליליע אונשולדיג שלאפט. גענוג דיר
 צו זיצען אין יאמער-טהאל ! טרויסעל אב די שטויב פון דיינע פיס,
 געה ווייט פון ארט, וואו עס קלינגט נאך די צדקה-פושקע, וואו
 מען זינגט מיט א בית-הקברות קול און טויטע עסען די לעבעדיגע :
 זאלען די טויטע באגראבען זייערע טויטע. דו געה צו דיינע שעה-
 נע וועלטען, זאלען דאָרט שוועבען דיינע געדאנקען אויף די הויכע
 שפיצען. ווער עס האט א קינסטלערישע נשמה צו שאפען נייע
 וועלטען, דער טהאר נישט אלץ אין קליינעם, איינגען ווינקעל זי-
 צען. /

— לעהרער, מיעד בין איד. עס איז מיר שווער צו געהען
 מיט די פיס אויף די הויכע שפיצען, וואו די נשמה שוועבט אין
 מיינע גליקליכע מינוטען. מיינע געדאנקען פיהלט קיין גרענעץ
 און קיין צייט, אבער איד אליין שלעפ זיך לאנגזאם מיט דער צייט,
 אין דעם קליינעם בעגרענעצטען קרייז, וואס מין ביטערער מזל
 האט מיר מיט געוואלד געגעבען. איד קען נישט מעהר איינזאם
 לעבען !

— הויכע געדאנקען און טיעפע געפיהלען, ווערען געבארען
 ביי דעם איינזאמען.

— אבער זיי צום לעבען בריינגען, מוז מען גוטע מיט-
 העלפער האבען.

— זיי וועלען צו דיר אין זיין צייט קומען... ווי א לעבע-
 דיגער וואסער וועלען זיי פון אלע זייטען דער ערד צו דיר שטרא-
 מען. ווארט, בין דער קאשמאר וועט אריבער...

— לעהרער, שלאף מיר דערווייל איין. לאז מין הארץ
 קאלט שלאפען. ביז יענע, גליקליכע צייט וועט קומען.

— נאך א קאלטען שלאף, שטעהט מען אויף א קאלטער...
 דיין ארבייט איז נאך ביי'ם אנפאנג, זעהר און זעהר פיעל ליגט
 נאך פאראויס. וואס פאר א שרעקליכע טראגדיע וואלט געווען
 איצטער דיר קאלט צו ווערען ? ... יעדער אידעע האט קיין ממשות
 נישט, ביז מען געפינט נישט פאר איהר דעם פאסענדען, בולט'ען
 געשטאלט. דו מוזט נאך דעם „בצלאל" זיין ריכטיגען גע-
 שטאלט געבען !

— איד וויל דיר ענטדעקען א סוד. דעם גרויסען סוד וואס

האט כח געגעבען אונזער פאלק דעם ישרעקליכען צוויי-טויזענדר-
יאָהריגען, ביטערען גלות איבערוואַרטען. די וואונדערבארע סגולה,
וועלכע מיר האָבען בירושה פון אונזערע חכמים. דאָס איז דער
ס פ ר. ביי'ן ספר פ א ר ג ע ס ט דער איד אָן אַלע
צרות און ל ע ב ט א ל ע מ ע ז א י ב ע ר. דער ספר
האט זיך געקענט ענדערען, אָבער זיין סגולה איז געבליעבען.

— ווען דייןע אויגען וועלען מיער ווערען דעם אונ-
רעכט צו זעהען, דייןע אויערען — די ביטערע געשרייען
צו הערען און דיין האַרץ וועט אויף שטיקלאַך פלאַצען פון יסורים,
דאָס דו קענסט גאָר נישט העלפֿען, זאָלסט דו מיט'ן ספר אין
האָנד אין אַ ווינקעלע געהן. דער ספר וועט דיר מאַכען, דו
זאָלסט אָן אַלעס פאַרגעסען און אין אַנדערע וועלטען אַריבערטראָ-
גען. ער וועט דיר ווייזען די וועלטען, מיט וועלכע עס זיינען פול
דיינע געדאַנקען פון האַרצען. . .

— מען קען לעבען אין געדאַנקען נאַטירליכער, אַלס אין ריכ-
טיגען נאַטירליכען לעבען. נאָר מען טהאָר ניט לעבען אין ביידע
וועלטען אויף איין מאל. דאָס קען ניט אויסהאַלטען קיין מענש-
ליכער מח און פיהלענדע גערווען. —

פון זיין ברייטען מאַנטעל, האָט ער אָן אַלטען ספר אַרויס-
גענומען, מיר דערלאַנגט.

— לעז, ווען דו וועסט וועלען אָן איצטיגע צייט פאַרגע-
סען.

ב.

כ'בין ביי'ן ספר געזעסען.

... מיינע געדאנקען פיהלען ניט קיין גרענעץ און קיין צייט...
אויפ'ן „שער הזהב" בולוואר בין איך לאנגזאם געגאנגען. גאנץ
פריה איז נאך געווען. עס האט זיך געפיהלט אז אנגענעהמע קיהל-
קייט פון די ניט לאנג בעגאסענע גאסען. אויף די אלעז אין ביי-
דע זייטען בולוואר, זיינען פיעל מענשען געגאנגען. אלע אין וויי-
סען געקליידעט. פיעל מענער מיט לולבים אין די הענט. די
פרויען האבען בוקעטען בלומען געטראגען. אלע פרעהלאך ריי-
דענדיג, אין מיין ריכטונג געגאנגען צום אלטען שטאדט-מויער,
וואס האט זיך בלויהליך פון ווייטען געזעהען.

אין די גאנצע לענג פון בולוואר, ווי ווייט די אויג האט נאך
פארכאפט, איז הויכע ווייס-בלויהע געשטריפטע שטאנגען גע-
שטאנען. מיט גירלאנדעס פון גרינס און בלומען זיינען זיי פאר-
אייניגט געווען. מיט פארשיידענע פארביגע דגלים פון די צוועלף
שבטים פארציערט. אויף אלע הייזער, האבען זיך בלוי-ווייסע
פאהנען בעוועגט. זיי האבען א יום-טוב'דיגע שטימונג געמאכט.
אויף אנדערע איז דער אויפשריפט: „בואכם לשלום!" פון בלומען גע-
מאכט. אויפ'ן בולוואר זיינען, אין די זעלבע ריכטונג, פארפוצטע מיט
בלומען, אויטאס געגאנגען, אויף אייניגע, איז, נעבען שאפער, קליינע
ווייס-בלאהע דגלים געוועזען איך בין מיט'ן שטראם מענשען גע-
גאנגען. געוואלט זעהען, וואו מען געהט און וועמען ערווארטעט
מען. מיר זיינען צו א רונדען פלאץ געקומען. נעבען א מאנומענט-
טאלען פאנטאזן, איז א הויכע, מיט א קופאל, סוכה פון גרינס
און בלומען געשטאנען מיט'ן זעלבען אויפשריפט: „בואכם
לשלום!" לינקס פון מיר, הינטער א נייערעניגען צוים, האב
איך דעם רונדען פאליי פון סנהדרין דערקענט. נעבען די פא-
ראדנע, ברייטע טרעפ, איז אויף א טאוועל א גרויסע מודעה גע-
שטאנען. כ'בין צוגעגאנגען איהר איבערלייענען. דאס איז א

פראגראמע געוועזען פאר'ן גאנצען חג הסכות : דער בענגענען די עולה-רגל מיט די בכורים, שמחת בית-השאבה, פאר יעדער טאג איז געווען, וועלכע חזנים וועלען אין פארשיידענע שוהלען דאווענען, וועלכע רעדנער וועלען רעדען, וואס מען וועט אין טהעא-טערען, קאנצערט-הייזער אין יעדען טאג פארשטעלען. „ערב-סכות, עלף א זייגער פארמיטאג, וועט דער נשיא מיט דעם סנהדרין נעבען שער-הזהב-בריק מקבל-פנים זיין די אורחים פון גליל העליון“. אונטען איז געשטאנען : „אין אלע בוד-האגדר-לונגען פון „מוריה“ קען מען גענויע פראגראמעס און „פיהרערס“ אהנע געלמליך קריגען“.

צוויי קינדער האבען זיך אויך נעבען פראגראמע אבגעשטעלט, דער גרעסער האט א לולב אין האגדר געהאלטען, דער קלענערער — אויף א שנור צוגעבונדען א לופט-באל מיט'ן אויפשריפט : „אחינו, אנשי גליל העליון, בואכם לשלום“, וועלכע האט אויף מיר מיט ברייט-געפענעטע פארוואונדערטע אויגען געקוקט. —

— מען זעהט מיר, — האב איך מיט פריידען געפיהלט, און ביים עלטערען געפרעגט :
— זאג מיר, ליעבער קינד, וואו איז דא א „מוריה“ בוד-האגדרלונג

— אט דא ניט ווייט. זעהט איהר די שעהנע, גרויסע גע-ביידע, ארום מיט די קאלאניעס, מיט'ן גרויסען אויפשריפט : „בואכם לשלום“, דאס איז „מוריה“ לאדען.

— קענסט דו מיר אויך זאגען, ווען איז סכות ? איך בין דא א פרעמדער, איך ווייס ניט, — האב איך מיר, ווי פארענט-פערט.

ער האט מיר פארוואונדערט אָנגעקוקט און געזאָגט :
— מען זעהט, דאס דער אָדון איז א פרעמדער און דאס איהר ווייסט ניט, ווען איהר וואלט געוואוסט, וואלט איהר דאך ניט געפרעגט, אבער איך האב דעם אָדון אָנגענומען פאר א אידען. היינט איז דאך ערב-סכות ?

איך האב איהם בעדאנקט, צו „מוריה“ לאדען געגאנגען. אונטער די אַרקעס איז גרויסע פעק צייטונגען געלעגען פון וועלכע די פארבייגעהער האבען אייניגע גענומען. איבער זיי איז געשטאנען דער אויפשריפט : „צוליעב אונזערע געסט און יום-טוב, גיעבען מיר די צייטונגען אומזיסט, קומט, נעהמט !“

א גאנצע רייהע פארשיידענע גרויסע צייטונגען איז דארטען גע-
ווען זיי האבען באקאנטע פאר מיר, נעמען געהאט : „העולם“,
„הצפירה“, „השחר“, „המליץ“, „הצבי“, „היום“, „הזמן“,
„הצפה“, „ארץ-ישראל“, „המגיד“, „הלבנון“, „האמת“ און
צוויי הומאריסטישע מיט ניט בעקאנטע נעמען : „דבורה“ און
„הצחוק“. איד האב פון יעדער גענומען. ווייטער איז געלעגען
א גאנץ דיקע בראשורע מיט'ן אויפשריפט : „סכות-פראגראם“,
מיט זעהר פיעל מודעות, און אז אילוסטרירטער דיקער בוך :
„פיהרער איבער ירושלם און אומגעגענדען“, אויך אזוי באציי-
כענט, דאס צוליעב יום-טוב און די געסט בעקומט מען דאס אונ-
ענטגעלטליך. איד האב זיי אויך גענומען. ניט אלעס אומזיסט
צו נעהמען, בין איד אין לאדען אריין אויך עטוואס פאר געלט צו
קויפען. גלייך ביי'ן אריינגאנג, איז א רייהע ביכער געווען מיט'ן
אויפשריפט : „נייעס, איצטער אבגעדרוקטע“. איד האב מיר
אייניגע אויסגעקליעבען, איבערגעגעבען איינצופאקען.

— אכטצעהן שקלים מיט זיעבען גרה'ס, דארה דער ארון
איז קאסע באצאהעלען — און האט מיר צום קאסיר געבראכט.

ווען איד האב געזעהען מיין צוריסענעם טייסטער, האב איד
מיר ווי אז א ווייטען חלום דערמאהנט. פאפיערלאך... גאלד...
הארט געלט... באשטראפט... אויסוועזן... איד האב אבער
ניט געקענט גענוי דערמאהנען וואס דאס איז אייגענטליך.

דער קאסיר האט געזעהען ביי מיר גאלדענע מטבעות, מיט
פארוואנדערונג געזאגט :

— איהר האט דא אלטע מינצען ?

איד האב איהם איינעם געגעבען. ער האט איהם גוט בעטראכט.

— אז אלטע פראנצויזישע צוואנציג פראנק. דאס איז גלייך
אונזערע צוואנציג שקל. אבער איצטער נעהמט מען קיין גאלד-
געלט ניט. האט איהר, מיין הערר, פאפיער-געלט ?

איד האב מיין פעקעל פאפיער-געלט ארויסגענומען. ער האט
זיי בעטראכט און געזאגט :

— דאס איז ניט קיין געלט, דאכט זיך, דאס איז די טרויער-
עריגע פאפיערלאך, וועלכע האבען איז די אלטע צייט פון וועלט-
קריגע אזוי פיעל אומגליק אויף די איינוואהנער פון פאלעסטינא
געבראכט. דאס קענט איהר נאר קינדער צום שפיעלען אוועק-

געבען. — האָט ער מיט אַ שמייכל געזאָגט, דערוועגנדיג מײן פאַרלעגענהייט האָט צוגעגעבן.

— אייער גאָלד קען אײך אַלס פרייז פון געוויכט אָננעמען. צוויי שקלים קען מען פאַר אַ גאָלד-שטיק געבען.

אײך האָב אײַהם מײנע צעהן נאָפּאָלעיאָן דערלאָנג. ער האָט מיר אַ שקל מיט דרייצעהן גרה'ס פאַפּיער-געלד, געגעבן.

— אייער נאָמען און אַדרעסע, דעם פאַקעט איבערצושיקען? — האָט דער פאַרקויפּער געפרעגט.

אײך בין געבליבען ווי צוטומעלט, ניט געוואוסט, וואָס אײַהם צו ענטפּערען. עפעס האָט אַ בליץ געטהאָן אין מײן עראינערונג, אָבער גלייך ווייטער פינסטער געוואָרען. . . ווי אײך וואָלט נאָך אַ קראַנקהייט מײן זכרון פאַרלאָרען. אײך האָב מיר אַליין גע-פרעגט: — ווער בין אײך? פון וואָנען בין אײך געקומען? — דער פאַרקויפּער האָט דעליקאַט געזאָגט:

— דער אַדון איז אַ פרעמדער, נאָר הײַנט אָנגעקומען, האָט נאָך קיין וואָהנונג. זאָלען די ביכער דערווייל ביי אונז בלייבען. גלייך ווי אײַהר וועט אַ וואָהנונג נעמען, קענט אײַהר אונז טעלע-פאָנירען, מיר וועלען אײַך צושיקען. אויף וועלכע שפּראַכע זאָל אײך אונזער אַדרעסע געבען?

— וואָס הײַסט אויף וועלכע שפּראַכע. געוויס העברעאיש. אײך בין דאָך אַ איד. אײך רייך דאָך מיט אײך העברעאיש.

— ענטשולדיגט, אײך האָב ניט געוואוסט: אײַהר רעדט ווי אַ גר, וואָלט אײך אײַך אויף אייער מוטער-שפּראַך די אַדרעסע געגעבען. אײך ראַטה אײַך גלייך אַ וואָהנונג צו בעזאָרגען. עס איז דאָך ערב יום-טוב. ווענדעט זיך אין די ערשטע פאָליציי סטאַנ-צײַאָן נעבען שער-הזהב־ריק, וועט מען אײך אַלעס בעזאָרגען. אײך האָב אײַהם בעדאַנקט, אַוועקגעגאַנגען אויפּזוכען די פּאָ-ליציי-סטאַנצײַאָן.

לאַנגזאַם בין אײך געגאַנגען. אויף קיין זאַך ניט געקוקט. זיך געמאַטערט צו דערמאַהנען, פון וואָנען אײך בין, וואו אײך וואָהן, מײן נאָמען. אַלעס פאַרגעסען. אײך האָב נאָר גענוי אַלץ געדענקט, וואָס אײך האָב געוועהן און געהערט אין דער צייט, וואָס מײן לעהרער איז מיט מיר געווען. דערביי האָב אײך דייטליך געוואוסט, דאָס אַלעס איז געווען מיט הונדערט יאָהר שפּעטער, נאָך די ריכ-טיגע צייט אין וועלכע אין האָב דער ווירקליכקייט געלעבט. . .

נאָר ניט צומאכען ! ... בין איך אין פאליציי־ביוראָ אַרײַנגע-
גאַנגען, געבעטען אַ וואָהנונג בעזאָרגען. אַ יונגער אײלענדיגער
מאַן, האָט מיר זיך געפרעגט :

— אייער נאָמען, אָדון ? —

איך האָב מיר צוטומעלט, דערמאָהנט דאָס איך האָב מיין
נאָמען פאַרגעסען. גענומען שטאַמלען :

— אַנכי... (איך...).

— גוט, אָדון אַנכי, ווי ווייטער דערצו. דעם פאַטער'ס

נאָמען אָדער עטוואָס אַנדערש. —

— איך האָב מיר נאָך מעהר פאַרלאָרען. געוואָלט איהם פון
מיין וואונדער דערצעהלען, מעהר געשטאַמעלט :

אָדון, אַנכי... פלא... (איך... אַ וואונדער...).

— נוט, גוט, אָדון אַנכי בן פלא. איך וועל גלייך טעלע-

פאַנירען אין די האַטעלען, מען וועט שוין אייך באַזאָרגען אַ וואָה-
נונג, זיצט. אין איין אויגענבליק.

— זאָל זיין אַנכי בן פלא — האָב איך מיר געקלעהרט, אַב-

ווישענדיג דעם שוויים פון מיין שטערען. צופריעדען דאָס ביי
זיי קען מען מיט די פאליציי אַזוי לייכט פטר'ען. נאָך אַ פאַר
מינוטען, האָט ער מיר אַן אַדרעסע פון האַטעל געגעבן, און
גיד, אין איין אַטעהעס, אַבגעזאָגט :

— פאַר'ן צימער, פופצעהן גרה'ס. עסען וועט איהר אין

די נאָהענטסטע ירושלים'ער שפיז-זאַלען, וואו איהר וועט זיך
געפינען. איהר וועט דאָך געוויס דעם גאַנצען טאָג אַרומגעהן, אָדון
בן-פלא. מיט וואָס קען איך אייך נאָך דיענען ?

איך האָב איהם בעדאַנקט און געהיילט אַרויסצוגעהען, ניט
צו הערען מיין מאָרנעם נאָמען, וועלכען מען האָט מיר דאָ גע-
געבען. — ווי הייס איך, אײַגענטליך ? — האָב איך ווייטער גע-
נומען מיין קאַפּ ברעכען, שטאַרקען זיך צו דערמאָהנען, נאָר ווי
אַ שוואַרצער פאַרהאַנג, וואָלט אַלעס פאַרדעקט. איך געדענק זיך
נאָר מיט מיין גרויסען לעהרער צוזאַמען. ער האָט מיר „קינד“
גערופען.

דער בריק איז געווען דעקאַרירט מיט פאַרשיידענפאַרביגע
דגלים און לאַמטערען, ווייטער דער אויפשריפט „בואכם לשלום“.
אַבער איך האָב נאָר אונטען געקוקט, וואו איך האָב אין גאַנצען
טהאַל יחושפּט, גרויסע שעהנע גלעזערנע פּאוויליאָנס געזעהען.

— דאס איז געווען אויף אן ארבייטער־שטאָרט, וואָס פאַר אַן אַרבייט מאַכט מען דאָ ? — האָב איך געקלעהרט. „גוטענבערג גאָס“, האָב איך פֿון ווייטען אויף אַ ווינקעל זייל איבערגעלעזען. איך האָב מיר דערמאָהנט דעם לעהרער'ס ווערטער, וועגען זייערע ביכער־דרוקעריי. עס פאַסט פאַר'ן עם־הספר, אזאָ גרויסע ספרים־אינדוסטריע צו האָבען. איך האָב געוואָלט אַרונטערגעהן, זעהען דאָס אלעס, אָבער דער זייגער פֿון בריק האָט געוויזען צעהן מינוט פאַר ניין. דער קבלת־פנים וועט ער אַ זייגער זיין, דאָס דאָרף איך ניט פאַרשפּעטיגען. דערווייל, האָב איך געקלעהרט, וועל איך צוגעהן צום בית־המקדש, וועלכער דאָרף גלייך נאָכ'ן שער־הזהב זיין. איך בין ווייטער גיך געגאָנגען.

גלייך איבערען בריק, פֿון ביידע זייטען איז אין די גאָנצע לענג ביז'ן שער־הזהב, פּראָוויזאָרישע פּאָויליאָנען געווען, אין וועלכע עס זיינען שוין פיעל מענשען געזעסען. אין איין פּאָויליאָן, דער גרעסטער, אויף וועלכען, מיט גרויסע בוכשטאָבען, איז געווען אויפגעשריבען: „אחינו, אנשי גליל העליון, בואכם לשלום!“ איז נאָך גאָנץ לידיג. איך האָב פאַרשטאַנען, דאָס דאָ וועט זיצען דער נשיא מיט'ן סנהדרין. מיין האַרץ האָט מיר דורכגעדרונגען מיט שמחה, דאָס איך וועל זוכה זיין באַלד נאָך אין צוויי שעה אַרום, זיי צוזעהען מיט מייע אַויגען! — נאָך נאָך צוויי שעה. ווי דערוואָרט מען שוין די צייט ? — איך בין צום שער־הזהב צו, אַריינגעגעהן אין בית המקדש דאָרטען איבערצוגו וואַרטען. דורכגעגאָנגען דעם טהויער, אויף די טרעפּ אַרויף, בין איך גלייך אויפ'ן בית המקדש פּלאַץ געקומען. מייע אַויגען האָט מיר פאַרבליסטשעט פֿון די הערליכקייט, וואָס איך האָב אויף אַיין מאָהל געזעהען: אויפ'ן שעהן אויסגעפלאָסטערטען גרויסען פּלאַץ, גלייך געגען מיר, איז אַ פּראַכטפּאָלע מאַרמאָרנע געביידע געשטאַנען. צוויי הויכע טהורעמס איז אויפ'ן פּאָסאָד געווען, בע־פּוצט מיט מאַרמאָר פֿון פאַרשיידענע פאַרבען. אין מיטען פּאָסאָד, צווישען די טהורעמס, איז אַ הערליכער טהויער געווען. די טהי־רען, רייך פּערציערט מיט שטאַנגען און בעגאָלדעט. פֿון ביידע זייטען, זיינען צוויי קופּערנע געטריבענע זיילען געווען, מיט רייך פאַרציערטע קאָפיטעלען. אַרום דעם פּלאַץ, איז צוויי רייען קאָלאָניעס געשטאַנען מיט פאַרגאָלדעטע קאָפיטעלען און סאַקאַלען, וועלכע האָבען אַ לאַנגען דאָך געהאַלטען, פֿון אַ רייע פאַרגאָל־

דעמטע קופאלען. אויף צוועלף אקסען, איז א גרויסער פארציער-טער וואסער-רעקען געשטאנען, פון וועלכען האט זיך די גאנצע צייט, וואסער געגאסען. פיעלע האבען דארט געטרונקען, די הענט און פנים געוואשען. פון ביידע זייטען פון פאליי, איז צו פינף קלענערע פאנטאנען געשטאנען. הינטער די קאלאנאדעס, איז א וואנט געווען, אין וועלכע איך האב פיעל טהירען מיט אויפ-שריפטען געזעהען, צו וועלכע איך האב שוין געוואלט צוגעהן. נאך א געזאנג פון קינדער האט מיר אָבגעקעהרט. געזעהען הינטער מיר, אויף די טרעפ, קומען פאר-ווייז, זינגענדיגע קינדער, אין ווייסע קליידער מיט בלאהע גארטלען און לולבים אין די הענט. מיט פעסטע טריט צום טאקט פון געזאנג זיינען זיי געבען מיר פאר-בייגעגאנגען. הינטער זיי איז א שעהנע, שלאנקע פרוי זיי נאָכ-געגאנגען, מסתמא זייער לעהרערין. זיי זיינען אלע צום גרוי-סען פאנטאן צוגעגאנגען, זייערע לולבים אין וואסער אָבפרישען, דערביי געשפריצט און אזוי הערצליך געלאכט, דאָס איך האב מיר ניט געקענט איינהאלטען, נעהענטער צו זיי צוגעגאנגען.

— נו, גענוג קינדער — האט זיי די לעהרערין געזאָגט. — טרייסעלט אָב אייערע לולבים, מיר וועלען אין מוזעאום אַריי-געהען. איהר וועט זעהן אין סקולפּטורע, אלעס, וואָס איך האב אייך דערצעהלט פון משה רבינו'ס לעבען.

א בליץ האט זיך דורכגעריסען דעם שוואַרצען שלייער, מיט וועלכען מיין געדעכעניש איז געווען פארצויגען: איך האב מיר ווי עטוואָס דערמאָהנט, אָבער גלייך איז מיר פון קאָפּ אַרויס-געפליוגען. אויף קיין פאל, ניט געקענט כאַפּען, וואָס איך האב מיר דערמאָהנט... נאָר איין זאך האב איך דייטליך גע-דענקט, דאָס מיין לעהרער האט מיר געזאָגט, דאָס מיינע אַ סעריע סקולפּטורען מיט'ן נאָמען „חיי משה רבינו“, געפינט זיך אין בית המקדש מוזעאום. — פיהרט די לעהרערין ווייזען די קינדערלאַך מיינע אַרבייט? — בין איך אַ בילד-הויער? איך מוז זיי נאָכ-געהן, אפשר וועל איך מיר דערמאָהנען, ווען און וואו איך האב די סקולפּטורען געמאַכט, אפשר אויך מיין אמת'ען נאָמען. איך בין זיי נאָכגעגאנגען.

אין אַ טהיר פון אונטער די אַרקעס, וואו עס איז געווען אויפגעשריעבען: „סקולפּטור“: זיינען זיי אַריינגעגאנגען. פאר-בייגעהענדיג אַ גאנצע רייע פון סקולפּטורען, זיינען זיי אין אַ רונ-

דען זאל געקומען, וואו פינף ירויסע פיגורען אויף סקולפטורנע, פארציערטע סאקאלען, זיינען געשטאנען. זיי זיינען צו איינעם צוגעגאנגען, איהר ארומגערינגעלט.

— קומט אהער, קינדער, שטעהט דא נעבען מיר, איד וועל ערקלעהרען.

די קינדער זיינען, ווי שעפעלאך, ארום זייער לעהרערין צו-געגאנגען. איינע, א קליינע מיידעלע, אויפהויבענדיג איהר רונ-דע, פוכלינקע געזיכט, מיט ליכטיגע אויגען צו די הויכע לעהרע-רין, האט פרעהלאך אויסגעשריהען:

— גברת, איד ווייס, איד ווייס! דאס קושט יוכבד איהר קליינעם משה'לען. זי וויינט, זי וויל ניט איהם אין וואסער אריינווארפען. — די לעצטע ווערטער, האט זי טרויעריג געזאגט, די אויגעלאך זיינען איהר פייכט געווארען, די ליפעלאך, קאמיש, אויסגעשטעלט, בערייט אליין זיך פאנאנדערצואוויינען.

א לייעבען שמייכעל, האט זיך אויף די סעריאזע געזיכט פון די לעהרערין געוועזען, האט זיך איינגעבויגען, א גלעט געגע-בען און, מיט א מוטערליכע, זיסע שטימע געזאגט:

— ריכטיג, נחמה'לע, דו ביזט א חכמה. האסט אליין פאר-שטאנען. אבער מען דארף ניט וויינען. גרויסע קינדער וויינען ניט. דו ביזט דאך שוין א גרויסע. נו, קינדער — האט זי זיך צו אלעמען געווענדעט — איהר זעהט? — זי וויינט, אבער זי האט איהם דאך אין דעם קערבעלע שפעטער אריינגעלעגט, אויפ'ן טייך נילוס, צווישען די גראז איבערגעלאזען. זי איז א גוטע מאמע געוועזען. ניט געוואלט איהם אין טייך אריינווארפען, ווי דער שלעכטער פרעה האט בעפאהלען. דעריבער איז ער לעבען געבליעבען. ווען ער איז גרויס געווארען, האט ער אלע אידען בעפרייט פונ'ם רשע פרעה'ן. זיי פון מצרים ארויסגעפיהרט... אונטער די פיגורע אויפ'ן סאקאל איז דא בארעליעפען, ווער פון אייד, קינדער, קען אונז דערצעהלען, וואס דארטען איז פאר-געשטעלט.

פיעל קינדערשע הענטעלאך האבען זיך אין דער הויך אויפ-געחויבען. זי האט איין אינגעלע געזאגט:

— דערצעהל דו, יחיאל, אבער לאנגזאם. קוק זיך גוט צו, דערנאך דערצעהל נאך וואס דו האסט געזעהען.

א געזונטער, דיקער אינגעלע, אונגעפעהר זיעבען יאהר אלט

איז מיט פעסטע טריט צוגעגאנגען. פארנויגט זיך אויף די זייט פון לעהרערין. אויף זיינע חברים א שעלמעשען קוק געגעבען, בע-טראכט דעם בארעליעף, מיט'ן לולב זיך צוגעמייטעלט און מיט א קלינגענדיגען קול'כעל געזעהלטע ווערטער געזאגט :

— אט שווימט די קערבעלע... משה'לע ליעגט זיך גאנץ רוהיג... דא, בעהאלטען איז הויכע גראז, שמעהט זיין שוועס-טער מרים, היט איהם... דארט פון ווייטען זעהט מען ווי זיין מוטער, יוכבד, געהט און וויינט. — אבגעקלונגען און מיט איין אויג שטיעפערש צו זיינע חברים צוגעפינטעלט.

— גוט, יחיאל, אזוי האב איך דיר ליעב. איצטער דער-צעהל אונז דו, שושנה, וואס עס שמעלט פאר דער צווייטער בארעליעף. — האט זי זיך צו א שלאנקע, צארטע מידעלע גע-ווענדעט.

די מידעלע איז לאנגזאם צוגעגאנגען. לאנג, ערענסט, מיט ברייט-געעפענטע אויגען, געקוקט. מיט א שוואכע שטימע, ווי זי וואלט צו זיך אליין גערעדט, געזאגט :

אט איז געקומען די שעהנע בת-מלכה'ס טאכטער מיט איהרע מיידלאך זיך באדען... זי האט געזעהען א קערבעלע, געשיקט איהר מידעל ארויסנעהמען. געעפענט. א שעהנער אינגעלע. ער וויינט, נעבאך. די גוטע בת-מלכה האט אויף איהם רחמנות גע-קראגען. איהם געלאסטשעט, געזונגען, געקושט, געהאלזט און ער, גארעלע, וויינט, וויינט, וויל נעבאך צו די מאמען. די קלוגע שוועסטער, מרים, איז צוגעגאנגען, געזאגט, זי וועט אן אהם בריינגען, איהם אנצווינגען. זי איז אוועקגעלאפען זייער מאמען רופען — האט זי פרעהלאך געענדיגט

— גוט, שושנה אבער מען דארף ניט דערצעהלען, וואס דו זעהסט ניט. דא, זעהסט דו, שמעהט נאך מרים נעבען די בת-מלכה. זי פרעגט איהר נאך צי זי זאל געהן אן אהם רופען. — זאג דו, שפרה, וואס איז דא אויפ'ן דריטען בארעליעף ?

א מידעלע פון א יאהר זעקס, איז פרעהלאך צוגעשפרונגען, מיט'ן הענטעל, איהרע צושפרייטע האר פון די אויגען א מאך-געטהאן, דעם לולב ארונטערגעלאזען. די קעפעלע איינגעבויגען. געקוקט און גלייך הויך גענומען זאגען :

— יוכבד זיצט נעבען טהיר פון איהר שטוב און וויינט. שכנות טרייסטען איהר און דא לויפט מרים, ווי א פויגעל, איהר רופען.

אָט וועט זיך די מאַמע דערפרעהען ! — האָט זי מיט בלישטשענ-
דיגע אויגעלאָך געענדיגט.

— גוט, שפרה, איצטער וועט אונז צוהר זאָגען, וואָס שטעלט
פאַר דער פיערטער בארעליעף. צוהר, קוק זיך גוט איין און רער-
צעהל אונז, מיין קינד, אלץ וואָס דו זעהסט.

א אינגעל פון א יאָהר פינף איז צוגעגאָנגען, מיט סעריאָזע
אויגעלאָך, אויפ'ן בארעליעף געקוקט, עטוואָס די מויל געעפענט.
די הענטעל נעבען מויל צוגעטראָגען. מיט א דינינקען קול'כעל
געזאָגט :

— אָט האָלט די מאַמע איהר קינד, קושט איהם און וויינט.
די בת-מלכה און אנדערע גברות קוקען פאַר וואָס זי וויינט. —
— גברת, פאַר וואָס וויינט זי ? — האָט ער די לעהרערין
געפרעגט.

פון שמחה, דאָס זי האָט ווייטער איהר קינד. פאַרשטעהסט
דו, צוהר ? — די מאַמע יוכבד האָט ווייטער איהר משה'לען, זי
וועט זיך מיט איהם שפיעלען, קושען, עסען געבען. פאַרשטעהסט
דו ?

— גברת, וואָס איז דאָס פאַר מאָדנע מענשען אין די פיער
ווינקלען נעבען די בארעליעפען. זיי זיינען ניט גוט געמאַכט.
איד זעה ניט גוט, דאָכט זיך זיי וויינען. ווער זיינען זיי, אויף
פיגורען, בארעליעפען ? — האָט א אינגעלע, ביי די לעהרע-
רין געפרעגט, ווייזענדיג אויף די פיער קעראַאטידען אויף די ווינק-
לען פון סאַקאַל.

— דאָס איז ניט קיינע פיגורען, ניט בארעליעפען אויף ניט
בעשטימטע מענשען, נאָר א פאַרציערונג. קעראַאטידען רופט מען
אזעלכע פאַרציערונגען.

— צו וואָס מאַכט מען דאָס — האָט ווייטער דער זעלבער
אינגעלע געפרעגט. די לעהרערין האָט זיך פאַרטראַכט א וויילע,
דערנאָך געפרעגט :

— קינדער, וואָס האָבען מיר היינט געזונגען ?

— ישמחתי באומרים לי, בית ה' נלך — האָבען פיעל קינד-
דער אויף איין מאָהל געענטפערט.

— ריכטיג. איהר געדענקט קינדער, ווען איד האָב אויפ'ן
ראַיאָל מיטגעשפיעלט, איז אייער זינגען שעהנער געוואָרען. ווען

איך וואלט אליין געשפיעלט, און איך וואלט זינגען, וואלט איך
די ווערטער אין מיין שפיעלען געהערט ?

— ניין, גברת.

— דעם נגון וואלט איך אין מיין שפיעלען געהערט ?

— א ביסעל, א ביסעל דערמאנהט עס אונזער נגון. עס זינגט

זיך בעסער.

— אט אזוי, איז דער פארציערונג צו א סקולפטורע, די

קעראטירען. עס זעהט זיך בעסער. ווער עס האט איצטער ניט

פארשטאנען, מוז ווארטען ביז ער וועט גרויס ווערען, וועט ער

עס פארשטעהען, האט זי. לאכענד געענדיגט.

— גברת, איך בין שוין א גרויסע — האט די קליינע נחמה-

לע, סעריאז געזאגט.

די לעהרערין האט איך געקושט, מיט ענטציקונג געזאגט :

— דו ביזט א גרויסע חכמה, מיין קלייניטשקע. דו וועסט

אויף א גרויסע, א גרויסע ווערען, אט אזוי ! — און האט איך

הויך אויפגעהויבען.

אלע קינדער האבען פרעהלאך געלאכט.

זיי זיינען צו די צווייטע פיגורע צוגעגאנגען.

— גברת, ווער איז דאס די אלטע, וואס דערצעהלט דעם

שעהנעם בחור א סוד אויפ'ן אויער ? פאר וואס וויינט זי ? פאר

וואס איז ער אזוי איבערגעשראקען ? — האט א שילער, קוקענ-

דיג אויף די צווייטע פיגור געפרעגט.

— דער שעהנער בחור איז — משה. ער איז שוין א גרוי-

סער אויסגעוואקסען. פרעה'ס טאכטער, האט איהם פאר איך

זוהן געמאכט. ווי א בן-מלך האט ער געלעבט. אבער יוכבד איז

שוין אלט געווארען, זי האט מורא, זי וועט אוועקשטארבען. איך

זוהן משה, וועט ניט וויסען, ווער זיין ריכטיגע מאמע איז גע-

ווען. דערצעהלט זי איהם מיט טרעהרען איך סוד : זי איז ניט

זיין אהם אליין, נאר זיין מאמע. ער איז ניט קיין בן-מלך, נאר

א זוהן פון די קנעכט, וועלכע מוזען אזוי שווער ארבייטען.

דער יונגער, שעהנער משה איז שרעקליך אויפגערגעט. מיט

זיין שטארקע האנד האט ער זיך געכאפט צו זיין שווער, די ארעמע

מוטער דריקט זיין האנד צו איך טרוקענע ברוסט, וויל איהם בע-

רהינגען, ער זאל אין קיין אומגליק ניט אריינפאלען...

זעהט ווייטער, קינדער, אונטען, אויפ'ן בארעליעף.

משה איז געגאנגען זעהען זיינע ברודער ביי זייערע שווערע ארבייט. זיי בויען שטערט. זיי בויען די הויכע פיראמידען. מיט די לעצטע כחות, האלב-נאקעטע, שלעפען זיי אויף זיך שווערע שטיינער. מצרים, מיט בייטשען איילען זיי מיט דער ארבייט. מען שלאגט זיי אהן רחמנות. א מצרי האט זיך ארויפגעווארפען שלאגען אן אלטען אידען, וועלכער איז געפאלען מיט זיין שווערע משא. דער יונגער משה קען זיך ניט איינהאלטען. הרג'עט דעם מצרי... אויפ'ן צווייטען בארעליעף, זעהט איהר, קינדער: משה געהט אליין ווייט, ווייט, ווייט איבער בערג און טהאלען. ער אנטלויפט פון פרעה'ן... דא אויפ'ן דריטען בארעליעף, זעהט איהר, ער איז שוין אין מדין. זיצט ביי'ן ברונעם. די זעבען טעכטער פון כהן יתרו, האבען זייערע שעפעלאך געבראכט אן-טרינקען. פאסטוכער זיינען געקומען, געוואלט זיי אוועקטריי-בען. משה האט זיך פאר די מיידלאך אָנגענומען, אוועקגעטריעבען די פאסטוכער... דער פיערטער בארעליעף שטעלט פאר: גער בען יתרו'ס צעלט, זיצט משה מיט יתרו'ן, מען עסט, מען רעדט פריינדליך, דאס האט איהם יתרו צו זיך גערופען, ווייל ער האט געזעהען, דאס ער איז א גוטער מענטש. ער האט איהם זיין טאכ-טער צופור, פאר א ווייב געגעבען. משה איז דער פאסטוך פון די שעפעלאך פון יתרו געווארען. —

— איצטער, קומט קינדער, צו די דריטע פיגורע — איז מיט זיי ווייטער געגאנגען.

— דא, זעהט איהר, קינדער, די גרויסע פיגורע פון א האלב-נאקעטען אלטען מאן? דאס איז משה, יתרו'ס פאסטוך. אויף די קניו, ווי א קליין קינד, ליעגט א קראנקע שעפעלע. גע-בען זיינע פיס, שלאפט רוהיג זיין הונט. ער זיצט אליין אויף רוי-היג, אבער קוקט אויף זיין געזיכט. אין די גרויסע אויגען, וועט איהר זעהען, דאס די קאפ רוהט ניט. זיין הארץ טהוט איהם וועה פאר זיינע ברודער, וועלכע זיינען אומגליקליכע קנעכט ביי'ן שלעכטען פרעה'ן. ער קלעהרט, ווי זיי צו בעפרייען... קוקט ווייטער, אונטען, אויפ'ן בארעליעף: אט שטעהט משה, באר-וועס, מיט'ן האנד פארשטעלט ער זיך דעם פנים. דער קאפ איי-געבויגען. מיט יראָה און פחד הערט ער צו, צו גאט'ס קול, וואס געהט פון ברענענדיגען סנה, וועלכער ווערט ניט פארברענט. ער זאל געהן ארויסציהען די אידען פון מצרים... זעהט דעם צוויי-

טען רעליעף : משה מיט זיין ברודער אהרן ריידען צו די אידען וועגען גאט, וועגען בעפרייען זיך פון פרעה'ן, וועגען ארץ-ישראל. אלע, פארהאָרעוועטע, אויסגעמאָטערטע הערען זיך צו, אָבער איהר קענט זעהען, דאָס ווייניג גלויבען אין דעם, וואָס משה האָט מיט זיי גערעדט... דער דריטער רעליעף : משה מיט אהרן בעטען פרעה'ן ער זאָל זיינע קנעכט לאָזען אויף דריי טעג געהן אין דער מדבר צו זייער גאָט קרבנות ברענגען. פרעה לאַכט אָבער זיי אויס, וויל ניט אַרויסלאָזען... אויפ'ן פּריז איז פאַר-געשטעלט די צעהן מכות, וועלכע פרעה האָט געקראָגען... דער פיערטער רעליעף : משה מיט אלע אידען זיינען אַריבער דעם ים און הינטער זיי, זעהט איהר קינדער ? טרינקט זיך פרעה, אַט דער, מיט רייטוואָגען און אלע זיינע חיל מיט די רייטערס... — איצטער, קומט, קינדער, צו די פיערטע פיגורע.

— זעהט איהר ? אַט דער שעהנער, אַלטער מאַן מיט'ן לאַנגען באָרד, וואָס שטעהט אָנגעשפּאַרט אַן אַ פעלזענשטיין אין איין האַנד האָט ער די לוחות ; אין צווייטען — אַ האַמער. דאָס איז משה רבינו אויפ'ן באָרג סיני. ער האָט אויסגעהאַקט נייע לוחות, ווי די ערשטע, וואָס ער האָט צובראַכען. — זאָגט, קינדער, פאַר וואָס האָט ער די ערשטע צובראַכען? — האָט זי ביי די קינדער געפרעגט.

— ווען משה איז פון באָרג סיני אַרונטער, געפונען דאָס די אידען האָבען אַ גאָלדענעם קאַלב געמאַכט, טאַנצען אַרום איהם, האָט ער די לוחות, וואָס ער האָט אין האַנט געהאַלטען אַ וואָרף געטהאָן און צובראַכען. — האָט אַן עלטערער שילער געזאָגט.

— ריכטיג, אַט דאָ, רעכטס, אויפ'ן באַרעליעף, קענט איהר דאָס גאַנצע בילד זעהן. זעהט איהר ? אַט איז דער גאָלד-דענער קאַלב. אלע, ווי ווילדע, טאַנצען אַרום איהם. דאָ זעהט איהר משה'ן מיט יהושע'ן געהען פון באָרג סיני. משה האָט גע-זעהען, ווי זיי טאַנצען אַרום עגל-הזהב, האָט ער מיט כעס, די לוחות צובראַכען... דאָ זעהט דעם צווייטען רעליעף : משה רבינו מיט זיין קינסטלער בצלאל בן אורי. משה בעקוקט די אַר-בייט, וואָס בצלאל האָט פאַר'ן משכן געמאַכט. דעם אַרון הקודש, די מנורה, דעם שלחן און די איבעריגע כלים... דער דריטער באַרעליעף שטעלט פאַר : משה שלאָגט דעם פעלזענשטיין, עס גיסט זיך וואַסער, אלע לויפֿען טרינקען, טראָגען קריגע אין די

צעלטען... דער פיערטער, — זעהט איהר, אויף א לאנגען שטאנג אין מיטען מחנה א קופערנער שלאנג. ווער עס קוקט אויפ'ן שלאנג וועט געזונד ווערען פון די ביסען פון די שלאנגען...

— איצטער, קומט, קינדער, זעהען דעם לעצטען, פינפטען פיגור. דא זעהט איהר, קינדער, שטעהט שוין משה רבינו א גאנץ אלטינקער. הונדערט און צוואנציג יאהר איז ער אלט. ער שטעהט אויפ'ן שפיץ בארג נבו, נעבען יריחו, אנגעבויגען פון אלטקייט. אנגעשפארט אויף זיין גרויסען שטעקען. דער ווינט האט צו וועהעט זיינע האר, לאנגען בארד און מאנטעל, מיט'ן האנט פארשטעלט ער זיך פון זון. קוקט, טרוימערש אויף די לאנד, וואו ער האט אזוי שטארק געוואלט די אידען בריינגען... אונטען, אויפ'ן ערשטען בארעליעף שטעלט פאר: משה זיצט אויף א שטיין, האלט די הענט אין דער הויף. אהרן און חור, שפארען איהם פון ביידע זייטען אונטער די הענט. ער איז מתפלל פאר די אידען, וואס האלטען אונטען מלחמה מיט עמלק'ן... דער צווייטער רעליעף שטעלט פאר: משה רבינו זאגט צו די גאנצע אידישע פאלק, דאס ער איז שוין אלט, ער קלייבט אויס זיין גוטען תלמיד יהושע'ן, ער זאל אויף זיין ארט זיין, זיי אין ארץ-ישראל בריינגען... ווייטער, דער דריטער בילד איז: משה מיט יהושע'ן לעהרנען די שירה „האזינו" מיט די אידען, זיי זאלען קיין מאהל ניט פארגעסען, וואס גאט האט מיט זיי געטהאן... דער פיערטער — איז: משה אליין, אויפ'ן בארג, שטארבט, פון גאט'ס קוש...

— אזא גרויסען נביא, ווי משה רבינו האבען מיר נישט געהאט! האט איהר אלץ פארשטאנען, קינדער? — האט זי ביי זיי געפרעגט — עס מאכט ניט, — האט זי, ווי צו זיך גע-זאגט — געדענקט נאר גוט, וואס איהר האט געזעהען. שפע-טער, ווען איהר וועט זיך דערמאנהען, וועט איהר בעסער פאר-שטעהען...

— איצטער, קומט, קינדער, פאר-וויין. גלייך חויבט זיך אן דער קבלת-פנים פון די אורחים.

— גברת, וואו מאכט מען די פיגורען. אין „מוריה", וואו מען דרוקט ביכער?

— ניין, פיגורען, מאדערלירט מען, אזוי ווי איהר מאדע-

לירט אייערע מענשעלאַד. די גרויסע פיגורען מאַכען גרויסע קינסט-
לער, בילד-הויער.

— ווער האָט די פיגורען מיט משה'ן געמאַכט ?

— דער אַנקעל שיץ.

— וואו איז דער אַנקעל שיץ. אַ ירושלים'ער איז ער ?

— יא, ער האָט אַ מאַחל געוואָהנט אין ירושלים, אָבער שוין
מיט פיעל, פיעל יאָהרען צוריק געשטאַרבען.

— גברת, פאַר וואָס רופט איהר איהם אַנקעל, ער איז אייער
אַנקעל געווען ?

— ניין, מיין קינד, מען האָט איהם דאן אַנקעל גערופען.
ווייל ער איז געווען דער אַנקעל פון אַלע גוטע קינדער. .. נאָר
גענוג, מיר מוזען געהען. זינגט, קינדער, דאָס נייע ליעד.

שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. .. האָבען די קינדער אין
כאָהר געזונגען

פאַר-ווייז, מיט לולבים אין די הענט, פרעהלאַד, האָבען
זיי, איבערען בית המקדש פלאַץ געגאַנגען.

— עס איז זיכער, דאס מען רופט מיר שץ, האבען איד נאכגעהענדיג די קינדער, געקלעהרט. שץ, שץ, דעם ערשטען מאהל הער איד אזא נאמען. נו, זאל זיין — שץ. אויך, דאס איד בין א סקולפטאר, דער לעהרער האט דאך מיר אליין דער-צעהלט, דאס איד האב די פיגורען געמאכט. אבער וואו ? ווען ? דאס קען איד מיר ניט דערמאנהען. איין זאך געדענק איד ריכ-טיג : דער לעהרער האט מיר געזאגט, דאס איד האב געלעבט מיט הונדערט יאהר צוריק. דאס אלעס, וואס ער האט מיר דא געוויצען, איז געמאכט געווארען אין פארלויף פון הונדערט יאהר נאך מיין צייט. . . הייסט דאס נאך מיין טויט ? . . בין איד א טויטער ? ניין ! איד לעב, און פיהל מיט מיין גאנצען קער-פער דאס איד לעב. אפשר בין איד גאר משוגע געווארען ? האב איד מיט שרעק געקלעהרט. — ניין. איד דענק דאך לאגיש. איד האב דאך אקארשט, א גאנצע שעה נאכאנאנד, געהערט ווי די לעהרערין האט מיט איהרע שילערין, וועגען מיינע פיגורען גע-רעדט, דאס קען דאך ניט א משוגע'נער טהאן. . . אבער וואס איז מיט מיר ? מען האט מיר מיין זכרון, ווי מיט א כשוף צו-גענומען. . . איד מוז מיר אבער דערמאנהען. אהן דעם, ווי וועל איד לעבען ? . . איד מוז זעהן ניט צו פארליערען די לעהרערין. דורך איהר האב איד מיין נאמען דערוואוסט. אפשר וועט זי מיר קענען העלפען אלעס צו דערמאנהען זיך. — אזוי האב איד גע-קלעהרט און זיי נאכגעגאנגען טריט ביי טריט.

די לעהרערין האט זיך א פאר מאהל אבגעקעהרט, פארוואונ-דערט דאס איד געה זיי נאך. אויך די קינדער האבען דאס בע-מערקט. גענומען זיך סוד'ענען. געווארפען אויף מיר א קוק און שטיל געלאכט. מיר איז דאס ניט אנגענעהם געווען. צוגעהענדיג צו די לעהרערין — האב איד געזאגט :

— ענטשולדיגט, גברת, דאס איד ערלויב מיר אייך נאך-צוגעהען. איד בין א פרעמדער. האב דא קיין איין בעקאנטען מען-

שען, ווער עס זאל מיר ווייזען. — ערלויבט מיר מיט אייערע, ליעבע קינדער מיטצוגעהען. זעהען די ערלי-רגל.

זי האט אויף מיר מיט איהרע גוטע, ערענסטע, קלוגע אוי-גען געקוקט. טיעף מיר אין די אויגען אריינגעקוקט און רוהיג גע-זאגט :

— בכבוד. זייט אונזער גאסט. איהר מוט אבער נעבען מיר געהן. גלייך וועט איינג זיין. מיר מיט די קינדער מאכט מען א וועג.

איהר עצה איז אין רעכטען צייט געווען. גלייך איז אונטער-געקומען א גאנצער שטראם פון מענשען. ווען איד וואלט זיך ניט פעסט לעבען איהר געהאלטען, וואלט מען מיר געוויס ווייט אוועק-געטראגען. מיר זיינען צו א ברייטען דרעהענדען טרעפ געקומען, וועלכע האט אונז לייכט אויף א גאלעריע, וואס איז צום אלטען מויער צוגעבויט געווען, ארויפגעצויגען. דארטען זיינען שוין זעהר פיעל קינדער מיט זייערע לעהרערנים און לעהרער אויפ'ן פאל געזעסען. אונזערע קינדער מיט זייער לעהרערין האבען זיך גע-בען זיי געזעצט. איד בין שטעהען געבליעבען. מיינע אויגען ניט געקענט אברייסען פון דעם הערליכען בילד, וואס איד האב אויף איין מאהל דערזעהען. .. גאנץ ירושלם האב איד געזעהען. אויס-געפוצט מיט פלאנען, בלומען און פארביגע פאפיערענע לאמטער-נעם. אויף די בערג, צווישען די בוימער האבען געפינקעלט די ווייסע צעלטען מיט פלאטערענדיגע דגלים. אן אונענדליכער שטראם פון מענשען האט זיך איבעראל געצויגען. אלע אין העלע קליידער, בלאה פארציערט מיט לולבים און בלומען אין די הענט. .. בעזונ-דער פאנטאסטיש זיינען געווען די רולענדע טראטוארען מיט די פארפוצטע מענשען. ווי אציהענדיגע שנור מיט בלומען, האבען זיי פון ווייטען אויסגעוויצען. בעלויכטען פון די זון, האבען זיי געפינקעלט, ווי לעבעדיגע גירלאנדעס נעבען די שעהנע הייזער. .. יום-טוב האט זיך געפיחלט אין דער שעהנע ירושלם. יום-טוב'דיג האט איהר דער ריינער בלאהער הימעל אריבערגעדעקט.

א פרעהליכע ליכטיגקייט האט מיר ארומגענומען, איד האב אויף איין מאהל א ליעבע ווארעמקייט אין מיין הארצען געפיחלט. עמיץ האט מיר הינטער א ריהר געטהאן, אנד האב מיר, פלינק אבגעקעהרט. .. צוויי ברענענדיגע אויגען האבען אויף מיר, ניי געריג, געקוקט, ארונטערגעלאזען, ווען מיין בליק געטראפען...

דאָס איז די לעהרערין געוועזען. זי איז געזעסען צווישען די קינד-
דער, אויף, ווי זיי, קינדערש-יונג איז ווייסען, מיט אַ בלאַהען
באַנד, אַנגעטאָהן. בעלויכטעט פון די גאַלדענע זון, איז זי אין
גאַנצען געווען. איהר ברויטע, ווייסע, געשטיקטע הוט, האָט
אַ דורכזיכטיגער שאַטען איבער'ן געזיכט געגעבען, פון וועלכען
איהרע שעהנע, גרויסע אויגען, זיינען נאָך גרעסער און טיפער
געוואָרען. זי האָט צו מיר שטיל געזאָגט :

— זעצט זיך. איהר וועט דאָך מיער ווערען די גאַנצע צייט
צו שטעהען. איך וועל אייך שוין זאָגען, ווען עס וועט זיך אָנ-
הויבען.

די קינדערלאַך האָבען פרעהלאַך זיך פאַנאָדערנערקוט, מיר
פלאַץ נעבען די לעהרערין געמאַכט. זיי זיינען מיר אויף איין מאָהל
נאָרענט געוואָרען. איך האָב מיר געפיהלט, ווי צווישען לעבע,
אייגענע, ווי איך וואָלט זיי שוין פון לאַנג, לאַנג געקענט. איך
האָב פרעהליך נעבען זיי זיך אַניערדערנעזעצט און אַ גלעט געגעבען
די קעפעלע פון דער מיידעלע, וועלכע איז נעבען מיר געזעסען.
די מיידעלע האָט מיין האַנד גענומען, מיט מינע פינגער זיך גע-
שפיעלט. זי האָט מיין רינג בעקוקט און געפרעגט :

— אַנקעל, צי וואָס טראָגט איהר אזא גלאַטען רינג, ווי
אַ רייפּעלע. ער איז דאָך ניט שעהן ?

די לעהרערין האָט אויף אויף מיין רינג אַ קוק געטהאָן. עס
האָט איהר, ווי באַנג געטהאָן. מיט אַ שטילען טאָן געזאָגט :
— אין די פרעמדע לענדער, ווען אַ מאַן הייראַטה, טראָגט
ער אַ גלאַטען רינג. ריכטיג ? — האָט זי זיך צו מיר געווענדעט.
איך האָב איהר גאָר ניט געקענט ענטפערען. איך האָב אַליין
פאַרוואַנדערט אויף מיין רינג געקוקט.

— פון וואָנען קומט צו מיר דער רינג. פון וואָנען בין איך
אַליין ? זי זאָגט, אין פרעמדע לענדער, וועלכע לענדער ? —
האָב איך, מיט שמערץ, ווייטער אַנגעהויבען צו קלעהרען.

די לעהרערין האָט מיר מינע געדאַנקען איבערגעשלאָגען.
— היינט איז יום-טוב. מען דאַרף ניט אומעמיג זיין. ווילט
איהר, מיר וועלען אייך פרעהליך מאַכען — האָט זי קינדערש-
שטיעפּעריש געזאָגט.

— קינדער...

אַ קול פון אַ שופּר, האָט איהר אין מיטען איבערגעשלאָגען.

עם האָט זיך געהערט פון אלע זייטען סיגנאלען פון שופרות. דער אַרקעסטער האָט גענומען שפּיעלען, די קינדער, זיינען אויף איין מאָהל אויפגעשפרונגען, אויך די לעהרערין. זי האָט מיר איהר האַנד געגעבען, געזאָגט :

— שטעלט זיך בעסער. עס הויבט שוין אָן. ווילט איהר, איך וועל אייך אלעס ערקלעהרען — האָב איך קוים, צוליעב דעם אַרקעסטער, געהערט. איך האָב איהר שטאַרק די האַנט געדריקט. זי האָט מיט אַ וואַרעמען האַנד־דריק געענטפערט.

אלע קינדער האָבען מיט איין מאָהל אויסגעשריהען : „אחינו אנשי גליל העליון, בואכם לשלום ! בואכם לשלום" ! פון אונ-טען האָט געדונערט די מוזיק און גערוישט די געשרייען פונ'ם ים מענשען, וועלכע האָבען מיט דגלים און לולבים אין דער לופט גע-מאַכט. די לעהרערין האָט זיך צו מיר צוגעבויגען און כמעט אין אויער געזאָגט :

— קוקט, דאָס קומען די עול־רגל פון גליל העליון. זיי האָ-בען בכורים געבראַכט. איהר הערט ? איך קען זיי ניט איבער-שרייען, האָט זי לאַכענד מיר אין אויער אַריינגעשריהען. בעדעקט מיר מיט איהר וואַרעמען אַטהעם.

אונטען, אויפ'ן שער-הזהב-בולוואַר, פון אויבען הר הזיתים, דורכשניידענדיג „יבנה" קווארטאַל, ביז'ן שער-הזהב, האָט זיך אַ שטראָם פון מענשען געצויגען, נעבען שער-הזהב-בריק, האָב איך אַ גרויסען אָקס, מיט בלישצענדע, אויפ'ן זון, פאַר-גאַלדעטע הערנער בעפוצט מיט בלומען, געזעהען. צוויי שטאַר-קע, יונגע מענשען מיט דגלים אין די הענט האָבען איהם מיט אַ שטריק, בעדעקט מיט בלומען, געפיהרט. אַרום זיי, זיינען מיידלאַך מיט קערב וויינטרויבען און אנדערע פירות אויפ'ן קאַפּ, זינגענדיג, געגאָנגען. הינטער זיי, רייטער, מיט דגלים, אויף ווייסע פערד, פאַרפוצטע קעמלען מיט פעילפאַרביגע זיידענע צעל-טען אויף געשטיקטע זאָטלען און אַן אונענדליכע רייע אַטאָם מיט דגלים באַפוצט. די גאַנצע פראָצעסיע האָט זיך, ווי אַ וואַסער-שטראָם געגאָסען, בעוועגט זיך, געבלישצט אויפ'ן זון, גע-רוישט, געטומעלט און געליאַרעמט, ווי אַ רוישענדער ים. אויפ'ן בריק האָבען זיי די מוזיק מיט אַ פרעהליכען מאַרש באַגעגענט. פון די, פול געפאַקטע, טראַטואַרען, האָט מען „בואכם לשלום" גע-שריען, בלומען אויף זיי געוואַרפען.

ווען זיי זיינען צום נשיא'ס פאווייליאן צוגעגאנגען, זיינען זיי שטיל געבליעבען. די מוזיק האט אויפגעהערט שפיעלען, אלע זיינען שטיל געווארען. איד האב דאך ניט געהערט, וואס דער נשיא האט זיי געזאגט. די לעהרערין האט מיר שטיל, אויפ'ן אויער דערצעהלט, דאס דער נשיא, בעגריסט זיי אין נאמען פונ'ם פאלק.

— הידר ! — האט זיך געהערט א דונערענדיגע שטימע פון טויענדער מיילער.

הידר ! האבען אלע בערג פון ירושלם געענטפערט. די קינדערלאך ארום מיר האבען מיט די לולבים בעוועגט, ווי זיל-בערנע גלעקעלאך האט זייערע הילכיצע שטימען, אונטערען בלאהען הימעל געקלונגען.

דער ארקעסטער האט אונטען „התקוה“ געשפיעלט. אלע הא-בען גענומען פארנאנדערגעהען. די לעהרערין האט איהרע קינדער פאררויזט אויסגעשטעלט צו געהן, האט צו מיר געזאגט :

— שלום אדון. איד מוז מיט די קינדער אהיים געהן. איהר געהט רעכטס צום שער-ציון, פון דארטען וועט איהר אויפ'ן רוי-לנעדען טראטואר „ב“ צופאהרען צו „כל רכפין“, דאס איז די שפיז-זאלען פאר די אורחים. געדענקט, מיט טראטואר „ב“. שלום ! — און ווי דערמאנהענדיג, האט זי גיך געזאגט : — מארגען איז שמחת בית השאבה. ביי נאכט וועט שעהנע אי-לומינאציע זיין. אויב איהר ווילט מיין גאסט זיין, קומט דא זייערען אהר אַווענד. ניט שפעטער. איד וועל אויף אייך וואר-טען. ווער עס האט די שמחה ניט געזעהען, האט קיין שמחה אין דער וועלט געזעהען.

איד האב איהר פיעל מאהל בעדאנקט. געגאנגען דעם שער-ציון זוכען. אויפ'ן וועג האט ווייטער מיר גענומען פארפאלגען דער וועהטאגדיגער געדאנק : ווער בין איד ? פון וואנען בין איד געקומען ? ווי בין איד דא געקומען ? ... איד מוז צו א דאך-טאר אריינגעהען, איז מיר פלוצלונג אויפ'ן זינען ארויף. איד האב מיר געוואונדערט, דאס איד בין גלייך צו דעם געדאנקען ניט געקומען. — איד האב געוויס נאך א קראנקהייט מיין זכרון פארלארען. איד בין פון שטוב ארויס, פארגעסען אפילו מיין איי-גענע הויז. מען זוכט מיר געוויס. .. אבער דאס איז דאך אויך ניט מעגליך. איד געדענק דאס אלעס. איד געדענק דאך, ווי

מיין לעהרער, איז מיט מיר איבער ירושלם ארומגעגאנגען. אלעס וואָס ער האָט מיר דערצעהלט. די מענשען, וואָס איך האָב גע-
זעהען... דאָן האָט מען מיר ניט געזעהען. וואָס איז דאָס?...
די קאָפּ האָט מיר אָנגעהויבען וועה-טהאָן פון פיעל קלעהרען.

ווען איך בין פון „כל דכפיו“, א זאטער, מיט א לייכטען
רויש אין קאָפּ פון די גוטע קאפּע מיט ראָס און שמעקענדיגען צי-
גאר, איז מיר מיינע געדאַנקען, וועגען ווער בין איך, ניט אזוי
פיינליך געווען. — וועגען וואָס זאָרג איך ? — האָב איך מיר אַליין
געזאָגט. — לאז זיך מיר דוכטען, דאָס איך בין איצטער געבא-
רען געוואָרען אויף דער וועלט. איך הויב איצטער אָן צו לע-
בען... א גוטע וועלט איז דאָ. גוט איז דאָ צו לעבען. און האָב
מיר דערמאָהנט, ווי די לעהרערין האָט מיר איינגעלאָדען מאָר-
גען מיט איהר צוזאמען געהן זעהן שמחת בית השאבה... פרעה
ליך בין איך אויפ'ן ראלענדען טראַטואַר אַרויפגעגאנגען. געוואָלט
נאָך א מאָהל אין בית המקדש מווייזאום זיין, מיין סעריע סקולפ-
טורען „משה רבינו'ס לעבען“ זעהען.

מעהר ווי א שעה בין איך דאָרטען געווען. ווען איך האָב
שוין געוואָלט אוועקגעהן, האָב איך רעכטס, א פאַרהאָנג געזעהען,
מיט אן אויסגענעהטען אויפשריפט : „קבר רחל“. סקולפטור פון
ב. שץ, 1920-טען יאָהר“. אָן א זייט איז א קנאפּ געווען מיט אן
אויפשריפט : „ביטע פעסט דריקען“. מיט א ציטערענדיגע האַנד,
האָב איך פעסט דעם קנאפּ געדריקט. דער פאַרהאָנג האָט זיך
לאַנגזאַם אָפּגערוקט. הינטער איהם איז א רונדע, קליינע, פינ-
סטערע פענסטערעל געווען. ווען איך בין נאָהענט צוגעגאנגען אין
פענסטערעל א קוק צו געבען, איז דאָרטען ליכטיג געוואָרען.

איך האָב אזא סקולפטור-גרופע געזעהען : ארום א הויכען
שטיין, שטעהען אין פאַרשיידענע, טרויעריגע פאַזעס, פיעל וויר-
גענדיגע פרויען און קינדער. ביי אייניגע, אַלטע מיט ברילען,
איז ספרים אין די הענט, וועלכע זיי האַלטען אויף א זייט, צום
ליכט, מיט בעטענדע-פאַרוויינטע פנים'ער. מעהרערע אָהן ספרים,
גיסען זייערע ביטערע הערצער אויס צו'ם הייליגען קבר, קושען,
מיט ליבע, דעם קאַלטען שטיין. פאַרשפרייטען אויף איהם אויס
די הענט, לעגען, טרויעריג, ווי אויף א לעבעדיגען, די קאָפּ
אַרויף... איינע ליגעט מיער אונטען ביי'ן שטיין ווי נעבען די
פּיס פון איהר מאַמען.

דער צימער אין וועלכען די גרופע שטעהט האלב-פינסטער, בעלויכטען, נאָר פון די נשמה-ליכט, נעבען עמוד, אין רויטע אייל-לאַמפען פון הענגלאַמפ, אין גאַנצען מיט פאַרשיידענע פרוכט'ן אויסגעהאַנגען. אויף אַ מאַרמאַר-שטיין איז מיט שוואַרצע בוכ-שטאַבען, ווי אויף אַ מצבה. אויפגעשריעבען: „קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה, כי איננו!“ איז מיט אַ רונדען געוועלכ, אויבען-פענס-טער'ס. פון רעכטס גיעסט זיך די בלאַה-גרינליכע שטראַהלען פון מאַנד-ליכט, וועלכע שניידט דורך די גרופע, בעלויכט שטאַרק אייניגע פיגורען, שלאָגט זיך אַב אונטען, ביי'ן ווינקעל פון צי-מער...

לאַנגזאַם האָט זיך די גאַנצע גרופע זיך גענומען אומדרעהען, פון האלב-פינסטערנעם, האָבען נייע פיגורען אַרויסגעשוואומען אין בעלויכטענעם מאַנד-שטראַהל. עס האָט זיך געזעהען פאַר-שיידענע מענער-פיגורען, וועלכע זיינען אַרום דעם שטיין. אַ קבוץ קטן פון אַלע עקען וועלט, האָבען די אַלע פיגורען פאַרגע-שטעלט. אין פעסען, שטריימלאַך, קארטוזען, היטלען, קאפּע-ליושען און קעפּשאַנען, האָבען זייערע קעפּ צוגעדעקט, נאָך דעם מנהג פון זייערע לענדער, וואו זיי זיינען אין גלות געווען. . . נאָר איין צער איז אויף זייערע פנים'ער געלעגען. איין געבעט — אין זייערע פאַרוויינטע אויגען און איין תפלה אין זייערע מוילער צו די מוטער רחל, זי זאָל אַ גוטע בעטערין זיין צום רבונן של עולם: עס זאָל שוין זיין אַ סוף פון ביטערען גלות. די גאולה זאָל שוין קומען.

לאַנגזאַם האָט זיך די גרופע געדריעהט. די מאַנד-ליכט האָט לייכט איבער זיי געגאַסען איהר בלאַהליכען שוין אויף די רויטליך בעלויכטענע פיגורען, וואָס האָבען ווי לעבעדיגע שאטענס זיך בע-וועגט אונטערן האלב-דונקעלען קופעל...

אַ טרויעריגער, שטילער, וויינענדיגער, פאַרבענקטער ניגון, האָט זיך קוים געהערט, וואָס האָט אַריינגעדונגען טיעף אין מוין נשמה. ניט געקענט פון אַרט אַברייסען, ביז עס איז ווייטער פינסטער געוואָרען און דער פאַרהאַנג צוריק פאַרהאַנגען.

אַ מיעדער האָב איך מיר, צווישען מיינע סקולפּטורען, אַוועק-געזעצט.

איך דערמאָהן זיך ניט ווען איך האָב דאָס געמאַכט. איך

ווייס ניט וואו. אבער דאס איז מיינע. דאס פיהל איד מיט מיין
נאנצען הארצען, ניט ווייל דער לעהרער האט מיר געזאגט. איד
האב אין זיי דערקענט דעם טרוים פון מיין גייסט. די בילדער זיי-
נען טיעף אין מיין נשמה געלעגען. איד האב נאך ניט געוואוסט,
דאס איד האב זיי שוין געמאכט...

א נערווישע אויפגעגונג, האט מיר, אויף איין מאהל, ארומ-
גענומען. די הארץ האט מיר גענומען שטארק קלאפען. דער אטהעם
איז מיר קורץ געווארען. די פינגער האבען זיך קאנוואלסירט בע-
וועגט, ווי איד וואלט מיט זיי לעהם געקנאטען. פאר מיינע אוי-
גען האבען הונדערטער פיגורען געשוועבט, זיך געטראגען און גע-
דרעהט אין א ווילדען טאנץ ווי פארשיידענע פארביג-פאיערדיגע
פונקען, ווען מען פארקוועטשט די אויגען נאך א שטארקען ליכט...
איד בין אויפגעשטאנען, פון זאל ארויסגעלאפען, ניט קענענדיג
נעבען די סקולפטורען בלייבען. אזוי האט זיך מיר פארוואלט מא-
דעלירען...

וואס איז דער אונטערשייד ווער איד בין געווען. וואס איד
האב בין איצטער געמאכט, פון וואנען איד קום? איד בין א
קינסטלער! איד קען אזעלכע פיגורען מאכען! איד וויל דא,
אין די שעהנע ירושלים, בלייבען, צווישען די גרויסע קינסטלער
פון בצלאל לעבען! — האב איד כמעט אויפ'ן קול אויסגעשריהען.
לויפענדיג אויפ'ן ליכטיגען פלאץ פון בית המקדש. אייניגע מענשען
האבען זיך אבגעשטעלט, געקוקט, מיט פארוואונדעטע אויגען,
אויף מיר, דאס האט מיר צו זיך געבראכט. אויפגעהערט צו לוי-
פען. זיך געזעצט אויף א באנק אין שאטען און גענומען רוהיגער
בעקלעהרען. וואס איד דארף איצטער טהאן.

עס איז ניטא פיעל וואס צו קלעהרען — האב איד מיר גע-
טראכט, — מען מוז זיך צום קינסטלער-ארטעל צו שרייבען, אויב
עס גיט פאר זיי אויך אן ארטעל. איד וועל אין „בצלאל“-אקא-
דעמיע געהן. דארטען וועט מען מיר שוין זאגען וואס צו טהאן.
געוואלט שוין דארטען געהן, נאך איד האב מיר דערמאנהט:
היינט איז ערב יום-טוב, געוויס איז דער „בצלאל“ געשלאסען.
איבערהויפט ביז איבער די יום-טובים, קען מען וועגען קיין זאך
קלעהרען צו מאכען. מען מוז איבערווארטען. האב ארויסגענו-
מען מיין צוריסענעם פארטמאנע, זעהן וויפיעל געלט מיר איז
געבליעבען. מיט שרעק האב איד געזעהען, דאס אויסער עטליכע

פאפירענע גרה'ס, וואס מען האט מיר ארויסגעגעבען פון מיטאג, האב איך נאר עטליכע טערקישע פאפיערלאך, וואס מען האט מיר שוין געזאגט, דאס זיי טויגען נאר פאר קינדער צום שפיעלען זיך... איך האב גענומען זוכען אין די קעשענעס, טאמער האט זיך איר גענר-וואו פארשטעקט גאלדענע געלט. אין בוועס-קעשענע האב איך א שווערען זילבערנעם פארט-סיגאר געפונען.

מען מוז דאס פארקויפען. איך מוז זיך איילען. מען קען נאך די געשעפטען צומאכען — בין צום שער-הזהב צוגעגאנגען.

אראכגעהענדיג פון די טרעפ, האב איך דעם אלטען אבי-שחר געטראפען. איך האב מיר דערמאנהט, דאס ער איז א קאנטראלער אויף זילבער-ארבייט, דאריבער האב איך מיר גלייך צו איהם געווענדעט, אפשר וועט ער מיין פארט-סיגאר קויפען. ער האט דאס באטראכט פון אלע זייטען. אויפגעפענט. אן אויפ-שריפט איבערגעלייענט, וועלכען איך האב פריהער גאר ניט בע-מערקט, און ערענסט געזאגט :

— זיי האבען א זעלטענעם עקזעמפלאר פון אלטע בצלאל-ארבייט. דער פארט-סיגאר האט געוויס א גרויסען ווערט. ער איז א געשיינק צום גרינדער פון בצלאל געגעבען פון זילבער אטעליע ארבייטער. דא איז אויסגעקריצט די פאקסעמיליען פון זייערע אונ-טערשריפטען. דאס איז א שטיק פאר א מוזעאום. אפשר וועט מען דאס אין בית המקדש מוזעאום קויפען. ווען איהר ווילט, וועל איך מיט אייך צום דירעקטאר צוגעהן. איך וויל איהם די שמחה בריינגען.

דער ביורא פון מוזעאום איז גאָהענט געוועזען. דער דירעק-טאר האט אונז גלייך אין זיין קאבינעט צוגענומען. א לעבעדיגער, בעוועגליכער אלטעטשקער איז ער געווען. ער האט דעם פארט-סיגאר פון אלע זייטען באקוקט, באטראכט דורך א פארגרעסער-גלאז. אין די זעלבע צייט, ווי צו זיך אליין גערעדט : — אן אמת'ער אלטער בצלאל-זילבער, א זעלטענער עקזעמפליאר. אן איינצעלער. א געשאנק פון די ארבייטער צו ש'ן. אירגענר-וואו זיך פארוואלגערט. געקענט אין גאנצען פארלארען געהן.

— אייער נאמען ? — האט ער זיך פלוצלינג צו מיר גע-ווענדעט

— מיין נאמען ? .. האב איך גענומען אין פארלעגענהייט שטאמלען. אנכי...

ער האט מיר גיך איבערגעשלאָגען :

— איד פארשטעה... מען דארף ניט... מיר וועלען אזוי אויפצושרייבען : א געשאנק פון פלוגי בן פלוגי.

— איד בין נאך אין גרעסערע פארלעגענהייט געקומען. גע-
וואַלט שוין אוועקגעהן, נאָר דערמאָהנט זיך. דאָס איד בין אָהן
א גראַשען, האָב איד, מיט אַראָבגעלאָזטע אויגען, שטיל, גע-
זאָגט :

אַנטשולדיגט... ליידער... געצוואונגען. א רייזענדער...
געבליענען אָהן א גראַשען... יום־טוב, איד קען ניט צו שרייבען
צו איין אַרטעל...

— איד פארשטעה ! האָט ער מיר ווייטער איבערגעשלאָ-
גען. — געוויס, געוויס. מיר וועלען איידע בעצאָהלען. גלייך.
גלייך.

— און ער האָט נאָך א מאָהל מיט א פאַרגרעסער-גלאַז דעם
פארט-סיגאר באַטראַכט. —

— טויזענט שקלים ! — האָט ער אויסגערופען, ניט אַראָב-
נעהמענדיג זיין אויג פון פארט-סיגאר, אזוי ווי ער וואַלט דעם צי-
פער דאָרט איבערגעליענט. — נאָר איד מוז אייער נאָמען אין
קאָטאָלאָג איינשרייבען. —

דער ציפער האָט מיר איבערראַשט, איד האָב איהם פרעה-
ליך געענטפערט :

— גוט, איד דאָנק. דאָס איז אפילו א צו-גרויסער פרייז.
צופיעל פאַר מיר, נאָר איד בין אין א פרעמדע לאַנד, אָהן באַקאַנ-
טע. מיין נאָמען איז : אַנכי בן-פלא — האָב איד מיט א פלאָמב
אַרויסגעזאָגט, דערמאָהנענדיג דעם נאָמען, וואָס די פאָליציי האָט
מיר געגעבען.

איד האָב מיין געלט בעקומען. א פרעהליכער אַרויסגעלאָ-
פען.

מען מוז זיך איילען — האָב איד צו זיך אַליין געזאָגט : —
מ'קען צומאָכען די לאַדען. איד מוז נאָך אזוי פיעל איינקויפען.
און ביי'ן ערשטען וואַרענהויז האָב איד אלעס נייע געקויפט. אָן-
צומהאָן זיך ווי אַלע, מען זאָל אין מיר ניט זעהען קיין פרעמדען.
און גלייך אין מיין האַטעל געגאָנגען, וואָס איז ניט ווייט פון דאָרט
געווען.

מיין צימער וואָס מען האָט מיר אין האַטעל געגעבען איז אויפ'ן

אכטען שטאק געווען. א ליכטיגער מיט צוויי פענסטער פון וועל-
 כע איך האב דעם גאנצען בית המקדש פלאץ געזעהען און די בערג
 הינטער איהם בעדעקט מיט פלאנצונגען, פאלמען און זעהר פיעל
 פארפוצטע צעלטען, צווישען וועלכע זיינען א יום-טוב'דיגע פוב-
 ליקום ארומגעגאנגען. ביי מיר אין הארצען האב איך א יום-טוב
 געפיהלט. דער אונערווארטעטער נס מיט'ן פארט-סיגאר, האט
 מיר אויפגעלעבט, אלע זארגען אוועקגעטריעבען. איך האב מיר
 באשלאסען היינט שוין מעהר ניט ארויסגעהן. מיין פאק צייטונ-
 גען צו לעזען. זיך אויסרוהען. דערווייל האב איך מיינע נייע
 קליידער אנגעטהאן, געוואלט זעהען, ווי איך וועל אין זיי אויס-
 זעהען. מען האט דריי מאהל לאנגזאם אין מיין טהיר אנגעקלאפט.
 איך האב ערשראקען אויסגעשריהען :
 — העריין !

א יונגער מאן איז אריין. האט זיך פארנויגט און געזאגט :
 — שלום אדוני. אנטשולדיגט, איך האב אייך איבערשרא-
 קען. איך בין א קאמיסיאנער פון האטעל איך קען אייך אלעס
 בעזארגען. האט איהר עטוואס נויטהיג, דאן מוז מען זיך איילען.
 באזיר האבען מיר יום-טוב. —

איך האב איהם באדאנקט. געזאגט, דאס איך באדארף קיין
 זאך ניט. ווען ער האט שוין געוואלט ארויסגעהן, האב איך מיר
 דערמאנהט אן די ביכער.

— קענען זיי טעלעפאנירען אין בוכהאנדלונג, מען זאל מיר
 מיינע ביכער צושיקען ? האב איך איהם געפרעגט און די אדרעסע
 געגעבען.

— געוויס. גלייך טעלעפאניר איך — און באטראכטענדיג
 מיינע קליידער האט ער געפרעגט. — ווילען זיי, לכבוד יום-טוב
 א באך נעהמען ? אונטען, אין קעלער, איז ביי אונז שווימבעדער
 דא. אויך קען אייך דער פאריקמאכער אייערע האר אין ארדענונג
 מאכען. מיט'ן „ליפט“ „ט“ אויף אייער קארידאר רעכטס קענט
 איהר גלייך דארט ארונטערפאהרען.

א גרוסער, ליכטיגער זאל איז דער קעלער געוועזען. פיעל דיקע
 ווייסע זיילען, האבען דעם געוועלט אונטערגעהאלטען. דער וויי-
 סער מארמארנער פאל איז געווען אויסגעלעגט מיט א בארדיר פון
 רויטע און געלע מארמאר. די ווענט אין געוועלט האבען געבליש-
 טשעט פון עלעקטרישען ליכט אויפ'ן ווייסען פארצעלען מיט בלאהע

צייכענונגען פארציערט. צוויי גרויסע באסיינען זיינען דארטען געווען. וועלכע האָבען געקאכט פון שווימענדע מענשען. ביי די פיעל קראנען און פאנטאנען האָבען זיך מענשען געוואשען. אַנ-דערע — זיינען געלעגען אויף די מאַרמארנע בענק. מען האָט זיי מאַסאַזשירט. אַנדערע, האָבען גימנאַסטיק געמאַכט און אַנדערע, רוהיג געטרונקען פון די פאַרשיידענע געטרענקע, וואָס אַ דיענער האָט אויף אַ טאַץ אַרומגעטראָגען. אַלע זיינען אין קורצע באַדע-הויזען געגאַנגען.

ליגענדיג אויפ'ן מאַרמאַר - באַנק, האָט מיר דער מאַסאַ-זשיסט געזאָגט, טאַפענדיג, אָהנע צערעמאָניע, מיט'ן פינגער, מיין בויך :

— איהר מוזט, מיין הערר, מעהר געהען, פאַרזיכטיג זיין מיט'ן עסען. איהר קריגט אַ דיקען בויך.

מיר האָט בעליידיגט זיין טאָן און דעם אַרט טאַפען מיט'ן פינגער. מיט אַ פאַרדריסליכע שטימע האָב איך איהם געזאָגט : — זיין אַזוי גוט, אָהן פינגער. טהוט אייערע אַרבייט אָהן מיר עצות צו געבען. איהר וועט פאַר מיר ניט דאַרפֿען מיין בויך טראָגען. —

ער האָט מיר פאַרוואַנדערט אָנגעקוקט מיט צער געזאָגט : — עס טהוט מיר זעהר לייך, מיין הערר, דאָס איהר האָט מיינע ווערטער פאַר אַ באַליידיגונג אָנגענומען. מיין פפליכט איז, אַלס מאַסאַזשיסט, מיינע קליענטען צו באַמערקען, ווען זייער קערפער הויבט אָן צו פאַרליערען זיינע נאַטירליכע שעהנע פאַר-מען אַדער ריכטיגער, — געזונטע פאַרמען, ווייל איינע קען ניט זיין אָהן די צווייטע. איך האָב נאָר מיין פפליכט ערפיעלט.

נאָד'ן מאַסאַזש האָט מען מיר אַ גלאַז קאַלטע פרוכטוויין גע-געבען, געוויעזען הינטערען פאַרהאַנג צום פאַריקמאַכער אַריי-נצוגהן. וועלכער האָט מיר אויך בעקוקט פון קאַפּ ביז די פיס און געזאָגט :

— זיי מוזען, אַדוני, מיט אַן אַרצט זיך בעראַטהען. אייער קערפער אַנטוויקעלט זיך ניט נאָרמאַל. ער פאַרליערט זיין נאַטיר-ליכע פאַרמע.

איך האָב איהם שוין נאָר ניט באַמערקט. געזעצט זיך אויפ'ן גרויסען שטוהל, ער זאָל מיר מיינע האָר מאַכען. דער פאַריקמאַכער האָט דעם האַנט פון שטוהל אַ דריק גע-

טהאן. דער שטוהל האט זיך אויף הינטען אָנגעוואָרפֿען. אויס-
געגלייכט. איד בין ליגען געבליבען אין אַ האַריוואָנט ליניע.
ער האט מיין געזיכט מיט וואַרעמע קאָמפרעסען אַרומגעלעגט, אין
אַ פאַר מינוטען שפּעטער, גענומען מאַסאַזשירען. פון אַנפאַנג
לאַנגזאַם און לייכט, נאָכהער, אַלץ נישט און שטאַרקער. איד
בין שוין פריי געווען, ווען ער האט צוריק דעם שטוהל אויסגע-
גלייכט. גענומען מיינע האַר אַרומשעהרען. ווען ער האט אויך
מיט'ן באַרד געענדיגט, האט ער געפרעגט :

— ניט וואַר, אַ ביסעל אָכפאַרבען די באַרד ?

— ניין, ניין ! האָב איד איהם גיך געענטפערט. איד וויל

זיך ניט פאַרשטעלען פאַר אַ יונגען מענשען.

— ניט די פאַרב פון די האַר ווייזט די אַלטקייט פון מענשען.

פאַר אייער געזיכט איז בעסער איין פאַרב פון די האַר, ווי די קליי-
דער, גאַנץ שוואַרץ, אָדער גאַנץ ווייס. ווילט איהר פרובירען ?

— גוט.

ווען איד האָב מיר אין שפּיעגעל אַן אַנגעטהאָנענער געזעהען,
האָב איד מיר צוערשט ניט דערקענט. די ווייסע לאַנגע קליידער,
האָבען מיר העכער, שטאַרקער געמאַכט און מיין שוואַרצע באַרד
מיט'ן מאַטען געזיכט האָבען מיינע אויגען אַ לעבעדיג-בליצענדיגן
גלאַנץ געגעבען. ענערגיע מיט אַ שטאַרקען ווילען, האט מיין גע-
זיכט אויסגעדריקט. איד האָב זיך ענערגיש געפיהלט קוקענדיג
אויף מיין געזיכט. אין גאַנצען באַנייט, געגרייט אַנצוהויבען אַ
נייעם שעהנעם לעבען אין דער שעהנער שטאָרט ירושלים. . .

א מעלאדישער קול פון שופר, האט מיר פריה אויפגעוועקט. די נייע ביכער מיט די פיעל צייטונגען, וואס עס איז צעווארפען געלעגען נעבען מיר און אויף דער ערד, האבען מיר דערמאנהנט אלעס וואס האט מיט מיר נעכטען געטראפען. א ליכטיגע פריידע, האט מיר אין גאנצען דורכגענומען. איד האב מיר דערמאנהנט דאס היינט ביי נאכט איז שמחת בית השואבה, דאס די לעהרע-רין האט מיר איינגעלאדען איהר גאסט צו זיין. זי וועט מיר וויי-זען די שמחה... ווי א לעבעדיגע איז זי פאר מיינע אויגען גע-שטאנען. איהרע גרויסע, פרישע, יונגע אויגען קוקען אויף מיר נייגעריג פון אונטער איהר ברייטען הוט. איהר קינדעריש-דיינע מויל איז עטוואס אפען, ווי זי האט זיך פארשעהמט. א רויסקייט האט איהר סמאגלע-מאטע געזיכט באדעקט...

פלינק האב איד מיר אנגעטהאן. באשלאסען ניט צו ווארטען ביז'ן נאכט, געהן אין קינדער „גן-עדן". איד וועל איהר געוויס דארט טרעפען.

עס איז נאך פריה געווען, ווען איד בין מיט'ן רולענדען טרא-טואר געקומען צו די ירושלם'ער וואסער-באסיינען. פון דארט בין איד אין א פאר מינוטען צו א לאנגען פארקען, בעדעקט מיט פלעכ-טענדע גרינס, געקומען. רעכטס, איז א שעהנער, געשמידטער אפענער טהויער, צו וועלכען איד בין צוגעגאנגען. „גן-עדן לילדים" האט אויבען גאלדענע בוכשטאבען געבליסטשעט. דער שומר ביז'ן טהויער האט מיר געווינעזען די ביורא, וואו איד דארף צוערשט אריינגעהען.

אין ביורא איז נאך א דינער געווען. ער האט מיר געבעטען זיצען, אויפוארטען ביז דער אויפזעהער וועט קומען. דריי העררען און איין דאמע זיינען שוין געזעסען. איד האב נעבען זיי א פלאץ גענומען.

אז עלטערער, האט זיך מיר אליין פארגעשטעלט :

— מיין נאָמען איז אריאל בן אוריה, וואהן אין קיעוו אלס
אגענט פון אונזער סנהדרין.

— זעהר אנגענעהם מיט אייך באקאנט צו ווערען. איך האב
געוואהנט אין דער גאנצער וועלט, א נע-ונד'ניק, א רייזענדער,
הייסט עס. איצטער, זיך באזעצט אין ירושלם. בין א סקולפ-
טאר — האב איך פיעל אנגערעדט, כדי מיין נאָמען ניט צו זא-
גען. דער אלטער האט די האנד הינטערען אויער גענומען, זיך אב-
געקעהרט מיט'ן אויער צו מיר און געזאגט :
— אנטשולדיגט, איך האב ניט געהערט. — ווי איז אייער
נאָמען ?

— אַנכי בן פלא ! — האב איך שוין צו הויך געזאגט.
אלע האבען זיך אויף מיר ארומגעקוקט. כדי מען זאל מיין
אויסגעקלערטען נאָמען פארגעסען, האב איך איהם גלייך גע-
פרעגט :
— וועלכער אגענט זייט איהר אין קיעוו. די דיפלאמאטישער
אָדער קאמערציאלער ?

— ניט איינער און ניט דער צווייטער. מיין מיסיע איז די
דאָרטיגע אידען אַראַבצובריינגען אין ארץ-ישראל.
— וואָס טהוט איהר דערצו, איהר טהיילט שיפסקארטען, גיט
אויף הוצאות ?

— ניין, ווער עס וויל פאָהרען, פעהלט איהם ניט קיין געלט.
מיין אויפגאבע איז מאַכען, דאָס מען זאל וועלען פאָהרען. איך
פאָרקויף אונזערע ביכער, קונסטזאכען, רעקאמענדיר אונזערע לעה-
רערס פאר זייערע שוהלען, מיהע זיך זיי זאָלען זייערע קינדער אין
אונזערע שוהלען שיקען און, איבערהויפט, נעהם איך פון זיי,
אלע יתומים צו, אין דעם האַבען מיר זעהר פיעל דערגרייכט. נאָך
מיט הונדערט יאָהר צוריק, נאָך די וועלט-קריגע, האָט מען אונז
טויזענדער יתומים פון די געפאלענע, געשיקט. מיר האַבען זיי
פאר קינדער פון גאנצען פאָלק גערעכענט. די בעסטע ערציהונג
געגעבען. פון יענער צייט אָן, שיקט מען אונז פון דער גאנצער
וועלט אידישע יתומים.

— עס פעהלט אייך בירגער פאר ארץ-ישראל, אָדער איהר
ווילט נאָר אידען צו אייך צוציהען ?
— אונזער לאַנד, ביי אונזער אָרדענונג, קען אַריינגעהמען
דאָפּעלט פון דעם צאָהל, וואָס מיר האַבען שוין. זעלבסט-פאר-

שטענרליך, דאָס, וואָס מעהר איינוואָהנער, איז פאַר אַלעמען בעסער. עס קומען צו אונז אויף ניט־אירען, ווייל זיי באַקומען ביי אונז אַלע רעכטע ווי אירען. נאָר אונז איז ווינשענדר בעסער אירען זאָלען קומען, וועלכע, אַלס אירען, קענען זיך לייכטער מיט אונז איינלעבען, ווערען איין גוף.

דער אויפזעהער איז געקומען. אונז געפרעגט וואָס מיר ווין-שען. דער יונגער מאַן מיט די פרוי האָבען געזאָגט, דאָס זיי האָ-בען דאָ צוויי קינדער, וועלכע זיי ווילען זעהען. מיר דריי, האָ-בען געבעטען ערלויבעניש דעם גז-ערן צו זעהען. ער האָט אונז געגעבען דעם דיענער ער זאָל אונז באַגלייטען.

— איהר זייט ירושלים'ער, — האָב איד ביי דער פאַר פאַלק געפרעגט.

— ניין. מיר זיינען פון באַר־שבע — האָט דער מאַן געענט-פערט. מיר האָבען דאָרטען וויינגערטנער. אַלס עולי-רגל זיינען מיר געקומען אין ירושלים, ווילען מיר אונזערע קינדער, וואָס מיר האָבען אין „גז“, זעהען.

— אויב אייך שטערט ניט, געהען מיר מיט אייך, אייערע קינדער זעהען, — האָב איד פאַר אַלעמען צו זיי געזאָגט. איד האָב געוואָלט זעהען ווי די קינדער וועלען באַגעגענען זייערע עלטערען. די לעהרערין, צו וועלכע דער דיענער האָט אונז געבראַכט, האָט די פאַר-פאַלק געזאָגט, דאָס זייערע קינדער זיינען איצטער אויפ'ן קינדער-יום-טוב. זי האָט אַלעמען איינגעלאָרען אַלס געסט צו די קינדער אין אַ גרויסען זאַל. האָט אונז אוועקגעזעצט אויף די גאַלעריי, וואו עס זיינען שוין אייניגע געזעסען.

נעבען אונז איז אַ דאָמע געזעסען. זי האָט זיך אַלס לעה-רערין פון גז-ערן פאַרגעשטעלט און אונז, מיט אַ גליקליכע שטאַלצ-קייט, דערצעהלט :

— אַלעס, וואָס איהר זעהט דאָ, איז פון אונזערע קינדער אַליון געמאַכט. איהר זעהט די אַלע פאַרטערעטען אויף די ווענט, דאָס איז פון די קינדער געצייכענט. די לעהמענע סקולפּטורען, דאָס האָבען זיי מאַדעלירט. באַטראַכט גוט די גרויסע קאָמפּאָזיציעס מיט קאָלירטע בליישיטפּטען, דאָס איז צייכענונגען צו אחי-טוב'ס נייע מענשעלאַד. דאָס האָט אַ מיידעלע פון אַכט יאָהר געמאַכט. נאָך יום־טוב וועט זי אין „בצלאל“ אַרײַנגעהן. און די קאַריקאַטור-רען, דאָס איז אויף פון די קינדער זעלבסטשטענדיג געצייכענט.

די אלע פארציערונגען, וואס דא איז פארהאן אין זאל. די פאר-
ביגע, פאפיערענע לאמטערנעס, די קייטען און איבעריגע זאכען,
האבען די קלייניטשקע מיידלאך געמאכט. מיר לעהרער האבען
נאר ניט באדארפט וויסען. דאס גאנצע יום-טוב איז פון זיי פאר
אונז א סורפרייז, מיר זיינען איצטער זייערע געסט.

איד האב מיט מעהר אינטערעס גענומען באקוקען אונטען דעם
זאל, ווי די קינדער האבען אליין זייער חגיגה געמאכט. ווי וועט
ביי זיי ארדענונג זיין אהן די הילפע פון די לעהרער.

אונגעפעהר פינף הונדערט קינדער, זיינען דארט געווען. פון
פיער יאהריגע ביז צוועלף. די קליינע זיינען פאראויסגעגאנגען,
צווישען זיך שטיל גערעדט נאר געשאקעלט מיט די נאקעטע פיסע-
לאך. מען האט געמערקט, דאס עס איז זיי ניט אזוי לייכט רוהיג
צו זיצען. עס ווילט זיך א ביסעל לויפען, אונטערשפרינגען, נאר
עס פאסט ניט. .. די גרעסערע האבען געקוקט אויף די אויסגע-
שטעלטע בילדער, זייערע מיינונגען ארויסגעזאגט. און אין ווי-
קעל, האט א לעבעדיגער אינגעל מיט א לאכענדיגען פנימ'על, עט-
וואס קאמישעס דערצעהלט. די ארומיגע קינדער האבען מיט א
פרעהליכער געלעכטער אויסגעבראכען. .. דער שטרענגער קוק פון
זייערע עלטערע חברים, האט זיי גלייך אָבגעשטעלט.

עס האט זיך געהערט א קול פון א שופר הינטער דער ביהנע.
אלע קינדער זיינען רוהיג געבליעבען, מיט נייגעריגקייט געקוקט
אויפ'ן פארהאנג, וואס האט זיך לאנגזאם פאנאנדערגערוקט.

א גרופע קינדער זיינען אויף דער ביהנע געווען, אין איין
כאהר א לויב-ליעד געזונגען, וועלכע האט זיך געגאסען ווי דער
געזאנג פון פויגעלאך אין פרייען מארגען, ווי א תפלה אין די הוי-
כע בערג ביי מאנד-שין. .. זייערע קינדערשע שטימען האבען מיט
די אידעלע טאנען פון פלייטען און ציטערדיקע קלאנגען פון האר-
פען געקלונגען. .. איינציגווייז האבען די קינדער פון זאל גענומען
מיט-זינגען. ביי'ן ענדע, האבען שוין אלע אין א הערליכען האר-
מאנישען כאהר, ווי אין טעמפלעל געזונגען.

נאך'ן געזאנג האבען א גרופע קינדער, גימנאסטיק געמאכט.
נאך דעם האבען, צו מיין באוואונדערונג, די קינדער אין ציעל
געשאסען אויף ברענענדיגע ליכט און פירות אויפגעהאנגע-
האנגענע אויף פאדעם. פיעל קינדער, וועלכע זיינען אונטען גע-
זעסען זיינען אויף דער ביהנע ארויף אויך אן אנטהייל נעהמען

אין שיעסען. נאך דעם האָט מען אויף דער ביהנע מאלברעטען מיט מאַדעליר-טישען געבראַכט און אַ פאַר צעהנדליג קינדער האָבען געצייכענט פאַרטרעטען פון באַריהמטע מענער, לאַנדשאַפטען, קאָריקאטורען מאַדעלירט פאַרשיידענע טהירען. אַלץ וואָס זיי האָ-בען געמאַכט, האָט מען גלייך אויף די ווענט פון ביהנע אויסגע-האַנגען אַ גאַנצע אויסשטעלונג געמאַכט.

נאָך'ן צייכענען, האָבען אייניגע דעקלאַמירט. אַ אינגעלע מיט אַ מיידעלע האָבען, מיט פיעל הומאָר אַ קאָמישע סצענע פאַר-געשטעלט. אייניגע קינדער פון אונטען האָבען מיטגעהאַלפּען, דאָס האָט אַלע קינדער נאָך פרעהליכער געמאַכט. די פאַר-פאַלק פון באַר-שבע, האָבען אין די מיידעלע זייער קינד דערקענט. דער פאַטער האָט שטאַרק אַפּלאַדירט. די מוטער האָט געוויינט פאַר שמחה.

נאָך דעם האָט אַ מיידעל פון ביהנע אויסגערופען.

— קינדער, ווער עס וויל טאַנצען, זאָל זיך אַ דאַמע גע-מען אויף דער ביהנע קומען !

פיעל קינדער זיינען פרעהליך אויף דער ביהנע אַרויפגעלאָפּען. פון הינטער די קוליסען האָט זיך מוזיק געהערט. דער טאַנץ האָט זיך אָנגעהויבען. דאָס איז גיכער אַ פאַכטאַמיניע געוועזען, וואו מיט בעוועגונגען, מימיקע האָבען זיי גאַנצע סצענען פאַרגעשטעלט. לעבענדע בילדער פון פאַנטאַסטישע מערכען. די קינדער פון אונ-טען האָבען אָפט פאַרשיידענע נעמען אָנגערופען. די מערכען איז זיי, וואַהרשיינליך, באַקאַנט געווען. זיי האָבען זעהר פיעל אַפּ-לאַדירט, געבעטען נאָך אַ מאַהל טאַנצען און פיעל אויף דער ביה-נע אַרויפגעגאַנגען. גענומען די פלעצער פון די שוין מיעדע. ווען דער טאַנץ האָט זיך געענדיגט, האָט מען ווייטער אָנגעהויבען צו שרייען „נאַכאַמאַהל ! “ „נאַכאַמאַהל ! “ מען האָט אָבער אַ צע-טעלע מיט'ן אויפשריפט „אַנטראַקט אַ האַלבע שטונדע“ — אַרויס-גשטעלט.

— די לעהרערין, וואָס איי נעבען אונז געזעסען, האָט מיט מוטערלעכע ליעבע געזאָגט :

— די קינדער זיינען ווי די ציגעלאַך ; זיי ווערט ניט מיאוס אַ גאַנצען טאָג צו שפּרינגען.

אונטען, האָבען די גרעסערע קינדער פאַנאַנדערעגערטראָגען גע-בען, פּרוכטען און געטראַנקען. פריהער געגעבען די קלענסטע,

בין צו די גרויסע, דערנאך אויך אונז געבראכט. מיר האָט אַ
מידעלע, וויינטרויבען געבראכט און ליעב געזאָגט :

— נעהמט, אָנקעל, מיינע וויינטרויבען זיי זיינען זיסע,
פון אונזער חברון האָט מען זיי געשיקט.

נעהמענדיג, האָב איך איהר געפרעגט.

— שלום, קליינע. ראַכט זיך דאָס נעכטען האָב איך מיט
אייך און אייער לעהרערין געזעהען די עולה-רגל.

— ניין, אָנקעל. דאָס איז ניט געווען אונזער גרופע מיט
אונזער לעהרערין. מיר האָבען מיט צוויי טאָג צוריק שוין געזעהען
די עולה-רגל.

די לעהרערין האָט מיר געפרעגט דעם נאָמען פון די לעהרערין,
מיט וועלכע איך האָב די עולה-רגל געזעהען.

— דעם נאָמען ווייס איך ניט, נאָר זי איז אַ הויכע, נאָך
אַ יונגע דאָמע מיט שעהנע, שוואַרצע אויגען. איך וואָלט וועלען
איהר דאָ טרעפן.

— צווישען טויזענד פינף הונדערט לעהרעריןען וואָס איז גן-
ערן געפינען זיך, זיינען, ניט ווייניג, יונגע מיט שעהנע, שוואַר-
צע אויגען דאָ. אייער שעהנער סימן איז ניט בעזאָנדערענס. איך
וועט שווער זיין איהר געפינען, ווען איהר ווייסט ניט קיין נאָמען.
איז אונזער גן-ערן געפינען זיך העכער ווי הונדערט-טויזענד
קינדער. לעהרער פערסאָנאַל אַלליין איז מעהר ווי צוויי טויזענד.
פיעל וואָהנען איז „גן“. דער גאנצער פערסאָנאַל, איז גאָהענט
פון דריי טויזענד.

— דאָס איז דאָך אַ גאנצע שטאָדט, אַ גאנצע אָרמעע סאָל-
דאָטען. דאָס מוז דאָך שרעקליך פיעל קאָסטען ?

— אונזער יאהרליכער בידזשעט איז אומגעפעהר פופציג מיל-
יאָן שקלים. אָבער דאָס איז ניט פיעל. די ערציהונג פון יעדען
צוקינפטיגען בירגער קאָסט אונז, אונגעפעהר, פינף הונדערט
שקלים אַ יאהר. פאר פערצעהן יאהר — זיבען טויזענד. צוויי
יאהר פון אַכטצעהן ביז צוואַנציג יאהר עלטער, מוז יעדער אומ-
זיסט אַרבייטען. דערמיט באַצאָהלט ער צוריק אונגעפעהר דריי
טויזענד — די איבעריגע פיער טויזענד, האָט יעדערער אַ קרעדיט
ביי'ן פאָלק, צו באַצאָהלען אין פאַרלוף פון דרייסיג יאהר, צו
הונדערט פינף און דרייסיג שקלים אַ יאהר, איז דאָך זעהר לייכט,
זיינע איינטראַגע פון צעהן טעג יאהרליך, וואָס יעדער גיט פאר

פאלקס-אונטערריכט איז די הונדערט פינף און דרייסיג שקלים שוין ווערטה.

— אבער ניט אלע קענען זייער שטודיום ענדיגען ביו אכט-צעהען יאהר און ניט אלעמענס צעהן טאג ארבייט איז ווערטה הונדערט מיט פינף און דרייסיג שקלים ?

— קיינער לעהרענט ניט מעהר, ווי ביו אכטצעהען יאהר. צוויי יאהר, אהן א באזונדערע סיבה, בלייבט מען ניט אין איין קלאס. ווען איינער האט קיינע פעהיגקייטען, לעהרענט ער א לייכטערע זאך, נאך זיינע פעהיגקייטען, א מלאכה אדער ערד-ארבייט, דאן קאסט ער אונז ווייניגער, האט ווייניגער צו צאָה-לען. אויסער דעם שאפט דאך יעדער מענש אין פארלוף פון זיינע דרייסיג ארבייטס-יאהרען. מיר האבען פון איהם פארדיענסט. אלץ געהט דאך דורך אונזער האנד דורך. און די בעסטע יאהרען, ווען ער האט שוין פראקטיק. צו פופציג יאהר, גיט ער אונז אויך פינף יאהר. נאך זיין טויט איז דאס פאלק אויך זיין יורש. מיר ווערען ניט ארעמער פון נייע בירגער, נאר רייכער.

— איד האב באמערקט דאס אלע קינדער האבען ריכטיג מיטגעזונגען. לעהרענט מען אלע קינדער זינגען ?

— זינגען, ווי ריידען, קען מען יעדען נארמאלען קינד אויס-לעהרען זעלבסט פארשטענדליך, ניט אלע זיינען קינסטלער, ווי ניט אלע זיינען ארטיסטען.

— אבער צו זינגען מוז מען האבען א שטימע און א געהער ?

— אויך צום ריידען, מוז מען די ביידע האבען פון גע-בורט און שפעטער אנטוויקלען. מיר גיעבען אב פיעל מיהע צו אנטוויקלען, ווי ווייט מעגליך, די געבארענע חושים פון קינד. מיר לעהרנען אלעמען זינגען, דעקלאמירען, טורנען, טאנצען, צייכענען, אפילו ציעלען מיט געוועהר, וועלכע איז זאנסט שטרענג פארבאטען צו געברויכען, נאר צוליעב זיך געוואהנען בעהערשען מיט די נערווען און א רוהיגע, ריכטיגע אויג אויסבילדען. דאס אלעס אזוי נויטהיג גיט נאר צו אנטוויקלען נארמאל דעם קערפער, אויך פאר'ן גייסט. דאס לעהרענט דעם קינד, טיעף פיהלען, ר-היג, לאגיש דענקען, וואס בריינגט צו דעם הויפט ציעל — לע-בען.

— אבער, דאס געהט דאך אויך פון קינד פיעל צייט. אין

פיזישע אנטוויקלונג שוואכט אָב זיין אינטעלעקטועלע פעהיגקיי-
טען. די איידעלע פילאָסאָפֿיע פון זיינע נערווען ?

— אזא מיינונג האָב איך געלעזען ביי די אַלטע פערדאָגמען
פון פאַריגען יאהרהונדערט. דאָס איז ריכטיג געווען פאַר זייער
צוועק, פאַר דעם צוועק פון די דעספאָטישע רעגירונגען, ווייל
זיי האָבען געזוכט צו אַנטוויקלען נאָר זכרון, שפּיצגע איינפאַלען,
סענטימענטאַליטעט און געדולד. מיר אַנערקענען זכרון — פאַר'ן
שכל פון נאַראַנים. די אַלע כיטערע איינפּעלע — קרומען מח און
קראַנקען יושר. סענטימענטאַליטעט — צושיטערטע נערווען און
געדולד — אַ נידעריגע שקלאָפּישען געפיהל. .. מיר זוכען פון צו-
קינפטיגען בירגער : זיי זאָלען אַ געזונטען, גלייכען פאַרשטאַנד
האַבען ; רוהיג, לאַגיש דענקען ; טיעף, פון האַרצען אַלעס
פיהלען. ווי ער וואָלט דאָס אַליין איבערלעבען. זעהען אין
צווייטען מענשען זיך אַליין, און אַ שטאַרקען
ווילען. .. פון די אַלע „וויסענשאַפט“, מיט וואָס מען האָט דאָן
פאַרשטאַפט דעם קינד'ס מח מיט'ן האַרצען, זיינען אונזערע קי-
דער פריי. ביי אונז לעהרענט מען ניט די כראָנאָלאָגיע פון יענע
„גרויסע“ מענשען, דעם גענויען רעכענונג, ווי פיעל מענשען ער
האַט אויסגע'הרג'עט און שטערט פאַרברענט. .. אונזערע קינדער
לעהרען דעם תּוֹך פון היסטאָריע, איהר נשמה. דאָס, וואָס
ניט דעם מענשען אַ היסטאָרישען קוק אויף די פאַסירונגען פונ'ם
לעבען. .. מיר לעהרען אויף נישט די דעטאַלען פון געאָגראַפיע
דער גאַנצער וועלט-קוגעל, ניט הויכע מאַטעמאַטיקע, ניט נאָ-
טור-וויסענשאַפט אין אַלטע פראַגראַמע. אויך ניט ווי אַ מאָהל, ליי-
טעראַטור און אַנדערע אַזעלכע וויסענשאַפטען, וואָס האָט ביי'ן
יוגענד זיינע יאהרען אַוועקגענומען און גאַנץ גיך שפּעטער פאַר-
געסען. .. מיר האָבען דאָס אַלעס איבערגעלאָזען פאַר ספּעציאַ-
ליסטען. מיר לעהרען דעם בילד פון ערד-קוגעל צו פאַרשטעהען
און זיין אַנטוויקלונג. .. צו דענקען מאַטעמאַטיש. פ א ר -
ש ט ע ה ז, ז ע ה ע ז די נאַטור, כדי איהר צו ליי-
ב ע ז און דורך ליטעראַטור צו פ א ר ש ט ע ה ז דעם
מענשענ'ס נשמה, זיינע טיעפע געפיהלען פון ה א ר צ ע ז,
כדי אַלע מע ז צו לייב ע ז ווי זיך „
„ואַהבת לרעד כמוך“, האָט אונז די הייליגע תּורה געלעהרענט.
דאָריבער איז אונז לייכט איינוואַרצלען ביי אונזערע קינדער דעם

הויבען געפיהל אַהן וועלכע עס קען ניט עקזיסטירען א גערעכטיגע געזעלשאפט, — דאנקבאַרקייט... דאמיט, דאָס דער געפיהל ליעגט שוין ביי אונזערע בירגער טיעף אין האַרצען, ווי אייננער זויגען מיט די מילך פון זייער מוטער, האָבען מיר דערגרייכט, דאָס עס גיט ביי אונז זעהר וועניג פאַרברעכער. אונזערע ערמאָסטע ער-קלעהרען יעדען פאַרברעכער, פאַר אַ קראַנקען. ער ווערט אין „ערי מקלט“ געשיקט צום היילען. אַ נאַרמאַלער מענש ביי אונז, זאָגען זיי, קען קיין פאַרברעכען טהאָן. אויף צוליעבן, דעם הוי-כען געפיהל פון דאנקבאַרקייט, שטעהט ביי אונז הויך כבוד אב ואם, כבוד צו די עלטערען און לעהרער, וועלכע רעכענען זיך ביי אונז אַלע וועלכע האָבען פאַרדיענט דעם גרויסען נאָמען „רבי“ צו טראָגען.

אויף האָב מיט אַנטציקונג געקוקט אויף די רוחיגע, שענהע פרוי, וועלכע האָט מיט אַזוי פיעל טיעפען איבערצייגונג, וועגען אַזעלכע הויכע אידעען גערעדט. אויף האָב מיר ניט געקענט איינ-האַלטען מיין נייגעריגקייט און געפרעגט :

אַנטשולדיגט, דאָס אויף ערלויב מיר אויף צו פרעגען. זיי-נען זיי שוין לאַנג אַ לעהרערין אין „גן“ ? און אויף, ווען מעגליך צו פרעגען, זיינען זיי פאַרהייראַט ? האָבען זיי קינדער ?

— ווי איז דאָס אַ פרוי אין מיינע יאָהרען ניט פאַרהייראַט ? ווי קען אַ געזונטע פרוי קיינע קינדער האָבען ? מיר האָבען שוין אַ זעהן אויף אַ לעהרער אין „גן“. פיער קינדער האָבען מיר. מיין מאַן איז אויף דאָ אַ לעהרער. ליעבע צו פעדאָגאָגיע האָב אויף נאָך בירושה פון מיין זעליגען פאָטער. ער איז געוועזען פראָפּעסאָר אין „יבנה“. עס איז שוין זעקס און צוואַנציג יאָהר, זינט אויף בין אַ לעהרערין אין „גן“. די זיבעצטע יאָהר בין אויף דאָ געווען.

אויף האָב מיר געוואונדערט, דאָס זי זעהט אַזוי יונג אויס, נאָר נאָר נישט געזאָגט, זי זאָל דאָס פאַר אַ קאָמפלימענט ניט אַנ-נעהמען. אָבער זי האָט מיט אַ שמייכעל מיר אַליין געזאָגט :

— איהר וואונדערט זיך, דאָס אויף זעה אַזוי יונג אויס ? דאָס האָב אויף צו פאַרדאַנקען די קינדערלאַך פון „גן“. אין זייער געזעלשאפט מוז מען אויף יונג בלייבען. ניט וואָהר ? ליעבע, זיסע קינדער ? — האָט זי מיט אַ מוטערליכען שטאַלץ מיר געזאָגט און מיט'ן האַנד, אונטען, אויף די קינדער געווייזען.

און אונטען האָבען אויף אַ גרויסע פאָמיליע געזעהען, וואו

די לעהרער און לעהערנים זיינען עלטערע ברידער און שוועסטער
געוועזען. די קינדער האָבען לעבעדיג גערעדט, פרעהליך געלאַכט,
מיט אומגעדולד געשאַקעלט מיט די פיס. אַ מיידעלע, אַ יאָהר
זיעבען מיט אַ דיקען אינגעלע פון פינף יאָהר, זיינען לעבעדיג צו
אונז אַרויפגעלאָפֿען. זיך געוואָרפֿען אויפ'ן האַלז די פרוי פון באַר-
שבע. די מוטער האָט געוויינט, געקושט איינעם נאָכ'ן צווייטען.
דער פאָטער האָט נאָר צופריעדען געשמייכעלט, אַם ענדע גוט-
מוטהיג געזאָגט :

— גענוג, מאַמע. גייע דאָך מיר אויף די חברה אַ קוש
געבען. קינדער ! דעם טאָמען האָט איהר פאַרגעסען ? ער האָט
זיי אויף די קניה געזעצט, געקושט און געפרעגט :

— קינדער, איהר ווילט אַ היים פאַהרען ?

— מיר זיינען דאָך ביי אונז אין דער היים, דאָ איז דאָך
ביי אונז ? — האָט די מיידעלע געזאָגט.

— ווילסטו דו, עדה, נאָר ניט ביי אונז אין באַר-שבע ?
דאָרט איז דאָך דאָ דער טאָמע, די מאַמע און דיין קליינער ברו-
דער, יריב ! ?

— ניין, טאָמע. אין גז-עדן איז בעסער. קום דו, די מאַמע
מיט יריב'ן אויף צו אונז. מיר וועלען זיך אַלע שפּיעלען מיט אונ-
זערע גברת. — האָט זי, לאַסמ'שענדיג זיך, געזאָגט. מיט איהרע
הענטעלאַך זיין באָרד פונאַנדערגעמאַכט.

— און דו, נתן, וואָס זאָגסטו דו, ווילסטו דו געהן צו דיין
מאָמע ?

דער קליינער האָט אַרונטערגעלאָזען דעם טאָמענ'ס זייגער, מיט
וועלכען ער האָט זיך געשפּיעלט, און ערענסט געזאָגט :

— מאַמע, קום צו אונז. דו וועסט אויף אַ גוטע גברת זיין.

— דו ביזט אַ חכם. — האָט דער טאָמע לאַכענדיג געזאָגט. —

הערסטו דו, מאַמע, וואָס דיין גרויסער זוהן ראָטה דיר ? ווי
איך זעה, ביינקען זיי ניט פילע נאָך אונז.

— אָבער איך ביינק — האָט די פרוי טרויעריג געזאָגט.

— מען טהאָר ניט זיין אזוי עגאָאיסטיש. קינדער זיינען ניט

— מען טהאָר ניט זיין אזאָ עגאָאיסט. קינדער זיינען ניט

קיין שפּיעלצייג. מיר מוזען דענקען וועגען זייער טובה. דאָ ווע-
לען זיי גוטע מענשען אויסוואַקסען. — די מוטער האָט מיט אַ באַ-

ליידיגטען טאָן געזאָגט :

— איך וועל שוין וועגען זיי זארגען. ווער איז נאך אזוי נאָ-
הענט, ווי אַן אייגענע מאמע ?

— ווייל דו ביזט נאָהענט, וועסט דו זייער כאַראַקטער פאַר-
דאַרבען. אהבה מקלקלת את השורה, האָבען אונזערע חכמים גע-
זאָגט. דו טהאַרסט זיך ניט צוטרױען אַזאַ פאַראַנטוואָרטליכע זאַך,
ווי קינדער ערציהען, אויסבילדען דעם צוקונפטיגען מענשען, זיי-
ער גליק אין דיינע הענט צו געהמען. זיי מוזען דאָך ביי דיר עגאָ-
איסטען אויסוואַקסען, זעהענדיג, דאָס דו זאָרגסט פאַר זיי מעה-
רער אַלס פאַר אַנדערע. און ווען דו ביזט שוואַך און ביינקסט,
טהו וואָס אונזער קליינער נתן האָט דיר געזאָגט : ווער אַ לעהרער-
רין איז גן-עדן. אין זעקס מאָנאַטען אַרום באַדאַרף מען יריב'ען
אויף אין „גן“ אָבעבען. פאַרבלייב דאָרט אויף אויף אַ קורצע צייט,
ביז דו וועסט זיך, ווי דיין שוועסטער איבערצייגען, דאָס פאַר
די קינדער איז בעסער דער גן-ערן.

דער שופר האָט געבלאָזען. די קינדער האָבען געשווינדט גע-
קושט די עלטערען, אונטען אַרונטערגעלאָפען. דער פאַרהאַנג האָט
זיך לאַנגזאַם פאַנאָדערנערקט.

אַ גרינע לאַנקע, ביי אַ פאַרוואַקסענע סאזשעלעקע אין אַ געדיכטן
וואַלד, בעלויכטען פון מאָנר-שיין-ליכט, האָט די ערשטע סצענע
פאַרגעשטעלט. פונ'ם לעבען פון חיות, פויגעל, בלומען און פלאַנ-
צונגען, האָבען די קליינע אַרטיסטען געשפּיעלט. . . אַ פאַנטאַסטי-
שער טרוים האָב איך געזעהען. . . ווי מלאַכים-שפּראַך, האָבען די
שעהנע העברעאישע פערזען געקלונגען. ווי גן-ערן בעשעפענישען
און גן-ערן בלומען, זיינען די קינדער געווען. . .
אזוי זינגט מען, אזוי טאַנצט מען, אזוי לעבט און ליעבט מען
נאָר אין גן-ערן ! !

ווי איך וואָלט זיך פון אַ שלאָף אויפגעכאַפט, האָב איך, פלוצ-
לינג, געהערט דעם שטורעם פון אַפלאַדיסמענטען. איך האָב אפילו
פאַרגעסען אַליין אויף צו אַפלאַדירען. . . אריאל בן אוריה, וועל-
כער איז נעבען מיר געזעסען, האָט מיר, מיט אַ ציטערדיגען קול,
געזאָגט :

— די הערליכע מערכען איז דער נייער ווערק פון בן תמר.
ער איז אַ נייער אויפגעהענדער שטערען אויף אונזער אַרץ-ישראל
הימעל. ער איז נאָך גאַנץ יונג, קוים דרייסיג יאָהר אַלט.
איך האָב איהם גאָר נישט געקענט ענטפערען. איך האָב מיר

קוים איינגעהאלטען ניט צו וויינען פון אנטציקונג...
 בן אוריה האָט אויף מיר מיט זיינע גוטע, ערענסטע קלוגע
 אויגען, געקוקט און, ווייך, געזאָגט :
 — קומט אויפ'ן פרייען לופט, דאָ איז צו הייס. — מיר זיי-
 נען אַרויסגעגאַנגען.

— זיצט, — האָט ער מיר אויף אַ באַנק אין שאַטען געוויי-
 ען. אַליין זיך אויף אוועקגעזעצט גלייך גענומען ווייטער ריידען. —
 זאָגט, איהר זייט דאָך, ווי איהר דערצעהלט, געווען נן-ונד אין
 דער גאַנצער וועלט, גיט עס נאָך אזא אינטערעסאַנטע שטאָרט,
 ווי ירושלים ? — ניט וואַרמענדיג אויף מיין ענטפער, האָט ער
 ווייטער געזאָגט :

— אוירה דירושלים מחכים, די לופט פון ירושלים מאַכט קלוג,
 האַבען אונזערע חכמים געזאָגט איז דאָס ניט אמת ? וואו וועט
 איהר אַזעלכע קלוגע קינדער זעהען ? וואו וועט איהר פון אַ לעה-
 רעין אַזעלכע טיעפע, ליכטיגע געדאַנקען הערען ? וואו וועט
 איהר זעהען אַן ערדאָרבייטער, אַ וויינגערטנער מיט אזא געזונטען
 פאַרשטאַנד ? איד וואָהן אין קיעוו, איינע פון די אינטעליגענט-
 טעסטע צענטער אין די פאַראייניגטע סלאַווישע רעפובליקען, לעב
 צווישען אינטעליגענטע מענשען, געלעהרענט אין „יבנה“. מיין
 פרייע צייט גיעב איד אַב צום לעזען, און יעדעס מאָהל, ווען איד
 קום אין ירושלים, פיהל איד מיר ווי אַ דאָרפסמאַן... געבענשט
 זיינען די, וועלכע קענען נעבען דיר, הייליגע שטאָרט ירושלים,
 וואהנען ! האָט ער מיט אַ טאָן פון אַ תפלה, געענדיגט.

איד האָב נאָך אַלץ ניט געקענט קיין וואָרט אויסריידען. די
 געטליכע קראַפט פון אמת'ע שעהנהייט, האָט מיר ווי פאַרשטיי-
 נערט, אַלע חושים פון מיר אוועקגענומען. עס האָט מיר נאָר גע-
 צויגען צו די שעהנע וועלטען, וועלכע זיינען נאָך פאַר מיינע אוי-
 גען געשטאַנען...

דער גוטער אַלטער האָט אויף מיר אומרוהיג געקוקט. אָהנע
 ווערטער, מיר פאַר'ן האַנד גענומען. צום פאַנטאַן צוגעפיהרט.
 מיט קאַלטע וואַסער מיר די געזיכט אַבגעוואַשען, געגעבען די קאַל-
 טע וואַסער צו טרינקען.

איד בין צו זיך געקומען מיט אַ שולדיגע מינע, האָב איד
 ביי איהם מחילה געבעטען, דאָס איד האָב איהם באמיהט.
 — עס מאַכט ניט — האָט ער פרעהליך געזאָגט. — איצ-

טער איז גוט. מיר וועלען עסען געהן. וואו עסט איהר ? וואו
האט איהר געפריהשטיגט ?

— איצטער האב איך מיר דערמאנהנט, דאס איך האב נאך
ניט געפריהשטיגט. איך האב איהם לאכענד געזאגט, דאס איך
האב היינט פארגעסען צו פריהשטיגען ער איז אומרוהיג געווא-
רען און מיט א פאטערליכען באזארגטע שטימע געזאגט :

— דאס איז ניט גוט. ווייסט איהר ניט. דאס איז ירושלים
מוז מען גלייך ווי מען שטעהט אויף עסען ? פת שחרית, דאס
איז די ערשטע זאך. דער בארגלופט שוואכט אָב, ווען דער מאן-
גען איז לייד. איצטער פאָהרען מיר מיטאָג עסען. נאָך דעם,
ווען איהר ווילט, וועל איך אייך פיהרען אין עמק בנימין, וואו
עס איז היינט ביי די טורנער א קאנקורס. מיינע צוויי זיהן, געה-
מען אין דעם אנטהייל. דער עלטערער, רבי אלישבע, שוין א
באריהמטער געלעהרטער פון „יבנה“, און א טאטע, וויל אויך
א שמשון ווערען. אין ירושלים ווערט מען גאר קיין מאהל אלט, —
האט ער פרעהליך, געענדיגט. מיר אונטערען אַרעם גענומען, צום
רולענדען טראַטואַר צוגעפיהרט.

ה.

אויפ'ן וועג פון בית לחם בין איך מיט בן אוריה'ן געפאָהרען.
ער האָט אַליין זיין אויטאָ געפיהרט. — יום-טוב — זאָגט ער, מוז'ן
געבען דעם שאַפער רוהען. פאַר מיר איז דאָס ניט קיין מלאכה,
נאָר פאַרגעניגען, לכבוד יום-טוב. — מיר האָבען דורכגעשניטען
דעם שעהנעם קווארטאל „תלפיות". אויפ'ן באַרג האָט ער אָבגע-
שטעלט דעם אויטאָ. געוועזען רעכטס, מיט'ן האַנד.

— קוקט, אַדון בן פלא, אויף די הערליכע פאוויליאַנען אויפ'ן
צווייטען באַרג, דאָס איז אונזער יאהרליכע אַגריקולטורע אויס-
שטעלונג. דאָ ברענגט מען די בכורים פון גאַנץ ארץ-ישראל. די
בעסטע בהמות, עופות, פלאַנצונגען און זוימען, ווערט פון די
רעגירונג אָבגעקויפט. מען צוטהיילט דאָס איבער גאַנץ ארץ-
ישראל. דאָריבער שטעהט אונזערע אַגריקולטורע זעהר הויך. אויף
די אויסשטעלונג גיבט עס קאָנגרעסען פון פאַרשיידענע אַרטעלען
פאַר פערד. קי, שאַפּען, ביהנען און פויגעלצוכט. „כרמל",
„פרדס", „משביר", „בושם", „שקד" און אַנדערע אַגריקולטור
אַרטעלען. אויך גיט עס אין די צייט פון די אויסשטעלונג אויף
די אַלע זאָכען קורסען. דריי מאָהל אין יאָהר איז די אויסשטעלונג,
אין די דריי יום-טובים, וואָס עולה-רגל קומען: פסח און שבועות,
ווען מען ברענגט פיעל בלומען פאַר פארפיום פאַבריקאַציע, שמעקט
גאַנץ ירושלים, ווי אַ גן-עדן. און פיער יאָהר אַרום האָבען מיר
אַ וועלט־אידישע-אויסשטעלונג, צום הונדערטען יאָהר באַפרייאונג
ירושלים. די אויסשטעלונגס קאָמיסיע אַרבייט שוין פון פאַריגען
יאָהר. עס וועט עטוואָס באַזאָנדערס זיין. מיר ערוואַרטען געסט
פון דער גאַנצער וועלט.

— וואו וועלען די אַלע מענשען וואָהנען ?

— שוין פון לאַנג האָבען אונזערע חכמים געזאָגט, דאָס ארץ-
ישראל, רופט מען ארץ-הצבי אַזוי ווי ביי דעם הירש ציהט זיך
זיין פעל אַויס, ווען ער ווערט דיקער, אַזוי ווערט ירושלים גרע-
סער, ווען מעהר מענשען קומען. . . ווייסט איהר, דאָס אויף די

יומ-טובים האָבען מיר אין ירושלים מעהר ווי דריי מיליאָן געסט
 אַלײן, אויסער נאָהענט איין מיליאָן אייגענע איינוואָהנער ?
 פאַרגעסט אויף ניט, מיר האָבען אַזעלכע גוטע באַוועגונגס-מיטעל,
 דאָס איהר קאָנט וואָהנען בענאהע אין גאַנץ ארץ-ישראל און זיין
 טעגליך אין ירושלים אויף די אויסשטעלונג. דאָ, איז מעגליך זעקס-
 זיעבען חדשים אין צעלטען צו וואָהנען, אָט ווי די האָבען פון
 צעלטען גאַנצע שטעדט אין איין נאכט אויפגעשטעלט. — און האָט
 מיר מיט'ן האַנד געוויזען אויף די אַרומיגע בערג, וועלכע זיינען
 מיט פאַרשיידענע פאַרביגע צעלטען באַדעקט געווען.

— זעהט איהר די גרויסע פלאַקאטען, די פאַרשיידענע דגלים?
 דאָס איז די נעמען פון די געסט און די שטעדט. דער בריעף-טרענער
 געפינט יעדען לייכט ווי אין זייערע אייגענע שטעדט.
 — וואָס זעה איד דאָרט אונטען ?

— דאָס איז דער „עמק בנימין“. דאָרט פאָהרען מיר. איד
 האָב נאָר געוואָלט אייך פריהער פון אַ הויכען אָרט ווייזען דעם
 גאַנצען געגענד, אונזערע געסט מיט זייערע צעלטען. איהר זאָלט
 קענען זאָגען: „מה טובו אהלִיד יעקב“ — האָט ער מיט אַ גוטען
 שמיכעל געזאָגט און געלאָזט דעם אויטאָ ווייטער לויפֿען.

די ברייטע, גלאַטע וועג אויף וועלכע מיר זיינען געפאָהרען,
 האָט געקאכט פון אויטאָס, וועגען און וועלסאפֿעדען. אין ביידע
 זייטען אויף די אַלעזען האָט זיך געצויגען אַ רייהע רייטער אויף
 שעהנע, אַראַבישע פֿערד. פֿרויען, אויף באַפּוצטע קאמעלען און
 קינדער, אויף אייזלען. איבעראַל איז בלומען און גרינס געווען.
 די מענער האָבען, געוועהנליך, לולבים געהאַלטען. איבער'ן קאָפּ
 האָבען מיר געהערט דעם גערויש פון עראָפּלאַנען. זיי האָבען זיך
 געצויגען, באַלויכטען פון דער זון, ווי אַ מחנה ווייסע טויבען,
 אין „עמק בנימין“ זיך אַרונטערנעלאָזען.

אין מיטען טהאַל האָב איד געזעהען אַן אַרומגעצאָמטען גלאַ-
 טען פּלאַץ מיט הויכע, ווייס-בלאָהע באַפּאַרבטע שטאַנגען, אוי-
 בען, פאַרציערט מיט דגלים, פאַראייניגט מיט גירלאַנדען פון
 גרינס. אין אייניגע ערטער זיינען געווען פאַרציערטע פאוויליאָנס
 און פלאַטפאַרמען פאַר די טהיילנעהמער, ז'ורי און מיטגליעדער
 פון די פאַראייניגע. פיער גרויסע דגלים האָבען אויף הויכע שטאַנ-
 גען געפלאַסטערט. אויף איינעם איז געווען אויסגעמאַהלט, ווי
 שמשון צורייסט דעם לייב, מיט'ן אויפֿשריפט: „שמשון“.

צווייטען — דער אלטער מתתיהו שמעחט שטאלץ אויפ'ן גע'הרג'ע-
טען פיינד, מיט'ן שווערד אין האַנד, רופט : „מי לָהּ אֵלֵי !“
— אונטען, „מכבי“. דער דריטער — א באוואפענטער ריי-
טער : אונטען — „השומר“. דער פיערטער — א שטארקער,
יונגער מאן מיט א דגל אין האַנד, — אונטען אויפגעשריעבען
„החלוץ“. אונטער די שטאַנגען זיינען געשטאַנען און געזעסען מען-
שען אין טורען-קליידער אָנגעטהאַן.

ארום דעם גאַנצען פלאץ, נעבען די גירלאַנדען, זיינען זעהר
פיעל פובליק געשטאַנען, הינטער זיי אויטאָס און וועגען. אונזער
אויטאָ האָט זיך אָנגעשטעלט נעבען דגל פון שמשון.

— דאָ וועט איהר מיין „רבי'ן" זעהען — האָט מיר בן אוריה,
לאַכענר, געזאָגט. אָבער מען מוז אויפשמעהען, זיצענדיג ווע-
לען מיר גאָר ניט זעהען.

שטעהענדיג האָב איך געזעהען, דאָס אין מעהרערע פלעצער
האָט מען שוין אָנגעהויבען. נעבען דעם דגל פון „החלוץ“, האָבען
פרויען און מענער אין ציעל געשאָסען. נעבען „השומר" — ריי-
טער און רייטערקעס אַרומגעדריעהט זיך אויף זייערע פלינקע פערד,
קענטיג, דאָס גלייך וועלען זיי אויך אָנהויבען. די „מכבי'ער" זיי-
נען אין אַ גרויסען קאָרע געשטאַנען, אין מיטען האָט מען מיט אַ
גרויסקען באָל געשפּיעלט. נאָר נעבען דעם דגל פון שמשון איז
נאָך שטיל געווען. עס האָט געבליצט די געלע זאַמד, וואָס דאָרט
איז געווען אויסגעשפּרייט.

פון נאָהענטען פאוויליאָן זיינען פאַר-ווייז אַ רייע טורנער
אַרויס. דער ערשטער האָט אַ שמשון דגל געטראָגען. בן אוריה
האָט אויפ'ן באַנק זיך געשטעלט, אָנגעהאַלטען אַן מיין פלייצע.

זיי זיינען אלע אין טריקאען געגאַנגען מיט ברייטע בלויע גאַרט-
לען, קליינע ווייסע היטעלאַך און ווייסע סאַנדאַלען. די הענט און
די פיס זיינען נאָקעט געווען. מיט פעסטע טריט זיינען זיי צוגע-
גאַנגען. אַ גלייכע שורה, נעבען זייער דגל געשטעלט. בן אוריה
האָט זיך איינגעבויען צו מיין געזיכט און צופריעדען געזאָגט :

— ער איז דאָ, אָט דער, דער פינפטער, רעכטס... ניין,
דאָס איז ניט ער... דאָכט זיך גאָר יענער, פון הינטען. דער
צווייטער... ניין, ניט ער... וואו איז ער ? — האָט ער פאַר-
זאָרגט זיך אליין געפרעגט.

— וועמען זוכט איהר, אדוני ? — האָט איהם אַ יונגער

מאן וואס איז געבען אונזער אויטאָ געשטאַנען, געפרעגט.

— מיין זוהן, רבי אלישװ. איהר קענט איהם אפשר ?

— געוויס, פון „יבנה“, דער באַקטעראַלאַג. ער איז דאָך

מיין פראַפּעסאָר. דאָ איז ער ניטאָ. איז דאָך פון גרופע „ג“.

דעם פאַריגען יאָהר האָט ער דאָך דעם דריטען פרייז גענומען. ער

איז דאָך פון אונזערע גבורים.

דער אַלטער האָט זיך באַרוהיגט, פון באַנק אַרונטערגעגאַנג

גען און לאַכענד געזאָגט :

— פון די גבורים, און איד האָב שוין מורא געהאַט, מען

האָט איהם ניט צוגעלאָזען. זעהט, וועלכע גבורים, ווי קומט מיין

אלי צו זיי ?

— אַנטשולדיגט, איהר האָט אַ טעות — האָט דער יונגער-

מאן ווייטער געזאָגט. — רבי אלישװ איז איינער פון די שטאַרקסטע

מענשען אין פאַלק ישראל, ער וועט נאָך אַמאָהל דעם גאַלדענעם

„שמשון“-גארטעל קריגען. ווען ער וועט פערציג יאָהר אַלט ווע-

רען.

געבען דגל האָט מען שוין געענדיגט דעם גורל. יעדער האָט

זיין פאַר געהאַט. זיך אויסגעשטעלט אין צוויי לאַנגע שיטערע

שורות.

מען האָט מיט'ן שופר געבלאָזען. דער קאַמפּף האָט זיך

אַנגעהויבען

בן אוריה האָט זיך אַוועקגעזעצט, איהם האָט נאָך זיין זוהן

אינטערעסירט. איד האָב מיינע אויגען ניט געקענט אַברייסען

פון די קעמפּפּענדע... אונגעפּעהר הונדערט פאַר זיינען זיי גע-

ווען. די דו'ורי האָבען זיך צושפּרייט איבער די גאַנצע לענג פון

דער שורה. נאָך פינף מינוטען קאַמפּף, האָט דער שופר וויי-

טער געבלאָזען. דער קאַמפּף האָט אויף איין מאָהל אויפּגעהערט.

מעהר פון זיעבעציג זיינען זיעגער אַרויס, די איבעריגע זיינען גליי-

כע קרעפטען געווען. קיינער פון פאַר האָט ניט באַזיעגט. זיי האָ-

בען זיך אַרום דגל אויסגעזעצט, די זיעגער באַזונדער. מען האָט

זיי גרינע הדסים-צווייגעלאָד געגעבען. זיי האָבען דאָס צו זייערע

היטעלאָד צוגעשפּיעלעט.

דער שופר, האָט ווייטער אַ צייכען געגעבען און אַ נייע שורה

איז אַנגעקומען. מיין אַלטער איז ווייטער אויפּגעשפרונגען אויפ'ן

ביינקעל, גענומען מיט די אויגען, זיין זוהן זוכען. דער יונגער מאן האט ווייטער געזאגט :

— רבי אלישוב, וועט קומען, נאך מיט די דריטע פארטיע. איד וועל אייד שוין זאגען.

בן אוריה האט זיך, אומגעדולדיג, ווייטער אוועקגעזעצט. איצטער זיינען פיעל ווייניגער געקומען, ניט מעהר ווי דריי-סיג פאר, אין איין שורה געשטעלט. די „זעגער“, האבען, בער-נאהע, אלע מיט זיי זיך פאראייניגט, אויך אייניגע פון די וועלכע זיינען „מיט נישט“ פון ערשטען קאמפף ארויס. מען האט דעם גורל געמאכט, ווייטער אין צוויי שורות אויסגעשטעלט. דער קאמפף האט זיך אנגעהויבען... עס האט געבלישעט אויפ'ן זון די שטארקע, ברוינע קערפערס. עס האט מיר געשווינדעלט פאר די אויגען די שעהנע גרופען פון די קעמפפערנדע... מיינע אוי-גען האבען זיך אויף איין גרופע ניט געקענט אָבשטעלען. מיין הארץ האט נאך גיכער געקלאפט, איד האב ניט געקענט רוהיג איין-שטעהען. ווי אז אַרקעסטער וואָלט אַ לעבעדיגען מאַרש געשפּיעלט...

נאָהענט פופציג פאַר האָבען געקעמפּט, ביי אונגעפּעהר פערציג האָט זיך געענדיגט מיט אַ זיעג. די איבעריגע זיינען „מיט נישט“ געבליעבען. ווייטער האָבען זיי זיך אונטערען דגל געזעצט. די זעגער האָט מען הדסים-צווייגעלאָך געגעבען. מיט'ן קול פון שופר זיינען ווייטער אַ גרופע געקומען. דעם מאָהל, נאָר אַכט פאַר זיינען זיי געווען. דער יונגער מאַן האָט גיך אויסגעשריהען.

— אַט געהט רבי אלישוב, אַט געהט אייער זוהן.

בן אוריה האט זיך גיך אויפ'ן באַנק אוועקגעשטעלט, מיט זיין האַנד אַן מיין פלייצע זיך צוגעהאַלטען, מיט אַ ציטערדיגען קול געזאגט :

— יא, אַט איז ער, רעכטס, אין די צווייטע פאַר. — זיין האַנד האָט אויף מיין פלייצע געציטערט.

נאָר פיער פון די זעגער האָבען זיך פאראייניגט מיט די אַנ-געקומענע, וואָס זיינען אין אַ שורה געשטאַנען. איד האב גע-קוקט נאָר אויף רבי אלישוב'ען. מיר האט אויך, ווי זיין פאטער, קיין אַנדערער אינטערעסירט. פון ווייטען האָב איד זיין געזיכט ניט גוט געזעהען. ער איז מיטעל-וואוס געווען, שטאַרק געבויט מיט אַ גרינסען, שוואַרצען באָרד. זיין צווייטען, וואָס ער האָט

באקומען, איז פיעל העכער פאר איהם געווען. דער יונגער מאן
האט געזאגט :

ער וועט קעמפפערן מיט בן עתליה'ן. ער איז נישט אזוי שטארק,
אבער א געשווינדער ווי דער טייפאל אליין. זעהר א שווערען געג-
נער האט ער באקומען. זעהר א שווערען, נאך מען נישט זיי צעהן
מינוטען צייט, בן עתליהו וועט נישט אויסהאלטען, רבי אלישע
וועט איהם אוועקלעגען ווי א קעלבעל, אט איהר וועט זעהן.

די האנד פון בן אוריה'ן האט אלץ גערווען געציטערט אויף מוין
פלייצע, איד האב א גערווען-ציטער געפיהלט, נישט געקענט מיינע
אויגען אברייסען פון די פאר.

מען האט א צייכען געגעבען דער קאמפף האט זיך אנגע-
הויבען. . .

זיי האבען זיך פארנויגט, ווי זיי וואלטען זיך ערשט דער-
זעהען. בעגרייט זיך, דערנעהנטערט זיך, די האנד געגעבען,
די צווייטע אויפ'ן רוקען איז א פעסטען פויסט געלעגט, געקוקט
זיך גלייך אין די אויגען און רוהיג, ווי פארשטיינערט געבליעבען...
אן די אנגעשטרענגטע מוסקולען אויף זייערע הענט און זייערע
פעסט געדריקטע פויסטען, האב איד געפיהלט, וואס פאר אן
אונגעהויער קראפט עס לייעגט אין דעם האנד-דריקען. . . דער הוי-
כער האט נישט אויסגעהאלטען, פלינק, ווי א קאץ, זיך אויס-
געבויגען, זיין קאפ אויפ'ן ברייטען זייט פון געגנער צוגעדריקט,
מיט'ן האנד פעסט זיין טאליע ארומגענומען. רבי אלישע האט
שווער, לאנגזאם זיך אויסגעצויגען, זיין גרויסען בארד אויף די
פלייצע פון עתליהו געגעבען, איהם ארומגעכאפט מיט זיין פעסטע
האנד, די פיס ברייט פונאנדערגעשטעלט, מיט'ן גאנצען כח גע-
דריקט צו דער ערד. . . איד האב געפיהלט, דאס בן-עתליה'ס די-
נער קערפער, וועט נישט אויסהאלטען, אט גלייך מוז ער אויף די
קניה פאלען, זיין שווערער געגנער וועט איהם מיט זיין משא אויפ'ן
רוקען איבערקעהרען. ווי א בליץ האבען זיך די עלאסטישע, בן-
עתליה'ס פיס פון דער ערד אויפגעהויבען א האלב רונד איבערען
קאפ פון רבי אלישע געמאכט, זיך גיך איבערגעדריעהט, פעסט,
מיט ביידע הענט, ארומגענומען זיין ברייטען ברוסט, מיט'ן קער-
פער אויף אלישע'ס איינגעבויגענעם רוקען ארויפגעלעגט און מיט
זיינע לאנגע פיס זיך איינגעשפארט אין דער ערד. . . אלע האבען
אפלאדירט דעם געשיקטען באוועגונג פון בן עתליה, מען האט ער-

ווארטעט, דאס רבי אלישע וועט ניט לאנג קענען בלייבען מיט די משא אויף זיך, וועט מוזען פאלען. און ריכטיג, ער האט מיט זיינע הענט אנגענומען די הענט פון בן עתליה'ס, וואס האט בען איהם די ברוסט געדריקט. ווי אן אבגעהאקטער בוים אנדער-געפאלען, אבער זיך א קייקעל געגעבען, געבליעבען ליגען אויף איהם... בן עתליה האט באוויזען זיין עלענבויגען אונטערען פלייצע און א פוס אונטערצובויגען, אזוי דאס איך האב אויך געזעהען, דאס ער ליעגט נאך ניט מיט'ן גאנצען רוקען אויף דער ערד... דער יונגער מאן האט, מיט היץ, גענומען צו אונז שרייען:

— אט, אט איז געקומען די צייט פאר רבי אלישע'ן!
 איהר וועט זעהען, בן עתליה וועט ניט קענען לאנג אויסהאלטען. איהר זעהט? בעסטע, ער בויגט זיך שוין... אבער אין דעם מאמענט, האט זיך בן עתליה, ווי א שלאנג ארויסגעגלייטשט, ארויפגעשפרונגען אויף זיין שווערען געגנער... לאנג האבען זיי נאך געקעמפט. רבי אלישע האט זיך שווער, ווי א בער, באר-וועגט, אבער שטארקע, רוהיגע באוועגונגען געמאכט, זיין געג-נער, געשווינדט, עלאסטיש, ווי א שלאנג, האט זיך געדריעהט ארום איהם, אלץ אויף אלישע'ן געלעגען, ביי'ן ענדע איז ער דאך געבליעבען אונטען, גלייך אויסגעצויגען, שווער אטהעמענ-דיג, אויפ'ן רוקען... אלע האבען שוין געענדיגט, זיי זיינען די לעצטע געבליעבען. אלע האבען זיי שטארק אפלאדירט. די ביידע קעמפער זיינען געשטאנען זיך האלטענדיג פאר די הענט, גענויגט מיט די קעפ.

בן אוריה איז פונ'ם באנק אראב, פרעהליך אויפגערעגט, אין גאנצען רויט, א פארשוויצטער, ווי ער אליין וואלט געקעמפט. דער יונגער מאן האט איהם געדריקט די האנט.

— זעהט איהר, ווער האט רעכט געהאט? — האט ער מיט אזא שטאלצען טאן געזאגט, אזוי ווי מיר וואלטען פריהער מיט איהם געשפארט.

נאר זיעכען „זיענער" זיינען געווען, ביי די איבעריגע פינף פאר, האט זיך געענדיגט מיט „גארנישט". מען האט די זיענער הדסים-צווייגען געגעבען און מיט ברייטע גארטלען זיי ארומגעגאר-טעלט.

— דאס איז שמשון'ס גארטעל, זילבערנע, „צווייטע ראנג". עס גיט נאך א גאלדענער גארטעל, „ערשטער ראנג", דאס האט

מיט זעקס יאָהר צוריק אי־מנוצח באקומען. ביז איצטער האָט נאָך
קיינער איהם ניט געקענט באקעמפּפּען — האָט דער יונגער מאַן
אונז געזאָגט

אַלע האָבען אויף איין מאָהל אַפּלאָדירט. דער יונגער מאַן,
וואָס ווייסט אַלעס, האָט גלייך געזאָגט :

— דאָס אַפּלאָדירט מען אי־מנוצח'ן, אַט געהט ער. דער,
רעכטס — האָט ער מיט זיין שטעקען געוויזען.

מען האָט ניט באַדאַרפט ווייזען. איד האָב איהם גלייך דער-
קענט : „העכער פאַר'ן גאַנצען פּאַלק, פון פלייצע העכער“, איז
דער ריעז געוועזען. אויף זיין שטאַרקען טארסט, האָט אַ גאַל-
דענער גאַרטעל געבליסטשעט.

ער איז רוהיג געשטאַנען, לייכט זיין, קליינע געקרייזטע,
קאָפּ פאַרנויגט צו די אַפּלאָדירענדע פּובליקום.

— ווער וויל מיט מיר קעמפּפּען געהן ? — האָט ער שטאַלץ
אויסגערופּען.

קיינער האָט זיך ניט געריהרט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי
ער וואָלט יעמאַנד זוכען, נאָך אַ מאָהל אויסגערופּען :

— ווער וויל מיט מיר קעמפּפּען געהן ? אויב ער וועט מיר
בייקומען, וועט ער שמשון'ס גאַלדענעם גאַרטעל טראָגען ! — און
האָט מיט'ן האַנד אויף זיין גאַרטעל געוויזען. קיינער האָט זיך
ווייטער ניט אָנגערופּען. אין די גרופּע צווישען די „זיענער“ האָט
מען עטוואָס צווישען זיך גערעדט. אָבער קיינער איז אַרויסגעגאַנג-
גען.

דער ריעז האָט, צום דריטען מאָהל, אויסגערופּען :

— דעם לעצטען מאָהל פרעג איד, ווער וויל מיט מיר קעמפּ-
פּען ? — זעהענדיג דאָס קיינער ענטפּערט ניט, האָט ער צופריע-
דען געזאָגט :

— נאָך איין יאָהר בלייב איד דער שטאַרקסטער אין ישראל !
דאַנקע, איבער אַ יאָהר זאַלען מיר פיעל שטאַרקערע פון מיר האָ-
בען — און האָט מיט'ן האַנד אַ וואונק געגעבען.

פיער מענשען, האָבען לאַנגזאַם אַ גרויסע גירע צוגעטראָ-
גען. זי איז פון זייערע הענט, שווער, געבען זיינע פיס אַריינגע-
פאַלען, טיעף אין זאַמד זיך איינגעגראָבען.

דער ריעז האָט זיך איינגעבויגען, מיט זיין מוסקולירטע, טי-
טאַנישע האַנד דעם דיקען אייזערנעם שטאַנג אַנגענומען. די צוויי-

טע האַנד מיט אַ צוגעקעווטשטען פּויסט, האָט ער הינטען, אויפ'ן גארטעל אַרױפגעלעגט, לאַנגזאַם, זיך אויסגלייכענדיג, ביז'ן גארטעל אויפגעהויבען, שטאַרק אויף הינטען זיך אויסגעבויגען, ווייטער לאַנגזאַם געהויבען, ביז ער האָט די האַנד אין גאַנצען אין דער הויך אויסגעצויגען. דעם קערפּער אויסגעגלייכט, די קאָפּ איינגעבויגען, זיין רונדען, געקרויטען באַרד, צום שטאַרקען ברוסט צוגעקוועטשט. . . אַ שטאַרקע אַפּלאַדיסמענט האָט זיך פון אַלע זייטען געהערט. ער האָט די גירע אַראַבגעוואָרפען, גיך הינטערגעשפרונגען, זיך פאַרנויגט.

דריי מענשען האָבען שווערע געוויכט צוגעטראָגען. ער האָט זיך מיט זיי געשפּיעלט, ווי אַ געשווינדער קינד, מיט באלען, זיי אין דער הויך געוואָרפען, איינע נאָך די צווייטע, קונציג גע- כאַפט. ער האָט זיי געלאָזט לויפען אַרום זיין קאָפּ, צווישען זיי- גע פיס, אַרום קערפּער, דערביי האָבען זיינע הענט אַזוי געשווינדט און שטאַרק געאַרבייט, ווי שטאַלענע פּרוז'ינעס, און זיין קער- פער האָט זיך אַזוי לייכט, עלאַסטיש, געבויגען, ווי ביי אַ יונ- גען טיגער. . .

— הידר, הידר ! — האָט מען פון אַלע זייטען געשריהען. דער ריעז האָט די געוויכט איינע נאָך די צווייטע אַוועקגעוואָר- פען. זיי זיינען אין די זאַמער, ווי באַמבעס, שטעקען געבליעבען. מען האָט אַ רונדען, גרויסען ברעט געבראַכט. פינף מענשען האָבען איהם ווי אַ טיש געהאַלטען, אַנדערע פינף זיינען אַרױפ- געפּשרונגען, רונד זיך אויסגעשטעלט, דער רוקען אינווייניג, פאַר די הענט זיך געהאַלטען. דער ריעז איז רוהיג צוגעגאַנגען, אויף איין קניע זיך אַרונטערגעלאָזען, די קאָפּ איינגעבויגען. זיין קאַרק, מיט ברייטע, קאַלאַסאַלע פלייצעס, אונטערען ברעט אָנגעשפאַרט, מיט די פונאַנדערגעשפּרייטע הענט, דעם ברעט, פעסט גענומען. די פינף מענשען זיינען לייכט, הינטערוויילעך אָבגעשפּרונגען. די גאַנצע משאַ איז אויף איהם געבליעבען. . . אַלעמענס אויגען האָ- בען אויפ'ן איינגעדעהטען איַמנוצח געקוקט, וואָס האָט ווי גע- זונקען אין זאַמער. . . עס האָט זיך געדאַכט דאָס אַט, אַט פלאַצט זיינע מוסקולען. ער וועט זיך אין גאַנצען אַראַבלאָזען, צוקוועטשט ווערען. . . דער ריעז האָט זיך אונטען אַלץ ניט געריהרט. פּלוצ- לונג האָב איד באַמערקט, דאָס די זאַמער געבען זיינע קניע, באַ- וועגט זיך. . . ער זינקט. . . מעהר זיך איינגעבויגען. . . דער

אטהעם האָט מיר פאַרכאַפּט. אין דעם אויגענבליק, האָט זיין פיגור עלאַסטיש, ווי אַ שטאַלענע פּרוו'ינע, גענומען זיך אויסגליי-כען די קניה האָט זיך, לאַנגזאַם, פון דער ערד אויפגעהויבען, די פיס זיך אויסגעגלייכט, ברייט פונאַנדערגערוקט איין קורצער מאָ-מענט איז ער אַזוי געבליעבען. דער טארסט האָט זיך, ווי אַ שלאַנג, אויף פאַרענט אויסגעבויגען, די הענט האָבען זיך הער-כער אויסגעצויגען, אויפגעהויבען די גאַנצע משא איבערען קאַפּ. דעם ברייטען, בולט'ען ברוסט, האָט ער פעסט פאַראוים אויסגע-שטעלט, מיט אַן אַראַבגעלאָזענע, עטוואָס אויף אַ זייט, די קאַפּ, איז ער פאַרשטיינערט געוואָרען. . .

— הידר, הידר! אי-מנוצח! — האָט זיך פון אַלעמענס הערצער אַרויסגעשריהען. ווי אַ דונער איבערען גאַנצען טהאַל אַרומגעטראָגען, מיט אַ בת-קול פון די בערג אָבעקלונגען. — יחי אי-מנוצח! יחי שמשון הגבור! — האָט זיך פון אַלע זייטען געהערט. אַ דאַמע האָט אַ בלום געוואָרפען, ווי אַ שטראָם רע-גען, האָט זיך גענומען פליסען פון אַלע זייטען, בלומען און לולבים. דער ריעז האָט זיך לאַנגזאַם גענומען דרעהען מיט זיין שרעק-ליכע משא איז די הענט, זיין ברוינער, קאַלאַסאַלער קערפּער מיט שטאַלענע בולט'ע מוסקולען, האָבען, ווי ענפּטישע בראָנז, אויף דער זון געבליצט. זיין קערפּער איז ווי אַ סטרונע געווען אָנגע-צויגען. זיינע קאַלאַסאַלע מוסקולען אויף זיינע גיגאַנטישע הענט זיינען ווי גראַניט פאַרהאַרטעט געוואָרען און זיינע געטאַקטע פיס, האָבען זיך ווייך, ווי אויף פּרוו'ינעס געריהרט. ווען ער האָט זיך אַבגעדרעהט, האָבען מיר צווישען די פינף מענשען, רבי אלישוב'ען מיט זיין שוואַרצען באָרד, דערקענט. ער האָט אויך זיין פאַטער דערקענט, האָט געשמייכעלט.

— גענוג, גענוג! — האָט מען געהערט שטימען פון פרויען. די פינף מענשען זיינען עלאַסטיש אַרונטערגעשפּרונגען. איין מאָ-מענט איז נאָך אי-מנוצח איז דער זעלבער פּאַזע געבליעבען. גיך דעם ברעט איז דער רעכטער זייט אַרונטערגעלאָזען מיט זיין גיגאַנ-טישען אַרעם אויפ'ן ברעט זיך אָנגעשפּאַרט, די קאַפּ אויף אַ זייט עטוואָס, אָבעבויגען און, ווי שעהמעוודיג, שטעהן געבליעבען... עס איז קיין ענדע געווען פון די אַפּלאַדיסמענטען און אויס-רופונג אי-מנוצח! שמשון! עס האָט זיך געדאַכט, דאָס דער גאַנצער טהאַל פון מענשען זידט און קאַכט ווי אין אַ קעסעל, און

ארום, אויף די בערג, טאנצט דער בת-קול.

רבי אלישבע איז צו זיין פאטער צוגעגאנגען
פון נאָהענטען, ווען איד האָב זיינע אויגען, קלוגע, קורצ-
זיכטיגע, אונטער גאלדענע ברילען, געקענט געהען, האָב איד
גלייך דערקענט אין איהם אַ געלעהרענטען, אַ „רבי“, אָבער ווי
ער האָט זיך נאָר עטוואָס אָבגעקעהרט, איז מיר שווער געווען צו
גלויבען, דאָס דער אַטלעט, מיט'ן קורצען, שטאַרקען האַלז,
קליינע, צוקוועטשטע אויערען, עטוואָס אויסגעבויגענע, ברייטע
לאַפּאַטקעס מיט אונגעהויערע אַנטוויקעלטע מוסקלען פון די אַרעמס,
זאָל זיך מיט מיקראָבען באַשעפטיגען גיכער רייסט, אַזאַ מענש,
שטיינער, טראָגט איבער בערג.

דער פאטער האָט אונז פאָרגעשטעלט.

— אדון בן פלא, רייזענדר, — מין זוהן. — רבי אלישבע,
האָט זיך אומגעלומפערט פאַרנויגט, זיין גרויסע, אָבער ווייכע,
וואַרעמע האַנד געגעבען און שולדיג-שמיכלענדיג, ווי אַ פאַרשעהמ-
טער קינד געזאָגט :

— זעהט איהר מיט וואָס מענשען באַשעפטיגען זיך ביי אונז,
מאָכען זיך נאָריש, ווי קליינע קינדער.

— איז אַ געזונטען קערפער, איז אַ געזונטער גייסט — האָב
איד איהם געענטפערט.

— זאָגט — אַ רוהיגער גייסט. ווען מיר זיינען אַ מאָהל,
ווי פליגען, שוואַך געווען, האָבען מיר, ווי פליגען, אומרוהיג,
אומעטום אַרומגעשוועבט, אַלעמען דערעסען, זיך און קיינעם קיין
רוהע געגעבען. איצטער, זיינען מיר שטאַרק ווי די פעלזען, זיצען,
ווי זיי רוהיג און פעסט אין אונזער לאַנד. אַליין גליקליך און גע-
בען עטוואָס אויף אַן אנדערען. מיר האָבען שוין דער מענשהייט
איין מאָהל דעם אידעאַל פון אַ גאָט געגעבען. איצטער ווילען מיר
געבען דעם אידעאַל פון מענשען. . .

אַ יונגער, בלאַנדער מאַן, הויך, צאָרט, ווי אַ פאַמיליע
אין טורען-קליידער, מיט אַ צווייגל אויפ'ן ווייסען מיט אַראָבגער-
לאָזענע ברענעס היטעל איז צו אונז צוגעלאָפּען. מיט אַ פאַר-
סאָפעטען, פּרעהליכען קול, אויסגערופען :

— טאטע ! טאטע ! — איד האָב אַ פרייז געקראָגען. — און
האָט אויף די היטעלע געוויזען, וואו די הדסים-צווייגלע איז מיט
אַ גאלדענעם הירש צוגעשפיעלעט געווען.

— געוויס אויף שפרינגען — האָט דער טאטע לאַכענר, גע-
זאָגט. — דו שפרינגסט דאָך אַלץ ביי מיר אַרום.

— אויף שפרינגען און לויפען. איך בין דער צווייטער געקו-
מען — האָט דער יונגער מאַן גליקליך געזאָגט.

דער פאָטער האָט מיר איהם פאַרגעשטעלט.
— מיין צווייטער זוהן, עמרם, געענדיגט „בצלאל“. אויך
אַ סקולפּטאָר.

ער האָט זיך גראַציעז פאַרנויגט, מיר זיין פעסטע האַנד גע-
געבען מיט זיינע העלע ליכטיגע אויגען, מיר טיעף איינגעקוקט,
נערוועז מיט'ן האַנד, זיינע זיידענע לאַנגע האָר, פאַרריכט. איך
האָב מיר געוואונדערט אויף די צוויי ברידער. וואָס פאַר אַ קאָנ-
טראַסט. האָב דאָס הויך אַרויסגעזאָגט.

דעם פאָטערס פרעהליכע געזיכט האָט זיך מיט אַ שאַטען
באַדעקט, מיט אַ טרויעריגע שטימע, געזאָגט :

— מיין עמרם איז גאָנץ ווי זי, ווי זיין מוטער, עליה השלום.
זי איז אויך... ער האָט ניט געענדיגט. זיך אָבעקעקערט. די
זיהן האָבען די אויגען אַרונטערגעלאָזען. אַלע זיינען שטיל גע-
בליעבען. עמרם האָט אויף איין מאָהל פרעהליך געזאָגט :

— טאטע, איך האָב גאָר פאַרגעסען דיר צו דערצעהלען.
רבי מנשה האָט מיר איצטער געזעהען, געזאָגט, דאָס נאָך יום-
טוב, נעהמט ער מיר צו זיך אין זיין פריוואַט אַטעליע. זיין גע-
הילף וועל איך זיין.

— קינד! אונזער רבי מנשה בן יהושפט נעהמט דיר פאַר
אַ געהילף און דו פאַרגעסט דאָס דעם טאטען צו דערצעהלען! ?
אַ, שפרינגער, שפרינגער, קום גיך איך וויל דיר קושען — און
איז איהם אויפ'ן האַלז געפאַלען, מיט טרעהרען אין די אויגען
שטאַרק געקושט.

— וואָס וויינסט דו, טאטע, — האָט איהם דער עלטערער
זוהן, געפרעגט.

— די אַרעמע מאַמע האָט דאָס ניט דערלעבט צו זעהען.
איהר מו'ניקעל, איהר ליעבלינג.

די זיהן זיינען ווייטער טרויעריג געוואָרען. דער עלטערער האָט
געזאָגט :

— גענוג, טאטע. היינט איז יום-טוב, מוז מען פאַרגעסען.
יום-טוב.

— ווייל, מיין קינד, עס איז יום-טוב, מוז מען אהן איהר דערמאנהען.

— דער יונגער מאן, וואס ווייסט אלעס, איז צוגעגאנגען, באגריעסט דעם גליקליכען פאטער, וועלכעס ביידע זיהן, האבען פרייז באקומען, באגריעסט די זיהן יעדען באזונדער. געווענרעם זיך צום עלטערען.

— רבי, פאר וואס האט איהר ניט אָנגענומען דעם אויס-רוף פון אי-מנוצח ? מען מוז דאך פרובירען. ער גלויבט, דאס קיין גרעסערער גבור איז שוין פאר איהם ניטא.

— ריכטיג, מיין קינד. אי-מנוצח איז דער שטארקסטער איז ארץ-ישראל. ער איז אי-מנוצח (ניט באזיגענער). איהם וועט נאך דער מלאך-המות בייקומען. אבער צו אונזער פריידע, וועט ער נאך באדארפען לאנג ווארטען אויף אונזער גבור. אי-מנוצח איז פאלקאם געזונד.

א מאן מיט א בלאה-ווייסען צייכען אויפ'ן הוט, איז צו אונז צוגעקומען. זיך פארנויגט און געזאגט :

— ארון אריאל בן אוריה. זיין עהרע, דער נשיא, בעט אייך, דאס איהר מיט אייערע זיהן, אויף אייער גאסט, זאלען זיך באמיהען צו איהם צוגעהן.

נאך איצטער האב איך צווישען די אויטאס באמערקט דעם נשיא'ס אויטא מיט'ן בלאה-ווייסען דגל.

דער נשיא איז געזעסען אין זיין אויטא מיט דעם אלטען, וועל-כען איך האב געזעהען ביי'ן פארטרעטען מאהלער מלאכי, און א מיידעלע פון א יאהר זעקס. געבען אויטא זיינען די דריי גרויסע קינסטלער געשטאנען : רבי אפרים, רבי מנשה און רבי יהודה, וועלכע איך האב געזעהען אין זייערע אטעליעס. ער האט אונז העפליך אויפגענומען. באגריסט בן אוריה'ן מיט דעם גרויסען גליק, דאס זיינע ביידע זיהן האבען היינט דעם פרייז גענומען. געדריקט די האנד רבי אלישוב'ן און עמרם'ן, זיי געוואונשען אי-בער-אי-יאהר דעם ערשטען פרייז געהערט. ווען ער האט געהערט, דאס איך באזעץ זיך אין ירושלם, בין א בילד-הויער, האט ער מיר די דריי קינסטלער פארגעשטעלט. זיי האבען מיר צו זיך איינגעלאדען און רבי מנשה האט געפרעגט :

— האבען זיי אונזער „בצלאל" געזעהען ? אלס בילד-הויער, וועט איהר דארטען אינטערעסאנטעס זעהען. איך ראטה אייך נאך

יום-טוב דעם „בצלאל“ מיט זיינע מוזיאומס באזוכען.

דער נשיא האָט מיט רבי אלישוב'ן גערעדט. איהם דער-
צעהלט, דאָס ער האָט זיין ווערק „דער קאמפף מיט'ן מלאך-המות“
געלעזען. געפרעגט צי ער האלט דאָס פאַר אַ מעגליכקייט ; אונ-
זער קערפער איז דאָך ניט געבויט פון אזא שטאַרקען שטאַף, דאָס
ער זאָל קענען אייביג נאָנץ בלייבען, ווען אפילו מיר וועלען טויטען
די אינערליכע פיינד, וועלכע צושטערען דעם קערפער. בריינגען
אלטקייט און טויט.

— געוויס, אדוני הנשיא, דאָס בוכשטעבליך אייביג קען
אונזער קערפער ניט אויסהאַלטען, דאָך זיינען אונזערע מוסקולען
ניט שוואַכער, ווי אַן איילבערט-בויס, וועלכער קען טויזענד יאָהר
לעבען. ווען ניט די אינערליכע פיינד. קען אזא עקזאמפליאר ווי
אי-מנוצח, מתושלח'ס עלטער דערגרייכען.

די קליינע מיידעלע דערהערענדיג דעם נאָמען אי-מנוצח, האָט
זיך צוגעבויגען צום נשיא'ס אויער און גענוג הויך געזאָגט :

— טאַטע, רוף אָהער אי-מנוצח'ן, רוף טאַטינקע. איך וויל
איהם זעהען. דו האָסט מיר דאָך צוגעזאָגט.

דער נשיא, האָט דעם מאן, וואָס האָט אונז גערופען, עט-
וואָס שטיל געזאָגט. אין אַ פאַר מינוטען האָבען זיך אלע פאַנאַנ-
דערגערוקט, אי-מנוצח איז מיט גיכע טריט צו'ם אויטאָ פון נשיא
צוגעגאַנגען.

דער ריעז האָט זיך מיט עהרענפּורכט פאַרנויגט, מיט אַן אייג-
געבויגענע קאַפּ, אַראַבעלאָזענע הענט, גלייך, ווי סטאַטוע, אוועק-
געשטעלט.

אַ הערליכע בילד איז געווען צו זעהען. די קאַלאָסאַלע פיגור
מיט איהרע שטאַלענע מוסקולען, שמעהט מיט יראת הכבוד גע-
גען אַ שוואַכען, אַבער מיט אַ קאַפּ פון אַ נביא. . .

דער נשיא האָט איהם אַ וואונק געגעבען. אי-מנוצח איז מיט
אַ פאַר טריט נעהענטער צוגעגאַנגען, זיך אויסגעצויגען, גלייך גע-
קוקט איבערגעבען דעם נשיא אין די אויגען.

— ווי איז אייער נאָמען, — האָט ביי איהם דער נשיא גע-
פרעגט.

— עזי בן עלם, אדוני הנשיא.

— ווען האָט מען אייך אי-מנוצח אַ נאָמען געגעבען ?

— מיט עלף יאהר צוריק. איך בין דאן אכטצעהן יאהר גע-
ווען.

— מיט וואס באשעפטיגט איהר זיך ?

— אן ארבייטער אין „קדמה'ער" האפען.

— באצאהלט מען אייך פאר דאס, וואס איהר האט אונז
געווינען ?

דער ריעז האט שעהמעוודיג די אויגען ארונטערגעלאזען, גע-
שווינען. רבי אלישוב האט פאר איהם געענטפערט :

— ניין, ער באקומט פון אונז קיין געצאהלט, דאס איז
זיין יעהרליכער בכורים, וואס ער בריינגט ירושלם, אדוני הנשיא.
רבי יאיר, וואס איז דער ביי, אין צווייטען אויטא געזעסען,
האט דערצעהלט :

— אי-מנוצה האט מיר געהאלפן מיין שמשון צו מאַהלען.
ער האט דערפאר קיין געלט גענומען, זאגט : ער האט דאך גאר
נישט געארבייט, נאך, מיר באדאנקט פאר דעם, וואס ער האט
ביי מיר בילדער געזעהען. ער האט לייעב צו קוקען אויף ביל-
דער.

דער נשיא האט, מיט לייעבע, אויף די נאצייווע געזיכט פון
ריעז געקוקט און מיט א שטילע שטימע ערענסט געזאגט :
— געבענשט זאל זיין דאס לאנד, וואו עס וואקסען אזעלכע
קינדער אויס — ווענדענדיג זיך צו רבי אלישוב'ען האט ער, מיט
א גוטען שמיכעל געזאגט :

— און איהר, רבי, ווען וועט איהר אזא שמשון ווערען ?
— קיינע האפענונג, אדוני הנשיא. איך האב ניט אזא גע-
זונטע באשעפטיגונג ווי דער נאטור-קינד, מיינע מיקראבען פאר-
מאטערען מיר.

— טאטע, פאר וואס איז דער אדון אזא גרויסער אויסגע-
וואקסען, ער עסט אויף די לעצטע פון טעלער, וואס גיט כח ? —
האט די מידעלע נאצייוו געפרעגט, קוקענדיג מיט איהרע גרויסע
אויגען אויף דעם גבור.

אלע האבען געלאכט. די קלייניקע האט זיך פארשעהמט,
פארדריסליך צום נשיא געזאגט :

— פאר וואס לאכסטו דו ? — די גברת האט געזאגט, דאס
מען דארף גיט פון קליינע, לאכען.

דער נשיא האט זיך צו איהר איינגעבויגען, געקושט און גע-
 זאגט :
 מיר לאכען ניט פון דיר, טאכטערעל, מיר פרעהען זיך, דאס
 דו ביזט אזא גרויסע חכמה.
 גליקליכע, זיינען מיר פון נשיא אוועק. בן אוריה האט מיט
 א לעבעדיגען קול געזאגט :
 — נו, קינדער, נעהמט אייערע אבאיעס, היידא. עסען !
 דער נאך, אלע געהן זעהן שמחת בית השאבה. קומט מיט אונז
 עסען — האט ער צו מיר געזאגט.

ו.

דער מיטאג איז געווען א טריאומף פאר די פאמיליע בן אוריה,
 איבערהויפט פאר'ן אלטען אליין. ער איז רויט געווארען פון שמחה,
 אזוי ווי ער אליין וואלט זיך דאס אויסגעצייכענט. מען האט זיי
 מיט בלומען באווארפען, ווארעם די הענט געדריקט. דעם שעה
 נעם עמרם'ן האבען געקושט אפילו יונגע, שעהמעדיגע מיידלאך,
 ווי זיי וואלטען אלע נאהענטע קרובים געווען. געהענדיג האט דער
 גליקליכער בן אוריה מיט ענטהוויאזם גערעדט וועגען דעם נייעם
 טיפ פון מענשען, וואס מיר, ארץ-ישראל אידען, וועלען די גאנ-
 צע וועלט שענקען.

— אונזער בלוט איז ניט געווען אזוי פיעל פארגיפטעט מיט
 אלקאהאל, סיפלים און אנדערע חולאת'ען, ווי ביי אנדערע צי-
 וויליזירטע פעלקער נאכ'ן וועלט-קריעג. דאס, וואס אונזער גע-
 זעלשאפט האט זיך צונויפגעשטעלט פון אידען, וועלכע זיינען גע-
 קומען פון אלע עקען פון דער גאנצער וועלט, וואס האבען גע-
 לעבט אין פארשיידענע קלימאטען, זאגאר געהאט פארשיידענע
 הויט-פארבען, האט געהאלפען נאך מעהר אונזער בלוט צו פאר-
 בעסערען, איהר טיפ שעהנער צו מאכען. קערפערליך און גייסט-
 ליך. אין פארלוף פון די הונדערט יאהר, וואס מיר לעבען זעלבסט-
 שטענדיג אין ארץ-ישראל, האבען מיר צוריק באקומען די פאמיליען-
 ריינקייט, וועלכע עס איז שוין, די לעצטע צייט שוואד געווארען

ביי אירען, לעבענדיג אין גלות אונטערען שלעכטען איינפלוס פון די ציוויליזירטע פעלקער. . . בריינגענדיג מיט הונדערט יאהר צו-ריק פון אייראפא די בעסטע פון זייער ציוויליזאציאן, האבען מיר ניט מיטגענומען זייער ווייס-שקלאפעריי אין זייערע פארשיידענע פארם, וועלכע די ציוויליזירטע פעלקער האבען ביי זיך „געדול-דעט“. . . מיר האבען איינגעפיהרט יונג הייראטאען, גלייך ווי עס ענדיגט זיך דער אנטוויקלונג פון מענשענ'ס קערפער, אין אונזער קלימאט און טעמפעראמענט פון אונזער פאלק, קומט די פאל-קאמע אנטוויקלונג, ביי פרויען צו זעכצעהן — זיעבעצעהן יאהר און מענער — און צוואנציג — צוויי און צוואנציג. — ביי ריכ-טיגע ערציהונג איז לייכט די יונגע מענשען ריין צו בלייבען ביז'ן הייראטאען.

— דאך גלויב איך ניט, דאס מיט דעם ניט „דולדען" די „ווייסע שקלאפעריי" היט מען מעהר אָב די „פאמיליען-ריינקייט"... ניט אלעמענס קערפער זיינען גלייך אנטוויקעלט, ניט אלע האבען אין טעמפעראמענט, זיי זאלען קענען אימער „ריין" בלייבען. . . ווען דיעזע האבען ניט קיין אויסגאנג דורך „ווייסע-שקלאפעריי" מוזען זיי שוין אזוי ניט מקפיד זיין אויף „פאמיליען-ריינקייט".

— געוויס, אַבשאפען „ווייסע-שקלאפעריי" אַלײן איז נישט גענוג דעם גוטען רעזולטאט צו דערגרייכען, דאס איז נאָר איינע פון די פיעלע מיטלען. דער הויפט מיטעל איז : א ריכטיגע ער-ציהונג צו געבען אונזערע קינדער, זיי זאלען זיין שטארק אין קער-פער און גייסט. אין אונזערע גו'ס און שוהלען מאכען די קינדער פיעל גימנאסטיק אויפ'ן פרישען לופט, באקומען ניט אויפגעגענדע שפיזען. געטרענקע, קליידער און רוהע היגענישע. לעהרנען מייכלאך מיט אינגלאך צוזאמען, זיי זאלען ניט זעהען אין א פרוי, נאָר א נקבה. געוואהנען זיך פון קינדווייס אָן צו זעהען בילדער פון נאָקעטע פיגורען. געפינען אין זיי שעהנחייט, אָהנע צו דיין-קען וועגען אַנדערעס. ווערען ערקלעהרט פון די לעהרער ריין ווי-סענשאפטליך וועגען געשלעכט פריהער פון פלאנצונגען, ביי חיות. ביי'ם ענדע, אויך ביי מענשען. דאס אלעס צוזאמען ווירקט אויפ'ן קינד, דאס ער זאל אין א פרוי ניט זעהען עטוואס באַזאָג-דערס, געהיימיניסעס, אויפרייצען זיין נייגעריגקייט. דער נאָקע-טער מענשען-קערפער וועקט איהם ניט אויף פאנטאסטישע פאַר-שטעלונגען. . . און דער געדאַנק וועגען געשלעכטליכען פראָצעס

האָט פאַר איהם ניט אַן אונגאַטירליכען צוציהונגס-קראַפט. ער זעהט
אין דעם אַ געוועהנליכען נאַטור-געזעץ. צו פאַרמעהרען דעם מענש-
ליכען מין. זאָגאַר ניט גאַנץ עסטעטיש...

— איד האַלט דאָס פאַר מעגליך גאָר ביי נאָרמאַלע געזונטע
קינדער, אָבער עס גיט דאָך, און ליידער זעהר פיעל, אויסנאָהמע
נאַטורען מיט הייסע בלוט און פייערדיגע פאַנטאַזיען, פאַר זיי וועט
די אַלע מיטלען גאָר ניט העלפֿען.

— אַנטשולדיגט, אַדון בן פֿלאַ — האָט רבי אלישוב, וואָס
איז הינטער אונז געגאַנגען, געזאָגט. — די „אויסנאָהמע“ נאָטו-
רען מיט זייערע „הייסע“ בלוט און „פייערדיגע“ פאַנטאַזיעס, וואָס
איהר דערזעהלט אונז, זיינען קראַנקע, ניט נאָרמאַלע נאַטורען...
אַ מאָהל זיינען זיי זעהר פיעל געווען. ביי פרויען האָט מען דאָס
גערופֿען „נימפּעמאַניע“, ביי מענער — „סאַטיריזם“. דאָס איז
ביי זיי געקומען פון שלעכטע ערציהונג און ניט נאָרמאַלעס לעבען,
ניט גאָר די געזעצען פון דער נאַטור. פרויען האָבען ווייניגער מיט-
ברויט איז געשלעכטליכען לעבען, זיינען ביי זיי מיט דעם קראַנק-
הייט ווייניגער געווען. מענער האָט מען מעהרער „ערלויבט“ —
אזי מעהר קראַנקע געווען. עס זיינען פֿעלקער געווען, וואו ביי-
נאָהע אַלע מענער האָבען פון סאַטיריזם געליטען. צום גליק זיי-
גען מיר ניט געווען פון די פֿעלקער און גאָר הונדערט יאָהר נאָר-
מאַלע ערציהונג, זיינען מיר ווייט פון די קראַנקהייטען. ווען ביי
אונז טרעפט אַ מאָהל אַ מענש מיט אַזאַ „כאַראַקטער“, היילט
מען איהם פשוט, ווי אַן אַנדער קראַנקהייט.

— אָבער אין די זאַכען האָט די נאַטור אַליין זיך ניט „נאַטיר-
ליך“ אויפגעפיהרט. ערשטענס האָט זי באַשאַפֿען מעהר פרויען
ווי מענער, צווייטענס, געמאַכט די פרוי קעלטער אַלס דעם מאַן;
דריטענס איז נאַטירליך די פרוי אָפט קראַנק, מאַנכעס מאָהל מעה-
רערע מאַנאַטען, אָדער אימער דאָרף זי ניט אַ „נאַטירליכען“ לע-
בען פיהרען מיט איהר מאַן; פיערטענס, קען די פרוי „נאַטיר-
ליך“ שטאַרבֿען, קיין אַנשטענדיגער מאַן קען ניט לויפֿען גלייך
הייראַטהען אַ „נאַטירליכען“ לעבען צו פיהרען. ניט ווילענדיג מוז
דער זינדיגער מענש ווידערשפּעניגען די געטליכע נאַטור, מיט
מענשליכע גוטע „זיטען“.

— לעבער בן פֿלאַ, איהר רעדט דאָך גאָר, ווי איהר וואָלט
געקומען פון אַן אַנדער וועלט. מיט הונדערט יאָהר צוריק, האָט

מען איז אזעלכע זאכען געגלויבט. . . איד וועל אייד ענטפערען
אויף ראשון — ראשון :

ערשטענס, ווערען גאר ניט געבארען מיידלאך מעהר פאר
אינגלאך. עס פלעגט א מאהל זיין מעהרער פרויען, ווייל מענער
פלעגען מעהר שטארבען פון שכרות, געשלעכטליכע קראנקהייטען,
גע'הרג'עט ווערען אין די ניט-מעגליכע פאבריקען און אויסגע'-
הרג'עט ווערען אין מלחמות, פון די גוט'ס האט אונז גאט אויס-
געהיט.

צווייטענס, איז די פרוי גאר ניט קאלטער פאר'ן מאן, דא-
געגענטהייל, איהר גאנצער קערפער איז געשאפען צו ערפילען איהר
גרויסע אויפגאבע : א מוטער צו זיין. די מענער האבען א מאהל
אויסגעקלעהרט וועגען „קאלטקייט" פון די פרוי, כדי זיך צו פאר-
טהיידענען פאר זייער „ערלויבען זיך" און קענען שטריינג „פארבא-
טען" זייערע פרויען. ווען פרויען, צוליעב „פחד", האבען זיך גע-
צוואונגען אונגאטירליך צו לעבען און זיינען צוליעב דעם „קאלט"
געווארען, איז די קאלטקייט ניט זייער נאטור געווען,
נאר זייער „קראנקהייט". . .

דריטענס און פיערטענס, וועל אייד אייד צוזאמען ענטפערען :
די פרוי קען נאטירליך קראנק ווערען אויך שטארבען, אבער
דאס טרעפט אויך ביי'ן מאן, זאגאר קראנק ניט אזוי אפט. דאס
איז אן אומגליק ביי ביידען און ביידע טהוען דאס זעלבע, ווי אונ-
זערע אלטע חכמים האבען זיי פלאסטיש געזאגט : „ווען דער מענש
קען ניט גובר זיין דעם יצר הרע, זאל ער זיך אנטהאלן אין שוואר-
צען, אוועקגעהן אין אן ארט, וואו מען קען איהם ניט און טהאן
וואס זיין הארץ גלוסט. . . " פארשטאנען ?

— אייד פארשטעה ניט, — האב אייד ערשטוינט געזאגט —
געהן צו אנדערען. . . „עס הייסט פאחרען אין אויסלאנד אין די
בעדער. . . שמוצען פרעמדע פאמיליען-רייניקייט. דאס איז דאך
פיעל ניעדעריגער ווי זיך ערלויבען צווישען זיך.

רבי אלישבע האט זיך רוחיג אבגעשטעלט באקוקט מיר מיט
זיינע קורצזיכטיגע אויגען איבער די ברילען און גאנץ געלאסען
געזאגט :

— אנטשולדיגט, אייד האב מיר גאר פארגעסען, דאס איהר
זיינט א פרעמדער אין אונזער לאנד, דאס אייד איז גאנץ פרעמד
אונזערע זיטען און איינריכטונגען. איהר ווייסט אפילו ניט פון

אונזער „גן-אהבה“. אבער איהר זייט אזוי עהנליך צו אונז, איז-
ער געזיכט איז מיר אזוי באקאנט, דאס עס איז קיין וואונדער
צו פארנעמען.

— איהר באדארפט זיך ניט אנטשולדיגען, רבי אלישבע. איך
בין אן אייגענער, מיט מיין גאנצע נשמה אן אייערער, אבער קום
פון ווייטען, פון א גאנץ ווייטע, פרעמדע לאנד; ווייס גאר-
ניט, ווי אקארשט א געבארענער קינד, וויל פון דאס ניי אנהויבען
צו לעבען און אלץ וויסען... זאגט מיר, ליעבער רבי, וואס איז
„גן-אהבה"? איך האב געהערט דעם נאמען, אבער ניט וואס
דאס איז.

— וועגען דעם צו רעדען, איז איצט ניט די צייט און ניט
דער ארט. וועגען „גן-אהבה" רעדט מען ניט, ווען מען לויפט אין
אילעניש אויפ'ן גאס... עס גיט גרויסע, ערהאבענע זאכען, ווע-
גען וועלכע מען טהאר ניט גלאט אזוי פארבייגעהענדיג, אין א
פאר ווערטער דערמאנהען... „גן-אהבה" איז איינע פון די גרעסטע
מאראלישע אינסטיטוטען, וואס מיר האבען געשאפען. דאס איז
א געניאלע לייונג צו די שרעקליכע, טרויעריגע פראבלעמען, וועל-
כע די מענשהייט האט א מאהל ניט געוואוסט ווי צו ערלייזען. ווי
אלע געניאלע זאכען איז זי ניט ווייט פון... ניט נארמאלע, ווען
מען פארשטעהט און פיהלט איהר ניט גוט. דאריבער וויל איך אב-
לייגען מיט מיין ענטפער, ביז מיר וועלען קומען אין „מגדל" ביי'ן
ים כנרת. דארטען, איז אונזער גן-עדן וועל איך קענען אייך דער-
צעהלען און איהר, אויך הערען. איך גלויב דאס איהר וועט דאן
דאס פארשטעהן און פיהלען די הויך-מעגשליכעס פון אונזער „ריי-
נעם" „גן-אהבה".

בז אוריה איז צו אונז צוגעגאנגען פארשאפענדיג זיך, האט
ער געזאגט:

— איילט ניט, קינדער, וואס לויפט איהר. איהר רעדט
נאך אלץ וועגען ווייבערשע זאכען? עס איז ניטא וואס צו שפא-
רען, זייט, אדון בן פלא, ליינגער ביי אונז, וועט איהר אליין
זעהען, ווי אונזערע טעכטער זיינען באריהמט מיט זייער שעה-
הייט, קערפערליך און גייסטליך. ביי אלע אידען פון דער גאנ-
צער וועלט איז איצט אן אידעאל געווארען, צו היראטעהן אויף
א טאכטער פון ציון. דאס רוב מוזען זיי זיך נאכהער ביי אונז בא-

זעצען. ווייל זעלטען וועט אונזערע א קינד וועלען אוועקלאזען די
שעהנע לאַנד מיט אונזערע הויך הומאנישע געזעצען.

אזוי ריידענדיג זיינען מיר אויפ'ן בית-המקדש-פלאץ געקומען.
נאך פון ווייטען האב איך אין די שלאנקע פיגור מיט'ן הוט, נע-
בען רולענדען טרעפ, דערקענט די לעהרערין... זי האט אויף
אונז געקוקט, אבער, ווי עס ווייזט אויס, מיר ניט דערקענט.
ווען מיר זיינען געהענטער צוגעגאנגען, האב איך איהר באגריסט,
זי האט מיט ברייטגעפענטע, פארוואנדערטע אויגען אויף מיר
געקוקט... א ליכטיגער פייערעל האט זיך ביי איהר אין די אוי-
גען אנגעצונדען. אין גאנצען רויט געווארען, מיט א לעבען שמי-
כעל געזאגט:

— שלום, פרעמדער. איך האב אייך נאך ניט דערקענט.
ווי האט איהר זיך געענדערט אין איין טאג? געווארען אין גאנ-
צען „אונזערער“.

— איך האב איהר פארגעשטעלט מיינע נייע פריינד. ניט
וויסענדיג איהר נאמען — איהר שולמית, לעהרערין פון גן-עדן
אנגערופען. זי האט נאך א קינדערש-שטיעפערישען בליק אויף מיר
געווארפען, גאר נישט געזאגט.

דער רולענדער טרעפ האט אונז אלעמען אויפ'ן גאלערייע פון
אלטען מויער ארויפגעצויגען... מיר האבען פון דארטען די אילו-
מינירטע שטאדט דערזעהען. ווי א פארשטיינערטער שמעהן גע-
ליעבען פון ענטציקונג. א פאנטאסטישע שטאדט איז פאר אונ-
זערע אויגען געווען. אויף אלע גאסען, הייזער און בריקען האבען
זיך גירלאנדעס פון פארשיידען-פארביגע פייערען געצויגען, אלע
קאנטורען פון קאלאסאלען „פריעדען-פאליי“, איז מיט עלעקטרישע
לעמפלעך, ווי מיט ליכטיגע פערעל, איבערצויגען געווען...
דער הויכער קופאל פון „סנהדרין“, האט ווי א עדעלשטיין גע-
לויכטען. די קאנטורען פון מויענדער פאלמען, טורעמס, קו-
פעלען, איז ווי מיט א גאלדענעם קאנטור פון פייער באצייכענט
געווען. פון די הויכע טהורעמס פון בעלויכטונגס-סטאנציען האבען
די דרייענדע רעפלעקטאָרס זייערע גרויסע, בלאהע שטראהלען גע-
ווארפען, בעלויכטען יעדען מאהל אן אנדערען פאליי, וועלכער
האט דאן ווי פון פערעלמוטער אויסגעווייעזען... די גאסען הא-
בען געפינקעלט פון די אונזעהליגע פארביגע פאפיערענע לאנטער-
נען, וואס די מענשען האבען געטראגען, און די רולענדע בע-

לויכטענע טראטוארען האבען זיך גענאסען. ווי פארביגע פארשיי-
דענע שניר קארעלען. . . פון צייט צו צייט איז איבערען טונקעל-
בלאהען הימעל א באלויכטענער ווי א פיעל-פארביגע זומער-פוי-
געלע, עראפלאן דורכגעפלויען, גיעסענדיג א פייערדיגען רע-
גען פון פארשיידענע עדעלשטיינער. . . און די טענער פון מוזיק
האט זיך פון יום-טוב'דיגען ירושלים, ביז'ן הימעל געצויגען, ווי
דער ריח פון בשמים-מזבח. . .

עמיץ האט מיר לייכט א ריהר געטהאן. . . דאס האט די
לעהרערין מיר געווינען, מעהר מיט די אויגען, איד זאל זיך
אבקעהרען, אויפ'ן בית המקדש א קוק געבען. איד האב איהר
האנד גענומען, ניט אויף די קניח צו פאלען. . .

אויפ'ן דונקעל-עמאל-בלאהען הימעל, האט דער הערליכער
בנין פון בית המקדש געשיינט פון פאנטאסטישע פארבען, ווי ער
וואלט אין גאנצען געווען געמאכט פון סמאראנדען געפאסט אין גי-
נאלד. . . די צוויי זייעלען ביז'ן טהיר האבען ווי פאקעלען געלויכ-
טען און דורך דער אפענער טהיר האט זיך געזעהען דער גאנצער
פארגאלדעטער היכל, כרובים, פאלמען און פארציערונגען אויף
די ווענט, דער געשטיקטער פרוכת די גרויסע פארשפרייטע פליג-
לאך פון די פארגאלדעטע כרובים, באלויכטען פון די זיעבענ-רעה-
ריגע מנורות, וואס דארט איז געווען. . .

די צעהן פאנטאנען, וואס זיינען אין ביידע זייטען פון בית
המקדש געשטאנען, האבען אויף איינמאהל גענומען שפריצען אין
דער הויך מיט פארשיידענע פייערען, וועלכע האבען אלס געענ-
דערט זייער פארבען אין פארשיידענע פארבען-הארמאניען. . .
ווי פאנטאסטישע, לויכטענדע, גיגאנטע בלומען-בוקעטען זיי-
נען די פאנטאנען געווען ! בלומען וואס קענען נאך וואקסען אין
גן-עדן געפלאנצט פון כביכול אליין. . .

דער גרויסער פאנטאן, דער ים הנחשת אויף די צוועלף
אקסען, האט אנגעהויבען שלאגען זיינע לויכטענדע וואסערען אין
א פארביג-לויכטענדען בוקעט אין דער הויך און דורך די מילער פון
די אקסען. . . דאס איז געוועזען א הערליכער הימל אין פארבען. . .
פארבען אקארדען האבען זיך איינע נאך די צווייטע געביטען אין א
וואונדערבארען הארמאניע. מען האט געפיהלט אין יעדען פארב
זיין קלאנג. אט זעה איד דעם שרעקליכען גיהנם-פייער : עס פלא-
טערען רויטע פייער-צונגען, עס גיסען זיך און זירען אונטען דונ-

קעל-בלאָהע פייערען. ווי קאָכעדיגע פּעד, און גליהט גרין-געלכע פייער, ווי ברענענדיגע שוועבעל. דער פייער דערגרייכט זיין העכסטען שטופע. גיסט זיך צוריק אויף אונטען ווי אַ וואַלקאָני-שער רענען. די אַקסען, זיינען רויט-בלאָה ווי רשעים אין שרעק-ליכען גיהנום-פייער. אַט לייענט זיך דער פייער, ער ווערט בלאָ-סער, אַ העלע בלאָהליכקייט בעלייכט אַלעס. פון צענטער גיסט זיך אַ פרעהליכע האַרמאָניע צוזאַמען. די אַקסען ווערען פּערעל-מוטער העל, דורכזיכטיג, ווי ליכטיגע פיגורען פון וואַלקענס גע-מאַכט, ווי העלע, דורכזיכטיגע גייסטער. . .

איהר האַנד האָט אין מיין האַנד געציטערט, זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגען, מיט אַ שוואַכע שטימע, ווי אַ הויף פון די לי-פּען, האָט זי געפרעגט :

— פאַר וואָס רופט איהר מיר שולמית, בין איך אזוי שוואַרץ? איך האָב אַ ציטער געטהאָן מיט'ן נאַנצען קערפּער. . . איהר זיסע שטימע האָט מיר ווי פון שלאָף אויפגעוועקט. פאַרוואַנדערט אויף איהר געקוקט. . . מיר האָט זיך געדאַכט, דאָס אין די, אי-מער רוהיגע, פאַר'חלוּמ'טע אויגען, האָט, אויף איין מאָהל, אַ פייערעל אַ גלאַנץ געטהאָן, אזוי ווי עס ווערט אויף אַן אייגענבליק אַ פענסטער באלויכטען אין אַ שלאָפּענדען הויז. . . מיין האַרץ איז מיר באַנייט געוואָרען. . . געפיהלט, ווי איך בין באלויכטען מיט אַ גאָלדענע ליכט. אַ וואַרעמקייט האָט זיך אין מיר צוגאָסען. . . איך האָב איהר האַנד פּעסט געדריקט און אויך שטיל, אַבער, טיעף פון האַרצען, געענטפּערט :

— ווייל איהר זייט אזוי שעהן, מיין שולמית.

זי האָט ניט געענטפּערט, נאָר איהר האַנד האָט געציטערט אין מיין האַנד. . .

איך האָב שוין מעהר אויף די באלויכטענע פאַנטאַנען ניט געקוקט, נאָר איהר געזעהען, איהר העלע, שלאָנקע פיגור, בא-גאַסען מיט וויאַלעטעווען-ליכט פון וועלכען זי האָט אַ פּריש-קינ-דערשען געשטאַלט באקומען. פּלוצלונג האָט זי זיך צו מיר אַב-געקעהרט.

— איהר לאַכט פון מיר, איך בין אויף אייך ברוגז, איך וועל אייך מיין אמת'ען נאָמען ניט זאָגען — האָט זי קינדיש-שטי-פּעריש געזאָגט. אויף איהר לייעבען פנים'על האָט זיך אַ קאָמישע, ביזע גרימאַסע געמאַכט.

— פאר מיר קענט איהר קיין שעהנערען נאָמען נישט האָ-
בען... מײן שעהנע, שוואַרצע שולמית.

— און אייער נאָמען ?

— וועל איהם אַנרופען, ווען איהר וועט מיר אייער ריכטיגען
נאָמען זאָגען.

— גוט, עין תחת עין. איד וועל אייד „גר“ רופען, מײן
ליעבער גר... אָבער איהר ווייסט דאָך פון וואָנעט איד בין. איהר
מוזט מיר אויך זאָגען פון וועלכער לאַנד איהר זייט געקומען.

איד האָב מיר אויף איין מאַהל דערמאָהנט מײן אומגליק,
דאָס איד אַליין קען מיר ניט דערמאָהנען פון וואָנעט איד בין גע-
קומען... אַן אומעט איז אויף מיר אָנגעפאַלען. עס ווילט זיך
קיין וואָרט מעהר ריידען.

אַ פאַר מינוטען קוקט זי אויף מיר ערענסט.

— מען דאַרף ניט — זאָגט זי טרויעריג — נאָר איין זאָך
מוזט איהר מיר זאָגען : פאַהרט מען לאַנג צו אייער לאַנד ? צי
וועט אייד לייכט זיין אַוועקצולויפֿען פון אונז ?

— ניין, איד וויל ניט פון אייד אַוועקלויפֿען... דאָס וועט
אויך ניט זיין אַזוי לייכט... מײן לאַנד לעגט הונדערט יאָהר
רייזע פון דאַנענט...

זי האָט מיר מיט פאַרוואַנדערונג אָנגעקוקט. אַ שעהנעם שמוי-
כעל האָט זיך אויף איהר געזיכט געוועזען און, לאַכענדיג, גע-
זאָגט :

— מײן ליעבער גר. איהר האָט זעהר יונג אָנגעהויבען צו ריי-
זען. פופציג — זעכציג יאָהר פאַר'ן געבורט.

— ליידער האָט מיר פופציג יאָהר געדויערט, ביז איד האָב
פאַרשטאַנען אייער שעהנעם ירושלים צו זוכען, דאָן האָט מיר
מײן גוטער רבי אויסגעלעהרענט קפיצת הדרך צו האָבען, און
איז איין אויגענבליק בין איד צו אייד געקומען.

— דאָן קענט איהר דאָך אין איין אויגענבליק, מיט קפיצת
הדרך, פון אונז אויך אַוועקגעהן. ניין, איד וויל ניט, פאַרגעסט,
וואָס ער האָט אייד אויסגעלעהרענט, בלייבט דאָ, ביי אונז, —
האָט זי שעהמעדיג, מיט אַן אַראַכגעלאָזטען קאָפּ געזאָגט.
— שוין, פאַרגעסען.

דער אַלטער איז צו אונז צוגעלאָפֿען, פרעהליך אויסגעשרייען:
— קינדער, גענוג ! עס איז שוין שפעט, אַ היים, שלאָ-

פען ! מארגען מוזען מיר פאָהרען אין „מגדל“. א גוטע אידעע, פאָהרט ביידע מיט. אייד פּרעג איד ניט. — האָט ער צו מיר גע- זאָגט — איהר זייט דאָך דאָ אַ פּרעמדער, וועט אייד אַלעס אינ- מערעסירען צו זעהען. קענט איהר, גברת, אויך מיטפאָהרען ? איהר האָט דאָך ניט געזעהען דעם חג האורים אויפ'ן כנרת ? פאָהרט מיט, עס איז דאָך יום-טוב.

— ליידער קען איד ניט פון „גן“ אוועקפאָהרען. מיר זיי- נען אציטער ווייניג לעהרערינס געבליעבען. פיעל מאַכען איצ- טער זייער פּעריען. איד וואָלט גערען מיטפאָהרען. דאָנקע זעהר, אדוני.

— שאַדע. אייער אַדרעסע ? — האָט ער זיך צו מיר גע- ווענדעט — מאָרגען פריה, קום איד צו אייד, איצטער וועט איהר, די גברת באַגלייטען און מיר, קינדער, אַ היים, — האָט ער זיך צו זיינע זיהן געווענדעט.

איד האָב איהם די אַדרעסע געגעבען, הערצליך באַדאָנקט, גע- זאָגט אַלעמען, שלום.

— שלום ! — האָבען זיי אַלע דריי אויסגעשריהען און פאַר- שוואַנדען אין געדיכטען פובליק, וואָס האָבען אויך געאייילט אַהיים צו געהן.

— געהען מיר בעסער צו-פּוס ? — האָט זי מיר געפּרעגט. — עס איז אזוי שעהן באַלויכטען, קיהל — זי האָט אַ ציטער, ווי פון קעלט געטהאָן.

איד האָב איהר מיין אַרעם געגעבען, און ווי זיך צו פאַר- ענטפּערען, געזאָגט : — עס געהען אזוי פיעל מענשען. איד קען אייד נאָך פאַר- ליערען.

אייניגע מינוטען זיינען מיר שטיל געגאנגען. זי האָט קיין וואָרט גערעדט, נאר אַלץ פּעסטער מיין אַרעם געהאַלטען, ווי אַ מיעדע אויף מיר זיך אַנגעהאַנגען. די שטילקייט האָט מיר גע- דריקט. איד האָב געזאָגט :

— עס איז שוין קאַלט ביי נאַכט.

— יא ! — האָט זי פאַרטראַכטערהייט, ווי מיר ניט הע- רענדיג געענטפּערט.

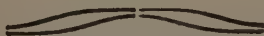
מיר זיינען אויף די אַליען, ביי די וואַסער-ציסטערען אַרויף, דאָרט זיינען ווייניגער מענשען געגאנגען. מיר איז שווער געוואָ-

רען איהר שווייגען. איד האב געוואלט הערען איהר קול, זיך איבערצייגען, דאס זי איז ניט אין סעריעז אויף מיר ביזן פאר דעם, וואס איד האב איהר ניט געקענט מיי נאָמען זאָגען, ניט פון וואָנען איד בין געקומען. באַשלאָסען איהר דעם ריינעם אמת צו דערצעהלען. . . אָבער קיינע ווערטער ניט געפונען ווי אָנצו-הויבען. זי איז אַלץ שטיל געגאנגען געבען מיר, אַלץ פעסטער זיך צוגעטוליעט, עטוואָס ציטערענדיג, מיט אַראַבגעלאָזטען קאָפּ, ווי זי וואָלט מורא האָבען אויף מיר אַ קוק צו געבען איד האָב אין האַרצען, אויף איין מאַהל געפיהלט אַ ניי-געבאַרענעם שמערץ, וואָס איד האָב נאָך זיין נאָמען געוואוסט. . . איהרע ליכטיגע אוי-גען געוואָלט זעהען. איבערלייענען אין זיי, וואָס זי קלעהרט ווע-גען מיר. . . שטיל, קוים וואָס די ליפען באַריהרט, מעהר מיט'ן האַרצען, איהר געזאָגט :

— הויב אויף ריינע אויגען אויף מיר, מיין ליכע שולמית. זי האָט ווי געהערט, אין גאַנצען אַ ציטער געטהאָן און אַ פאַר גוטע, ליכע אויגען האָבען מיט אַ ליכטיגען פייערעל מיר גלייך אין נשמה אַריינגעקוקט. . . איהרע קינדערשריינע ליפען האָבען זיך לייכט באַוועגט, ווי זי וואָלט עטוואָס זאָגען. איד האָב אָבער קיין וואָרט געהערט. . .

מיר זיינען צום באַלויכטענעם טהויער פון „גן" צוגעגאנגען. פיעל מענשען זיינען ביז'ן טהויער געשטאַנען. געקוקט אויף די באַלויכטענע שטאַרט, וועלכע עס האָט פון דאַנענט הערליך אויס-געזעהען. זי האָט מיר איהר צאָרטע האַנד געגעבען, וועלכע האָט אין מיין האַנד געציטערט, געברענט, ווי פון היץ. און איהרע גרויסע אויגען האָבען אין שאַטען פון איהר ברייטע הוט, צו מיר געלויכטען. איד האָב מיינע ליפען צו איהר האַנד צוגעלעגט און אָנגעברענט.

— קוש מיר אין די ליפען. איד ליכע דאָך דיר — האָט זי שטיל געזאָגט. און פאַר אַלעמען אין די אויגען, מיר פעסט אַרומ-גענומען, וואָרעם, גלייך אין די ליפען, אַ לאַנגען, פעסטען קוש געגעבען. אויף איין מאַהל זיך אַרויסגעריסען אַהן „שלום" צו זא-גען, אין טהויער אַריינגעלאָפּען.

די גאנצע נאכט נאך דעם, שלעכט געשלאפען. א גרויליכער, שווערער קאשמאר פון א משוגע'נעם, האט מיר אין חלום גע-
 דריקט... זיך אלץ גע'חלום'ט, וואס מיט מיר איז געווען מיט
 הונדערט יאהר צוריק... איד האב מיר יעדער מאהל מיט שרעק,
 באדעקט מיט קאלטען שווייס, אויפגעכאפט, אין מיטען אויפ-
 כאפען אלעס פארגעסען, וואס עס האט זיך מיר גע'חלום'ט...
 עס איז נאך גבעליעבען א געפיהל פון עטוואס שרעקליכעם, פינ-
 סטערע-שווערעס, וואס איד האב נישט געקענט אַרונטערוואַר-
 פען פון זיך... ווייטער איינגעשלאפען, ווייטער — דער זעל-
 בער חלום, ווייטער אהן כחות זיך אויפגעכאפט... אזוי די
 גאנצע נאכט. ביי'ם ענדע: אין חלום געפיהלט, דאס עס איז
 נאך א חלום... געטראכט, שלאפענדיג, „איד מוז זעהען צו
 געדענקען, ווען איד וועל מיר אויפכאפען...“ אויפכאפענדיג
 איז אלץ ווי א טהוי צושוועכט געווארען...

עס האט גענומען טאגען. אין צימער איז העלער געווארען פון
 די בלאהליכע מאַרגענ-ליכט, פון מיינע, ניט פארהאנגענע, פענ-
 סטער. עס האט זיך געהערט א גערויש פון אן אויטא. מען מוז
 שוין די גאסען באניסען. עס קלינגט אומרוהיג א וועליסאפעדיסט.
 פון די בערג הערט זיך א לאנגער פייפען פון באה... .

— איד וועל שוין ניט קענען מעהר שלאפען — טראכט איד
 מיר. גענומען איז בעט דעם פאק ניט געענדיגטע צייטונגען, אָבער
 ניט געקענט לעזען. דערמאהנט זיך דעם פארגאנגענעם טאָג. דעם
 קאמפף וואס איד האב געזעהען... דעם נשיא... שמחת בית
 השאבה... די פאנטאנען... און די לעהרעריז... האב דער-
 פיהלט איהר ווארעמען קוש אויף מיינע ליפען...

א ליכטיגע פרעהליכקייט האט מיר אין גאנצען דורכגענומען.
 ראביי א ניט אנגענעהמער געדאַנק... זיך ניט גוט מיט איהר
 באגאנגען: פאר וואס איהר ניט געזאגט דעם גאנצען אמת ווע-
 גען מיינ פארגאנגענהייט? — אָבער וואס קען איד איהר זאגען —

האב איד איז געדאנקען זיך פארטהיידונג. — דאס איז דאך אזא משונה'דיגע זאך, קיין מענטש וועט דאך מיר ניט פארשטעהן, ניט גלויבען. איד אליין ווער דאך שיעור ניט משוגע, ווען איד נעהם קלעהרען וועגען דעם. גענוג ! שוין איין מאהל זיך באשלאסען ניט צו קלעהרען וועגען מיין פארגאנגענהייט. מען טהאָר וועגען דעם ניט קלעהרען. .. א מאַרנע זאך, איהר פארגאנגענהייט ווייס איד אויף ניט. ווער איז זי ? ... ווי אלט איז זי ? ... איי-ניגע און צוואנציג ? ... אפשר שוין די גאנצע דרייסיג ? ... צייטענווייז האָט זי פאר'חלום'טע, טרויעריגע אויגען, געמוזט שוין פיעל איבערלעבען. אָבער פרישע, קינדערישע-דיינע ליפען. ... איז זי שוין פארהייראט ? ... אפשר שוין א מוטער ? ... דער לעהרער האָט דאך מיר געזאָגט, דאָס דאָ הייראטען מיינלעך צו זעכצן יאָהר. וואונדערבאר, וועגען אַלץ ביי איהם געפרעגט, מיר איז שוין אַלעס באַקאנט פון זייער לעבען און אָרדנונג, אָבער ווייס גאר ווייניג וועגען זייער באַציהונג פון מאַן און פרוי. ווי איז זייער פאַמיליע-לעבען ? ... ווי האָבען זיי די שווערע פראָב-לעמא איינגעאַרדענט ? ... געוויס האָבען זיי אויף אַזוי קלוג און נאַטירליך, מיט'ן ריינעם אמת איינגעריכט, ווי זיי האָבען אַלץ אין זייער אמת'ען לעבען געמאַכט, דערמאָהנט זיך מיין גע-שפרעך מיט רבי אלישעב'ן. קיין פאַלשקייט איז אין מייןע גע-פיהלען צו די לעהרערין ניטא — האָב איד ווייטער געטראַכט — מיין האַרץ איז מיט איהר איצט דורכגעדרונגען מיין נשמה מיט איהר פול. איד זעה מיין לעבען און גליק נאָר אין איהר. צי וואָס גריבלען זיך, קלעהרען וואָס איז מיט מיר פריהער געווען, וואָס קען שפעטער זיין ? ... איז דען ניט גענוג, דאָס איצטער אין זי ביי מיר די איינציגע און טהייערסטע אין לעבען ? ... און זי ? ... ווייטער געפיהלט איהר קוש אויף מייןע ליפען. ...

ליכטיגע בילדער האָבען זיך גענומען פאַר מייןע אויגען טראָג-גען, גאר ניט באַמערקט, ווי איד בין איינגעשלאָפען.

— אַדון בן פלא, אַדון בן פלא ! אויפּוואַכענדיג געהערט, זיך גיך אַוועקגעזעצט און געקוקט אויף אַלע זייטען אין ליידיגען צימער. שטיל. געגלויבט, דאָס האָט זיך מיר אויף אין חלום געדאַכט, געוואַלט זיך שוין ווייטער לייגען, אין דעם אויגענבליק, הינטער מיר אַ דייטליכע שטימע געהערט :

אַדון בן פלא, איהר שלאָפט נאָך ?

זיך גיך אומגעקעהרט, דערזעהען איבער מיין קאפ א
בליציגען מעשענעם רעהר, זיך דערמאָהנענדיג, דאָס מען רופט
מיר בן פלא, אין רעהר אַרײַן, הויך געענטפערט :

— ניין שוין אויפגעשטאַנען. ווער איז דאָרט ?

— עמרם. קען איך צו אייך אַרױפגען ?

— בכבוד, ערוואַרטע אייך — און גענומען זיך אַנטהאַן.

א פרישער, א ליכטיגער איז עמרם מיט א גרויסען בוקעט
אַרײַנגוקומען.

— שלום, זייט איהר גוט געשלאָפּען ? א, ווי פיעל ציי-
טונגען ליגען ביי אייך אין בעט. איהר האָט געמוזט די גאַנצע
נאַכט לייענען, דאָריבער זייט איהר אַזוי שפּעט אויפגעשטאַנען.
איך האָב איצט מיט'ן טאַטען דורד'ז טעלעפאָן גערעדט — האָט
ער זיך אַליין איבערגעשלאָנען — מיר וועלען גלייך גיט פאַהרען,
אפשר נאָך מיטאַג. אין דעם איז שולדיג די חברה פון אלישוב'ן.
איך בין אין „גן“ געקומען זיי אַבנעהמען, האָבען די אַלע דריי,
ווי זיך פריהער צונויפגערעדט, ענטזאָגט צו פאַהרען : ווילען
בעסער אויף זייער חגיגה אין „גן“ זיין. . . מיין ברודער וועט פון
דעם צופריעדען זיין. ער זאָגט : דאָס עלטערען פאַרדאַרבען קליי-
נע קינדער. נאָר די שוועגערין וועט האָבען צער. . . זי לייעבט
זיי שרעקליך. איין מאָהל שוין א גאַנצען „זמן“ אין „גן“ געוואָהנט,
א לעהרערין דאָרט געוואָרען. איהר ווייסט ? — האָט ער שטיל,
ווי א סוד, געזאָגט — אין „גן“ איז מען גיט צופריעדען ווען מען
קומט די קינדער אויף יום-טוב נעהמען. זיי זאָגען : מען פאַר-
בייט זיי. מען בריינגט זיי אַב צוריק קאַפּריזנע ענאַאיסטען. זיי
אַליין מאַכען אַלעס, דאָס די קינדער זאָלען אויף יום-טוב גיט
וועלען פון „גן“ אַוועקגעהן.

— פאַר וועמען טראָגט איהר דאָס אַזוינע שעהנע בלומען,

אויף פאַר א שעהנע דאַמע ?

— געוויס, דאָס איז דאָך פאַר אייער נעכטיגע שעהנע לעה-
רערין. קען איך דאָס ביי אייך, פאַר איהר איבערלאָזען ? איך
האָב איהר אין „גן“ גיט געפונען. איהר האָט, דאַכט זיך, איהר
אַנגערופען שולמית ? אין דירעקציע האָט מען מיר געזאָגט, דאָס
עס גיט איצטער ביי זיי גיט א לעהרערין שולמית. עס איז דאָ
שולמית אפילו צוויי, נאָר יענע האָבען שוין מיט דריי טעג צו-

ריק אורלויב גענומען איבער די יום-טובים, זיינען אוועקגעפאָה-
רען... ווי רופט מען אייער לעהרערין ?

— דוכט זיך שולמית, אפשר א טעות, מיר האָבען זיך
נאָר פאר-געסטערען צופעליג באַקענט.

— אַזוי ? איך האָב געגלויבט דאָס איהר זייט שוין אַלעמ
באַקאַנטע. דער טאַטע זאָגט : איהר מוזט קרובים זיין, ער האָט
ביי אייך עהנליכקייט געפונען.

איך האָב גאָר נישט געענטפערט :

ער איז א פאָר מינוטען געשטאַנען און געזאָגט :

— מיר זעהען זיך אַלע צום מיטאַג. דער טאַטע וועט אייך
שוין זאָגען. ווען מיר פאָהרען, שלום !

איך האָב זיך געוואָשען, צום „כל רכפין“ געאיילט, דער-
מאַהענדיג, דאָס אין ירושלם מוז מען אָב היטען פת שחרית צו
עסען... פון דאָרטען בין איך אין די שאַטענדיגע אַלעע גע-
בען די וואסער-ציסטערנע געגאַנגען, טאַמער וועל איך מיין שולמית
זעהען... זי איז צווישען די שפאַציערענדע נישט געוועזען. לאַנג
בין איך היז און צוריק געגאַנגען. נאָך לענגער אויף א באַנק גע-
זעסען. אין יעדע צאָרטע פרוי זיך איינגעקוקט, די, וועלכע מיין
האַרץ האָט געזוכט איז ניט געווען... א מיעדער בין איך צו-
פוס, לאַנגזאַם געגאַנגען מיטאַג עסען, וואו איך האָב געדאַרפט
די פאַמיליע בן אוריה טרעפּען.

אויפ'ן וועג איז מיר דאָס נאַרישע בוקעט פון זינען נישט
אַרויס. — זיי האָבען זיך נאָר מיט איהר איצטער באַקענט, קוים
א פאָר ווערטער גערעדט. מיר האָט זי דאָך אויפ'ן קבלת פנים
אַזוי פריינדליך אַלעס ערקלעהרט, אַזוי לייעב איינגעלאָדען איך
זאָל צו שמחת בית השאבה איהר גאָסט זיין. מיר איז אפילו אין
זינען ניט געקומען איהר בלומען צו בריינגען ? דאָך געקענט זעהן,
דאָס דאָ לייעבען די דאַמען בלומען, אַלע פרויען אויפ'ן גאָסט מיט
בלומען, ווי האָב איך דאָס אַליין ניט פאַרשטאַנען ? זי מוז
מיר פאָר א וואַרוואַר רעכענען. — איך האָב מיר דערמאָהנט זייערע
דעליקאַטע באַהאַנדלונגען, זייער אמת'ע אַריסטאָקראַטישע רז-
היגקייט. דאָכט זיך אַלס איינפאַך אַהנע צערעמאָניע, אָבער וואָס
פאָר א טיפּע איידעלקייט לייעגט אין זייער באַהאַנדלונג געגען דעם
צווייטען. ווי עהרען זיי יעדען מענשען, ווי שעצען און היטען
זיי יענעמ'ס פרייהייט, ווי פרעהען זיי זיך א צווייטען א פאָר-

געניגען צו מאכען... גוט איז צווישען אזעלכע מענשען צו לע-
בען ! און ווייטער איהר ווארעמען, ריינעם קוש אויף מיינע לי-
פען געפיהלט. גאט, ווי שעהן זי איז ! די אויג ניט אבצוריי-
סען. איד ווער באדעקט מיט א וואלקען פון איהרע שטראהלענדע
שעהנהייט ; ווער דערטרונקען אין שעהנהייט, צירגעה, פיהל זיך
ניט מעהרער... מייז הארץ איז מיר מיט א ווארעמקייט פול גע-
ווארען. איז מייז קערפער איז א נייעם לעבען אריין... איד האב
ענערגיש מיט פעסטע טריט מייז וועג ווייטער געמאכט, נע-
טראכט וועגען מייז נייעם לעבען וואס איד וועל אנהויבען.

— אדון בן פלא ! — האב איד א באקאנטע שטימע הינטער
זיך געהערט. האב מיר געשווינד אבגעקעהרט. נעבען אריינגאנג
פון „כל דכפיו“, איז אן אויטא, די פאמיליע בן אוריה געזעהען.
ביז צו זיי צוגעגאנגען.

— וואו זייט איהר דאס אזוי גיך געלאפען — האט מיר דער
אלטער געפרעגט — איד וועל אייד פארשטעלען, מרים, מייז
שנור — האט ער מיר אויף א בלאסע, צארטע פרוי געוויזען —
און אט, איהר זוהן מתתיה, מייז אינגסטער אייניקעל — האט
ער מיר אויף א צוויי-יעהריגען, דיקען, מיט רויטע בעקעלאך,
קינד געוויזען.

— נו, מתתיה, גיב דעם אנקעל שלום.

— דער קינד האט אויף מיר שעהמעדיג געקוקט מיט זיינע
קלוגע אויגעלאך פון אונטערען בולט'ן שטערען, לאנגזאם מיר גע-
נעבען זיין דיקע הענטעלע.

איד האב איהם אויפ'ן האנד גענומען, געקושט זיינע זיידענע
הערעלאך, געזאגט זיין מוטער :

— איד ליעב אזעלכע קינדערלאך. עס איז דא וואס אין
האנד צו נעהמען, סקולפטורא.

אויף די מוטערס בלאסע לאפען, האט זיך א שוואכער שמייד
כעל געוויזען.

— גאר, ווי דער טאטע, אבער, קעהרט אום די שטוב קא-
פּוּיר.

— זארג ניט, מייז קינד, — האט דער זיידע, גליקליך, גע-
זאגט — ער וועט שוין דעם ערשטען פרייז נעהמען, וועט דא-
ביי אויך א רבי זיין, ווי זיין טאטע.

— נו, נו, נאָר ניט קיין באקטעראאלאג, בעסער אַ סקולפּ-
טאָר, ווי זיין אַנקעל, עמרם.

— וואָס ווילסטו דו זיין, ווען דו וועסט גרויס ווערען, מתתיהו?
האַט דער פאָטער מיט אַ קאָמישע ערענסטקייט, ביי'ן זוהן גע-
פרעגט.

— אַ אַנקעל חיים. איך וויל אויף אַן אייזעל רייטען. — האָט
דער קליינער, אויך סעריאָז געענטפערט.

אַלע האָבען זיך צולאָכט. מיר ערקלעהרט, דאָס דער אָנ-
קעל חיים איז זייערער אַ שכן, אַן אַלטער גערטנער, וואָס בריינגט
זיי גרינס אויפ'ן אייזעל. . . אין דעם גוטען שטימונג זיינען מיר
צום טיש געגאַנגען.

ביי'ן עסען האָט דער אַלטער דערצעהלט דעם גאַנצען רייזע-
פלאַן. פון ירושלים ביז יפו וועלען מיר פאַהרען מיט'ן אויטאָ.
איהר וועט זעהען די וואונדער פון אונזערע אַגראָנאָמען. אין יפו,
נעכטיגען, פאַרבלייבען ביז פיער אַוהר, נאָכמיטאָג, צו זעהען
דעם דאָק, אקוואַריום, מקוה ישראל און אַנדערע. נאכדער, מיט'ן
שיף ביז חיפה. פון ווייטען וועלען מיר די האַפּען „עטלית“,
„קדימה“ און אַנדערע זעהען. נאכטען אין חיפה. פאַרבלייבען ביז
מאָרגען נאָך מיטאָג. אַלעס דאָרט זעהען. נאכדער, מיט'ן באַהן,
דורכ'ן גאַנצען „עמק יזרעאל“, ביז'ן שטאָדט „צמח“. דאָרטען
אויך נאכטען. דעם גאַנצען מאָרגענדיגען טאָג באַקוקען די באַריהם-
טע קאַנסערווען און סיגאַרען פאַבריקען. ווען עס וועט צייט בליי-
בען, באַזוכען די אומגעגענדען. ביי נאכט, מיט מאָנדרליכט, ווע-
לען מיר מיט'ן ראַמפּפער פאַהרען איבערען ים כנרת ביז „מגדל“.
צו זעהען ביי נאכט פון שיף די פראַכטפאַלע ישטאָרט טבריה מיט
איהרע באַריהמטע וואַרעמע בעדער, ווילא'ן און האַטעלען, איז
ווערטאָ צו וואַרטען דעם גאַנצען טאָג. איז מגדל געהען מיר אין
„גן“ זעהן זפּריה'ן — דאָס איז זייערע אַ מיידעלע — האָט ער
מיר ערקלעהרט, ווייזענדיג אויף זיין עלטערען זוהן מיט די שנוּר. —
פאַרבלייבען דאָרט איבער שמיני עצרת, וועלען זעהען דעם באַריהם-
טען חג האורים אויפ'ן כנרת. נאָך יום-טוב פריה פאַהרען מיר מיט'ן
שנעלצוג צוריק אין ירושלים און צו מיטאָג וועלען מיר שוין דאָ וויי-
טער זיצען.

זעלבסטפאַרשטענדליך, דאָס מיר איז געבליעבען איהם נאָר
צו באַדאַנקען.

אין א האלבע שטונדע שפעטער זיינען מיר שוין אויפ'ן לאַג-גען גאלה-בילוואַר געפֿאָהרען. פֿאַרביי דעם אַרבייטער-קוואַרטאַל. רעכטס, אויף דעם באַרג האָב איך געזעהען די גלאַז-פֿאַלמען פֿון „אַשל אַברעם". לינקס, האָט זיך פֿון ווייטען אויפֿ'ן האַריזאָנט געזעהען די פֿאַרגאַלדעטע זיבען-רעהריגע מנורה פֿון „מנורה-טהעאָ-טער". איבעראַל איז געווען שעהגע געביידען אַרום בוימער באַ פֿלאַנצט. וואָס ווייטער איז די געביידעס שיטערער געוואָרען, די פֿלאַנצונגען מעהר. די הויכע בערג זיינען אין טעראַסען געווען, אַזוי ווי גיגאַנטע טרעפֿ אויפֿ'ן הימעל אַרויפֿצוגעהן. אונטען מיט וויינגערטנער, פֿרוכט-בוימער, געמייזע-גערטנער און העכער, אויל-בערט- און באַקסער-בוימער. פֿון צייט-צו-צייט, גאַנצע גרופֿען און שורות ציפֿרעסען, וועלכע האָבען דעם לאַנדשאַפט אַ רהיגען, טרוימערישען שטימונג צוגעגעבען. . . מיר זיינען די אינדוסטריע-לע גארטען-שטאָרט „מוצא" דורכגעפֿאָהרען. זי האָט זיך אין גאַנצען געבאָדען אין פֿלאַנצונגען. בן אוריה האָט מיט'ן האַנד געווייער-זען : — זעהט, דאָ רעכטס, אויפֿ'ן באַרג, דאָ געפינט זיך די זומערדיגע, „ערהיילונגס-הייווער" פֿון „תּחנת הבריאות". די וויי-טערדיגע — האָבען זיי אין יריחו און ביי'ן ים כּנרת. דאָ איז דער באַריהמטער היסטאָרישער גאָרטען. יעדער בוים איז פֿון אונזערע באַריהמטע מענער אין דער צייט פֿון אונזער רענעסאַנס, געפֿלאַנצט. אויך דער אונשטערבליכער דאָקטאָר הרצל, האָט אַ ציפֿרעסע דאָ געפֿלאַנצט. ער האָט מיט זיין בוים געהאַלפֿען, דאָס פֿלאַנצען איז ביי אונז אַ קולט געוואָרען. יעדער קינד פֿלאַנצט דאָ אין פֿלאַנ-צונגס יום-טובַ חמשה עשר בשבֿט אין זיינע שוהל יאָהרען ניט וויי-ניגער ווי אַ בוים אין יאָהר. זיי האָבען ניט ווייניג מיטגעהאַלפֿען אָט די אַלע בערג — האָט ער ברייט, מיט'ן האַנד געווייעזען. — צו פֿאַרפֿלאַנצען.

— מיר וואונדערט ווי דער רעגען וואַשט ניט אָפּ די טערא-

סען ?

— באַמערקט, דאָס פֿון יעדען באַרג געהט עס ווי שטראַהלען ביו'ן אונטען. דאָס איז גראַבענס, ספּעציעל געמאַכט צוליעב די שטאָרקע רעגענס, וואָס מיר האָבען דאָ, די וואַסער זאָל אַראָב-געהען. אונטען, די וואַדים, דאָס הייסט, די טהאַל-טייכעלאַך, האָבען מיר רעגולירט. איז אנדערע ערטער באַסיינען געמאַכט, עס זאָל ניט אַזוי גיך שטראָמען. די וואַסער אָהן נוצען ניט אַוועק-

געהעז. איבערהויפט צוליעב די פיעל פלאנצונגען און טעראסען, רעגענט עס רעגעלמעסיגער און דאס וואסער בלייבט מעהר אויפ'ן ארט. דאס האט אויך געמאכט אן ענדערונג צום גוטען. אויף דעם קלימאט פון ארץ-ישראל.

אונזער אויטא איז געלאפען אויפ'ן גלאטען וועג באפלאנצט פון בידע זייטען מיט בוימער, איבער די בערג פון יהודה. דער וועג איז אין זיג-זאגען געגאנגען. יעדער אויגענבליק האט זיך א נייער, הערליכער לאנדשאפט פאר מיינע אויגען געעפענט, מיט שטערט און וועלדער אין פערסעפקטיוו... גאנץ אויבען, אויף די בערג איז נאך ניט פארפלאנצט געווען. בן אוריה האט מיר באמערקט: — דאס איז נאך אן ארכייט פאר אונזערע אייניקלאד, אונזער לאנד קען אין גאנצען פארפלאנצט ווערען, אפילו די דיונעס ביי'ם ים. איהר וועט זעהען, וועלכע שעהנע וועלדער מיר האבען פון א טהייל די דיונעס, געמאכט! אט גלייך, ווען מיר וועלען אויף דעם שפיץ בארג ארויפפאהרען, וועלען מיר דעם גאנצען „עמק השרון“ זעהען ביז'ן ים, דאן וועט איהר די וועלדער אויך זעהען. איהר זעהט? — האט ער מיר מיט'ן האנד געוויזען, און האט דעם אויטא אבגעשטעלט.

איד בין אויפגעשפרונגען. אזוי ווי יעמאנד וואלט מיר אויף איין מאהל איבערראשט. און ריכטיג, קיין גרעסערער איבער-ראשונג האט דאס, וואס איד האב דערזעהען, נישט געקענט זיין... פאר מיינע אויגען, האט זיך א פאנאראמא געעפענט. ברייט איבערען גאנצען האריוואנט, העל דורכזיכטיג, ווי א מי-ראז' אין מרבר... א בילד געמאהלט פון לעבען גאט אליין, פון לופט און ליכט. די איידעלסטע פארבען פון זיין רעגענבויגען, האט ער אין דעם בילד אריינגעגעבען.

אלע זיינען שטיל געזעסען. ניט געוואלט מיר שטערען. ביי'ם ענדע, האט עמרם ביי מיר געפרעגט:

— אדון בן פלא, קענט איהר די בילדער פון רבי יהודה הורחי? נאך ביי הורחי'ן זעהען מיר אזעלכע ברייטע האריוואנט-טען, אזוי פיעל לופט, ליכט און, אויב מען קען אזוי זאגען: „קאלאריט אהן פארבען געמאהלט“. דעם פאריגען יאהר איז ביי אונז געווען די אויסשטעלונג פון באריהמטען ענגלישען מאהלער, דער גרויסער טורנער. מען האט זיינע בעסטע בילדער, וואס עס געפינט זיך אין לאנדאנער מוזיאוים, אויסגעשטעלט. איד' מוז

אָבער זאָגען, דאָס אונזער הורחי האָט איהם פיעל אַריבערגעשטייגט. אמת, דאָס טורנער האָט געאַרבייט מיט מעהר ווי הונדערט יאָהר צוריק, זיינע בילדער האָבען געקענט אין דער צייט דנקעלער ווע-רען, אָבער דער גייסט דער קוק פון קינסטלער אויף די נאָטור, האָט זיך דאָך ניט געביטען ? ביי טורנערען זיינען די ווענעציאַ-נישע בילדער, ווי אַן ערענסטער ענגלענדער באַוואונדערט אַ שעהנע ווענעציאַנקע : מיט זיין קינסטלערישע אויג זעהט ער פרעמדע, אומבאַקאַנטע פאַר איהם, שעהנהייטען... אונזער הורחי, זעהט אין ירושלים-פאנאראמען, כנרת-בילדער, מיט'ן אויג פון האַר-צען. ירושלים איז איהם ניט אַ פרעמדע, זי איז זיין טהייערע גע-ליעבטע. ער קושט איהר אויס אַלע גליעדער. זיינע בילדער זיי-נען זיין שיר השירים פון טיעפען האַרצען, דאָריבער פרעהט אונ-זער האַרץ, קוקענדיג אויף זיי. דאָס זאָג איך ניט נאָר מיין מיי-נונג, דאָס האָב איך אַליין, געהערט פון רבי מנשה'ן אַליין ! רבי מנשה בן יהושפט האָט אַזוי געזאָגט, ווען ער איז אויף טורנער'ס אויסשטעלונג געווען — האָט ער מיט אַ באַזונדערען יראַת הכבוד, דעם נאָמען, רבי מנשה, דערמאָהנט.

אונזער אויטאָ איז ווייטער אויפ'ן גלאַטען וועג געלאָפּען. די הרי יהודה דורכגעשניטען, איבערען עמק השרון זיינען מיר גע-פאָהרען.

— זעהט, רעכטס, אויפ'ן האַריזאָנט, אויף די בערג דאָס איז אונזער באַריהמטער הערצעל-וואַלד. — האָט מיר בן אוריה גע-וויזען אויף די וויאַלעט-ראַזליכע בערג פון דעם זון-אונטערגאַנג. זיי האָבען זיך פאַראייניגט מיט דעם בלאָהליכען וואַלד אויף די דיונעס, וועלכע איך האָב אַנטקעגען מיר אויפ'ן האַריזאָנט גע-זעהען. איבער זיי האָט זיך אַ בלאָהליכע ליניע פון ים געצויגען. די בערג מיט די וועלדער האָבען ווי אַ הערליכע באַרדירע, אַרומ-גערינגעלט דעם עמק השרון, וועלכער האָט ווי אַ פראַכטפאָלער טע-פיד אויסגעזעהען : רייען בומער און פאַרשיידענע ליניען האַ-בען דעם גאַנצען, פלאַכען פלאַץ, ווי אַראַבעסקעס צוטהיילט. די גרופען הייזער אַרומגערינגעלט מיט פאַרשיידענע פלאַנצונגען, זיי-נען ווי בוקעטען פאַנטאַסטישע בלומען געווען... צווישען זיי האָט זיך ווי אַ שלאַנג געצויגען פון ווייטען אַ קייט מיט וואַגאַנעס. אויף די צושפרייטע געל-רויטליכע וועגען זיינען, ווי קינדער-שפיעל-צייג אויטאָס, וועגען, רייטער און וועלאַסיפערען, פינקלענדיג,

געלאפען. צווישען די גערטענער, אויף שמאלע שטענעלאך, האָ-
בען געבליסצעט פון זון אונטערגאנג די העלע קעפּיעס פון די אַר-
בייטער און אַרבייטעריגען, וועלכע זיינען אַ היים געגאנגען. אי-
בער אונזערע קעפּ, האָבען, ווי ווייסע טויבען עראָפלאַנען גע-
שוועבט, פון צייט-צו-צייט האָט אַ בלישצע געטהאָן, ווי אַ שטע-
רען, די מעטאַל טהיילען.

— רוהע, יעדער געהט צו זיין היים, נאָכ'ן אַרבייטס-טאָג, —
האַט מיר רבי אלישוב, וואָס איז געגען מיר געזעסען, געזאָגט.
מיר האָט זיך פאַרבענקט אָן אַ היים. . .

אַן עראָפלאַן איז ניעדעריג פאַרבייגעלאָפען, דער פליגער, האָט
באוועגט מיט אַ פיעלפאַרביגען פאַן, יעמאַנד אַ צייכען געגעבען. . .
איד האָב געפיהלט דאָס איד פליה דאָס, פון ירושלם פליה איד,
וואו איד האָב דעם גאַנצען טאָג געאַרבייט, פליה צו זיך אַ היים.
ווי אַן אַדלער, באַקוק איד פון אויבען דעם גאַנצען געגענד, זוף
מיין הויז, מיין רוהיגען, וואַרעמען נעסט, איהם דערקענט, יא,
אַט בליצט זיין פאַרגאָלדעטע מנורה אויף דעם טהורעם. . . יעד-
מאַנד אין ווייסען שטעהען אויפ'ן פלאַכען דאָך. . . לאָז מיר נישט
דערינער אַראָב, דאָס איז אַ יונגע פרוי מיט צוויי קינדערלאַך, איי-
נעם אויפ'ן האַנד. באַוועג מיט'ן פאָהן צו זיי, באַמערקען מיר,
די פרוי הויבט דאָס קינד צו מיר, שרייט: שלום אבא! די
קינדערס קולכ'עלאַך העלפען אונטער זייערע פרעהליכע, לוכטיגע
שטימען ציהען זיך אין דער הויך צו מיר, גלייך אין האַרצען אַרײַן...
אין דער פרוי, די לעהרערין פון גן-עדן דערקענט. . .

אין האַרצען ווערט פול מיט אַן אונענדליכע בייגמענים. אַ
בייגמענים וועגען עפעס ניט דערגרייכבאַרעם, אייביג ציהט צו
זיך און ניט צו קריגען. . . שעהנעם, ליכטיגעם, אָבער ווייטעם. . .
וועגען וואָס מען קען מיט ווערטער ניט דערצעהלען. . .

— אַט דאָ איז די שעהנע שטאָדט „רמלה“, — האָט מיר
בן אוריה איבערגעשלאָגען מיינע געדאַנקען. ווייטער גענומען קו-
קען אַרום זיך, ווייטער ניט געקענט מיינע אויגען אַברייסען פון
די שעהנע בילדער, וועלכע עס האָט זיך יעדער אויגענבליק אַנט-
פלעקט פאַר מיינע אויגען.

— רמלה ליעגט צווישען איילבערטען. דאָס איז איהר בוים.
דאָ קענט איהר זעהן גאַנץ אלטע איילבערט-בויםער, די שארית
הפליטה, וואָס איז געבליעבען פון די וועלט-קריגען, ווען מען האָט

פון גאנץ ארץ-ישראל אויסגעהאקט כמעט אלע בוימער צום הייצען פאר די אייזענבאָהן, וואָס האָט געפיהרט מענשען צו דער שחיטה. ווייטער, הויבט זיך אָן די באַריהמטע יפו'ער אראנזשען און אתרוגים גערטנער. איצטער איז די צייט פון אתרוגים צום רעליגיעזען צוועק. מען געהמט זיי אַרונטער נאָך כמעט גרינע, כדי מען זאָל זיי קאנען שיקען אין די ווייטעסטע מדינות. מען שיקט זיי פון דאנען אין די מיליאנען אין קליינע, ספעציעלע געמאַכטע, פאַרציערטע קעס-טעלאַד, צו אלע אידען אין דער גאַנצער וועלט, אויף סכות. דאָס איז זייער ליבערער גרוס, וועלכע זייער מאַמע שיקט זיי פון אלטען היים. אין „הרצליה“ געפינט זיך אַ גרויסער „בצלאל-אַרטעל“ פון מעטאַל-אַרבייט, זיי מאַכען דאָס די קעסטעלאַד. יעדער יאָהר, אַ נייער מאַדעל. איד האָב אין קיעוו ביי מיינעם אַ גוטען פריינד געזעהען אַ קאַלעקציע מעהר פון דרייסיג קעסטעלאַד, זיין פאָטער האָט דאָס נאָך אָנגעפאַנגען צו זאַמלען. מען קען אָן זיי זעהען, ווי עס אנטוויקעלט זיך ביי אונז די אינדוסטריע, וואָס ווייטער זיי-נען זיי שעהנער און דאצו ביליגער. פאַר צוויי — דריי שקלים באקומט איצטער יעדער איד, וואו ער זאָל ניט ווייט אין דער וועלט וואַהנען, אַ פרישען אתרוג אין אַ שעהנעם, קינסטליכען קעסטעלע.

אונזער אויטאָ האָט זיך גענומען אויף אַ וועג עטוואָס לינקס, אַ פרישער ווינט האָט געבלאָזען פון ים געבראַכט מיט זיך אַ וואונ-דערבאַרען זיסען רח.

— עס שמעקט זעהר. אַ באַקאַנטער רח פון אַ פאַרפיוס. פון וואַנען איז דאָס ? — האָב איד ביי בן אוריה'ן געפרעגט.

— דאָס איז דער רח פון די אראנזשען גערטנער, אָבער דעם ריכטיגען רח קען מען נאָר פיהלען אַם ענדע ווינטער, פון פורים ביז פסח צייט. איד בין מעהרערע מאָהל געפאַהרען מיט'ן שיף פון רוסלאַנד, האָב איד נאָך אייניגע מייל פאַר יפו, דעם גן-עדן-רח געהערט, איז דער צייט, דאָס פון יפו זעהט מען נאָך קיין סימן ניט. איד מאַך יערען מאָהל אויפ'ן שיף-דעק די ברכה „בורא מיני בשמים...“

גלייך הינטערען שטאָרט רמלה, האָבען זיך די אראנזשען-גערטנער אָנגעהויבען. אונזער אויטאָ איז ווי אין אַ גן-עדן אַרייַן-געפאַלען : פון אלע זייטען, וואו נאָר די אויג האָט געקענט זעהען האָט אונז פרוכט-בוימער אַרומגערינגעלט, באַגאַסען מיט שווערע

פירות, פיעל, מעהר ווי די בלעטער, דאס די צווייגען האט מען געמוזט מיט שטאנגען אונטערשפארען. אפילו די פערקנער פון ביידע זייטען וועג זיינען פון מילגרוימען-בוימער געווען, געדיכט באוואקסען מיט זיינע קליינע, פרישע, ווי לאקירטע בלעטלאך, באדעקט מיט בלוט-רויטע מילגרוימען. די ציטראנען, אראנזשען און מאנדארינען זיינען נאך גרין געווען, אבער די פראכטפאלע אתרוגים האבען געלויכטען ווי גאלד אויף די פרישע, גרינע בלעטער, וואו און וואו האט מען געזעהען אן עפעל-בויס באגאסען מיט זיינע העל-רויטע פרוכט. צווישען די בוימער האט געבליש-צעט די ווייסע ווילאס מיט גרויסע פענסטער, רייהען דינע קאלאנעס, טעראסען און באלקאנעס. הינטער די קאלאנעס זיינען די וועראנדעס העל-בלאך געווען, נעבען די ווילאס זיינען פאלמען געוואקסען. זייערע שעהנע צווייגען, האבען ווי שירעמס אויס-געווינען אין זייערע צושפרייטע בלעטער מיט די היינגלאך פרוכט פון אונטען. האבען זיך שארף אויסגעצייכענט אויפ'ן פערלמוטער-נעם הימעל. גרופען שלאנקע, טונקעלע קיפאריסען, האבען זיך געצויגען צום הימעל, לייכט באוועגט זיך מיט די שפיצען, ווי זיי וואלטען דאוונען, דאנקען דעם ליעבען גאט, פאר וואס ער האט זיי אזוי שעהן באשאפען. ביינאהע אויף יעדען פלאכען דאך האב איך מענשען געזעהען, נאך אין די גערטנער, קיינעם בא-מערקט.

— אן אמת'ער גז-עדן ! — האב איך אנטציקענער אויסגעריר-פען — אבער קיינער היט נאך ניט. מען קען דאך נגבה'ענען, איך זעה נאך קיין שומרים ניט.

— שומרים ? — האט זיך רבי אלישבע אָנגערופען — אין גאנץ ארץ-ישראל, וועט איהר איצט זייער ווייניג שומרים געפי-נען. סידען איז די ראמאנען פונ'ם לעבען די אמאחליגע שומרים, וועלכע האבען מיט אזוי פיעל מוטה און קרבנות געהיט אונזערע אונגליקליכע פיאנערען און ניט געקענט אויסהיטען. . . דאנקען גאט, מען הערט ביי אונז זעהר ווייניג פון נגבות. יא, מיר הא-בען א חברה „השומר“, אבער דאס איז א טורען-פאראיין מיט דעם בראווען נאמען „השומר“.

— איהר זאגט, אדון בן פלא, דאס עס איז אן אמת'ער גז-עדן — האט זיך בן אוריה צו מיר געווענדעט. איהר מוזט דא קו-מען פורים צייט : אלע בוימער זיינען מיט צייטיגע, גאלדענע

פירות באדעקט אין בלומען אין דער זעלבער צייט, מיט ווייסע, צארטע, שמעקעדיגע בליהונגען. . . און די אפריקאסען ! בער-נען ! אין אנדערע פרוכט ! ווער עס האט דאס ניט געזעהען, קאן זיך דאס גאר ניט פארשטעלען. ניט פארגעסט, דאס ציהט זיך א רונדער יאהר. א גאנצען יאהר איז אזא גארטען גרין, פול מיט שאטען, פרישקייט, ליכט, זיסע פירות און געטליכע ריחות! ניט אומזיסט איז די וואונדערליכע לעגענדע וועגען אויב-גרינעם, ליכטיגען גרען איז אונזערע לענדער געשאפען געווארען.

רעכטס, איבער דעם ים פון גערטנער, אויפ'ן בארג, ביי'ן האריזאנט האט זיך קוים, ווי א ליכט סילועט, הייזער און טהו-רעמס געזעהען אין ראז-בלאהע פארבען פון די לעצטע זון-אונטער-גאנג שטראהלען.

וואס איז דאס, א שטאדט ?

— דאס איז די ארבייטער-שטאדט „הרצליה“, וואו מען אר-בייט די קעסטעלאך פאר די אתרוגים. די שטאדט איז גאר עטוואס מעהר ווי הונדערט יאהר אלט און איז שוין אויסגעוואקסען אין איי-נע פון אונזערע שעהנסטע שטעט, צו פארראנקען איהר שעהנעם, געזונטעם פלאץ, וואו זי ליעגט און איהר גרויסען אינדוסטריע. דער ערשטער, וואס האט איהר גענומען בויען, איז געווען שץ, דער גרינדער פון „בצלאל“, אויך א בילד-הויער, ווי איהר, ער האט דארט פינף קליינע הייזעלאך מיט אן אטעליע אויסגעבויט פאר זיי-נע תמו'ער, וועלכע האבען זיכער געארבייט. גאך איצטער קאן מען זעהען אויפ'ן מוזיאום-הויף דעם אלטען אטעליע. דארט גע-פינט זיך איצטער א קאלעקציע פון היסטארישע אַנטיקען. ביז איצט איז אין הרצליה, אויסער ירושלים, די גרעסטע ארטעלען פון בצלאל-ארבייט. מעטאל, געפלאכטענע מעבעל און האלץ, עצי-זיתים, אויך געפינען זיך דארט אונזערע באריהמטע מארמעלאדען פאבר-קען פון די פיעל פארשיידענע פירות, וואס זיי האבען געבען זיך און צו פארראנקען דעם אונענדליכען הערצל-וואלד, וואו עס גע-פינען זיך די מיליאנען אייזבערט-בוימער, וואס ציהט זיך פון הרצליה כמעט ביז ירושלים, האט מען דארט געעפענט אונזערע גיגאנטע אייז-און זיך-פאבריקען. אויסער דעם איז דארט דא א גרויסע קאריערא פון ווייכען, ווייסען שטיין, וועלכע איז גוט צום בויען און פארציהרונגען, וואו עס ארבייטען טויזענדער מענ-

שען. זי שטעלט צו בוימאטעריאל פאר יפו און אלע שטערט ארום איהר...

בן אוריה האט נאך לאנג דערצעהלט וועגען הרצליה, אבער איך האב גאר ניט געהערט: ווייטער האט מען דערמאנט שצ'ען פון הונדערט יאהר צוריק... איך בין דאך שצ'... ווי איז דאס מעגליך? ... מען מוז ביי זיי פרעגען גענויער וועגען שצ'ען, אפשר וועט מען מיר וואס קלאהר מאכען.

— אנטשולדיגט, ארון בן אוריה, דאס איך שלאג אייך איבער. איהר זאגט דאס שצ' האט די ערשטע הייזער אין הרצליה געבויט, זאגט מיר, ווער איז ער געווען? ווי האט ער געלעבט? וואו איז ער געשטארבען? ... איך האב וועגען איהם אזוי פיעל געהערט, געזעהען זיינע ארבייט אין בצלאל-מוזיאום און בית המקדש. וואלט וועלען וועגען איהם גענויער וויסען.

— איהר ווייסט ניט ווער אונזער שצ' איז געווען? ער האט דאך דעם „בצלאל“ געגרינדעט. עס גיט וועגען איהם און זיין בצלאל א גאנצע ליטעראטור. איהר קענט איבעראל לעזען וועגען דעם.

— ארון בן פלא — האט זיך עמרם, וואס איז הינטער מיר געזעסען. אבגערופען — איהר ווילט לייענען וועגען שצ'ען? זאלט איהר נעהמען די „געשיכטע פון הונדערט יאהריגען לעבען פון „בצלאל“, וואס מען האט קאלעקטיוו געשריעבען צום יובילע-אום פון „בצלאל“. דאָרט וועט איהר גענויע מאטעריאל וועגען איהם געפינען. דריי בענדער האט דער בוך. דער ערשטער באַנד איז אין גאנצען איהם געווידמעט, זעלטענע דאָקומענטען און פא-טאָגראַפיעס איז דאָרט אַבגעדרוקט.

— היינט פריה — האט רבי אלישבע געזאגט — האב איך געהערט, דאס דעם דירעקטאר פון בית-המקדש-מוזיאום, האט געלונגען צו געפינען א זעלטענעם דאָקומענט וועגען שצ'ען, דאס איז א זילבערנער פארט-סיגאר, וועלכען, דער זילבער-אטעליע האט געמאכט פאר איהם א מתנה. דאָרט איז דא א וויכטיגער אויפ-שריפט אויף די פאקסעמילען פון די מייסטער און אלע ארבייטער. איך האב געהערט און געציטערט ווי אין קדחת...

— פארט-סיגאר, זאגט איהר. מיט פאקסעמילען... ווי האט מען דאס געקענט נאך הונדערט יאהר געפינען? — האב איך קוים אויסגערעדט.

— וואהרשיינליך, פארוואלגערט אירגענד-וואו ביי א קרוב...
 די לאנדשאפט האט זיך געענדערט: עס האט זיך געווע-
 זען געאקערטע פעלדער, און אנדערע פלאנצונגען. דער ריידענדי-
 גער בן אוריה האט מיר גלייך באמערקט:
 — זעהט איהר, דא הויבט זיך אן די פעלדער פון מקוה
 ישראל. דאס איז ביי אונז די עלטערסטע אגריקולטור-שוהלע,
 שוין מעהר ווי הונדערט-פופציג יאהר אלט. נט, איז געווען איהר
 גרינדער. דאס איז איינע פון די גרעסטע אגריקולטור-שוהלען אין
 יהודה.

— ניט נאך אנדערע אזעלכע שוהלען?

— געוויס, מיר האבען מעהרערע דא, אויף אין גליל. די
 גרעסטע איז „ווארברג“, „אפענהיימער“, „מרנלית“. אבער די
 גרעסטע פון אלע איז די באריהמטע „בנימינה“. דאס איז א הויכ-
 שוהלע פאר באטאניק. דאָרט קומען סטודענטען פון פיעל פרעמדע
 לענדער. זאָנדער קליינע ספעציאלע פלאנצונג-שוהלען, ווי „גן-
 שמואל“ און „כרם מנטיפורה“ און אנדערע.

— נט'ס פאנטאן, וועט איהר זעהען, אָדון בן פלא, גלייך
 ווי מיר פאָהרען אַריין אין יפו, אויף „נטר-פלאץ“. דאָס איז די
 ערשטע, גרויסע ווערק פון רבי מנשה בן יהושפט. דער פאנטאן
 האט איהם באריהמט געמאַכט. דאָרט האט ער דעם ערשטען מאָהל
 געוועזען דאָס שטיינער קענען ריידען... שאַדע, דאָס מיר קו-
 מען היינט אַן אין יפו שפּעט, איהר וועט איהם ניט קענען זעהען.
 אבער מאָרגען פיהר איך אייך צום פאנטאן. איך וויל דעם פאָר-
 געניגען האַבען, זעהען אייער אנטציקונג.

עס איז שוין דונקעל געווען, ווען מיר זיינען אין שטאָרט גע-
 קומען. יפו איז ביי נאַכט אויף אזוי פינסטער און שטיל ווי
 ירושלים, נאָר אויפ'ן בולוואַר „מהגרים“ איז ליכטיג געווען. אלע
 פראַכטפאלע געביידען האַבען געפינקעלט מיט זייערע גרויסע פענס-
 טער. עס האַבען געלויכטען די פייערדיגע אויפשריפטען פון פאָר-
 שיידענע שפראַכען אויף די גאלערייען פון די דעכער.

— דאָס איז אונזער אינטערנאַציאָנאַל גאַס — האַט בן אוריה
 געזאָגט, באַמערקענדיג מיין באַוואונדערונג. — דאָ איז די קאַנ-
 טאָרען פון אלע שיפען געזעלשאַפטען. דאָ איז דער וועלט-האַט-
 דעל. אויף דעם בולוואַר וועט איהר ביי טאָג באַגעגענען מענשען

פון אלע עקען דער וועלט. דא ארבייטען זיי ביז צעהן אהר ביי-
נאכט.

אויף איינע פון די געביידען האט דער בעלזשיכטענער זינגער גע-
ווינען פינף מינוט נאך אכט. בן אוריה האט געזאגט.

— מיר מוזען זיך איילען. זאנסט קריגען מיר ניט צו עסען.
איך פארגלייך אין בית האוכל „תלפיות. היינט האב איך זיי טע-
לעפאניש באשטעלט פאר אונז אַווענד-ברויט — האט זיך גענו-
מען רעכטס. נאך א פאר מינוטען. זיינען מיר אין א גארטען,
נעבען א גרויסען גלעזערנעם פאויליאן געקומען.

דער רעסטאראן איז געווען איינגעריכטעט ווי „אשל אברהם“
אין ירושלים. נאך אין דער גאנצער צייט פון עסען. האט זיך אויפ'ן
וואנט פארשיידענע ליכט-בילדער געווינען. דאס איז רעקלאמען
געווען. פון יפו און אנדערע שטעט. אין פינף פארשיידענע שפרא-
כען זיינען די רעקלאמען געווען: העברייאיש, ענגליש, דייטש,
פראנצויזיש און רוסיש. „מארגען עלף אהר פאר-מיטאג, וועט
מען פון יפו'ער-דאס אריינלאזען אין ים, דעם נייגעבויטען שיף
„אחזה“. קומט זעהען.“ נאך דעם האט מען א גאנצען רייע
פון ליכט-בילדער געווינען: דער שיף אין פארשיידענע צייטען
און ארבייט. אינערליכע און אויסערליכע אויסזעהען. „מארגען,
ניין אהר פאר-מיטאג, אין אקוואריום, אונטער ים-טהעאטער, וועט
די באריהמטע שווימערין עליזה, די זאגענאנטע „ים-פרוי“, פאר-
שטעלען „פערעלע און דער ים-פארשער“, א פאנטאסטישע ים-פאר-
שטעלונג מיט זיעבען תהום-בילדער“. „אין אקוואריום קען מען
זעהען די נייע פיש-קאנסערווען פון יפו'ער פיש-ארטעל“. „נייע
אתרוגים מארמאלאדען“, צו באקומען אין שטאדטישען שפיז-
לאדען“. „כרמל-וויין! א גאנצע רייע פון ליכט-בילדער פון
וויינגערטנער און קעלער. „נייע אתרוגים-קעסטעלעך, צו באקו-
מען אין „בצלאל-לאדען“ און א בילד פון א קעסטעלעך, פארציערט
מיט בולט'ע בילדער פון ארץ-ישראל: „היינט, אין „הומיר-
קאנצערט-הויז“ וועט שפיעלען דער באריהמטער אידישער קוואר-
טעט פון מגדל דוד“. „אין שטאדט-טהעאטער, „צחוק ודמות“,
וועט מען פארשטעלען די באריהמטע היסטארישע טראגעדיע
„השומר“. „אין אפּערא הויז „הלוי“, שפיעלט מען די נייע אפע-
רא „בליל אביב“ פון חננאל הגת“. „אין ליכט-טהעאטער „במחזה“,
קען מען זעהען די נייע „מנורה“-פילם „והיה באחרית הימים“.

א פאנטאסטישען חלום פון בן שחר". „נאך מיטאג אויפ'ן באדע-
פלאץ. וועט א קאנקורס זיין פון פאראיין „ילדי הים" אויף שווי-
מען און רודערען". „בילדער פון בכורים-אויסשטעלונג פון ירושלם".
„חג האורים אויפ'ן ים כנרת". „פון האַטעלען אויפ'ן עצמון-בארג
און כרמל". וועלכע שיפען קומען אן מאַרגען אין יפו, קדימה,
עטלית, בירות, אשקלון און אנדערע. בילדער פון באדע-פלעצער
און. ביי'ם ענדע, וועגען די אידישע וועלט-אויסשטעלונג, וואָס
וועט זיין אין פיער יאָהר אַרום און גלייך געוועזען אויפנאָהמע פון
פאַרשיידענע פראַיעקטען.

לאַנג האָבען מיר די שעהנע ליכט-בילדער באַוואַנדערט. די
פאַרשיידענע רעקלאַמען געלייענט. עס איז שוין צעהן אַוהר גע-
ווען. ווען מיר זיינען אין האַטעל „יפה נוף", וואָס איז ביי'ן ענדע
תל-אביב-פערטעל, געקומען.

ת.

דער האַטעל „יפה-נוף“ איז געווען פול מיט באַדע-געסט. עס איז שוין געווען ביים ענדע סעזאן. נאָר צוליב יום-טובים זיינען פיעל געסט פון ירושלים געקומען. דער שופר האָט אַלעמען פריה אויפגעוועקט. אַלע האָבען געאיילט זייער באַדע צו נעהמען אין קיהלען פריה-מאָרגען. דער פאַרטיע האָט מרים'ען איבערגעגעבען אַ גרויסע קאַרב, אונזער פרישטיג, וועלכען זי האָט באַשטעלט. עמרם האָט גענומען צוטראָגען. אַכער רבי אלישוב האָט פון זיין האַנד צוגענומען. איך האָב פאַרגעלייגט, מען זאָל בעטען, אַ דיענער זאָל דאָס אונז נאָכטראָגען. רבי אלישוב האָט סעריאָז גע-
זאָגט :

— ביי אונז באַדיענט מען נאָר קינדער, אַלטע און קראַנקע. איך האָב נאָך כח צו טראָגען. כאַטש איך האָב נאָך ניט בייגעקו-
מען אי-מנוצח'ען.

ווען מיר זיינען צום באַדע-פלאַץ געקומען, איז שוין די זון געווען אויפגעגאָנגען. עס האָבען געפינקעלט, די ווייסע מיט בלאָהע שטרייפּען, פון ביידע ביידלאַך מיט פאַרשיידענע פאָהנען ביי'ן ברעג ים, די געלע זאָמד האָט, ווי באַגאָלדעט, געלויבען. ווי סאָלדאַטען, זיינען אין רייהען געשטאַנען געפלאַכטענע ביידלאַך-שטוהלען, מיט גרויסע נומערען אויף זיי אָנגעשריעבען. דער ים איז שטיל געלעגען פאַר אונז. ווי אין אַ העלען שפּיעגעל האָט זיך דער ריינער הימעל אין איהם אַבגעשלאָגען ביי'ן האַרציגאָט : וואו זיי האָבען זיך ביידע אין ווייכע טאַנען צונויפגעגאַסען... דאָ און דאָ האָט מען פישער-שיפלאַך געזעהען, זייערע ווייסע, פאַר-גאָלדעטע זעגלען האָבען ווי ים-פויגעל אויסגעזעהען. מען האָט זיך שוין געבאָדען. דער ליכטיגער ים איז געווען פאַרזייהט מיט באַ-דענדע און שווימענדע : זייערע נאַקעטע הענט און פנים'ער, פון פרויען און מענער, האָבען רויט געבלישצטע אויפ'ן זון און גע-פינקעלט זייערע פאַרביגע באַדע-קליידער : ווי שווימענדע בלומען האָבען זיי אויסגעוויזען. די פובליקום אויפ'ן גאַנצען באַדע-פלאַץ

האבען געלויבטען פון די העלע קליידער, דאס רוב אין אבאיעס, וועלכע זיי זיינען געווען אנגעטהאן פרויען און מענער, דאס האט זייערע פיגורען הויך און שלאנק געמאכט אויפ'ן פאן העל-בלאהען ים. א פרישער ווינטעלע האט זיך פון ים געצויגען, ער האט מיט זיך געבראכט דעם ספעציאלען ים-ריח, וועלכער פרישט אב, עס אטהעמט זיך ברייטער.

אונטער געשוואומען צוזאמען מיט עמרם'ן. געהערט וועגען זיין שעהנע תמרה, וועלכע האט זיין וועלט צו א גן-עדן געמאכט. דער פרישער וואסער האט פארשטארקט אונזערע מוסקולען. דער שטילער, ליכטיגער ים האט צו זיך געצויגען. מיר האבען אלס ווייטער און ווייטער געשוואומען. יעמאנר, א דיקער, האט אונז געשווינד, ווי א טיולען, נאכעגיאגט, אהן ברילען האב איך ניט געקענט באמערקען זיין געזיכט.

— דאס איז אלי, מיין ברודער, רבי אלישוב — האט עמרם געזאגט. דער טיולען האט, שרייענר, צו אונז זיך דערנעהעגן-טערט.

— שמעהט ! פאר וואס שווימט איהר אין דער פריה, ניט געגעסענע, אזוי ווייט. קומט, קינדער צוריק. מרים און דער טאטע ווארטען אויף אייד מיט'ן פרישטיק.

מיר האבען זיי געפונען אונז ווארטענדיג ביי א באדעקטען טיש מיט כל טוב. פינף ביידלאך-שטוהלען האבען דעם טיש ארומגערינגעלט. א באקוועהמע ווינקעלע געמאכט. שוין לאנג ניט געגעסען מיט אזא אפעטיט. דאכט זיך קיין מאהל אזעלכע געשמאקע עסען ניט געגעסען. מרים האט מיין טעלער ווייטער פול געמאכט און מיט א לייעבען שמייכלעל געזאגט :

עסט, עסט אדון בן פלא. קוקט ווי מיין מאן טהוט. איך ווייס שוין לאנג ניט, ליידער, פון אפעטיט. פון מיר באדארפט איהר זיך ניט לעהרנען עסען.

איך האב מיינע אויגען צו איהר אויפגעהויבען. זיך דער-מאנהט די לעהרערין פון גן-עדן. געבליעבען שטיל פארטראכט מיט'ן גאפעל אין האנד. בן אוריה האט, קוקענדיג אויף מיר, גע-זאגט :

— שאדע, דאס אייער שולמית האט ניט געקענט מיט-פאן-רען — האט ער באדויערענדיג געזאגט, ווי ער וואלט אין מיין האר-

צען אריינגעקוקט — זי וואלט געזעהען ווי מען לאזט אראב די נייע שיף.

געשוויגען. אבער דעם גאנצען טאג איז זי מיר שוין פון זינען ניט ארויס...

— אין עליזה'ן האסט דו פארגעסען ? — האט עמרם די שטילקייט איבערגעשלאגען. — צוליעב איהר אליין איז ווערטה געווען אין יפו צו קומען. זי איז שעהן, ווי די זון און א גרויסע קינסטלערין. זי פיהלט זיך אין וואסער פריי, ווי א גאלדענע פישעלע, ווי אן אמת'ע נימפע. זי מאכט דאס אזוי קונציג, דאס מען באמערקט גאר ניט, ווי אלע פאר מינוטען שטעקט זי ארויס די קאפ צו אטהעמען. בן תמר אליין האט ספעציאל פאר איהר די פאנטאסטישע „פערעלע און ים-פארשער" אויפגעשרייעבן. דאס איז א ליכטיגער טרוים פון א קאפריזנעם פאעט, גאר אין חלום קען מען אזעלכע פאנטאסטישע בילדער באלויכטען, מיט ניט ער-דישע פארבען זעהען. גאר ביי א יונגען דיכטער קען אזא קאפריז קומען: וועלען אזעלכע בילדער אויספיהרען. מיט ווער-טער קען מען וועגען די פארבען שעהנקייט גאר נישט דערצעהלען.

פונקט אכט אהר זיינען מיר געבען „אקוואריום-פלאץ" גע-שטאנען. צווישען הויכע בוימער און פלאנצונגען, א פאנטאן גע-זעהען פון וועלכען מיינע אויגען ניט געקענט אברייסען: א גרוי-סע באסיינע געמאכט פון נאטירליכע ווילדע פעלענשטיינער. אין באסיין, דעם קאפ און רוקען ארויסגעשטעקט פון וואסער, ליגט א מעכטיגער וואלד-פיש, פון זיין גיגאנטען מויל, פון וועלכען ער האט אקארשט אויסגעשפיעגען יונה'ן, גיסט זיך א שטראם וואסער. דער נביא יונה, געקניהט אויף די שטיינער פון בא-סיין, דאנקט גאט פאר'ן גרויסען נס, וואס דער פיש האט איהם א לעבעדיגען צום ברעג פון יפו ארויסגעשפיעגען... אזא פאע-טיש און צוזאמען עכט רעאליש-לעבעדיגען בילד, האב איך אין סקולפטורע ניט געזעהען. דער נאסער בלאה-גרינער בראנז פיש האט געבלישצעט, ווי פון א לעבעדיגע ים-חיה. דער דונקעל-רוי-טער מארמאר פון נביא'ס פיגור, האט צווישען די דונקעל-גרויע, אלטע פעלענשטיינער, ווי פון זון אבגעברענטען קערפער אויס-געזעהען. דער הויכשלאגענדער פאנטאן וואסער פון וואלד-פיש נאז, האט, מיט די פארבען פון א רעגענבויגען, ווי לייכטענרע

בריליאנטען צוריק אראָבענגאַסען. צושפּרייט זיך אויפ'ן ווינט.
— גענוג, אָדון בן פּלא. מיר מוזען איילען. איך וויל דאָך
פאַר דעם פאַרשטעלונג, די פראַבען-אויסשטעלונג אין דעם אק-
וואַריום אַליון, אויך ווייזען. — ניט ווילענדיג מוז איך דעם פאנ-
טאן פאַרלאָזען און געהן צו בן אוריה, וועלכער איז געבליבען אויף
מיר וואַרטען.

די געביידע פון אקוואַריום איז אייגענטליך קיין „געביידע“
געווען: אויף אַ גרופע, אַלטע, ווילדע פעלזענשטיינער, איז
א דונקעל גרויע שיף געשטאַנען. אויפ'ן דעק, ווי ביידלאך, פאַר-
שיידענפאַרביגע פאוויליאַנען מיט גרויסע אויפּשריפטען. בן אוריה
האַט מיר דערצעהלט, דאָס מיט גענויע הונדערט יאָהר צוריק,
האַט מען געבען יפו אַ גרויסען קריעגס-שיף פון ים אַרויסגעצוי-
גען. אזוי ווי דאָן האָט מען שוין קיין קריעגס-שיפען ניט באנוצט,
איבערצומאַכען פאַר אַ האַנדעל-שיף, ניט געלוינט, האָט מען
דאָס די שטאָרט יפו געשאַנקען. מעהר ווי זיעבעציג יאָהר איז
דאָס, אַלס קוריאָז, ביי אונז אין האַפען געשטאַנען. מיט אַ יאָהר
צוואַנציג צוריק, ווען מיר האָבען דאָ „פיש-אינדוסטריע“ אויס-
שטעלונג געמאַכט, איז אונזערען געניאלען אַרכיטעקט, רבי
אביהכל די אידעע געקומען דעם שיף אויסצונוצען. גלייך וועט
איהר זעהען, וואָס ער האָט דאָפון געמאַכט. פון די אויסשטע-
לונג איז אונז געבליבען אונזער באַריהמטער אקוואַריום, וואָס עס
געפינט זיך אונטען, אין די פעלזענשטיינער אין דער יונה-פאנטאן.
עמרם, ווער האָט דעם פאנטאן געמאַכט? דו מוזט דאָך וויסען,
דאָס איז דאָך דיין זאך.

— דו ווייסט דען ניט. טאטע. דאָס איז דער ווערק פון
אונזער רבי מנשה בן יהושפט. ווער דען זאָל אַזאָ וואונדער-ווערק
מאַכען?

אויף געדרעהטע טרעפּ, אויסגעהאַקט אין די פעלזענשטיינער,
זיינען מיר ביז אויבען אַרויף. אויף אַ גלאַטען פלאַטפאָרם איז
די שיף, טיעף אין די שפּאַלטען פון שטיין, געווען אַריינגעזעצט.
מיט דעם היינגענדען שיף-טרעפּ זיינען מיר אויפ'ן דעק אַרויף, אין
אַלע פאוויליאַנען אויבען און אין אין עטאַז'ען אונטען, איז געווען
אויסגעשטעלט פראַבען פון קאנסערווירטע, פאַרשיידענע פישען.
אויף די ווענט איז געמאהלטע בילדער געווען פון לעבען די פישער,
די אַרבייט אין זייערע פאַבריקען. פאַרשיידענע פאַלעסטינער האָ-

פען, אויך באשרייבונגען און סטאטיסטיק. פיש-אינדוסטריע, האב איך געזעהען, איז דאָ זעהר אַנטוויקעלט. ניט נאָר פון ים, ים כנרת, מי מרום, ירדן און אַנדערע קליינע טייכען, נאָר עס ניט אויך ביי זיי קינסטליכע סיסטעם פיש צו האָדעווען. די איי-בעריגע דריי עטאָז'ען איז אַ נאָטור-וויסענשאַפֿטליכער ים-מוזיאָום געווען. אַלעס וואָס עס געפינט זיך אין ים : פאַרשיידענע פישען, טהירע, ביז די מיקראַסקאָפֿישע פון לעבעדיגעס, פלאַנצונגן, מו-שעלען און מינעראַלען איז געווען דאָרט אויסגעשטעלט. מיר זיי-נען אַרונטער גאָר אונטען אין טרום, באַלויכטען שוואַך מיט רויטע עלעקטרישע לעמפֿעלאַך. דאָרט איז אין איין זייט ווי צובראַכען פון באַמבען געווען, געהערט פון דאָרטען דעם גערויש פון וואַסער, די האַרץ האָט מיר אַ ציטער געטהאָן. געלויבט דאָס, אָט, אָט וועט אַ שטראָם וואַסער אַריינפליסען... בן אוריה האָט זיך איינ-געבויגען דורך'ן לאָך דורכגעגאנגען... עס האָט זיך פון דאָרטען אַ פאַרשטיקטער קול געהערט :

— קומט ! וואָס זייט איהר שטעהען געבליעבען. האָט ניט קיין מורא. דאָ איז דאָך דער אַקוואַריום.
— מיר זיינען איינע נאָך די צווייטע דורכ'ן לאָך דורכגעקראָ-כען.

דאָס, וואָס איך האָב דאָרטען געזעהען האָט איבערגעשטיגען אַלע מיינע ערוואַרטונגען... ווען נאָר איך דערמאָהן זיך אָן דעם ערשטען אַריינגאָנג, געהט מיר אַקעלט איבערען לייב אַריבער... דער לעצטער בין איך דורכ'ן לאָך דורכגעקראָכען. אַנטקעגען מיר איז גרויסע שטיינער געווען. רעכטס, האָט געלויכטען אַ שפּאַלט אין די שטיינער, בין דורכגעגאנגען און... אין תהום פון ים אַריינגעקומען... אַ פרייער פלאַץ איז אַ ים-וואַלד פון פאַרשיי-דענע קאראַלען-בוימער איז דאָס געווען. אַרום מיר איז צווישען די בוימער און שטיינער, פאַרשיידענע פישען און ים חיות געשוואו-מען... אויבען האָט זיך אַ גרינער ליכט דורך די וואַסער דורכ-געשלאָגען... סילועטין פון פיש, שרעקליכע לאַנגוסטען, ים שטערען און פולפּעס געזעהן. אין רעכטען מיטען פלאַץ, געגען מיינע אויגען איז אַ צובראַכענע שיף, דער שפיץ איינגעזונקען אין טיעפען זאָמד, געשטאַנען, די אויבערשטע טהייל האָט אויבען אין וואַסער געשטעקט. אַ שוידער איז מיר אין מיינע ביינער אַריין, ווען איך האָב דורך די לעכער געזעהען, וואָס אין שיפעל

געפינט זיך... צובראכענע, פאראסטע מאשינען און קאנאנען ;
 צעווארפענע געשיער, קליידער, ביכער, פעסלאך ; פון איי-
 נעם, א צובראכענעם, האט זיך גאלד-מינצען געשאטען און צוויי-
 שען זיי ביינער פון מענשען. איין גאנצער סקעלעט איז האלב-
 זיצענדיג געווען. ער האט געקוקט גלייך אויף מיר מיט זיינע שרעק-
 ליכע, פוסטע אויגען און מורא'דיג געלאכט מיט זיינע ווייס-גע-
 זונטע צייהנער... איינער איז א גאלדענער געווען... ביו גע-
 שטאנען ווי פארשטיינערט, הענט און פיס האט מיר אבגענומען.
 געפיהלט דאס אלעס ארום מיר נעהמט לאנגזאם זיך וואקלען. די
 ערד האט זיך גענומען ריהרען, אלעס פאר מיינע אויגען, האט זיך
 גענומען מיט א גרויסען שלייער פארציהען... .

— בן פלא, בן פלא, וואו זייט איהר ? קומט ! — האב
 איד א פארשטיקטען קול, ווי פון א קבר, געהערט.
 ניט געקענט פון ארט ריהרען. מיט'ן ציטערדיגען האנד זיך
 קוים אן זייט פון שיף געהאלטען.

א גרינע פרויען-פיגור האט זיך פון הינטערען שיף געווייעזען.
 א דארע אויסגעביינערטע טויטע געזיכט מיט גרויסע, שווארצע,
 מאטע אויגען, האבען אויף מיר מיט פארוואונדערונג געקוקט, א
 גרימאסע געמאכט און שרעקליך פאנאנדערגעלאכט... די ערד
 האט א ציטער געטהאן אונטער מיר... פאר מיינע אויגען האט
 זיך א שלייער פארצוויגען. גענומען אזוי לייכט, אנגענעהם שווי-
 מען. ביו איד האב געפיהלט קאלטע וואסער אויף זיך... האב
 מיט שרעק די אויגען געעפענט, זיך גיך אוועקגעזעצט...

ארום מיר זיינען די פאמיליע בן אוריה געשטאנען. מרים
 האט אויף מיר פארפיום געשפריצט. אלע האבען אויף איין מאהל
 געפרעגט, ווי איד פיהל זיך... זיצענדיג אויף דער ערד האב איד
 דייטליך געזעהען. דאס די ווענט זיינען גלעזערנע, דערקענט, דאס
 איז אן אווקארום, דערמאהנט זיך מיין נארישען שרעק, הויך זיך
 צולאכט און גיך אויפגעשטאנען. אלע האבען זיך צולאכט מיט מיר
 צוזאמען. מרים האט מיר אונקוהיג אונטערען ארעם גענומען, ניט
 געלאזען מיר אליין געהן די גאנצע צייט, וואס מיר זיינען אין
 אקוואריום געוועזען. מיר שטיל געזאגט :

— איהר ווייסט, אדון בן פלא, איהר האט דעם גרעסטען
 קאמפלימענט דעם ארכיטעקט געמאכט. אבנאָרען א קינסטלער !
 און ווי נאך אבצונארען. דאס איז א גרויסע עהרע פאר אונזער

קונסט. דאך האב איך פון אייך דאס ניט ערווארטעט. האב אייך געהאלטען פון זעלבען טיפ פון מיין אלי, ביין'ן ענדע, לאזט זיך אויס, דאס איהר זייט א שוואכער, ווי מיר זינדיגע ווייבער.

— ניין, גברת, איך בין ניט קיין שוואכער. נאך די לעצטע צייט פיעל דורכגעלעבט. מיעד בין איך. מיינע געווען זיינען צו פיעל אנגעשטרענגט. איבערהויפט האט אויף מיר ערציטערט דער בילד פון דערטרונקענעם שיה מיט דעם שרעקליכען סקע-לעט. דאס איז דאך פון דער וועלט-קריעג. א ריכטיגער סימבאל. דאס האט מיר פלוצלונג די מורא'דיגע וועלט-קריעג עראינערט מיט אלע איהרע שרעקליכקייט, וואס איך האב איבערגעלעבט.

— איהר האט געמוזט פיעל וועגען די וועלט-קריעג. ליע-נען. דאס איז ניט גוט. די מענשהייט מוז דאס פארגעסען. בע-סער דיינקען וועגען די גוטעס, וואס זי האט געבראכט: ווען ניט די וועלט-קריעג וואלטען די פעלקער ניט געלעבט אין ברידער-ליכען שלום פון איצט און מיר, אידען, באזונדערס, וואלטען נאך ווייט געווען פון דעם גז-ערן, וועלכען מיר האבען זיך דא גע-בויט.

מורא געהאט אויף די טהעמא צו ריידען. איהר געווינען אויף איהר מאן, וואס איז געשטאנען נעבען וויטרינא מיט ים-פערדלאך, זיין פאטער און ברודער עטוואס ערקלעהרט.

— זעהט, גברת, די געזיכט פון רבי אלישעב. ער זעהט דאך ווי א דערטרונקענער אויס. דאס איז צוליעב די שטארק גרי-נע באלויכטונג פון אויבען. די באלויכטונג האט מיר מיינע גער-ווען צוציטערט. איבערהויפט דער איבערגאנג נאכ'ן טונקעל-רוי-טען. פארבען, ווי קלאנגען ווירקען שטארק אויפ'ן מענשען.

עס האט זיך געהערט א פארשטיקטער קול פון שופר. ער איז ווי פון אונטער דער ערד געגאנגען. ניט ווילענדיג א ציטער גע-טהאן.

— בארוהיגט זיך, דאס איז א צייכען פון אקוואריום-טהעא-טער. באלד הובט זיך אן די פארשטעלונג. קומט. — און האט מיר דורך א שמאלע, לאנגע גראמע, אין א צווייטען, גרעסערען זאל, אריינגעפיהרט.

אלע פלעצער זיינען שוין באזעצט געווען. מיר זיינען היי-טען שטעהענדיג געבליעבען. מרים'ען האט איינער זיין פלאץ פארגעלייגט, זי האט איהם באדאנקט, אבער ניט אנגענומען.

געבליעבען שטעהן נעבען מיר. פאר'ן ארעם געהאלטען. דא איז פינסטערער געווען, ווייל דער סופיט האט ווי איין גראטע אויס-געווינען. מיט היינגענדיגע סאלוקיטען און פלעדער-מיין. די גאנצע ליכט איז געווען פון די ווענט, וועלכע זיינען פון וויטרי-נען. זייערע ראהמען האבען ווי ים-פלענצונגען אויסגעזעהען. וויל-דע פעלזענשטיינער מיט לייכטענדע פארטיעפונגען. די ביהנע, אדער ריכטיגער געזאגט, די גאנצע אויבערשטע וואנט איז אויך אזוי געמאכט געווען. וויטרינען ווי די אנדערע, נאך דאס ווא-סער אזוי ניט מעהר ווי דריי מעטער טיעף געווען. איבערען ווא-סער, האט מען געזעהען צווישען שפיציגע פעלזען, א טיעפע פער-ספעקטיוו פון ים: לינקס, א גרופע שטיינער, ווי אן אלטע רואינע. אויפ'ן האריוואנט קוים צו זעהען א סילוועט פון א שעהנע שטאדט.

טיעף איז וואסער פון ביהנע איז ליכטיג געווארען. פאר-שיידענע פישען האבען זיך אומרוהיג באוועגט. אונטען, אין זאמד, נעבען די ווילדע שטיינער מיט ים-פלענצונגען, זיינען שרעק-ליכע לאנגסימטע ארומגעקראכען. פון אונטער-וואסער-גראט, איז א ים-פרוי ארויס, לייכט, ווי א פיש, צום וויטרינע צוגעשוואר-מען. מיט גרויסע אויגען פארוואונדערט אונז באקוקט, ווי דער-שראקען. גיך זיך אבגעקעהרט, מיט'ן פישען-עק אן זאמד א שטאר-קען קלאפ געגעבען. ווי א בליץ אויפ'ן וואסער ארויפגעשוואומען... אויפ'ן קאפ האט זי א קראנץ פון וואסער-בלומען, אין איהרע לאנג-גע, צושפרייטע האר — ים-פלענצונגען. א בלומען-גארטעל אויף איהרע לענדען. זי איז געווען א וואונדערבארער הארמאנישער פאר-אייניגונג: א העלפט, א מענשען-קינד מיט'ן אלבאסטאר קער-פער און די צווייטע העלפט — א ים-פיש מיט די פארבען פון רע-גענבויען אויף פערעלמוטער.

אויפ'ן האריוואנט האט זיך געפיהלט די זון-אויפגאנג, די פעלזענשטיינער, ווי אן אלטע רואינע, האבען זיך שארף אויפ'ן ראזליכען הימעל אויסגעצייכענט, מען האט דייטליך געזעהען דריי ים-פרויען דארטען זיצען. אונטער'ן אקאמפאנימענט פון זייערע לירעס, האבען זיי זיס געזונגען:

1.

*

מיר מוזען אייביג ים-קינדער זיין.
אין טיעפען תהום געבארען.
אויגען פון שטערען געווארען.
אונזערע קליידער פון לבנה-שיון.

2.

*

מעער-שויס וויסער אונזערע ברוסט.
—ראז — אונזערע וואנגען.
האר — ווי ווייכע שלאנגען.
דער איז גליקליך, ווער ווארעם אונז קושט.

3.

*

זיין הייסע הארץ וועט מעהר ניט ביינקען
אין תהום, וואו אלעס רוהט
ניט פליסען רויטע בלוט
די פייערדיגע קאפ ניט דיינקען.

4.

*

שעהנער — אונזער שוועסטער פערעלע
דער פערל פון טיעפען גרונד
קאראלען-רויט, — זיס' מונד.
ווער איהר קושט, ווערט אונזער הערעלע.

*

וואו ביסטו, וואו ביסטו ?

אונזער שוועסטערל

אונזער שוועסטערל

די שעהנע.

קום צו אונז ! שוויים צו אונז !

אונזער פערעלע.

אונזער פערלע

די קליינע.

ווי אן ארעאל-הארפע אויפ'ן ווינט, האבען זייערע שטימען גע-
קלונגען. לייזע ווי געשעפטשעט, דאך זיס דייטליך האט זיך
יעדער ווארט אין אונטער - ים זאל געהערט. ביי'ן לעצטען
קלאנג האבען זיי זיך אין וואסער אריינגעווארפען, אונזערע — האט
זיך א טויף געגעבען, מיט'ן עק איבער'ן וואסער א פפליעסק, פון
אונטען דורכ'ן וואסער-גראט פארשוואנדען.

דער האריוואנט ווערט העלער און העלער. עס ווייזט זיך פון
ווייטען א קליינע שיפעל. צוויי מענער זיצען דארט. איינער ווארפט
ארונטער זיין ווייסען מאנטעל פון זיך. טהוט אויס די קעפיע,
ציהט זיך אן טויף-קליידער און מיט שווערע טריט, געהט ער מיט
די טרעפ ארונטער אין וואסער. אין א פאר מינוטען ווייזט ער
זיך אויפ'ן ביהנע טיעף אונטען אין וואסער, לאנגזאם, ארויס-
געהענדיג פון גראט. אין האנד, האט ער א הארבאריום-קאסטען
מיט א פאמאגראפישען אפאראט געטראגען. אויפ'ן הארצען עלעק-
טרישען לאמפ, אן זיין ברייטען גארטעל א שטריק צוגע-
בונדען. פון קאפ האט זיך צוויי לאנגע רעהרען, ווי ים-געוויקסען
געצויגען. צוויי בולט'ע גלעזערנע אויגען, האבען פון די גרויסע
רונדע מאסקען-קעפ ארויסגעשטארצט, דאס האט איהם דעם אויס-
זעהן פון א ים-חיה געמאכט. ער איז לאנגזאם אין זיינע שווערע
קליידער מיט די בלייענע פאדעשוועס, גענאנגען. געפאמאגראט
פירט. אייניגע פלאנצונגען און מושעלען צו זיך אין הערבאריום
גענומען. פלוצלונג האט זיך אין גראט די ים-פריי געוועזען. ..

ער איז ווי אנטוישט געבליעבען. מיט זיין לאַמפּ איהר באַלייכט.
 דעם אַפּאַראַט אויף איהר אָנגעשטעלט. .. זי האָט איהרע הענט
 אויסגעשטרעקט, צו איהם זיך אַ וואָרף געטהאָן. .. דער אַפּאַ-
 ראַט מיט'ן הערבאַריום זיינען איהם פון די הענט אַרויסגעפאַלען.
 פון שרעק זיך צוגעזעצט און מיט פחד זיך אויף הינטער געצויגען.
 פעסט זיין שטריק פון גארטעל געטרייסעלט. די ים-פּרוי, האָט
 מיט אַ געשווינדקייט אַרום איהם געשוואומען, אַפּט אויבען זיך
 געוויזען. איהר געזיכט האָט פון ווילדע פריידע איבערען וואַסער
 געשיינט. ער האָט זיינע אויסגעשטאַרצטע גלעזערנע אויגען פון
 איהר ניט אַראָבגעלאָזען, און, לאַנגזאַם, הינטערוויילאך צום
 גראַט זיך געצויגען. אויף איין מאָהל האָט איהם זיין שטריק גע-
 שווינד אין גראַט אַריינגעצויגען, וואו ער איז פאַרשוואונדען גע-
 וואָרען. .. זי איז ווי אנטוישט שטעהען געבליעבען. מיט אַ וויל-
 דען געשריי אין גראַט זיך אַריינגעוואָרפען. .. פון ווייטען, אי-
 בערען וואַסער, האָבען מיר געזעהען, איז ער אַיילענד אין שי-
 פעל אַרײַן.

די גאַנצע פאַדערשטע וואַנט פון ביהנע איז פינסטער געוואָ-
 רען. אין זאָל איז טויט־שטיל געווען. קיינער האָט ניט אַפּלאָדירט,
 ווי מען וואָלט ניט אַרטיסטען געזעהען, נאָר אַ וואונדערליכע, לע-
 בעדיגע בילד. קיינער האָט זיך ניט אויפגעהויבען, ווי אַלע וואָל-
 טען מורא האָבען עטוואָס פאַרבייצולאָזען, פאַרשפּעטיגען.

די ביהנע האָט זיך ווייטער באַלייכטען. אין תּהום אויף אַ
 שטיין איז דער געלעהרטער אין זיינע טויף-קליידער, טרויעריג
 געזעסען. אַרום איהם זיינען זיך, רוהיג, פאַרשיידענע פיש גע-
 שוואומען. לאַנגוסטען און קרעבסען, זיינען לאַנגזאַם געקראַכען
 אויפ'ן פאַטאַגראַפישען אַפּאַראַט, וועלכער האָט זיך אין זאַמד
 געוואַלנערט. זיי האָבען זיך געטשעפעט אַז איהם מיט זייערע לאַנג-
 גע קלעפּצערס. דער געלעהרטער האָט דאָס ווי ניט באַמערקט. זיין
 שווערע, אייזערנע, רונדע קאָפּ, האָט ער אויף זיינע שוואַרצע
 גומענע הענט, נידעריג אַרונטערגעלאָזען, געהאַלטען. לאַנגזאַם
 זיך אויפגעהויבען מיט'ן לאַמפּ אין האַנד גענומען אין אַלע שטיי-
 גער שפּאַלטען, זוכען. .. דער גראַט אונטערען וואַסער האָט זיך
 באַלייכטען, ער האָט זיך געשווינד צו יענער זייט אָבגעקעהרט.
 מיט אַ פרייד געשריי איז פון דאָרט די ים-פּרוי אַרויסגעשוואַר-
 מען. איהרע ווייסע הענט, ברייט אויסגעשפּרייט, איהם זיך

אויפ'ן האַלז געוואָרפֿען און אויף איין מאַמענט, האָט זיך אויפ'ן וואַסער געווינעזען זיין שוואַרצע פיגור, מיט זיין שרעקליכע איי-זערנע קאָפּ און בולט'ע גלעזערנע אויגען. פֿעסט אַרומגענומען מיט אלבאָסטער ווייסע פֿרויען-פיגור מיט'ן בליציגען פישען-עק, גלייך אין וואַסער אַרונטערגעלאָזען, אונטען, אין גראַט פאַרשוואַנדען. און ווייטער איז פינסטער געוואָרען אויפ'ן ביהנע.

דער הימעל איבער'ן וואַסער איז לאַנגזאַם ליכטיגער געוואָ-רען. נידעריג האָט איבער'ן ים גענומען די לבנה אויפֿגעהן אויפ'ן ים האָט זיך אַ זילבערנע, בליצענדע וועג געווינעזען. די פעלזען-שטיינער, ווי די אַלטע רואינע, האָט זיך שאַרף אויפ'ן באלויכ-טענעם ים אויסגעצייכענט. פון ווייטען האָט מען אַ שיפעלע גע-זעהען און אויפ'ן האַריזאָנט, האָבען פרעהלאך געפינקעלט די פייערלאך פון באלויכטענע שטאַדט. . . לאַנגזאַם האָט מען דייטליך באַמערקט נעבען די רואינע, די ים-פרוי מיט'ן געלעהרטען. איהר אלבאָסטאַר קערפער, האָט גרין-בלאַהליך געבלישצט פון לבנה-שיין און די גאָלדענע סטרונעס אויף איהר שילדקרויט־האַרפּע, האָ-בען געפינקעלט. ער, אין ווייסען, האַלב-ליגענדיג, אָנגעשפּאַרט אויף ביידע הענט, קוקט אויפ'ן פינקעלדיגען האַריזאָנט. דער ווינט באַוועגט זיינע לאַנגע האַר.

די ים-פרוי האָט זיך איבער איהם געבויגען. די פינגער אויף די סטרונעס געלייגט. מיט אַ זיסע שטימע געזונגען :

אין טיפען ים,
אין קיהלען תּהום
נעבען פעלזען גראַט,
קאראלען וואַלד.

דאָרט, וואו די לאַנגוסטען קריכען,
וואו די פילפֿען לאַנגזאַם שווימען,
האָב צוגעגרייט אַ ווינקעלע,
אַ ווינקעל פאַר דיר אַ שיינען.

דאָרט וואַרעמט ניט
די הייסע זון,
שטערען שווייגען
ניט רייצט דער מאַנד.

דארט וועסטו דיין רוהע געפינען
דיין קאפ ניט אומרוהיג זוכען
דיין הארץ וועט ענדליך שלאפען שטיל,
די ווארעמע בלוט ניט מעהר קאכען.

מיט מארמאר הענד
צו מיר דריקען,
קאראלען-מונד
דיר ערקוויקען.

און צווישען מיינע קאלטע בריסט,
וועסטו רוהיג דיין קאפ לייגען,
צודעקען דיר מיט שווארצע האר
און מיט מושעלען אויף די אויגען.

זי האט די הארפע אוועקגעארפען. איהם אויפ'ן האלז גע-
פאלען. געקוישט, געהאלזט, מיט'ן האנד אויפ'ן וואסער גע-
ווינען. צום טיעפען אבגרונד געצויגען. .. ער האט איהר צום
הארצען צוגעדריקט, געלאסטשעט, געטוליעט. מיט איהרע לאנגע
האר זיד געשפיעלט, ביז זי איז רוהיג אויף זיינע קניה איינגע-
שלאפען. ..

עס איז פינסטערער געווארען. ניט מעהר געשיינט די לבנה.
דער הימעל איז בלאס, די גאנצע לופט איז פול מיט א דורכ-
זיכטיגע בלאסקייט. אונטען, אין א ווינקעל פון הימעל, האט
זיך א רויטקייט געווינען. די שיפעל איז שטיל צום פעלזענ-
שטיין צוגעשוואומען. ער האט לייכט פון איהר זיך אבגערוקט,
לאנגזאם זיך אויפגעהויבען, אין איין שפרונג אין שיפעל אריין.
אויפ'ן ביהנע איז גאנץ פינסטער געווארען.

עס האט זיך, ווי פון ווייטען געהערט דער מורא'דיגער רעש
פון ים. דער גערויש פון בלאזענדען ווינט. וואס ווייטער אלץ גע-
הענטער און שטארקער. דער ים האט געשטורעמט און געקאכט
און די בייזע ווינטען, ווילד געפייפט. .. אין געדיכטען פינסטער-
ניש האבען אונזערע אויגען אנגעהויבען באמערקען אויפ'ן כמורנעם,
בייזען ים, די ווייסע שוים, ווי שעפעלאך איינע נאך די צווייטע
געלאפען. .. א דונער האט א קנאק געטהאן און מיט א רעש איר-
גענד-וואו אוועקגעקיקעלט. גלייך נאך דעם האט איבערען היר

מַעַל אַ בִּלְיָץ אִין שְׂאָרפֿע זיג-זאָגען געגעבען. באלויכטען אויף איין
סעקונדע דעם פעלזענשטיין מיט די חורבה. אַן איינגעהילטער
מאַן איז דאָרט געשטאַנען אונטען האָט זיך אויפ'ן בעוועגליכען ווא-
סער א שיפעל געשאַקעלט, און גלייך אונז די אויגען פאַרבלינדעט.
פינסטערער ווי פריהער... לאַנגזאַם האָט זיך דער ים באַרוהיגט,
גענומען ליכטיגער ווערען. אַלס דייטליכער האָבען מיר אָנגעהוי-
בען צו זעהען דעם פעלזענשטיין און דעם איינגעהילטען מאַן אַנ-
געשפאַרט אַן חורבה און ווען עס איז גוט ליכטיג געוואָרען, האָט
זיך די ים-פּרוי נעבען פעלזענשטיין געווייעזען... ווי אַ פּאַנטאַס-
טישע סטאַטוע איז זי ווילד געשטאַנען אויף איהר פישען-עק, די
הענט צו איהם ליידענשאפטליך אויסגעצויגען. דער מאַן האָט גע-
ציטערט ווי פון קעלט. אַ ווייסען טלית פון אונטערען מאַנטעל
אַרויסגעצויגען, געשווינד אויף איהר אַרויפגעוואָרפען... איהר
רע הענט זיינען גלייך אַרונטערגעפאַלען, די קאָפּ זיך איינגעבוי-
גען. איז גאַנצען קלענער געוואָרען און ווען דער טלית האָט זיך
אין גאַנצען אַראַבעלעזען, צו איהרע פיס געפאַלען, האָבען מיר
אַ שעהנע, נאָקעטע פרוי דערזעהען. שטעהט פאַרשעהמט מיט
אַראַבעלעזען אויגען, די הענט צום האַרצען צוגעדריקט. איין
מאַמענט איז דער געלעהרטער ווי פאַרשטיינערט געבליעבען, מיט
ברייט-געעפענטע אויגען אנטציקענד אויף איהר געקוקט. צו איה-
רע פיס זיך געוואָרפען, מיט זיין ברייטען מאַנטעל איהר איינגעווי-
קעלט, ווי אַ קליינע קינד, אויף די הענט געשווינד אין שיי-
פעל אַריינגעטראָגען... לאַנגזאַם איז אויפ'ן ביהנע פינסטער גע-
וואָרען. און גלייך נאָך דעם האָט אויפ'ן ביהנע, טיעף אין ים
צווישען די פעלזענשטיינער גענומען לייכטען מיט פאַרשיידענע
פאַרבען, שיינען, ווי אַ פרעהליכע אילומינאַציע, האָט זיך אַלץ
נייע פיערלאך געווייעזען. אַלע פאַרבען פון רעגענבויגען האָבען
זיי געהאַט אַ פּראַכטפאַלער יום טוב אין גרונד פון ים איז דאָס
געווען. די פאַרשיידענע פישען באלויכטען מיט הערליכע פאַר-
בען, האָבען הין און צוריק אומרוהיג געשוואַומען, אַזוי ווי זיי
וואַלטען זיך געאיילט אלעס צוצוגרייטען פאַר די ליעבע געסט, פאַר
וועלכע מען האָט דעם יום-טוב געמאַכט... עס האָט אַ שוין גע-
טהאָן פון אונטער-מער'ס גראטע. צוויי פיגורען, אַ גרויסע מיט
אַ קלענערע, איז טויף-קליידער, האָבען זיך אין העלען שוין גע-
ווייעזען, פאַר די הענט זיך געהאַלטען. ווי חתן-כלה זיינען זיי

געגאנגען. און דער תהום האט ווי א הערליכער אַרקעסטער מיט זיינע טויזענד פאַרביגע פייערען געלויכטען..

אלע האָבען שטאַרק אַפּלאָדירט. עליזה ! הויף גערופען. צום אַרויסגאַנג זיך געאייילט. איך בין געשטאַנען ווי פאַר'כשופ'ט פון די וואונדערבאַרע בילדער מיט הימעלשע פאַרבען. מרים האָט מיר אונטערען אַרעם גענומען, אומרוהיג געזאָגט :

— איהר זייט שרעקליך בלאַס. קומט אויפ'ן פרישען לופט. — האָט מיר צום אויסגאַנג געפיהרט.

דורך אַ לאַנגע גראַטע זיינען מיר געגאַנגען. צווישען די קא-ראַלען-שטיינער האָט זיך, ווי לעבעדיגע, ים-כאַשעפענישען געזעהן. אונטען האָט פון זאַמר אַרויסגעשטאַרצט צובראַכענע האַרמאַטען און אַנדערע כלי זיין פון דערטרונקענע שיפען. וויעדער אַ ציטער גע-טהאָן : דערמאַהנט די וועלט-קריעג. — צי דען האָב איך דאָ גע-לעבט ? אָדער צופיעל פון דעם געלעזען. ווי מרים האָט גע-זאָגט ?

מרים האָט זיך געאייילט מיר פון גראַט אַרויסצופיהרען. צום דאַק זיינען מיר געפאַהרען. ווען מיר זיינען אָנגעקומען, איז דער גאַנצער פלאץ שוין פול מיט מענשען געווען. מיר זיינען אין אויטאָ געבליעבען, בעסער זעהען צו קענען.

די גיגאַנטישע שיף האָט, ווי געמאַכט פון ריינע פּאייאַנס, אויסגעווייעזען. אין גאַנצען גלאַנצענד ווייס מיט העל-בלויע ציי-כענונגען מיט פאַרגאָלדעטע סקולפטורע-פאַרציערונגען. „אחווה“ איז מיט גאָלדענע בוכשטאַבען, אויף פאַרשיידענע שפראַכען, גע-ווען אויפגעשריעבען. ער איז אין גאַנצען אין דער לופטען, אויף הויכע געשטעלען געשטאַנען. געברישצעט יום-טוב'דיג אויפ'ן טונ-קעל-בלאַהען פאַן פון הימעל. פיעל מענשען, העל געקליידעט, זיי-נען אויפ'ן שיף-דעק געווען, וואו מען האָט קיינע קוימענס ניט געזעהען. ווי גאָלד האָט געפניקעלט די גרויסע טראַמפייטען פון אַרקעסטער, אויפ'ן שפיץ שיף. אויפ'ן אויבערשטען זעגעל-בוים, האָט אַ גרויסע ווייס-בלאַהע פאַהנע געפלאַטערט. איבעראַל האָט זיך פון ווינט באוועהט די דגלים פון די שבטים.

יעמאַנד האָט אויבען, פון קאפיטאַנס בריקעל גערעדט. מיר, פון דערווייטען, ניט געקענט הערען. עס האָט זיך געהערט שטור-מישע אַפּלאַדיסמענטען. דער אַרקעסטער האָט געדונערט. די שיף האָט זיך לאַנגזאַם גענומען גליטשען. די פאָדערשטע טהייל פון

שיף מיט איהרע פארגאלרעטע פיגור, האט זיך גענומען אראפ-לאזען. זעהר לאנגזאם אבער אלץ פאראויס האט זי זיך גערוקט און אראבגעלאזען. דעם וואסער אָנגעריהרט, טיעפער און טיע-פער אין איהם אַרײַן. ביז זי איז אין גאַנצען אין ים געזעסען, וועלכער האט זיך פון דעם אַרום איהם שטארק באוועגט. זיינע וועללען בײַז'ן זאמד געשלאָגען.

מיר זיינען געקומען צום האַפּען האַלב פיער. די שיף געהט אָפּ פון יפו פונקט פיער. די האַלבע שטונדע האָב איך געוואַלט אויסנוצען דעם גרויסען האַפּען צו זעהן. בן אוריה האט פריינדליך פאָרגעלייגט מיך צו בעגלייטען. די איבריגע זיינען געבליבען אין סטאַנציע אויף אונז ווארטען. ער האט מיך צום גראַניטענעם ברעג צוגעפיהרט, און איבער אַ שמאַלען, לאַנגען, אייזערנעם בריק זיינען מיר צו אַ ווייסען, אייזערנעם פאַויליאַן געקומען, וועלכער איז אויף אייזערנע פיס, הויך איבער'ן וואַסער, געשטאַנען. אין בופעט האט בן אוריה צוויי קופעל קאַלטע ביער גענומען. מיר האָבען זיך אין אַ ווינקעלע געזעצט, ציגאַרען פאַררויכערט. אַלע פענסטער פונ'ם פאַויליאַן זיינען אָפּען געווען. פון ים האט אַ קיהלער ווינטעלע געבלאַזען. קיין בעסער פלאץ, אין אַזאַ הייסער שטונדע, צו זיצען האט מען ניט בעדאַרפט. אָפּטרינקענדיג אַ ביסעל פון זיין גלאַז, האט בן אוריה געזאָגט:

— ווען מען זעהט דעם שעהנעם האַפּען מיט די אַלע שיפען פון פאַרשידענע מדינות, די פיעל קאַנטאַרען מיט הונדערטער גרויסע סקלאַדען פון אַלץ זאָרטען וואַארע, די גיגאַנטישע סקלאַדען פון „פּרדס“, „כרמל“, „השקד“, פון אונזערע קאַנסערווען פאַבריקען און אַנדערע; ווען מען זעהט דעם ברעג מיט די מענשען פון פאַרשידענע פעלקער, וועלכע געהען דאָ — וויל מען ניט גלויבען, דאָס קוים מיט הונדערט יאָהר צוריק איז דאָ אויפ'ן באַרג אַ שמוציגע, אַראַבישע שטאָדט געווען. אַ צובראָכענער, הילצערנער בריקעל איז זייער האַפּען געווען, צו וועלכען עס האָבען נאָר געקענט מיט נסים צוקומען, צווישען די ווילדע שטיינער, די נאָך ווילדערע אַראַבער מיט זייערע אומגעלומפערטע שיפּלעך. דער איינציגער ריינער ווינקעלע איז געווען דאָרט, וואו אונזער האַטעל „יפי נוף“ שטעהט איצט. דאָס האָבען אונזערע ערשטע פיאַנערען אַ קליינעם

קווארטאל אויפ'ן זאמד אויסגעבויט. „תל אביב“ דאס אָנגערופען.
 דאָס איז געווען דאָס איינציגע שטיקעל ריינע „איראָפּא“ אין דער
 שמוציגער אזיאטישער שטאָדט יפו. דאָרט זיינען לייטישע ברייטע
 גאסען מיט טראַטוואַרען, דאָרט איז אַ שעהנע גימנאָזיום-געביידע גע-
 שטאַנען און דער ערשטער בנימין-פאַרק אין ארץ ישראל — אַ קליין
 נער פאַרק, אָבער מיט גרויסע העברעאישע בוכשטאַבען „גן בנימין“
 אויפגעשריבען. דאָס אַלץ צו מאַכען האָבען זיי געמוזט אויף אַ
 פרעמדען פּריוואַט-מענשענס גאָמען, זאָנסט וואָלטען זיי דאָן נישט
 זיכער געווען מיט זייער אייגענטהום, ברוד משנה הזמנים! זעהט
 די איצטיגע שעהנע האַנדעל-שטאָדט יפו! זעהט דעם פרייען רו-
 היגען האַפּען! און איבערהויפּט די גאַנצע איצטיגע ארץ ישראל.
 נישט נאָר מיר האָבען צוריק געוואונען אַ פאַטערלאַנד — די גאַנצע
 ציוויליזירטע וועלט האָט אַ נייע, שעהנע ערד-ווינקעלע געוואונען
 און דאָצו אזא פּעהיג פאַלק — אידען.

געקוקט אַרום זיך, נישט געקענט מיינע אויגען אָנזעטיגען פון
 דער שעהנער פאַגאָראַמע, וואָס איך האָב אַרום זיך געזעהן...
 דער גאַנצער גרויסער האַפּען איז פול געווען מיט שורות שיפען,
 אויף וועלכע עס האָבען פאַרשידענע פּאָהנען געפלאַטערט, אָפּגע-
 טהיילט פון פרייען ים מיט אַ לאַנגע, שטיינערנע דעמבא. אַנט-
 קעגען מיר האָט זיך פון ווייטען געזעהן דער גאַנצער באָרג, פאַר-
 בויט מיט שעהנע געביידען, קופּעלען, טורעמס, צווישען הויכע
 ציפּרעסען און מינאַרעטען. די אונטערשטע גרויסע געביידען זיינען
 אין וואַסער געשטאַנען, בלאַקען האָבען פון זייערע ווענט אַרויסגע-
 שטאַרצט, מיט וועלכע מען האָט גרויסע פּעק אין די אונטערשטע
 באַרקעס אַראָפּגעלאָזען. לינקס איז, ווי ווייט די אויג קען זעהן
 אַ שעהנע שטאָדט אין גאַנצען אין גרינס געלעגען; איבער'ן גאַנצען
 שטראַנד האָט זיך אַ פאַרפלאַנצטע אַלעע געצויגען; אויבען אויף
 שעהנע אַרקעס, ווי אין ירושלים, האָט זיך גערולט אַ טראַטוואַר;
 אונטען האָט געקאַכט פון לויפּענדע אויטאָמאָבילען און וועלאָ-
 סיפּעדיסטען.

— וואונדערבאַר! די שיפען זיינען פון פאַרשידענע לענדער,
 האָבען פאַרשידענע פּאָהנען, פאַרוואָס האָבען זיי אַלע איין פאַרב —
 ווייס? — האָב איך ביי בן אוריה געפרעגט.
 — דאָס האַרמאָנירט בעסער מיט'ן ים. נאָר דערהויפּט, כדי

מען זאל זיי בעסער זעהן פון ווייטען. אמאל, ווען עס זיינען נאך געווען מלחמות, האט מען די שיפען, איבערהויפט קריעגס-שיפען, געפארבט גרוי, זיי זאלען ניט קענטיג זיין אין א כמורנער צייט, זאלען זיך, ווי גנבים, קענען אונטער'גנב'ענען, זייערע גזל'נישע העלדענטהאטען אויספיהרען. איצטער, דאנקען גאט, זיינען מיר ווייט פון דעם. ווי פרייע, ווייסע לאדקעס, זיינען אונגעשטערט אויף אלע ימ'ען פארשפרייט שיפען פון פארשידענע פעלקער. אלע ימ'ען זיינען פריי פאר שיפען, ווי די לופט פאר פליהער.

פון ווייטען האט זיך געזעהן א נידריגע ווייסע שיף, אויפ'ן דעק פול מיט פובליקום, די מעהרסטע ווייס געקליידעט, געטרובעט מיט אן אייגענארטיגען קול. בן אוריה האט זיך אויפגעהויבען און געזאגט:

— קומט, אדון בן פלא, מיר מוזען זיך איילען. מיט דער שיף פאָהרען מיר. נאר פופצעהן מינוטען שטעהט זי דא, מען מוז זיך איילען.

מיר זיינען גיך ארויסגעגאנגען.

ווען מיר זיינען געקומען, איז שוין אונזער קאמפאניע אויפ'ן דעק געשטאנען. מרים האט צו אונז מיט'ן טאשענטוך געמאכט. מיר זיינען גיך אויפ'ן דעק ארויף.

— אדון בן אוריה, מיר האבען דאך פארגעסען צו נעמען בילעטען? — האב איד ערשראקען ביי איהם געפרעגט.

— אויף די אינערליכע שיפען, ווי אויף די באהנען, דארף מען קיין בילעטען ניט נעהמען. איהר קענט זיך רוהיג זעצען. אויפ'ן וועג האט מיר בן אוריה פון דעם גאנצען מארשרוט, וואס די שיף מאכט, דערציילט:

די שיף מאכט טעגליך דעם וועג פון סכות ביז צידון. דאס איז די גאנצע לענג פון ארץ ישראל. זי בעדינט דעם גאנצען ברעג. אין גאנצען האבען מיר זיבעצעהן האפען: סכות, עזה, אשקלון, יבנה, יפו, אפולוניה, קדימה, קיסריה, עטלית, עכו, עכוּיב, בנימינה, צור, הרצליה, צרפת און די לעצטע, צידון, — האט ער אויף די פינגער אלע אויסגערעכענט. — אין יעדען האפען שטעהט זי צו אייניגע מינוטען, נאר אין יפו, חיפה און בנימינה שטעהט זי צו פופצעהן מינוטען. די גאנצע רייזע נעמט איהר אן ערד אין גאנצען

צעהן שעה. קיין קאבינען האָט זי ניט, ווייל זי געהט נאָר ביי-
 טאָג. אונטען איז דער שפּייזזאַל. איהר זעהט דאָ ניט קיין קווי-
 מענס מיט קיין רויך: זי בענוצט עלעקטרישע קראַפט, וועלכע זי
 בעקומט אויף אייניגע סטאַנציאָנען. זי פיהרט נאָר פאַסאזשירען
 און פאַסט פאַר די שטעט פון ברעג ים. די אינערליכע פאַסט
 ווערט ביי אונז מיט עראַפלאַנען צוגעשטעלט. אויפ'ן שיף, ווי
 אויף אַלע אונזערע באַהנען, איז פאַראַן נאָר איין קלאַס. די קיר,
 ווי איהר זעהט, איז אויפ'ן דעק. דאָס איז פראַקטיש אי פאַר דעם
 פערסאָנאַל, אי פאַר די רייזענדע. ס'הערט זיך ניט קיין ריח.
 יעדען טאָג, אין דער זעלבער שטונדע, געהט איין שיף אַרויס פון
 צידון, די צווייטע פון סכות; נאָר ווען עס איז נויטיג, געהען
 מעהרערע שיפען.

די שיף איז געגאנגען רוהיג, אַהן אַ שום גערויש, אַבער גאַנץ
 גיך. די גאַנצע צייט האָבען מיר דעם ברעג געזעהן; אימער
 זיך געביטען דער לאַנדשאַפט, איינער שעהנער פונ'ם צווייטען.
 אויף די סטאַנציאָנען האָבען פיעל אָפּ און אנגעשטויגען. די
 גאַנצע צייט האָט אַ קיהלער ווינטעלע פון ים געבלאָזען. קוים דריי
 שעה האָט געדויערט זיינען מיר אין חיפה אָפגעשטויגען. בעדווי-
 ערט, וואָס די וואונדערבארע רייזע האָט זיך אַזוי גיך געענדיגט.

עס איז נאָך ליכטיג געווען, נאָר אויפ'ן באַרג כרמל, וועלכער
 איז געדיכט מיט בוימער און ווילעם בעדעקט געווען, האָבען זיך
 פינקלענדע פייערלעך אָנגעהויבען צו ווייזען. לאַנגזאַם האָבען זיי
 זיך פאַרמעהרט, ווי ליכטיגע שניר פון פערעל אויסגעוויזען; אויף
 מאַנכע טעראַסען און פלאַכע דעכער פון די ווילען האָט מען אויך
 פייער געזעהן. מיר זיינען מיט'ן זייל-באהן אויבען אַרױפגעפאָהרען.
 אין האַטעל „אַליהור-הנביא“ זיך אָפגעשטעלט. בן אוריה מיט
 זיינע ביידע זיהן האָבען זיך געקליבען, גלייך נאָך אַווענדברויט,
 אירגענד אין אַ טעאָטער צו געהן. מרים האָט זיך ענטזאָגט; זי
 פיהלט זיך מיעד. מיר אויך געראטען בעסער זיך אויסרוהען. בין
 אויך שרעקליך מיעד געווען פון אלעם וואָס איך האָב דעם גאַנצען
 טאָג געזעהן. געוואַלט איז דער רוהע דאָס עראינערען, נאָך אמאָל
 דאָס דורכלעבען.

נאָכ'ן עסען בין איך גלייך אין מיין צימער געגאנגען, אין
 בעט זיך אריינגעוואָרפען, אַבער ניט געקענט איינשלאָפען. כ'קען

קיינמאל רוהיג שלאפען, ווען איד בין צופיעל מיער, גענומען זיך
 דערמאנען און אלץ וואס איד האב דעם גאנצען טאג געזעהן: יונה
 פאנטאן, ווי גוט אזא מנשה צו זיין! ווי גליקליך איז דאס
 פאלק וואס האט אזעלכע געניאלע קינסטלער! זיך דערמאנט
 דעם אקוואריום, א קעלט איז מיר איבער'ן לייב אריבער.
 אויך א געניאלע ווערק, אבער א שרעקליכע, שרעקליך איז צו ליגען
 אין תהום פון ים, וויפיעל שיפען האט מען אין וועלט־קריעג דער-
 טרונקען און מיט וועלכער פרייד און שטאלץ האט מען וועכענטליך
 גענויע ציפערען טעלעגראפירט איבער דער גאנצער וועלט; גע-
 איילט אלעמען די שמחה אנצוזאגען... פון וואנען ווייס איד פון
 די טעלעגראמען? כ'האב דאן געלעבט? אדער פיעל ווענען דעם
 געלעזען, ווי מרים האט געזאגט? ... ווי גוט מרים איז, כ'האב
 געפיהלט די ווארימקייט פון איהר ארעם, אבער דאס געזיכט האב
 איד פון דער לעהרערין געזעהן, דערפיהלט איהר הייסען קוש אויף
 די ליפען... "קוש מיר אויף די ליפען, איד לייעב דאך דיר", —
 האט זי מיר דאן געזאגט, ווי הארציג זיס איהר קול איז, בענשט דאך
 אמאל גאט א מענשען מיט אזא נשמה־שטימע! קוים א דרעמעל
 געטאן, זי איז צו מיר געקומען אין חלום, איינבויגענדיג איבער
 מיין צוקאפענס, האט זי מיר געשעפטשעט: "ליעבענקער, מיין
 ליעבענקער גר, קוש מיר אין די ליפען, איד לייעב דאך דיר!" כ'בין
 אויפגעשפרונגען פון שלאף און לאנג נאך דעם האט זיך מיר גע-
 דאכט, אז איד הער איהר שמעקענדיגען ריח, וועלכען זי האט
 אין מיין צימער איבערגעלאזען... כ'ליג מיט אפענע אויגען, קען
 ניט איינשלאפען, דורכ'ן ברייטען, אפענעם פענסטער זעהט זיך
 דער בלויער הימעל מיט בליציגע שטערען; זיי ציהען צו זיך מיט
 אן אונבעקאנטער קראפט, וועקען אויף אין געדעכעניס עפעס טר-
 מאנע, טרויעריגע עראינערונגען, כ'ווייס אליין ניט וועגען וואס און
 ווען, כ'ווארף פון זיך די דעק אראפ, דרעה זיך פון זייט אויף זייט...
 די שלאפלאזע נאכט ציהט זיך און א סוף, עס דאכט זיך דאס
 קיינמאל וועט זיך די נאכט ניט ענדיגען... עס וועט שוין ניט אויפ-
 געהן אויף דער ערד די זון... כ'האב דעם גאנצען קרוג קאלטע ווא-
 סער אויפ'ן הייסען קאפ ארויפגעגאסען, זיך ערפרישט, ווי א נייער,
 פרעמדער קאפ, וואלט פלוצלונג אויף מיר אויסגעוואקסען, געפיהלט

א קעלט אין גאנצען קערפער, זיך אין דער דעק איינגעוויקעלט און גלייך איינגעשלאפען.

אין דער פריה האט מיר עמרם קוים געקענט דערוועקען. אלע האבען אויף מיר אונטען געווארט צו געהן עסען. אן עראפלאן אין אָנגעקומען, לייכט אויפ'ן פלאץ פון האטעל זיך ארונטערנע-לאזען. א יונגע דאמע איז פון איהם ארויסגעשפרונגען, נאך איהר א בעקאנטער הער אין א גרויסער זיידענער קעפיע איבער'ן ברייטען טראפער-הוט. כ'האב זיך ניט געקענט עראינערען וואו איך האב איהם געזעהן. אלע האבען איהם מיט עהרע בעגריסט. כ'האב גע-פרעגט:

— איז ער אייערער א בעקאנטער? ווער איז ער?

— ניין, ער קען אונז ניט, אָבער מיר קענען איהם — אלע. דאָס איז דאָך אונזער גרויסער מאַלער הזרחי. איהם קען אין גאנץ ארץ ישראל יעדער קליינער קינד.

ביז מיטאג האט מיר עמרם געפיהרט ווייזען אלע זעהענס-ווערטען פון חיפה: רעגירונגס-געביידען, וואַרענהייזער, פאַבריקען, מוזעאום און פאַנטאַזען, צווישען זיי אויך דעם בנימין-פאַנטאן, וועלכען יעדע גרויסע שטאָדט אין ארץ ישראל האט געהאט, אזוי ווי א הערצעליבולוואַר. מעהר פאַר אַלץ איז מיר געפעלען די פּרעכטיגע אַרכיטעקטור פון די ווייסע, מיט זעראַמיק פאַרציערטער, ווילען אויפ'ן כרמל, מיט זייערע קליינע אָבער וואונדערשעהנע פאַרקען אַרום די ווילען. צווישען די פאַרשידענע בוימער און פלאַנ-צונגען האט מען אַלץ געזעהן דעם בלויען ים, דעם פאַלמען וואָלד נעבען עתיד, אָדער די קופאַלען מיט הויכע דינע מינאַרעטין פון עכו. מיר זיינען די גאַנצע צייט אויף פאַרשידענע אופנים גע-פאַהרען: מיט אויטאָמאָבילען, רולענדען טראַטוואַר, זייל-באַהן ביז'ן שפיץ פון כרמל, פון דאָרט געפלויען ביז עכו מיט אַן עראַפלאַן. עמרם איז א ריכטיגער ספּאָרטסמאַן אויף פליהען געווען. די גאנצע צייט מיר געלערענט זיין קונסט צו פיהרען אַן עראַפלאַן. פון עכו זיינען מיר צוריקגעקומען מיט אַן עלעקטרישער שיפעל. מיר זיינען אַריין אין שפּיידזאַל מיט א פולען קאַפּ און א וואָל-פישען אַפּעטיט. גלייך נאָכ'ן עסען האט אונז בן אוריה געאיילט צום באהן צו פאַהרען: — קיין קלאסען זיינען ניט פאַראַן; ווער

עם קומט פריהער, דער קריגט א בעסערען פלאץ. מיר האָבען גע-
וואָלט אלע צוזאמען זיצען.

די וואגאנען בעקוועמע, געטריבען פון עלעקטרישער קראפט,
געהען זעהר גיך, טרייסלען ווייניג; מען קען רוהיג לעזען, אָבער
ניט געקענט זיך אַפרייסען פון פענסטער, ניט געקענט
אָנזעטיגען מיינע אויגען פון די שעהנע לאַנדשאַפטען, וועלכע האָבען
זיך יעדע וויילע געענדערט.

— דאָס איז דער עמק יזרעל, — האָט מיר בן אוריה גע-
זאָגט. — דאָ וואַססען אונזערע בעסטע ווייצען. מיר וועלען קומען
נאָהענט צום ירדן וועט איהר עפעס זעהן. דאָס האָט איהר געוויס
אין אייער לעבען נאָר ניט געזעהן. איהר האָט געוויס שוין גע-
הערט אַז מיר האָבען דעם ירדן אויסגערייניגט פון זיינע שטיינער,
וואָס ער האָט אין אייניגע ערטער געהאַט. איצטער געהען שיפלעך
פון ים כנרת ביז'ן ים המלח. אין מעהרערע ערטער האָבען מיר
די וואַסער פון ירדן אָפגעצויגען. די וואַסערען אַרבייטען אויס פישל
עלעקטרישע קראַפט, בעוואַסערען גרויסע פלאַכען ערד, וואו מיר
פלאַנצען געמייזע, טאבאק, אויך פאַרשידענע בלומען פאַר אונזערע
פאַרפויס-פאַבריקען און מעדיצינישע פלאַנצונגען. איהר וועט די
גרויסע בלומען-גערטנער זעהן.

וואָס איך האָב אין ערבות-הירדן געזעהן איז שווער מיט
ווערטער צו בעשרייבען. אין אונדערליכע גערטנער האָבען פערשידע-
נע טולפאנעס געוואַסען. אלע נואַנסען פון פארבען זיינען דאָרטען
געווען; זיי האָבען געשיינט אויף דער זון מיט אַ וואונדערבארער
פאַרבען-האַרמאָניע; ווי אַ גיגאַנטישער רייכער טעפיד, האָט דער
גאַנצער באָדען אויסגעוויזען. כ'האַב געקוקט, ניט געקענט זיך זאָגן
אנקוקען.

— אין האַלאַנד קענט איהר אַזעלכע גערטנער זעהן. מיר
האָבען זיך פון זיי געלערענט די בלומען פלאַנצען; אָבער דאָרט
זיינען זיי ניט בעלויכטען מיט אַזאַ ליכטיגער זון ווי אונזערע. —
האָט בן אוריה מיט שטאַלץ געזאָגט.

ווייטער האָבען מיר פערלער פון מאָן געזעהן, ווייסע, רויטע,
גרינע, בלויע און וויאַלעטע זיינען זיי געווען; דער ווינט האָט זיי
לייכט בעוועגט אויף זייערע הויכע צווייגלעך. זיי האָבען זיך דאָן

אפגעגאסען מיט אן עלעקטרישען בלעסק, פון יעדער בעוועגונג אן
אנדער פארבער-הארמאניע געהאט.

— מאכט מען ביי אייך אויך אפיוס? דאס איז דאך א
שרעקליכער גיפט; דאס פאר'סמ'ט דאך די, וועלכע געוואוינען זיך
אפיוס צו רויכערן.

— גאט בעהיט! מיר מאכען ניט קיין אפיוס. עס איז ביי
אונז אפילו שטרענג פארבאטען עס אריינצופיהרען. מיר בענוצען
געוויס די מאן צו אנדערע צוועקען, אפשר אויך צו פארפיוס, כ'ווייס
ניט, מיר מוזען פרעגען ביי אלישוב'ן, ער ווייסט אלץ.

רבי אלישוב איז געשמאק געשלאפען אין זיין ווייבען פלאץ.
מיר האבען איהם ניט געוואלט וועקען.

— נאך אזא שעהנער פלאץ איז ביי אונז פאראן, — האט
עמרם געזאגט. — דאס איז דער ראזענ-טהאל אין יהודה. איך בין
דארט איינמאל געוועזען. מען מוז אויפשטעהן גאנץ פריה, ווען די
זון איז נאך ניט ארייפגעגאנגען, די טוי האט זיך נאך ניט אויפגע-
הויבען, דאן שניידט מען די ראזען; פרויען טראגען דאס אין קערב
אויף די קעפ. עס איז א וואונדערבאר בילד צו זעהן אין א פעלד
פון ראזען געהען מיט געזאנג שורות פרויען מיט קערב פרישע ראזען
אויף די קעפ.

אין צמח האבען מיר אלע אפגעשטיגען. בן אוריה האט גע-
זאגט:

— מען קען מיט'ן באהן פאָהרען גלייך ביז מגדל. דער צוג
געהט גלייך ביז דער צענטראל סטאציע פון גליל, "כפר נחום", די
צווייטע סטאציע פון מגדל, נאך איך וויל אייך ווייזען דעם ים
כנרת ביינאכט. איהר וועט עטוואס דא זעהן. אין צמח געפינען
זיך פיעל פאבריקען פון פארפיוס, טאבאק, ציגארען, פיש קאנסע-
רווען, פלאנצונג-פארבען, באנבוק-מעבעל און בעריהמטע לייט-א-
ר. מיר וועלען דא עפעס קויפען פאר אלעמען. איך וויל גוטע
ציגארען. וואס ווילט איהר, קינדער? — האט ער זיך, גוטמוטיג,
צו אונז געווענדעט.

— איך וויל זיסע עפעל, — האט מרים לאכענדיג געזאגט. —
אונזער מוטער חיה האט דאך אויך ליעב געהאט עפעל. דא וואססען
זיסע עפעל.

— נאך אין די גאנץ אלטע צייטען האבען נעבען ים כנרת

זיסע פירות געוואקסען, גנוסטר, האָבען זיי דעם ים אָנגערופען, —
האַט רבי אלישװ געזאגט.

אין די פאָר פרייע שטונדען, וואָס מיר האָבען דאָ פארבראכט,
האָבען מיר פיעל געזעהן און געקויפט. די ציגאַרען האָבען זעהר
געשמעקט און די עפעל זיינען אמת זיס געווען. מיר האָבען גענוג
פון ביידע פאַרזוכט. אָבער גליקליכער איז עמרם געווען פון זיין
איינקויפען אין טערעקאטען פאַבריק. ער האָט זיין גאַנצען פאַר-
מעגען: נאָהענט פון דריי הונדערט שקלים, אויף פאַרשידענע קאָ-
פיעס פון באַרעליעפּען און פיגורקעס אויסגעגעבען, געבעטען מען
זאָל איהם דאָס דירעקט אין רבי מנשה בן יהושפט'ס אַטעליע אין
ירושלים צושיקען. ער האָט בעדויערט וואָס איך בין נישט מיט איהם
געגאַנגען. געקענט איינקויפען, אָבער וואו קען איך דאָס שיקען,
וואו איז מײן הײם?

נאָך אַוועגדברייט, זיינען מיר מיט אן עלעקטרישען שיף
אויפ'ן ים כּנרת געפאָהרען. די רייזע ביז מגדל, האָט עטוואָס מעהר
ווי א שעה געהויערט. עס איז ווערט געווען צו ווארטען ביז נאַכט.
דער ים־כּנרת מיט'ן פולען לבנה, האָט געלויכטען ווי צעשמאַלצענע
זילבער, שטיל געציטערט, געשעפּצעט מיר וואונדערבארע מעשה'ן-
לעך פון ואַמאַל: פון די ליכטיגע קינדעריאהרען, יוגענד־לחומות און
פון ציטער פון דעם ערשטען קוש... פון ביידע זייטען ברעגען האָבען
געפינקעלט פייערלעך, מעהרער פון לינקס, וואו טבריה מיט איהרע
ווארעם־בעדער ליגען.

— זעהט איהר, בן פלא, ווי בעזעצט ארום כּנרת איז. אַט
לינקס האָט איהר דגניה, גלייך נאָך דעם, וואו כּנרת פאלט אַריין
אין ירדן, איז די ווילען־שטאט „תרצליה“. דאָ געפינט זיך אין
פאַרק אויפ'ן בארג געבען ברעג, די בערימטע הערצל־סטאטוע. ער
שטעהט, פארלייגט די הענט אויפ'ן הארצען, קוקט אויפ'ן לייכטענ-
דען כּנרת און טרוימט וועגען איהר אויפלעבען, וואָס ער האָט נאָך
הער אַזוי שעהן בעשריבען אין זיין „אַלט־ניי־לאַנד“. גלייך עט-
וואָס ווייטער, וועלען מיר שוין זעהן אָנפאַנג פון טבריה. די ערשטע,
רבי מאיר בעל הנס שול, אַט דאָ זעהט איהר די אלטע געביידען,
וואָס זיצען ווי א נעסט, צוגעקלעפט צום בארג; אויבען איז אַ וויי-
סער קופעל, איין פענסטערעל לייכט דאָרט. דאָס איז די אלטע שול
מיט זיין קבר, דאָס לייכט זיין נר תמיד. אַ מושב זקנים איז דאָרט
גלייך נאָך דעם, אין פאַרק, זעהט איהר די פיעלע געביידען מיט קאָ-

לאַניעס און קופעלין. דאָס איז אונזערע בעריהמטע חמי טבריה.
נאָך איז גמרא ערצעהלט זיך פון די חמי טבריה. אונזערע בערער
זיינען אזוי מאַדערען איינגעריכטעט, דאָס מיר האָבען דאָ באַרע
געסט אויך פון פארשידענע אייראָפּעאישע לענדער און אמעריקא.
די אלע ווילעס, וואָס איהר זעהט אַרום, זיינען האַטעלען. מען מאַכט
גוטע געשעפטען, ניט נאָר אין האַטעלען, נאָר אויך אין וואַרענהיי
זער, וואו מען פארקויפט בצלאל ארטיקלען, ירדן-סיגארען, פאַר
פיום און אנדערע אונזערע ספעציאלע ארטיקלען. די ווילעס ציהען
זיך ביז דער שטאָדט טבריה, וועלכע איז דאָרט אויפ'ן באַרג. אונז
טען די אלטע שטאָדט טבריה, האָבען מיר גלייך נאָך דעם וועלט
קריעג, אראָפּגעוואָרפען, דאָס איז געווען א שמוציגער, פארפעס
טעטער געסט. מיר האָבען איבערגעלאָזען דעם אלטען פעסטונג אין
אייניגע אינטערעסאַנטע אלטע הייזער. איצטער איז דאָרט אין
גאנצען א גרויסער פאַרק, אין וועלכען עס געפינט זיך דער בעריהמ
טער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער מוזיאָום, פון די אַנטיקען, וואָס
מיר האָבען געפונען ביים אויסגראַבונג פון אלטע שטאָדט טבריה
און אומגעגענד פון ים כנרת, נאטורליכע ענששאַפטיכער מוזיאָום,
בילדער-גאלעריי, טעאטער, אָפּערא „כנרת ציון“, מנורה-ליכט טעאָ
טער, קאפּע פאוויליאָנען, אייניגע קלובען פון טורען פאראיינען און
א גרויסע וואַהרענהויז, וואו מען בעקומט ניט נאָר אלעס וואָס מיר
פראָדוצירען, אויך יאפּאנישע און פאַריזער ארטיקלען. אויבען, אין
שטאָדט, איז ניט שטאַרק הייס, מען קען אויך זומער וואָהנען, נאָר
די רייכע געסט פאָהרען אויף זומער-סעזאָן דורך כפר נחום מיט'ן
אייזענבאָהן אין ראש פנה, צפת, מרון, באַרג כנען, איבערהויפט
אויפ'ן העכסטען, בעזעצטען באַרג אין פאַלעסטינא עצבון, וואו עס
גיט פיעל האַטעלען-ווילעס. עצבון איז דער בעליבסטער זומער
קוראָרט פאר אלע רייכסטע פון דער גאנצער וועלט. אויסער זיין
וואונדערבאר, מילדען, געזונטען באַרג-לופט, זעהט מען פון דאָרט
די שעהנסטע פאנאָראַמע אין דער וועלט, וועלכע בייטען זיך אימער
אין נייע פארענהארמאָניע. כ'בין דאָרטען געווען, געמיינט איך
וועל משוגע ווערען פון ענטציקונג! ... די לופט איז אזוי ריי, מען
זעהט פון דאָרט ביינאהע גאנץ ארץ ישראל, איהרע שעהנע, ווייסע
שטעט, פארפלאַנצטע בערג און טאָלען, אויף וועלכע, ווי ווייסע
טויבען פליהען אַראָפּלאנען, איבעראל בליהענדע גערטנער און פעל-
דער, צווישען זיי צושפרייט ווייס-בלאָהע הייזלעך, אלעס זעהט

מען איז איין צוויבערליכען ראם: דער העל-בלאָהער ים, כרמל-בערג, דער וואונדערבארער ים כנרת, וועלכער ליגט טיעף אין די פינקלענדע בערג, ווי איז א בעכער פון סמאראנדען. דער ירדן, ווי א העלע, בלאָהע באנד, ציהט זיך פון ביידע זייטען ים כנרת, פאר-אייניגט זיך מיט'ן מי מרום... הינטער דעם, דער הויכער בארג תרמון מיט זיינע פארגאָלדעטע שניי אויפ'ן שפיץ און די גאנצע ליניע פון אנטי לבנון, וועלכע זעהען פון דאָרטען אויס ווי העל-בלאָהע-וויאָלעטע פארגליווערטע כוואליעס פון אן אונענדליכען פאר-צוויבערטען ים... עס איז ניטאָ אין דער וועלט קיין שעהנערע לאנד, ווי אונזער לעבע ארץ ישראל! — האָט ער מיט ענטוואַזם גע-ענדיגט.

עס האָט זיך געהערט א שטילע שטימע, אָבער דורכגעדרונגען מיט טיעפען הערצענגעפיהל:

— און די שעהנע, געטליכע לאנד איז טויזענדער יאהר וויסט פאר די גאנצע מענשהייט געוועזען. ביז מיר זיינען צוריקגעקומען... געלויבט איז דיין גאָמען, דו לעבער גאָט, גאָט פון דיין פאָלק ישראל.

כ'האב אויף מרים'ן א קוק געטאָהן. דאָס האָט זי געזאָגט... זי איז געזעסען בעגאָסען מיט גרוי-בלאָהע לבנה-שיין, אין גאנצען אין ווייסען. איהר אינגעלע איז, ווי א פייגעלע, צוגעטולעט, רוהיג אויף איהרע הענד געשלאָפּען. עטוואָס אויפגעהויבען איהר שעהנע קאָפּ, בעדעקט איינפאר מיט א גרויסע קעפיע, וועלכע האָט א שאַ-טען אויפ'ן געזיכט געוואָרפּען, געמאכט איהר געזיכט נאָך מעהר בלאַסער, דורכזיכטיגער, נאָר די גרויסע אויגען האָבען געלויכטען מיט אַ לעבעדיגען פייערעל, אויפ'ן בלאָהען הימעל געקוקט...

— א הייליגע, — האָב איר געטראכט. — דאָ איז א לאנד, וואו הייליגע ווערען געבאָרען, א לאנד פון געטליכע נביאים... שטיל, קיינער פון אונז האָט מעהר קיין וואָרט ניט געזאָגט. יעדער פארטיעפט אין זיינע חלומות.

עס האָט זיך פון ווייטען געהערט זיסע מוזיק פון "כנור ציון". זיי האָבען מיר אוועקגעטראָגען אין הימעל... אויפגעהערט צו פיהל לען ווער איר בין, וואו איר געפינ זיך, וואָס עס טהוט זיך ארום מיר...

"מגדל!" — האָט זיך געהערט א קול פון אויבערשטען ברי-

קעל. די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט... אויפגעכאפט פון זיסען
חלום...

„בית יחיאל“ איז דער נאָמען פון האַטעל געוועזען. וואו מיר
זיינען אריינגעפאָהרען. דאָס איז געווען אן אלטע, שעהנע ווילא
מיט א גרויסע טעראסע און הויכען טורם. זי איז אין אַן אלטען
פאַרק הויך געשטאַנען, מיט א שעהנעם אויסזעהן אויפ'ן ים
כנרת. פיעל געסט זיינען אויפ'ן טעראסע געזעסען. מיר האָבען
טיי בעשטעלט. ארום טישעל זיך געזעצט. עמרם איז גיך צוגעלאָ-
פען, געהיימפול מיר פאר'ן ארבעל א ציה געטהאָן, מיט די אויגען
געוואונקען מיט איהם צו געהן. כ'בין איהם נאָכגעגאַנגען איז
גרויסען שפייז-צימער. אָהן א וואָרט צו זאָגען האָט ער מיר מיט'ן
פינגער אויף א פאָרטעט געוויזען. צו מוין גרויסען פארוואונדערונג,
האָב איך איז אן אלט-פארגאָלדעטען ראם, מיין פאָרטעט געזעהן...
— דאָס איז געוויס איינער פון אייערע זידעס. א לעבעדיגער,
פונקט ווי איהר, נאָר עלטער — האָט מרים, וועלכע איז, ניט בע-
מערקט, אונז נאָכגעגאַנגען, געזאָגט.

אלע געסט האָבען זיך מיט דעם וואונדערבארען צופאל פאר-
אינטערעסירט. געקוקט אויפ'ן אלטען איילבילד, אויף מיר, בע-
וואונדערט די גרויסע עהנליכקייט, געפרעגט וועגען פאָרטעט ביי
א לעבעדיגען אלטיטשקען, מיט א ווייסע געשטריקטע יארמעלעקע
אויפ'ן שפיץ קאָפּ, וואָס איז געקומען זעהן דעם טומעל. ער איז דער
בעל-הבית פון האַטעל.

— איהר ווייסט ניט? דאָס איז דאָך שצ'ס פאָרטעט. ער
האָט דאָך דעם פראַיעקט פון „בית יחיאל“ געמאַכט, דאריבער גע-
פינט זיך דאָ זיין פאָרטעט... דאָס איז שוין לאנג, לאנג, בינאָהע
הונדערט יאהר צוריק געווען, אין וועלט-קריגע. פאר'ן נעמען פון די
ענגלענדער ירושלים, האָבען איהם די טערקען ארויסגעשיקט. ער
איז געווען גענוג אין גאנץ גליל. מיין זידע, עלוי השלום, האָט
מיר אליין, ווען איך בין נאָך א חדר-אינגעל געווען, דערצעהלט. ער

האט איהם דאן געזעהן. מיין זיידע איז דאן נאך א יונגער קינד גע-
וועזען, געארבייט אין מגדל אין א קבוצה ביי גליקיען, אט איז
ער — האט דער אלטער אויף א צווייטען פארטרעט געוויזען, וועל-
כער איז אויף דער צווייטער זייט זאל געהאנגען : אן עלטערער מאן
מיט גרויסע צופודערטע גרויע האר, אן בארד און וואַנצעס.

— מגדל איז נאך דאן קיין שטאדט מיט געווען. איין איינציג-
געז הויף האָבען זיי געהאט און פיעל קדחת... זיי האָבען מיט זיין
ערע ביינער, די ערשטע פלאנצונגען געמאכט. אט די שענהע
גערטנער, וואָס איהר זעהט נעבען ים, האָבען זיי געפלאנצט. שוין
מיט גליקיען זיינען אלטע חברים געווען. נאטירליך איז שוין אָפט
אין מגדל געקומען. דאן איז דער בעריהמטער דר. יחיאל צלענאָוו
געשטאַרבען, וועלכער האָט א טהייל אין מגדל געהאט. איינער פון
די גרינדער געווען, האָט דאן שוין דעם פראַיעקט פון „בית יחיאל“
געמאַכט צו זיין אנדריינקונג.

— ער איז געווען אייער עלטער-זיידע געווען — האָבען איין-
ניגע צו מיר געזאָגט — איהר האָט נאָר פון דעם מיט געוואוסט?
— איך האָב שוין דאָס פון לאנג בעמערקט, — האָט עמרם
געזאָגט. — ביי אונז אין בצלאל האָבען מיר אויך א ביסט פון
שײַן, פונקט ווי א לעבעדיגער בן פלא.

געשוויגען, געקלערט : וואָס וואָלטען זיי זאָגען ווען דער פאריק-
מאכער וואָלט מיין באַרד מיט אָפגעפארבט?...

דושנע... אונמעגליך איינצושלאָפען. ווייטער א שלאָפלאָזע
נאכט... אלץ דער פארפלוכטער געדאנק מיט מיר מיט קיין רוה, קען
מיט פארגעסען... דארף דאך דער טייוועל דעם פארטרעט בריינג-
גען ! קיין מאל וועל איך מיין רוהע מיט געפינען... גיך אויפגע-
שפרונגען, ארויפגעכאַפט אויף זיך די אבאיע, א באַרוועסער גענו-
מען אויפ'ן דאך אַרומגעהען, וואו מיר זיינען אלע געשלאָפען. בין
געגאנגען זוכען קאלטע וואסער. אפשר וועט מיר דאָס העלפען.
נעבען אראָפגאַנג איז דער אלטימשיקער מיט זיין שפיציגע
יאדמולקע געלענען. אויך מיט געקענט שלאָפען.

— עס שלאָפט זיך אייך אייך מיט גוט, ארונט, ביי דער פולער
לבנה ? איהר זייט אויך מיט געוואוינט אזוי פריה שלאָפען צו
געהן ? ווילט איהר עטוואָס לעזען, קענט איהר דאָ גלייך אריינגעהן
אין דער אָפגענער טיר פון טורם. דאָרט איז אונזער שול, אויף דער
גאלעריע איז אונזער ביבליאָטעקע.

געוואָלט שוין אין מיר אַריינגעהן, האָט ער גיד פון זיין צור-
קאַפּענס אַ שוואַרצען קעסטעלע אַרויסגענומען און געזאָגט :
— נאָט, נעמט מיין עלעקטרישע לאַמטערנע. איהר וועט אָהן
דעם אויבען די ביכער ניט זעהן. אונטען, אין שול, ברענט אַ יאהר-
צייט-ליכט. ויצט זיך דאָרט, לייענט געזונטערהייט, וויפיעל אייער
הארץ געלוסט, אַדוני.
כ'בין אין טורם אַריין.

קיהל. פינסטער. פון דעם אויבערשטען פענסטער שיינט אַריין
די לבנה. לאָזט איהר ליכט מיט אַ בלאָהליכען שטראַל שיף אַראָפּ
בין'ן צווייטען וואַנד. שלאָגט זיך אָפּ מיט אַ העל-גרוי-בלאָהליכען
צובראַכענעם פלעק אונטען אויפ'ן וואַנד אין באַדען, צוטהיילט מיט
שארפע, שוואַרצע ליניען אויף קוואַדראַטען... נעבען עמוד ברענט
מיט אַ רויטליכען ליכט און אייל-לעמפלע, בעלייכט דעם עמוד און
די געשטיקטע גאָלד אויפ'ן פּחוּכת... שטי... אַ טויטע שטילקייט
ווי אין אַ סקלעפּ. הער ניט מיינע באַרוועסע טריט אויפ'ן טעפּיך...
מיט'ן געדערהטען טרעפּ בין איך אויפ'ן הויכען גאַלעריי
אַרויפגעגאַנגען. דער גאַנצער רונדער וואַנט אַרום איז מיט ביכער-
שראַנקען. געזעהן די גרויסע בענדער וועגען קונסט אין רייכע איינ-
בונדען. רעגירונגס אויסגאַבע. ניט גענומען. געזוכט פראָסט אַ ראָ-
מאַן, זיך קענען פאַרגעסען, וועגען זיך ניט דיינקען. "בצלאל" —
האָט אַ בלייז געמאַן גרויסע, גאָלדענע בוכשטאַבען אויף דריי רייכע
בענדער. דערמאָנט זיך וואָס עמרים האָט מיר דערצעהלט. געשווינד,
מיט ציטריגע הענד, דעם ערשטען באַנד אַרויסגענומען און מיט אַ
קלאַפּענדע האַרץ אַרונטערגעגאַנגען אונטען, צום עמוד לעזען.

אונטער'ן יאָהרצייט-ליכט אַ צעטעל אין אַ רעמעל געזעהן.
כ'האָב געלעזען: "צום אַנדיינקען דעם שומר זרבבל בן שמריה
הקדוש. געפאַלען אַ דיינער קרבן פאַר זיין פאַלק און לאַנד. גע-
הרג'עט פון די אַראַבער אין ג' אב 1919 אין מגדל. זיין נשמה זאָל
רוהען אין גן-עדן מיט די נשמות פון אונזערע דיינע קדושים."
טרעהערען האָבען מיר זיך אין די אויגען געשטעלט. כ'האָב
ניט געוויינט אויפ'ן שומר, וואָס איז מיט הונדערט יאָהר צוריק
געשטאַרבן, נאָר פון וואַרימען געפיהל, דאָס איצטער זיינען אידען
אזוי דאַנקבאַר געוואָרען, פאַרגעסען ניט די, וועלכע האָבען געאַר-
בייט פאַר זיי, אפילו נאָך הונדערט יאָהר...

— אירענער וואו צינדט מען אַן אַ ליכט פאַר מיין נשמה.

איד קען נאך מיין אייגענעם יאהרצייט-ליכט זעהן, — איז מיר א ווילדער געדאנק אין מיין קאפ אריין. — ווען בין איד געשמאק-בען? ... צי בין איד אמאל געשמאקבען? ... דער קאפ טומעלט, מינע רעיונות מישען זיך... משוגע צו ווערן! ... כ'מוז דעם בוך לעזען; דארט וועל איד זיך אלץ דערוויסען, זיך דערמאנען, כ'מוז מיין זכרון אנשטריינגען, כ'מוז זיך דערמאנען! ... ביים רויטליכען, שוואכען ליכט פון יאהרצייט, אינגאנצען צושיטערט, האב איד מיט ציטערדיגע הענד דעם בוך געעפענט.

אין פיער טהיילען איז דער באנד גיווען: „לעבען“, „קונסט“, „בצלאל“, „געזעלשאפטליכע ארבייט“, יעדער טהייל פון אן אנדערען געשריבען. אנגעהויבען פון אַנפאַנג.

גענויע צוויי הונדערט זייטען איז דער טהייל געוועזען, זעהר דעמאל געשריבען, ניט פארגעסען יעדע קליינע איינצעלהייט: צי-טירט א גאנצען ארכיוו מיט בריעף, זיינע אייגענע און פרעמדע, וועגען איהם, פיעל פאקסימיליען, נאך מעהר פאטאגראפיעס, דאס רוב פון בצלאל פאטאגראף בן דוב; אינטימסטע פאקטען פון זיין לעבען דערזעהלט. ווי אן אמת'ער אנאמאם האט ער אלעס מיט זיין שארפען סקאלפּעק ענטפלעקט; ווי א פסיכאלאג האט ער זיך געגריבעלט טיעף אין נשמה און ווי א קינסטלער אלעס בולט, דייט-ליך אויפ'ן פולען ליכט אויסגעמאלט. אזוי שרייבט מען וועגען איינעם, וואס ער און די ארומיגע זיינען שוין מיט הונדערט יאהר צוריק געשמאקבען; וועגען איינעם, אויף וועלכען מען האט ניט מורא א פלעק צו ווייזען; מען זוכט נאך א ריכטיגען בולט'ן פאר-טרעט צו בעקומען.

כ'גיב איבער קורץ דעם אינהאלט. זיינע עלטערן: דער זיידע (מוטערס פאטער), דער רב פון זיין געבורטס-שטעדטעל, א גרויסער צדיק, איש אמת, דעם גאנצען לעבען געזעסען אויף דער גמרא, ניט געוואוסט קיין צורת מטבע, אויף דער עלטער געלערענט קבלה, גע-האט יחוס-בריעף פון פיעל דורות, גאונים און רבנים, געשמאקבען ביי דער גמרא אין טיעפען עלטער. גענויע הונדערט יאהר גע-לעבט... דער צווייטער זיידע, א חזן און שוחט; געליעבט גע-זאנג, ניט קענענדיג קיין נאמען, נייע גגונים צו תפלות געמאכט; א גרויסער אומנייד, מזרחים געמאכט; זיין דאוונען מיט טיעפער הארצליכקייט און ביטערע טרערען; א איד א „בעל-בכי“... זיין פאטער: א גרויסער למדן, ווילד-פרום; געקרעמערט, אויסגעקער-

מערט, געוואָרען אַ גמראַ-מלמד; געשמאַרבען איבער זעכציג יאָהר
אַלט... מוטער: אַ גוט־הערציגע, פרומע אידינע, אַ צדקה־ניצע.
הייסע־מוטער, דעם גאַנצען לעבען געטראָגען דעם יאָך פון פרנסה
צוזאַמען מיט'ן מאן; די נשמה די קינדער געגעבען; געליעבט
תחינות, מעשה־ביכלעד. ווען ער איז קליין געוועזען, האָט זי איהם
געקושט, געלאָשטשעט און געקעכעלט, בעזונדערע טעפּעלעך פאַר
איהם געקאַכט, פאַר'ן שלאָף לייערער געזונגען און וואונדער־מעשיות
דערצעהלט... געבורטס־דאָרט: אין רוסלאַנד, אַ קליין שטעטלעך,
אָרום גערטנער און פּעלדער, אַ טייכעל, פון ווייטען אַ וואַלד; גער
ליעבט די נאָטור, געהן שפּאַצירען הינטער'ן שטעטלעך, פון דאָרט
דעם לאַנדשאַפט זעהן; געזוכט ערקלערונגען וועגען זון, לבנה,
שטערען, געבורט, טויט, גאָט; אויף אלעס איהם געענטפערט:
„מען טאָר ניט פרעגען.“ אליין אויסגעקלערט אַן ענטפער... די
שטעטלעך בעזעצט נאָר מיט אידען. דער רב, דער זיידע — דער
מלך, אליין אַ מלך'ס אַן אייניקעל; ביי זיך שטאַלץ, האַלט זיך פאַר
אַ מיוחס; פיזיש שטאַרק, אַ וואוילער אינגעל, אַ גוטער קאַפּ...
נאָך אַן עופּה'לע שוין אין חדר געגאַנגען, די פּאָעזיע פון תנ"ך,
דער צער פון חורבן בית המקדש, פאַרטריבען פון ארץ ישראל,
פינסטערער גלות, דער הייסער וואונש צוריק צו קעהרען אין אונזער
לאַנד, דער טיעפער גלויבען אין משיח'ן... פאַרליעבט זיך אין
חברים, פיהרט מלחמה מיט שקצים און הינט... גמרה־חדר: דער
גיהנם פון אַ פינסטערען חדר מיט אַ ווילדען, אַכזר'ישען מלמד,
די טרוקענע גמרא, מערדערליכער רבי, זיין באַרבאַרישע סיסטעמע
לערנען, זיין איינוואַרצלונג אַ פיינדשאַפט צו געוואַלד; געוואוינט
זיך זעלבשטענדיג צו זיין, זיך בעשיצען, מלחמה געגען אַכזרים,
גערולד, אויסדויער... זיין אידעאַל — דער רב־זיידע וויל ווערען
אַ צדיק, אַ בעל־תשובה, לערנען די וואונדערבאַרע קבלה, וויל אליין
משיח'ן אַראָפּבריינגען... קלערט אליין אויס די קונסט, געצייכענט
זיין זיידען... אין בית־המדרש: זעלבשטענדיג לערנען, די פּאָעזיע
פון לעבען פון בית־המדרש, זיינע טיפּען, וואונדער־מעשיות פון
צדיקים, למדו'ן און שדים... השכלה־ביכלעד: לעזט אַ מיש־
מאַש, פילאָזאָפיע, אייזען סי, מורה נבוכים, שירים וועגען לבנה,
רעליגיאָן חקירה און שונדראַמאַנען; ראָמאַנען געפּעלען איהם
בעסער, פאַרשטעהט נאָר ניט, וואָס האָט דער בחור געוואַלט פון
פון די מידעל... שוואַכער זיין אמונה, הויבט אַן צו צווייפלען

אין עקזיסטענץ פון שדים און הייליגקייט פון כפרות־שלאַגען, ענ־
 דיגט — אין גאט און זיין הייליגער תורה... זיין פייערדיגען
 גלויבען אין וויסענשאפט, ציוויליזאציע; אנטלויפט; דאס זוכען
 אין ווילנא; עלענה, הונגער; טהום אלע עבודת פרד; גאנצע
 נעכט אויף ביכער, זוכט דעם אמת... הערט אויף צו גלויבען אין
 איצטיגער ציוויליזאציע, איז געגען די גאנצע וועלט מיט זייער
 שלעכטער אָרדנונג, פארצווייפעלט, גלויבט ניט מעהר אין מענש־
 הייט, זעהט קיין צוועק אין מענשענס לעבען, וויל זיך בעפרייען
 פון לעבען, שטעהט צו צו די „וועלט־איבערמאכער“, גיט זיך אָפּ
 מיט דער גאנצער נשמה, שפייט אויף אלעס, האָט פאר קיינעם קיין
 מורא ניט, קיין אויטאָריטעט, „לעב ווי לאַנג עס לעבט זיך.“ אמת־
 לעבען — וועלען די צוקונפטיגע דורות; אַרבייט נור פאר זיי...
 זיין האַרץ דאָך פוסט, טיעף ליידט די נשמה... לערענט קונסט,
 גלויבט דאָס קונסט קען ווייזען דעם ריינעם אמת; פארלעבט זיך
 אלע מאָנטאג און דאָנערשטאג אין מיידלעך; קיין גליק אין ליעבע,
 זיין האַרץ שמאַכטעט... זעהט הערשאַפט אין די „פרייהייטס־
 זוכער“, וויל זייער קנעכט ניט זיין, וויל פאר זיין פאָלק אַרבייטען,
 ווייסט ניט ווי... מאַכט אויף אַלץ מיט'ן האַנד אוועק... מוז
 אַנטלויפען פון רוסלאַנד; הייראַט (דריי און צוואַנציג יאָהר);
 פאָהרט מיט איהר אין פאָרן; זעקס גליקליכע יאָהרען; די האַרץ
 פול מיט ליעבע, די נשמה מיט שעהנער קונסט, אין גאנצען אין
 וועלט פון קונסט איינגעשלונגען; ביים ענדע זיין וועלט געפונען;
 האָפט און גלויבט אין גרויסעס... וואָלקענס אויפ'ן פאַמיליען־
 לעבען; בעשולדיגט זיין אַרמוט. אַ פרוי קען ניט געדולדיג וואַרטען
 ביז די קונסט גיט „עולם הזה“; וויל צואיילען „עולם הזה“ צו
 בעקומען; פאָהרט אין בולגאַריען... זיינע דאָרטיגע טהעטיג־
 קייטען; מיטהעלפער קונסט־שולע גרינדען, פראָפעסאָר פון סקול־
 פטור, אַרבייט פאר דער רעגירונג זייער צאָר און פאר בולגאַרישער
 אָפּטהיילונג און וועלט־אויסשטעלונגען אין פאָרים און סען לואי...
 זיינע קינסטלערישע אַרבייט, דענקמאָלער, דעקאָראַציאָנען, מעדאַלען
 פון פאָרן, אַמעריקא און ליצע... יעולם הזה און כבוד אויפ'ן פוד;
 ניט געוואונען קיין פאַמיליע־גליק... זיין טראַגעדיע אין לעבען...
 געבליבען גאַנץ אַליין; זעהנזוכט נאָכ'ן איינציגען קינד; פוסט
 אין האַרצען; געפינט זיך פרעמד צו וויסען זיינע גוי'אישע פריינד,
 ניט פון זיי פארשטאַנען... מיאוס געוואָרען די עולם הזה; ביינ־

קעניש נאך אן אייגענעם פאלק און לאנד; ווילען נאך פאר זיי צו ארבייטען... ארבייט אלס ציוניסט, געפינט קליינליך זייער אָר־בייט; וויל זיינע אידעען אויספיהרען פאר זיין פאלק און זיין לאנד. דר. הערצל גיט זיין איינשטימונג; פאָהרט אין ארץ ישראל "בצלאל" גרינדען...

וועגען זיין ווייטערען לעבען, האָט ער אָנגעצויגט צו זעהן ווייטער אין בוך אין די אָפּטהיילונגען: "קונסט", "בצלאל" און "געזעלשאַפֿטליכע ארבייט".

ניט געוואָלט ווייטער זוכען. דאָס איז שוין גענוג פאר מיר. אלץ עראינערט! אלץ געזעהען לעבעדיג פאר מיינע אויגען, ווי דאָס וואָלט נעכטען מיט מיר געמראָפּען...

אפשר האָט נאך דער בוך אויף מיר אזא איינדרוק געמאַכט?... די קינסטליכע ערצעהלונג האָט געוויקט אויף מיינ אָנגעשטריינג־טער פאַנטאַזיע?...

... בין געזעסען פאַרקוועטשט דעם קאַפּ מיט ביידע הענד. אלע נערווען פון מיינ קערפּער האָבען געציטערט, ווי מען ריהרט סטרונעס; געפיהלט ווי הייסע טרערען שטיקען מיר... האָב געפיהלט, ווי איך וואָלט שטעהן נעבען מיינ קבר, לייענען מיינ אייגענע מצבה... געה שריי אז דו לעבסט, פיהלסט און ווילסט נאך לעבען, ווען אויפ'ן שטיין זיינען אויסגעהאַקט טיעפע, גרויסע בוכשטאַבען, אז דאָ ליגסטו בעגראָבען, געשמאַרבען נאך מיט הונד־דערט יאָהר צוריק...

א טומעל אין קאַפּ. כ'הער ווי די שלויפען קלאַפּען... מיעד... שרעקליך מיעד...

— איחר שלאַפּט גאָר ניט, אדוני — האָט זיך א פאַרשלאָג־פענער, הייזעריגער קול געהערט פון דער אָפּענער טיר. איך האָב מיט'ן גאנצען קערפּער א ציטער געטאַהן, גיך זיך אויפגעהויבען צום טיר געגאַנגען, אויף מיינ געלעגער זיך געוואָרפּען.

— געהט, אדוני, נעמט א דוש — איז דער אלטיטשקער ניט אָפּגעשטאַנען — דאָס איז אלץ צוליעב די פולע לבנה. ווען איך בין יונג געווען, האָט אויף מיר אויך אזוי די פולע לבנה געוויקט, מיט קאלטע וואסער זיך געוואשען. געהט נעמט א דוש, אדוני.

ווי אין חלום ליג איך. פאַרשטעה ניט וועגען וואָס דער אל־טיטשקער רעדט; אינטערעסיר זיך ניט וועגען קיין זאך אין דער וועלט, און עס דאַכט זיך מיר, דאָס דאָ ליגט ניט איך, נאך עמיץ

אן אנדערער. אלץ וואס האט זיך מיר געטראפֿען, איז ניט מיט מיר,
נאָר מיט א גאנץ פרעמדען.
מיעד... שרעקליך מיעד...

יא.

— שלאָפֿט ניט אזוי שפעט אויפֿ'ן זון, אדוני, עס וועט אייך
נאָך די קאָפּ וועה טאָן — האָט מיר דער אלטיטשקער געוועקט —
פארוואָס האָט איהר, אדוני, ניט געוואָלט ביי נאָכט א דוש נעמען?
ווען איך בין יונג געווען, האָב איך מיר אין אזעלכע נעכט מיט
קאלטע וואסער געוואשען.
כ'האָב מיר אָן דער נעכטיגער נאָכט דערמאנט, אָהן מוטא לי-
גען געבליבען. ווייטער האָט מיין צוטומעלטע קאָפּ מיט וועהטאָג
גענומען קלעהרען:

— איך און דער שץ איז געוויס איין מענש... ווי האָב איך
געקענט אין צוויי צייטען לעבען? ... בין איך זיין גלגול? ... איז דען
אמת דאָס די נשמה קען א צווייטען מאָל מגולגל ווערען? ... פאר
וואָס ווייס איך ניט פון מיין איינציגער יוגענד? ... ווייס
אפילו ניט, וואָס מיט א וואָך צוריק איז מיט מיר געווען. פון וואָ-
נענט בין איך אויפֿ'ן שער הזהב בולוואר געקומען? ... אד, ווי
שרעקליך הייס! בעסער אויפשטעהן, פאלגען דעם אלטיטשקען, א
דוש נעהמען... מען מוז נאָר פרעגען רבי אלישב'ן, זיין טאטע זאָגט:
"ער ווייסט אלץ". — גיך אויפגעשטאנען, א קאלטען דוש גענומען.
געפונען רבי אלישב'ן אליין, לעזענדיג א גרויסען צייטונג.

— שלום, וואו זיינען אלע אונזערע? ווי האָט איהר גע-
שלאָפען? — האָב איך איהם געפרעגט.

— שלום וברכה, ווי זייט איהר געשלאָפען? — האָט ער גע-
פרעגט זיך צוקוקענדיג אויף מיר מיט זיינע קורצזיכטיגע אויגען. —
איהר זייט ניט קראנק? זעהט שלעכט אויס. זייט ניט רוהיג גע-
שלאָפען, ניט געוואָלט אייך אויפוועקען. אונזערע זיינען אָהן אייך
געגאָנגען זעהן, אַט דאָ אויפֿ'ן באָרג, זעהן די אלטע היילען, נאָך

פון צייט דער בית שני זיינען זיי. א שאך דאס איהר זייט ניט מיטגעגאנגען. כ'בין שוין דארט געווען.

— כ'בין שפעט איינגעשלאפען, פארשלאפען, א שאך.

— ניין, בעסער איהר זאלט זיך א טאג אויסרוהען. איהר זייט

א צופיעל פיהלענדער מענש. כ'האב געזעהן אין אקוואריום, דער טאטע זאגט: דאס אין ג'דערן האט איהר כמעט גע'חלש'ט נאכ'ן קינדער פארשטעלונג.

— גוט, דאנקע. איך בלייב היינט אין דער היים, אבער איך

בין א שטארקער מענש, נאך די לעצטע צייט זעהר ערמידעט... גע'לעבט ניט נארמאל... כ'וואלט איך פרעגען וועגען...

— וועגען „ג'האהבה"? — האט ער מיר איבערגעשלאגען —

כ'האב איך צוגעזאגט וועגען דעם צו ערצעהלען. גוט, איצט האב איך צייט און לוסט וועגען דעם צו ריידען. קומט אבער אונטען אין שאטען ביים פאנטאן. ס'איז דא היים.

מיר איז איצטער דער קאפ ניט געלעגען צו זיין ג'האהבה,

בין איך דאך איהם נאכגעגאנגען, ניט געהאט דעם מוט איהם ניט צו פאלגען.

— וועגען ג'האהבה צו דערצעהלען — האט ער גוטמוטהיג,

פארוויכענדיג א סיגאר אָנגעהויבען, — מוזט איהר פריהער וויסען פון אונזער אנדערען אינסטיטוט „אם ישראל". זייט איהר געווען אין אונזער מעדען-אינסטיטוט „אם ישראל".

— לידער נאך ניט געווען, אויך ניט געהערט וועגען דעם.

— שאדע, דאס מוז מען אליין זעהן מיט די אויגען. נאך עט

וואס קען איך איך שפעטער דערצעהלען. געדיינקט איהר אונזער געשפרעך וועגען וויסען-שקלאפען? די שרעקליכע פראבלעם צו ער-לייזען, האבען מיר די ערשטע זאך זיך גענומען צו דער ערציהונג פון אונזערע מיידלעך, ווייל די טויזענד-יאהריגע פארשקלאפונג פון דער פרוי, האט שלעכט געווירקט אויף איהר פיזישען און פסי-כישען געשטאלט, און זי דארף דאך אונזער מוטער זיין! די קינדער זיינען דאך פלייש פון איהר פלייש. די מוטער האט דאך די הויפט ווירקונג אויף די קינדער אין די איידעלע קינדער יאהרען, וועלכע לאזען א צייכען אויפ'ן גאנצען לעבען פון מענשען. א גוטע מוטער איז פאר יעדען ניט נאך א שוין-ענגעל אין זיין יוגענד, נאך אויך דער טיעפער קוואל פון לעבע און זעלבסטאפערונג ביז'ן גרויען על-טער... עס ענדיגען ביי אונז די מיידלעך זייער בילדונג אמשפעטס

טענס ביז זעכצעהן יאהר. מיר בעפרייען זיי פון דריי יאהר פאלקס־ארבייט, וואס אלע אינגלעך זיינען פארפליכטעט, אבער פארפליכטען זיי גלייך אריינטרעטען אין „אם ישראל“, ווייל אין „אם“ לערענט מען זי א מ ו ט ע ר צו זיין. ווען זי וועט א גוטע מוטער זיין, וועט זי שוין דאמיט די גרעסטע דינסט פאר'ן פאלק טאן. דאָרט לערענט זי גיגעניע פון א פרוי, מוטער און קינד, הערט נוצליכע לעקציעס איבער איהר גרויסע אויפגאבע; פיהרט אינטימע געשפרעכען מיט די פּעדאָגאָגען פון „אם“, וועלכע זיינען אונזערע אינטעליגענטע פרויען, וואָס קענען פארשטעהן די ריינע, אונרוהיגע מיידעלשע הארץ, און אין די זעלבע צייט פראקטיצירט זי אין אונזערע „גו'ס“ און „קנ'ס“, וואו עס געפינען זיך קינדער און א מוטער ביז פיער יאהר אלט, לערענט זיך דאָרט פראקטיש, ווי מיט א קינד ארומצוגעהן. דאָס מ ו ז ביי אונז יעדע פרוי דורכמאכען, ווען אפילו נאכ'ן הייראטען. זי מעג היי־ראטען שוין פון זעכצעהן יאהר. אָ ה ז ד ע ס ד א ר פ ז י נ י ט ק י י ז א י י ג ע נ ע ק י נ ד ע ר ה אָ ב ע ז. עס איז ניט שווער צו ווערען א מאמע, שווער איז צו זיין א מאמע. . . . דאמיט האָבען מיר דערגרייכט ניט נאָר דאָס יעדעס קינד האָט ביי אונז א גוטע, פארשטענדיגע, פראקטישע מוטער, נאָר אויך, דאָס אונזערע מיידלעך זאָלען קיין דומהייט ניט טאָהן פון אונוויסענהייט, לייכטזיניגקייט. זי פארשטעהט איהר גרויסע אויפגאבע, וועט ניט אונבעדיינקט טאן דאָס, וואָס קען שפעטער האָבען א שרעקליכע ווירקונג אויף איהר מוטערשאפט... פון נויט, דאנקען גאָט, דארפען זיך ביי אונז פרויען ניט פארקוירפן... איצטער פארשטעהט איהר שוין, דאָס ביי אונזער נאָרמאלען לעבען ד א ר פ גאָר ניט דער מאן פאר'ן הייראטען „איבערבירענען“ און די פרוי ק ע ז גאָר ניט אזא דומהייט טאָהן... בלייבט מיר נאָר אויך צו ענטפערען אויף אייער פראגע: „וואָס טוט א מאן אָדער א פרוי, ווען ביי זיי טאָר דער מאן אָדער די פרוי ניט לעבען געשלעכטליך, אָדער איינער איז געשטאָרבן און קענען ניט א צווייטען מאל גלייך הייראקען?“ — ער האָט א פאָר מינוטען געשוויגען. א קלוגער שמייכל האָט זיך אויף זיינע ליפּען געוויזען און געזאָגט:

— כ'ווייס ניט ווי איהר קוקט אויף דעם, איהר זייט דאָך א פרעמדער, שווער אונז צו פארשטעהען און אין מאַנכע זאכען, האָט

קיון פאראיבעל ניט, גאנץ א קינה, אבער ווייסט, דאס מיר בע-
טראכטען דעם פראצעס אליין, ניט אלס א „הייליגע“ אדער „שמר
ציגע“ זאך. דאס איז א נאטור זאך, וואס אונזער קערפער האט ניי-
טיג, ווי עסען און שלאפען. די לעצטע קענען אויך שלעכטע רע-
זולטאטען געבען, ווען מיר ווייסען ניט, דאס גיגעניש צו טאן
אדער מיסברויכען. נאך דער רעזולטאט פון געשלעכטליכען לעבען
קען א גרעסערער זיין אויפ'ן געזונדהייט און צוקינפטיגע דורות.
דאס הייסט, אויך אויפ'ן גאנצען פאלק, דארום האבען מיר געפיר-
נען פאר נייטיג צו זארגען דאס צו פארהיטען: יעדער וואס וויל
הייראמען, אדער קומט אין ג'ארהבה, ווערט פון אן ארצט אונטער-
זוכט, אויב ער האט ניט אן אנשטעקענדע קראנקהייט: טובערקול-
לעז אדער געשלעכטליכע. עפילעפטיקער אדער היסטעריע וואהנען
ביי אונז אין ערי מקלט.

— יא, דאס איז בעסער ווי ביי אונז. דאך זעה איך ניט אין
דעם א ריכטיגען, גענצליכען לייזונג. ווי פיהלט זיך דער קראנקער
מאן אדער פרוי, ווען זיי ווייסען, דאס זייערע בעשערטע האבען
הינטער זייערע פלייצעס פארגעניגען געזוכט אין ג'ארהבה? ... וויי-
טער, און ליעבע איז די זאך, אליין פאר זיך, ניט עסטעטיש. אן
אנשטענדיגער מענש מוז זיך דאך פיהלען באשמוצט נאך אזא עס-
קורסיע.

— כ'האב שוין פריהער מורא געהאט, דאס איך וועל אייך
דאס ניט קענען פסיכאלאגיש ריכטיג ערקלערען. איך אליין האב
דאס ניט איבערגעלעבט. דאס קען אויך א בעווייז זיין, דאס דער
ג'ארהבה איז נאך א נויטווענדיגקייט. ווען מען איז ניט גע-
צוואונגען, געהט מען ניט דארט. דאך אלס מענש און
נאטורפארשער, פיהל איך דאס, פארשטעה די פסיכאלאגיע
דאפון. דער „פעררעטער“ קען „זינדיגען“ אדער „פארשמוצען“ זיין
פאמיליען לעבען, דאצו דארף ער, אדער זי, אלס אגאל, „גנב'נען די
הארץ“, דעם צוטרויען פון זיין פרוי אדער מאן און זיך פארשמיר-
צען מיט אנשטעקענדע קראנקהייטען. וועגען די לעצטע, ווי איך
האב אייך שוין דערצעהלט, איז אין ג'ארהבה אויסגעשלאסען. און
„גנב'ענען די הארץ“ קענען זיי אויך ניט געהענדיג דארטען, ווייל
קיון הארץ גייט קיינער ניט און עק איז
ג'ארהבה; קיינער קען דאך ניט ווייסען וועמען זיין הארץ
אועקצוגעבען, זיי ווייסען אפילו ניט די נעמען איינע פון די צוויי-

טע, ניט די הארץ גיבען זיי דאָרט, נאָר זיי בעפרייען איינע די צווייטע פון אַ נאַטירליכע נויטווענדיגקייט, בערוהיגען זייער בלוט און נערווען, וועלכע האָבען ניט פונקציאָנירט ריכטיג, ווייל זיי האָבן ניט געקענט ערפילען די געזעצע פון נאַטור. אַהן דעם וואָלטען זיי געווען פיזיש און גייסטיג ניט נאָרמאַלע מענשען. פון קויפען און פאַרקויפען איין מענשען צום פאַרגעניגען דעם צווייטען, ווי עס איז געווען אין די אַלטע צייטען, קען דאָרט קיין רעדע ניט זיין. ביידע זיינען פרייע מענשען. ביידע זיינען דאָרט געקומען צו ערפילען זייערע נאַטירליכע נויטווענדיגקייטען און האָבען זיך איין נער דעם צווייטען פרייוויליג געהאַלפּען דאָס צו דערגרייכען... ער אָדער זי קומען פון דאָרטען צוריק צו הויז, ווייטער רוהיגע, נאָר מאַלע מענשען, קענען זייער ריינע הארץ און ריינע ליבע זייערע קראַנקע אָפּגעבען. זיינען ניט מעהר אויפגערגענט... וועגען עסטע-טיק? ווי ווייט מען האָט מיר דערצעהלט, איז דאָרט ניטאָ מעהר וואָס צו פאַרלאַנגען: דער גאַנצער „גן“ איז אַ וואונדערבארער פאַרק פון פאַרשידענע פלאַנצונגען, בלומען און וואַסערען. זיין טע-אטער, בילדער גאלעריע, שעהנע צעלטען, גרינע, שאַטענדיגע בייד-לעך און קינסטליכע פאַנטאַזיען, ריידען דעם מענשענס הארץ נאָר וועגען ליבע צו גאָט'ס נאַטור, קונסט און אלעם שעהנעם, נאַטיר-ליכע ליבע ווי ביי די בלומען און גאָטס בעשעפענישען. מיט דעם, דאָס קיינער קען דעם צווייטען, ער וועט איהם פילייכט ניט מעהר בעגעגענען אין זיין גאַנצען לעבען, ווערט די ליבע ריין, אבס-טראַקטנע, ליבע צו ליבע, אַהנע זייטיגע געדאַנקען, רעכענונגען און איינפלוסען, אַהנע צו דאַרפען בעהאַלטען פון פרעמדען זיינע געפיהלען, אַהנע צו זיין געשטערט פון פרעמדען. אלע ליבען דאָר-טען, קיין אנדערער געדאַנק און לעבען איז אין דער וואונדערבארער קאָלאָניע ניטאָ. דאָס איז די וועלט פון ליבע!

— כ'בין דאָרט ניט געוועזען — האָט ער נאָך אַ קליינע פּאַזע געזאַגט. — מיין פערזענליכער לעבען האָט זיך אַזוי גליקליך צו-נויפגעשטעלט, דאָס איך האָב ניט געדאַרפט אויסנוצען די מעדי-צין, וועלכע אונזער רעפובליק, האָט געפונען געגען אל-וועלטליכען אַלטען, שרעקליכען קראַנקהייט. נאָר ביי מיר איז אַ חבר געווען, אויך אַ פּראָפּעסאָר פון יבנה. מיר האָבען צוזאַמען איין גרויסען בוך געשריבען. איהר האָט פילייכט דאָס געזעהן, „דער נעסט פון דער נשמה“ — הייסט דער בוך. אַ גאון איז דאָס געווען, אַ טיע-

פער געלעהרטער מיט ברייטע האריוואנטען. פיוואלאגיע איז זיין
הויפט ספעציאליטעט געווען. ווייט פון אלטעגליכען לעבען, געלעבט
נאך זיינע גרויסע וועלטען, נייע וועלטען געזוכט צו ענטדעקען. אן
אמת'ער גאון און א מענש א צדיק, ניט געוואוסט דעם טעם פון
זינד. פון אָנפאַנג איז אונזער אַרבייט געגאַנגען גוט. כ'האַב מיר
גליקליך געפיהלט מיט איהם צו ארבייטען. דאן איז ער אויף אור-
לויב אין אייראָפּא געפאַהרען. דאָרט חתונה געהאַט און לאַנגזאַם
האַט אונזער ארבייט גענומען שלעכטער געהן: ניט פינקטליך גע-
וואָרען. גאנצע מאָנאַטען קומט ער ניט צו דער ארבייט. אָפט צו-
שטרייט, פארגעסט, געוואָרען אונגעדולדיג, נערוועז, פארלאָרען די
רוהיגקייט פון זיין ליכטיגען קאַפּ. ניטאָ מעהר דער פייער, דער
גלויבען, דער חשק! קורץ, ער האָט מיר נאָר געשטערט. דאָצו איז
ער אימער אויפגערעגט געווען, ניט מעגליך מיט איהם רוהיג צו
ריידען. אַזוי האָט זיך געצויגען אונזערע ארבייט גאנצע דריי יאָהר.
די ארבייט איז זעהר לאַנגזאַם און שלעכט געגאַנגען. ביים ענדע
שרייבט ער מיר א צעטעלע פון צוויי שורות, דאָס ער איז געצוואונ-
גען אין גאנצען זיך צו ענטזאָגען פון זיין מיטאַרבייטען, קען אפילו
צו מיר ניט קומען. פיהלט גאָר ניט, דאָס איד האָב צוליעב איהם
שוין דריי יאָהר דאָס בוך ניט געענדיגט. ווען ער האָט ניט גע-
וואָלט מיטאַרבייטען, האָט ער דאָך געקענט פון אָנפאַנג זיך ענט-
זאָנען. איד וואָלט מיט אן אנדערען געאַרבייט, נאָר מרים, אלס א
פּרוי, האָט מיר בערוהיגט. פרויען מיט'ן הארצען דיינקען, מאַנכעס
מאָל ריכטיגער אלס מענער מיט'ן קאַפּ. זי איז צו איהם געפאַהר-
רען, אַזוי געקענט מיט איהם ריידען, דאָס ער האָט איהר, מיט
טרערען אין די אויגען, זיין גאנצע הארץ ענטפלעקט, זיין פאמיר-
ליען-טראַגעדיע דערצעהלט: ווען ער איז מיט דריי יאָהר צוריק אין
אויסלאַנד געווען, האָט ער זיך בעקענט מיט א געלעהרטע פרייליך,
שוין ניט קיין טאַנץ יונגע, אבער מיט אין אינטערעסאַנטען און אינ-
טעליגענטען אויסזעהן, פון א גוטע פאַמיליע, וועלכע האָט אויף
איהם א שטאַרקען איינדרוק געמאַכט מיט איהר רוהיגען, בעשיידע-
נעם כאַראַקטער און ערענסטע וועלטאַנשוואַנגען. זי האָט איהם גע-
וויזען פערעהרונג צו זיינע וויסענשאַפט און מענשליכקייט, דאמיט
האָט זי איהם מעהרער צו זיך צוגעצויגען. און ווען זי איז אַרום
איהם געגאַנגען אין זיין קורצע קראַנקהייט, האָט ער זיך אין איהר
אין גאַנצען פארליעבט, ווי עס קען אן איינזאַמער מענש, שוין ניט

גאנץ יונג. ער האט איהר זיין האנד פארגעלעגט. זי האט זיך ניט
ענטזאגט, אבער אויך ניט גלייך איינגעשטימט, ווי זי וואלט ניט
גלויבען, האט זיינע געפיהלען זיינען אזוי גיך גענוג טיעף געוואָר-
רען, אָדער זיך געשעמט איהרע געפיהלען אָפּען אַרויסצואוויזען.
דאָס האָט איהם אַלץ מעהר צו איהר געצויגן. געליעבט די אָווענ-
דען צו פארבריינגען אין איהר ריינעם צימער מיט פיעל ביכער,
פאָטאָגראפיעס פון בעסטע בילדער און בלומען. געליעבט הערען
איהר שטילען רוהיגען קול, ווי זי רעדט איבער וויסענשאפט, ליטע-
ראטור און קונסט. וועגען אנדערע זאכען, האָט זי איבערהויפט ניט
גערעדט. זיין הארץ האָט אזוי געביינקט נאָך א רוהיגען, ווארעמען
ווינקעלע, נאָך א הארציגען, אינטעליגענטען פריינד, וואו ער זאָל
געפינען זיין אפרוה פון זיין שווערען קאמף, וואָס יעדער שאַפּענר
דער מענש האָט. געפינען א הארץ מיט ווארעמע לייעב און צוטרוי.
ער זאָל פון איהר הערען א טרייסטוואָרט, ערמונטערונג, ווען עס
געלינגט איהם ניט זיין אַרבייט, צווייפעלט אין זיך אליין, ער זאָל
האַבען אַן אינטעליגענטען מענשען צו דערצעהלען זיינע גרויסע איר-
דען, זיינע ליכטיגע וועלטען איהר ווייזען. איין מענש מיט איהר
צוזאמען ווערען. זי זאָל איהם פארשטעהן, גלויבען, העלפען אלע
מאָל אויף די הויכע שפיצען צו לעבען, זיינע שטארקע פליגלען אויס-
צושפרייטען... זי, נאָר זי, די אינטעליגענטע, רוהיגע פרוי, קען דאָס
איהם אלעס געבען! ביים ענדע איז ער איבערגליקליך געוואָרען:
זי האָט איינגעשטימט!... זי האָט אפילו איהם אָפּען קיין וואָרט
געזאָגט, נאָר איהרע גרויסע, שוואַרצע אויגען, האָבען פאר איהר
גערעדט, און אַזאָ אנשטענדיגע ערענסטע פרוי וועט זיך ניט קושען,
ווען זי לייעבט מיט טיעף, גענצליך...

ער איז מיט איהר געפאָהרען צו איהרע עלטערען האַכצייט צו
מאָכען. זי האָט שוין זיי וועגען דעם פריהער געשריבען. די וועג
איז געווען א ווייטע, ביידע זעהר מיעד, דאָרום האָט ער ניט גענוג
ערענסט געשעצט איהרע אונגעוועהנליכע געוועזענע טעט, וואָס זי
האָט בעקומען ווארטענדיג, אין מיטען נאכט, אירגענד וואו אויפ'ן
וואקזאל: זי האָט גאנץ אומזיסט איהם בעשולדיגט, זעהר שווער
איהם בעליידיגט, דאָך האָט ער געפונען פאר נייטיג זיך צו פאר-
טהיירדיגען אין דעם, וואָס ער איז גאָר נישט שולדיג געווען, איהר
צו בערוהיגען. געזעהן, דאָס זי איז צובראָכען פון וועג, איז ניט
פאראנטוואָרטליך פאר איהרע רייד. זי האָט זיך אָבער ניט לייכט

בערוהיגט. שוין זיצענדיג אין קופע, האָט זי אלץ מיט האַרץ גע-
רעדט און גערעדט, גיך אָהן אויפהער. איהר שטימע איז געווען
האַרט, בייד, שאַרף און קוויטשעדיג, אָפּט אַ הייזעריגען, פארשטיק-
טען חוסט געגעבען, וואָס האָט איהם געשראָקען מיט זיין נערווע-
זיטעט. זי האָט אלץ גיט אויפגעהערט צו שיטען מיט פאַרווירפּע
פאַר זאכען, וואָס איז גאר גיט געווען, בעשולדיגונג פאַר זינד פון
לאַנג, וואָס איהם האָט זיך אפילו גאר גיט גע'חלומ'ט.

ביים ענדע האָט ער פון איהר די שרעקליכע פראזע געהערט :
„ווען גיט די מאַמע, וועלכע זי וויל גיט מצער זיין, וואָלט זי גאָר
גיט מיט איהם חתונה געהאט, זי וועט גאָר צו דער חופּה געהן
צוליעב דער מאַמע, נאָכהער...“ זי האָט די פראזע גיט געענדיגט
און איבערגע'חזר'ט די פריהעריגע בעשולדיגונג אָהן אַ סוף, אָהן
אַן אויפהער... איהם איז גלייך דער געדאנק געקומען ביי די ערשטע
סטאנציע צוריק צו פאָהרען : זי האָט איהם געשראָקען מיט איהר
גיפטיגען, אונענדליכען קול און די פערעספעקטיוו חתונה צו האָ-
בען גאָר צוליעב, איהר מאַמע זאָל זיך גיט מצער זיין, האָט איהם
גיט געקענט פרעהען, גאָר איהרע פיעל מאָל אָנהערעניש וועגען
זעלבסטמאָרד און וואָס ער האָט איין מאָל פון איהר געהערט : דאָס
זי האָט שוין אמאָל ביי דעם געהאלטען, האָט איהם געשראָקען אזא
שריט צו מאכען ; ער האָט דאָך איהר געליעבט. אויסער דעם וועט
אַ גרויסער סקאנדאַל זיין : ער האָט אלעמען איהר, אלס זיין כלה
פאַרגעשטעלט, אלע ווייסען, דאָס זיי זיינען געפאָהרען צו דער
חופּה. פארפאלען ! מען מוז זעהן וואָס שפעטער וועט זיין. זאָגען
איהר עמוואָס איז איהם געווען אוממעגליך : זי האָט אָהן אַן אויפ-
הער, ווי געגען איהר אייגענעם ווילען, גערעדט און גערעדט. ער
האָט אויך געפיהלט, דאָס מיט'ן זאָגען וועט ער בעסער גיט מאַכען.

אויף מאַרגען זיינען זיי אָנגעקומען צו איהרע עלטערען. זי
איז ווייטער ווי פריהער געוואָרען : גוטע, רוחיגע, ערענסטע פרוי.
דאכיי איז ער גאָר ענטציקט געוואָרען, זעהענדיג איהרע הייסע ליע-
בע צו די עלטערען, שוועסטערן און קינדער. ער האָט זיך בערוהיגט,
געפרעהט, דאָס ער האָט דאן דעם סקאנדאַל גיט געמאַכט. גאָר אַ
פאַר וואַכען איז די חופּה מיט מזל געווען. ביי זיי ערלויבט מען
חתונה האַבען אָהן אַ צייגנים פון אַ דאָקטאר. ער האָט גיט געקענט
זיי בעליידיגען, האָס פארלאנגען, ווי ביי אונז טהוט מען. כמעט
גלייך גאָר דער חופּה, האָט ער שלעכטע סימפטאָמען געזעהן... גע-

אײלעט מיט איהר אױעקצופאַהרען, געגלויבט : אױף דער רײזע אין
אײראָפּא. זײענדיג נאָר מיט איהר אַלײן, ווײט פון די עלטערען,
וועט זי זיך לאנגזאם צו איהר נייעם לעבען צוגעוואוינען, וועט עס
אַנדרעש זײן... נאָר דאָס איז ניט געוועזען אַ האַכצײטס־רײזע, נאָר
אַן אמת'ער גיהנום ! עטוואָס שרעקליכעס, אונמעגשליכעס, פון וואָס
מען קען משוגע ווערען, זיך, אָדער יענעם הרג'נען !... יעדען מאָל
נאָכ'ן צופאַל פלעגט זי זיך פיהלען ווי שולדיג. געווען ליעב, שוואַך,
ווי אַ קלײן קינד, בעקלאַגען זיך אױף גערוועזטעם. אײן מאָל זאָג
נאָר דערצעהלט, דאָס זי האָט זיך שוין געהײלט אין אַן אנשטאַלט
פאַר גערוועזע. ער האָט אױף איהר אמת רחמנות געקראָגען. דאָ
מיט נאָך שטאַרקער געוואָרען זײנע געפיהלען צו איהר. זי אױך,
פלעגט דאן אַזוי ליעב צו איהם זײן, דאָס ער האָט נאָר געדיינקט
וועגען מיטלען, ווי איהר אױסצוהײלען. אײן מאָל האָט ער איהר
לײכט געגעבען אַנצוהערעניש, זיך צו הײלען, אָבער ווי אלע גער-
וועזע פרויען, ניט געוואָלט הערען וועגען דעם... וואָס ווײטער איז
איהר גערוועזטעם געוואָרען שטאַרקער. גענוג געווען די קלענסטע
זאך, אָדער עטוואָס זאָל זיך איהר דוכטען, דאָס ער האָט ניט גוט
געמאַכט, געמײנט, געקוקט, דאָס איז גענוג געווען, אַנצוהײבען צו
רײדען און רײדען וואָס ווײטער שאַרפער. בעלײדיגען, קוויטשענען,
פאַרהוסטען און שרײען מיט אונמעגשליכע קולות, דאָס איהם
פלעגט אַ קעלט אײבער'ן לײב אריבער, פיהלען דאָס ער האלט ניט
אױס. אױסגינגע מאָל האָבען איהרע געשרײען זיך געענדיגט מיט
קאַנוואָלסען, קריצען און קלאַפּען מיט די צײנער און אַ שוים אױף
די ליפּען, ווי עפילעפסיע. דאן האָט ער געפיהלט אַן אונערקלערטען
פחד אַלײן מיט איהר בײנאַכט צו זײן און אַן עקעל... עס האָט זיך
איהם מאַנכע מאָל אַנגעהויבען צו דאַכטען, דאָס זי אַלײן איז אין
דעם שולדיג : וויל זיך ניט אײנהאַלטען. זי רופט דאָס בכיון אַרױס,
זי איז קלײנליך, האָט ליעב זיך צו טשעפּענען, דאָס איהר אמת'ער
כאַראַקטער ווײזט זיך אַרױס נאָר ווען זי איז קראַנק, און צום
רחמנות־געפיהל, קומט בײ איהם צו אױך כעס, פאַרלירט דעם גע-
דולד, ענטפערט איהר שאַרף אױף איהרע אונרעכטע בעשולדיגונג...
דאָס רעגט איהר זעהר אױף און עס פלעגט זיך אַנהײבען אַזעלכעס
שרעקליכעס און העסליכעס, דאָס נאָך דעם פלעגט ער ווי משוגע
אַרומגעהן, זיך דעם טױט ווינשען. זי פלעגט אבער זײן נאָך דעם
רוהיג, גלײך ווי זי וואָלט גלײך פאַרגעסען, אָדער ריכטיגער, זײן

מאָל גוט געדיינקט וואָס עס איז פאַרגעקומען. זי פלעגט שוין אפילו אויפהערען זיך ענטשולדיגען, נאָר ווייזען צו איהם א בעזונדערע ליעבשאפט, וועלכע עס איז איהם שוין געווען ניט באַזונדערס ליעב, נאָר מורא געהאט אַרויסצואווייזען.

ער האָט אין איהר אויף איין מאָל צוויי פרויען געזעהן: איינע א גוטע, שטילע, רוהיגע, ליעבליכע פרוי, וועלכע ער האָט געליבט פון גאנצען הארצען, און א צווייטע שלעכטע, וואולגאָרע, נאָרישע אידענע, וועלכע ער האָט געהאסט, ניט געקענט איבערטראַגען איהר בייזען קול, קליינליכען כאַראַקטער, און פיינטשאַפט צו איהם. ער האָט איהר אויך אמת פיינט געקראָגען... ווער פון זיי ביידען זיצט אין די קליינע פרוי? וועלכע איז די אמת'ע? ... אָבער ווער האָט געלייענט א פרויענס האַרץ?

ער האָט זיך געאיילט זי אַהיים צו בריינגען. נאָך מעהר, אַז זיין בעקאַנטער דאָקטאר האָט איהם בערוהיגט: דאָס איז ווייל זי איז שוין מעוברת, איז שוין ניט קיין יונגע מיידעל געווען. ווען זי וועט דאָס קינד האַבען וועט זי געזונד ווערען. אויפ'ן שיף האָט ער אַזעלכעם שרעקליכעם איבערגעלעבט, דאָס ער קען דאָס נאָך ביז איצטער אַהן שוידער ניט דערמאָנען: זי האָט זיך שוין די לעצטע אויפגעהערט צו זשענירען, און די שיף איז פול מיט פאַסאַדזשירען געווען... ער האָט פון בושה און פחד ניט געקענט אויסהאַלטען. זי האָט איהם אונמעגשליך טיראַניזירט פאַר יעדער קלייניגקייט. ער האָט מורא געהאַט זי זאָל ניט אָנהויבען איהרע געוועהנליכע ווילדע געשרייען, און נאָך מעהר, זי זאָל זיך ניט וואַרפען אים ים . . .

אין דער היים איז ניט בעסער געוואָרען. די אָנפאַלען האַבען זיך זעהר אָפט ווידערהאַלט. זי האָט זיך קיין מיה ניט געגעבען זיך איינצוהאַלטען. ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. אום זי ניט צו רייצען, האָט ער מורא געהאַט עטוואָס צו ריידען; געמוזט זיך ענטזאָגען פון זיינע פריינד. זי האָט זיי געפונען פאַר שלעכטע; איבערהויפט זיינען ביי איהר אלע מענשען שלעכט געוואָרען. ניט געטאַרט איהר דערצעהלען פון זיין ארבייט, אַלץ געפונען מיט וואָס בייז צו קריטיקירען און זי איז געווען אין כעס, פאַרוואָס ער דערצעהלט איהר ניט מעהר פון אַלעס. וועגען אַ אַנדער פרוי האָט ער ניט געטאַרט אויסריידען אַ וואָרט, ניט נאָר אויף איהר

נײַט קוקען; איהם דערפאר מיט די שענדליכסטע ווערטער גערופען; וואָס ווייטער גענומען בענוצען די גרעכסטע ווערטער, ווען זי איז אין כעס געוואָרען. אפילו זיינע טהעטיגקייטען אין יבנה האָט זי בעלידיגט, איהם פאַרווירפּע געמאַכט, אַז יבנה איז ביי איהם טײַר ערער ווי זיין פרוי. איבערהויפּט איז איהם אונמעגליך געווען צו דערטראַגען איהרע ווילדע אונמעגשליכע געשרייען, וועלכע זי האָט זיך שוין נײַט געשעמט אַז פרעמדע וועלען הערען... עס זיינען שוין נײַט געווען קיין אונפאַרשעמטע שימפּווערטער און בעלידי- גונגען, וועלכע זי האָט געגען איהם נײַט ערלויבט. ווען איהר אויפ- רעגונג איז אַריבער, איהר ווילדער כעס האָט אָפּגעלאָזען, איז זי ווייטער גוט געוואָרען, האָט אַלץ פאַרגעסען, געוואונדערט זיך וואָס ער קען נײַט פאַרגעסען... עס האָט נײַט געהאַלפּען זיין בעטען, זיין וואַרנען, אַז מיט יעדען סקאַנדאַל רייסט זי עפעס אַרויס פון זיין האַרצען; עס וועט ביים ענדע גאָר נישט בלייבען... — דאַרף מען נײַט! — פלעגט זי צורייצט אויסשרייען, און עס פלעגט זיך ווייטער עפענען איר מיאוס'עם קוואַל פון נאַרשע, ביזע פאַרווירפּע אַהן אַ סוף, אַהן אַן ענדע. פיעל מאָל פלעגט ער, טרויעריג, קלערען: ווי ווייט זי איז איצטער פון יענער רוהיגער, שטילער, סעריאָזער מיידעל, וואָס ער האָט אַזוי ליעב געהאַט! צי דען האָט דאָס דער אינסטינקט, דער ווילען אַ מוטער צו ווערען, איהר אונטערגעוואַנט, וועלכע זייטען פון איהר כאַראַקטער זי זאָל אַרויסווייזען און וועלכע פאַרשטיקען, כרי איהם צו געפעלען? ... זי איז דאָך נײַט קיין פאַלשע, טהוט דאָך אַלעס פון האַרצען, פאַרוואָס זאָגט איהר איצ- טער דער אינסטינקט נײַט אונטער: ווי פיינט ער האָט אַ ביזע פרוי? ער קען פֿיזיש נײַט איבערטראַגען קיין וואַלגאַרע גע- שרייען! ער קען נײַט אַנקוקען ווי איהר געזיכט ווערט מיאוס פאַרקרימט פון כעס. זי רופט ביי איהם דאָן אַרויס נאָר אַן עקעל און האַס, ער ווערט געגען זיין ווילען גערווען, מוז אויך שרייען און לײַדט דערפון אונערטרעגליך? ער פאַרשטעהט נײַט, וואָרום זי, וועלכע האָט שטודירט פּסיכאָלאָגיע, זעהט נײַט, אַז ער איז אַ מענש מיט פיהלענדע גערווען, אַז ער איז פעהיג אַנצושטעקען זיך פון איהר גערוועזיטעם; אַז ער הויבט שוין אַן צו פאַרלירען זיינע אַמאָליגע קאָלאַסאַלע פעהיגקייטען, געדולד, זיין לוסט צום לעבען; אַז ער פיהלט זיך דער אומגליקליכסטער מענש, ווען ער האָט נײַט

זיין רוהע, הערט וואלנארע געשרייען, שלעכטס וועגען אלעמען און אלעס? ווי פיהלט זי דאס ניט, אז אזא מאן מוז האסען די פרוי, וועלכע לעבט מיט איהם, און אלע מאנטאג און דאנערשטאג זאגט זי איהם צו אוועקצואווארפען? ווי ווייסט זי ניט, די געבילטערע פרוי, „אז א מענש מוז אלע מאל זיין פארזאנטווארטליך פאר זיינע ווערטער, וויסען אז א שלעכט ווארט קען מען ניט פארגעסען; עס איז ניט קיין תירוץ „נערווען“? איבערהויפט, אז זי אליין האט שוין גענומען לייקענען אין איהר קראנקהייט, גלויבט אז דאס איז זי נאר געווען אמאל און איצט איז זי שוין געזונד? ...

ער האט פארשאלטען דאס לאנד, וואס ערלויבט היסטערישע חתונה האבען.

זיין לעצטע האפענונג איז שוין פארלארען געגאנגען! זי איז שוין א מוטער געווארען, דאך מוז זי פון צייט צו צייט איהר כעס און ווילדע געשרייען אויף איהם אויסלאזען. ער האט געפיהלט, אז ער פאלט, זיינע נערווען ווערען אויך שוואך; ער קען זיך שוין ניט איינהאלטען, ער מוז איהר ענטפערען מיט די געשרייען. ער ליידט דערפון נאך מעהר. עס וועט זיך אמאל שרעקליך ענדיגען... זעלבסטפארשטענדליך, דאס האט זיך שלעכט אָנגערופען אויף זיין געזונד, אויף איהר נאך מעהר, מיט איהר זויגענדיגען קינד. איינ-מאל, אין א רוהיגער פערזאנע, ווען ער האט געפיהלט אז מען קען מיט איהר רוהיג ריידען, האט ער מיט איהר אָפגעמאכט: ווען זי פיהלט זיך נערווען, מוז שרייען, זאל זי איהם ניט אָפהאלטען, לאזען אוועקגעהן, כדי ער זאל זיך ניט אויפרעגען און אויך שרייען. זי האט פארשטאנען, איינגעשטימט, אבער ביים ערשטען צופאל, ווען ער האט געוואלט ארויסלויפען, האט זי פעסט צוגעהאלטען די טיהר, איהם ניט ארויסגעלאזען, געמוטשעט ביז'ן טויט, ביז'ן משוגע ווערען, מיט איהרע שרעקליכע געשרייען און זידלעריי, וואס שכנים האבען געהערט. ער האט געפיהלט, אז ער האלט ניט אויס. ווען ער וואלט געהאט מיט וואס, וואלט ער דאן איהר און זיך גע'הרג'עט... מיט די לעצטע כחות איז איהם געלונגען איהר פון טיהר אָפשלעפען, וועלכע זי האט מיט א שרעקליכער קראפט פון היסטעריקע געהאלטען...

איצטער — האט ער מרים'ן געזאגט — ווען ער זעהט אז

עם הויבט זיך נאך אן ביי איהר ערשטען הויבען וואָרט, אַנטלויפט
 ער שוין. פאַר איהר איז דאָס אפילו ערגער: זי פארלירט דאָן
 מעהר דאָס געזונד; ווען זי לאָזט ניט אויס דעם כעס אויף איין
 מאָל, געדויערט עס שוין עטליכע טעג. אין שטוב איז דאָן אַ חורבן.
 אלע ליידען דאָן, און זי מיט'ן קינד, נאָך מעהר. נאָר ער האָט
 שוין מעהר ניט קיין כח; ער איז פאַרלאָרען, ער וועט שוין צו
 קיין זאך ניט טויגען. אַ רחמנות אויפ'ן אונשולדיגען עופה'לע! —
 האָט ער מיט טרערען געענדיגט.

מרים האָט ניט געקענט זעהן דעם שטארקען מאַן, אונזער
 אַמאָליגען לייב, ער זאָל אזוי הילפסלאָז זיין, ווי אַ קליין קינד. זי
 האָט אויך מיטגעוויינט... דאָס האָט איהם גלייך בערוהיגט. ער
 האָט געבעטען קיינעם וועגען דעם ניט דערצעהלען קיין וואָרט,
 איבערהויפט ניט צו זיין פרוי: זי וועט ליידען ווען זי וועט וויסען
 אז ער האָט וועגען דעם גערעדט, איבערהויפט מיט אַן אנדער פרוי.
 זי אליין רעדט אפילו יא, אָבער זי ליידט דאָך נעבעך מעהר פון
 אלעמען — האָט ער מיט מיטלייד געזאָגט. — וואָס קען זי טאָהן,
 ווען זי איז קראַנק און ווייסט אפילו ניט אז זי איז קראַנק? דאָס
 איז דאָך דער אומגליק מיט די היסטערישע; דעריבער ערלויבט
 מען דאָך זיי ניט ביי אונז חתונה צו האָבען. זיי קען מען נאָר דאָן
 אויסהיילען, ון ען זיי אַליין וויילען עס. דאָס
 פאַסירט נאָר מיידעלעך. דער אינסטינקט, הייראטען און אַ מוטער
 ווערען, העלפט זיי וועלען צו בעקומען צו
 צו היילען, גיט זיי כח דעם כעס איינצוהאלטען; דאָן עסט
 זי ניט זיך אליין מיט אלעם וואָס אַרום איהר געפינט זיך, מאַכט
 זיי ניט קראַנק, ווי איד בין שוין געוואָרען...
 ער האָט אייניגע מינוטען געשוויגען, דערנאָך מיט האַרץ גע-

זאָגט:

— אַ שרעקליכע קראַנקהייט איז היסטעריע! בלינד,
 טויב, הינקעדיג, פאַראַלז, טובערקולאָז, אפילו די שוידערליכע עפיר
 לעפסיע, לעפרא און סיפיליס, קענען נאָר פאַרגיפטען דעם צווייטען
 זיין בלוט, שווער מאַכען זיין לעבען, אומגליקליך מאַכען זייערע
 קינדער, אָבער זיין האַרץ און נשמה בלייבען ריין. זיי קענען פול
 ווערען מיט רחמנות צום קראַנקען, אפילו ליעבע. היסטעריקע
 פאַרגיפטע דעם צווייטען אויך די האַרץ און נשמה... עס קען ניט

ריין בלייבען דאס הארץ פון האס צו דעם, וועלכער האט דיר ביין
און גראב בעליידיגט! מען קען קיין רחמנות ניט האבען אויף דעם,
וועלכער פרעסט דיר און אלעמען ארום איהם אונמעגשליך און דום,
ווען אפילו דו זעהסט אז זיך אליין פרעסט ער מעהר! מען קען
ניט געפינען אין הארצען קיין עהרענגעפיהל צו דעם, וואס זאגט
ליגען, איז קליינליך און שלעכט, ווען אפילו דו ווייסט אז איצט
איז דער מענש ניט גארמאל און דענקט ניט וואס ער טהוט. ניט
ער — זיין קראנקהייט טהוט דאס אלעס, ווייל: דער היסטעריקער
אליין טהוט נאך און שרייט אז ער איז געזונד, נאך דו ביסט
קראנק... איבערהויפט איז היסטעריע דערמיט שרעקליך, ווייל
יערער וואס האט דעם אומגליק זיין לעבען צו פארבינדען מיט
א היסטערישע, פיהלט אז ער ווערט לאנגזאם אין אמת'ן טאקע
אויך קראנק, ער ווערט אזוי ווי דער, פון וועלכען ער ליידט, און
האסט איהם דעריבער...

מרים האט איהם געבעטען צו אונז, ווי פריהער קומען. ער
האט זיך ענטזאגט. עס איז איהם שווער צו זעהן ווי איך ארכייט
און ער קען שוין ניט, האט אויך מורא, דאס איך וועל איהם אויפ-
ווארפען אין פוילקייט.

פינף יאהר איז נאך דעם אריבער. אין דער צייט האט מיין
פריינד אין גאנצען אויפגעהערט צו ארכייטען. ענטזאגט זיך אפילו
פון יבנה. מרים איז פון צייט צו צייט ביי איהם געווען. ער האט זיך
אלץ בעקלאגט אויף זיין לאגע, געזאגט: דאס די פאך וואכען אדער
מאנאטען, וואס ער האט צווישען איהרע אנפאלען רוהע, קען איהם
אויך ניט ערהוילען, ווייל ער לעבט אלץ אין פחד, טאמער הייבט זיך
ווייטער אן, דאס ער אליין איז אויך קראנק, ער קען שוין ניט פאר-
טראגען אפילו א קליינעם געשריי, קען קיין מאל ניט פארנעמען,
וואס ער האט דורכגעליטען און האט מורא, דאס ער וועט איהר
שוין ניט קענען קיין מאל דאס מוחל זיין... די איינציגע זאך, וואס
בינדט זיי צו איז דאס קינד, פאר וועלכען ער האט מורא, ער זאל
ניט זיין אזא אומגליקליכעם ווי די מאמע, ער איז אויך גערווען;
די ערציהונג פון די מוטער קען איהם געוויס געזיגטער ניט מאכען..
פון יבנה האט ער זיך ענטזאגט, ווייל: ער פיהלט, דאס ער געהט
שוין ניט פאראויס, געהט אפילו צוריק, האט שוין ניט קיין רעכט
אנדערען צו לעהרנען...

מרים אין וואס שפעטער זעלטענער צו איהם געקומען, ער האט פארלאָרען ביי איהר זיין אינטערעס: אימער דאָס זעלבע בע-קלאַגען זיך, אומעמיג אין געוואָרען מיט איהם צו ריידען און מיאוס, ווי א מאַנסכיל קען א שמאַטע ווערען. איך אליין פלעג איהם זעהן נאָר אין אונזער ביבליאָטעק, דער איינציגער אָרט, וואו ער פלעגט זיך אַמאָל ווייזען. איהם ניט וועה צו טאָהן, פלעג איך נאָר א פאָר ווערטער מיט איהם זיך איבערוואַרפען און איילען אוועקגעהן. צו טרויעריג איז געווען איהם צו זעהן א פארעלטערטען, אפגעשוואכטען און ווייט פון זיין לעבע וויסענשאפט. „דער געפאלענער שטער רען“ — פלעגען מיר איהם צווישען זיך רופען.

אין דער צייט דערהערען מיר, דאָס ביי זיי איז נאָך א קינד געבוירען. דאָס האָט אונז ביידען געוואונדערט: מיר האָבען דאָך געוואוסט, ווי ער האָט מורא פאר'ן ערשטען קינד, אויף איין מאָל, נאָר א צווייטעס? מרים האָט זיך ניט געקענט איינהאלטען, צו זיי אריינגעגאנגען. האָט איהם געפונען עטוואָס ערמוטהיגער: ער האָט שוין ווייטער האָפּענונג דאָס זי וועט געזונט ווערען. אלעס וועט ביי זיי גוט ווערען. ער וועט ווייטער קענען ארבייטען. דאָך זיך פארענטפערט: זי האָט דאָס זעהר געוואָלט, מורא געהאט נאָר איין קינד צו האָבען. מען קען דאָך איהם פארלירען. ער איז אזא שוואַכעס קינד. ווידער, זי האָט זיך א לאַנגע צייט געפיחלט שוין בעסער און עס איז אויך געזונטער פאר'ן קינד, ניט קיין איינאיינ-ציגער צו זיין ביי א ניטגעזונטע מאמען... א פאָר מאָל איז נאָך ביי זיי מרים געווען. ווייטער א טרויעריגען פנים. ווען זי האָט ביי איהם געפרעגט, האָט ער נאָר פארצווייפעלט א מאך געטהאָן מיט'ן האנט... זי האָט אינגאנצען אויפגעהערט ביי זיי צו זיין, ביז מיר האָבען כמעט אָן איהם פארגעסען.

פֿלוצלונג קומט ער צו מיר אריין. כ'האָב מיינע אויגען ניט גע-גלויבט! ווייטער דער זעלביגער ווי מיט אכט-ינין יאהר צוריק, נאָר די באָרד ווייסליך געוואָרען. א וואונדער. ברוד מחיה המתים. האָב מורא צו פרעגען. נור ער אליין נעמט מיר מיט א מונטערן טאָן אלעס אָפען צו דערצעהלען. ערשטענס, בעראַנקט ער מיר פאר מיינע איידעלקייט: ניט עראינערט די גאַנצע צייט וועגען אונזערע ארבייט, און בכלל איהם צו רוהע געלאָזען. און מרים'ן דאנקט ער פאר איהר לעבליכקייט צו איהם. ער איז שוין איצטער ווייטער א מענש, ארבייט שוין ווייטער. וויל ווייטער אין יבנה אריינטרעטען.

בעט מיר טאקע, דאָס איד זאָל זעהן מען זאָל פון דאָרטען איהם
 איינלאדען. איהם אליין איז שווער צו קומען זיך פאַרלייגען. עס
 ווילט זיך מיר פרעגען, ווי דער נס איז געקומען, האָב אָבער מורא.
 ביים ענדע זאָגט ער :

— איד מוז דאָ, איהר זאָלט, אויסער די שלעכטע אויך די
 גוטע וויסען. איהר וויסט דאָך, ווי איד בין געווען אויף צרות, ניט
 אויסצושפּיען, ניט אראָפּצושלינגען. מיר מיאוס געווען פון זיך,
 פון לעבען, פון אלעס, געמיינט : אלעס פארשפּילט, עס איז נאָר גע-
 בליבען אָפּשטופען די עטליכע יאהרען... כאָטש אין האַרצען האָט
 געטאמטשעט א וואָרם : געביינקט נאָך מיינע ארבייט. אומזיסט אזוי
 פיעל געלערענט, געהאַרעוועט, ווען איד קען מיינע קענטניסע אנ-
 דערע ניט געבען, נאָר מיט זיך אין קבר מיטנעהמען. געביינקט נאָך
 א רוהיגען היים, פאַמיליען-גליק, חברים, יום טובים, אלעס וואָס
 איד האָב שוין מעהר ניט געהאט, אויך וועגען ליעבע. מיר, גע-
 לעהרטע, ווייסען ניט פון יונגענד, אָבער ווערען קיין מאָל ניט אלט !
 אָבער געשוויגען. קיינער קען דאָך ניט העלפען. פּלוצלונג איז די
 פרוי אין אַ אַמט'ן אוועקגעפאַהרען צו איהרע עלטערען ! די קינדער
 האָט זי מיטגענומען, ניט געוואָלט זיי איבערלאָזען אין גן, וואו איד
 האָב זיי געקענט אמאָל זעהן. געוויס האָט זי ניט רעכט געטהאָן.
 אָבער איד בין שוין פון לאנג געוואוינט צום געדאנק דאָס מיינע
 קינדער זיינען פאר מיר פארלוירען, דאָס זי וועט די קינדער פון
 מיר אוועקנעמען. אַפט, שוין צו אַפט, פלעגט זי זאָגען : דאָס זי
 וועט נעמען די קינדער פון מיר און אוועקפאַהרען צו די מאַמען.
 אזוי ווי אַ מאַמע האָט א רעכט פון קליינע קינדער א טאטען אוועק-
 צונעמען. אזוי ווי זי וואָלט זיכער געווען, דאָס זי אליין וועט זיי
 קענען געבען אויך דאָס, וואָס א טאטע קען קינדער געבען. איד רעד
 שוין ניט, דאָס איד האָב אויך אויף זיי רעכט ווי זי. נאָר ביי אונזער
 „פאַמיליען לעבען“, דאָרף מען אויף אזעלכע „קלייניגקייטען“ ניט
 קוקען. דאָס די קינדער זאָלען ווייטער ניט הערען, ווי די מאַמע
 שרייט אויפ'ן טאטען, איז אלעס ווערט צו פארלירען. איבערהויפט,
 דאָס זי האָט שוין אָנגעהויבען דעם קוים זעקס יאהריגען קינד אַנ-
 רעדען אויפ'ן טאטען. וואָס וועט ווייטער זיין, ווען די קינדער ווע-
 לען גרויס ווערען ? פיעל געזינטער פאר די קינדער ניט צו האָבען
 אזא היים... דאָך נאָך זייער אַפרייזען, האָב איד געפיהלט א אומע-
 טינקייט, געביינקט אפילו נאָך אונזער טרויעריגען „פאַמיליען לע-

בען". האב שוין אזא שוואכען כאראקטער... זיך צוצעשטרייען בין איך אין גן-אהבה געפאָהרען. פון אַנפאנג זעלטען, איצטער אין דאָרט מיין אַפּרוּה, מיין קוואל, וואו איך בעקום לעבענסקראפט, לע- בענס-לוסט, וואו מיין הארץ און נשמה האָט ווייטער אָפגעלעבט, די פינסטערע וואָלקענס זיך צושטרייט... איך זעה שוין ווייטער די ליכטיגע וועלט און די וועלט פון ליכטיגע אידעען. — האָט ער מונטער געענדיגט.

אונזער בוך האָבען מיר גיך און אינטערעסאנט געענדיגט. נו, וואס וועט איהר איצטער זאָגען אויף אונזער גן-אהבה? וואָס איז ער?

די גאנצע צייט האָב איך מיט גרויס אינטערעס זיך צוגעהערט צו זיין לאנגען ערצעהלונג, דער פינאל האָט מיך איבערראשט. דאצו האָב איך איבערהויפט פון איהם ניט ערווארט אזוי פיעל האַרציג- קייט, צאָרטע ווייכקייט, און קינסטלערישען געפיהל, וואָס האָט זיך געפיהלט אין זיין ערצעהלונג וועגען זיין אומגליקליכען חבר און איבער'ן גן-אהבה. כ'האָב פריהער געגלויבט, דאָס ער האָט נאָר א' שטאַרקען קערפער און א' שאַרפען מח, נאָר איצטער געזעהן, וואָס פאר א' ווארימע הארץ האָט דער אטלעט... ער איז מיר מיט אַמאָל אין הארצען אריין, אמת ליעב געוואָרען.

וואָס זאָל איך וועגען גן-אהבה זאָגען? דאָס איז א' הייליגטום, מאַכט פון טויטע — לעבעדיג, האָב איך, לאַכענדיג, געזאָגט. — לאַכט ניט, די אלטע גריכען האָבען עהנליכעס געהאט, האָר בען זיי עס טאָקע „הייליגטום“ אָנגערופען: דער טעמפל פון ווע- נוס מיט איהרע כהנ'טעס (פריסטערין). נאָר ביי זיי איז אפילו אין די בעסטע צייטען ניט אזוי ריין געווען, ווי אונזער גן-אהבה. ביים ענדע איז דאָס ביי זיי פראָסטע אויסגעלאָסענהייט געוואָרען. ניט פאַרגעסט, דאָס מיר זיינען פון זיי מעהרער אלס צוויי טויזענד יאהר און די לעצטע הונדערט יאהר אליין, איז פאר אונז מעהר אלס טויזענדער יאהר.

כ'האָב זיך דערמאָנט מיין לעהרערס ווערטער „די לעצטע הונ- דערט יאהר, מעהר אלס טויזענדער פון פריהער“, דערמאָנט זיך אַז אלעס. מיט א' שוואַכע שטימע האָב איך געפרעגט:

— רבי אלישוב, ענטשולדיגט, דאָס איך שלאָג אייך איבער און פרעג ביי אייך וועגען א' גאנץ אנדערע זאך. אָבער איך נויטיג זיך... מיר אינטערעסירט צו וויסען, אויב עס איז מעגליך, דאָס א

מענש זאל שלאפען עטליכע יאהר, פיעל מעהר, למשל, הונדערט יאהר, נאכהער זיך אויפכאפען, ווייטער לעבען?

איהם האט אפילו געוואונדערט פון וואנענט קומט צו מיר פלוצלונג אזא פראגע, דאך האט ער רוחיג געענטפערט:

— עס גיט אזא קראנקהייט, לעטארגיע חופט מען דאס. דער מענש שלאפט יאהרענלאנג אהן אויפצוכאפען זיך. אין מעדיצינישע ליטעראטור בעשרייבט זיך, דאס דער קראנקער איז געשלאפען כמעט ניט זיך אויפצוכאפען, מעהר ווי צוואנציג יאהר. אבער גאנצע הונדערט יאהר, דאס איז אונמעגליך. עס וועט ניט העלפען, וואס מען גיט די שלאפענדע, צייט צו צייט, עטוואס עסען. זיין קערפער וועט פראסט פון ליגען פארפוילט ווערען, ווען ער האט אפילו געהאט גענוג לעבענסקראפט צום לעבען הונדערט יאהר. אין מעדיצינישע ליטעראטור איז וועגען אזא פאקט ניטא. אט איז גמרא דערצעהלט זיך, דאס רבי חוני המעגל איז געשלאפען גאנצע זיבציג יאהר, דערנאך זיך אויפגעכאפט, ווי עס וואלט מיט איהם גאר נישט פאסירט, ניט געוואוסט אפילו, דאס ער האט אזוי לאנג געשלאפען.

— דערצעהלט מיר, רבי, גענוי ווי עס איז מיט איהם געווען.

דערצעהלט אלעס גענוי, איך בעט אייך זעהר.

ער האט אויף מיר א פארוואונדערטען קוק געגעבען און רוחיג,

ווי זיין געוואוינהייט איז, דערצעהלט:

— אין גמרא מסכתא תענית דערצעהלט זיך אזוי: איינמאל

איז דער גרויסער צדיק, רבי חוני המעגל געגאנגען אויפ'ן וועג. ער זעהט א מאן פלאנצט א באקסארבוים. דער רבי פרעגט: — ווען הייבט אן דער בוים צו געבען פירות? — צו זיבעציג יאהר — האט איהם דער מאן געענטפערט. — צו דען ווייסטו, דאס דו וועסט נאך לעבען זיבעציג יאהר צו קענען עסען די פירות? — דער מאן ענטפערט: — איך האב שוין געפונען אויף דער וועלט באקסאר בויםער, אזוי ווי מיינע עלטערען האבען פאר מיר געפלאנצט, אזוי פלאנץ איך פאר מיינע קינדער. — רבי חוני — דערצעהלט זיך ווייטער — האט זיך דאָרט עסען געזעצט, איז אָנגעפאלען אויף איהם א שלאף און איינגעשלאפען. א שטיין איז אַרום איהם אַרומ געוואקסען. איהם פארדעקט פון פרעמדע אויגען. ער האט אָפּגע- שלאפען זיבעציג יאהר. ווען ער האט זיך אויפגעכאפט, זעהט ער דאס א מאן זאמעלט באקסאר פון א בוים. דער רבי האט געפרעגט:

— האסטו דעם בוים געפלאנצט? — ניין, מיין פאטער, דער רבי האט זיך געזאגט: געוויס האב איך זיבעציג יאהר געשלאפען. ער איז צו זיך אהיים געגאנגען, געפרעגט: — וואו איז דער זוהן פון רבי חוני המעגל? — מען האט איהם געענטפערט: — זיין זוהן איז שוין לאנג געשטארבען. עס לעבט נאך זיין אייניקעל, דער רבי האט זיי געזאגט: — איך בין חוני המעגל. זיי האבען איהם ניט געגלויבט. ער איז אין בית המדרש געגאנגען, געהערט ווי חכמים לערנען זיין לעהרע, זאגען אין זיין נאמען. ער האט זיי געזאגט: — „איך בין חוני“ — זיי האבען זיך ניט געגלויבט, ניט אפגעגעבען זיין כבוד. עס איז איהם שווער דער לעבען געווארען, געבעטען רחמנות ביי גאט דעם טויט. גאט האט זיין געבעט צוגעהערט — ער איז געשטארבען... דאס איז די שעהנע לעגענדע, וואס די גמרא דערצעהלט, אבער דאס איז ניט מעהר ווי א לעגענדע, צו לערנען: דאס דער מענטש מוז ארבייטען ניט נאך פאר זיך, נאך אויך פאר צוקינפטאנע דורות. די איינציגע, וואס מען קען פון דעם פארשטעהן: דאס שוין דאן האט עקזיסטירט לעטארגיע. זיי האבען דאס געזעהן און די לעגענדע האט זיך געקענט אויסבילדען.

איך האב געהערט מיט גרויס אינטערעס, אבער ניט געצוויי-פעלט, דאס ער האט אין אמת'ן געשלאפען.

— פאר וואס האט ער געבעטען רחמים צו שטארבען? גע-קענט דאך גליקליך ווייטער לעבען. האט אפילו דאס גליק געהאט צו זעהן דאס זיינע לעהרע ווערט נאך איצטער געשעצט.

— ווייטער אין גמרא שטעהט דער תירוץ. „רבא האט גע-זאגט: „או חברותא או מיתותא“. אדער חברים, אדער דער טויט, עס איז שווער איינזאם צו לעבען א מענטשען, ווען ער ווייסט, דאס זיינע ליבע חברים זיינען שוין געשטארבען, נאך ער אליין לעבט נאך. אפילו ווען ער זעהט, דאס זיין ארבייט ווערט נאך געשעצט. א קאלטער שוויים איז מיר אריבער איבער'ן לייב, דאס הער רענדיג. געציטערט ווי אין קדחת... מיט א לויזע שטימע, קוים אליין מיינע ווערטער, געהערט, האב איך געשטאמעלט:

— רבי, איהר זאגט: דאס איז א שעהנע לעגענדע. ניין, דאס איז אן אמת... מיט מיר אליין... מיט מיינעם א גאנצענטען פריינד... גלאט א בעקאנטען, האט דאס פאסירט... ער לעבט... פיהלט זיך געזונט, קען גליקליך לעבען... וויל גליקליך לעבען, נאך ער גע-דיינקט... פריהער האט ער קיין זאך ניט געוואוסט, נאך איצטער

האָט ער פּיעל ראיות און, דאכט זיך, דאָס ער געדיינקט, ווי ער
האָט אויך געלעבט... מיט הונדערט יאהר צוריק...

רבי אלישׁב האָט מיר גיך איבערגעשלאָגען מיינע רייד. געד
נומען מיינע ציטערדיגע, קאלטע הענט אין זיינע ווייכע, ווארימע,
זיי פעסט געדריקט, מיר טיעף אַריינגעקוקט דורך זיינע ברילען
גלייך אין מיינע אויגען אַריין.

— איהר זייט קראנק, ליעבער בן פלא. לאָמיר בעסער וועגען
דעם ניט רעדען... זאגט אייער בעקאנטען, ער זאָל פון קאָפּ זיינע
מעשיות אַרויסווארפען... ווייסט איהר וואָס איך וואָלט אייך ראד
טען? — האָט ער, ניט אַרויסלאָזענדיג מיינע הענט, טיעף קר
קענדיג אין די אויגען, געזאגט: — הוהט זיך אַביסעל אויס, איהר
מוזט זיך אויסרוהען... אָט דאָ ניט ווייט, צווישען צפת און ראש
פנה איז דאָ אויפ'ן בארג כנען, א רוהיג ווינקעלע... אן עיר-מקלט...
עס וועט פאר אייך גוט זיין דאָרטען: בארג-לופט, ניט הייס, ריר
היג. איהר וועט ארבייטען אין גאָרטען, קענט אויך אַביסעל אייערע
סקולפּטורע ארבייטען, נאָר וואָס מעהר אויפ'ן פרישען לופט, עט
וואָס לייענען, ניט אַנשטריינגען. אין א קורצע צייט וועט איהר זיך
ערהאַלען... אָדער ווייסט איהר נאָר, וואָס עס איז בעסער? —
פאַהרט אריבער אויף א וואג אין גן-אהבה, דאָס קען אייך אָפּפריי
שען, א גוטען טרייסעל געבען. אייער... אלעס וועט פון אייך אַראָפּ
פאלען. נעמט א לופטשיף, פליהט דאָרט. קענט איהר פליהען?
עמרם וועט אייך אויסלערנען. דאָרט דארף מען מיט א שאפער ניט
קומען. פארגעסט ניט עסען מיטצונעמען, דאָרט קען מען קיין זאך
ניט קויפען. דאָרט עקזיסטירט ניט קיין געלט... איהר דארפט ניט
איילען פאַהרען, עס האָט נאָך צייט, נאָר געדיינקט: דאָס מיר זיי
נען אייערע אמת'ע פריינד, מיר וועלען זיך נאָר זעהן.

אין דעם מאָמענט איז מרים אַנגעקומען. זי האָט אויף אונז
ביידען א ניכען קוק געגעבען, ווידערהאַלט איהר מאַנס לעצטע
פראזע:

— געוויס דארפט איהר זיך ניט איילען צו פאַהרען, געוויס
זיינען מיר אייערע אמת'ע פריינד.

כ'האָב אויף די ליעבע פאַרפאַלק געקוקט, געפיהלט, דאָס איך
בין שוין ניט אליין. א זיסע ווארימקייט האָט מיר מיין הארץ
אַנגעפילט.

יב.

„נעכטען דעם גאנצען טאג גערוהט. כ'פיהל זיך בעסער. רבי אלישוב האט דעכט: איד מוז רוהען. דער קאפ איז מיר די לעצטע צייט שווער, ווי ער וואלט ניט מיינער געווען. כ'וועל אלץ טאנהן, וואס ער הייסט מיר: ניט דיינקען, ניט אָנשטריינגען זיך, לעבען, ווי עס לעבט זיך. הנאה האָבען פון גאט'ס וועלט... וואָס פאר אַ זעלטענער מענש רבי אלישוב איז. א שטאַרקער גייסט אין א שטאַר קען קערפער. וואָס פאר אַן איידעלע, פיהלענדע הארץ! מרים האָט זיין הארץ געלערענט טיעף פיהלען. מרים — איז זיין הארץ... וואָס פאר אַ פאַסענדע פאַר. איין מענש. אַ איבערמענש זיינען זיי ביידע צוזאַמען... ווי ליעב זיי האָבען מיך נעכטען אַווענט בערוי הינט. מיין נשמה איינגעוויגט. ווי א קליין קינד האָב איך נעכטען איינגעשלאָפּען. ווי מאָדנע ער האָט מיר נעכטען מיין האנט גענוי מען, טיעף אין די אויגען אריינגעקוקט און ערענסט געזאָגט: „געהט שלאָפּען, שלאָפּט רוהיג די גאנצע נאַכט“, גאָר ווי אַ טאַטע, כ'וועל איהם פאַלגען ווי אַ ליעבען טאַטען.“

אזוי האָב איך געקלערט פריהמאָרגען, ליגענדיג אויפ'ן פלאכען דאָך, וואו מיר אלע זיינען געשלאָפּען. האָב געפיהלט אַ ווייכע רור הינקייט אין מיין קערפער און אַ זיסע פוילקייט. געגען מיינע אויגן גען איז געלעגען אין העלען פריהמאָרגען-ליכט, די הויכע פאלמען, ציפערעסען, העל-גרינע באנאנען און רונדע אראנזשען-בוימער. צוויי שעה זיי האָט זיך געזעהן ווייסע ווילעס מיט דינע קאָלאָניעס, הינט טער אלעס איז רוהיג, ווי אַ שפייגעל, געלעגען דער ליכטיגער ים כנרת, בלוי-וויאלעטע בערג האָבען איהם אַרומגערינגעלט. הינטער'ן בארג, אונטען, נידריג, גלייך איבער'ן באָרג, איז דער הימעל העל-רויטליך געוואָרען. זיך פון אויבען צוגאָסען אין אַ לייכטע, העלע גאמא פון רעגענבויגען-פארבען... גאָר ניט געוואלט אויפשטעהן, אזוי רוהיג, אנגענעהם ווארים איז געווען אויפ'ן געלענער.

רבי אלישוב איז פון טורעם אַראָפּגעגאנגען איינגעוויקעלט אין

א ווייסע אבאיע, אפגעדעקטען קאפ און א ווייכען ליילעך אונטער'ן ארעם.

— שוין אויפגעכאפט, ארון בן פלא, אויסגעצייכענט. זייט איהר גוט געשלאפען? ... פרעהט מיר זעהר. די ערשטע זאך: גוט, רוהיג שלאפען. נו, היידא! ניט געלעגען, קומט זיך באדען. אט דא גלייך אונטען ביים אלטען רוימישען קוואל. די וואסער איז דאָרט אין דערפריה קאלט ווי אייז... מען דארף ניט אַנטאָהן זיך, כאַפט נאָר אַרויף די אבאיע... האָט ניט מורא פאר פרישע לופט, גאָט'ס לופט, זי טוט קיין שלעכטס... נאָר א האַנדטוך. זייף דארף מען ניט. פיש לעבען אויך אַהן זייף. איהר וועט ווי א פיש לעבעדיג ווערען. דעם גאנצען טאג האָב איך מיר פריש געפיהלט.

צום אַווענטברויט האָבען מיר אלע אין טבריה מיט'ן עלעק-טרישען באַהן געפאָהרען. נאָכ'ן עסען הייבט זיך אַן דער "חג האורים". צוליעב רבי אלישוב'ן און עמרם'ן, וואָס האָבען דעם פרייז בעקומען אין "שמשון" און "החלוץ", האָט מען אונז אן עהר-רענפלאץ געגעבען אין ספארטס־קלוב. זייער פאוויליאַן איז גלייך ביים אלטען מויער געשטאַנען. דאָרט האָט זיך געדארפט די פראַ-צעסיע אָפּשטעלען. פונקט אכט אור אהר זיינען מיר שוין געווען אויפ'ן ברייטען טעראסע, וועלכע איז ווייט אויפ'ן וואַסער געשטאַ-נען. פון דאָרט האָט מען דעם גאנצען ים כּנרת געזעהן מיט די ארר-מיגע שטערט און בערג. עס איז א פולע לבנה געווען, אָבער מען האָט איהר כמעט גאָר ניט בעמערקט צוליעב די אונגענדליכע, אלער-ליי פארביגע פייערען, וואָס איז איבעראַל געווען. ווי אונגענדליכע שטערען זיינען געווען פאַרשפּרייט אויפ'ן ים שווימענדע פייער-לעך, צווישען זיי לייכטענדע בלומען און ארקעס, בעהאנגענע שיפ-לעך מיט לאַנטערנעס פון אלע פארבען. די שיפעלעך זיינען ווי שווימענדע פייערלעך, גיך געלאָפּען, האָבען א ליכטיגען, בעוועג-ליכען אָפּשיין אין וואַסער געגעבען. אויפ'ן טונקעל־בלאָהען פאָהן פון הימעל, האָבען, ווי פיעלפאַרביגע, בעלויכטענע זומער־פויגע-לעך, לופטשיפען געפלווגען. אלעס האָט צו איין ציעל, רעכטס, אויף דער צווייטער זייט פון ים געצויגען.

— וואוהין געהען זיי אלע? — האָב איך ביי רבי אלישוב'ן געפרעגט.

— אין קרית דגון, אין פישער־שטאָדט, פון דאָרט וועט די פראַצעסיאָן ארויספאָהרען פונקט האַלב ניין. זיי וועלען פאַרביי-

פאָהרען די צענטראַלע באַהנסטאציאָן כפר־נחום, מגדל, טבריה, כנרת ביז הרצליה. דאָרטען וועלען זיי זיך אָפּשטעלען. דאָרט איז אייגענטליך דער הויפט־הג. ער הייבט זיך אָן נאָך האַלבער נאַכט. מען טאַנצט, מען זינגט און מען הולעט ביז'ן העלען טאָג אַריין. עס איז פרעהליך, לעבעדיג, אזוי ווי געוועהנליך ביי אונז אידען יום־טוב אין ארץ ישראל.

— וועלכע שטערט זיינען קעגען אונז אין די צווייטע זייט ים כנרת?

— שטערט גיט דאָרטען נאָר צוויי: גמלא און בני יהודה. אַט דאָ וואו איהר זעהט פיעל פייערען, נאָר פיעל איינצעלנע הייר־זער זיינען פארשפרייט אויפ'ן גאנצען ברעג צווישען די פיעלע גערטנער, וועלכע זיינען בעריהמט מיט זייערע זיסע פירות. אויך אויף די בערג, וועלכע זיינען אינגאנצען פארפלאנצט מיט וויינ־שטאָקען און פרוכטבויםער.

נעבען קרית דגון, האָב איך פיעל פייערען געזעהן. זיי האָבען זיך בעוועגט, ווי לעבעדיגע. פון כפר נחום האָט אַ גרויסער רעפלאקטאָר זיינע שטראַהלען געוואָרפען אויף שיפלעך, לופט־שייפּען, וועלכע האָבען פון די שטראַהלען געלויכטען ווי ערלשטיי־נער. אַ פליהער האָט אַ גאָלדענעם דעגען פון זיין לופט־שייף געלאָזען.

— די פראַצעסיע האָט זיך שוין אָנגעהויבען — האָט רבי אלישׁב געזאָגט. — דער פליהער האָט מיט דעם אַ צייכען געגעבען. אלע האָבען זיך אויפגעשטעלט. געקוקט אויף קרית דגון. ווי אַ לאַנגער שנור פון ליכטיגע ערלשטיינער האָט פון ווייטען דער צוג פון פראַצעסיע אויסגעוויזען. מען האָט אָבער פון דאנעט קיין זאך גענוי נישט געקענט זעהן.

— עס איז נאָך צייט — האָט בן אוריה געזאָגט. — נאָר אין אַ שעה ארום וועלען זיי דאָ אָנקומען. זיי שטעלען זיך נישט אין קיין אָרט נישט אָפּ, נאָר אין טבריה. לאַמיר דערווייל עטוואָס קאַלטעס נעמען. — און האָט בעשטעלט געטראנקע און פירות.

אַ יונג קינד מיט אַן עלעגאַנטען, פרעהליכען געזיכט האָט אונז אייניגע פלאַשען מיט גלעזער געבראַכט; אַן אינטעליגענטע יונגע מיידעל האָט נאָך איהם אַ קאַרב מיט פירות, גראַציע, אויפ'ן קאָפּ געטראָגען; זי האָט דאָס אויף אונזער טישעל אוועקגעשטעלט. מיט אַ שמייכל געזאָגט:

— זעקס שקלים מיט אכטצעהן גרה'ס, רבותי. מען מוז גלייך
בעצאהלען, איד קען פארגעסען.

ווען זיי זיינען אוועקגעגאנגען, האב איך געפרעגט:
— ווי קומט עס, דאס דא, אין טבריה, זיינען די דינערשאפט
זעהר לייעבע. וואו האט מען אזוי פיעל קעלנער און קעלנערנס גע-
נומען? אין ירושלים האב איד כמעט קיין דינערשאפט ניט געזעהן.
— דאס זיינען ניט קיין דינער; דאס זיינען שילער און שוין
לערנים פון די היגע שוהלען. זיי זיינען פריוויליגע, גאר צוליבע
דעם חג. ביי אונז בעדינען די קליינע די גרויסע, געוואהנען זיך די
עלטערע כבוד אפצוגעבען. ווען זיי וועלען גרויס ווערען, וועט מען זיי
בעדינען. אפילו דער ארקעסטער איז אויך א פריוויליגע, פון
היגען מוזיקפאראייז; אונענטגעלטליך שפיעלען זיי — דאס איז
זייער הכנסת אורחים.

אונזער ארקעסטער האט גענומען שפיעלען. עס האט זיך אויך
געהערט שפיעלען און געזאנג אין אנדערע פאוויליאנס, געדאכט אז
די גאנצע לופט איז פול מיט געזאנג און ליכט. דאס אלעס האט זיך
אין א וואונדערבארער הארמאניע צונויפגעגאסען, וואס האט פול
געמאכט דעם גאנצען בעצויבערמען טאג, וואו דער ים כנרת פייערט
זיין ליכטיגען יום-טוב „חג האורים“...

כ'האב קאלטן וויין געטרונקען, זיסע פירות געגעסען, א שמע-
קעדיגען ירדן-ציגאר גערויכערט, און אלעס ארום מיר ווי אין א
ליכטיגען חלום געזעהן...

— עס קומט! קומט! די פראצעסיע קומט! — האב איד
פלוצלונג שטימען פון אלע זייטען געהערט. דער ארקעסטער האט
זיין שפיעלען אין מיטען אפגעריסען; אלע זיינען שטיל געווארען,
אויפ'ן ים געקוקט.

א קליין שיפעל איז גיך צוגעשוואומען; א גרויסער פיערעקי-
דיגער טראנספארט האט אויף איהם געהאנגען, אויף אלע זייטען
איז מיט ליכטיגע בוכשטאבען געשטאנען „קבוצת הדיגים, שלום!“
(פישער ארטעל). דאס שיפעל האט זיך ניט ווייט פון אונזער פא-
וויליאן אפגעשטעלט. גלייך נאך דעם האב איד אזוינס געזעהן צו-
שווימענדיג, אז איד האב די ערשטע צייט מיינע אויגען ניט גע-
גלויבט, גענומען מיינע ברילען אויסווישען... א גיגאנטישער פיש
איז דאס געווען, א גאנצער לויטן. ער איז צוגעשוואומען רוהיג מיט
ווייט-שמראהלענדע, שרעקליכע אויגען, א גרויסען אפענעם מויל, פון

וואנען עס האָט זיך געהערט שפּיעלען אַ גאַנצער אָרקעסטער... ער האָט זיך אויסגעדריעהט, זיין פינסטערע, רויטע, אָפענע מויל מיט שרעקליכע שפּיצגע ציינער אויף אונז אויסגעשטעלט... אין שטח פון אָפענעם מויל האָבען זיך פייערדיגע אותיות געוויזען: „פון די פישער פון ארץ ישראל צו עס ישראל! מיר האָבען אין דעם יאָהר געפאַנגען... פיש, אין גרויסע ים... אין ים כנרת... אין מי מרום... אין ירדן... אין קליינע טייכען... אין קינסט־ליד־געזאַמעלטע וואַסערען...“ שרעקליכע גרויסע ציפערען זיינען דאָרט געשטאַנען, ניט געקענט זיי געדיינקען. נאכהער איז געווען אַ סטאַטיסטיק וויפיעל מען האָט אַרויסגעשיקט פיש־קאַנסערווען אין אויסלאַנד, די איבריגע האָט מען „אַהן עין הרע“ אויפגעגעסען אין ארץ ישראל. „עסט געזונטערהייט!“

— הידר! הידר! זאָלען לעבען אונזערע פישער! — האָט זיך פון טויזענדער מיילער אַרויסגעריסען אַ קול, אַ דונערדיגער קול, וועלכער האָט זיך פאַרשפּרייט איבער'ן ים כנרת. די בערג חרון האָבען מיט אַ בת־קול געענטפערט: — „אונזערע פישער!“

די אותיות זיינען פאַרשוואַנדען. עס האָבען זיך ליכט־ביל־דער געוויזען: בילדער פון זעהר שווערע, אַבער מוטהיגע, פול פאַר־עויע, פישער־אַרבייט און צוויי פאַרטרעטן פון פישער, וואָס זיינען אין דעם יאָהר דערטרונקען געוואָרען. אַ שטאַרקע שטימע האָט זיך פון פיש־מויל אין דער צייט געהערט. ער האָט געזונגען די טרויע־ריגע תפלה פאַר די קרושים: „אל מלא רחמים“ האָט ער געזונגען... דער פיש האָט זיך אָפגעקעהרט, גיך אַוועקגעשוואומען.

אַ צווייטע שיפּעל איז מיט אַ טראַנספּאָראַנט אָנגעקומען... „קבוצת עובדי אדמה“ (ערד־אַרבייטער) זיינען מיט פייערדיגע אותיות אויף איהם געשטאַנען. גלייך נאָך דעם איז צוגעשוואומען אַ גרויס האַלב־רונדליך שטיק ערד, אויף דעם איז אַ קאַלאַסאַלע גרופע געשטאַנען: „ערד־אַרבייט“. עס האָט פאַהגעשטעלט אַ שטאַרקען מאַן, איינגעבויגען אַיבער'ן אַקער, דריקט איהם טיעף אין דער שטיינערדיגער ערד, אַ שטאַלצער קעמעל שלעפט דעם אַקער מיט די גאַנצע כחות. אונטען, האַלב רונד, געהט אַ פייער־דיגער אויפשריפט: „ניט מיט פרעמד בלוט־פאַרגיסען האָבען מיר געוואונען אונזער לאַנד, נאָר מיט'ן בלוטיגען שווייס פון אונזער פנים“. דער רעפּלעקטאָר האָט די גרויפּע בעלויכטען. זי האָט

אויסגעוויזען ווי אויסגעהאקט פון די ירושלימ'ער פעלזענשטוינער.
עמרם האָט געזאָגט:

— דאָס איז אַ קאָפּיע פון בעקאנטען רבנ'ס גרופע, וועלכע
געפינט זיך ביי אונז אין בצלאל'מוזעאום. די גרופע, ווי אויך אַנ-
דערע, וועלכע איהר וועט שפּעטער זעהן, זיינען אין בצלאל'ארטעל פון
פאפיע-מאַסע געאַרבייט.

אַרום דער קאָלאָסאַלער גרופע, וועלכע האָט ווי אַ פלאַנעט
געלויבטען, האָבען אַרומגערינגעלט איהר בעגלייטערין: די פאַר-
שידענע ערד-אַרבייט אין בילדער פאַרגעשטעלט, אַן אַראַנזשירט
מיט גאָלדענע שיינעדיגע אַראַנזשען — האָט דעם „פּרדס“ פאַר-
געשטעלט. צוויי מענער טראָגען אַ גרויסען היינגעל טרויבען —
„כרמל“. אַ בליהענדער מאַנדעלבוים — „שקד“. אַן איילבערט-
בוים — „זית“. רויכערענדיגער מזבח מיט אַ שמעקענדיגען ריח —
„בשמים“. אַ קאָלאָסאַלער ציגאַר, אויף איהם רייט אַ מענש מיט
אַ רויכערענדיגען ציגאַר אין מויל — „ירדן-ציגאַרען“. אַ גרופע
סקולפּטורנע בהמות — „פיהצוכט“. אַ גרויס איי, פון וועלכען עס
האָט אַרויסגעקוקט אַ מאַן מיט אַ האַן אין האַנד — „הינערצוכט“.
אַ גרויסע, ליכטיגע ביהן — „ביהען-צוכט“. אַ גרויסע שיינענדיגע
פלאַש פון רעצינוס-אייל — „מעדיצינישע פלאַנצונגען“. אַ גרויסער
גלעזערנער באָל, וועלכער האָט אַלע וויילע זיינע רייכע פאַרבען
געענדערט — „פאַרבען-פלאַנצונגען“. אַ גרויסער קאָרב מיט פאַר-
שידענע געמייזע — „געמייזע גערטנעריי“. אַ באַנאַנען-בוים, פון
וועלכען די פרוכט זיינען עלעקטרישע לעמפעלעך געווען — „באַנאַנען“
און ביים ענדע אַ גרופע: אַ פאַטער לערענט זיין זוהן פלאַנצען —
„פלאַנצונג-אַרטעל“.

דאָס פובליקום האָט זיי אויך בעגלייט מיט אַ דונערדיגען
„הידר!“ און מיט אַ וואַרעמער ברכה: „אונזערע ערנעהרע, ערד-
אַרבייטער זאָלען לעבען!“

אַ שיפעל איז ווייטער אָנגעקומען מיט'ן אויפשריפט: „בצלאל-
קונסט און קונסט-אינדוסטרי“. גלייך נאָך דעם איז אַ גאָלדענער
אָרן הקודש מיט די כרובים צוגעשוואָומען. בצלאל איז געשטאַנען
נעבען איהם אָנגעשפאַרט, אזוי ווי איפ'ן פּאַנטאָן פון בצלאל-פלאַץ
איז ירושלים. אונטען איז מיט גאָלדענע בוכשטאַבען אויפגע-
שריבען: „אני לעמי, ועמי לי“ (איד בין פאַר מיין פאָלק, מיין פאָלק
פאַר מיר). דער רעפּלעקטאַר האָט זיינע שטאַרקע שטראַהלען אויף

איהם געוואָרפֿען, ווי די ליכטיגע זון האָט דער אַרונ הקודש גע-
 לויכטען. אַרום האָבען איהם אַרומגערינגעלט זיינע בעגלייטער:
 פאַרשידענע אַלעגאָרען, וואָס האָבען פאַרגעשטעלט די אַלע מעהר ווי
 פערציג קונסט־אַרבייט, וואָס בצלאל האָט אין ארץ ישראל געבראַכט.
 די ערשטע, די „שעהנע קונסט“, איז געווען איינפאַך פאַרגעשטעלט:
 אַ גרופּע פון מעהר בעריהמטע גרויסע קינסטלער. דער אַרכיטעקט
 רבי אפרים בן תרמנה, סקולפּטאָר רבי מנשה בן יהושפט און מאַלער
 רבי יהודה הזרחי.

— הידר! הידר! — האָט געדונערט וואָהן אַן ענדע — „לע-
 בען זאָל דער ליכטיגער „בצלאל“! זיין ליכט זאָל אונז אייביג
 לייכטען“ — ביז זיי האָבען זיך דערווייטערט.

ווייטער אַ שיפּעל געקומען. „יבנה“ איז אויף זיין טראַנספּאָ-
 ראַנט געווען אויפגעשריבען. אַ גרויסער אָפּענער בוך איז צוגע-
 שוואַומען, מיט גאָלדענע בוכשטאַבען איז אין איהם געווען גע-
 שריבען, וואָס מען האָט אויפגעטאָהן אין יבנה אין דעם יאָהר:
 ערפינדונגען, נייע ביכער און די נעמען פון די יעניגע, וואָס האָבען
 דעם יאָהר דעם טיטול „רבי“ געקראָגען. אַרום דעם בוך זיינען אויך
 געשוואַומען זיינע בעגלייטער: אַלעגאָריעס פון אַלע פאַקולטעטען,
 וועלכע עס געפינען זיך אין יבנה.

דער קאָנסערוואַטאַריום „כנור דוד“ איז געווען פאַרגעשטעלט:
 אַ גרויסע גאָלדענע האַרפע, וועלכע האָט פון זיך אַליין געשפּיעלט.
 די האַרפע האָט בעגלייט אַ גרויסע צאָהל שיפּלעך מיט די נעמען
 פון די מוזיקאַל־שוהלען, „שולמית“־שוהלען, קאָנצערט־זאַלען און
 פאַראיינען.

„תחנת הבראות“ האָט פאַרגעשטעלט אַ גרויסע פאַרנאָלדעטע
 גרופּע: אַן אויסגעדראַטען ריטער אויף אַ מאָגערן פערד אין
 איין האַנד, אנשטאט אַ פאַנצער — אַ גרויסען בולט'ן גלאָז; אין
 דער צווייטער האַנד, ווי אַ שפּיז, אַ לאַנגער שפּריצער, מיט וועלכען
 ער וואַרפט זיך געגן אַ שרעקליכער בעשעפעניש ענדליך ווי אַ פאַר-
 גרעסערטער מיקראָב. ווען דער רעפּלעקטאָר האָט דאָס געזיכט פון
 ריטער בעלויכטען, האָט זיך פּונ'ם פּובליקום אַרויסגעבראַכען אַ
 שרעקליכער געלעכטער מיט געשרייען: „לעבען זאָל רבי אַלנתו,
 הידר!“ מען האָט מיר ערקלערט, אַז אין דעם יאָהר האָט אַ גע-
 לעהרטער פון „תחנת הבראות“ ענטדעקט אַ נייעם מיקראָב און
 געפונען אַ מיטעל איהם צו טויטען, דאָס דער ריטער איז וואַונדער-

באר קאמישע-הנליך אויפ'ן געלעהרטען... אויף די פיעלע שיפלעך.
וועלכע האבען די פרעהליכע גרופע בעגלייט, זיינען געווען פיעל נע-
מען פון זייערע אינסטיטוטען, ערימקלע'ן און הייל-אנשטאלטען.
דער "גזערן לילדים" איז א ריכטיגער, קליינער גזערן געווען
פארגעשטעלט, וואו אויף די בוימער האבען גאלדענע פירות גע-
וואקסען, פרעכטיגע בלומען געבליהט, וואונדערשעהנע, קינדער מיט
בלומען-קראנצען אויף די קעפ האבען זיך פרעהליך געשפיעלט אויפ'ן
גרינעם גראז, געטאנצט און געזונגען, ווי גזערן-פויגעלעך; אייניגע
לעהרערנים זיינען מיט זיי געווען. מיין הארץ האט גענומען שטארק
קלאפען: מיר האט זיך געדאכט, אז די, וואס שטעהט פאראויס,
זינגט מיט די קינדערלעך, איז מיינע בעקאנטע לעהרערין פון
גזערן; איז נאך פיעל קלענער, אינגער... ווי א פריהלינגס-געטין
האט זי אויסגעזעהן מיט איהרע צושפרייטע האר מיט בלומען;
זי האט אויף מיר געקוקט, די גאנצע צייט, ווי פאר מיר געזונגען.
די הארץ צוגעהט פון איהר שטימע... בן אוריה האט מיר אויפ'ן
אויער געזאגט: — עהנליך צו אייער שולמית, נאך אהן א הוט
זעהט זי אויס קלענער.

די קינדער האבען א לויבעזאנג געזונגען צום לעבען גאט,
וואס האט אזא שעהנע וועלט בעשאפען, זיין פאלק ישראל ווידער-
געקעהרט אין ארץ ישראל; געדאנקט דעם נשיא, די סנהדרין,
זייערע לעהרערס, עלטערן, וואס האבען פאר די קינדער איין גזערן
געשאפען. זייערע קינדערשע קול'כעלעך האבען, ווי זילבערנע גלעק-
לעך, געקלונגען, הויך, צום דונקעל-בלויצן הימעל זיך געצויגען. א
בעזונדערע זיסקייט, הארציגקייט און ליכטיגע האפענונג האבען זיי
אין ליעד אריינגעגעבען. ווי א הייליגע תפלה, האבען זיי געזונגען,
מיט ענטציקטע פנים'לעך און לויכטענדע אויגעלעך.

עס איז קיין ענדע ניט געווען פון די אפלאדיסמענטען, פון
הידרגעשרייען. עס האבען זיך געהערט טויזענדער שטימען "לעבען
זאלען אונזערע קינדערלעך!" א רעגען פון בלומען האט זיך געשא-
טען, זאגאר אלע האבען געזעהן, אז עס איז אונמעגליך אזוי ווייט
אויף זיי בלומען צו ווארפען. קענטיג, אז דא לעבט מען שטארק
קינדער. אלע רעכענען זיי פאר אייגענע.

דעם גזערן האבען פיעל שיפלעך בעגלייט, אויף וועלכע עס
איז געווען אלעגאריש פארגעשטעלט: "אם עבריה", "קו" און פיעלע

נעמען פון פארשידענע גו'ס זיינען אויף די טראנספארמאציען געווען אויפגעשריבען.

נאך דעם זיינען געקומען די טורען-פאראיינען: „שמשון“, „החלוץ“, „המכבי“, און „השומר“. די זעלבע בילדער וואס איז האב געזעהן אין „בנימין-טאל“: אויף זייערע דגלים, מיט נאָלדענע בוכשטאבען, איז געוון אויפגעשריבען: „אין אַ געזונטען קערפער — אַ געזונטער גייסט“. מעהר ווי אַ מיליאָן מיטגלידער האָבען זיי געהאט.

פליהער זיינען פאַרבייגעפלייגן. דער רעפּלעקטאָר האָט אויף זיי זיינע שטראַהלען געוואָרפען; ווי פליהערנע ווייסע טויבען האָבען זיי אויסגעזעהן. ווען זיי זיינען נאָהענט פון אונז געווען, האָבען זיי פייערעווערק אַרונטערגעלאָזט. ווי אַ רענען פון ליכטיגע עדעלשטיינער זיינען זיי פון אויבען געפאלען; צווישען זיי אַ גרויסער באל, פון אונטען אַ שטריק מיט אַ שטיין געהאט. דער באל איז געבליבען שטעהן אין דערלופט, איבער'ן וואסער צוגעבונדען אויף זיין שטריק. אויף איהם איז געווען אויפגעשריבען: „השמים ליהוה, הארץ — לבני אדם והאוויר — לצפרים ולקבוצת המעופפים“ דער הימעל — פאר גאט, די ערד — פאר מענשען-קינדער און די לופט — פאר די פויגלען און פליהער. אַ פליהער האָט זיך מיט אַ פאַראַשוט לאנגזאם אַרונטערגעלאָזט גלייך אין וואסער; געבען אונז, אונטער זיינע פיס, איז אַ ברייטער קאסעטען געווען, אויף דעם איז ער שטעהן געבליבען. מען האָט איהם גלייך אין אַ שיפעל אריינגענומען. פון קאסעטען האָט מען פיעל בראַשורען אַרויסגענומען, וועלכע מען האָט צוטיילט דעם פובליקום. דאָרט איז געווען אַ גענויע בעשריי-בונג פון זייער ארבייט, אילוסטראציעס און סטאַטיסטיק, וויפיעל לופט-שיפען עס ווערען אויסגעאַרבייט אין ארץ ישראל.

נאך דעם איז אַ שעהנע יאכטע צוגעשוואומען. זי איז שטעהן געבליבען. אַ ליליך האָט מען אויבען אויסגעצויגען, אויף וועלכען מען האָט מיט ליכט-בילדער געוויזען: בילדער פון פלאַט, פאַרטען, יפו'ער האַפּען און סטאַטיסטישע ציפערען. אין זעלבען אָרט האָבען מיר געזעהן פון אייזענבאָהנען און אויטאָמאָבילען אַרטעלען. וואונדערשעהן איז געווען פאַרגעשטעלט די „פילם-אַרטעל“ „מנורה“: עס איז צוגעשוואומען אַ גרויסע פאַרגאַלדעטע זיבענרעהריגע מנורה; אַ שיפעל האָט פון ווייטען אַ גרויסען וואַלקען פון רויך אַרויסגע-לאָזט, גלייך האָט זיך אויף איהם אַ פייערדיגער אויפשריפט גע-

וויזען: די צאהל פון ליכט־טעאטערען, וואס זיי האבען אין גאנץ
ארץ ישראל: די נעמען פון די נייע פילמס, וועלכע זיי האבען אין
דעם יאהר געמאכט, און אייניגע בעוועגענדע ליכט־בילדער, וואס
האבען אין דער לופטען זעהר פאנטאסטיש אויסגעזעהן.

נאך דעם זיינען געקומען א לאנגע רייהע שיפלעך מיט אלע
גארישע בילדער פון די פארשידענע ארטעלען: אייזען - ארבייט,
האלץ, ליים, גלאז, וועבעריי, שניידעריי, שוסטעריי, לעדער־ארבייט,
בוימייסטער, דרוקער, איינבינדער, סופרים, פאפיר־ארבייט, כע־
מיקער, עלעקטריקער, מינע ארבייט, אייז־פאבריקאציע, געטריינקע,
אפטיקער, זשורנאליסטען, אקטיאָרען, דעקאָראַטאָרס, פאָטאָגראַ־
פען, פאריק־מאכער, קאכער, סאפער און דינער. געענדיגט האט זיך
די גאנצע לאנגע פראצעסיע מיט א גרויסער פיגור, וועלכע טראגט
א וואגשאַל „גערעכטיגקייט“, מיט'ן אויפשריפט: „חקה אחת יהיה
לכם ולגר ולאזרח הארץ“ (איון געזעץ זאל זיין ביי אייך, צום
פרעמדען און בירגער פון לאנד).

כ'בין געשטאנען ווי א בעטויבטער... האב דעם ליכטיגען
פנים פון בעפרייטען אידישען פאלק געזעהן...

ווען רבי אלישוב איז מאַרגען פריה צו מיר געקומען רופען
א באַר נעמען, בין איד שוין נאכ'ן באַר געווען. ער איז זעהר צו-
פרידען פון מיר געבליבען, אויך פון דעם וואָס איד האָב די גאַנצע
נאכט גוט געשלאָפּען.

— פרישע לופט, רוהיגער שלאָף, קאַלטע בעדער, געזונטע
שפיין, איבערהויפט ניט לעבען מיט דער פאַרגאַנגענהייט, — האָט
ער מיט אַ טאָן פון אַ דאַקטאָר געזאָגט. — איהר זייט נאָך אַ יונג-
גער מענש, די גאַנצע וועלט איז נאָך פאַר איד; אויך לעזט ניט
וועגען דער וועלט-מלחמה — מרים האָט מיר וועגען דעם דער-
זעהלט... די מלחמה איז דער שרעקליכסטער פלעק אויף דער
מענשהייט. צו וואָס אַלטע דערמאָנען? לאַמיר לעבען פאַר דער
צוקונפט. אונזערע עלטערן האָבען אונז איבערגעלאָזען אַזאָ גרויסע
ירושה, לאַמיר אויך זעהן אונזערע קינדער עפעס צו געבען. נאָך
דער וואָס ניט אַליין האָט רעכט אויף צו נעמען.

צוזאַמען געפריהשטיקט. בן אוריה האָט געאיילט, דעם שנעל-
צוג וואָס געהט דירעקט נאָך ירושלים ניט צו פאַרזאַמען. — ער
גלויבט אַז איד פאַהר מיט. ווי וועל איד איהם זאָגען אַז איד פאַהר
ניט? זאָגען מוז איד גלייך, פיהל אָבער אַז אַלע ווערטער זיינען
צולאָפּען... קוים אויסגערעדט:

— כ'בלייב דאָ... וויל מיר אויסרוהען... נאָר אַכט...
— גוט, גוט! קומט נאָכדעם צו מיר אין יבנה. איהר האָט
נאָך ניט דעם יבנה געזעהן, — האָט רבי אלישוב זיך געאיילט
איינצושטימען.

מרים האָט אויף מיר אַ טיעפען בליק געגעבען אין פארטראכט
נעזאגט:

— ניט פאַרגעסט אונז, אַדון בן פלא. אליי, בריינג איהם צו
אונז, ווען ער וועט אין יבנה זיין.

„ער האָט איהר דערזעהלט — זי ווייסט וואו איד פאַהר“ —

האָב אײַך געטראַכט, פֿיהלענדיג אַז אײַך ווער אײַן גאַנצען רוים. נײַט
געוואָנט אויף אײַהר אַ קוק צו טהאָן...

... בײַן אַלײן אײַן מגדל געבליבען.

גענאָגען אײַן געדיכטען וואָלד צווישען די בערג. בײַן אויף
אַ נאָקעטען שפּײַזבאַרג אַרויף, אײַן שאַטען פֿון אַ שטײן זײַד געזעצט
אױסרוהען... מײַן נשמה ווערט פֿול פֿון רוהיגקײט אײַן דעם אײַג-
זאַמען ווײַנקעל ערד און הימעל. דער הימעל לאָזט זײַך אַראָפּ בײַן
דער ערד, דער באָרג געגענאײַבער קריכט אײַן הימעל אַרײַן; פֿיהלסט
זײַך גלײַך גאַהענט צו ערד און הימעל... אַזױ רײן אײַן קאַפּ און
האַרצען. צו וואָס לײדען? צו וואָס זײַך אַלײן קײטען אָנטאָהן?
זעה די שעהנע וועלט, וואָס גאָט האָט געשאַפֿען, ווי אַלעס בליהט
און לעבט. דאָס האָט ער פֿאַר אַלע לעבעדיגע געשאַפֿען, אויך פֿאַר
דיר... לעב, געניס, לײַעב! דאָס אײַן קײן זײַנד. אַ זײַנד אײַז מאַכען
אַנדערע לײדען און אַלײן אויך לײדען...

בײַ דער פֿליהטסאַנציע אַ לופטשיף גענומען, צום גו־אהבה
געפֿלויגען.

מעהרערע לופטשיפען האָבען הויך און גיך געשוועבט אונטער'ן
רײַנעם הימעל. מײַן לופטשיף האָב אײַך נידריג און לאַנגזאַם גע-
פֿיהרט, אַזױ ווי צוויי הונדערט מעטער הויך אײַז נײַט גענוג צושמע-
טערט צו ווערען. אונטער מיר האָט זײַך דער ירדן אײַן זײַגזאַגען
געצויגען, בעוואַסערט פֿון בײַדע זײטען די פֿראַכטפֿולע גערטנער.
כ'האָב אויף קײן זאך נײַט געקוקט, אײַן גאַנצען אײַבערגעגעבען דעם
רוף. מורא געהאַט אַ פֿעהלער צו מאַכען, נײַט געטרויט מײַנע קענט-
נישע, וואָס עמרם האָט מיר אויף אײַן פֿוס אײַבערגעגעבען... נײַט
ווייט פֿון ים המלח האָב אײַך צוויי ארומגעצאמטע שטעדרט געזעהן:
אײַנער פֿון אויבען האָט בלויליך אױסגעזעהן פֿון זײַנע פֿיעלע הויכע
ציפֿריסען און צעדערען. דאָס אײַז דער „עמק רפֿאים, האָב אײַך מיר
דערמאָנט. דער צווייטער, גלײַך אײַבער'ן ירדן, אײַז ראָזן געוועזען
פֿון זײַנע פֿיעלע בלומען. דאָרט אויף אַ גלײַכען פֿלאַך, נעבען אַרײַג-
גאַנג זײַך אַרונטערגעלאָזען. אַ שטילער ווײַנקעל אײַז דאָרטען געווען.
קײן באָהן, אפֿילו קײן וועג, האָט אַהער נײַט געפֿיהרט. נאָר אײַן
אַרײַנגאַנג: אַ גרויסע, שעהנע אַרקע, בעדעקט מיט ציהענדע פֿלאַנ-
צונגען מיט רעליעפֿע בלומענדע בוכשטאַבען „גו־אהבה“. דער האַלב-
רונדער שטח אײַז מיט אַ זעראַמיקער בילד געווען אױסגעפֿילט. אדם
און חוה אײַן גו־עדן האָט ער פֿאַרגעשטעלט. גלײַך אײַבער'ן ברייטען

טויער מיט גאלדענע בוכשטאבען: „זה השער להטבע, בני-אדם יבאו בו“ (דער טויער איז פאר דער נאטור, מענשען-קינדער קומען דא). אהן מיר א ווארט צו זאגען, האט א מאן אין יוניפארם מיין לופטשיף גענומען לינקס, אין א גרויסען מאנעזש אריינגעפיהרט, וואו איד האב פיעל לופטשיפען און ביסקלעטען געזעהן, און מיר געוויזען אויף א טיר. א סעקרעטאר האט מיר דארטען געפרעגט מיינע יאהרען, פאמילען-לאגע, וואהנארט און בעשעפטיגונג; בע-מערקט אז דאס איז נויטיג פאר סטאטיסטיק; א נאמען פדעגט ער ניט, און געוויזען אויף א טיר מיט'ן אויפשריפט „דאקטאר“, וואו איד בין אריינגעגאנגען. דער דאקטאר, אז אלטער מאן, האט זיך ענטשולדיגט, אבער אהן צערעמאניע געהייסען אויסטאהן. כ'האב שוין חרטה געהאט אויפ'ן גאנצען עסק; נאר ער האט מיט אזא ערנסטען טאן געזאגט: „ברודער, טוה דיין פליכט געגען אונזערע שוועסטער“, דאס איד האב גלייך אלעס געטאן, וואס ער האט פון מיר פארלאנגט. געפונען מיר פאר געזונד, פאטאגראפירט אויף א קליינער פאטאגראפישער, מעטאלענער קארט, אויף וועלכער עס איז געווען דער נומער און דאטום, מיר דאס איבערגעגעבען צוזאמען מיט א קליינעם, בלויען ביכעלע. אויפ'ן קליינעם טויערל, וואס האט אין גארטען געפיהרט, איז מיט גאלדענע בוכשטאבען אויפ' געשריעבען „לטהורים הכל טהור.“ מיין פאטאגראפיע געוויזען. וויי-טער אהן ווערטער האט מען מיר דעם טויערל געעפענט. אויפ'ן ערשטען באנק גלייך אוועקגעזעצט. בין געווען גערוהרט פון דאך-טאָרס ערנסטען טאן, געוואלט זיך בערוהיגען און איבערלעזען דעם ביכעל, ריכטיגער פארשטעהן די וועלטעל, וואו איד בין אריינגע-פאלען. קורץ און ווייניג איז דארטען געווען, אבער מיט אן ער-סטען און ברידערליכען טאן, ווי א דאקטאר גיט זיין גוטען ראמת א קראנקען. עס האט זיך אזוי אנגעהויבען:

„ברודער, טרינק פון פארגעניגען-כעכער, וואס גאט האט דיר געגעבען, אבער ווייס אז דיין פארגעניגען מוז זיך ענדיגען ווען א צווייטען מאכט דאס צער.“

„דער אמת'ער פרייער מענש איז דער, ווער עס רעכענט דעם צווייטען אויך פאר א פרייען.“

„רעכען דא אלעמען פאר ברידער און שוועסטער; רוף זיי אזוי, אויך זיך, קיין אנדער נאמען זאלסטו זיי ניט רופען.“

„דא בעדארפסטו קיינעם ניט דערקענען, ניט דערקענען
שפעטער מיט וועמען דו האסט זיך דא בעגעגענט.“
„פארבלייב דא וויפיל דיין הארץ גלוסט, אבער ווייס
אז אויסער דיין פארפליכטונג צו דיין קערפער האסטו גרע-
סערע פאר'ן גייסט. אייל זיך זיי צו ערפילען.“
„זוד ניט זאט צו ווערען, דו זאלסט ניט אימער
הונגער ליידען.“

„זוד ניט דא א פאטער צו ווערען, ווען מען פארלאנגט
דאס ניט פון דיר, ווען יא, דאן זאלסטו שפעטער ניט פא-
דערען קיין „פאטערעכט.“
און נאך אין דעם כאראקטער. ווייטער איז געווען חוקת הנו:
„אלץ וואס עס געפינט זיך אין גן איז דיינע, דיינע ברי-
דערס, שוועסטערס און אייערע קינדערס. געניס דא אלץ, מיט
פארגעניגען, נאר טארסט ניט מיטנעמען.“
„אלץ וואס דא געפינט זיך האבען געמאכט דיינע על-
טערן. ארכייט דא אויך — פאר דיינע קינדער.“
„נעם ניט דאס, וואס דיין ברודער האט שוין פריהער
פאר דיר גענומען.“
„געה ניט אריין אין א פארמאכטער טיר“, און אזוי
ווייטער.

ביים ענדע איז געווען דער פלאן פון גארטען, זיין טעאטער,
קאזינא, שפיעל-פלעצער, טייך צום באדען און פיש-כאפען, גימ-
נאסטיק, צעלטען, גרינע סוכות און פאנטאנען.
דער ערענסטער טאן, וואס האט געפאסט פאר א הייל-אנ-
שטאלט, האט אויף מיר אן אומעט אנגעיאגט, געוואלט צוריקפא-
רען. נאך מעהר, ווייל איך האב מיר קאמיש געפיהלט מיט מיין
גוט שווערען פעקעל, אין וועלכען איך האב מיטגענומען עסען פאר
צוויי מענשען, אויף א גאנצע וואך, נאך די נייגעריגקייט האט מיר
אפגעהאלטען. האב מיין פעקעל גענומען און לאנגזאם, טרויעריג
זיך ווייטער געשלעפט.

כ'בין צו א טייכעל געקומען, וועלכער האט זיך געדעהט
צווישען אלעאנדערעס-קוסטען, ארום געדיכט בעוואקסענעם בערגעל.
איבער'ן וואסער האב איך מענשען געזעהן, דורכ'ן האלבונדערן
הילצערנעם בריקעל, בין איך צו זיי צוגעגאנגען. יונגע מענער און
פרויען זיינען דאס געווען. צוזאמען פרעהליך געארכייט ארום בלוי-

מעזשטאקען, זיי ארומגעגראבען און בעגאסען. איינער איז אן א זייט, ביים וואסער געזעסען מיט א לאנגע אודאצקע. כ'בין מיט'ן פאק אין האנד שטעהן געבליבען. א יונגע פרוי האט זיך צו מיר געווענדעט:

— ברודער, וואס דארפסטו דיין פאק טראגען. גיי לייג איהם אירגענד וואו אוועק. ווילסטו? קום דערנאך צו אונז, העלף אונז די מירטען ארומגראבען.

— וואו קען איך מיין פאק איבערלאזען, גברת... שוועס-טער? מיינע עסען, עס קען דאך פארפאלען ווערען?
אלע האבען מיר פארוואונדערט אָנגעקוקט. אן עלטערער האט זיך אנגערופען מיר צו ווייזען.

מיר זיינען געבען טעאטער, אין א ברייטער אלעע אריין. פון ביידע זייטען, אונטער הויכע בוימער, צווישען בלומען, זיינען צעל-טען געשטאנען מיט גרויסע ציפערען בעצייכענט. ער האט מיך צוגעפיהרט צו איינעם, ביי וועלכען עס איז דער פארהאנג אויפ-געהויבען געווען.

— דער צעלט איז פריי. ער וועט דיינער זיין אויף דער צייט וואס דו בלייבסט דא. דו מוזסט נאך, ברודער, דעם פארהאנג אראפ-לאזען, ווען ער וועט אפען בלייבען, מעג אן אנדערער איהם פאר-נעמען.

אין צעלט איז א געפלאכטען טישעל געשטאנען, א גאמאק געהאנגען, אן א זייט א דיקער טעפיד מיט קישעלעך, א קארב מיט אייניגע פרוכט, א קרוג געלעגען און באלען מיט באלען פאר טענים. — וואס דא געפינט זיך געהערט צו דיר; מען דארף נאך קיין זאך ניט מיטנעמען. דו קענסט אויך, ברודער, דיינע איבער-לאזען, ווען דו וועסט אהיים געהן. שלום, ברודער! קומסט נאכ-הער צו אונז? איצטער איז מיטאנצייט. געה צום טייד זיך בארען און קום צו אונז צוזאמען עסען, — האט ער פריינדליך געזאגט און מיין האנד געדריקט.

כ'בין אליין געבליבען. גענומען אין ארדנונג בריינגען מיין אונגעוועהנליכע וואהנונג. איהר געפונען גאנץ בעקוועם און ארי-גינעל: די אינערליכע זייט פון צעלט איז געווען אפליקירט מיט פארשיידענע שטאפען אין בלומען און סילועטען פון מענשען און חיות; דאס האט איהר א פרעהליכע שטימונג צוגעגעבען. קליינע בענסטערלעך האבען הויך פון אלע זייטען גלייך אין בלויען הימעל

געקוקט, פול געמאכט דעם צעלט מיט א קינסטלערישען אויבערליכט. גענומען אפטריוסלען מיין בעט, דעם ווייכען טעפיד מיט די קיר שעלעך אין ארדנונג צו בריינגען. אונטער א קישעלע האב איך א ראזען ביכעלע געפונען, ווי מיינע, וואס דער דאקטאר האט מיר געגעבען. דאס האט א פרוי געהאט. דארט האט זיך אָנגעהויבען מיט'ן ווארט „שוועסטער“... וועלכע פרוי איז דא פריהער געלעגען? ... דאכט זיך, כ'הער א ריח פון פארפום.

דעם ביכעל דורכגעבלעמערט. דאס זעלבע ווי אין מיינעם. גלייכע פערפליכטע, גלייכע רעכטע. נאך דאס: „שוועסטער, זיך ניט דא א מוטער צו ווערען. ווען דו וועסט אזוי טאן (דא איז א רעצעפט געווען), וועסטו דינע פארגעניגען געניסען, אָהנע א אומווינשענדען רעזולטאט. האט דיר דער שיקזאל ניט געקענט שיקען קיין אנדער מעגליכקייט א מוטער צו ווערען, דאן לייע וועמען עס לייעבט זיך, נאך געדרינק: עס איז ניט פאראן קיין שעהנהייט אָהן א געזונטען קערפער, און שעהנהייט פון קערפער און שעהנקייט פון גייסט מוז צוזאמען זיין, ווי א גוף מיט א נשמה.“

„שוועסטער, פארגעס ניט אז דו וועסט מוזען פאר דיין קינד אויך א טאטע זיין. דער מאן איז שוין ניט מעהר דער „נאטיר-ליכער פייגל פון פרוי“, אָבער איהר מיטהעלפער צו זיין, מוז ער איהר יאך פון מוטערשאפט מיטטראָגען... שיינק ניט דיין קינד דעם פאטער, וואס האט ניט געזוכט א פאטער פאר דיין קינד צו זיין.“

א פאטאגראפיע איז פון ביכעל ארויסגעפאלען. א שעהנע, יונגע פרוי, מיט אן אינטערעסאנטען, אינטעליגענטען פנים. ווער האט איהר דא געבראכט? איהר מוטער-אינסטינקט? אָדער דער נאטירליכער, מענשליכער בעדערפניש? מיין קאפ האט די ביידע ניט געקענט אפטיילען, אָבער דאס הארץ האט געפיהלט אנדערש. צום טייד געאָנגען. פיעלע האָבען זיך פון דערווייטען געבאָדען, געשוואומען און מיט וואסער געשפריצט, ווי קליינע קינדער. דאס וואסער איז טיעף, אָבער קלאָר, מען האט דאס העלע זאמד דורכגעזעהן און די טונקעל-גרינע רוקענס מיט גאלדענע פינגער טעלעך פון די שווימענדע פישעלעך. פון צייט צו צייט האט א בליץ געטאן א זילבערן ביכעל פון א דערשראָקען פישעל. דאס וואסער האט צו זיך געצויגען מיט זיין קאלטער פרישקייט. האב מיך

צווישען די אלעאנדערס אויסגעטאן און פארשטעלענדיג אין ווא-
סער אריינגעשפרונגען. איינער האט מיר בעמערקט:

— ברודער, דו שעמסט זיך מיט דיין קערפער, ווי ער וואלט
א גע'גנב'עטער געווען. אונטער אונזערע קליידער האבען מיר דאך
אלע א נאקעמען גוף! שעם זיך ניט מיט גאטס נאטור.
גלייך איז צו אונז א פרוי צוגעשוואמען מיט א ווייס הייבעל
אויפ'ן קאפ.

— קינדער, קומט, ווער וועט גיכער שווימען? — מיר זיינען
איהר נאכגעשוואומען, ניט געקענט דעריאָנען.

— קום שוועסטערל, צוריק! — האט דער מאן איהר גערופען.
— מיר זיינען מיט הוילע קעפ, די זון ברענט. — איז צום ברעג
געשוואומען, אין דעם שאַמען פון אלעאנדערס זיך געזעצט. כ'בין
צו איהם צוגעשוואומען. די פרוי איז אויך פרעהליך צו געשוואר-
מען.

— נו, גענוג, כ'האב שרעקליך הונגער. איך קען דיר אויפ-
עסען. — האט זי לאכענדיג צום מאן געזאגט. — קומט, ברידער,
צו מיר, כ'האב גוטע זאכען. מיר וועלען צוזאמען א סעודה מאכען.
— און איז לייכט, גראציען אויפ'ן ברעג ארייפגעלאָפּען. איהר
ווייס־ראַזליכער נאָסער קערפער האט אויף דער זון געבליסטשעט,
ווי א וואונדערשעהנע סטאטוע האט זי אויפ'ן גרינעם פּאָהן אויס-
געזעהן. זי האט אויף זיך די ברייטע אבאָיע אָנגעטאן, א ציטערל
ווי פון קעלט, געגעבען, אונז גערופען:

— נו, קינדער, וואו זייט איהר? קומט!
קוים מיינע קליידער געפונען, א פארשעמטער צו זיי צוגע-
גאנגען.

— וואו ביסטו, ברודער אזוי לאנג געווען? מיר האבען שוין
אָהן דיר אלץ אויפגעגעסען. נא, דאס האב איך פאר דיר איבער-
געלאָזען. — זי האט מיט איהר נאקעטער האַנד א גרויס פוטער-
ברויט מיט פרוכט געגעבען.

ביידע זיינען זיי האלב־נאקעט געזעסען, נאָר אין די אבאָיעס
אויף די נאקעטע קערפער. פרישע, פרעהליכע, ווי קליינע קינדער,
מיט אַפעטיט גרויסע עפעל געגעסען. מיר איז אויף אַמאָל פרעהליך
געוואָרען. נעבען זיי אויפ'ן גרינעם גראַז זיך געזעצט, גענומען מיט
אַפעטיט מיינ פוטער־ברויט עסען.

— וואס האסטו דא, שוועסטער? — האב איך איהר אויך

פרעהליך געזאגט, ווייזענדיג אויף א פלאש. — גיב מיר אויך א גלאז וויין.

— וויין? אין גן-אהבה וויין? דא מרינקט מען ניט קיין וויין. ווייסטו ווי אונזער שעהנע שולמית האָט געזאָגט? „ישקני מנשיקות פיהו, כי טובים דודיך מיין“ (קוש מיר מיט דינע קושען פון דיין מויל, דיין ליבע איז בעסער פון וויין), און האָט איהר חבר גלייך אין די ליפען געקושט.

אן מיין שולמית דערמאָנט... ווי א פארזינדיגטער זיך גע-
פיהלט. אן אומעט האָט מיין האַרץ געדריקט.

— זיי ניט אומעטיג, מיין ברודער. פיעלע שעהנע טעכטער זיינען ביי אונז דאָ. געה זוך זיי צווישען די בלומען. געה זעה וואו זיי טאָנען ביים לבנה-ליכט, וואו דאָס קלאָרע ירדן-וואַסער צווישען בלומען פליסט. דאָרט וועסטו געפינען וועמען דינע אויגען זוכען, וועסטו פון זיסען וויין טרינקען, אָט אזוי! — האָט זי לאַכענדיג געענדיגט, ווידער מיט איהר חבר זיך צוקושט.

זיי האָבען מיר גערופען פיש-כאַפּען. זיי בעדאָנקט, ניט מיט געגאָנגען... דעם קוש פון מיין שולמית, האָב איך אויף מינע ליפען געפיהלט... א זיסע ביינקעניש האָט מיר דורכגענומען. ניט געקענט אויף איין אָרט בלייבען... געגאָנגען זוכען, אַליין ניט געוואוסט וואָס און וועמען...

אונטער יעדען גרינעם בוים, אין יעדען שאַטען, אין יעדער גרינער בלומען-סכה האָב איך פאַרלאָר און מעהרערע געזעהן: קיין גאַנץ יונגע האָב איך ניט בעמערקט; ניט יונגער ווי עטליכע און צוואַנציג, אָבער ווייניג עלטער פון פופציג יאָהר. מעהר פרויען ווי מענער. נעבען איין פאַר האָב איך פיעל טויבען און אנדערע פויגעלעך געזעהן. זיי האָבען געוואָרפען שטיקלעך ברויט. די פויר געלעך זיינען אַהן פחד נאָהענט אַרום זיי געשפרונגען. איין טייבעלע האָט פון דער פרויס האַנד געפיקט. פאַרשטאַנען פאַרוואָס איך זעה אין גן-אהבה אזוי פיעל פויגלען... אין איין רוהיגען ווינקעלע, צווישען ווענט פון פלעכטענדע רויזען, איז א מאָן, האַלב-ליגענדיג געזעסען און א העפט געלעזען. מענער און פרויען זיינען אַרום איהם אין פאַרשידענע פאָזען געלעגען, מיט נייגעריגקייט זיך צוגע-הערט. איינע איז נעבען איהם געלעגען, איהר קאָפּ אויף זיינע קניו, פון אונטען גלייך אין מויל איהם אריינגעקוקט. ניט ווייט פון זיי איז איינער אין א ברייטען הוט געזעסען, גיך אין א סקיצער

בוך געצייכענט... אויף א בערגעל, איבער'ן וואסער, גלייך נעבען
 שטענעלע, אויף וועלכען איך בין פארטראכט, לאנגזאם געגאנגען.
 האב איך פלוצלונג דערזעהן אן עלטערער מאן, שלאפט אָנגעשפּאַרט
 אָן אַ בוים און צו איהם צוגעטוליעט, ווי אַ קעצעלע, שלאָפט זיס
 נאָך אַ גאַנץ יונגע פּרוי. אויפ'ן געזיכט פון מאן ליגט ערנסטקייט
 און אינטעליגענץ. זיינע עטוואָס צונויפגעצויגענע ברעמען, הויכער
 אָפּענער שטערען מיט טיעפע קנייטשען, די לאַנגע עטוואָס געקרייז-
 טע, שוין גראַהליכע, האָר מיט דער לאַנגער, כמעט גרויער, באָרד
 גיבען איהם צו דעם אויסזעהן פון אַ גייסטליכען, אַ מאַרטירער, פון
 די טיפּען, וואָס אין לעבען זעהט מען זיי זעלטען, נאָר אויף די
 בילדער פון די גרויסע מייסטער... זי האָט געזען איהם אויסגע-
 זעהן ווי אַ קינד, דאָך האָט מען געפיהלט אַז זי האַלט איהם אונ-
 טער, איז זיין שוין-מלאך. ווער ווייסט? צי איז זי ניט די, וואָס
 מיט איהר ווייכער קינדערשער האַנד גיט איהם כח זיין שווערען
 וועג צו מאַכען? ... דאָס בוך, וואָס איז נעבען זיי אָפּען געלענען,
 איז שירים געוועזען.

בין געבליבען שטעהן אויף איין אָרט, מורא געהאט זיי ניט
 אויפצואוועקען. מיינע ליפּען האָבען זיי אַ שטילע ברכה געשיקט:
 „זיי געבענשט, דו אַלטער, וועלכער קען אימער יונג בלייבען,
 און דו יונגעס קינד, וואָס האָט אונטער'ן אויסערליכען קאַלטען
 געשטאַלט אַ יונג וואָרים האַרץ דערפיהלט.“
 אויף די שפיץ פינגער אַוועקגעגאנגען.

איבער'ן וואסער, אויף אַ בערגעל, צווישען גרינע באַנאָנען-
 בוימער, הויכע ציפּריסען, שלאַנקע פאַלמען און פיעל קוסטען בלו-
 מען איז, ווי אַ יובעליר-אַרבייט, אַ רונדער טעמפּעל געשטאַנען.
 אַ רייהע פון דונקל-רויט מאַרמאָרנע זיילען מיט פאַרגאַלדעטע
 קאפיטעלען האָבען זיין ברייטע טעראַסע אַרומגערינגעלט, דורך
 וועלכע עס האָט זיך וואַנד-מאַהלערליי געזעהן. דער הויכער רונדער
 קופּעל איז פון פאַרשידענע גלאַז, ווי אַ האַלבער, ליכטיגער באַל
 געווען. אויבען, אויפ'ן שפיץ האָבען זיך צוויי גאַלדענע טויבען גע-
 קושט. פיעל סקולפּטורנע טויבען זיינען, ווי לעבעדיגע, אויפ'ן
 ברעג פון אויבערשטער טעראַסע געווען. די ברייטע מאַרמאָרנע
 טרעפּ האָבען ווי יעדען גערופּען צו דער אָפּענער מיר... בין
 איבער'ן האַלברונדען בריק צום טעמפּעל געגאנגען. הינטער די
 זיילען אַרום פאַליי געגאנגען די וואַנד-מאַלעריי צו זעהן... די

שטערט פון ארץ ישראל איז דאָרטען, צווישען פארציערטע פריזען, אויסגעמאַלט. אין די פריזען, צווישען בלומען, די פאַרטערטען פון אונזערע גדולים. דאָס האָרץ איז מיט שטאַלץ פול געוואָרען קור קענדיג, וואָס פאַר שעהנע שטערט מיר האָבען אויסגעבויט און וועלכען געניסס אונזער פאַלק האָט. געפיהלט, אז א קינד פון אזא גרויס פאַלק טאָר ניט זיין מענשליכע עהרע פאָרגעסען, קען ניט זיינע מיטברידער ערנידריגען... אין טעמפל אַרײַן.

אָרום די ווענט האָבען זיך געצויגען ברייטע, ווייכע זיצונגען. אירגענדוואו געשטיקטע קישעלעך אויף זיי. איבער דעם זיינען די הויכע זענט מיט פרעסקען בעדעקט. דער פאַרקעטנער פאַל האָט געבליסמשעט ווי אַ שפיגעל. אויבען אָרום אַ פאַרגאַלדעטע גאַלעריע אין לאַדזשען צוטהיילט. דער זאַל איז בעלויכטען, נאָר פון אויבען דורך די פיעל-פאַרביגע וויטרינעס, וואָס האָבען ווי אַ זיידענע חופּה אויסגעוויזען, האָט דעם זאַל מיט פאַנטאַסטישען ליכט אָנגעפילט. אָרום די ווענט זיינען מיט העלע פאַרבען שיר-השירים און בילדער געמאַלט, און פריזען, פון וויינשטאַקען, גראַ-נאַטען, פייגען און אראַנזש-צווייגען זיינען די בילדער געווען. אונ-טער יעדען בילד אַ טייל טעקסט פון שיר השירים — דער אינהאַלט פון בילד.

„ישקני מנשקות פיד“, האָט זיך דער טעקסט פון ערשטען בילד אָנגעהויבען, וואו אונטער'ן בלויזן ירושל'הימעל, צווייגען וויינשטאַקען און פייגענבוים, איז דער מלך שלמה געשטאַנען אָנגעטאָן אין בליסשענדיגע, געשטיקטע, זיידענע קליידער. אַ גע-שטיקטע גאַלדענע היטעלע אויף זיין שעהנע קאפּ, פון וועלכע שוואַרצע, געקרויזטע, מיט זילבערנע פּעדס האָר, האָבען זיך פון ביידע זייטען אַרונטערגעלאָזען. זיין בלאַס-ליכטיגע געזיכט איז מאַיעסטעטיש שעהן, זיינע גרויסע, שוואַרצע אויגען קוקען מיט אַ ליכטיגען פיער אויף די קליינע, פון זון-אַבגעברענטע, היר-טען, וואָס ציהט זיך צו איהם מיט אויסגעשטרעקטע, געטאַקטע, הענט און ליכטיגען געזיכט, פול טיעפע ליכטע און פאַרשטיקטע, ברענענדיגע ליידעגשאַפט... איהר ברוינע געזיכט רויטעלט זיך, איהרע אויגען האַלב-צוגעמאַכט, איהרע געטאַקטע, אונשולדיגע ליפעלאַך, זיינען רויט ווי פורפור-וואַל, עטוואָס אָפען. עס בלייב-טשען איהרע ציינהדלאַך, ווי אַ רייהע ווייסע שעפעלאַך, אקארשט

אבגעבאדען. ציהט זיך צו זיינע ליפען, וועלכע זיינען זיסער ווי דער זיסער וויין פון עין גדי...

דער „קוש" איז דער הויפט מאטיוו פון די גאנצע רייהע ליכ-טיגע בילדער, וואס שטעלט פאר אונזער עלטעסטע ליעבע-ליער, דער לייער פון אלע ליעדער, דער קדש הקדשים, דער טריאומפ-לייער פון זיעגרייכע ליעבע אויף דעם קליגסטען פון אלע מענשען... נאטירליך און ריין זיינען אלע בילדער פארגעשטעלט. פול מיט בליהענדען לעבען, פייערדיגע ליידענשאפט, ווי די נאטור אליין איז קיין זאך פארשטעלט, ריין, ווי שמעקעדיגע בלומען, ווי אלעס, וואס גאט האט אין זיין שעהנע וועלט מיט קלוגשאפט באשאפען...

ווי אין א רויזען, דופטיגען געבעל, בין איך פון בילד צו בילד געגאנגען, ניט געקענט מיינע פאר'כשוף'טע אויגען אבריי-סען, ווען א זון-שטראהל איז דורך די פארביגע וויטרינא, אויף א בילד געפאלען... שולמית! שולמית! — האבען געשעפ-טשעט מיינע פארטריקענטע ליפען, ווי א שכור'ער ארויסגעהענ-דיג פון שיר השירים-טעמפל...

פון די ברייטע טרעפ, דורך די דונקעלע סילוועטען פון די בוי-מער, האב איך דעם רוהיגען ים המלח געזעהען. די לבנה האט רוהיג ארויסגעשוואמען איבער די ווייטע, בלאהליכע בערג הינטער איהם. די גאנצע נאטור האט זיך שטיל פארקלעהרט און פאר-ביינקט. אליין, געגען ווילען, קלעהרט זיך. די הארץ ביינקט... וועגען וואס? — גאט ווייסט... וועגען עטוואס ווייטעס, נישט דייטליכעס, אונגעגליכעס און ליכטיגעס, וואס א מאהל איז גע-ווען און וואס עס וועט ניט זיין מעהר...

כ'געה לאנגזאם, מורמעל אונטער אן אומעטיגע ליעדעלע. די פולע לבנה הערט זיך צו און טרויערט צוזאמען מיט מיר... און די שטערען טרויערען.

אויפ'ן טייד שווימט מיט'ן שטראם, לאנגזאם, א שיפעלע. די רויטע פאפירענע לאמטערנע, באלויכט צוויי צונעטויליטע וויי-סע פיגורען, ווי א פאר טייבעל'אך... עס הערט זיך פון אונטער די פינסטערע בוימער, דער איידעלער, זיפצענדער קלאנג פון א מאנדאלינא. א ווייכער, ווי סאמעט, בארימאן זינגט מיט מאנ-דאלינא-קלאנג א ליעד וועגען א ליעבע קינד, וואס האט איהם דעם הימעל געעפענט... אירגענד, איבער מיין קאפ, זינגט דער

נאכטיגאל זיין אייביגען ליעבע ליעד. די הארץ נאָגט, געלויבט זיך
דער וואָרעמען די נשמה מיט די וואָרעמקייט און צערטליכקייט פון
א נאָהענטען מענשען. .. אויף מיינע ליפען דערפיהלט איהר היי-
סען קוש און שטיל, אָבער דייטליך, געהערט: „קוש מיר אין
די ליפען, איד ליעב דאָך דיר“...

אַליין ניט באַמערקט, ווי איד בין צום טהעאַטער געקומען.
פאַרן אַרײַנגאַנג איז אזא פלאַקאַט געווען: „שיר השירים
אשר לשלמה“. בעאַרבייט פאַר די ביהנע פון בן תמר, דעקאַרא-
ציעס פון עתניאל, געשפיעלט פון א גרופע געסט“. כ'בין שוין
איז מיטען פאַרשטעלונג געקומען. אין טהעאַטער אין דונקעל, די
איינציגע באַלייכטונג — פון ביהנע, וואָס איז אויך נאָר מיט
מאַנדשײן באַלויכטען. .. שטיל, קיינעם צו שטערען, דעם ער-
שטען פרייען פלאַץ גענומען. אויפ'ן ביהנע אַן אינערליכע קליי-
נעם, אַרעמען צימער מיט א געוועלכ. פון קליינעם פענסטער האָט
זיך שטראַהלען פון דער לכנה געצויגען, אויפ'ן פאַל א פיערעקיגען,
לאַנגליכען, ליכטיגען פלעק געמאַכט אין טונקעלע קוואַדראַטען צו-
טהיילט. אין א ווינקעלע האָט א קליינע לוימענע איי-לעמפּעלע
געברענט. באַלויכטען מיט זיין רויטליכען פייער, א נידעריגען
געלעגער, וואו אויף א פאַרביגען טעפיד איז שולמית, נאָקעט, גע-
שלאָפען. .. שטיל איז אויפ'ן ביהנע געווען. איד האָב מיין בליק
רעכטס געוואָרפען. א דאַמע מיט לאַנגע, שוואַרצע, צוקרויזטע
האַר איז געבען מיר געזעסען, איהרע נאָקעטע אַרעמס אָנגע-
שפאַרט אויפ'ן אָבשפאַר פון אַנטקעגנעדיגען שטיל, אין גאַנצען
איבערגעגעבען מיט די ביהנע. די לאַנגע האָר האָבען שעהן-וויילך
איהר געזיכט פאַרדעקט.

א סילועט האָט זיך ביי'ן פענסטער פון ביהנע געוועזען, מיט
א זיסען, ציטערדיגען קול, געזאָגט:

— עפען מיר, שוועסטערעל, מיין פריינד, מיין ריינע
טייבעלע! מיין קאַפ איז נאָס פון טהוי, מיינע לאַקען, באַדעקט
מיט טראַפען פון דער נאָכט.

אויפ'ן געלעגער, האָט זיך שולמית עטוואָס באַוועגט און ווי
פון שלאָף געענטפערט:

— איד האָב שוין מיין העמד אויסגעטהאָן, ווי קען איד
איהם אַנטהאַן? מיינע פיס געוואָשען, ווי קען איד זיי איי-
ריכטען?

דער שאַטען איז נאך עטוואָס ביי'ם פענסטער געשטאַנען און
שטיל פאַרשוואַנדען. . .

די דאַמע נעבען מיר, האָט מיט איהר ווייסע האַנד, נער-
ווען די האַר פון געזיכט אָבגערוקט, די, ניט געהאָרזאָמע האַר,
זיינען ווייטער אויפ'ן געזיכט געפאַלען.

פאַר וואָס האָט מיין האַרץ אַ ציטער געטהאָן ?

אַ שטאַרקע מענער-האַנד אין אַ ברייטען בראַסלעט מיט אַ
בליטשענעם רינג, האָט זיך דורכ'ן לאַך פון טהיר דורכגעשטעקט,
געזוכט דעם ריגעל צו עפענען. . . שולמית האָט זיך אויף די הענט
עטוואָס פון געלענער אויפגעהויבען, געקוקט אויפ'ן טהיר, אויף
די האַנד, וואָס האָט אומזיסט דעם ריגעל געזוכט, ביז די האַנד
איז פאַרשוואַנדען. . . אַ טיעפער זיפץ האָט זיך פון איהר האַר-
צען אַרויסגעריסען, אויפגעשפרונגען, גענומען זיך אַנטהאַן.

מיין דאַמע, האָט, ווי פון קעלט אַ ציטער געטהאָן, זיך
אויסגעגלייכט, גוט איינגעוויקעלט אין איהר ווייסען, מיט זי-
כערנע בלעסקען, שאַל, כ'האַב איהר פראָפיל געזעהען. . .

אַ אונאויפהערליכע אויפגעהאַלטענע פרייד, האָט אַ גאָס געמאָן
אין מיין נשמה, איהר פאַרטרונקען ביז'ן אויבען, אויפגעשפרונגען
פון אַרט, גלייך צוריק געזעצט, מיין נשמה האָט אויפגעלעבט.
די האַרץ געשפרונגען. . . קוים זיך איינגעהאַלטען, אויפ'ן האַלז
איהר ניט צו פאַלען.

מיין שולמית איז נעבען מיר געזעסען ! . . .

מיט איילענדע, באַרוועסע טריט, איינגעוויקעלט אין איהר
דעקע, איז שולמית צום טהיר געלאָפּען, מיט ציטערדיגע הענט,
די טהיר געעפענט, אומרוהיג געקוקט אויף אַלע זייטען. — ליע-
בער ! ליעבינקער, וואו ביזט דו ? — האָט זיך איהר פאַרצוויי-
פּעלטער, זיסער קול געהערט, אַרויסלויפענדיג איהם זוכען.

ניט געקענט מעהר זיך איינהאַלטען. די האַנד פון מיין שולמית
געכאַפּט. . . זי האָט זיך דערשראַקען אָבגעקעהרט, אַ סעקונדע,
פאַרשטיינערט געבליעבען, מיר זיך אויפ'ן האַלז געוואָרפּען. . .

. . . מיר זיצען ביידע אויף איין שטוהל צוגעטוליעט איינער
צום צווייטען, שווייגען. מען קען ניט ריידען, ווען די נשמה
טרינקט זיך אין גליק. איך ווייס ניט וויפּיעל צייט מיר זיינען שטיל
געזעסען : עס איז ניט געווען קיין צייט. זי האָט זיך אָבגע-
שטעלט. . .

די סצענע האָט זיך געענדערט : דרויסען. לבנה-נאכט.
שולמית לויפט איינגעוויקעלט, פון איהר קליינע הייזעל. פון וויי-
טען לייכט די שטאָרט ירושלם. עס זעהט זיך דער טונקעלער, אל-
טער מויער. באוואפענטע וועכטער מיט לאנגע שפיזען און ברע-
נענדיגע פאקעלען. געהען איהר אנטקעגען...

מיין שולמית איז גיך אויפגעשפרונגען, גלייך צום טהיר גע-
גאנגען. איד בין איהר נאכגעגאנגען, ווי איד וואלט מיט א שנור
צו איהר צוגעבונדען געווען... דרויסען האָט אויף די לבנה גע-
שיינט... מיר האָט זיך געדאכט, דאָס יענע, פון ביהנע, שולמית
געהט דאָס גיך פאַראויס...

קוים איהר דעריאָנט. זי האָט מיין האַנד געכאַפּט.
— פיהר מיר, איד וועל נאָך דיר לויפּען — האָט זי ווי יענע
שולמית געזאָגט.

אין מיינע אויגען האָט זיך דער נאָמער פון מיין צעלט געוואָר-
פען. איד האָב איהר צום צעלט צוגעפיהרט.
— ליבער, דער פאַרהאַנג איז דאָך אַרונטערגעלאָזען. מען
דאַרף ניט אַריינגעהען.

— דאָס איז מיין צעלט. פאַר דיר, מיין טייבעלע, דאָס
אַנגעגרייט. געקומען פריה. דעם גאַנצען טאָג דיר געזוכט. שרעק-
ליך געבענקט. דיר געזוכט און ניט געפונען. אויף איין מאָהל
ביזט דו פון הימעל אַרונטערגעפאלען — האָב איד, קושענדיג איהר
דע קליינע הענט, געזאָגט, אין צעלט אַריינגעפיהרט.

א קליינער, עלעקטרישער לעמפלע, האָט מיט אַ ראָזען
שיין אין צעלט געלויכטען. ער איז נאָך געמיטהליכער געוואָרען.

זי האָט אַ גיכען קוק געטהאָן. מיר זיך אויפ'ן האַלז געוואָר-
פען. גלייך איז די ליפּען אַ קוש געגעבען, גענומען מיט מיר זיך
דרעהען, דאָס מיין קאַפּ האָט געשווינדעלט, זיך אויפ'ן טעפּיד
געוואָרפען. מיר מיט-געשלעפט...

... ליגענדיג, ווי אַ קליין קינד, אויף מיינע הענט, האָט
זי שטיל געשעפטשעט :

— נאָך נעכטען דיר געזעהען... ניט געקענט אויסהאַלטען,
זיך געבעטען מיט די קינדער אויפ'ן חג האורים מיר צו שיקען.
קוים זיך איינגעבעטען. אויפ'ן חג האורים אין טבריה דיר דער-
זעהען... האָב געזונגען, דערפיהלט דאָס מיין גר... ניין, ניט
מעהר גר, מיין ברודער מוז דאָ זיין. אויף איין מאָהל דיר דער-

זעהען. פאר דיר געזונגען. האסט דו דען ניט געפיהלט ? ...
 געוואלט צו דיר לויפען. געמוזט מיט די קינדער בלייבען. די גאנצ
 צע נאכט ניט געקענט שלאפען. ... עס האט שוין געטאגט, ווען
 איד בין איינגעשלאפען. שפעט אויפגעשטאנען, געפאהרען אין
 „מגדל" דיר זוכען. געהערט — איהר זייט שוין אין ירושלם. בין
 נאך דיר אין ירושלם געפאהרען. קוים די פאמיליע בן-אוריה גע-
 פונען. א גוטע דאמע האט מיר אהער געשיקט. ווי א משוגע'נע
 בין איד אהער אויף מיין וועלאסאפעד געפלווגען. א מיעדע, אהן
 כחות בין איד שוין געווען. .. גאט האט אויף מיר רחמנות גע-
 קראגען : מיר גלייך אין טהעאטער געשיקט.

עפעס וואונדערבאר האט מיר געקלונגען דא „גאט" און
 „רחמנות"...

... געקושט גלייך אין די ליפען. א לאנגען, לאנגען פעסטען
 קוש. ביידע פארמאכען די אויגען. ..

— ליעבינקע, ווי האסט זיך אנגעמאטערט ! אלץ צוליב
 מיר. גיב, איד וועל דיר אלע גליעדעלאך אויסקושען. .. דאס
 איז מיין האנד. .. מיינע פינגערלאך. .. אט דעם קלייניקען האב
 איד נאך ניט געקושט. ..

לאכט, רופט מיט די אויגען. אף, די אויגען ! זיי צערט-
 לען און וועהטאגען צוזאמען. .. ניטא קיין כח, ניטא קיין ווער-
 טער צו דערצעהלען ווי שעהן זיי זיינען. קוקסט, ווערסט דער-
 טרונקען אין זייער צוציהערנע טיעפקייט, ווערסט פארברענט
 אין זייער פלאמענדען פייער. ..

פעסט צוגעטוליעט זיינען מיר עטוואס איינגעשלאפען. .. ניט
 געשלאפען, נאר געשוועבט אין גאלד-געוועבטע פאנטאזיעס פון
 א פארליעבטען און געליעבטען. ..

— ליעבינקער, גיב מיר עטוואס צו עסען, מיט אן עפעל
 זיך צו דערקוויקען. שוואך בין איד פון ליעבע צו דיר.
 אויפגעשפרונגען, מיין פעקעל נעבען איהר געעפענט.
 — עס, מיין טייבעלע, זעהסט דו ווי פיעל גוטע זאכען איד
 האב פאר דיר געבראכט ?

— א, אזוי פיעל ! ווי לאנג וועלען מיר דא זיין ?
 — אכט טאג וועלען מיר צוזאמען זיין, מיין טהייערע. ניין
 אייביג ! איד געה פון דיר שוין ניט אוועק. וואו דו ביזט — בין
 איד, מיין טייבעלע.

זי האָט אויף מיר אַן ערענסטען קוק געגעבען. גאָר ניט גע-
ענטפערט. דערנאָך, אַ שטאַרקען קוש געגעבען. לאַכענד גע-
זאָגט :

— אַך דו, נאַרעשער אינגעלע ! און האָט שוין אַ גרויסען
באַרד. — מיר שטיעפערש, דעם באָרד אַ ציה געטהאָן — נו,
גענוג ! שוין זאָט. נעהם צו דיין גרניסען פאַק, פאַרמאָך די
ליכט, שלאָפּען, שלאָפּען, אַך ווי איד וויל שלאָפּען ! קום
צו מיר, לייעבינקער. עס איז קאַלט אין צעלט ביינאַכט...
... ביז איינגעשלאָפּען. געשמאַק און שטאַרק געשלאָפּען.
ווי אַ געזונטער קינד ביי די מאַמעס ברוסט...

...
— שוין צייט... ס'טאָגט שוין — מיט אַ קוש אין די אוי-
גען מיר אויפגעוועקט...
— לייעבינקע, לייעבינקע ! ווי שעהן ביזט דו ! איד קען
זיך ניט אַברייסען פון דינע שעהנע אויגען.

— שוין צייט, שוין צייט... דער חלום ענדיגט זיך. ס'ווערט
שוין טאָג. קוק איז פענסטערעל, ס'ציטערט דער הימעל, ווערען
פאַרלאָשען די שטערען... קוש... אין די אויגען ; אין די לי-
פען... וואו דו ווילסט... קוש ! ... שטילער, שטילער, דו
וועסט מיר דערשטיקען... נו, לאָז מיר שוין אַנטהאַן... די זון
איז שוין אויפגעגאַנגען.

אַ ליכטיגער שטראַהל פון גאָלד-ראַהמען ליכט, האָט אויף
אייז מאַהל זיך פרעהליך אַריינגעגאַסען אין אונזער קליינעם פענס-
טערעל, באַלויכטען איהר גליקליכע, לאַכענדע געזיכט. ווי
גוט... מען קען ווייטער גלויבען אין גליק... און איהר אין די
אויגען אַריינגעקוקט.

דעם גאַנצען פאַרמיטאַג, ווי אין חלום געלעבט. אַ זיסער
חלום, וואו אַלעס איז מעגליך, וואו עס גיט ניט קיין צייט. וואו
איז אַ מאַמענט לעבט מען דורך אַ גליקליכע אייביגקייט אין אַן
אייביגען גליק — קען איין מאַמענט געבען...

אין געדיכטען שאַטען, אויפ'ן גרינעם גראַז, האַבען מיר
נאָכ'ן באַדען זיך מיט גרויסע אַפעטיט, מיטאַג געגעסען. אויפ'ן
זעלבען אָרט זיך אויסגעצויגען, מיט האַלב-פאַרמאַכטע אויגען גע-

קוקט אויף מיין שולמית, אויף איהרע שעהנע הענט, ווי זי לייגט
אלעס אין קארב אריין.
— שלאָף, שלאָף מיין אינגעלע — האָט זי לאַכענד, קר-
ענדיג אויף מיר געזאָגט.

אן אנגענעהמע שוואַכקייט, האָט זיך אַריינגעגאָסען אין מיין
קערפער. ניט געוואָלט ריידען, זיך ריהרען, ניט דיינקען. מיר
איז געווען אזוי גוט, רוהיג, ווי איך וואָלט ווייטער אן עופה'לע
געווען אין מיין וויגעלע געלעגען. מיין מאַמע וואָלט זיך אַריבער-
געבויגען, מיר רוהיג שלאָפען, געהייסען...

ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, איז שוין די זון גיערעריג,
איבער'ן באַרג געשטאַנען. מיין שולמית איז נעבען מיר ניט גע-
ווען. אויפגעשפרונגען, צו אונזער צעלט געלאָפען. קיינער איז
דאָרט ניטאָ. די האַרץ איז אומרוהיג און אומעטיג געוואָרען...
געגאַנגען איהר זוכען. ניט געגאַנגען, נאָר געלאָפען... געזוכט
און ניט געפונען... וואו איז זי? פאַר וואָס האָט זי מיר אַליין
איבערגעלאָזען? צי דען פיהלט זי ניט, דאָך איך זוף איהר?
ווי קען זי. אזוי לאַנג אַהן מיר זיין?... שולמית, שולמית,
וואו ביזט דו? ...

עס איז שוין פינסטערלאך געוואָרען, געגאַנגען צום טהעאָטער.
אפשר איז זי דאָרט, זוכט מיר אויך, איז אין טהעאָטער געגאַנ-
גען מיר צו טרעפען, ווי נעכטען?

אויפ'ן וועג, לעבען וואסער, אַ פייער געזעהען און סילועטען
פון טאַנצענדיגע מענשען... עס האָט זיך פון דאָרטען געזאַנג און
פרעהליכע געלעכטער געהערט. „אפשר איז זי דאָרטען, טאַנצט,
ווייסט נאָר ניט, דאָס איך לייך אַהן איהר, זוף איהר?... דאָס
איז אונמעגליך! זי לייעבט דאָך מיר, וועט ניט מיר איבער-
לאָזען, מיט אַנדערע, פאַרגעניגען צו האַבען — דאָך בין איך צו
די טאַנצענדיגע צוגעגאַנגען.

אַרום אַ לוסטיגען פייער האַבען מענער און פרויען פאַר די
הענט זיך געהאַלטען, געזונגען און לעבעדיג, פרעהליך געטאַנצט.
פינסטערע, לאַנגע סילועטען זינען זיי געווען אויפ'ן פאָן פון
פלאַקערענדען פייער... נאָר פון דער אַנדער זייט פייער זיי-
גען די טאַנצענדע, העל-רויטליך באַלויכטען... צווישען זיי האָב
איך מיין שולמית, האַלטענדיג צוויי מענער פאַר די הענט, אַ
גליקליכע געזעהען... זי האָט פרעהליך געזונגען און געפיהרט

דעם קאראהאד... אירגענד-וואו, דארטען, אין די טיעפסטע, באהאלטענע ווינקעלאך פון מיון נשמה, האט זיך א צאפעל-געטהאלן דער בייזער שלאנג פון ברענענדיגע אויפערזוכט... א טראפען ביטער-גאל, אין מיון הארצען אריינגעגאסען... מיר איז קאלט און ווארעם אויף איין מאהל געווארען. ניט געקענט רוהיג צוועהן איהרע קינדערשע פרעהליכקייט, ווי זי, שטיעפער ריש, שלעפט פאראוים די מענער, וועלכע צוגעהען פאר גליק... מיאוס איז זי מיר געווארען מיט די אלע נארישע פנימ'ער און זייער גו-אהבה...

פון יענער זייט פייער, האט זי מיר ניט געקענט זעהען, ווען דער ראד האט זיך געהענטער צוגעדריעהט, מיר גלייך באמערקט, פרעהליך אויסגעשריהען :

— א, ברודערעל, ליעבענקער ! שוין אויסגעשלאפען ? קום מיט אונז טאנצען. — ניט אבלאזענדיג די הענט פון די מע-נער, ווייטער אוועקגעשוואומען מיט'ן נאנצען ראד פון טאנ-צענדע.

איך בין געשטאנען אומבאוועגט, ווי א שטיינערנע פיגורע. ווען דער ראד האט זיך ארומגעדריעהט, זי איז ווייטער גא-הענט צו מיר געקומען, האט זי שוין שטרענגער אויסגעשריהען : — וואס שטעהסט דו ווי א פארשלאפענער ? קום דאך טאנ-צען. כ'רוף דאך דיר ?

ניט פון ארט זיך באוועגט. געפיהלט אין הארצען א בייז-קייט אויף די גליקליכע, פרעהליכע, וואס האט גאר אן מיר פאר-געסען. ביי'ן ענדע, האט זי איהרע הענט פון די טאנצענדע ארויס-געריסען, צו מיר צוגעלאפען.

— וואס שטעהסט דו, ברודערעל, אזוי בייז און טרויע-ריג ?

— כ'בין ניט בייז, ניט טרויעריג, — האב איך מיט פאר-דרום געענטפערט. גלאט פארקלעהרט.

זי האט אויף מיר ברייט געעפענט די אויגען. ערענסט, לאנג געקוקט און געזאגט :

— דא איז ניט קיין ארט פון צו קלעהרען : דא לעבט מען. קום, מיון בייזער אינגעל, אהיים.

— מיר געהען ניט אין טהעאטער ?

— ניין, כ'בין מיעד, קום אהיים שלאפען.

— ווען איד וואלט נישט געקומען, וואלסט דו מיט דיינע פריינד
נאך געטאנצט. איז טהעאטער ווען איד וויל געהן — ביזט דו מיער.
די שוואכע, שעהעמדיגע, לוסטיגע קינד איז אין איין מאָ-
מענט, פאר מיינע אויגען אויסגעוואקסען אין אַ שטאַלצע, שטאַר-
קע, ענערגישע פרוי. זי האָט זיך אויסגעגלייכט, אַ פייערדיגען
קוק אויף מיר געגעבען, מיר באַגאַסען מיט פארהאַסונג און, ערענסט
מיט זעלבסטערעספעקט, געזאָגט:

— גר, ביי אונז רעדט מען נישט אזוי מיט פרויען! — איז
לאַנגזאַם, אַבער מיט פעסטע טריט, אַוועקגעגאַנגען.

געפיהלט, ווי די האַרץ האָט זיך מיר אַבגעשטעלט. ווי די
ערד וואלט זיך אונטער מיינע פיס אַ טרייסעל געטהאָן. מיר אַ
וואַרף צו איהר געגעבען... שאַקלענדיג, בין איד איהר נאָכגע-
גאַנגען, און אלעס פארטשעפעט, אזוי ווי אַ שכור'ער. די קאַפּ
האָט וועה געטהאָן פון די געדאַנקען, וואָס האָבען געשטורעמט,
מוטשענען זיך געפינען און עצה אַרויסצוקריכען פון אומגליק, וואָס
איד אַליין האָב אויף זיך געבראַכט... די האַרץ האָט, מורא'—
דיג, געקלאָפּט. דאָ האָט זי זיך, אויף איין מאָהל, גאָר אַב-
געשטעלט... אַ קאַלטער שווייס איז אויפ'ן שטערען מיר אַרויס, גע-
פיהלט, דאָס באַלד וועל איד פאַלען.

געבען לאַמטערען האָט זי זיך אַבגשטעלט. לאַנג אויף מיר
געקוקט. נישט צו פאַלען, האָב איד מיינע הענט צו איהר אויס-
געשטרעקט.

זי האָט מיט'ן גאַנצען קערפער, אַ ציטער געטהאָן. צו מיר
זיך געוואַרפען, ווי אַ קראַנקען, מיר אונטערען אַרעם, גענומען.
ווייך געזאָגט:

— אַד, דו אַרימער קינד! ביזט נישט שולדיג: ביי אייך
זיינען מסתמא אַלע אזוי. קום, ביזט בלאָס, ציטערסט, וועסט
זיך פאַרקיהלען. קום איד וועל דיר אַנוואַרעמען — און האָט מיר
אַ קוש אין שטערען געגעבען.

מיר האָט גענומען שטיקען אין האַלז. הייסע טרעהרען האָט
זיך מיר פון די אויגען אַ גאָס געטהאָן. בין איהר אויפ'ן האַלז
געפאַלען. געקושט און געהאַלט. אין טרעהרען אויסגעוויקט...
זי האָט מיר געקושט, געלאַכט און געוויינט מיט מיר צוזאַמען.
קוים מיר באַרוהיגט, אונטערען אַרעם מיר פעסט געהאַלטען, כמעט
מיר געטראָגען. גיך אין אונזער צעלט געבראַכט...

ווי מיט א קליין קינד, איז זי ארום מיר געגאנגען. מיר
עסען גענעבען, בארוהיגט, געגלעט און געקושט. געהאלפן מיר
אויסטהאן. צו זיך צוגעטוליעט, אבער דאס איז שוין ניט ווי
נעכטען, ווען מיר האבען די גאנצע וועלט פארגעסען אין איין גוף
צונויפגעגאסען. .. ווי מיט א קראנקען קינד, איז זי מיט מיר
געווען. ..

זי שלאפט, אטעהמט רוהיג. מיר נעהמט קיין שלאף. .. די
לכנה באלויבט איהר דורכ'ן פענסטערעל. איהר שווארצע, געקרוין-
טע האר, פאלען אויפ'ן שעהנעם פנים. לאנגזאם, איהר ניט אויפ-
צעוועקען, נעהם איד איהרע האר פון געזיכט אראב, מיט אן או-
מעט קוק איד אויף איהר. .. א שעהנע, געליעכטע און דאך א
פרעמדע. .. ווי איד וואלט די ריכטיגע פארלארען און די — איז
ניט די, אן אנדערע. ..

עס קלאפט אין אומעט און שרעק, די הארץ. .. ווער ביזט
דו ? אזא נאהענטע און ווייטע ? ... דו ביזט געקומען אין
פינסטערע נאכט, מיר באגאסען מיט א פרעהליכען ליכט, פאר-
ברענט מיין הארץ מיט א גהינום-פייער און אוועק. .. יא, כ'האב
געפיהלט, דאס זי איז שוין ניט מעהר מינע. .. זעה נאך ביי
איהר רחמנות אויף מיר. .. איהרע אויגען גיסען אב מיין הארץ,
מיט א הייסען, פרעהליכען האפענונג, אבער שרעקען. .. ביי
מיר האט זי אויפגעוועקט דעם בייזען שלאנג פון אייפערזוכט. ..
דאס איז ניט קיין לייעבע. .. דאס קען אונז קיין גליק בריינגען.

לאנג בין איד אזוי געלעגען, ניט געקענט איינשלאפען. מיר
האט געווארפען אין היץ און קעלט. די קאפ האט געטומעלט, גע-
מאטערט רוהיג צו ליגען, איהר ניט אויפצואוועקען. .. אין פענס-
טעריל האט זיך שוין א בלאסער שיין געוועזען, איד האב נאך אלץ
ניט געקענט איינשלאפען. .. זי האט, ווי דערפיהלט, מיט פאר-
מאכטע אויגען, האט זי איהר ווייסע האנד אויסגעשטרעקט, מיין
האלז ארומגענומען, מיין קאפ אויף איהר ווארעמע ברוסט געלייגט.
מיט איהרע ליפען, מיין קאפ געקושט : „שלאף“ — שטיל גע-
זאגט. ..

איד בין איינגעשלאפען, ווי א פאר'שכור'טער. ..
איד עפען אויף די אויגען. א העלער ליכט פון פרעהליכען
מארגען. .. קען מיר ניט דערמאנהען, דאס איז נאך דער זעל-
בער טאג, אדער אן אנדערער. .. מיר ארום געקוקט. ליג גאנץ

אליין. . . שולמית איז נישטאָ מיט מיר. . . אויף איהר צוקנייטש-
טע קישעלע — אַ צעטעלע. . . מיט ציטערדיגע הענט איהם גע-
כאַפט, דאָס איבערגעלעזען :

„מיין ליבער, גוטער גר !

זוף מיר ניט. איד בײַן פון דיר אַוועק, געמוזט אַוועקגעהן.
צופיעל ביזט דו אַ „פרעמדער“. צו מיין באדויערען, וועסט דו
אַזוי גיך קיין „אונזערער“ ווערען. עס איז געווען אַ טעות. . . פרעמד
איז דיר אונזערע זיטען, פרעמד אונזער נשמה. . . קענסט אונז ניט
ריכטיג פאַרשטעהען. געוואלט דיר שענקען עטליכע טעג פון מיין
לעבען, דו — דיינע. . . דו האָסט דאָס ניט געקענט נעהמען. . .
האָסט געדאַרפט פאַרגעסען די פאַרגאַנגענהייט, ניט קלעהרען ווע-
גען צוקונפט. ליבער האָט דאָך נאָר איין צייט — געגענוואָרט. . .
אַ שקלאַפּין האָסט דו אין מיר געזוכט, ניט האָבען קיין ווילען,
קיין וואונש, נאָר וועגען דיר דיינקען. . . אפשר ניט נאָך אין
אייער לאַנד אַזעלכע, ביי אונז — ניט. איד ליבער דיר, אָבער
קען ניט מיין נשמה פאַרשקלאַפּען. נאָר אַ פרייע נשמה קען אמת
ליבערען. זוף מיר ניט, דאָס וועט ניט העלפּען. זוף אליין אַז
„אונזערער“ צו ווערען : אַן אמת'ער פרייער, וואָס וויל ניט
נעהמען די פרייהייט פון צווייטען, דאָן וועסט דו ביי אונז קענען
גליקליך לעבען.

דיין געוועזענע שולמית.”

ג. ב. —

„מיין ליבער, אַרעמער קינד ! וויין ניט. אַזוי איז בעסער.
וואָס וואלט דיר אונזער לעבען געקענט נעבען ? אַ גיהנום פאַר
אונז ביידען. קוש דיר, ווער אַז אונזערער.

דיין שוואַרצע שולמית.”

איד האָב דעם בריעף געלייענט. אַלס ניט געקענט גוט פאַר-
שטעהען. ווען איד האָב ביי'ן ענדע שוין פאַרשטאַנען, גלייך גע-
וואלט נאָך איהר לויפּען, איהר אומקעהרען, צו איהרע פיס פאַ-
לען, צו-זאגען איהר אַן אייביגער קנעכט זיין. . . אויפ'ן געלע-
גער, אַהן כחות צוריק געפאַלען. זי דאַרף קיין קנעכט. . . אַז

אמת'ער פרייער וויל ניט נעהמען די פרייהייט פון צווייטען". אזוי פארשטעהט זי ליעבע. . . ניט א ציטע איז זי פון מיר אנטלאפען — איד האב צו איהר קיין מאהל ער-גרייכט ! . . . מיט'ן קאפ פארשטעה איד איהר, אבער מיין הארץ, מיין נשמה ווייסען ניט פון אזעלכע פרייהייט : זיי זוכען מען זאל זיי אין גאנצען זיך אבגעבען און גיבען זיך אויף אין גאנצען אוועק. . . ווי דער טויט, איז די ליעבע שטארק : ווי דער גיהנום — אייר פערזיכט". איד קען זיך ניט פון גיהנום באפרייען, מיר שטיקט דער גיהנום. . .

גענומען דעם צעלט אין ארדענונג בריינגען, איהם צו פאר-לאזען. יעדער איינציגער זאך, האט מיר מיין שולמית דער-מאהנט. . . דא האט זי מיר עסען געגעבען. . . דעם עפעל האט זי אבגעביסען, מיר געגעבען צו ענדיגען. פאר וואס האב איד ניט געענדיגט ? זי האט דאך מיר געבעטען ? . . . גענומען אין מויל, דעם זיסען טעם פון איהרע ליפען דערפיהלט. . .

ווען איז דאס אלעס געווען ? נעכטען ? יא נעכטען. דאכט זיך שוין לאנג, לאנג. ווען עס איז נאך ניט געווען קיין אומעט, נאר פריידען און גליק. . . „זוך צו ווערען אן „אונזערער“, דאן וועסטו דו ביי אונז קענען גליקליך לעבען". ווי ווערט מען דאס ? . . . קום ערקלעהר מיר ! . . . טרעהרען האבען מיר געשטיקט. איד בין אויף איהר קישען געפאלען. ביטער געוויינט. . . מיין לעהרער איז צו מיר געקומען. זיין ווארעמע האנד אויף מיין קאפ געלייגט און טרויעריג געזאגט. . .

— מענשען-קינד ! דו האסט געזוכט צי פארגעסען דעם גע-גענווארט, לעבען אין צוקונפטיגע, ליכטיגע וועלטען, האסטו דו געוואלט, אבער דיין קערפער איז אומריין, צווישען אומריינע מענשען זיצט דו און דיין נשמה איז נאך אויף ניט מסוגל דער-צו. . . דו וויינסט ? באשולדיגסט אן אנדערען ? גלויבסט : מען האט אן אומרעכט געגען דיר געטהאן ? . . . ווייסט דו אבער וואס רעכט איז ? ווייסט דו, אונטערשיידען בין טוב ורע ? אין טויזענד-יאהריגען שמוץ האסטו דו געלעבט. צווישען מענשען, וואס דער גראבער עגאאיזם האט זייערע געזעצען דיקטירט, עטיקא גע-לעהרענט און זיי עסטעטיק געגעבען. . . זיי זיינען אונגארמאלע מענשען, ווייט פון גאט'ס נאטור און ווילען צו זיך די נאטור צופאסען, איבערמאכען. . . מענשען, וואס ווילען איבערמענשען

זיין און לעבען ערגער ווי א בהמה טמאה. ביזט אויף זיי עהנליך.
הונדערט פריעדליכע יאהרען מוז אוועקגעהן, הונדערט יאהר מוז
נאך די מענשהייט ארבייטען, ביז זיי וועלען דעם טויזענדיגהריגען
שמוץ פון זיך אַבוואַשען. אויסוואַרצלען פון זיך דעם וועלען „הער-
שען“ א מענשען אויף א מענשען. פון „זאמלען“, ווי די מייז
אוננוצליכע רייכטהום, פון צבוע'יאקער „ריינקייט“, פון פוקשיסע
„פרומקייט“, פון ווילדע „אבערגלויבען“, פון ווארווארישע „מא-
דע“, פון ברוטאלע „גבורה“, פון ווייבערשע „רחמנות“ און צו-
שיטערטע „נערווען“. דאן, נאך דאן, וועלען זיי קענען אויס-
בויען אזא וועלט, וואס דו האסט געזעהען, און קענען גליק-
ליך אין איהם לעבען. . .

איצטער שטעה אויף און געה ! געה צוריק פון וואנענט דו
האסט געוואלט אנטלויפען. . . שווער איז דאָרט דיין לעבען, אָבער
דו מוזט דאָרט לעבען ! דאָרויף ביזט דו באשאפען געוואָרען. . .
זאָלען דיר די ליכטיגע בילדער אימער פאַראויס ציהען, זאָלען זיי
דיר כח געבען צו אַרבייטען, דאָס אַלע זאָלען פאַראויס געהען.
זאָלסט דיין אמונה אויף ליכטיגע צייטען, ניט פאַרלירען. ווייס,
דאָס די צייט וועט קומען, אפילו ווען זי פאַרזאמט זיך ! . . .
גליקליך די, וואָס וואַרטען דאָרויף. . .

מיט זיין וואַרעמער האַנד האָט ער מיינע אויגען באַריהרט.
אַלעס איז ווי אַ שאַטען פאַרשוואַנדען.

.
— וואו ביזט דו געווען ? אויף א גאנצע שעה פארפאלען
געוואָרען. לאָזט איבער מענשען און געהט אַרויס ? !
— א שעה ? — האָב איך פאַרוואַנדערט, געפרעגט.
— נו, ווען נאָר אַ האַלבע שעה — איז גוט ?
געשוויגען. . . ניט געקענט אַבוואַנדערען. אַ האַלבע שעה...
אך, ווי ווייניג צייט דאָרף אַמאָל האָבען אַ מענש, פיעל
איבערצולעבען ! . . .

יד.

... שוין זיעבען טעג ווי איד בין איינגעשפארט...

די זיעבען טעג, דאכט זיך, דאס עס איז זיעבען יאָהר — און זיעבען שעה : ווען איד דערמאָהן זיך אָן דעם לעבען פון פריי-הייט, דאכט זיך, דאס עס איז שוין שרעקליך לאַנג, לאַנג צו-ריק געווען און ווען איד דיינק וועגען לעבען אין טורמע — מערק איד גאָר ניט, ווי די צייט איז אַוועקגעלאָפֿען, אַזוי איז איין טאָג עהנליך אויפ'ן צווייטען. מען פארליערט דעם פארשטעלונג ווער גען צייט. מען פארגעסט אפילו, וואָס פאַר אַ טאָג מיר האָבען, וואָס פאַר אַ שטונדע עס איז.

לאַנג, לאַנג ציהט זיך די נאכט ! עס דאכט זיך אַלץ, דאָס ערגעץ-וואו קרעכצעט מען. דאָס יעמאנד וויינט שטיל... ס'שלאָפֿט זיך ניט. די געדאַנקע געהען אַרום אין דער פריי. זיי פליהען אַרום נעבען מיינע ליבע, נעבען מיינע אַרבייט... קוים אַ דרע-מעל געטהאָן אויפ'ן האַרטען געלעגער, ווייטער זיך אויפגעכאַפֿט... הער זיך צו צום אומרוהיגען שלאָפֿ פון מיינע חברים וואָס ליגען האַרט נעבען מיר אַזוי, דאָס אונזער איינגער צימערעל איז איין בעט געוואָרען. ס'הערט זיך אָן אמת'ער, אידישער זיפֿץ...

די לבנה שיינט אַריין דורכ'ן אָפֿענעם פענסטלערעל מיט די אייזערנע גראַטעס, וואָס זיינען איצטער שוואַרצער און בייזער. איהר בלאָהליכער שטראַהל פאַלט גלייך אויפ'ן לעהן-שטול, וואו, אין ניט נאָטירליכען פּאָזע, שלאָפֿט אָנגעטהאָן אין אַ סאַמעטען מאַנטעל, אַן אַלטער רב. ער ליגעט ווי אַ געשטאַרבֿענער די קאַפּ אַבגעבויגען אויף הינטען. אַ האַנד, היינט, ווי ביי אַ גע'הרג'ע-טען, אַראַבגעוואָרפֿען ביז דער ערד. זיין שעהנע, בלאַסע גע-זיכט, זעהט נאָך בלאַסער אויס. די אויגען, טיעף איינגעגראַבען אונטערען בולט'עם, הויכען שטערען. די באַקען, איינגעפאַלען. די מויל, עטוואָס אָפֿען. זיין שפיציגער באָרד, שטאַרץ אַרויס. פון אונטען, זעהט זיך זיין אָפֿענע, איידעלע האַלז. עראינערט מיר, שרעקליך, אנטאקאלסקעס „דער לעצטער זיפֿץ"... אַ

שוידער האט מיר געגעבען : לעבט ער ? ... אויפגעשפרונג-
גען פון מיין געלעגער, נעהענטער זיך צוגעקוקט. זיינע בלאסע
ליפען האבען זיך לייכט באוועגט. שטיל, כמעט אהן א קול,
האט ער עטוואס טרויעריג געזאגט און א זיפץ, ווי פון א קראנקען
קינד, האט זיך פון זיינע טרוקענע, ליפען ארויסגעריסען. ..

איד קען ניט איינשלאפען, איד קען ניט אברייסען מיינע אוי-
גען פון באלויכטענעם, אויסגעמאטערטען געזיכט. גאט, פאר
וואס האסטו דו דעם ארעמען צו אונז אריינגעווארפען ? פאר דעם,
וואס ער האט דריי מאהל טעגליך צו דיר געוויינט, געבעטען רחמים,
דו זאלסט די חרוב'ע ירושלים אויפבויען, און דו האסט זיך ניט דער-
בארעמט ? פאר וואס ? פאר וואס ? ...

דער שטראהל, האט זיך, ניט באמערקענדר, איבערגערוקט,
באלויכטען א צווייטען, „ארעסטאנט“. דער איז געלעגען אויף
מיינע פיס, א האלבער קערפער, האט זיך, מיט נסים, אויף
א צווייטען שטוהל געהאלטען און גאנץ רוהיג געשלאפען. דער
שטראהל האט זיינע האר, מיט'ן הויכען שטערען באלויכטען. ער
איז אויף ניטשע'ן עהנליך געווארען. ער זיפצט ניט, האט
פריהער אויך ניט געוויינט, רוהיג געהאלפען ירושלים'ער חורבות
אויפצובויען און ווי אן אמת'ער פילאזאף, זיצט ער רוהיג מיט
אונז צוזאמען. איהם קען מען ניט איינשפארען. זיין ליכטיגע
קאפ ריינקט פריי אומעטום. אויך ביי אונז זיצט ער מיט'ן „הרי-
טיק דער ריינער פערנאפט“, אין האנד. זעהט גאר ניט אונזער
גיהנום ארום זיך. ..

די לבנה שיינט גלייך מיר אין די אויגען. קוק אויף איהר
און פיהל, דאס איצטער אירגענד-וואו, קוקט אויך אויף איהר
יעמאנד פון אונזערע פרייע חברים. עס הערט זיך שיווערע גע-
רוישען פון גאס. עס ציטערט די ערד... אונזער טורמע און מיין
געלעגער ציטערען : דאס לויפע לאסט-אויטאס. איד צעהל :
איינס. צוויי, דריי, ביז זעקס און צוואנציג, אבגעצעהלט. וואו
לויפען דאס די דייטשען ? ... א פארשטיקטער דונער הערט זיך
פון ווייטען. נאך איהם שטארקערע קאנאנען שיעסעריי איינער
נאכ'ן צווייטען. .. די הארץ קלאפט שטארק. עס פארכאפט דעם
גמטהעם. ווער ווייסט ? אפשר. .. אפשר. .. איד קען רוהיג
ניט איינליגען. אויף איין מאהל שטיל געווארען. שרעקליך שטיל.
שטילער ווי פריהער. שטיל, ווי דער טויט אליין. ..

אָה, ווי לאַנג עס ציהט זיך די נאַכט ביי אונז אין טורמע !
ווייטער אַ דרעמעל געטהאָן. ווייטער זיך אויפגעכאַפּט, ווי
יעמאַנדר וואָלט ביי'ן נאַמען גערופען... הער זיך צו, שטיל,
שרעקליך שטיל... מען מוז שלאָפען. ביי טאָג איז אונמעגליך
איינצושלאָפען. דאָרף ניט קראַנק ווערען. איד מוז לעבען. מען
מוז איבערלעבען... גענומען צעהלען ביז טויזענד. געצעהלט
לאַנגזאַם. ביי יעדער הונדערט אַ פינגער פאַרבייגט. עס זאָל חס
ושלום קיין טעות ניט זיין. איבערגעצעהלט ביז טויזענד, קיין
שלאָף איז ניט געקומען. דאָכט זיך נאָך מעהר אויסגעטשוכעט ווי
פריהער. — ניין, נאָך אַ מאָהל און ביז צעהן טויזענד... ווייס
ניט ווי פיעל איד האָב באוועזען אַבצוצעהלען...

אויפכאַפּענדיג, האָב איד אויף קיין פאַל ניט געקענט דער-
מאַהנען, וואו איד בין און וואָס מיט מיר איז געכמען געווען...
דער וויינענדיגער דאוונען-קול פון אונזערע רבנים. די נודע, אונ-
ענדליכע וכוחים פון אונזערע פילאָזאָפּען און גוטמוטיגע, גערוונע
לאַכען פון „אונזערע“, האָבען מיר צו זיך געבראַכט : דער-
קענט, וואו איד געפין זיך. אַ בליץ געטהאָן אין געדעכענים, דער-
מאַהנט אַלץ, וואָס איד האָב די לעצטע צייט איבערגעלעבט...

אַ צייט ! דאָכט זיך, דאָס אין גאַנצען לעבען ניט געוועהן
אַזוי פיעל אומגליק, פאַרצווייפלונג און האָפענונג, ווי אין די
לעצטע, פינסטערע צייט, פאַר'ן איבערגעהן ירושלם צו די ענג-
לענדער... אַלע יסורים פון חבלי-משיח : זיך ענדיגען די לעצטע
פרוטה, מעהרען זיך מוסרים, ווייניג ווערען תלמידים, מעהרען
זיך חוצפה, אַלע הייליגע — ערנדיעריגט געוואָרען, מיאש זיין
פון די גאולה און פני הדור כפני הכלב, איז אויף די אומגליקליכע
ירושלם'ער אידען געקומען. איבערהויפט האָט זיך פאַרמעהר די
מסירות, נאָכדעם, ווי מען האָט געכאַפּט צוויי אויסוואורפען,
וואָס זיינען אין אמת'ען בוגדים געווען... קיינער איז ניט זיכער
געוואָרען ביז זיין מאָרגען. די מוסרים האָבען אין ירושלם גע-
וועלטיגט צוזאַמען בשותפות מיט אונזערע ליעבע פאָליציי, פאַר-
פאַלגט וועמען זיי האָבען געוואָלט : ווער עס האָט ניט געהאַט
גענוג באַקשיש צו געבען. דער נייער געזעץ פון „בעדעל" (אויס-
קויפען פון מיליטער), האָט די לאַגע נאָך שלעכטער געמאַכט. באַ-
צאהלען — האָט מען דאָרויף באדאַרפט אַ פאַרמעגען. געהן אין
„עמליה" — געהן שטאַרבען פון הונגער אָדער אַנשטעקענדרע קראַנק-

הייטען. געבליעבען נאָר צו געהען אַרבייטען ביי האַלץ פאַר'ן באַהן, אָדער ביי וועגען, וואָס מען האָט איבעראַל געמאַכט, נאָר צו די ביידע אַרבייט האָט מען גענומען נאָר „פּעראַרען“ (דעזענטערען), דאָריבער איז יעדער געצוואנגען געווען די ערשטע זאָך אַ „פּעראַר“ צו ווערען. כדי ער זאָל קענען געהן אַרבייטען, אָדער קריגען אַ „וויסקאַ“, דאָס אַז אַנדערער אַרבייט פאַר איהם. אזוי ווי די אַרבייט איז ניט רעגעלמעסיג געווען, דאָריבער האָט יעדער געלעבט אין געפאַהר, מען זאָל איהם ניט כאַפּען אין די צייט, ווען איין אַרבייט האָט זיך געענדיגט און די צווייטע נאָך ניט אָנגעהויבען. נאָר דער הייליגער „באַקשיש“ האָט איהם גע-קענט רעטען. ניט אַריינצופאַלען אין די הענט פון די סאָלדאַטען „בלעכערס“ (איבער זייער בלעכענע האַלבע לבנה, וואָס זיי האָ-בען אויפ'ן האַלץ געטראָגען), וועלכע זיינען אַרומגעגאַנגען כאַפּען פּעראַרען. די רעגירונג האָט פון דעם געוואוסט, געקוקט אויף דעם, ווי אויף אַ צרה, וואָס מוז אזוי זיין. זיך געוויצעלט, דאָס די טערקישע אַרמיי באַשטעהט פון צוויי טהייל : איינע „פּעראַר-רען“ (פּרייוויליגע), ווי די דייטשען האָבען זיי גערופּען), די צווייטע — „אַסקערע“ (הונגער קינסטלער), וועלכע זוכט צו כאַפּען די פּעראַרען. (ריכטיגער, ערנעהרט זיך פון כאַפּען ביי זיי באַקשיש). דאָריבער האָט מען, כמעט, נאָר ניט באַשטראָפּט די געכאַפּטע, נאָר אַ מאַהל פלעגט פלוצלונג אָנפאַלען אויף זיי אַ חשק, אַז אַרדנונג צו מאַכען, פלעגט מען מאַכען דאָס עכט טערקיש : כאַפּען אויף רעכטס, אויף לינקס, מיט וויסיקעס, אָדער אַהן דעם, אַלץ אַנאָל, פאַרשפאַרען אין די שמוציגע, פאַר-פּעסטעטע לעכער אַהן עסען. נאָך זייער דין, דאָרף אַז אַרעם-טאַנט ביז'ן משפּט, אויסער קלעפּ, קיין זאָך באַקומען. ווען ער האָט ניט קיין געלט, אָדער גאָט האָט איהם ניט געהאַלפּען צו קע-נען אין טורמע גנב'ענען, שטאַרבט ער פון הונגער. ווען עס האָט דער „פּעראַר“ ניט געלונגען (מיט באַקשיש) צו אַנטלויפּען, דאָן געהט ער שוין זעלטען אַ לעבעדיגער פון דאָרט אַרויס. אייניגע, וואָס זיינען אין ניט אַ מזל'דיגע שעה אַריינגעפאַלען, האָט מען אויף אויפגעהאַנגען געבען יפו'ער טהויער, נאָר אויף עטליכע שעה, די גוטע פּאַליציי זאָלען זיך קענען צו אנדיינקען מיט די געהאַנגענע צוזאַמען זיך פאַטאַגראַפירען. . .

דעם אמת מוז מען זאָגען : די ביסעל, וואָס איז געלונגען

צו רעטען אין ארץ-ישראל, דאָרף מען באַדאַנקען די צווייטע העלפֿט, די בעסערע פון דער אַרמיי, דאָס הייסט : די „פּעראַרען“. ווען ניט זיי, וואָלט ניט געווען אפילו די שרעקליכע שוואַרצע ברויט און פאַרלאַטעטע שטיוועל, ניט נאָר ביי די איינוואָהנער (באַשי-בוזקען) אויף ניט פאַר די ערשטע העלפֿט אַרמיי און די העלדישע דייטשען. . . אויסצופיהרען דעם געזעץ געהמען אין מיליטער-דיענסט פון אַכטצעהן ביז פופציג יאָהר, ווי ביי די דייטשען, האָט מען געקענט, נאָך די באַדינגונגען פון פאַלעסטינער לעבען, נאָר ווען מען וואָלט זיך די מיה גענומען אין די זעלבע צייט, די אי-בערגעבליעבענע קינדער, פרויען און אַלטע איפהיינגען און ברייני-גען ברויט פאַר די מיליטער פון דייטשלאַנד. אזוי ווי די רעגירונג האָט, איך ווייס ניט פאַר וואָס, ניט געפונען פאַר באַקוועהם אויף איין מאַהל אַלע איינוואָהנער צו טוידטען, און דייטשלאַנד האָט אויך קיין חשק געהאַט איהרע ברויט אין פאַלעסטינא צו שיקען — האָט געמוזט זיי פּעראַרען !

מיינע אַ באַקאַנטע פרוי פון מוצא האָט מיר נאָך אין ערשטען יאָהר פון קריעג דערצעהלט : זי האָט באַמערקט, דאָס ביי איהר שכנה, אַן אַראַבקע, שוין פון עטליכע טעג בילט דער הונט. זי האָט געוואוסט, דאָס איהר מאַן מיט'ן איין-איינציגען זוהן, האָט מען צוגענומען צו מיליטער-דיענסט, געגאַנגען זעהען. ווען זי האָט די טהיר געעפּענט, האָט זי געזעהען, דאָס דריי קינדער ליגען טויט צושפּרייט אויף דער ערד און די מוטער, אַרומגענומען מיט דער עלטערער טאכטער, זיצען אויף זייערע שמאַטעס אין אַ ווינקעלע. צו איהר גרויסען שרעק, זיינען זיי אויך טויט גע-ווען. מיט אַ געשריי האָט זי זיך געוואַרפּען רופּען מענשען אי-בערלאַזענדיג די טהיר אָפּען. ווען זיי זיינען געקומען, האָט שוין דער הונגעריגער הונט אַ קינד אויפגעפרעסען. . . און דאָס האָט זיך געטראַפּען אין אַ דאָרף, נאָר איין שעה ווייט פון ירושלים, וואו די פרויען קענען נאָך עטוואָס בריינגען צו פאַרקויפּען. ווען זי האָט קיין זאך מעהר אין שטוב, קען זי האַלץ גנב'ענען, אין שטאָדט, וועט זי דערפאַר ברויט קויפּען. וואָס האָט זיך דאָן געטהאָן אין די ווייטע, פאַרוואַרפּענע דערפער ? קיין מאַהל וועט מען פון די שרעקען זיך ניט דערוויסען ! גאַנצע דערפער זיינען וויסט, פון הונגער און עפידעמיעס, געוואָרען. זעהר אָפּט האָט מען אפילו אויף די „קייזער-וועגען“ געפונען טויטע. . . צום

גלית, האט דאס לאנג ניט געדויערט : די אראבער זיינען גיך צום שכל געקומען, גענומען לויפען אהיים, גאנצע דערפער, און ווען עס זיינען געקומען פון די ערשטע טהייל ארמיי זיי זוכען, האט דער „מוכטאר“ פון דאָרף צונויפגענומען צו בישליקעס פון קאפּ. שפעטער האט דער פרייז געשטיגען, אבער אלע מאהל גוט גע-ווירקט. . . די ערשטע פּערארען זיינען ב א ש ט י מ ט גע-ווען. נאָר אראבער, און דער נויט האט זיי גע-צוואונגען דערצו. שוין פיעל שפעטער, ביים ענדע, דעם צווייטען קריעגס יאהר, האבען אנגעהויבען איינ-צעלטע אידישע פּערארען צו זיין, דאס זיינען געווען פון די נייע אונטערטענע, וועלכע מען האט אין די רעגולארע מיליטער ניט גענומען נאָר אין „עמליה“, דאס הייסט, אין די ארבייט-באטאליא-נען. זיי האט מען אפילו קיין קליידער ניט געגעבען, און ווען די רונגעלערע סאלדאטען האט מען „הונגער-קינסטלער“ גערופען, הא-בען די „עמליה“ פאָרגעשטעלט דעם „הונגער“ אליין. איבערהויפט האט מען זיי געשיקט אין דער מדבר וועגען צו בויען, פאר מילי-טער-צוועק, און גערטנער צו פלאנצען, צו ווייזען „איראפא“, דאס זיי האבען פון מדבר א גארטען געמאכט. קיין גרעסערען גיהינום פאר'ן זינדיגען מענשען, האט מען ניט געקענט אויס-קלעהרען : ביי טאג זיינען זיי פארברענט געוואָרען פון היץ און דערשטיקט פון שרעקליכע שטויב ; ביי נאכט, געפראָרען פון קעלט אין שלעכטע צעלטע אַהן קליידער, אלע מיני חולה'סען איז אויף זיי געקומען : מאלאריע, חלירע, פלעק-טיפוס און דיזינטעריע און דער כראָנישער הונגער און דאָרשט מיט מערדער-ליכען באַהאַנדלונג פון זייערע נאטשאַלסטוואָ, וועלכע האָבען אומ-פאָרשעהמט גע'גנב'עט זייערע ברויט און ניט געזשאַלעוועט קיין קלעפּ. צו די אלע מעלות, האָבען אונזערע טערקישע אַפיציערען זעהר אַ הייסע בלוט, דאָצן נאָך דער הייסער מדבר, די גוטע כרמל וויין האט זיי אין אַן עכט אַריענטאַלישען שטימונג געבראַכט, דאָס אונזערע אַרעמע שילער, האָבען ניט געוואוסט, וואו זיך צו באַ-האַלטען פון זייער נאַצאַלסטוואָ. . . שרעקליך פיעל זיינען דאָרט געשטאַרבען, ווי די הינט האט מען זיי אין מדבר-זאָמד פאַר-שטעקט, מען ווייסט ניט, וואו זייערע ביינער ליגען. די איבערי-גע זיינען געלאָפּען, וואו די אויגען טראָגען, זיך צו רעטען פון טויט, און האָבען די גרויסע אַרמיי „פּעראָרען“ פאַרגרעסערט.

דער טהייל, וואס האבען געארבייט אין די האַספיטאלען, אַדעלִי
 ביי די דייטשען, אלס דאָלמעטשער, אויפֿזעהער, צייכענער, איינ־
 קויפֿער, דינער און אנדערע אַרבייט, זיינען אַלע געבליעבען. פֿיעל
 האבען אויסצייכענונגען באַקומען פֿאַר זייערע נוצליכע אַדער גע-
 פֿעהרליכע אַרבייט.

די אידען זיינען ניט געווען אזוי נאָאווו צו זיך אַ היים צו
 לויפֿען, ווי זייערע חברים, אַראַבער, זיינען אין פרעמדע שטעדט
 אַדער קאלאָניעס געגאָנגען, געזוכט אַ „וויסקא“ צו קויפֿען, ווען
 עס איז ניט מעגליך געווען, גלאַט אַ „אַש־יצר“-פּאַפּיערעל, ווייל
 ניט דער דאָקומענט איז דער עיקר געווען, נאָר דער „באַקשיש“,
 וואָס מען מוז באַרייט זיין יעדער איינציגען צו געבען, ווער נאָר
 ער שטעלט אָב. די אַלע אונזערע פֿעראַרען האַבען אין גאַנץ אַרץ־
 ישׂראל געמאַכט די נוצליכסטע אַרבייט, פֿאַר די איינוואָהנער און
 מיליטער: בעאַרבייט די פֿעלדער און געמיוע גערטנער אין
 די קאלאָניעס, לעהרערס, פֿאַרשיידענע בעלי מלאכות, סוחרים,
 קרעמער, פֿאַרראַטשיקעס פֿאַר מיליטער, פֿרייע פֿראַפּעסיאָנען.
 קורץ, זיי זיינען געווען די קולטור טרעגער אין אונזער וויסטע
 לאַנד, וואָס אַהן זיי וואָלט נאָך ישׂווערער געווען דאָ אזוי לאַנג אַ
 קריעג צו פֿיהרען. אין דער זעלבער צייט זיינען זיי געווען דער
 אייביגער קוואַל פֿון פֿרנסה פֿאַר די טערקישע בעאַמטע, וואָס האָ-
 בען ניט געקענט עקזיסטירען מיט זייער קליינע געהאַלטען אין
 פּאַפּיער-געלט...

די פּאַפּיער-געלט, אַדער „פּאַפּיערלאַד“ איז אונזער צווייטער
 אומגליק געווען. דאָס איז געווען דער פּאַפּיערענער ברוק, וואָס
 יעדער האָט געמוזט אַריבערגעהען. די רעגירונג האָט געגעבען
 אַ שטריינגען, קלוגען באַפֿעהל, דאָס יעדער מוז די פּאַפּיערלאַד
 בייטען אויף גאָלד. ווען חס ושלום פֿאַר עטוואָס ביליגער, ווער
 לען זיי ביידע גלייך באַשטראָפּט ווערען. די אַראַבער, וואָס זיי-
 נען די איינציגע פֿאַרקויפֿער פֿון ווייץ, בהמות, אייל, קאַהלען,
 געמיוע און אנדערע נויטווענדיגע זאַכען, האַבען ניט געוואָלט
 די פּאַפּיערלאַד אין האַנד נעהמען. זיי געדיינקען נאָך דעם גוטען
 רעזולטאַט פֿון אַמאָהליגע טערקישע פּאַפּיערלאַד אין רוסישע קריעג...
 די רעגירונג אַליין האָט די ערשטע זיי נאָכגעגעבען, געצאָהלט
 אַלץ אין גאָלד, אָבער אין די זעלבע צייט, אונז שטריינג באַ-
 שטראָפּט, ווען מיר האַבען פֿאַר ביליגער די „פּאַפּיערלאַד“ געבי-

טען. זיי אליין האבען זיך ניט געשעהמט, פאר דעם שטראף ניט
 געהמען זייערע „פאפיערלאך“, פארלאנגט „הארט געלט“. מען
 האט געקענט האבען מיליאנען און פון הונגער שטארבען, ווען מען
 זאל דעם „באפעהל“ פינקטליך ערפילען, ווייל אין גאנץ טערקישע
 לאנד איז אונמעגליך געווען צו געפינען דעם נארען, וועלכער האט
 געוואלט פאר א פאפיערענעם פונט, א גאלד פונט געבען. פאר
 ווייניגער האט מען דאך ניט געטהאט אויסבייטען.
 יעדער האט געמוזט טהאן געגען גע-
 זען! דאס איז אן אומגליק, ווען מען בריינגט אלע בירגער
 דערצו. דאריבער האט מען לאנגזאם אויפגעהערט זיך רעכענען
 מיט אלע רעגירונג-באפעהלען. איבערהויפט, דאס אלע האבען
 טעגליך געזעהען, דאס ניט נאר די פאליציי, וואס האט קיין מאהל
 קיין שום געזעץ ניט געהיט, נאר אויף אלע בעזאמטע, ציווילע
 און מיליטערישע, האבען געשעפטען מיט פאפיער-געלט געמאכט
 אין דער צייט, ווען מען האט אן אלטען אומגליקליכען אידישען
 פערלער ארומגעפיהרט מיט פאליציי איבערען גאנצען שטאדט,
 אויפ'ן האלז א גרויסען פאפיער, וואו עס איז געווען אויפגעשריע-
 בען זיין אורטהייל צו פארשיקען (לעז: „הונגער-טויט“). און דער
 ארעמער האט געמוזט אויף צוויי שפראכען אויסשרייען: ככה
 יעשה לאיש, וואס וויל ניט ביימען „פאפיערלאך“ אויף גאלד...
 ניט די ענגלענדער האבען גענומען ירושלים און יהודה, זי איז
 שוין פון טערקען געווען פארלארען דורך די קלוגע „באפעהלען“,
 וואס מען האט געגעבען אלע מאנטאג און דאנערשטאג, פון מען-
 שען, וואס האבען די לאנד נאר ניט געקענט. און פון איהרע
 פארפוילטע אדמיניסטראציע. אונזער אמאליגער הייסער פאטריא-
 טיזם, האבען זיי שוין פון לאנג אבגעלאשען מיט זייערע קאלטע
 און דאצו שמוציגע וואסער, וואס מען האט אויף אונז אזוי נא-
 ריש, די גאנצע צייט געגאסען. נאך פריהער, ווי מיר האבען
 אין ירושלים דעם ערשטען שאס געהערט, האבען מיר שוין פאר-
 לארען דעם גלויבען אין די „העלדישע“ ארמיי מיט זייערע גרויסע
 פיהרער. אלע אונזערע קרבנות, וואס מיר האבען געגעבען, הא-
 בען מיר פאר אוננוצליכע גערעכענט. מיר האבען געפיהלט, דאס
 אזא רעגירונג מוז פארלירען, האט אליין קיין רעכט
 צו עקזיסטירען און טהאר ניט האלטען פרעמדע נאציאנען פאר
 איהרע אונטערטאנען... די הארץ האט וועה געטהאן, זע-

הענדיג, ווי זיי פארפעסטיגען זיך אין מיטען שטאדט, דינקען גאר
 ניט, דאס דאמיט וועלען זיי די אלטע, הייליגע ירושלם צושטע-
 רען א ה ז ש ו מ נ ו צ ע ז ! ווייל קיין האפענונג
 צו באשיצען ירושלם איז ביי זיי שוין אויך ניט געווען. אבער
 דער פיינד איז ניט אזוי ביז געווען : ניט איין קאנאנען-שאם האט
 ער אויף ירושלם געגעבען. ניט געענטפערט אויף די קאנאנעדע, וואס
 מען האט איהם וואכען-לאנג פון דארט געשיקט... מיט אן עכט
 טערקישע קלוגהייט, האט מען נאך א מאנאט פאר דעם אנקו-
 מען פון די ענגלענדער—מינעם אין אלע מיהלען געלייגט זיי אויפ-
 צורייסען, ווען ניט דער אמת'ער גרויסמוטהיגער גענעראל פאל-
 קענהיים, וואס האט גלייך באפעהלען צו-צונעהמען, וואלטען, ניט
 נאר די אלע לעבעדיגע אין ירושלם, נאר אויך די גאנצע ארמיי פון
 הונגער אויסגעשטארבען...

אמת. מיר האבען אלע געפיהלט, דאס ירושלם מוז שוין
 פאלען צו די ענגלענדער אין די הענט, איהר שטונדע איז שוין
 געקומען, דאריבער האבען מיר געוואלט עס זאל שוין זיין וואס
 גיכער אן ענדע פון אונזערע צרות. געווארט מיט אומגעדולד.
 אבער קיין איד איז ניט געווען א
 פאראטער ! דאס איז ביי אונז דער ערגסטער פאר-
 ברעכען. די גאנצע אידישע באפעלקערונג איז געווען געגען איי-
 ניגע אראבער, וואס האבען אין דער צייט פון קריעג פארראטהען
 אונזער רעגירונג. איז געווען אומגליקליך, ווען ביי'ם ענדע האט
 זיך ביי אונז אויך געפונען צוויי רשעים, וואס האבען פאר געלט
 אונזער רעגירונג פארקויפט. ווי ביטער איז אונז געווען צו הע-
 רען צוליעב זיי באשולדיגונג אויף די גאנצע איי-
 דישע באפעלקערונג. ווי האט זיך יעדער איינער
 געפיהלט באליידיגט, ווען א טערקישער בעאמטער, וואס די שרעק-
 ליכע מלחמה האט איהם נאר רייכטהום געגעבען, וועלכער פאר-
 קויפט יעדען טאג אונזער רעגירונג מיט איהרע אינטערעסען פאר
 זייער פארפלוכטען „באקשיש“, קוקט אויף אונז, ווי פאררעטהער ?
 די קליינע שוין, וואס מיר האבען ביי די גרויסע בעאמטע געפונען
 געגען די גנבים-פאליציי און איהרע מוסרים, האבען מיר אויך
 פארלארען... אויף אונז איז געקומען די שרעקליכע קללות :
 „גאט וועט דיר געבען א צימערדיגע הארץ, ארויסקריכען די אוי-
 גען ווארטענדיג, הארץ וועהטאג. דו וועסט ניט זיכער זיין מיט'ן

לעבען, מורא האבען טאג און נאכט, ניט גלויבען אין דיין לע-
בען. אין דער פריה וועסט דו זאגען: ווער גיט עס זאל שוין
זיין נאכט און ביי נאכט — פריה. פון דיין הארץ-שרעקעניש וואס
דו וועסט זיך שרעקען און פון דעם וואס דו וועסט מיט דינע אוי-
גען זעהען.

איך האב מיר דערמאָהנט, וואָס איך האָב אין די לעצטע
עטליכע וואָכען איבערגעלעבט: ירושלים איז טויט. מיר ווי-
לען שוין נישט וויסן פון דער מלחמה.
אויסער וואָס מיר קענען ניט וויסן. אונזער צייטונג
האָט מען שוין לאָנג צוגעמאַכט, פרעמדע — גיט די פּאַסט ניט
איבער. אפילו די לינגער זיינען שוין מיער געוואָרען זייערע נייעס
אויסצוקלעהרען. נייע צרות זיינען געקומען. צוליעב די נייע, האָט
מען אָן די אַלטע, פאַרגעסען. אונזער האַרץ שרעקט אַנדערע
טרויעריגע נייעס: „אידען זיינען בוגדים“, דערצעהלען אונז די
בעאַמטע, וועלכע פאַר באַקשיש האָבען אַרץ-ישראל צו-גרונד גע-
בראַכט. „מען האָט בוגדים געכאַפט, זיי לייקענען, אָבער, מיר
וועלען שוין געפינען, מיר קענען עפענען מיילער“. — דערביי
אָזוי ביזן געלאָכט, דאָס אַ קעלט געהט אַריבער איבערען לייב.
אונז איז באַקאַנט זייער אינקוויזיציע, זיי קענען ניט ערגער, ווי
די אַלטע אינקוויזיטארען מאַכען, דאָס מען זאַל זיי מודה זיין
אין אַלץ וואָס זיי אַליין ווילען. .. און שרעקליכע קלאָנגען איז
געגאַנגען: מען רופט אָן פיעל נעמען, איבערהויפט נעמען פון
אונזערע בעסטע מענשען. מען אַרעסטירט און פייניגט די גע-
רופענע, זייערע באַקאַנטע, די באַקאַנטע פון די באַקאַנטע, אַהן
אָן ענדע. קיינער קען ניט זיכער זיין אויב זיין נאָמען וועט ניט
צוגעטשעפּעט ווערען צו די קינסטליכע לאָנגע קייט. .. אַלע טאָג
האָט מען אַנדערע אין ירושלים'ער טורמעס געבראַכט. מען האָט
מורא געהאַט אויפ'ן גאָס זיך צו ווייזען. ..

אין דעם גיהנום, דערוויס איך מיר, דורך אַ נס, דאָס איך
דאַרף געהען דינען אין „עמליה“, ווען איך וועל ניט 2500 קילאָ
ווייג געבען. .. בין געלאָפען צו'מיין „פריינד“, „דער מלאך-המות
פון ירושלים“, וואָס איז דער שר אויף די אַסקערע, „עמליה“
און פאַראַרען. מיט שרעק געפרעגט:

— אמת?

— אמת.

— איך בין דאך עלטער פון פופציג יאהר ?

— פון אנפאנג דער מלחמה זייט איהר אינגער פון פופציג יאהר געווען און נאך אונזער דין ווערט מען ניט עלטער אין דער מלחמה און דער וואס איז אינגער פון פופציג יאהר האט דאך כח צו דיענען.

— איז גאנץ ירושלם קען מען דאך ניט קריגען צו קויפען 2500 קילא ווייץ ?

קויפט טעלעגראפיש אין צמח, מען קען אין דארטיגען אמבאר אויך איבערגעבען.

— ווי פיעל צייט האב איך דארויף ?

— פינף טעג.

— צו ווייניג, פאר וואס אזוי ווייניג צייט, דאס איז דאך אונמעגליך ?

— געגעבען פינף טעג. אט איז מיין מודעה — און ווייזט מיר א שטיקעל פאפיער מיט א פאר קרומע שורות אויף טער-קיש אויפגעשריעבען. — געהייסען אזא מודעה אויפקלעפען אויף יפוער טהויער. איהר האט ניט געזעהען ?

טעלעגראפירט אין צמח. געזעהלט די טעג. די פינף טעג איז אריבער און אין קול ואין עונה. איך ליג שוין ברוד השם פארשמעקט ביי א באקאנטען. אין שטוב שוין געהאט באזוך פון די מוסרים מיט זייערע שותפים-פאליציי. נאך צוויי טעג אן ענטפער : „טעלעגראמע נאך פיער טעג, ערהאלטען. צמח גיבט ניט קיין מיליטער-אמבאר, געפאהרען, טבריה, דארטען ניט אנגענומען, שוין די פינף טעג אריבערגעגאנגען.“ ווייטער גע-לאפען צום „פריינד“. ווייז איהם די טעלעגראמע, בעט איהם פארלענגערען אויף נאך פינף טעג.

— עס גיט ניט אזא געזעץ.

— וואס וועט איצטער זיין ?

— איהר זייט שוין פון צוויי טעג א סאלדאט.

— וואס פאר אן ארבייט וועט איהר מיר געבען ?

— שלעפען שטיינער, ערד, וועגען צו בויען.

— ?

— נו, זייא א פעראר.

נאך גרויסע צרות, נאך צו פארדאנקען דעם דייטשען קאן-סול און א באקאנטען עסטרייכער הויפטמאן, באטארייקאמאנדיר,

וואס זיינען מעהרערע מאהל געלאפען פאר מיר בעטען, האט מען מיר, נאך צוויי טעג לויפעניש, ערלויבט אויף נאך פינף טעג די ווייץ צושטעלען, וואס האט מיר געקאסט מעהר אלס אכט טויזענד פראנק. געמוזט אלץ פון שטוב פארקויפען, אין דער צייט, וואס א גאנצע אראבישע פארטיע פערארען, האט דער זעלבער „פריינד“, אין אייניגע טעג שפעטער, פאר מיר אין די אויגען, פראסט מיט'ן בייטש ארויסגעיאגט: ... מיר האט מען צרות געמאכט נאך צוליעב די צוויי בוגדים.

פלוצלונג זיינען אנגעקומען די ערשטע אנטלאפענע פון אונ-
זער נידערלאגע ביי באר-שבע, געוועהנליך, די ערשטע זיינען גע-
ווען די דייטשע אויטאס, זיי קענען בעסער לויפען. נאך זיי, די
רייטערס — טערקישע אפיציערען: נאך דעם האט זיך געצוי-
גען אן אונענדליכער קייט פון די ארעמע, אבגעריסענע, אויס-
געהונגערטע אונזערע סאלדאטען. אין ירושלים אין געווארען א
תהו-ובהו: אומעטום האט מען זיך געפאקט, געלאפען. פרי-
הער פאר אלעמען די דייטשען און עסטרייכער מיט זייערע געשווי-
נע אויטאס. די איינציגע פאר וועלכע די טרקישע בעאמטע האבען
זיך א ביסעל געשעהמט, זיינען אויך אוועק. מיר זיינען געבלי-
בען אויף דעם יושר פון אונזערע באריהמטע פאליציי... אמת, די
אנטלאפענע האבען דערצעהלט, דאס קיין ענגלענדער זעהט מען
ניט, מען האט זיי איבערהויפט ניט נאכגעיאגט. עס איז אין
גאנצען א טעות געווען: אייגענע — האט מען פאר ענגלענדער
אנגענומען... נאך אלע האבען זיי מודה געווען, דאס אונ-
זער ארמיי איז שוין צושטערט. קיין סאלדאט ווייסט שוין ניט,
וואו זיין אפיציער געפינט. פיהלט נאך א שרעקליכען פחד פאר
די ענגלענדער, לויפט, וואו די אויגען טראגען. אלעס ווארפט
ער אוועק, נאך דעם לעבען צו רעטען.

פון אלע זייטען האבען זיך אונזערע ארעמע סאלדאטען דורך
ירושלים געצויגען, ניט אבשטעלענדיג זיך, שכם'ער וועג געצוי-
גען. יעדען אויגענבליק, האט מען די ענגלענדער ערווארט. דער-
ווייל איז אלעס הפקר געווארען... אייניגע שווערע טעג איז
אוועק אין ווארטענעס און די ענגלענדער לאזען זיך נאך ניט הע-
רען. דאס האט אונזערע, עטוואס בארוהיגט, מען האט אין
אייניגע ערטער פון שטאדט קאנאנען געשטעלט. נאך עטליכע
טעג, די קאנאנדע האט זיך אנגעהויבען. געוואהנליך האבען מיר

קיין אהנונג געהאט וואס ארום אונז טהוט זיך. נאך געזעהען.
 דאס אונזערע, האבען אויפ'ן בארג „נעבי שמואל" געציעלט.
 (איין און א האלב שטונדע פון ירושלים), און פון דארט איז גע-
 פלויגען באמבעס אויף די אומגעגענד פון ירושלים. אויף ירושלים
 האבען זיי ניט געשאסען. דעם פיינד האבען מיר די גאנצע צייט
 ניט געזעהען. נאך זיינע שווארצע עראפלאנען, וועלכע זיינען
 איבער ירושלים געפלויגען. אבער די אמת'ע פיינד פון ירושלים
 זיינען אין שטאדט געבליעבען. דאס איז אונזערע העלדישע פא-
 ליציי. . . ווי רויב-פויגעל האבען זיי זיך פארשפרייט איבער דער
 אומגליקליכער, הונגערדיגער ירושלים, גערויבט, וואס נאך מען
 האט געקענט. קיין „פאפירעלאד" האט מען שוין פאר „באקשיש"
 ניט גענומען. די לעצטע פרומה האט מען פון די הונגערדיגע ארויס-
 געצויגען, געבראכט דערצו, דאס יעדער האט געווארט אויף די
 ענגלענדער, ווי אויף דער גאלה. אין מוצא, וואס איז געלעגען
 צווישען ביידע שטרייטענדע ארמיען, האבען „אונזערע" גע-
 גנב'עט און גע'גול'ט אונזערע איינוואהנער, קוים זיינען די פרויען
 פון זייערע הענט, אין ירושלים אנטלאפען און די ענגלענדער הא-
 בען א האלבען פונט געצאהלט פאר אן ארבייטס-טאג. אלע ארא-
 בער פון מוצא זיינען אוועק ביי זיי ארבייטען, העלפען זיך בא-
 פעסטיגען געגען ירושלים.

אונזער קלוגע אדמיניסטראציע, האט זיך אויף איין מאהל
 דערמאהנט אן די אמעריקאנישע אונטערטענער, וואס וואהנען אין
 ירושלים, אנגערייזט אונזער ליכע פאליציי זיי צו כאפען. האט
 מען שוין געכאפט, פארבייגעהענדיג, אלעמען, פון וועלכען מען
 קען נאך „באקשיש" ארויסכאפען. „קינער איז ניט זיכער גע-
 ווארען מיט זיין לעבען. אין דער פריה האט מען געזאגט : „ווער
 גיט עס זאל שוין זיין נאכט, און ביי נאכט — פריה" . . . די אוי-
 גען איז ארויסגעקראכען ווארטענדיג, עס זאל שוין קומען א סוף
 צו דעם גיהנום. . . שרעקליכע קלאנגען זיינען ארומגעגאנגען :
 מען וועט ירושלים צורייסען. די מיהלען, אויפרייסען. די ברונימער,
 פאר'סמ'ען און די מוסרים שטעלען צוזאמען א ליסטע : . . . די
 לעצטע איז מקוים געווארען : ווער עס האט ניט געוואוסט צו
 דער צייט „באקשיש" צו געבען איז אין די ליסטע אריינגעפאלען. . .
 און מען האט זיי אין טורמע אריינגעווארפען.

ווען מען איז צו מיר געקומען רופען צום מוטערשאדף (גובער-

נאטאָר), האָב איך שוין געוואוסט, וואָס דער „רופען“ הייסט. געקענט זיך באנוצען מיט דעם כח פון הייליגען „באקשיש“ און זיך פארשטעקען אויף די קורצע צייט. נאָר מיר האָבען זיך בא-שלאָסען בלייבען געטריי אונזער רעגירונג ביז'ן לעצטען מינוט און טרינקען ביז'ן גרונד דעם ביטערען בעכער פון אונזערע פאָר-קויפטע אַדמיניסטראַציע. איך האָב נאָר צומהיילט די לעצטע ברויט די שילער, אָנגעזאָגט די לעהרער ווי דעם בצלאָל אויסצוהיטען און געשיקט זאָגען אַהיים מען זאָל מיר עסען מיט אַ דעקע אין טורמע בריינגען. זעלבסט-פאַרשטענדליך, דאָס צום מוטאַשאַרף האָט מען מיר נאָר ניט געבראַכט. נאָר צו מיינע חברים, וואו מען האָט הינטער מיר די טהיר פאַרשלאָסען. . . דאָרט זיינען שוין געזע-סען פיעל פון די „בעסטע פון ירושלים“ און מען האָט נאָך ער-וואָרט נייע געסט. . . יעדער פון אונז האָט, אויסער זיין אייגע-נע פאַמיליע, איבערגעלאָזען זיין אַרבייט. דאָס מעהרסטע האָ-בען אויך געהאַט צו באַזאָרגען פאַר די פיעל הונגעריגע פון ירושלים. יעדער האָט געוואוסט, דאָס מען וועט איהם שוין אַוועקשיקען, ווען איהם וועט זיך גליקען ניט אַנצושטעקען אין די פאַרפעסטע טורמעס, וועט ער דאָרט אין זיין מקום מנוחה, וואו מען וועט איהם אַוועקשיקען. זיין גיהנום געפינען. דאָך האָט קיינער קיין אומעט ניט אַרויסגעווינען. געמאַכט זיך פרעהליך, זיך געווי-צעלט, וואָס האָט זיי נאָך אַ פיעל מורא'דיגען אויסזעהען צו-געגעבען. . . ביי מיר איז אויך ניט אַלעס אין בעסטען אָרדנונג געווען: מיינ פרוי איז שוין אייניגע וואָכען געפעהרליך קראַנק אויף דיזינטעריע געווען. געמוזט איהר אַוועקלייגען אין אַ פרי-וואָט הויז, ווייל דער האָספּיטאַל איז צווישען צוויי פייערען גע-לעגען. די קינדער פון אונזער הויז, אַוועקגעפּהירט, צו פריינד, איבערגעגעבען — אַרום מיינ הויז האָבען די דייטשען זיך פאַר-פעסטיגט. דאָרט, האָט מען ערוואָרט, וועט זיין דער רעכ-טער פייער. מיינ הויז, מיט דעם אַטעליע, מיט אַלע מיינע אַרבייט אַליין אויף נסים איבערגעלאָזען. בצלאָל-הייזער האָב איך יע-דער טאָג „גראַטעוועט“ מען זאָל ניט אַוועקנעהמען פאַר אַ שפי-טאַל צו מאַכען, דאָן וואָלט אונזער מוזיאָום, ביבליאָטעק און די איבעריגע ביסעל אַרעמקייט צום טייוועל אַוועק. די שילער זיינען ניט פון הונגער געשטאַרבען, נאָר צוליב די ביסעל ברויט, וואָס איך האָב טעגליך אויסגעבעטעלט פאַר זיי פון אַמעריקאַנער

קאמיטעט. די מעהרערע לעהרער זיינען אויף ניט זיכער געווען פון „עין הרע“, ביי אונז אלעמען איז משיח'ס צייטען געווען : אויסגעלאזען די לעצטע פרומה, אליין מיר אויף ניט באזאנדערס געפיהלט נאך דריי יאהריגען דיעטא. קורץ ביי מיר איז געווען „ווי ביי אלעמען“ אין אונזער הייליגען ירושלם. דאך האב איך די פרעהליכע שטימונג ניט געשטערט, ווייל : מיר האבען אלע שוין געהערט די „פעמידמשיח“ (משיח'ס טריט). ער קומט ! ער קומט ! האט זיך אין לופט געהערט, נאך אונז איז ניט בע-שערט איהם צו באגעגענען. . .

קיין מאנסבילען האט מען צו אונז ניט צוגעלאזען, נאך אונ-זערע ווייבער האבען געמעגט עסען בריינגען. זיי האבען דאס פלייסג געטהאן, כדי זיך צו זעהען מיט זייערע, און נייעס אונז צו בריינגען, אויף וואס מיר האבען די ערשטע צייט אלע געווארט. איך האב אלץ מורא געהאט צו הערען שלעכטע נייעס פון „בצלאל“, אפילו ביי אלע פאליציי האב איך שוין געזעהען אונזערע רינגען, קייטלאך, סיגארען-שפיצען און אנדערע בצלאל-ארבייט, מיט אונזערע זילבערנע בייטשען האט מען שוין אלע-מען געשלאגען. . . נאך עס איז ניט געבליעבען ווער עס זאל „אב פרישען אונזערע פריינדשאפט“. נייעס האט מען אלע וויילע פק געבראכט, נאך אימער די זעלבע, ניט פרעהליכע : דעם האט מען געכאפט, ביי דעם האט מען „באקשיש“ געכאפט, מען שטארבט פון הונגער, די קאנאנען הערען ניט אויף צו שיסען, פליהער קומען, אויטאס לויפען און ווייטער איז שטיל. . .

דרייען פון „אונזערע“ האט געלונגען ערלויבעניס צו קריגען אויף אייניגע טעג ארויסצוגעהען, זייערע ארבייט איינארדענען. די איבעריגע ווייבער האבען גענומען לויפען פאר זייערע מענער ערלויבעניס צו קריגען, און אלע וויילע די נייעס בריינגען : צו דעם האט מען ניט צוגעלאזען. דער האט צוגעזאגט — קיין ווארט געהאלטען. דעם מוז מען שמירען, דעם, בעטען אהן א סוף, ביז אלע האבען באשלאסען, די ווייבער זאלען שוין ניט מעהר וועגען דעם לויפען, זאל זיין וואס עס דארף זיין, גענוג צו בע-טען. . . ביי אונז האט זיך ביסלאכווייז איינגעארדענט : מען האט אונז ערלויבט אויף אונזער רעכענונג די צימער אויסווא-שען, וואסער בריינגען, די טהירען האט מען שוין ניט ביי טאג פארשלאסען, מיר זיינען גאנצע טעג, מיט ביכער, אין אי-

נערליכען הויף געזעסען, נאָר די טהיר פון הויף איז באַוואַכט גע-
וועזען. אַרום הויף איז אַלע צימערען טורמעס געווען אויף אַ
צימער פאַר די פּאָליציי. אין צוויי זיינען „אונזערע“ געזעסען, אין
די איבעריגע, די אַמעריקאַנער מיט פרויען און קינדער אויף זיי-
געדיגע, וועלכע מען האָט אַלס משכון געהאַלטען, ביז זיי וועלען
אויסזאָגען, וואו זייערע מענער און זיהן ליגען באַהאַלטען. יעדער
פון אונז האָט שוין זיין פעקעל געהאַט און ביכער, וועלכע מיר
האַבען פלייסנדיג שטודירט, און געוואָרט. מיר האָבען געלעבט נאָר
פון וואָרטען. די טעג האָבען זיך געצויגען אַהן אַן ענדע. עס האָט
זיך געוואָלט איינפאַך זיי אויסמעקען פון לעבען. לייגענדיג שלאָ-
פען מיט'ן געדאַנקען, דאָס, דאַנקען גאָט, אַבגע'פטר'ט אַ טאָג.
אויפגעכאַפט זיך אין דער פריה מיט אַן אומעדיגען האַרצען, „וואָס
וועט היינט זיין?“ זיך באַמיהט מעהרער שלאָפען, נאָר קיין
שלאָף האָט ניט גענומען. . .

— וואָס ליגסט דו אַזוי שפּעט, ווי אַ פאַשאַ? — האָט
געזאָגט מיין חבר, אַריינקומענדיג אין אונזער, „פאַמיליען בעט“.
— וואָס האָב איך צו פאַרזאַמען? מען באַשיצט אונזער
ירושלם אויסגעצייכענט אַהן מיר.

— דו ווייסט נאָר ניט. היינט מאַכען מיר שוין אונזער לוסט-
רייזע. עס איז אַ סברה, דאָס מען וועט אונז ערלויבען אויף אַ
רייזע. עס איז אַ סברא, דאָס מען וועט אונז ערלויבען אויף אַ
האַלבע שעה אַהיים צו געהן, ווען די פּאָליציי, וואָס דאַרף אונז
באַגלייטען, וועט ענדיגען איהרע כאַפעניש.

די פּאָליציי האָט אפילו ניט געענדיגט אַלעמען פון די אַמע-
ריקאַנער אויסצוכאַפען. עס האָט אפילו ווייניג געהאַלפּען דער
גוטער ראַטה-מורדע, וואָס מען האָט שוין פון עטליכע טעג פאַר-
עפענט: „ווער עס קומט אַליין אין דער פּאָליציי, איז וואויל
און גוט צו איהם, און וועמען מען וועט כאַפען וועט מען אַ ביסעל
אויפהיינגען נעבען יפו'ער טהויער“. קיינער איז אַליין ניט גע-
קומען און די אַרעמע פּאָליציי נעבאָד האָט געמוזט לויפּען כאַפען. . .
איהרע „באַקשישען“. דאָך האָט מען געפונען פאַר מיר מיט מיין
חבר אַ בראַווען פּאָליציי-מאַן אונז צו באַגלייטען און נעהמען זיין
„באַקשיש“, מיר זאָלען מענען מעהר ווי אַ האַלבע שעה זיך זאָ-
מען. (די וועג אַליין צו אונז האָט געדאַרפט מעהר ווי אַ האַלבע
שעה דויערען). ווי עס איז. געגעבען אַן אַרדנונג וועגען שוהלע,

וועגען „לייען“ און אנדערע פרעהליכע זאכען. געזעגענט זיך מיט די קינדער. דעם עלטערען צוגעזאגט א וועלאסאפער מיט אן אייזעל צו בריינגען. דאס האט איהם בארוהיגט. די קלייניטשקע האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. אויסגעשטרעקט איהרע הענטע-לאך און אבא ! אבא ! געשריהען. קוים זיך פון איהר אַרויס-געריסען. בין איך מיט מיין פרוי, וועלכע האט זיך קוים אויף די פיס געהאלטען געלאפען אין חדר. גוט, וואס מיר זיינען געלאָפּען: מען האט נאך געקענט חס ושלום אַהן מיר אַוועקפאַהרען. קוים זיך אַריינגעכאַפּט אין אויטאָ, וואָס איז שוין געפאַקט געווען. אַ גאַנצען צוג פון לאַסט-אויטאָס, האָבען די גוטע דייטשען אונז געגעבען אין וועלכע מען האָט אונז אַלעמען אָנגעפאַקט מיט אַ באַרג. די אויטאָס האָבען אונז גיך אויסער דער שטאָרט אַרויסגע-פיהרט. כ'האָב אויף ירושלים געקוקט. דער ליכטיגער פאַנאָראַמע פון ירושלים האָט זיך קוים דורכגעזעהען דורך די באַדעקטע אויגען פון טרעהרען. . . אויף איין מאָהל דערזעהען פיעל מענשען, וואָס זיינען פון ביידע זייטען וועג געשטאַנען צו אונז „שלום!“ גע-שריהען. . .

איינער איז מיט זיין גאַנצען כח נאָכגעלאָפען, מיר די האַנד געגעבען: דאָס איז דער שמש פון בצלאל געווען. כ'האָב איהם באַוויזען צו זאָגען „היט דעם בצלאל“, גאָר ניט קלעהרענדיג: ווען איך האָב איהם ניט געקענט אויסהיטען, וואָס וועט דער אַרע-מער קענען טהאָן ? . . .

אונזערע אויטאָס לויפען, טראָגען אונז אַלץ ווייטער פון ירושלים. . . אַך, לויף ניט אַזוי געשווינד, טראָג מיר ניט אַוועק אַזוי גיך פון ירושלים, פון מיינע לייעבע, טהייערע ! דער אויטאָ לויפט. . . מען קען ניט אַבשטעלען. . . וואָס טהוט מען, וואָס טהוט מען ? . . .

אַ לאַנגע צייט זיינען אונזערע אויטאָס געלאָפען אונטער קא-גאַנעזשאַס. אַ פאַר מאָהל האָט מען אויף אונזער זייט געשאַסען, ביז די וועג איז גאַנץ רוהיג געוואָרען. מיר האָבען נאָר צייט אַן צייט באַגעגענט אַבגעריסענע סאַלדאַטען, אויך אייגנע וועגען מיט אויסגעמוטשעטע פערד, כמעט ווי די סאַלדאַטען אַליין, וואָס האָבען זיי לאַנגזאַם געפיהרט.

שוין שפעט אין דער נאַכט איז געווען ווען מיר זיינען צו אַ באַהן-סטאַנציע אָנגעקומען. קיין באַהנהויף איז דאָרטען ניטאָ.

מיר האבען זיך מיט אונזערע פעקלאך אויף א בערגעל געלייגט אויסרוהען. אלע זיינען געווען צובראכען פון וועג. דורכגעוויקט פון שרעקליכען שטויב. יעדער האט נאך געוואלט ווי עס איז איינשלאפען. עס איז ביי נאכט גוט קאלט געווען. אלע הא- בען זיך איינגעוויקעלט אין וואס האט איהם געגעבען. גע- שלאפען. האב מיר אויך אין מיין פעלץ איינגעוויקעלט, דעם פע- קעל אונטערען קאפ געלייגט, אויף דער ערד צווישען אלעמען. בין געווען שרעקליך מיעד, אבער א וועהטאג אין גאנצען קער- פער, האט מיר ניט געלאזען איינשלאפען. שוין איז די גאנצע וואך, וואס איך האב מיר געוואלגערט אין סולטאנ'ס-האטעל, האב איך געפיהלט דעם אלטען וועהטאג, פון וועלכען כ'האב א מאהל געליטען. דא, אונטער גאט'ס הימעל, אויף די קאלטע, הארטע ערד, האט זיך דער וועהטאג אונערטרעגליך פארשטארקט, דאכיי געפיהלט דעם באקאנטען טעם פון קדחת, דאס וועגען איינשלאפען איז גאר ניט געווען צו האפען, נאך געוואלט עטוואס דערווארעמען זיך, אפשר וועט בעסער ווערען. גאנץ שטיל איז אונזער לאגער, וואס איז געווארען עהנליך צו א בית עולם באדעקט מיט פרישע קברים, קיין וואכענדער מענש איז ביי אונז ניט געווען. אונזערע „שוין-ענגעל" האבען אן אונז פארגעסען. פינסטער, נאך די גאלדענע שטערען פינקלען פון אויבען אין בלאהען הימעל און א קאלטער ווינטעל בלאזט מיר אין רוקען, ניטא וואו זיך צו פאר- שטעקען. געלעגען איינגעקארטשעט פון וועהטאג און קעלט, ניט ווילענדיג, האט זיך וועגען טויט געדיינקט, וואס איז אזא גע- וועהנליכע זאך געווען צווישען ארעסטירטע. .. עס האט זיך מיר שרעקליך לעבען פארוואלט, איבערלעבען די חבלי-משיח, דערלעבען די ליכטיגע צייט. .. גרויזאם האט איצטער דער טויט אויסגעזעהען ! ...

א דונקעלער שאטען, האט זיך געוועזען צווישען די בערג- לאך שלאפענדע. .. א שוידער איז מיר איבערען לייב ארי- בער, מיט ברייטגעפענטע אויגען געקוקט אויף לאנגזאם שווע- בענדען שאטען. .. ער געהט צו יעדער כליפענדען קינד צו, בא- דעקט איהם, ביי יעדען זיפענדען, שטעלט ער זיך אב, זיין גע- לעגער פארריכט. וואו ער האט זיך אבגעשטעלט איז שטיל גע- ווארען. .. א קאלטער שווייס איז מיר אויפ'ן שטערען ארויס, פון שרעק, די הארץ זיך אבגעשטעלט, ניט געקענט זיך אויפ-

הויבען. מיינע פארטריקענטע ליפען באריהרען. די ערד האט זיך
לאנגזאם גענומען אונטער מיר וואקלען. .. ער איז צו מיר צוגע-
גאנגען. איבער מיין קאפ זיך איינגעבויגען, מיט זיין האנד, מיר
געגעלט און שטיל, ווי א לייכטער ווינטעלע געשעפטשעט :

— שרעק זיך ניט, מיין קינד, דאס בין איך, דיין לעהרער.
— לעהרער, מיין טהייערער לעהרער ! — האבען מיינע
ליפען, קוים, אויסגעזיפצעט — דאס ביזט דו ? — האב גע-
מיינט דער טויט איז שוין צו מיר געקומען.

— שרעק זיך ניט, מיין קינד פאר'ן טויט, האב מורא פאר'ן
לעבען.

— כ'וויל איצטער ניט שטארבען ! איך טהאר ניט שטאר-
בען, כ'האב אלץ אין דער מיטען איבערגעלאזען. כ'האב נאך
ניט געלעבט.

— זיי רוהיג, מיין קינד, דו וועסט לעבען. דו וועסט אי-
בערלעבען און דערלעבען.

א ווארעמקייט, האט זיך מיר מיט א מאהל אין מיין קער-
פער אריינגעגאסען. מיין פעלץ האט מיר געשטיקט, געוואלט
פון זיך אראבווארפען, אויפשטעהען, זיך אפברישען.

— ליג, מיין קינד, רוהיג — האט ער, ווייך, געזאגט.
זיין ווארעמע האנד אויף מיין שטערען געלייגט — דו שוויצט ?
דאס איז גוט, וועסט גיך געזונד ווערען. ליג נאך רוהיג.
— שטארבען, שטארבען. .. מען מוז דאך א מאהל שטאר-
בען, דאס איז שרעקליך !

— שרעקליך איז נאך פאר די מענשען, וועלכע שרעקען זיך
פאר'ן טויט, די לעבען קיין מאהל ניט. .. דער, ווער עס קען
„גוט“ לעבען, וועט „שעהן“ שטארבען. .. לעהרען זיך „גוט“ צו
לעבען.

— לעהרער, דו האסט מיר געוויזען ווי מענשען וועלען א
מאהל „גוט“ לעבען, וויין מיר אויף ווי „שעהן“ זיי וועלען שטאר-
בען.

— גוט, מיין קינד, איך וועל דיר ווייזען, ווי מען שטארבט
בנשיקה, מיט'ן קוש. דאס איז דאס העכסטע מתנה וואס גאט
גיט א מאהל דעם לעבעדיגען מענשען. . זוף דאס ניט מיט גע-
וואלד צו באקומען. קיינער טהאר דאס ניט זוכען. .. די מתנה
האט גאט, אונזערע הייליגע נביאים געגעבען און וועט געבען

דעם ליכטיגען דור, וועגען וועלכען זיי האָבען נביאות געזאָגט...
איהר אלע זייט איבער געוואַלד געבאָרען און איבער געוואַלד מוזט
איהר לעבען... קום !

די קאַלטע ערד האָט זיך פון אונטער מיר אַרויסגעגליטשט.
מיין שווערען פעלץ פון די פלייצעס אַרונטערגעוואָרפען, בין צו-
זאַמען מיט מיין לעהרער איבער די שלאָפענדיגע קברים אוועק-
געשוועבט...

מ.

מיר געהען איבער בערג און טהאַלען. פיהל ניט די ערד אונ-
טער זיך, אַזוי ווי מיר וואַלטען ניט געהן, נאָר שוועבען. האַלט
מיר פעסט אַן לעהרער'ס האַנד, ציה זיך גיך פאַראַוויס פון זיך
אַליין. פיהל נאָר דעם ווינט אין געזיכט, ווי אַ מאַהל באַרג-אַראַב
אויף מיין וואַלעסאָפּעד. עס פאַרכאַפט דער אַטהעם.

— וואו זיינען מיר ?

— אויף די הרי יהודה, דאָרט זעהסט דו ? איז דער ים-
המלח.

— דאָס איז דאָך שוין ניט ווייט פון ירושלים. פאַר וואָס
הערט מען ניט די שיסעריי ? מען האָט שוין ירושלים גענומען ?

— ירושלים האָט מען שוין באַפרייט מיט טויזענד יאָהר צו-
ריק. מיר זיינען שוין טויזענד יאָהר נאָך די וועלט-קריגע.

— טויזענד יאָהר ! ? דאָס איז אַ שרעקליכע צייט פאַר'ן
מענשען. מיינע אויגען קענען דאָס ניט באַמערקען, דער מח —
פאַרשטעהען. מיין האַרץ קען דאָס ניט פיהלען.

— דו וועסט דאָס זעהען. פאַרשטעהען און פיהלען, ווען
דו וועסט אַראַבבוואָרפען פון זיך די אַלטעגליכע, אומריינע קליי-
דער. קוקען מיט אָפּענע אויגען אויף גאָטס וועלט, אויסרייניגען
דיין מח פון טויזענד-יאָהריגען שמוץ, מיט וועלכע מען האָט איהם
פאַרשאַטען און אויסלייטערען דין האַרץ. ווען דער קינסטלער קוקט
אויף אַ הערליכען לאַנדשאַפט, באַמערקט ער גאָר ניט ווי ווייט
ער איז פון איהם. ער זעהט נאָר גאָט'ס וועלט... פאַר דעם שע-
פער איז דאָס איין טאָג.

— לעהרער, זאג מיר צוערשט, ווער וואהנט איצטער אין ארץ-ישראל. אידען ?

— אידישע קינדער. זיי רופען זיך מענשען. אלע גאט'ס קינדער.

— און די לאַנד רופט מען נאך איצטער ארץ-ישראל ?

— דאס איז איהר היסטארישער נאָמען. איצטער רופט מען איהר „ארץ-הפרחים" (בלומען-לאַנד) איבער איהר פיעל בלומען און בלומען גערטנער, איבער איהר בליהענדע קונסט און וויסענ-שאפט. זי איז די לאַנד, וואו אלעס האָט וואונדערבאר אויפ-געבליהט.

— וואו פיהרסט דו מיר ?

— אין קרש הקדשים, וואו איהרע הייליגסטע קינדער וואָה-נען, וואָס קענען זייער פלאץ פרייוויליג אָבטרעטען פאר זייערע נוצליכע אינגערע חברים. — אין עמק רפאים.

— דאָ ניט ווייט איז דאָך דער גן-אהבה ?

— פון גן-אהבה ביז'ן עמק-רפאים איז נאָר אַ טריט.

— לעהרער, מיין האַרץ שרעקט מיר צו זעהען זייער עמק-רפאים. ווייז מיר בעסער זייער איצטיגען לעבען.

— צו ליכטיג איז זייער „גוטער" לעבען, פאר דיינע אויגען, וואָס האָבען נאָר פינסטערניש געזעהען, זיי וועלען דעם העלען ליכט ניט איבערטראָגען... זייער „שעהנער" טויט וועסט דו בע-סער פארשטעהען... ווען דיין איינגעשראקענע האַרץ וועט ניט אין גאנצען פיהלען די זיסקייט צו שטארבען בנשיקה, וועט דאָך דיין מח ריכטיג פארשטעהן זייער ניט פחד פאר'ן טויט... מיר, אידען, האָבען שוין דאָס לאַנג פארשטאנען, גערעכענט אַזאָ טויט פאר אַ באַזונדער זכיה, וואָס נאָר די בני-משה האָבען דאָס זוכה געווען. האָסט דו געהערט די שעהנע פאַלקס-לעגענדע ? ווייט, ווייט הינטער די הרי חושף, דאָרט וואו דער סמבטיון וואַרפט זיינע שטיינער, ליגט די שעהנע שטאָרט, וואו די בני-משה וואָהנען. אין דער שטאָרט שטארבט מען ניט. ווען איינעם איז מיאוס געוואָרען צו לעבען, עס גלויבט זיך איהם צו שטארבען, געהט ער אַרויס פון שטאָרט-מויער, לייגט זיך אויף אַ געוויסען שטיין, וואו דער מלאכהמות האָט די שליטה צו קומען און שטארבט... זיין שטארבען, ווען זיי אליין ווילען... עס גיט אָבער ניט איי-נער, וואָס זאָל דאָס אַ מאַהל ניט וועלען.

— ווען ווילען שטארבען די איצטיגע מענשען ? שטארבט מען ניט אהן אליין צו וועלען, ווי ביי אונז ?

— ביי אייד האט מען מיליאנען געטויטעט מיט געוואלד אין אייערע ווילדע מלחמות, אין פאבריקען, מינעס, אין יא-גען זיך נאך רייכטחום, אין שרעקליכע מגפות, וואס זיינען געקומען צוליב אייער אנוויסענשאפט, פון פארשיידענע קראנקהייטן. וועלכע איהר זייט שוואך געווען זיי צו באקעמפפן... נאך איין פערטעל פון די מענשהייט איז ביי אייד געשטארבען פון נאטירליכען טויט — אלטקייט. אבער איהר האט אויך ניט געוואוסט צו קעמפפן געגען אלטקייט. ער איז ביי אייד צו פריה געקומען. ביי אייד האט, ביי דאס רוב מענשען, אנגעהויבען דער טויט אין מאמענט פון זייער געבורטה, צוליב די קראנקהייטן. וואס זיי האבען באקומען פאר א גוטע ירושה פון זייערע עלטערען, פון דור-דורות... איצטער קען דער מענש לעבען מתושלח'ס יאהרען, ביז ער ווערט פארלאזשען ווי א מנורה, וואס האט זיך געענדיגט איהרע אויל... נאך קיינער געפינט ניט אינטערעס לאנג צו צאנקען. ווען די מנורה גיט שוין ניט קיין העלען ליכט, ווערט זי שוין אוננוציג און שמעקט אויך ניט... דאריבער לעשט איהר יעדער אויס אין עמק-רפאים פריהער איידער זי קען דעם לופט פארדארבען... די צייט קומט ניט ביי אלעמען גלייך : ביי געווענהליכע מענשען — נאך א פאר יאהר-הונדערט. ביי אונזערע גדולים, איבערמענשען, וועלכעס זוכענדער גייסט איז שטארקער — פיעל, פיעל, שפעטער, נאך די שטארקייט פון זיין גייסט. ביין ענדע, טרעטען אלע אב זייער פלאץ פאר די נייע, יונגע קרעפטען.

— די צאהל פון די מענשען האט דאך געמוזט ווערען שרעק-ליך גרויס די ערד מוז דאך ניט גענוג זיין צו ערנעהרען ? דאריין האבען מיר געפונען דעם זינען פון די עפידעמיעס, וואס גאט האט אונז געשיקט אין מלחמות, וואס מיר האבען, צייט-צו-צייט געמאכט.

— דאס איז ניט ריכטיג ! ווי ניט ריכטיג, דאס גאט האט אייד מגפות געשיקט און איהר האט צוליב דער טובה די מענשהייט אייערע שחיטות געמאכט. דאס איז אלס געווען דער רעזולטאט פון אייער אומוויסענהייט. די ערד האט אלע מאהל גענוג געגעבען, נאך איהר האט ניט געוואוסט ווי איהר צו בא-

ארבייטען און איהר האָט ניט באַרבייט איהר גרעסטען טהיל. אויף האָט איהר ניט געוואוסט, ווי מען קען כעמישען אופן פון די פראָדוקטען פון דער ערד נאָהרונג-מיטעל פאַר מענשען און אַלעס לעבעדיגעס, מאַכען. איצטער געפינט זיך אויף דער ערד לע- בעדיגעס מעהר אַלס הונדערט מאָהל ווי אין אייער צייט, דאָך איז איבערגענוג פאַר אַלעמען. מען מיהט זיך אויף אויף הונדערט מאָהל ווייניגער צו באַקומען די נויטהיגע נאָהרונג-מיטעל צום נאָר- מאַלען לעבען.

— אָבער עס מוז דאָך אַ מאָהל קומען אַ צייט, דאָס עס זאָל ניט גענוג זיין ?

— ניין, ווייל שוין פון אייניגע צייט מעהרען זיך ניט די מענשהייט, און וואָס ווייטער וועט עס אַלס ווייניגער ווערען, ביז נאָך טויזענדער יאָהרען און אין יענע לאַנגע צייט וועלען שוין יענע מענשען געוויס געפינען זיך אַן עצה צו געבען.

— ווי איז דאָס מעגליך ? ווען מען שטאַרבט ווייניג, מען לעבט לאַנג, מוזען דאָך די מענשען זיך שרעקליך פאַרמעהרען.

— ווייל יעדער מענש מוז ניט און וויל ניט איבערלאָזען צו „זיך עהנליכע“. נאָר ווען ער איז פון די אויס- געוועהלטע, פון די, פון וועלכע מיר ווילען דאָס די גאַנצע מענש- הייט זאלען זיין אַזעלכע ווי ער. פון אַנפאַנג האַבען נאָר די קראַנ- קע, קערפערליכע און גייסטליכע ניט געמיהט זיך צו באַשענקען די וועלט מיט „זייער גלייכען“. דאָס האָט פיעל מיטגעהאַלפּען די קראַנקהייטען צו באַקעמפּען, דאָס עס גיט געוועהנליך שוין ניט מעהר קיין קראַנקהייטען. שפּעטער, האַבען אויף די שוואַ- כע, ניט באַגאַבטע, ניט שעהנע, קיין קינדער איבערגעלאָזען. איצטער ווערען קינדער געבאָרען, נאָר פון אויסנאָהמע עקזאַמפּלאַ- רען, וועלכעס בלוט איז אַבסאָלוט ריין, פאַרפאַלקאַממט קערפערליך און גייסטליך.

— ווי אַ מאָהל האָט מען ביי אונז מיט פערר און בהמות געטהאָן ?

די מענשען האַבען שוין פון לאַנג מעהר קלוג, מענשליך, מיט בהמות באַגאַנגען ווי מיט זייערע אייגענע ברידער. אין דער צייט, ווען זיי האַבען מענשען מיליאָנען און מיליאָנען געטויטעט איז שוין איבעראַל חברות פון צער בעלי חיים געווען און טויזענ- דער אינסטיטוטען אויסצובעסערען די ראַסע פון בהמות. עס

האט זיי שוין דאן געלונגען אויסבילדען פארשיידענע טיפען פון פערד נאך זייער קויפמאנישען אידעאל, אויף אלע אנדערע לע- בעדיגעס.

— ווי קען מען קוקען אויף מענשען, ווי אויף בהמות ? ביי מענשען אויסער די נויטהווענדיגקייט אויסבעסערען די ראסע גיט דאך אויף ביי יעדער מענשען א נאטירליכער פאטערליכער גע- פיהל.

— אלע האבען איצטער די פרייד צו זיין די עלטערען פון זייערע מיליאנען געזונטע, באגאבטע, שעהנע קינדער און אלע קינדער באקומען די ליעבע פון מיליאנען קלוגע, ניט עגאאיסטישע עלטערען... דער באוואוסטער פאקט, דאס קיין ג'עניע איז ניט געווען א בן-יחיד, ווייזט, ווי ווייט עס האט געשאדעט אייערע איבערטריבענע עלטערען-ליעבע אויסצובילדען דעם אידעאלען טיפ פון מענשען.

— אבער יעדער פרוי מ ו ז דאך א מוטער ווערען, די נאטור אליין האט איהר קערפער דאצו צוגעפאסט ?

— די נאטור האט אימער רייך געשענקט דעם מענשען זיין מין צו פארמעהרען. קיין מאהל האט ניט געקענט ניט דער מאן, ניט די פרוי זייער גאנצער רייכטהום אויסצונוצען נאר אויף צו פארמעהרען זייער מין. דאך האט דאס ניט געשאדעט אין זייער געזונט און ניט פאר די מענשהייט. דאגעגענטהייל : עס איז גע- ווען א נויטהווענדיגקייט אויף דעם הויפט ציעל — פארמעהרען דעם מין, ווייניג פון זייער רייכטהום אוועקצוגעבען... איצ- טער ליידעט אויף ניט דער איינצלדער פון דעם דאס ער פער- זענליך דארף ניט זיין מתנה אויסנוצען צו פארמעהרען דעם מין. אזוי ווי עס האט דעם מענשען ניט געשאדעט, דאס ער האט ניט אויסגענוצט זיינע שארפע נעגעל און שפיציגע צייהנער צום קאמפף צו וואס די נאטור האט דאס איהם איינמאהל געשיינקט... די מענשהייט, דער מין געווינט פון דעם, דאס די ארבייט, האט איבערגענומען די אויסנאָהמע עקזאמפלארען פון וועלכע עס איז ווינשענד זייער גלייכען פיעל צו האבען. די איצטיגע קינדער שיל- טען שוין ניט טאטען — מאמען.

— ווי איך זעה, לעבט ביי זיי יעדער איינציגער נאר פאר'ן כלה, איז דאס מעגליך ?

— אזוי ווי די נאטור אליין. יעדען גרעזעלע לעבט זיך בע-

סער, ווען ארום איהם לעבט נאך פיעל, איין איינציגער גרעזעלע אויפ'ן נאקעטען זאמד מוז גיך שטארבען.

— דאן האט דאך דער מענש זיין אינדיווידואליטעט פארלא-
רען, געווארען עהנליך איינע אויפ'ן צווייטען, ווי די גראז פונ'ם
פעלד. דאס איז דאך רעגרעס. די מענשהייט קען דאך ניט פאר-
אויסגעהן. אויך מוז עס טרויעריג, לאנגווייליג און קאלט זיין
צווישען אזעלכע מענשען צו לעבען.

— ניין, עס גיט ביי זיי גרויסע אינדיווידואליסטען, מעהר
ווי אין דיין צייט, דאן איז דערהויפט נאך „מענשען מיט קאפרי-
זען“ געווען... אין די גראז זיינען אויך ניט אלע גלייך שטארק
און שעהן. ניט אלע בליהען און ניט אלע גיבען די זעלבע גרויס
פון בלומען און רח. יעדער מענש איז איצטער א באשעפעניש
פאר זיך, אן אייגענע קליינע, שעהנע וועלט. וואס האט זיין
געשמאק און באדערפעניש, דאן דארף ער ניט אן זיין אייגענע
וועלט דיינקען, ווען דאמיט שטערט ער די אנדערע וועלטען. נאך
אויף דעם אופן האט זיך דער מענש געקענט פארזיכערען דאס קיי-
נער וועט זיין וועלט אויך ניט שטערען...

— וואס צווינגט זיי דאצו, זיי זאלען וועלען „גוט“ לעבען ?
דאס דער מענש זאל זיך אנטזאגען פון זיינע פארגעניגען, ווען
דאס שטערט דעם צווייטען, גיט ביי אייך פארגעשריעבענע אזעל-
כע געזעצען און פאליציי, וואס מיהען זיך דאס מען זאל די גע-
זעצען אבהיטען ?

— זייערע געזעצען איז ניט „פארגעשריעבענע, דאריבער
דארפען זיי ניט קיין פאליציי פאר זיי זיך צו „מיהען“. מיט
דער מוטערס מילך האבען זיי שוין איינגעזויגען זייערע הויף-
הומאנישע געזעצען, אזוי ווי אין דיין צייט האט מען שוין
נישט געדארפט מיט געזעץ פארבאטען מענשען - פלייש צו
עסען און פאר פיעלען : נישט טוידטען און נישט גנב'ע-
נען... זייער ערציהונג און איבערהויפט אלע ארומיגע, ווארצלען
איין זייער געזעצע טיעף אין יעדענס הארצען, דאס איז שוין ביי
זיי אן אינסטינקט געווארען, די צווייטע נאטור, זיי קענען
שוין ניט אנדערש לעבען. און דער גלויבען אין עולם הבא, אין
שכר ועונש זיצט אזוי טיעף אין זייער נשמה, דאס קיינער איז
ניט אזוי שוואך צוליעב א פארגעניגען, וועלען אנווערען, דאס
טהייערסטע וואס זיין נשמה פארמאגט.

— עולם הבא און שׂכר ועונש ? אין די זאַכען גלויבען גאָר
 ניט אונזערע געלעהרטע, זיי זאָגען, דאָס האָט מען אַויסגע-
 קלעהרט, גאָר פאַר'ן פינסטערען פּאָלק.

— ווען מען פאַרשטעהט עולם הבא און שׂכר ועונש אין דעם
 גראַבען זינען, ווי ביי אײַך האָבען דאָס רוב מענשען פאַרשטאַ-
 נען. דאָן איז ריכטיג, ווי אײַערע געלעהרטע דיינקען. ווען מען
 פאַרשטעהט דאָס עולם הבא הייסט : „נאָכ'ן טויט וועט ווייטער
 דער קערפּער אױפּשטעהען, אפילו אין זיינע קליידער. ער וועט
 זיך קיינלעך דורך היילען, ווי אַ לאַגעל בױ ארץ-ישׂראל“, איז
 דאָס גאָר אַ ישׂעהנע, אױסגעקלעהרטע טרױסט פאַר'ן פינסטערען
 פּאָלק, ער זאָל ניט מורא האָבען פאַר'ן טויט, ניט מיאש זיין צו-
 ריט אין ארץ-ישׂראל ווידער צו קומען. . . ווען מען גלויבט דאָס
 שׂכר הייסט פון באקומען דריי הונדערט מיט צעהן וועלטען, זיי-
 בען חופות, אַכט אַנציגע, צוויי קרוינען, פיער טייכען פון מילך,
 גוויז, באַלזאַם, אײל און האָניג, פון עסען גוטע פיש — לױתן,
 פלייש — שׂור הבר, אַזאַ פעטע עולם הבא האָט מען גאָר אױס-
 געקלעהרט פאַר דעם הונגעריגען, ערנידעריגטען פּאָלק, וואָס האָט
 שׁוין לאַנג פאַרלאָרען זיין לאַנד, זיין הערשאַפט. לעבט אַ ביטערען
 לעבען אין פינסטערען גלות, מאַטערט זיך בױ'ן טויט. . . ווען
 עונש — האָט מען פאַרשטאַנען „פינף פאַרשיידענע פייערען, קאָ-
 כען אין שׁוועבעל און פעך, אױפהיינגען אױף די אברים, וואָס
 האָבען געזינדיגט“ און אַנדערע ווילדע רצח'שע שטראַפּען — איז
 דאָס אױסגעקלעהרט געווען פאַר'ן פינסטערען פּאָלק, וואָס האָט
 גאָר ניט געקענט פאַרשטעהן ווי דער זינד אַלײַן איז
 בײַטער. . . אָבער אױף אין דײַן צייט, זיינען שׁוין געווען
 יחידי סגולה, וואָס האָבען די גרויסע אידען ניט אַזוי גאָר
 פאַרשטאַנען.

— ווי פאַרשטעהט מען איצטער עולם הבא און שׂכר ועונש ?
 — יעדער ווייסט : זיינע גוטע, אַדער שלעכטע מעשים בלײ-
 בען אױף נאָך אײַהם. די גוטע, וועלען גוטעם שאַ-
 פען : די שלעכטע — שלעכטע. גאָר בײַם לעבען
 פיהלט ער די העכסטע גליק טהאָן גוטע מעשים, וואָס ווע-
 לען שפעטער אַלעמען גוטעם געבען. און אַלײַד עט שרעק-
 ליך פון די שלעכטעם וואָס ער טהוט, וואָס מוז ער שפע-
 טער די מענשהייט שלעכטם טהאָן.

— הייסט עס, דאָס ביי זיי גיט יעדער זיך אַליין זיין שר
ועונש ?

— יא, קיינער קען קיין מענשען געבען גליק אדער אומ-
גליק, ווי ער אַליין, ווען ער איז א „מענש“.

— ווי שטאַרבען זיי אין עמק-רפאים ? איז דאָס ווי ביי אונז
א מושב זקנים, וואו עס קומען אלטע לייט רוהיג זייערע לעצטע
יאָהרען דורכצולעבען ?

— דאָרט לעבט מען גיט לאַנג, מען קומט דאָרטען גיט צו
לעבען, נאָר צו שטאַרבען, ווען דאָס לעבען גיט שוין דעם מען-
שען קיין נייע אינטערעסען, ער לעבט שוין נאָר מיט עראינערונ-
גען פון זיין יוגענד... די צוויי ברעגעס פון קייט האָבען זיך שוין
פאַראייניגט, עס ענדיגט זיך דער קייט פון לעבען, ווייטער איז
שוין גיטאָ וואו צו געהן, דער קערפער ווערט שוואַך, פונקציאָנירט
שוואַך, פאַרלירט דעם אינטערעס פון לעבען, דער קערפער זוכט
רוהע, דער טויט איז די רוהע.

— דאָך וואָס טהוען זיי אין עמק-רפאים די קורצע צייט איי-
דער זיי שטאַרבען ? ווי רופען זיי נאָך זייער וואונש דעם טויט
צו זיך ? וואָס הייסט שטאַרבען בנשיקה ?

— ביי'ן אַלטען מאַן ווערט אַבגעשוואַכט דער זכרון, אָבער
שטאַרק פאַר עראינערונג פון זיינע בעסטע יאָהרען, דאָריבער לעבט
דער אַלטער בעסער דאָס, וואָס האָט איהם אין זיינע גוטע יאָה-
רען אויפגעהויבען צום העכסטער שטופע, שטאַרק אויפגעדרעגט
זיין נשמה, דאָס קען זיין א אידעע, א בוד, בילד, מוזיקאלישע
ווערק, אדער די לעבע פון א פרוי, די עראינערונגען בריינגען זיי
מיט אין עמק-רפאים, דאָס באַגלייט זיי אויף זייער לעצטער וועג.
דאָס לעבען זיי נאָך א מאָהל איבער אין זייערע לעצטע מינוטען.
די ריקוועעמס לאָזט ער איבער אין די מוויאומס און ביבליאָטע-
קען פון עמק-רפאים, דער נאָך געהט ער אויפ'ן טויט-אינ-
זעל, וועלכער געפינט זיך אין צענטער פון עמק-רפאים, קלייבט
צונויף א בוקעט פון דאָרטיגע ספעציאלע געפלאַנצטע, שמעקעדיגע
בלומען, לייגט זיך ביי'ן וואַסער אויפ'ן שוואַרצען, שטיינער-
נעם געלעגער, „דער לעצטער אויסרוה“, לייגט זיך אַרום מיט
די בלומען, דער באַזאָנדערער, שטאַרקער רח, ווי פון א בשמים-
מזבח, טראַגט אַוועק זיינע געדאַנקען מיט זיין נשמה אין הויכע,
ליכטיגע וועלטען פון וואַנען זיי קומען שוין גיט צוריק... עס

כלייבט נאָר אויפ'ן שטיין א קאלטער קערפער מיט א גליקליכען
שמייכל אויף די ליפּען.

— נו, וואָס טהוט מען מיט'ן קערפער ? זיינען דאָרט דאָ
א חברה קדישא, אָדער די אנדערע אלטע באַגראָבען איהם ?

— קיינע לעבעדיגע, באַגראָבען ניט די טויטע. אין עמק-
רפאים געפינען זיך איבערהויפט ניט קיין לעבעדיגע מענשען. נאָך
א קורצע שעה ווערט פון קערפער אַש, דורך דעם שטארקען, עלעקט-
רישען שטראָם און דער ווינט צושפרייט איהם צוריק אויף דער
ערד, פון וואַנען דער גוף איז געקומען.

— ווייסען גאָר ניט זיינע נאָהענטע, ווען ער שטאַרבט ?
זיי קענען דאָך אפילו ניט מיט איהם געזעגענען.

— יעדער וואָס געהט אין עמק-רפאים איז שוין ווי טויט פאַר
אלעמען. ער געזעגענט זיך פאַר'ן אוועקגעהן.

עס האָט שוין גענומען טאָגען, ווען מיר זיינען צו א גרויסען
וואַנט געקומען. א הויכע, גראַהע וואַנט פון גרויסע, געהאַקטע
שטיינער. גרינע בוימעלאך, באשפריצט מיט פרישע זילבערנע
טהוי, איז אין די שפאַלטען פון וואַנט געוואקסען, אזוי, ווי מאָך
אויף אַן אלטע מצבה : ווי טרעהרען, האָבען זיך פון מאַרגען
ווינט, ווייסע בלעטעלאך אַראַבגעשאַטען... א שרעקליכער סוד
האָט געווייט פון דער רעטזעלהאַפּטער וואַנט, פון די הויכע, דונ-
קעלע קיפּאָריסען הינטערען וואַנט, וואָס האָבען זיך גלייך געצוי-
גען צום רויט-געלביכען מאַרגען-הימעל. געשטאַנען שטיל מיט
יראת הכבוד, נאָר מיט זייערע שפיצען, ווי זיי וואַלטען דאוונען,
לאַנגזאַם געשאַקעלט. האָבען זיך גע'סוד'עט די גראַנדיעזע צערע-
רען, מיט זייערע ברייטע צווייגען הויך ווי וואַלקענס צושפרייט.
א סוד האָבען געזאָגט די גיגאַנטישע עוואַליפטען מיט זייער טרויע-
ריגע אַרונטערנעלאָזענע צווייגען מיט ציטערענדיגע לאַנגע בלע-
טער, ווי פאַרוועלקטע לאַוורעס... אויף די טרוקענע שטאַרקע
קערפער פון די ריזענבוימער האָבען זיך געצויגען דינע, ווייכע
„ליידען“-פלאַנצונג, וועלכעס בלאַהליכע גרויסע בלומען, האָבען
ווי פאַר'חלומ'טע אויגען אויף מיר געקוקט... אזוי ווי אין „גן-
אחבה" איז דאָ אויף אין גאַנצען לאַנגען וואַנט נאָר איין אַריינ-
גאַנג געווען : א גרויסער פאַרטאָל, אונטען—ברייטער, אויבען—
שמעלער, מיט א ברייטען, בולט'ען קארניז, מיט שווערע שטיי-
נערנע בוכשטאַבען „עמק-רפאים". אויבען, אויפ'ן פאַרטאָל איז

ט גרופע סקולפטורנע נאכטאייילען געשטאנען: ווי לעבעדיגע, האָ-
בען זיי זיך מיט מורא צוגעקוועטשט איינע צו די אנדערע, געקוקט
פון אויבען מיט זייערע שרעקליכע מענשען-אויגען.

אין פארטאל, א גרויסע נישע, אויבען, איז אן אויפשריפט,
האלב-רונד אויסגעהאקט: „הכל הולך אל מקום אחד.“ „הכל היה
מן העפר והכל שב אל העפר“ (אלץ געהט צו איין אָרט: אלעס
קומט פון ערד און געהט צו ערד). די נישע האָט געהאט אין מיטען,
אונטען, טיעף, א קליינע, שווערע טהיר מיט אויפשריפט:
„האיש הירא ורד הלבב, ילך וישוב לביתו“ (דער מענש וואָס האָט
מורא, האָט אַ ווייכע האַרץ זאָל געהן צוריק אַהיים). אייניגע
טרעפעלאך, האָבען צו דער טהיר נידעריג אַרונטער געפיהרט. פון
ביידע זייטען טהיר, האָט די גאַנצע האַלב-רונדע וואַנט, אַ ניעדע-
ריגען באַנק פון שוואַרצע באַלזאַק-שטיין, געהאַט, אויף וועל-
כען איך האָב מיר אַראַבגעלאָזען. מיט פאַרוואַנדערונג גענומען
אלעס אַרום זיך באַטראַכטען. די גאַנצע נישע איז געווען אויס-
געלייגט מיט דונקעלע מאַזאַאיקא: אויבען, מיט אַ דונקעל-בלאַהען
הימעל מיט גאָלדענע, פינקעלענדע שטערען. דער פּריז איז פון
גאָלדענע בוכשטאַבען: „דור הולך ודור באַ והארץ לעולם עומדת“
(איין דור געהט אַוועק, אַ צווייטער — קומט און די ערד שטעהט
אייביג). אונטען, זיינען די ווענט צוטהיילט מיט פאַרציערטע פּרי-
זען, וואָס האָבען לאַנגע, שמאַלע בילדער אַרומגערינגעלט. אין
די פאַרציערונג פון אונטערשטען פּריז האָט גאָלדענע בוכשטאַבען
געפינקעלט: „לכל זמן, ועת לכל חפץ תחת השמים“, (צו אלץ
איז זיין צייט, זיין צייט צו יעדער פאַרלאַנג אונטערען הימעל).
די פיגורען האָבען אלעגאָריש פאַרגעשטעלט אלע צייטען און אונ-
טען, אין פּריז, איז געווען דער אינהאַלט פון בילד: „עת ללדת“,
„עת למות“, „עת לבכות“, „עת לשחוק“, „עת לחבוק“, „עת
לרחק מחבק“, „עת לחשות“, „עת לדבר“, „עת לאהב“, „עת
לשנא“, (א צייט צום געבאָרען ווערען, א צייט צו שטאַרבען, א
צייט צו וויינען, א צייט צו לאַכען. א צייט צו האַלזען, א צייט
צו דערווייטערען פון האַלזען, א צייט צום שווייגען, א צייט צו
ריידען. א צייט פון לייעבען, א צייט פון פיינט האַבען). איך בין
געזעסען אויפ'ן קאַלטען באַנק, געקוקט אויף די שטיינערנע מאַה-
לעריי, וואָס האָט געניאָל-איינפאַך, שטריינג-איינפאַך, מיט פעס-

טע ליניען פארגעשטעלט די גרויסע טראגעדיע פון מענשענ'ס לע-
בען אויף דער ערד...

פון אויבען, ווי פון הימעל האט זיך דערהערט גיסענדיגע,
הערליכע טענער פון אן ארגאן... די טענער האבען אנגעזאפט
דעם גאנצען לופט, געצויגען זיך הויך צוריק גלייך אין ליכטיגען
מארגען-הימעל אריין... א פארביינקטער ניגון אין טיעפע געדאנ-
קען אין גאלדענע חלומות פארוועבט. עס האט זיך געהערט דער
יאמערליכער געוויין פון א ריינע נשמה, וואס שמאכטעט אין
איינזאמקייט... עס האט זיך געהערט וויינענדע, וואונדערבארע,
איידעלע קלאנגען פון א זיסען גליק. א גליק פון וועלכען מען
וויינט אין עקסטאז... די אקארדען זיינען מעכטיגער געווארען.
פול מיט זיכערע האפנונג און אויף איין מאהל זיך אפגעריסען...
איך בין געזעסען, געציטערט ווי פון קעלט די הארץ פאר-
דריקט פון דורכדרינגענדען נשמה-מאטיוו.

— דאס האט געשפיעלט בן זהרה זיין לעצטען ליעד... ברוד
דין אמת — האט דער לעהרער שטיל געזאגט.

געקוקט אויף דער נידריגער טהירעל מיט'ן שטריינגען שוואר-
צען אויפשריפט, וואס האט שרעקליך מיר צו זיך געצויגען און
א טויט שרעק געגעבען... א טרייסעל געטהאן מיט'ן גאנצען קער-
פער.

— שרעק זיך ניט, מיין קינד, דיין שטונדע איז נאך ניט גע-
שלאגען, דו וועסט צוריק קומען. דיין קערפער מיט איהרע שוואכע
חושים וועלען דורכ'ן טהירעל גאך ניט דורכגעהן. נאך דיין פרייער
גייסט וועט מיר דארט מיטגעהן. וועל איהם ווייזען ווי „שעהו“
עס שטארבען די וועלכע קענען „גוט“ לעבען.

מיר האבען זיך מיט די נידריגע טרעפלאך ארונטערגעלאזען.
דורך די שווארצע טהירעל דורכגעגאנגען. הינטער אונז האט זיך
לאנגזאם מיט א טרויעריגען זיפץ די טהירעל פארקלאפט...
איך האב געזעהען ווי סענשען קויפען זייער וועלט אין א
קורצע שעה...

.....

... דאס איז א סוד... דער גרעסטער סוד פאר אלע לע-
בעדיגע...
פרענט ניט ! ...

מז.

נאך א לאנגע, שווערע נסיעה האָבען מיר געפונען אַ מקום מנוחה אין דמשק'ער טורמע, וואָס שטעהט אין אייראָפּעאישע טהייל שטאָרט נעבען גרויסען דענקמאל, דאָרט, וואו גאנץ אָפּט זעהט זיך אין דער פריה תליות מיט אויפגעהאנגענע בירגער. אונ- זער נייע טורמע, האָט אונז נישט באַזאָנדערס פריינדליך אויפגענו- מען: מיר האָבען נישט באוויזען אין שמוציגען הויף אַריינצו- געהן. האָט אַ גוטער פאָליציי מאַן אונז גוט מכבד געווען מיט אַ שטעקען, געטריעבען מיר זאָלען וואָס גיכער אין אַ נאָסע, פינסטע- רע לאַך אַריינקריכען, וואו מיר זיינען שטעהענדיג, ב ו כ - ש ט ע ב ל י ד, ווי הערינג איינגעפאָקט געוואָרען. גאָט האָט אבער אונז נישט פאַרלאָזען, האָט אומגעקעהרט דעם גרימצאָרן פון אונזער „שר בית הסהר" אויף לייטזעליגקייט, גלייך נאָך דעם, ווי מיר האָבען ביי איהם געפרעגט אויב מען קען עטוואָס קויפּען צו עסען. ווי אַ געשיקטער לאַקיי, איז ער געלאָפּען איינקויפּען, דערביי נישט פאַרגעסען צו נעהמען פון אונז טהייערער ווי אין בעס- טען דמשק'ער האָטעל.

ווען מיר האָבען אונזער טיי אויסגעטרונקען, פאַרביסען מיט פרישע ברויט, האָבען מיר זיך שוין געפיהלט ווי אמת'ע בעלי- בתים אין אונזער נייעם וואָהנונג. געמאַכט אַן אסיפה וועגען אונ- זערע עסקים, געזוכט צו געפינען אַן עצה ווי פטור צו ווערען פון אונזער גומען „שר" מיט זיין האָטעל צוזאַמען. מיר האָבען אויפ- געשריבען אַ צעטעלע צו אַ באַקאַנטען, איהם איינגעלאָדען צו אונז. געווענדעט זיך צו אונזער נייעם לאַקיי, צום „שר בית הסהר", ער זאָל דאָס איבערגעבען צום אַדרעסאַט. פון אָנפאַנג, האָט ער אַ וואַזשנע געזוכט געמאַכט. שטריינג געזאָגט, דאָס מיר טהאָרען נישט קיין צעטעלאַך שרייבען, נאָר ווען מען האָט איהם אַ טערקישע „פאַפּיערעל" צוגעלייגט, האָט ער גלייך געפונען אַ היתר, גיך ביידע פאַפּיערלאַך צוגענומען. אין אַ האַלבע שטונדע אַרום איז שוין אונזער באַקאַנטער ביי אונז געוועזען. גלייך נאָך

איהם, האבען מיר פיעל באזוך געהאט, זעלבסט-פארשטענדליך דאס יעדער באזוכער האט פאר זיין וויזיט דעם „שר בית-הספר" גוט באצאהלט. . . מען האט אונז געבראכט עסען כיד המלך, וואס מיר האבען כהרף עין איינגעשלונגען, נאכ'ן לאנגען תענית האט ביי אונז אהן עין הרע, קיין אפעטיט געפעהלט. פאר א פאר פא-פיערלאך האט מען אונז ארויסגעלאזען פון נאסען אונטערשטען לאך, געגעבען א וואהנונג אויפ'ן בעל-עטאז' און ערלויבט קוי-פען ראנאזשעס, מיר זאלען ניט דארפען זיצען אויפ'ן שמוציגען פאל. דער קאנסול האט די אמעריקאנער אויף גארנאטיע ארויס-גענומען, אין צימער איז נאך „אונזערע" געבליעבען, זאגדער איי-ניגע פארדעכטיגע העררען, (אונז האט ניט געפאסט בעטען מען זאל זיי פון צימער ארויסווארפען, זיי זיינען דאך שוין לאנגע איינוואהנער פון צימער געווען.) יעדער פון אונז האט געהאט שוין גענוג פלאץ אויף דער ערד צו זיצען, כמעט צו ליגען, דאך האבען מיר ניט געזעהען קיין תכלית לאנג דא צו פארבליבען. געדעטען אונזערע פריינד זיי זאלען אונז אויך אויף א גארנאטיע ארויסנעהמען. שוין שפעט ביי נאכט, האט מען אונז געבראכט די שמחה, דאס מארגען לאזט מען אונז ארויס, אויף גארנאטיע, פריי.

פריי, פריי ! נאך ווען מען איז איינגעשפארט אין אונזערע געלויבטע טורמעס, הויבט מען אן צו פארשטעהן, וואס פאר א גרויסע גליק צו זיין פריי ! . . .

די נאכט מוז מען שוין, ווי עס איז איבערקומען, מארגען פריי ! מארגען, מארגען ! ניט גיך איז דער „מארגען", ניט געקענט אויף איין אָרט איינשטעהען.

קינעם האט מען שוין צו אונז ניט אריינגעלאזען. אונזער טהיר פארשלאסען, מען האט נאך גרויסמוטהיג צוגעזאגט, ווען יעמאנדען וועט זעהן נויטהיג זיין, וועט מען איהם די טהיר עפענען, נאך קיינער דארף, ניט נויטהיגען מעהר ווי איין מאהל ביז מארגען פריה. א דאנק אויך פאר דעם, עס קען דאך ערגער זיין. ווער קען זיי פארבאטען ניט צו טהאן, וואס זיי ווילען מיט „זייערע" ארעסטאנטען.

אונזער נייער וואהנונג איז געווען נאך פון הילע ווענט, איין איינציגער סימן, דאס ער איז באשטימט פאר זינדיגע מענשען — דער עלעקטרישער לאמפ, וואס האט גאנץ ווייניג דא הארמאנירט.

ער איז אפילו געווען שרעקליך פארשמוצט, זיין גאנצער בלומענ-
דיגער אבאזור באדעקט מיט טויטע פליגען, וואס האבען די ליכט
פארשטעלט, דאך איז דאס א טרויעריגע שטיקעל ציוויליזאציע
צווישען די עכטע, אזאמישע ווילדקייט. די שמוציגע ווענט איז
באדעקט מיט צייכענונגען און אויפשריפטען, וואס אלע ארעס-
טאנטען פון דער גאנצער וועלט לייעבען זייערע ווענט צו באדעקען.
אזוי ווי עס ווייזט אויס, האט מען ביי אונז זעהר זעלטען געקאלכט,
דאריבער זיינען אונזערע ווענט רייך געווען מיט טעקסט און אי-
לוסטראציעס. דעם טעקסט האב איך נישט געקענט לייענען, מער
קישע, קרומע שורות, אבער די צייכענונגען האב איך גענוי אלע
איבערגעקוקט. דער בעסטער איז א מענשליכער סקעלעט, מיט
קענטנישע דער זאך, געצייכענט, אונטען א לאנגען שיר אויף
טערקיש. באדויערט, דאס איך קען קיין טערקיש, געוויס האט
דאס געהערט צו אן אינטערעסאנטען מענשען, ווער האט דאס
דא אזוי גוט געקענט צייכענען ? וואו איז דער אומגליקליכער
איצטער ? איז ער שוין אויך אזא סקעלעט ? די איבעריגע
צייכענונגען זיינען פון פארשיעדענע מאָרד-געוועהר געווען : פליג-
טען, רעוואָלוערען, מעסער, שווערדען און נאך אזעלכע לייעבע,
נוצליכע זאכען, אויך א פאר שיפען. נאך איין מענשענגע-
שטאלט איז ווינקעל אויפגעצייכענט : א פרויען-פראָפּיל, נישט
קיין באזאָנדרע יפת-תואר. א גרויסע קאָפּ מיט ווילדע צופודעלטע
האר, דער אויג, איז ווי ביי די עגיפטער עמפאס געצייכענט. אונ-
טען, האט זיך אויף אלע ווענט געצויגען א מאָדנער געמאחלטער
פריז. ווען איך האב מיר געהענטער צוגעקוקט איז מיר א שוידער
איבערען לייב אריבער. עס האט מיר גענומען איבלען... דאס
איז געווען בלוטיגע צייכענס פון די שרעקליכע מלחמות, וואס
מען פיהרט דא מיט וואַנצען... ווי פיעל בלוט האבען די מיליאַר-
דען פאַראַזיטען ביי די אומגליקליכע, אויסגעזויגען ?

אלע זיינען שוין געשלאָפּען. הארט איינער נעבען צווייטען.
איז שלאָף זיך גערווען געקראַצט און אנדערע געזיפּצט. „אונזערע“
האָבען בענאהע דעם גאַנצען צימער פאַרנומען, די אלטע בעלי-
בתים אין אַ ווינקעל פאַררוקט. מיין אָרט איז געוועזען פריי : אַ
גאַנצער שפּאַלט צווישען צוויי גוטע חברים, נאָר דער אייגענטהימ-
ליכער פריז האט מיר געשראָקען, זיך באשלאָסען ווי ווייט מעג-
ליך בלייבען שטעהען ביים פענסטער, נישט זיך צו איילען איבער-

צוגעבען אין די הענט פון די וואנצען. ליינענען איז געווען אונ-
מעגליך. די עלעקטרישע לאמפ איז דא אויפגעהאנגען אזוי ווי
זיי היינגען, געוועהנליך אויף אין דמשק : זעהר הויך. זיי ליי-
דען ניט פון אונזער שלעכטער געוואהנהייט ביי נאכט צו לעזען,
דארויף האבען זיי צייט א גאנצען טאג אין וועלכען זיי לעזען אויף
ניט. מיר איז קיין אנדער זאך געבליעבען, נאר צו קוקען דורך
מיינע גראמעס. . . ווייניג געקענט זעהען פון הימעל, נאר צווי-
שען די הויכע, פלאכע דעכער, האט זיך א שטיקעל הימעל מיט
פינקעלענדע, גאלדענע שטערען געזעהען. דערפאר האב איך גע-
זעהען דעם גאנצען שמאלען הויף, אלע זיינע דריי ווענט, וועל-
כע זיינען אויף ארעסטאנסקע טורמעס. רעכטס, מיט פארהאן-
גענע פענסטער, דער „הארעם“, פאר פרויען, אויף וועלכען איך
האב מיט נייגעריגקייט געקוקט, געוואלט נאך די באוועגנדע שא-
טענס אויף די פארהאנגען, פארשטעהן, וואס דארטען טהוט זיך
אינעווייניג. . . די שאטענס האבען גענומען טאנצען, באווייעזען
זעסטוקעלירענדע הענט און גלייך נאכדעם האט זיך א הארצרייסענ-
דער, שוידערליכער געשריי אין דער שטילקייט געהערט און ווי-
דער שטיל געווארען. . . איך האב א ציטער געטהאן, מעהר זיך
איינגעוויקעלט אין מיין פלאץ, מיינע אויגען ניט אראבגענומען
פון פארהאנגענעם פענסטער, וואו עס האט זיך באוועגט און גע-
דעהט מאדנע ווילדע שאטענס. ווידער געהערט שוידערהאפטע
קולות, פארשטיקטע קולות, ווי מען וואלט קוילען אן אקס און
שרעקליכע קרעכצען. . . די שאטענס זיינען פלוצלונג פארשוואונ-
דען, אבער לאנג נאך געהערט א שטילען געוויין פון א זינדיגע
נשמה, וואס מען האט געפייניגט אין אונזער גיהנום. . . מיר
איז קאלט אין מיין פעלץ געווארען, אזוי ווי ביי קדחת איז דער
קעלט פון אינעווייניג, פון מיר אליין געגאנגען. געפיהלט, דאס
באלד באקום איך דעם ליעבען קדחת, פון וועלכען איך האב די
לעצטע צייט געליטען, אבער מורא געהאט זיך צו לייגען צווי-
שען די וואנצען. גענומען קוקען אויפ'ן שטיקעל הימעל זיך פאר-
געסען, „מאכען זיך ניט וויסענדיג“. . . אויפ'ן הימעל האט זיך
שוין געפיהלט די לבנה, נאר א ווינקעל דאך האט איהר פארשטעלט,
גענומען ווארטען ביז זי וועט פון הינטערען דאך ארויסגעהען.
געבען ווינקעל איז אלעס ליכטיגער און ליכטיגער געווארען, עס
האט זיך געווייעזען א שטיקעל בלישצענדע לבנה, ווי אונזער אויס-

געפוצטע מעשענע לבנה'ס אויף די העלזער פון אונזערע באריהם-טע „בלעכערס". די לבנה איז געוואקסען, וואס ווייטער מעהר, ביז א גאנצע, אהנע פנימה, לבנה האט געשוואמען אין ריינעם הימעל. זי האט געלויכטען רוהיג, שטיל, אזוי ווי מען וואלט דא גאר ניט געפייניגט פרויען... זי קוקט אריין דורך די גרא-טעם אין מיין פענסטער, צומישט איהר בלאהליכען ליכט מיט אונזער טויטליכען פון פארשמוצטען עלעקטרישען בלומע. מיר האט מאדנע אויסגעווייזען דער געדאנק, דאס די זעלבע לבנה לייכט איצטער אויף אין ירושלים. זי באלויכט אונזער קליינעם, שעה-נעם גארטען, לייכט אריין אין די רוהיגע צימער דורך די גרויסע פענסטער...

— „לייכט אריין, דו רוהיגע לבנה, אין צימער פון מייןע ליעבע, באגיס מיט דיין זילבערנעם שיין זייערע בעטעלאך, זאג זיי לייכט אויפ'ן אויערל: דאס זייער פאטער ביינקט נאך זיי. ער קוקט איצטער אויף דיר דורך זיינע אייזערנע גראטעס. מאר-גען באפרייט מען איהם. מארגען וועט ער שוין פריי ארומגעהען, ווייט פון אייד, אבער דאך פריי...

א לבנה נאכט אויפ'ן טורם פון בצלאל איז מיר ארויסגע-שוואומען פאר מייןע אויגען. געסט זיינען ביי מיר געווען. לאנג געוואונשענע געסט: א גרופע אידישע סטודענטען פון רוסישע אוניווערזיטעטען. פערזענליך האב איך פון זיי קיינעם געקענט. די צוויי באקאנטע זיינען קיין סטודענטען געווען: איינער, א פייערדיגע קאפ מיט א הייסע אידישע הארץ. וועלכענס נאמען האט געקענט די גאנצע אידישע וועלט. דאס איז געווען דער איינ-ציגער, וואס האט מיט א מעסער זיך נוקם געווען אן דעם אידען-פרעסער, העצער פון קישינאווער פאגראם. ער איז אקארשט פון רוסישע טורמע ארויס, וואו זיין פייערדיגע קאפ איז גראָה גע-וואָרען, אָבער געבליעבען אזוי יונג ווי פריהער. די צווייטע — א יונגע פרוי, וועלכע איך האב שוין פריהער באגעגענט אין אויס-לאַנד, געהערט דאס זי האט דעם מאן מיט'ן קינר איבערגעלאזען, אוועקגעלאזען זיך איבער דער וועלט וועקען אונזער פאלק... זי איז אליין זעהר א צארטע, שוואכע פרוי. טראַגט אין זיך א טויט-קראַנקהייט, האלט אונטער איהר נשמה, נאָר מיט א געפעהרלי-כען מעדיצין. לעבט נאָר אַב אויף דער ביהנע, ווען זי גיסט אויס איהר הייסען הארץ מיט פייערדיגע ווערטער. זונדער די ביידע,

האב איך קיינעם געקענט, נאָר לאַנג אויף זיי געוואַרט. געוואַרט, ווען אונזערע סטודענטען, וואָס האָבען אַזעלכע קרבנות פאַר רוס-לאַנד געגעבען, זאָלען צו אונז קומען העלפען אין אונזערע שווערע אַרבייט. מיר זיינען געלעגען אויף אַ ווייכען בצלאל טעפּיד אויפ'ן הויכען טורם פון בצלאל. אַ גרויסע, מעשענע טאבלא איז אין מיטען געשטאַנען פֿול מיט אונזערע זיסע מאַנדלען, אַרומגע-שטעלט מיט אונזערע גוטע וויין. אַלע זיינען געווען אין אַ גע-הויבענער שטימונג, ניט אַזוי פון די וויין, ווי פון באַזונדערען אומגעגענד אונטערען לבנה-שיין, גוטע, יונגע געזעלשאַפט, אי-בערהויפט פון דעם, וואָס מיר געפינען זיך אין ארץ-ישראל, אין די הייליגע שטאָדט ירושלים, אין „אונזער“ בצלאל. פייערדיגע רעדעס האָבען זיך געגאַסען צוזאַמען מיט די רויטע וויין. יעדער האָט זיין האַרץ אויסגערעדט, אויסגעזאָגט די הייליגסטע געדאַנ-קען, וואָס ער האָט טיעף אין זיין יונגען האַרצען געטראָגען. די איינציגע פֿרוי, וואָס איז מיט אונז געווען, האָט קיין וויין מיט אונז ניט געטרונקען, צוזאַמען מיט אונז, אויפ'ן ווייכען טעפּיד ניט געלעגען. זי איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אָנגע-שפּאַרט אויפ'ן פיעדעסטאַל פון גרויסען זיבעז-רעהריגען מנורה און געקוקט אירגענד-וואו ווייט, ווייט אויף די בערג פון מואב, וואָס ליגען הינטערען ים המלח, וועלכע מען האָט דייטליך געזעהען פון בצלאל-טהורעם. זי איז געשטאַנען רוהיג, ווי אַרום איהר וואָלט ניט געקאכט דאָס יונגע לעבען, ווי זי וואָלט אונז גאָר ניט גע-זעהען. מיר האָבען אויך אַן איהר גאַנץ פאַרגעסען. ווי אַן עלעק-טרישער שטראָם וואָלט אונז באַריהרט. .. אַלע אויף איין מאָהל אויף איהר אַ קוק געגעבען, אונזער הייסע דעבאַטע איבערגעריסען. די גלעזער וויין זיינען אין האַנד געבליעבען. .. זי איז געשטאַ-נען אונטערען מנורה אויפ'ן פּאָן פון ירושלים'ער בלאָהען הימעל, באַשאַטען מיט גאַלדענע שטערען, אומבאוועגט, ווי אַ מאַרמאַרנע סטאַטוע, אַ שלאַנקע, אין אַ ווייסע לאַנגע קלייד, נאָר איהרע גרויסע, שעהנע אויגען האָבען געבלישצט אויף איהר בלאַסען, צאָרטען געזיכט, ווי די שטערען אויפ'ן הימעל. זי האָט איהר האַנד אין פֿרייען, ברייטען אַרבעל גיך אויסגעשטרעקט צו די בערג, קוקענדיג איבער אונז ווייט, מיט אַ שטאַרקען, האַרציגען מוזיקאַלישען קול אויסגערופען :

— „די בערג וועלען ווייטער אַבלעבען ! ... אונזער אַלטע

„לאַנד וועט יונג ווערען פון די הענט, אונזערע יוגענד ! ... אונ-
 „זער שענהע, הייליגע לאַנד ליגט וויסט, שמאַכטעט, וואַרט דאָס
 „איהרע געטרייע קינדער זאָלען צו איהר ווידער קומען. מיר האָ-
 „בען אין גאַנצען, לאַנגען, פינסטערען גלות אויף אַן איהר ניט
 „געקענט פאַרגעסען. .. ארץ־ישראל איז אונזער נשמה — אַ מענש
 „קען אַהן אַ נשמה ניט לעבען. .. „ווען איר וועל דיר פאַרגעסען.
 „ירושלם, זאָל איר מיין רעכטע האַנד פאַרגעסען.“ האָבען מיט
 „צוויי טויזענד יאָהר צוריק אונזערע פאַרטריעבענע עלטערען גע-
 „שוואַרען, דאָס שווערען אויף איצט זייערע בעסטע אייניקלאַד
 „אין דער גאַנצער וועלט, וואו דער ביטערער גלות האָט זיי צו-
 „שפּרייט. .. מיר האָבען געשוואַרען ארץ־ישראל ניט צו פאַרגע-
 „סען, איהר אויפצולעבען צוזאַמען מיט'ן פיעל ליידענדען אידישען
 „פאָלק ! ... אונזער הייליגע שבועה וועלען מיר הייליג מקים
 „זיין ! ... אונזער רעכט אויף צו לעבען אַלס נאַציאָן האָבען
 „מיר פאַרדיענט מיט אונזער טויזענד־יאָהריגען ליידען, וואָס קיין
 „פאָלק האָט דאָס ניט דורכגעמאַכט. טייכען בלוט, האָט אונז
 „באַגלייט אין אונזער לאַנגען וועג אין גלות. צי וואָס האָבען מיר
 „דאָס איבערגעטראָגען, ווען ניט די האָפּענונג אַ מאָהל ווייטער
 „אַ זעלבסטשטענדיגעס פאָלק צו זיין ? ... מיר האָבען געליטען,
 „געוואַרט, דאָס משיח וועט קומען אונז אויסלייזען, אָבער ניט
 „איין מענש קען באַפרייען אַ פאָלק, נאָר ווען אַ גאַנצע פאָלק אַר-
 „בייט ווי איין מענש ! ... מיר מוזען אַלע זיך פאַראייניגען !
 „אַלע אידען פון דער גאַנצער וועלט, וואו דער גלות האָט זיי צו-
 „שפּרייט, זיך פאַראייניגען. ברידער ווערען, דאָן וועט דער
 „ערלייזער קומען ! ... פון די נדבות פון אונזערע רייכע, קען
 „אַ גאַנצע פאָלק ניט געהאָלפּען ווערען. די גאַנצע פאָלק אַליין מוז
 „קעמפּפּען איבעראַל, וואו זי געפינט זיך, אויסקעמפּפּען זיך דאָרט
 „זיין פאָליטישע רעכט. איין מאָהל איז ער אַ פאָלק, האָט מענש-
 „ליכע רעכט, וועט ער שוין זיך אַליין העלפּען זיין
 „אַלטע פאָטערלאַנד צו קריגען. .. ער וועט איהר איין מאָהל קרי-
 „גען, ער מוז איהר קריגען ! ... די מענשהייט וועט אַ מאָהל
 „ניט דערלאָזען, דאָס אַזאָ שענהע לאַנד, אַ לאַנד, וואָס איז
 „אַ מאָהל געווען „ארץ זבת חלב ודבש“, וואָס האָט געבאָרען די
 „הייליגע נביאים, זאָל ליגען חרוב און וויסט פון אַ באַרבאַרישע
 „הערשאַפט“. .. מיט דעם, וואָס אַלע פעלקער ווילען ארץ ישראל

„איז זי נאך מעהר חרוב געוואָרען. זי איז פאַרברענט געוואָרען
 „פון זייער פייערדיגען יצר-הרע... נאָר מיר ! איהרע אַלטע
 „קינדער ; קענען איהר ווייטער אויפלעבען ! נאָר מיר זיינען
 „אימשטאַנד מיט אונזערע ביינער איהרע זומפּען אויסצוטריקע-
 „נען ; מיט אונזערע בלוטיגען שווייס, איהרע שטיינענדיגע ערד
 „ווייטער אויסצואַרבייטען, זי זאָל ווייטער בליהען, ווי אין איהרע
 „אַלטע יאָהרען. זי זאָל צוריק ווערען אונזער לייעבע מאַמע. צו-
 „נויפאַמלען אונזערע צוזיהטע און צושפּרייטע ביינער פון דער
 „גאַנצער וועלט, זיי זאָלען ניט באדאַרפען מעהר געזונד זיין,
 „שטעכען אַלעמען אין די אויגען. קענען ווי אַ נאַציאָן ווייטער אין
 „אונזער ארץ-ישראל לעבען, ווערען ווייטער פאַר די גאַנצע וועלט,
 „דער ליכטיגער שטערען פון מזרח !“ ...

זי איז שטיל געבליעבען. ווייטער, ווי פריהער, אין ווייטען
 „אירגענד-וואו“ געקוקט, ווי עס וואָלט זיך קיין זאך געטראָפּען.
 מיר זיינען געבליעבען ווי פאַר'כשופ'טע פון איהר דורכדרינגענערען,
 האַרציגען קול און ליכטיגע ווערטער, וואָס זיינען אונז גלייך אין
 האַרצען אַרײַן... .

ווער איז זי געווען אַ נביאָה, אָדער אַ משוגענע ? ...
 ווער זיינען מיר אַלע ? משוגעים, וואָס קענען נאָך גלויבען, דאָס
 מיר, שוואַכע, פאַלק ישראל, וואָס טראָגט נאָך דעם הייליגען
 אידעאַל פון לייעבע מיט זיך, וועט קענען אויפלעבען, צווישען די
 שטאַרקע, בלוטדורשטיגע פעלקער ? ... אָדער, ווייל מיר זיי-
 נען אַלע בני נביאים, מיר טראָגען פאַר אַלעמען די הייליגע לעהרע
 פון אונזערע געטליכע נביאים ? ...

ווי האָט מען די שוואַכע-שטאַרקע גערופּען ? ... איך קען
 ניט דערמאָהנען איהר נאָמען, אַ גאַנץ עכט רוישישען נאָמען, אָבער
 וואָס פאַר אַן אמת'ע, אידישע טאַכטער, דאָס איז געווען, מיט
 אַ וואַרעמע אידישע האַרץ... לעבט זי נאָך ? ... דאַכט זיך,
 געהערט, שוין געשטאַרבּען. יא, געוויס, זי איז שוין געשטאַר-
 בען, אַרומוואַנדערענדיג אין ברייטען גלות, זוכענדיג „אויפ-
 לעבען“ דעם אידישען פאַלק... ניט דערלעבט אפילו די חבלי-
 משיח... מיר האָבען מעהר פאַר איהר מזל : די חבלי-משיח
 דערלעבט, גוט זיי אויף זיך געפיהלט... ווער וועט פון אונז
 איבערלעבען ? ... דערמאָהנט, וואָס מען האָט אונז היינט דער-
 צעהלט : פון די ערשטע פאַרטיע זיינען זעקס, אויפ'ן וועג קיין

דמשק, געשטאָרבען. מעהרער ווי א דריטעל פון זיי געשטאָרבען
זיצענדיג אין די פארפעסטעטע דמשק'ער טורמע. פיעל פון זיי
קראַנק. אַלע מאָג שטאָרבען נייע... ווייטער מיר קאַלט געוואָ-
רען. עס האָט געשראַקען דער טויט... ניט מיט נשיקה שטאָרבע
מען אין טערקישע טורמעס. ווי „גוט“ מען לעבט, אזוי „שעהן“
שטאָרבע מען...

די ליכט האָט זיך פלוצלונג פאַרלאָשען, נאָר אַ רויטער, פייר
ערדיגער פאָדעם געבליעבען, וואָס איז אויף באַלד טונקעל געוואָ-
רען. זיך געאיילט אַריינרוקען מיט'ן פעלץ צווישען מיינע שלאָ-
פענדע חברים. ווי עס איז איינגעמאסטעט, נאָר די פיס אויס-
צוציהען איז קיין אָרט געווען. בין געלעגען שטיל, מיינע חברים
ניט אויפצואוועקען, אָבער ניט געקענט איינשלאָפען. מאָרגען,
מאָרגען וועל איך שוין פריי זיין! ווען קומט שוין דער מאָרגען?
ווי לאַנג עס ציהט זיך די נאַכט! ...

שטיל, אַלע שלאָפען. געלעגען, זיך איינגעהערט אין די
טויטע שטילקייט... דאַכט זיך, מען בליפעט? מען וויינט
שטיל, ווי אַ קראַנקע קינד... דאָס וויינט מען אין „האַרם“ פון
אונזער טורמע... צייט-צו-צייט, הערט זיך, אַ טיעפער קרעכץ
פון מיינע חברים און אַ געשמאַקער קראַצענעס... די וואַנצען.
גלייך וועלען זיי אויף צו מיר קומען... ווייטער הויבט אָן דער
אַלטער וועהמאַג אין רוקען, ווייטער דערפיהלט דעם באקאַנטען
טעם פון קרחת... מיר איז הייס, דושנע הייס. אַ קאַלטער שווייס
באדעקט מיין שטערען... ווען ענדיגט זיך שוין די לאַנגע נאַכט...
מאָד פאַרנאָנדער דעם פעלץ, אַ קאַלטער ווינט באגיסט מיר פון
פענסטער מיט די צובראַכענע שויבען, דער רוקען ברענט, קען מיר
ניט אויסדרעהען, די קאַפּ טומעלט אזוי ווי זי וואַלט פוסט גע-
ווען. פיהל איהר, ווי זי וואַלט ניט מיינע געווען, ווי אַ פרעמדע,
שלעכטע קאַפּ וואַלט מען אויף מיינע פלייצעס צוגעלייגט... ווען
ענדיגט זיך שוין די שרעקליכע נאַכט? ...

עטוואָס אַ דרעמעל געטהאָן, אויפגעכאַפט זיך פון אַ שווער-
קייט אויף די פיס, וואָס האָט זיך צווישען אַנדערע פאַרפלאַנטערט.
קוים זי באַפרייט, פעסט צו זיך צוגעצויגען...

אַ בלאַסער ליכט מיט אַ פרישען קעלט גיסט זיך פון פענסטער
אַריין. מיר איז שרעקליך קאַלט, דער רוקען ברעכט, אַ טעמפער
וועהמאַג הערט ניט אויף, לאַזט ניט אויף אַ סעקונדע אָב. וויקעל

זיך איין פעסטער אין מיין פעלץ. ליג אהן כחות. פיהל, דאס איך
בין נאָהענט פון חלש'ען. די פאָרלאָגע אונטער מיר און אַלץ אַרום
מיר באוועגט זיך לייכט...

א העלע געשטאַלט, ווי אַ ליכטיגער וואַלקען, האָט זיך דורכ'ן
גראַטע צו אונז אַריינגעטראָגען. לייכט געשוועבט איבער די שלאָ-
פענדע, צו מיר געקומען, איבער מיין קאָפּ זיך אַריבערגעבויגען,
מיר אין גאַנצען מיט אַ וואַרעמקייט פאַרדעקט... געהערט דעם
זיסען קול פון מיין לעהרער :

— שטעה אויף מיין קינד ! וואָש דייןע הענט. מאַך שהחינו.
ירושלם איז איצטער באַפֿרייט געוואָרען ! ...

ווייל אויפשמעהען, קען ניט מיט קיין גליעד רהירען... שריי,
קיין קול געהט פון מיינע פאַרטריקענטע ליפען ניט אַרויס...

— שטעה אויף ! געה צו דיין פאָלק ! דערצעהל זיי דייןע
ליכטיגע חלומות. זיי וועלען דיר איצטער פאַרשטעהען ! ... „ווען
גאָט וועט ווידערקעהרען די שיבת ציון וועלען זיי זיין ווי טרוימער"...
שטעה אויף מיין קינד ! געה...

מיט זיין וואַרעמע האַנד, האָט ער מיין נאַסען שטערען באַ-
ריהרט, אונטער מיר האָט אַלעס גענומען לייכט וואַקלען. קוים
געקענט „ירושלם" אויסשעפטשען. בין ווייך אַוועקגעשוואַמען...

ווען אויף מאָרגען אַווענד האָט מען אונז פֿריי געלאָזען, האָט
מען אונז אַ סוד דערצעהלען : נעכטען ביי נאַכט זיינען די ענג-
לענדער אין ירושלם אַריין...

צפת, אָב, תרע"ח.
אויגוסט, 1918.

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

AT HOME

Flap

Flap

נ 82

ספרים 80'1286'3

ספרים

#1010

ap-
it.
ed,
late
be
id.

Flap

3872	OCT 7 '83		
2899	FEB 11 '84		
75	FEB 27 '84		
AB 24 '85	3877		

ספרים

#1010

OCT 7 '83
FEB 11 '84
FEB 27 '84
AB 24 '85

SEP 2 '77
JUN 13 '78
JUN 19 1984
JUL 1 4 1994

75

#1010

